בשדה הראי״ה

על דמותו ודרכו ועל נאמני רוחו
של מרא דארעא דישראל מרן
הרב **אברהם יצחק הכהן קוק** זצוק״ל

לקט מאמרים אשר חוברו בעזה״י על ידי
הרב **משה צבי** בהרב ר׳ פתחיה מנקין ז״ל **נריה** זצ״ל

ירושלים תשע״ה

מערכת המהדורה:

הרב נחום נרי׳ה
הרב יהודה הלוי עמיחי
ר׳ הראל כהן
צלה בר-אלי

© כל הזכויות שמורות
למשפחת המחבר
ירושלים ה׳תשע״ה

עטיפה: נריה לוי

עריכה והכנה לדפוס:
שחרית בן הכותב אל הקורא

מכון התורה והארץ
כפר דרום ת״ן - שבי דרום

בהוצאת מכון התורה והארץ
שבי דרום (כפר דרום תובב״א)
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
אינטרנט: www.toraland.org.il דוא״ל: machon@toraland.org.il
יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

נר

לאשת חיל עטרת בעלה

עזר וסמך לכל מפעליו

אמנו מורתנו היקרה

הרבנית רחל נרי׳ה ע״ה

הכהן הגדול מאחיו

מרן הרב **אברהם-יצחק הכהן קוק** זצ"ל

נולד - ה'תרכ"ה

עלה לארץ ישראל - ה'תרס"ד

עלה לגנזי מרומים - ג' באלול ה'תרצ"ה

שם עולם

לבני משפחת אאמו"ר

הרב הגאון משה-צבי נרי"ה זצ"ל

לבני משפחת אמנו-מורתנו

הרבנית רחל נרי"ה ע"ה

להוריו

הרב פתחיה מנקין זצ"ל

הרבנית רחל מנקין ע"ה

להוריה

הרב חיים מאיר גיטלסון זצ"ל

מרת דבורה גיטלסון ע"ה

לאחיו

ר' יוסף-חיים מנקין ז"ל

ר' בנימין-לייב מנקין ז"ל

מרת מרים ברזל ע"ה

מרת דבורה זבורובסקי ע"ה

לאחיה

פרופ' יצחק-דב גילת ז"ל

מרת לאה גת-גולדברג ע"ה

לבנם

הרב אברהם-יצחק זצ"ל

לחתנם

הרב מרדכי-אליהו בראלי זצ"ל

לנכדיהם

מרת רבקה גודלבסקי ע"ה

הקדוש אחיקם עמיחי הי"ד

דולה ומשקה מתורת רבו

הרב משה-צבי נרי"ה זצ"ל

נולד - ה'תער"ג

עלה לארץ ישראל - ה'תר"ץ

עלה לגנזי מרומים - י"ט כסלו ה'תשנ"ו

התוכן

על המהדורה 11

על החיבור 13

נר נשמה 15

על תלמי השדה 17

על ערך סיפור תולדותיהם של צדיקים 19

חיי הרב 23

כְּבְשׁוֹנָהּ של נשמה 47

משורר התשובה באצילותו ובעשייתו 56

רבנו 60

רועה אמונה 82

וכך היה מתפלל... 96

נוספות 113

גדול וגיבור 117

הוד והדר במלחמתה של תורה 132

בנתיבות מהר״ל 161

בין שני הכוהנים הגדולים 188

ראיה וחזון 201

על כל דברי האגרות 214

כבוד התורה 217

הבן היחיד והמיוחד 248

איש ירושלים של מעלה 257

רוח ממרום על יד הכותל המערבי 281

״חיי תלויים בחייו ונפשי קשורה בנפשו״ 283

קשרי נשמות 285

ממעין ״מי מרום״ 292

יפה עיניים 298

איש הדממה 323

איש צדיק היה 341

שמש ומאור 355
איגרת הדרכה לחברי "בית ועד לחכמים" בירושלים 370
הליכות הישיבה 375
נר לאחד 379
מבני העלייה 387
עמלה של תורה 392
אור צנוע 398
בסתר אוהל 406
האציל שבחבורה 418
בסתר המדרגה 428
רב ספרא 438
בתי המדרש "בית אברהם" בפולין 454
על יחס מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לתנועת "בני עקיבא" 473
דבר השמיטה 487

הערות הרחבה 494

מפתח אישים 493

"כל המחשבות הקדושות והדעות הנשגבות, צומחות הן על המרחב של **השדה אשר ברכו ד'**, ...וחכמי לב מקבלים את המחשבות ממקור הקודש, ולפי מידת הדבקות האלקית, ככה הם מתקרבים אל מקורם של הדברים - - - והם הם **מחצדי-חקלא**, אוספי תבואת השדה, אשר אור-ד' זרוע בו".

אורות הקודש א,
הגיון בקודש פט"ז, עמ' קפב

על המהדורה

אאמו״ר הרה״ג משה-צבי נרי׳ה זצ״ל מבורך היה בעט-סופר-מהיר. תורתו הכתובה עוסקת בהלכות יחיד, הלכות ציבור והלכות מדינה. בין חיבוריו הרבים קובעים ברכה לעצמם ספריו על מרן הראי״ה קוק זצ״ל. מאז עלה לארץ ישראל, הצטרף כתלמיד לישיבת ״מרכז הרב״ והתוודע למרן הרב קוק זצ״ל - החל בליקוט פרקי הגות ותיאורי מעשים מדמותו המופלאה של רבו הגדול. לימים כינס את היבול הרוחני שהצטבר וערך אותו בחוברות, בקבצים, ולאחר מכן בסדרת ספרים שהודפסו במהדורות רבות וזכו לאהדה גדולה בכל שכבות הציבור.

התרחבותו של מפעל ספרותי חשוב זה (שיחות הראי״ה, מועדי הראי״ה, חיי הראי״ה, טל הראי״ה, בשדה הראי״ה וליקוטי הראי״ה ג׳ כרכים) עורר את הצורך לערוך הפניות והתאמות בין הספרים השונים. כמו כן, במשך השנים הודפסה תורת הרב קוק זצ״ל במהדורות חדשות, והיה ראוי לחזור ולהוציא את ספרי הרב נרי׳ה זצ״ל עם עדכון מקורות.

לקראת המהדורה הנוכחית, הופקד על מלאכה זו ר׳ הראל כהן הי״ו, מתלמידיו המובהקים של הרב נרי׳ה זצ״ל.

כאיש חינוך הדריכנו הרב נרי׳ה שספר צריך להיות נוח לקורא, לבל יצטרך להתאמץ בקריאתו. נאמנים להדרכתו הכנסנו שינויים אחדים:

א. קטעי ציטוט מופיעים בד״כ בהזחה.

ב. גופן אותיות זה משמש לטקסט הספר הבסיסי ולציטוטים מספרים שונים.
גופן שונה (כזה) נקבע לציטוטים מדברי הראי״ה קוק זצ״ל.

ג. מקורות נכתבים באות קטנה, ומקורות והערות שנוספו במהדורה זו נכתבים באות דקה יותר.

ד. מובאים צילומים ותמונות שלא היו במהדורות קודמות.

מקווים אנו ששיפורים אלה אכן יקלו על המעיֵן ויוסיפו לו הנאה חזותית.

עם הבאת הספר לדפוס, התרגש עלינו אבל מר, עם הסתלקותה של עטרת-תפארתנו, אמנו-מורתנו הרבנית **רחל נרי׳ה** ע״ה. אשת-חבר כחבר, ברוכת תבונה ומעש, ליוותה את הוצאת הספרים במסירות, בעידוד ובחיזוק. יהיו נא דברי-הספר קודש לעילוי נשמתה הטהורה, וזכרה הגדול ינון לעד.

הערכה ותודה לר׳ הראל כהן, מנאמני ביתו של אאמו״ר זצ״ל. דעתו הרחבה, בקיאותו הגדולה והערותיו המחכימות הוסיפו נופך חשוב לספר.

יעמוד על הברכה ר׳ יוסי בן שחר שהביא את הספר לדפוס. חוכמתו ובינתו היו לעזר בסידור הדברים ועיצובם, ורבה הערכתנו לעמלו הרב ולמסירותו הגדולה.

שלמי תודה למרכז תיעודי ״בית הרב״, ירושלים, לארכיון הציוני, לארכיון העיר ירושלים ולרב אברהם אטינגר, שפתחו בפנינו את הגנוזות והעמידו לרשותנו תמונות ומסמכים חשובים לעיטור הכתובים.

הוקרתנו ל״מכון התורה והארץ״ המשמש אכסניה מכובדת להוצאת הסדרה.

תשואות חן לכל מי שטרח וקידם הדפסת מהדורה חדשה זו.

אנו תפילה שהקב״ה יסייע בידינו להשלים את הוצאת כל סידרת הספרים של אאמו״ר הרב נרי״ה זצ״ל, ונזכה להגדיל תורה ולהאדיר חכמיה בנועם וטוב סלה.

על החיבור

שירת התורה ליוותה את חיי אבינו מראשיתם עד סופם. בילדותו גדל בבית ששירת התורה בקעה תדיר מחדר הספרים של אביו, הרב פתחיה. ובערוב ימיו, אחרי שגידל דור בני ישיבה בישיבה של מטה, שכב בחדר ספריו, מוקף בבני המשפחה, נכסף לישיבה של מעלה באמרו "קדושה אני מבקש". שעת בין השמשות, שעת שקיעה של יום ועליה של נשמה, ויבקש שיר ליום המנוחה לחיי עולמים. "אנעים זמירות... כי אליך נפשי תערוג". בין הערביים התנשא השיר, "נפשי חמדה בצל ידיך", עד תום, עד כלות הנפש, עד שנתעלה לישיבה של מעלה.

"להבין את עומק הגות דברי מרן הרב קוק שהיה משורר, צריך להיות משורר" - אמר הגר"י הוטנר זצ"ל, ואבא משורר היה משורש נשמתו. כשעלה מרוסיה לארץ ישראל בשנת תר"ץ, בסיוע ישיבת "מרכז הרב", ראה לראשונה את מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק לפני ההבדלה בשבת קודש, וכך תיאר מראה־כהן (שיחות הראי"ה עמ' 35): "הרב עמד וכוס ההבדלה על ידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת כבוד, והוא מורם, גבה קומה, עיניים גדולות מהורהרות, השטריימיל הגבוה – נוסח אדמו"רי פולין – על ראשו. האווירה כולה אווירה של חרדת קודש. פתאום ראיתי לפני דמות של רבי, אדמו"ר עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. הופתעתי, התרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו. דומה כי רגע העמידה הראשונה לפניו טבע בעומק נפשי יחס עמוק של חסיד לרבו, ל'רב הדומה למלאך ה' צב-אות' שעליו נאמר 'בקשו תורה מפיהו'". נשמה יתירה התחברה בנשמה יתירה, נפשו דבקה בנפשו.

אישיותו הכבירה של מרן הראי"ה קוק, שתורתו, ישיבתו וביתו חד היו, כבשה את לבו. עיניו צפו באורח חיי אדם המעלה. בחיוניותו, בפתיחותו, בהנהגתו העילאית ובגודל המשק הרוחני שלו. לא היה ספר או מאמר חשוב שלא קרא, והם שימשו מיד יסוד לארג מחשבה מקורית. הוא דבק ברב בחמש שנות לימודו בישיבה, ספג מעולמו הרוחני ואוזניו כרויות לשיחותיו. הרצי"ה קוק, בן הראי"ה שהעלהו מרוסיה, פתח בפניו את כתבי הרב, והוא קלט את החידוש, את העומק ואת גובה הראי"ה. כתלמיד-מעריץ רשם ממעיינותיו השופעים. טיפין הפיץ אמרות קדשו, דלה והשקה מתורתו לרבים, והעביר את תורת הרב מרשות היחיד לרשות הרבים. דברי הרב ודברי התלמיד הושמעו בשפה ברורה ובנעימה קדושה, נאמרו בשפה מובנת לדור, וקשרו את הרב ורעיונותיו העמוקים אל הציבור. ויהי צינור לאור ואור לדור.

עם צאת ספריו נשאל: מדוע רק אחרי חמישים שנה פורסמו הספרים המשקפים את דמות הרב ולא עם פטירתו? והשיב: "בראשית דרכי לא היה קיים ציבור המתעניין בדרכו

הייחודית של מרן. לאחר ששים שנות חינוך, גדל בישיבותינו [ישיבות בני עקיבא, אולפנות וישיבות גבוהות] דור חדש הרוצה ללמוד, להכיר ולהבין, אך לא ידע את הרב. גברה החשיבות להעלאת דמות מרן ואורחות חייו. רק כשקוראים את תולדותיו בהיקפם, על גדלות הנהגותיו ומעשיו, ניתן להבין את הגודל והעומק שבעולמו התורני, ומתייחסים אחרת לאורותיו 'אורות התשובה', 'אורות התורה', ועומדים נפעמים מול 'אורות הקודש''.

הוא שאף שיופיעו ספרי ביוגרפיה על גדולי ישראל בקנקן חדש מלא ישן שדעת צעירים תהא נוחה ממנו. כנער היה מיצר על הפער בין ביוגרפיות על חכמי אומות העולם שקנקנם חדש - עיצובם מרהיב וסגנונם שובה לב, אך רוב ספרי תולדות גדולי התורה קנקנם ישן והתוכן היבש נכתב בעברית מליצית, והיה קורא עליהם: "כל 'תולדות' שבתורה חסר". נאה דרש וקיים. לפניכם "בשדה הראי"ה" – הנהגות ורעיונות שנלקטו מפי עדי ראיה ובעלי שמועה נאמנים. ביד אמן שזר רעיון למעשה וארג את מסכת חיי הרב ונאמני רוחו על שלל צבעיה. מן השדה אשר ברכו ה' מתנשאת דמותו המופלאה של הכהן הגדול מאחיו ודמותם של חכמי לב, אוספי תבואת השדה אשר אור ד' זרוע בו. "תולדות מלא".

כתיבת תלמיד-מעריץ על רבו, מעוררת ספק האם האירועים תוארו כהווייתם או שמא ההערצה קלקלה את השורה? תעיד תחושת הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, תלמיד "מרכז הרב" (ולימים ראש הישיבה) שכתב למקרא הספר: "הרגשתי כאילו אני שוב במחיצתו של אותו גאון מופלא, גדול–תקופתנו".

וכן הערכה מופלאה שכתב הגאון הרב יצחק הוטנר, ראש ישיבת ר' חיים ברלין, ממושפעי מרן ומגדולי המחשבה שבדור: "שתי כוסות עמדו על שולחנך, כוס אחת מלאה סערת הנפש של התבטלות תלמיד לרב, וכוס שנייה – מלאה שלוות נפש של הערכה שקולה של המורה הגדול. רוחב דעתך הוליד כוס שלישית אשר לתוכה של כוס שלישית זו הנך עומד ומערה... שתי הכוסות הסותרות זו את זו מתמזגות בהתאמה נכונה, ויוצרות קצב אחיד של סערה ושלווה בנשימה אחת. העיניים מפיקות שקט של הסתכלות המוחין והיד רועדת מחמת האש היוקדת בלב" [ממכתבו למקרא החוברת "רבינו"].

והחוט המשולש: הערכת איש האקדמיה: "ייחוד ספרים הוא באריגת מסכת חיים אחת שאין להפריד בה בין הלכות להליכות, בין חזון ומעש. הוא משכיל לארוג בחדא מחתא ביוגרפיה והשקפה, מתבהרת לפניך תמונתו של הרב שכל הליכותיו, מעשיו ותגובותיו, נבעו מתוך מחשבה עיונית מעמיקה" [ד"ר מ. חלמיש, מעריב, כ"ג בניסן תשמ"ב].

ודברים שכתב אבא זצ"ל למוקיר פועלו: "מחבר ספר שואף שירגישו את המניעים הרוחניים הנפשיים לכתיבה, שירגישו את פנימיותו... יש מי שמאזין לשירת האותיות, יש מי שמקשיב לניגון הנשמה שבתוכן, ומעריץ את אישיות מרן הרב זצ"ל לא רק מתוך מה שנכתב עליו, אלא גם מתוך איך שנכתב עליו".

ירושלים עיה"ק נחום בן לאאמו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל

נר נשמה

לנפש נקי וצדיק

הרב אברהם יצחק נרי׳ה ז״ל

אשר נשא בגאון את שם-קדשו של מרן הרב זצ״ל, והוסיף לו כבוד והדר במידותיו התרומיות והליכותיו בקודש, בשקידת תורה, בדקדוקי מצוה ובשמירת הלשון, באהבת-ד׳ ובאהבת הבריות, במעשי צדקה וחסד.

למד בהתמדה בישיבות ובכוללי-אברכים, שימש תלמידי-חכמים גדולי-תורה והלך לאורם של בעלי-הוראה מובהקים. לימד וחינך תלמידים הרבה – ברוב מסירות ברוב חיבה – לתורה וליראה ולמידות טובות, והתאמץ במיוחד ללבן, לשנן ולהחדיר את י״ג העיקרים.

לחם מלחמות-ד׳ בעוז-אמונה, למען העם והארץ אשר אהב סלה. חייל קרבי היה בגדוד תותחנים במלחמת יום-הכפורים בקו-האש הראשון, ובימי שלום פעל רבות כרב חטיבתי בפיקוד הצפון, ואף התנדב לעמוד לימין הלוחמים במלחמת שלום הגליל.

אהוב היה על הכל, והאהיב שם-שמים במעשיו, בדבריו וביקר-אישיותו. רומם קרובים וקירב רחוקים במאור-פנים ובשמחת-לבב, בענוות-חן והצנע-לכת.

בעבודתו הלימודית-החינוכית כר״מ בישיבת בני-עקיבא בקרית-שמואל, כראש ישיבת ב״ע בשדה-יעקב, ובאחרונה כראש כולל-האברכים במירון – מאוד חביב היה ונערץ על שומעי-לקחו. לשיעוריו והרצאותיו בחיפה-רבתי הקשיבו רבים בענין רב. ברורי-ההלכה המעטים אשר זכה לפרסם בדפוס, הצטיינו בתוכנם וביסודיותם.

בטח בה׳ בכל עת, ציפה לישועה ולמלכות ד׳ בעולמו, וקיבל יסורים באהבה ובגבורה.

בא לעולם בז׳ אלול ה׳תש״ד והחזיר נשמתו הזכה לבוראו בדמי-ימיו. חייו הקצרים-הארוכים ברוכי-המעש ועטורי-התפארה, נסתיימו בליל ״זכור ברית אברהם ועקידת יצחק״, כ״ט אלול, ה׳תשמ״ה – ״לפני שמש ינון שמו״.

ריבונו של עולם, הרי אנחנו מוכנים ומזומנים לזכור בפינו שבח עבדך הצדיק **הרב רבי אברהם-יצחק בן הרב שלמה-זלמן הכהן זכרונו לברכה**, כי ידענו שרצונך הוא לספר בשבח הצדיקים, כי תהלתם היא תהלתך ותפארתם היא תפארתך.

ותזכנו בעבור זאת שתמשך עלינו קדושת עבדך הצדיק **הרב רבי אברהם-יצחק בן הרב ר׳ שלמה-זלמן הכהן**, ותטהר מחשבותינו ותסיר ממנו כל מחשבות זרות והרהורים רעים ורעיונים פגומים. ותזכנו למוחין דגדלות, ותסייענו ותעזרנו בכל עת לעלות לעולם המחשבה הקדושה, ולחשוב מחשבות קדושות בתורתך ועבודתך ובגדולתך, ותזכנו להתדבק בך ובתורתך תמיד במחשבות קדושות וטהורות זכות ונקיות, ותזכנו להתפלל לפניך כראוי בכוונת הלב, ותזכנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתך באהבה ובשמחה רבה וברעותא דליבא. יהיו לרצון אמרי פי וגו׳ ויהי נועם ד׳ אלהינו עלינו וגו׳.

(על-פי הגאון המקובל ״בן-איש-חי״ זצ״ל, תיקון חמשה באב)

על תלמי השדה

"בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו" – שנת-יובל כשם שהיא שנת שיבה כך היא גם שנת-השבה, זמן גרמא לכנס נדחי-דברים שנתפזרו באכסניות שונות, להחזירם למקומם, להשיבם לאחוזת-נחלתם.

ספר זה המופיע עם סיום שנת-היובל, להֵעלות מעלינו רוח-אפינו מאור עינינו **הגראי"ה** זכר צדיק וקדוש לברכה, מעמיד במרכזו כמה מאמרים מקיפים על דמותו ודרכו, שהופיעו במהלך השנה ("גדול וגבור", "בנתיבות מהר"ל", "בין שני הכהנים הגדולים" וכו'). הוא נפתח ב"**חיי הרב**" – סיפור תולדותיו של הרב, שנכתב בסגנון מיוחד במלאות עשר שנים לפטירתו (תש"ה) ונתפרסם אז ב"זרעים", וכולל מאמרים נוספים שנדפסו בזמנים שונים.

"**רבנו**" הוא אוסף דברים משתי עשרות שנים, שנדפסו בשעתם ב"הצופה" בג' אלול, והופיעו בחוברת מיוחדת (ת"א תשכ"א), ו"**רועה אמונה**" זו תוספת של כמה פרקים חדשים שנכתבו משנת תשכ"ב ואילך.

הואיל והדברים נכתבו, כאמור, בזמנים שונים, טבעי הדבר שהקורא יתקל בכפילויות מסוימות, ברם, כיוון שיש פנים-חדשות בצורות הביטוי וקישור-הרעיונות, "משנה לא זזה ממקומה".

הפרק "**כבוד התורה**" הוא חדש לגמרי. זהו פרק מופלא במעלות המידות של **הרב**, פרק מספר-המעשים שלו, למען דעת באיזו מידה היה הרב מרא-דעובדין-טבין, ביחס לגדוליה של תורה, לעמליה ולבניה.

וחידוש מיוחד בספר זה: **שדה הראיה** הרחב – השדה אשר ברכו ד' – מקיף גם את כוכבי-הלכת אשר מסביב לשמש בגבורתו. אישים מיוחדים אלה, גדולי התורה והיראה, שהיו קרובים ומקורבים אצל **הרב**, אשר בספרים הקודמים הוקדשו להם שורות הערכה מעטות, כאן הם קובעים ברכה לעצמם ונתייחד להם מקום כבוד להכרת דמותם ולהערכת פועלם.

יכירו וידעו בני הדור הצעיר, הדור "אשר לא ידע את יוסף", מי היו אלה אשר עמדו לפני **הרב** ב"דחילו ורחימו", בכבוד ובמורא, ועד מה עמוקה היתה ההערצה אשר רחשו לו, הואיל וראו בו – בצדק – "מלאך-ד'-צבאות אשר תורה יבקשו מפיהו" (עי' מועד-קטן יז, א).

כיוצא בזה תיאור צלמם ודמותם של כמה מבחירי ישיבתו – "מרכז הרב" – שעלו מן הגולה, והם תלמידי ראשי-ישיבות מפורסמים בחו"ל, אדירי-תורה. יבינו וישכילו יודעי רוח-ישיבה, עד היכן הוקְרנו אלה מאורו הגדול של **הרב** ודבקו בו ובמשנתו. ואעפ"י שלכאורה המשיכו ללמוד בשיטות שהורגלו בהם, ודיבורי **הרב** על הלכה ברורה ובירור הלכה וכו', כאילו לא שינו דבר במהלכי עיונם, הרי למעשה מוברר שהמֶסֶר נקלט יפה יפה, ובהמשך הזמן נהיו הללו לעמודי-תָוֶך של המפעלים התורניים הגדולים – ה"אנציקלופדיה התלמודית" ו"אוצר הפוסקים". על ידם התחיל להתגשם חזון-רוחו של הרב, אשר קבע כי רק יצירה תורנית-רוחנית חדשה-רעננה "תביא לידי תחית הקודש", ורק אז "תהיה התחיה הלאומית שלנו ראויה לשמה, והשם של 'אתחלתא דגאולה' יהיה אז הולם אותה באמת **ובצדקה**" ("הרצאת הרב", ירושלים תרפ"א, עמ' 3, מאמרי הרא"ה עמ' 49). ביצירותיהם של תלמידים מעולים אלו קולטים אנו את הד קולו של הרב, אם בפירוש ואם מכללא.

נתעטר הספר בחמדה גנוזה מכתב-יד-קדשו של הרב – בשני פרקי סוד-שיחו, שניתן להם השם "**חביונה של נשמה**". פרקי-נשמה אלו פותחים לנו פיתחא-זעירא אל "שער החצר הפנימית הפונה קדים" (יחזקאל מ"ו, א), לראות עד מה התנשאה הנשמה הקדושה הזאת בפרכוסי הרגשותיה הטהורות, ברוממות שאיפותיה הנעלות, עד מה גדלו ועמקו מחשבותיה. למען דעת כל באי-קריאה-בספר, כי לא דברי הפרזה ח"ו לפניהם, כהערצה הרגילה של תלמידים לרבותיהם, אלא "של נעליך מעל רגליך", כי אדם-המעלה אשר ידובר בו, אשר יסופר עליו, איש-אלוקים-קדוש הוא, וזכינו ששתל אותו קורא-הדורות-מראש בדורנו, להאיר דרכנו ודרך דורות-יבואו באורות הקודש.

על ערך סיפור תולדותיהם של צדיקים

דבריו אלו של מרן **הרב** זצ"ל,
אשר נכתבו על הגאון האדר"ת זצ"ל
בראש ספרו "אדר היקר" ובסופו,
כוחם יפה לגבי עצמו,
וראויים הדברים למי שאמרם.

גדול הוא ערכה של פעולת סיפור תולדותיהם של צדיקים לישראל. כמה שיגדל הרושם של החזיון המפליא, של חיי איש הרוח, המתרומם מעל החפצים הפעוטים של המון החיים, והחי כולו באויר של קדושה וטהרה, של צדק ומישרים, הנה האור הזורח חודר בכל עת, לפי המקבלים, לפי המקרים, רק קמעא קמעא, ויש אשר ישעו העינים מקוצר רוח, ולא יחושו בקרני האור מדי עברם. אבל עת אשר יתקבצו כפי היכולת סכום הגון ממכסת קוי האור, ששטפו ועברו בלא מעצור בכל משך חיי איש המעלה, אז יאספו להיות יחד לשמש צדקה, המאירה מחשכי ארץ באור עֵזה.

אחד מהחזיונות הנפלאים, שיש בידם לרומם נפש המסתכל בהם, היו בימינו חיי איש המורם מעם, מו"ח הגאון הצדיק, פאר עמנו, מרן אליהו דוד רבינאוויטץ תאומים זצ"ל. האיש הגדול הזה, אשר שמו הטוב כשמן טוב, קסם של גדולה ושל תפארת היה תמיד מלווהו, ותמיד היה משפיע על חוגו רוממות נפש, קדושה ותפארת. כל איש אשר זכה לקרבתו, נשאר זכרו כבר חרות עמו על לוח לבבו, וכל מקום אשר שם היה תחנותו, בדרך קבע או גם בדרך עראי, נשאר שמו כחותם, אשר אב לבנים יודיע אמתו, בר לבבו וטהרת כפיו. בגעגועים מיוחדים, ובחבה יתירה פנימית היה שם ר' אליהו דוד ז"ל נשא על כל שפה ולשון, של כל מי שבא עמו במגע ומשא, קרוב או רחוק.

סגולה נפלאה היתה לנפש הגדולה הזאת, שהיו הלבבות פונות אליה גם טרם שהיו יכולות להביא חשבון למה הן עורגות, זהו אמנם כחו של אוצר הטוב, הגדולה והגאונות האמיתית, כשהם מתחברים ביחד בנפש נדיבה, לשפוך ממשלה של אהבה של חופש, ושל כבוד על גוי ואדם יחד.

והנה כאשר בעווינו חשך השמש, ונגנז ארון הקודש, ואבן החן הזה שכולו אומר כבוד לוקח מאתנו, הנני מוצא לחובה לספר לדור, כפי אשר נוכל, את תכנית יקרת הנפש הנפלאה הזאת, את גדולת כחותיה, רוממות חפציה, וכל אשר יעלה בידינו לדלות מהים הגדול הזה, שהיה מלא תורה ויראת ה', מדות קדושות ונשגבות, ומעשים טובים עד להפליא. אולי יועילו הפרטים, לרומם נפש כל הוגה בם, כאשר הועילה תמיד הפגישה

של אותו צדיק ז״ל לכל מי שזכה לזה. ואולי נוכל לקחת לנו עכ״פ ציור קצר מתוכן סגולת הנשמה העדינה הזאת, אשר נתגלתה באלה החזיונות, אשר מעט מהרבה נודעו לנו, שמאלה נקח חומר לרשום על ספר תולדותיו, למען יהיה שמו הטוב וזכרו חי אתנו, ודמות דיוקנו תעודדנו להנשא מעל לשפלותן של הרוחות הרעות המשוטטות כעת בעולם, הממלאות את הלבבות קדרות ושממון. והחפץ של המוסר הטוב, יועיל אולי ג״כ לפעולת כפיים, לחיי הפרט והכלל, לחתמם בחותם האמת שבו היו חתומים חייו של אותו צדיק ז״ל.

״הגאונות״ היא מחוברת לעולם **ממתנה ועבודה**. בין גאונות וכשרון השכל, בין גאונות המוסר והצדק, שניהם אינם באים כי-אם כשיתחברו בנפש הגאונית שתי אלה יחד: מתת אלקים של נפש יתרה ונפלאה, האוגרת בתוכה סכום גדול של מעלות הרוח וכח נשגב בעצם תולדתה, עם השקידה וקבלת עול העבודה מאהבה, לפתח את הכשרונות, להוציא את הסגולה הגנוזה מן הכח אל הפועל. אנו מוצאים לפעמים גם כן גאונים מעולים, שזכו למה שהם רק בעבודה רבה ועמל גדול של שקידה נפלאה. אמנם כל החודר בעין בוחנת ימצא הבדל בין הגאונות הטבעית לאותה המלאכותית, כאותו ההבדל עצמו שיש בין הטבע והמלאכה ברוב, ויותר מזה שהנטייה המצויינת לשקידה ולאהבת העבודה, כדי לבא אל תכלית מרום ונשגב, גם זאת היא אחת מתכונות הגאונות כשהיא נמצאת במידה גדולה. על כן סוף כל סוף, סיבת הגאונות היא סגולה של יצירה, שאמנם ביד האדם להגדילה ולהקטינה כפי בחירתו.

אמנם במה שנוגע לתועלת היוצאת מידיעת התולדה של איזה גאון, הנה יש תועלת מעשית ותועלת עיונית. התועלת המעשית, הוא מעין ״קנאת סופרים תרבה חכמה״ מה שהקורא, הרואה את ההוד וההדר׳ הקדושה והתפארת הפנימית שזכה להם האיש הגדול, מתעורר בקרבו רצון פנימי לנסות כחו גם הוא ללכת בדרכיו, ואם לא יוכל לחקות חיקוי שלם, על כל פנים אי אפשר כלל שלא יזוז על ידי זה ממקום שפלותו להתעלות לצד עילאה, לבחור גם הוא איזה דרכים טובים וקנינים יקרים כאלה, כאשר הרבה לעבוד בהם גבור התולדה. אמנם התועלת העיונית, היא גדולת הנפש שמתגדלת לרגלי כל חזיון נשגב ונאדר בקדש, המתיצב לפניה, שהמראה הגדול בעצמו מרומם את הרוח ומעדן את הלב, גם אם לא יעלה על הדעת לאחוז בדרכים מעשיים להתדמות, למה שהוא הרבה רם ונשא ממנו.

הצד המעשי יצא אל הפועל, ביותר על ידי תיאור חלק הגאונות המעשית, על ידי סיפור דרכי העבודה, העמל וחרף הנפש, בציור כל המפריעים אשר עמדו על דרך ההתפתחות הגאונית, שנלחם עמם ויוכל להם. זאת היא תולדה לימודית. אבל התולדה השירית העלולה לרומם את הנפש בלי חשבונות רבים, היא התולדה הגאונית בעזוז תפארתה, אם יעלה בידינו לגלות המסכה הנסוכה על פנימיות הנפש הנפלאה, אשר נחלת שדי ממרומים לגאון שמהו, שהיא תמצא ביותר בגאון אמיתי, הנוצר לגדולות. היא יש לה עסק גדול עם הגאונות הרוחנית, עם עצם כוחות הנפש, עם קדושת הרגש וגדולת

הכשרונות, אשר בהתקבצם יחד, באיש אחד מיוחד ומצויין, תופיע לפנינו תמונה נהדרה שכולה אומרת כבוד, עד אשר גם רק ההגיון בה יזריח עלינו אור יקרות.

השלמת המלאכה הזאת היא כבדה מאד, וביחוד כבדה היא ביותר בגאון עוזנו זה ז״ל.

הציור הפנימי של דמות דיוקנה של הנפש הגדולה, היא ודאי מלאכה כבדה; מאחר שאין אנו יכולים לשכללו כי-אם על פי אותם הסמנים החיצונים שניתנו לנו, הפעולות, המנהגים, השיחות, הכתבים, וכל תולדות הרוח, שהמה רק קווים בודדים מהאור הכללי של הנפש הנשאה. אמנם ביותר הדבר קשה בגאון וצדיק זה ז״ל, שכל מעיינו היה להצניע לכת, לבלתי התגדל והתהדר, למעט בפרסום וכבוד עצמו. עד אשר נוכל בצדק לשער שמלבד שהסימנים החיצונים, אם היינו יכולים להקיפם כליל, עוד לא יוכלו לתת לנו את כל בהירותה של התמונה הרוחנית המצויינת הזאת בעצם אמתתה, עוד הם ג״כ מעטים מאד לפי הערך, אותם שניתנו להגלות, מפני אהבת הצניעות, השפלות והענוה שהיתה מוטבעת בנפשו הגדולה ז״ל. והנה למרות מיעוט האמצעים, לא נוכל לפטור את עצמנו, מלתאר כפי רפיון האמנות שבידנו, את הקלסתר הרוחני המלא זיו ואור יקר, שהופיע בעולם, איזה עשרות שנים, ויהיה לאבן חן לרבבות לבבות, ובסוף ימיו ג״כ למרכז כללי ותל תלפיות, מצד משרת הרבנות של עיר עז לנו ירושלם עה״ק ת״ו, שניתנה על שכמו, שעל ידה בא ביותר בקשר רוחני כללי עם חלק רשום וגדול מכלל עמנו בכל מקומות פזוריהם.

״**אדר יקר**״, מהדורת ירושלים תשכ״ז, עמ׳ כב-כד

הקרובים אליו מגדולי עה״ק ת״ו, וכל עם ד׳ הכירו בהרגשה פנימית, את ערך האוצר הנחמד הזה שהיה להם, אשר שת כבוד והדר על עיר הקודש, ואשר הִרבה לעשות לטובתם לפי ערך מיעוט הזמן ורוב המפריעים, וביותר על הרצון הגדול והאדיר, על החשק של אהבת הטוב והחסד שהיה לו ז״ל, שנגנז עמו ולא יצא אל הפועל מכמה מניעות שונות, אשר עלינו החובה, למען כבוד עמנו ועיר אלהינו, להתעודד לתקן, לאמץ ולחזק, בכל אשר ימצא שם בדק. רוח ד׳, רוח האמת והחסד שהיתה שפוכה על מאורנו ז״ל, שהיא צריכה להיות חיה כקרבנו. רוח אהבת עם ד׳ ואהבת ארץ חמדה, המחוברת עם אהבת השי״ת ותורתו, שהיתה גנוזה בארון הקדש הזה שנגנז, צריכה היא לפלס נתיבה ולצאת אל הפועל ברוח עצה וגבורה, ברוח דעת ויראת ד׳, להתחזק ולעבוד עבודת האמת והשלום, להגדיל כבוד עמנו וארץ חמדתנו וכבוד עיר עז לנו, לעיני כל עם ד׳. ומידו קרנים לה על מלא רוחב כל הארץ, להתהלל בשם ד׳ ועזו, לרומם כבוד שמו ע״י הרחבת תורת חיים, חכמת אמת ודעת אלהים אמת בשערי ציון, לעת כזאת אשר אנחנו צריכים מאד לבצר כח המחשבה הישראלית האמיתית, להיות דוגלים בשם ד׳ ואמונת אומן ברוח משפט ועז. עת לעשות לנו היא העת הזאת, אשר בעוונותינו הרבים הננו הולכים ודלים, וגדולי עולם גודרי גדר עומדים בפרץ מעטו. על-כן החובה קדושה עד אין חקר שנלמד את בנינו דעת ויראת ד׳, להרגילם משחר טל ילדותם

בתלמוד של הלכות יראת ד' ודעת דרכיו, בהתאמה עם כל יתר הלימודים המעשיים והרחבתם, לעורר את כח הרעיון והמחשבה בלבב בעלי הכשרונות שבנו, כדי שיתפתחו בכשרונותיהם יפה ויוכלו להוציא מעומק לבבם דברי חפץ, הגיונות טובים ומחשבות טובות, לחזק רוח עמנו המתרופף ולרומם קרן ארץ חמדה, להראות שאוירה באמת הוא חיי נשמות ומרבה חכמה.

"והיה אמונת עתך, חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו" (ישעיהו לג, ו) – דמות דיוקנו של אותו גאון וצדיק זצ"ל יעודדנו ללכת בדרכיו, להוציא את הטוב ואת המישרים, את אהבת החסד, הצדק, השלום והאמת, הכל מאוצרה של יראת ד' טהורה העומדת לעד, עד אשר רוח ממרום עלינו יערה, ונזכה גם אנו לאותן הרגשות הקדושות והטהורות שהיו אצורים בלבבו הטהור, הנתונים ליחידי סגולה המתהלכים לפני ד', בתום דרך ויושר לבב. זכותו תעמוד לכל הלומדים ממעשיו, ומשתדלים להיות דבקים במדותיו הנעלות והתרומיות, ולכל עם ד' הגוי כולו, אשר כל מעייניו ז"ל היו ברוממות קרן ישעו וכבודו, והיו עינינו רואות את מורנו בעת יקיצו וירננו שוכני עפר.

שם, עמ' סח

"יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו, שתעזרנו להשלים את דעתנו ולתקן את מעשינו, ותפתח לנו את שערי אור הדעת דקדושה, שנזכה לראות בעיני שכלנו את אור צדיקי האמת, ונזכה להכלל בהם ולהתדבק בדרכיהם ובמעשיהם הטובים אשר הורו אותנו, ועל ידי זה נזכה ליראה ולאהבה דקדושה בשלימות ובאמת".

ר' נתן מנעמירוב ז"ל, "לקוטי תפלות"

חיי הרב

בשנת תרכ״ה נשרפה ישיבת ולוז׳ין, וראשה הגדול, הגאון הנצי״ב ז״ל, עמל וטרח הרבה בבניין החדש והקמת הישיבה על תלה. אולם בסופה של אותה שנה ירדה לעולם נשמה חדשה, אשר בהיותה אחר כך בישיבת ולוז׳ין, אמר עליה הנצי״ב: כדאית היא כל ישיבת ולוז׳ין בשביל תלמיד כזה.

בט״ז אלול, תרכ״ה, היתה השמחה במעונו של רבי שלמה זלמן קוק אשר בגריבה העיירה: ילד נולד לו ונקרא שמו בישראל אברהם-יצחק, על שם סבא הגאון המקובל ר׳ אברהם ז״ל, רבה של סעביז, ועל שם הסבא הרב הצדיק ר׳ יצחק מגיד ז״ל מווידז.

במלאת לילד חצי שנה, קיבלה האם הצעירה, מרת פרל-זלאטה, מתנה יקרה מאביה – חתיכת-ארג מהאיצטלא של אדמו״ר ה״צמח צדק״ ז״ל מליובאוויטש, ותעש ממנה כיפה קטנה לראשו של הבן הילוד – סגולה לגדולה בתורה ויראת שמים.

אברהם-יצלי הקטן גדל, ויחד אתו גדלו עיניו הגדולות והעמוקות וגבה מצחו הרחב – והנער נער.

בגיל צעיר מאד הובא ל״חדר״ והושב עם ילדים בני-גילו ללמוד ״אלף-בית״. אולם הילד קם ואמר: ״אינני רוצה ללמוד אלף-בית״.

- אלא מה אתה רוצה ללמוד?

- אני רוצה ללמוד בספרים הגדולים!...

ויהי כי לא נתנו ללמוד מיד בספרים הגדולים, ויקשב ללימודיהם של הילדים הגדולים וגם את משנתם ידע. כעבור כמה שבועות נבחנו ילדים מכיתה גבוהה יותר בפרשת השבוע, והאחד מהם נשאל שאלה ב״חומש״ ולא ידע להשיב עליה. ויקם הילד אברהם יצלי, הלומד עם ילדי ה״אלף בית״, וישב תשובה כהלכה...

כרוב ילדי ישראל בימים ההם, שמע גם אברהם-יצלי מפי אמא סיפורים ואגדות על ישראל וארצו, על האבות הקדושים ועל בית המקדש.

גריבה – עיר הולדתו של הרב זצ"ל

ויהי היום ויקח הילד חבילה על כתפו ויפן ללכת.

- לאן, אברהם-יצלי, לאן אתה הולך?

- אני הולך לארץ ישראל...

משלמד "חומש", התחיל אביו ללמדו לדבר בלשון הקודש. ועוד לפני הגיעו לפרשת "ויחי", דיבר עברית והשתמש באוצר המלים אשר בספר בראשית.

ולא רק בלימודים הצטיין אברהם-יצלי, הוא הצטיין גם בהתנהגותו ובמידותיו. פעם פגש בו אדם אחד ברחוב ושאל: איך הולכים למשרפות הסיד? והנה לא הסתפק הילד בתשובה קצרה, אלא טרח והוליך את האיש למרחק של שני קילומטרים מאחורי העיירה עד שהביאו למקום הנחוץ. וכששאלוהו הוריו, אשר כבר חרדו לשלומו: היכן היית? השיב בפשטות: הלכתי להראות ליהודי אחד את הדרך...

*

היו לו לאברהם-יצלי, כשרונות מצוינים: תפיסה מהירה מאוד, זכרון חזק, ונוספה לכך גם התמדה ושקידה. הוא למד הרבה וידע הרבה. קלט את הכל וספג את הכל, ויהי מפליא את שומעיו בידיעותיו המרובות והמקיפות.

אולם לא רק מוח גדול היה לילד החביב, כי אם גם נפש גדולה ולב רגיש. ממשפחתה החסידית של אמא ירש התלהבות פנימית, נטייה לסודות עולם, הסתכלות במסתרי הבריאה ופלאי היצירה.

מדי שבת בשבתו, היה הולך לשמוע את תורת החסידות המופלאה מפי רבי יחזקאל ינובר ז״ל,[8] המשפיע הרוחני של חסידי העיירה. ובשעת סעודה שלישית, כשהאפלולית משתלטת על פני בית המדרש הקטן, והקהל הצפוף מקשיב בדומיה לדברים, עומד ביניהם גם אברהם-יצלי הקטן ומקשיב ברטט לדברי הרז של ה״משפיע״, ומחשבותיו נושאות אותו הרחק הרחק לעולמות העליונים...

וחסידי העיירה הבחינו כי הילד אינו דומה לבני גילו, כי לגדולות נוצר. ופעם פנה אחד מהם אל האב, רבי שלמה זלמן, וישאלהו: הגידה נא לי, מה בנך מבנים? ויען האב ויאמר: בני יש בו ״דעת יראת השם״! ...

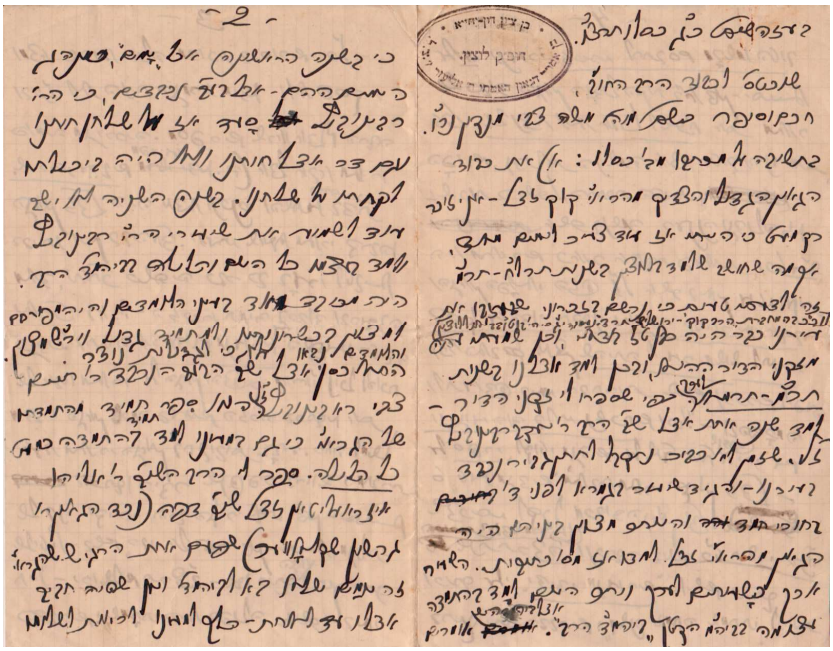
בהיות אברהם-יצלי בן אחת עשרה נסע פעם לביקור אצל דודו רבי ליב ז״ל בריגא העיר. ויתמה ר׳ ליב על רוחב דעתו של הילד ועומק עיונו. ויהי בבואם לבית הכנסת, ויקח הילד ספר ויעיין בו לפי תומו, והספר נכבד ועמוק, וירא אחד החסידים את הילד מעיין בספר הזה ויחשוב לו את הדבר לגאווה, ויגש אליו ויסטור על לחיו באמרו: ילד קטן כמוך אינו צריך לעיין בספרים כאלה. ויתרגש מאוד הדוד ר׳ ליב, וירגז על האיש ההוא ויאמר לו: מה עשית? האם יודע אתה למי סטרת כאן על הלחי?...

*

כשנהיה אברהם-יצלי ל״בר-מצוה״ החליטו אבא ואמא כי הגיעה שעתו של בנם להיות ״גולה למקום תורה״. וישלחוהו לעיירה לוצין, אל קרובם רבי יעקב, בנו של הגאון רבי מרדכי גימפל יפה (רבה של רוזינאי[9]). ורבי יעקב[10] אברך גדול בתורה, מעמיק ומסביר, תלמיד מובהק לגאון רבי ראובן הלוי מדווינסק. ויקבע לו רבי יעקב שיעורי לימוד עם אברהם-יצלי ויורהו את דרכי הלימוד העמוק, ככל אשר הורהו רבו הגאון רבי ראובן הלוי, להבין יפה את סוגיית הגמרא, לעיין בדברי רבותינו הראשונים ולברר את שיטותיהם, ולשנן כל סברא יסודית ופרוש מחודש בדברי הגמרא.[11]

ובעיירה הזאת, ישב אז רב צעיר, הגאון רבי אליעזר דון-יחיא, והרב חוטר מגזע ישי, גבור חיל ואמיץ כח, ויאהב הרב לשמח את לב הצעירים הלומדים במעשי גבורה מופלאים, ויתרשם מאוד אברהם-יצחק הצעיר מדמותו היקרה של הרב – אשר היה גאון בתורה ושקדן עצום והוא בעל כוחות גופניים אדירים – ויעלה בלבו את זכר דוד מלך ישראל. ויחלום על ישראל ועל גבורתו אשר צריכה לקום לתחיה...

הרבה תורה למד הצעיר אז בלוצין ויהי מפליא את רבותיו בהתפתחותו המהירה, ושם אתו גם ספריה גדולה בבית קרובו רבי יעקב, ויהי הצעיר נכנס מדי פעם בפעם אל בית הספרים ויהי קורא ו״בולע״ ספרים הרבה, וירחיב את ידיעותיו. ואביו של רבי יעקב, הגאון רבי מרדכי גימפל יפה, היה מראשוני ״חובבי ציון״ וגם שלח את תלמידו רבי מיכל פינס לפניו ארצה. ובקבל רבי מרדכי גימפל מכתבים מארץ-ישראל, מר׳ מיכל פינס, היה שולחם אח״כ לבנו רבי יעקב, ויהי אברהם-יצחק הצעיר קורא את המכתבים ונפשו כלה ונכספת לארץ-ישראל, ובנוח עליו הרוח כתב שירים על הארץ ועל הגאולה.

מתוך מכתב בנו של רבי אליעזר דון יחיא, הרב בן ציון דון יחיא, אל הרב נריה

שנתיים ימים ישב אברהם-יצחק בלוצין, אולם הזמן הזה הטביע את חותמו על אישיותו ועל התפתחותו, ועד זקנה זכר את השנים הטובות האלה. "לוצין היתה לי עיר משוש לתורה ולתעודה בימי הבחרות שהם נזכרים ליפעה ולגעגועי הוד בלתי נשכחים"...

בהיותו בן חמש עשרה, נסע – בהמלצת רבי יעקב – אל העירה קרעווא ללמוד תורה מפי רבה, רבי ניסן ברוידא. ויהי בעברו דרך סמרגון העיר, והנה נשבר גלגל בעגלה ויכנס הצעיר בינתים אל רב העיר, הגאון רבי חיים אברהם שפירא, להכירו ולדבר אתו בדברי תורה. וימצאהו הרב מלא וגדוש בתורה ודעת, וידבר אל לבו ויבקשהו לשבת בסמרגון וכל מחסוריו עליו. ויואל אברהם-יצחק לשבת בסמרגון.

וסמרגון עיר מלאה חכמים וסופרים, ויראו את הנער ויתפלאו על גדלו בתורה, ועל חכמתו הרבה ומחשבותיו העמוקות. ובפתוח איש מהם לדבר אתו, אם בדבר הלכה, ואם בדבר אגדה, ויהי הנער כמעיין המתגבר בחריפות ובקיאות, בעומק ורוחב. ויראו האנשים ויתמהו ויאמרו איש אל אחיו: אכן, דרך כוכב חדש על שמינו אשר יאיר עיני רבים באור תורתו וזיו חכמתו. ויתברכו בו כל ישרי-לב.

ויהי אברהם-יצחק יושב בבית המדרש ולומד בשקידה עצומה, כל הימים לרבות הלילות, ויתעלה הרבה ויגדל וילך עד כי גדל מאוד.

ולעת צאת השנה,[ה] שב אברהם-יצחק אל בית הוריו, וירא אביו כי ברכה בו ויביאהו ויציגהו בפני רבה של דווינסק, הגאון רבי ראובן הלוי, וישוחח אתו רבי ראובן ויתפלא מאוד על עומק שכלו ורוחב ידיעותיו. ומאז נשאר אברהם-יצחק בבית אבא ויהי בא כפעם בפעם אל בית רבי ראובן. והשיחות הקצרות עם הגאון האדיר הזה נתנו לו את כל מבוקשו, כי ישבו לו כל הדבר הקשה, והדריכוהו בשיטת הלימוד הנכונה. ופעם אמר לו רבי ראובן: באים אלי רבנים, תלמידי חכמים זקנים, ועוסקים אתי בדברי תורה. ודאי, הם קשישים ממך והספיקו ללמוד יותר, אולם – האמן לי – אתם איני יכול לדבר כשם שאני מדבר אתך. לך יש שכל התורה...

הנציב מוולוז׳ין

שמע העילוי הצעיר הגיע אל אזני הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים, אשר חיפש חתן לבתו המצוינת. ויבוא הגאון ויתהה על קנקנו וימצאהו מלא ישן וחדש, תורה ויראה וכל מידה נכונה, ויאהבהו ויתקשר אתו בקשרי ״תנאים״. אולם, הודיע הגאון רבי אליהו דוד, ברצוני שעד החתונה יסע החתן שלי לישיבת ולוז׳ין, יתבסם מבשמי-תורתה ויצוק מים על ידי רבה הגאון הנצי״ב...

ויבוא החתן של הגאון מפוניבז׳ ולוז׳ינה. ויכנס אל הנצי״ב וידבר אותו בדברי תורה ויצא הנצי״ב מחדרו ויאמר: זה שנים לא היה לה לולוז׳ין תלמיד כזה... ושם העילוי מפוניבז׳ (על שם עיר חותנו בעתיד) נישא מיד על כל פה, ומלוא כל הישיבה כבודו. כל הדבר הקשה יביאו אליו, בבבלי ובירושלמי, בתוספות ובראשונים, והוא מיישב ומפרק, מגלה סתומות ומפענח צפונות. פעם בסברא ישרה ופעם בראיה מכרעת, פעם יסביר את הדברים מתוכם ומגופם, ופעם יביא ממרחק לחמו, מ״תוספות״ בלתי ידוע, ומדברי ״ראשון״ בסוגיא אחרת. והדברים מאירים ושמחים כנתינתם מסיני.

וזה משפט העילוי מפוניבז׳ בלמדו בולוז׳ין: בקרבת מקומו של הנצי״ב נקבע מקום לימודו, גמרא קטנה בידו וקולו לא ישמע. ויהי יושב ולומד שמונה עשרה שעות ביום. אמרו עליו שהיה עובר בכל יום על ששים דפי-גמרא בעיון רב. לפעמים ראוהו מעיין בספרי מחקר ומעמיק הרבה בעיוניו, ולפעמים מצאוהו יושב שקוע במחשבות, אולם איש לא העיז לגשת אליו ולהפריעו. ידעו כי נפשו משוטטת אז ב״עולמות העליונים״. היה זהיר מאוד במצוות ומדקדק בהן בהידור רב. היה מתפלל בדבקות ובדמעות. הרבה

פעמים היה מתייחד עם הנצי״ב בחדרו ורבה היתה חיבתו של הרב הגדול לתלמידו הדגול. הוא דאג לו דאגת אב וסיפק את כל צרכיו בעין יפה.

עם תום שנת לימודו בולוז׳ין, שאל אותו הנצי״ב איך הרגיש את עצמו בישיבה? ותשובתו היתה: כמו בארץ-ישראל...

וכעבור הרבה שנים, כשנשאל שנית במה השפיעה עליו ולוז׳ין, היתה תשובתו: בכמות המפליאה של לימוד התורה שבה, ובאישיותו התמימה והטהורה של הנצי״ב.

אכן, רוחה הגדול והרחב של ולוז׳ין נתן מרחב לנפשו הגדולה, ומחשבות הנצי״ב על ישראל ותורתו, פזורי גלותו ובניין ארצו, הטביעו את חותמן על הלך רוחו ודרך מחשבתו. ותהי לו ולוז׳ין למעיין ברכה אשר הרוה את עולמו הרוחני, והפרה והצמיח פרי הלולים בימים יבואו.

אחרי נישואיו ישב סמוך על שולחן חותנו ועסק בתורה, וחותנו הגאון היה אומר: לקחתי חתן לבתי שאיני מגיע לקרסוליו... מלבד עסקו בחלק הנגלה שבתורה, קבע עתים ללמוד חכמת ה״נסתר״ שבתורה יחד עם דיין העיר, הרב ר׳ משה יצחק רבין ז״ל. אנשי המקום הכירו מיד כי איש קדוש שוכן בתוכם, ובסביבות פוניבז׳ נפוצה השמועה כי בלכת חתנו של הרב ברחוב, עומדים האנשים להסתכל בשכינה השרויה על פניו...

מתחילה סירב לקבל עליו עול רבנות. אולם בימים ההם נזדמן לפוניבז׳ הגאון הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן ז״ל, בעל ה״חפץ חיים״, והוא השפיע עליו שיואיל לקבל עליו עול הצבור. כעבור זמן מה הוצעה לפניו משרת הרבנות בעיירה זיימל, ויואל חתן הרב מפוניבז׳ להיות לרב בזיימל.

כנהוג בעיירות ליטא הקטנות, רצו למסור לרב את הרווחים ממכירת המלח בחנויות. אולם הרב הצעיר לא הסכים לקבל את הדבר, אלא אם יקבעו בחנויות משקלות מיוחדים של זכוכית, שאינם סופגים מן המלח. מכיון שדרישתו לא נתמלאה, ויתר הרב על הכנסה זו, ויתפרסם הדבר בכל הסביבה, ויצא שמע הרב למרחוק.

ורבים בני הכפרים אשר בסביבה מביאים לרב מתנות מפרי אדמתם, והוא מחלק את הכל בין עניי עירו. ופעם אחת הביא יהודי כפרי אחד מתנה לרב – עגלה עמוסה תפוחי עץ. ויזהיר הרב את בני ביתו שלא יאכלו מן התפוחים ולא יחלקום עד שיברר וידע מה טיבם. ויהי כאשר נדרש הכפרי לספר מה טיבם של תפוחים אלו, ויאמר לתומו: התפוחים הם ״ערלה״ ולכן נתתים לרב שכהן הוא... (הכפרי הפשוט חשב ש״ערלה״ אף היא ממתנות כהונה ופירות ערלה מותרים לכהן). ויהי הדבר לנס ולפלא, וכולם ראו ש״צדיקים – אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידיהם״...

רבה היתה ההערצה אשר העריצוהו בני קהילתו, ועל כן לא הטרידוהו ביותר, ותהי שעתו פנויה ללמוד תורה אשר באהבתה שגה תמיד. בימים ההם נתן את לבו לחזרה

מרובה על ש״ס פעם אחר פעם, בשטף ובמהירות, והיה קורא לזה ״דאוונען גמרא״ (לימוד גמרא מהיר, כתפילה השגורה בפה). ופעם התאמץ ועבר בעיון במשך חצי שנה על כל תלמוד ״ירושלמי״, ומרוב עמל ויגיעה חלה ונפל למשכב. וגם בתורת ה״קבלה״ הנסתרת המשיך להגות, וחבר היה לו ללימוד זה, הרב ר׳ אליקים גציל ז״ל, אשר היה נסגר אתו בחדר והיו לומדים יחד תורת הנסתר.

ובהעמיקו בתורת הנסתר נתעוררו אצלו כמה שאלות ביסודי הדברים, ויתן אל לבו לצאת אל אחד הגדולים ולהרצות לפניו את ספקותיו ולקחת תורה מפיו. ויקם ויסע אל הגאון המקובל רבי שלמה אלישוב ז״ל משאויל, וישב בביתו כחודש ימים. ורבי שלמה ראה כי גדול הרב הצעיר בקבלה, ונשמתו הטהורה ראויה לבוא אל הקודש פנימה, ויגל לפניו רבי שלמה צפונות חכמת הנסתר, וילמדהו דעת קדושים, ויכניסהו בסוד ה״זוהר״ ומפרשיו, רבנו משה קורדובירו ותלמידיו, ומרן האר״י הקדוש וגוריו.

והרב הצעיר התרשם מאוד מגדולתו של רבי שלמה בחכמת הקבלה ויאמר עליו: כגדולתו של הגאון רבי דוד מקרלין בנגלה כך גדולתו של רבי שלמה בנסתר... ועל ספרו של רבי שלמה אמר: מזמן רבנו משה קורדובירו ז״ל לא יצא לאור ספר בחכמת האמת בהרחבת הבאור ובתפיסת העניינים כמו הספר הקדוש ״לשם שבו ואחלמה״ של רבי שלמה.

*

בשנים ההם נתן את דעתו על מצוות תפילין שאין מקיימים אותה כהלכה, והרבה מניחים תפילה של ראש שלא במקומה ״מבלי דעת״, והיא מונחת בקצה על המצח ואין יוצאים ידי חובת מצוות תפילין. ויחבר ספר קטן ושמו ״חבש פאר״ ואת שמו לא קרא עליו. ויצא עם הספר הזה למסעיו, וידרוש בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויעורר את העם לתקון המעוות. ודרשותיו הנלהבות אשר יצאו מלב בוער באש אהבת השם, עשו רושם כביר על לב השומעים, ורבים רבים נתעוררו לקיים מצוות כמאמרן, ולשמור על משמרת התורה באהבה וברצון.

ומחלת הדבר (חולירע) אשר פרצה אז, עשתה שמות במדינה ורבים חללים הפילה. ויהי בהגיע יום הכיפורים, ויורה הרב הצעיר כהוראתו של הגאון ר׳ ישראל סלנטר ז״ל בשעתו, כי חייב כל הקהל לאכול אכילה קלה ביום הכיפורים, מפני סכנת הדבר. ולתוקף קיום הדבר ולבל ינקוף לבו של מישהו וימנע ממצות פיקוח נפש זו, קיים את הוראתו בנפשו ואכל בבית הכנסת בשעת התפילה וכל הקהל כאשר ראה כן עשה. וחיזק את הקהל בדבריו הקדושים כי חובה גדולה היא זו, והנה חלק מעבודת היום הקדוש אשר תקובל במרום כעולה וכקרבן.

ובעת אשר חסנו כוחותיו הגאוניים בנגלה ובנסתר, עמקו ורמו כמו כן מחשבותיו הגדולות על ישראל ומהלך חייו, על הבנת עברו וחזון עתידו. ותיווצר אצלו השקפה

מקיפה על קדושת העם וארצו, ועל אופיו הלאומי המיוחד אשר יגלה בעוזו, בשוב ד׳ את שבות עמו. ובבוא רבה הצעיר של זיימל מדי פעם בפעם אל בויסק העיר הסמוכה, היה נכנס אצל הגאון הישיש רבי מרדכי׳לי אלישברג,[1] מראשי ״חובבי ציון״, ומחליף דעות אתו על הנושאים האלה. ויהי הגאון מקשיב לדברי הרב הצעיר ושומע קול דברים חדשים, ויחזה לו עתידות גדולות. ופעם קם הגאון הישיש ממקומו ויאמר: זיימלער רב! ס׳וועט זיך מיט אייך אמאהל אפ׳טאן גרויסע זאכן אין ארץ-ישראל!... (רבה של זיימל, בטוחני כי יחולל פעם גדולות בארץ-ישראל...)

בימים ההם עלה הגאון רבי מרדכי גימפל ז״ל לארץ ישראל (ראש חודש אלול, תרמ״ח), ויכתוב הרב אליו אגרת פרידה ויבקשהו כי יתפלל עליו במקומות המקודשים ״שיחנני ד׳ דעה בינה והשכל בתורתו הקדושה וביראתו, ויותר לא אבקש״...

*

ותחל רוח הכתיבה לפעמו ויפן אל גדולי הדור ויבקשם לתת ידם עמו, ולהוציא קובץ תורני בשם ״עטור סופרים״ מוקדש לתורה וליראה. ויחזקוהו הגדולים ויאמצוהו, ותצאנה שתי חוברות מלאות דברי תורה מצוינים, אולם הוצאות הדפוס רבו, ולא יכול הרב לעמוד בטרדות ההוצאה וההדפסה, ולא יספו חוברות ״עטור הסופרים״ לצאת לאור.[1]

*

כעבור שנים אחדות נפטר הגאון ר׳ מרדכי׳לי ז״ל והלך לעולמו, ותשם קהילת בויסק עיניה ברבה הצעיר של זיימל ותקחהו ותושיבהו על כסא רבנותה.

בויסק היתה עיר מודרנית, ורבים מאנשי העיר הושפעו מרוחות הזמן, והתחילו מזלזלים במצוות, ויתאמץ הרב החדש של בויסק ויחפש דרכים שונות להשפיע על כל חוגי בני עירו, להשיבם מדרכם הרעה ולהחזירם למוטב.

מקום תפילתו הקבוע היה בבית המדרש, ויהי ביום הכיפורים אחרי ״כל נדרי״, ויצא הרב מבית מדרשו וילך ויבוא לבית הכנסת, ויעל על הבמה וידבר דברים כבושים על פרצות הדת וחובת התשובה. ויהי למחרת יום הכפורים ויפגוש אחד מעשירי העיר באחיו הצעיר של הרב ויאמר לו: מה רוצה אחיך מאתנו, האם גם ביום הכפורים הוא אומר להבריחנו מבית הכנסת? וילך האח הצעיר ויספר את הדברים להרב, ויען הרב ויאמר: אם כך אמר, בטוח אני שהדברים חדרו ללבו. ויהי אחר הדברים האלה, ויבוא העשיר אל הרב, ויאמר: רוצה אני להכשיר את ביתי ואת מטבחי, ועתה יאמר נא לי הרב מה אעשה וכיצד אתנהג...

ופעם, בשוב הרב בשבת מבית המדרש, ראה פועלים גוים עובדים בביתו של יהודי. ויגש הרב אל הפועלים ויבקשם להפסיק את העבודה. וישיבוהו הפועלים ויאמרו:

עבודתנו בקבלנות היא, וביטול העבודה הפסדנו הוא, ויאמר להם הרב: אני אשלם לכם שכר יומכם. ויפסיקו הפועלים את עבודתם, ויבואו אליו למחרת ויקבלו את שכרם.

ועם היותו נוח מאוד לבריות, הנה במקום שהיה חילול השם – לא חלק כבוד לעשיר ונכבד. ויהי בהיותו במקום הרחצה אשר בדובלן (על יד ריגה), ויפגע שם בעל בית נכבד בכבודו של הגאון הצעיר ר׳ זליג ראובן בנגיס ז״ל (בעתיד ראש בית דין ל״אגודת ישראל״ בירושלים), ויקם הרב ויקנא את קנאת כבוד התורה ויסטור למעליב על לחיו... ויהי הדבר לכלימה גדולה לאיש, כי אמרו: הרב מבויסק סטר לו! ולא יכול לשאת את חרפתו ויקם ויצא לאמריקה...[ח]

*

בשנות בויסק נפוצו מעיינותיו חוצה. כי אחז אז הרב בקסת-סופר ויכתוב מאמרים גדולים בירחון הרבני ״הפלס״,[ט] וישא את דברו על האמונות ועל הדעות, על טעמי המצוות ועל הרעיון הלאומי בישראל. ויביע כבר אז את דעתו ויאמר כי ״אי אפשר לנו למלאות את תעודתנו הכללית, כי אם בהיותנו יושבים בארץ ישראל, אדמת הקודש. רק שם יתפתח רוח עמנו ויהיה לאור עולם״. ומאמריו המצוינים, אשר נכתבו בשפה מקורית, עשו להם כנפיים. ובהיוועד רבנים ועסקנים חרדים לועידת היסוד של ה״מזרחי״ בווילנא (בשנת תרס״ב), השתמשו הנואמים והמתווכחים ברעיונותיו והשקפותיו של הרב מבויסק.

*

רבות הן הקהילות אשר נתנו עיניהן ברבה של בויסק, אף כמה ישיבות גדולות הזמינוהו להיות להן לראש בתורה ולמשפיע ברוח. אולם הוא לא נעתר להן, כי יד ההשגחה העליונה היתה עליו לנהלו ולהביאו אל הארץ אשר בחר ד׳ – ״כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: עד שתהא מאיר לי מאספוטמיא וחברותיה, בוא והאיר לפני בארץ ישראל״...

בן שלושים ותשע (תרס״ד) היה הרב בעלותו ארצה, בהיקראו אחר כבוד לשבת על כיסא רבנותה של יפו, מרכז הישוב החדש. בערב שבת קודש לסדר ״איש ראש לבית אבותיו הוא״ (במדבר) הגיע הרב ליפו, ויתקבל בכבוד רב וחיבה יתירה על ידי כל חוגי העיר. ותגאה אהבת הרב לארצו ולבוניה כגאות ים יפו, וישטפו גלי לבו על כל מפעל ופועל, על כל מעשה ועושה, ותהיינה ידיו מלאות עבודה, בחיזוק הרוח ובבניין החומר, בעידוד יפו ובאימוץ המושבות. ויהי לומד ומלמד, נואם וכותב, נוסע ומבקר, פועל ומפעיל, ובכל אשר יעשה ישראל בארצו יעמיק חקר, וחשב מחשבות לחזק את ידי העושים במלאכה, ולהערות עליהם רוח ממרום למען יחזקו בתורת השם ובנו את הארץ בקדושה. וישפוך ד׳ רוח חן עליו ועל דבריו, ויהי אהוב ונערץ על כל בני הארץ, גם על ״הישוב הישן״ שומרי החומות אשר בירושלים עיר הקודש, וגם על הישוב החדש, הבונים הצעירים אשר נפוצו על פני הארץ להחיות את שממותיה. והיה בבוא הרב

ירושלימה, וקיבלו את פניו בכבוד ויקר חכמי ירושלים וזקני רבניה, ובא אל הישיבות ובחן את התלמידים, והשכימו רבים לפתחו להתענג על הוד תורתו ונועם שיחתו. ובבוא הרב לאחת המושבות והקיפוהו פועלים צעירים, ודיבר אליהם כדבר איש אל רעהו. ושאלוהו הצעירים על מחשבה ועל ספרות, על חברה ועל ציונות, והגיד להם את כל אשר ישאלו והרחיב להם מושגים, ויצאו מלאי הערצה ורחשי לב עמוקים לרב הגדול ולאישיותו המופלאה. וינשא שם "הרב מיפו" כאגדה בין העם היושב בציון, ובעלי נפש באו אליו ויאמרו: רבנו אתה, ומימיך אנו שותים, לא נזוז ממך כי אחריך נלך והיית לנו לעיניים בכל דרכי החיים, כי אתה אבינו ואתה מורנו...

ורוח הארץ וסגולת קדושתה היתה על הרב, ויתנשא אל מרומי המחשבות ויהי מוחו לנחל נובע מקור חכמה, ויכתוב ספרים גדולים ורבים על ד' ועל תורתו, על עולם ועל אדם, על ישראל ועל הארץ, על הטוב ועל הרע, ורבות רבות המחשבות אשר לא באו בכתובים כי גבהו ורמו ולא זכינו לאורם...

וגם על שדה ההלכה עבד הרבה. ויכתוב אז את הספר "עץ הדר" על פסול האתרוגים המורכבים, ואת ספרו הנכבד "שבת הארץ" על הלכות שביעית, והאחרון הגדיל ספרו הנפלא "באר אליהו" על ביאורי הגאון מווילנה ל"חושן משפט", אשר בו נתגלה כתלמיד מובהק לגאון, בשיטת לימודו ביושר העיון וההעמקה וברוחב הבאור והברור.

עשר שנים כיהן הרב ברבנות יפו. ויהיו עשר השנים לשנות-ברכה במחשבה ובמעשה, כי הרבה עשה והרבה פעל, ויהי רישומו ניכר וחותמו טבוע על כל חיי הישוב המתחדש. ובשנה האחרונה לעשור הזה של תקופת יפו, קרה אותו המאורע הכביר: הושטת יד ראשונה מצד "הישוב הישן" לחברו הצעיר "הישוב החדש". משלחת רבנים יצאה לשומרון ולמושבות הגליל העליון והתחתון, לעמוד מקרוב על טיבם של המתיישבים, להכיר את אורח חייהם, להקשיב למשאלותיהם ולקרב אותם לתורה ולמצוה. במרכזה של משלחת רבנים זו התנשאה דמותו הנערצה של "הרב מיפו", איש הביניים אשר זרועותיו האמיצות חבקו את שני העולמות, ולבו הרחב נשא אותם לשבת יחדיו.

*

ביום א' ראש חודש כסלו, אחר תפלת המנחה, נסענו בעגלה עם רוכבים לפוריה. הרבנים נכנסו לחדר האוכל, והמקהלה שרה "אדיר יבנה הגליל". הרב מיפו דורש כדרכו, ומבליט בדבריו שהצעירים יתקרבו אל הזקנים על ידי שמירת הדת. הוא מעיר שהכרח הוא לשים קץ למצב המוזר של התרחקות בין הישוב הישן והחדש. שומרי חומות הדת הנם שבים מצדם הם לקרב אתכם בזרועות פתוחות, ועתה אחים, שובו נא גם אתם אלינו בדרכי החיים, בכל הקדוש לישראל. שמעונו וחיו, תחיו חיי לאומיות אמיתית, והביאו רב טוב לישראל ולארץ ישראל. הצעירים אומרים כי הלילה הזה עורר אצלם רגשות נעלים, ומבטיחים כי ישתדלו למלאות את דרישות הרב ולהכשיר את המטבח (אלה מסעי).

ויהי אחרי אשר הבטיחו אנשי פוריה להכשיר את המטבח, ותקם צעירה אחת ותאמר: עוד מעט ידרוש מאתנו הרב מיפו כי גם נרות-שבת נדליק. ויתפרץ הרב בבכי ויאמר: מי שאוכל מאכלות אסורות, לבו מטמטם ועיניו מתעוורות ואינו מסוגל לראות את אורם הנפלא של נרות השבת. בטוח אני כי משתתחילו שוב לאכול כשר, יטוהרו לבותיכם ויאירו עיניכם, וזכיתם גם אתם לראות את אור השבת הקורן משלהבות נרותיו הקדושים... ויאריך עוד הרב בדברות-קדשו על ישראל ועל תחייתו, על משמרת טהרתו בחיי המעשה ועל מרום-קדושתו בנועם שבתו. והנה קמה אותה הצעירה ותאמר בהתרגשות: רבי, מבטיחה אני לך כי גם נרות שבת נדליק!

ויתר דברי המסע, וכל פרשת מעשיו הלא הם כתובים על ספר "אלה מסעי" משלחת הרבנים (פרנקפורט, תרע"ו, מהדו"ב ה'תשע"ג).

ועם שוב "הרב מיפו" ממסעו בארץ, התחיל לחשוב מחשבות על השתתפותה הפעילה של היהדות הדתית בבניין וביצירה, וישם אל הגולה פניו, כי אמר הרב: אפנה אל אחי, שומרי התורה והמצוה, ואקראם בקול גדול לעלות ולבוא, ונתלקטו המאות לאלפים והאלפים לרבבות ובנו ערים וישבו ומוסדי דור ודור יקוממו. ובימים ההם ו"אגודת ישראל" מתכוננת לכנסייתה העולמית הראשונה, ותזמן האגודה את הרב להשתתף בכנסיה ולהביא את דבר הארץ ומשאלותיה. וייטב הדבר מאד בעיני הרב כי הנה יתאספו ראשי עם לדעת מה יעשה ישראל, והיה בשמעם כי שבה הארץ לתחייה והרי יהודה והגליל מצפים לשבי-גולה, ויצאו איש לארצו, ועוררו תנועה גדולה לעלייה ולגאולה, לתחייה ולקוממיות.

אולם מאת ד' היתה סיבה לשלח את הרב מתוך ההפיכה, ולהביאו אל נאות מבטחים, למען יהיה מעיר לעזור לישוב בארץ. כי הנה בהגיע הרב לאירופה פרצה מלחמת העולם, ויהמו גוים וימוטו ממלכות. ויחש לו הרב מפלט בשוויץ השקטה וישב שם, משתאה ומחריש למראה ד' הגדול והנורא, מביט ומקשיב לדעת מה יעשה ד' בעולמו, בעמו ובארצו. ובימים הראשונים אשר היו לו ימי שלוה מאונס, נתן את לבו לשקידה עצומה בלימוד תורה, וישב הוא ובנו יחידו, הרב צבי יהודה ז"ל, בסט-גאללן העירה, ויעסקו בתורה יומם ולילה, וילינו בעומקה של ההלכה וישכיחו בה את צערם על חורבן העולם, את דאגתם לאהובי נפשם, ואת הכיסופים הגדולים לארץ חמדה אשר נותקו ממנה בחוזק יד. ולא עברו ימים רבים, ויתעודד הרב, ויתאושש, וירא כי למחיה שלחו ד' לשווייץ הנייטראלית, כי היתה ארץ ישראל אז תחת השלטון התורכי ומקורות תמיכתה היו ברוסיה אשר קראה מלחמה על תורכיה, ועם פרוץ המלחמה נסתמו כל מקורות התמיכה, ויהי רעב בארץ, ללחם ולמזון, ואין תומך ואין עוזר. וישלח הרב אגרות לאמריקה, ויעורר את הרבנים ואת העסקנים כי יחלצו לעזרת הישוב, להצילו מרעב ולהיות לו למשען במצוקות המלחמה ותלאותיה. ויהי כי ארכו ימי המלחמה ובמפת העולם חלו חליפות ותמורות, ותנח רוח המחשבה המדינית על הרב ותחל לפעמו ברוב

עוזה, ויאמר כי מאמין הוא כי "כל הרעש העולמי הזה לא בא בעיקר אלא בשביל ישראל, וכעבור סופת המלחמה, יבוא זרם חיים חדשים, קדושים ורעננים, לזקן עמים וארצו". ויכתוב שוב מכתבים למנהיגים ולרבנים גדולים, באמריקה ובאנגליה ויעוררם "להיות מוכנים ליום שידובר בו על דבר השלום הכללי של אירופה ואסיה", ולעמוד על משמר הזכויות המדיניות של עם ישראל בארץ ישראל.

*

ובעת ההיא וקהילת "מחזיקי הדת" אשר בלונדון, מחפשת לה רב ומנהיג לעדתה, ותציע את כיסאה להרב מיפו היושב בהררי אלף אשר בשווייץ. ויקבל הרב את ההצעה בשמחה, ויאות להם לבוא לונדון, כי אמר: "צדקה עשה הקב"ה עם אסיר תקוה שהביאני למדינה זו, מקום הריכוז לראשית הצעדים אשר לאור הישע". אולם התנה עם ראשי הקהילה כי עם שוך חמת המלחמה והנתן אפשרות העלייה לארץ, נקי יהיה לביתו, ושב אל ארצו אשר אהב סלה.

בעשתי עשר חודש, הוא חודש שבט (תרע"ו), בעשרים ושלושה בו, הגיע הרב ללונדון הבירה, וירא והנה לפניו "עבודה מרובה על כיכר היהדות בעיר ובמדינה". ויתאזר בגבורה, ויגש אל עבודתו בקודש, ויהי עושה ומעשה, בחיזוק לימוד התורה ובתיקון מוסדי דת אחרים, וגם ועד רבנים הקים, וירכז סביבו את כל הרבנים החרדים לדבר ד' להגביר חילים לתורה ולתעודה. ויעש לו הרב שם כאשר לבש עוז בנפשו לפנות אל הממשלה האנגלית ולבקשה כי לא תטיל חובת גיוס על נתיני רוסיה היהודים היושבים באנגליה, כי היו אלה נמסרים למשפט צבאי (של הצבא הרוסי) על אשר השתמטו ולא מילאו חובתם למולדת הרוסית. והנה קם הרב, רבן של ישראל, ויעמוד בפרץ, ויקרא קריאה גדולה באזני האומה חובבת התנ"ך: "לא תסגיר עבד אל אדוניו"! ויכנסו הדברים ללב צירי בית הנבחרים והגזירה בטלה.

אז יפנה הרב בתזכיר חדש לממשלה, ויבקש כי תשחרר מחובת הגיוס את כל בני הישיבות כי משפט אחד להם ולרבנים. ויהי כי לא נענתה הממשלה לבקשתו, ויעש הרב מעשה רב, ויהי נותן תעודות רבנות לכל בן ישיבה, ומשחרר אותו מן הצבא. וברבות התעודות האלה, הוזמן הרב אל הממשלה והוזהר כי לא יוסיף לתת תעודות, פן למשפט יעמידוהו ומרה תהיה באחרונה. ולא שת הרב לבו גם לזה באמרו: ההצלה שעל ידי תעודותי ודאית היא, והאיום שעלי ספק – ואין ספק מוציא מידי ודאי. ויוסף תת תעודות, וישחרר את צבא ד' מצבאות בשר ודם.

ובאביבה של שנת תרע"ז התחילו "הארות חדשות וזיקי תקוה מתנוצצים מרחוק ומקרוב", כי עלתה על הפרק הצהרת בלפור, ולב הרב "התמלא בהמיית תקוה ואור יחולים כבירים"... והנה קמו מהרסינו מבית, הלא הם אדירי היהודים האנגלים המתבוללים, ויחלו להלחם נגד הציונות, נגד הלאומיות הישראלית, ונגד זכויות העם בארצו הנבחרת, באמרם כי תורת ישראל דבר אין לה עם לאומיות ישראל. ויצא הרב

חוצץ נגדם במלוא עוז גבורתו, ויפרסם "גילוי דעת" אדיר וחזק "על דבר הבגידה הלאומית". וידבר נגידים נגד "המבתרים בסכינים את הנשמה הישראלית" ("קעגן דיא וועלכע שניידן דיא יודישע נשמה מיט מעסערס"...) וַיִּקְרָא גילוי הדעת בשבת הראשונה להופעתו, פרשת בהעלותך, בכל בתי הכנסת. ותזכירים נשלחו אח"כ לממשלה מכל הקהילות, ויהי הרושם גדול ומכריע, ועד במת בית הנבחרים הגיעו הדברים, כי אמר אחד הצירים: בדבר יחסה של תורת ישראל להצהרת בלפור, לא דעתו של לורד מונטגיו היא הקובעת – כי אם דעתו של הרב קוק!

ובהינתן ההצהרה ההיסטורית, כינסו ראשי הציונות אספה גדולה ויביעו בה את תודתם לאומה הבריטית על המעשה הגדול אשר עשתה. אז התמלא הרב גאון לאומי וישא דברו ויאמר: לא להודות לעם האנגלי באתי, כי אם לברכו – לברכו בקשר עם הזכות הגדולה שנתגלגלה לידו. עם ישראל הוא ה"תלמיד חכם" שבאומות, עם התורה, עם הנביאים, וזכות גדולה היא לכל עם מעמי הארצות לסייע בידי תלמיד החכם. אשריך אנגליה שזכית להיות ממחזיקי עם התורה...

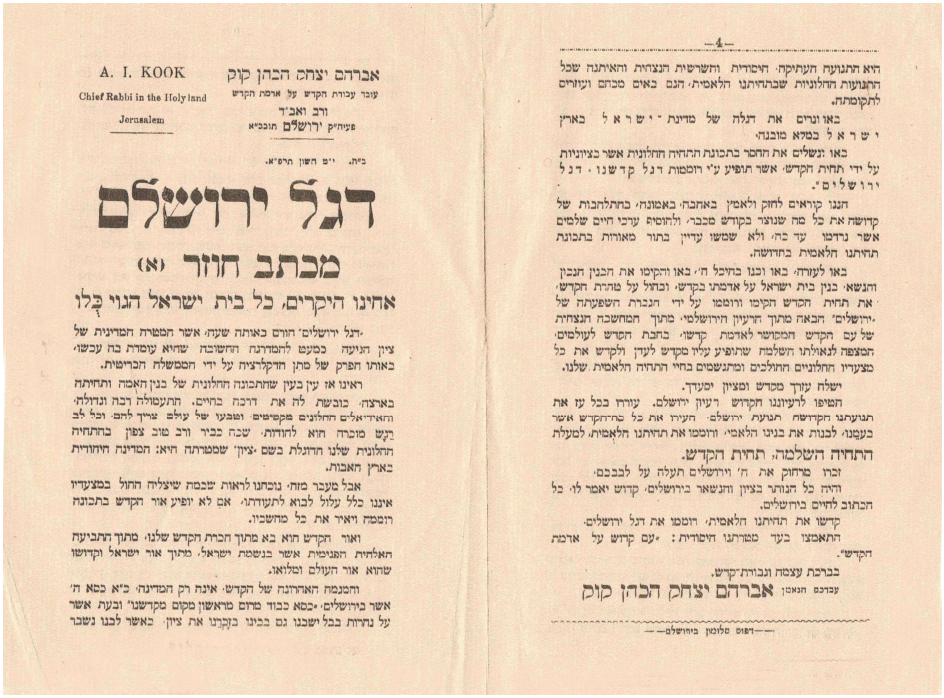
בימים ההם אמר הרב להמשיך את אשר חשב לעשות בצאתו לגולה בפרוס המלחמה. ויבריק במוחו רעיון גדול, להקים ארגון כללי של יראי ד', "הסתדרות עמוקי האמונה" אשר בשם אלקים תדגול ו"דגל ירושלים" יקרא לה. ונאספו על הדגל "כל כשרי ישראל, לכונן את עבודת בניינו בארץ ישראל, על פי אמרתו של הרוח הישראלי הכשר". אולם רעיון זה לא יצא לפועל, כי לא היה הוגה הרעיון בעל כשרון ארגוני, ובהפגשו בהתנגדות של המפלגות הדתיות הקיימות – "המזרחי" וה"אגודה" אשר את צדדיהם החיוביים העריך והחשיב – נרתע מרעיונו ולא המשיך במעשהו. ויקפל את "דגלו" ויתנחם בתקווה כי אם לא זכה דברו להישמע עתה, הרי ישמע בדורות יבואו, ו"דגל ירושלים" עוד יתנוסס על כל העולם הישראלי הכשר.

ובעוד הרב עוסק בתנופת "דגלו", וארץ חמדתו נכבשה בידי האנגלים, ותעבור הרינה במחנה, וינשא הרב על כנפי רוח, ויאמר למהר ולהחיש את שובו אל הארץ הטובה. ועודנו לא ישוב, כי עיכבוהו עבודותיו הציבוריות הגדולות, והנה באה אליו בשורת ירושלים לאמור: ירושלים עיר הנצח שמה עיניך בך כי תהיה לה לרועה ולכהן מורה. והנה יקירי ירושלים נועצים יחדיו, ודבר כולם אליך "הכהן הגדול מרבבות עם" כי תעלה וכי תבוא "להיות מנהיג ודבר לעם ד' השוכן בציון".

ויקם הרב ויעל ארצה ישראל, וביום השני לחודש הששי הוא חודש אלול, הגיע ללוד, ויקבלוהו כל חוגי הישוב ברוב כבוד וחיבה. ושליחי ירושלים הביאו אתם את כתב הרבנות ויקריאוהו ברוב עם ויבקשוהו לעלות מיד ירושלימה. ויבאו אנשי יפו ויאמרו: אך עצמנו ובשרנו הוא וירד עמנו יפו. ואנשי ירושלים אמרו: ירושלים יעלה, כי משחנו אותו למלך עלינו. וירד הרב יפו לברך את ביתו ואת בני קהילתו, אולם שליחי ירושלים לא הרפו ממנו, ויצא אתם בו בערב ירושלימה. וביום השלישי באלול, בהיות הבוקר, הגיע הרב ירושלימה, ויבוא שעריה.[א]

אכן, מה נהדר היה כהן גדול בבואו אל הקודש. גדולי ירושלים ראו בו את הגאון האדיר אשר שני התלמודים פתוחים לפניו, וספרי הראשונים והאחרונים ערוכים בכל, ושמורים לו בחדרי מחשבתו הבהירה; זקני המקובלים שמחו על התעשר החבורה הקדושה בחכם חרשים, בקי ב"זוהר" ומעמיק בכתבי האר"י, ושבילי תורת הסוד נהירים לו "בנהירו עילאה"; חכמים וחוקרים ששו על בוא אוצר החכמה והמדע, אשר ידע נתיבות המחקר הישראלי והכיר את כל מבואיה ומוצאיה של חכמת ישראל, מראשוני פותחיה ועד אחרון דורשיה; סופרים ומשוררים עלזו על קסת הסופר אשר במותני הרב, על סגנונו הנהדר, חן שפתיו, עושר ניבו והוד פיוטו; ויראים ושלמים לבשו גיל על כניסתו של צדיק לעיר, אשר יראתו הטהורה קודמת לחכמתו הגדולה, והוא ראש בית דין מקודש ועשר ידות לו בכל חיבת קודש והידור מצוה. וכתר שם טוב עולה על גבי אלה המעלות, בהיותו אוצר כל מידה נכונה, מלא אהבה לכל נברא, וחיבה יתירה לצלם אלוקים, ומסירות נפש לישראל שנקראו "בנים למקום".

ויחי הרב בירושלים עיר הקודש שש עשרה שנה. וידע הרב כי מאת ד' היתה זאת והוא צִוָּה בד' לכונן את תחית הקודש ולשים את ירושלים תהילה בארץ. ותהי ראשית פעולתו להקים את הרבנות ולכוננה במשטר נאה ומכובד. ויהי דברו עם כל רבני

אברהם יצחק הכהן קוק
עובר עבירת הקודש על אדמת הקודש
ורב ואב"ד
פעיה"ק ירושלם תובב"א

A. I. KOOK
Chief Rabbi in the Holyland
Jerusalem

בית. יים השון תרפ"א.

דגל ירושלם

מכתב חוזר (א)

אחינו היקרים, כל בית ישראל הגוי כָּלו

דגל ירושלים הוום באותה שעה, אשר המטרה המדינית של ציון הגיעה כמעט להמדינה החשובה שהיא עומדת בה עכשו, באותו הפוק של מתן חזקלציה על ידי הממשלה הבריטית.

ראינו אז עין בעין שהתכונה החלונית של בנין האמה ותחיתה בארצה, כובשת לה את דרכה בחיים, התעמולה רבה ונדולה, האידיאלים החלוצים מקסימים ושבעו של עולם צריך להם. וכל לב רגש מוכרח הוא לחודות, שכה בביר ורב טוב צפון בהתחיה החלונית שלנו הדגלת בשם ציון, שממטרתה היא: המדינה היהודית בארץ האבות.

אבל מעבר מזה, נוכחנו לראות שבמה שיצליח החול במצעדיו איננו כלל עלול לבוא לתעודתו, אם לא יופיע אור הקדש בתכונה רוממה ויאיר את כל מחשבון.

ואור הקדש הוא בא מתוך חברת הקדש שלנו, מתוך התביעה האלחית הפנימית אשר בנשמת ישראל, מתוך אור ישראל וקדושו שהוא אור העולם ומלואו.

והמגמה האחרונה של הקדש, אינה רק המדינה, כי"א בכא ה' אשר בירושלים, שבא בכוד מרום מוראשון מקום מקדשנו, ובעת אשר על נחלות בכל ישבנו גם בבינו בקבנו את ציון. באשר לבנו נשבר

—4—

היא התנועה העתיקה, היהודית והשרשית הנצחית והאיתנה שכל ההנועות החלוניות שבהחיתנו הלאמית, הנם באים מבחם ועזוחים לתקומתה.

באו ונרים את הגלה של מדינת י ש ר א ל בארץ י ש ר א ל במלא מובנה.

באו ינשלים את החסר בתכונת התהיה החלונית אשר בציונית על ידי תחית הקדש, אשר תופיע ע"י רוממות דגל קדשנו · דגל ירושלים".

הננו קוראים לחזק ולאמץ באהבה, באמונה, בתתלהבות של קדושה את כל מה שנוצר בקודש מבבר, ולחוטית עיבי היום שלמים אשר נדמנו עד בה, ולא שמשו עדיין בתור מאורות בתכונת תחיתנו הלאמית בחדושה.

באו לעזרה, באו ובנו בהיכל ה', באו והקימו את הבנין הנבון והנשוא, בנין בית ישראל על אדמתנו בקדש, ובהגל על טהרת הקדש, את תחית הכרש הקימו ורומטו על ידי הנבורת השפיעתה של "ירושלים" הבאה מתוך הריעון הירושלמי, מתוך המחשבה הנצחית של עם הקדש המקושר לאדמת קדשו, בחבת הקדש לעולמים, המצפה לגאולתו השלמה שתופיע עליו בקדש לעדן ולקדש את כל מצעדיו החלונים החולבים ומתנשמים בחיי התהיה הלאמית שלנו.

ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך.

המיפו לרעיונו חקדוש רעיון ירושלם. עוררו בכל עז את תנועתנו הקדושה תנועת "ירושלם" הציתו את כל בה"הקדש אשר בעמנו, לבנות את בנינו הלאמי, והקימו את תהיתנו הלאמית, למעלת

התחיה השלמה, תחת הקדש.

זכרו מרחוק את ה' וירושלים תעלה על לבבכם.

היה כל הנוהר בציון ונשאר בירושלים, קדוש יאמר לו, כל הכתוב לחיים בירושלים.

קדשו את התחיתנו הלאמית, רוממו את דגל ירושלים.

התאמצו בעד מטרתנו חיסודית: "עם קדוש על אדמת הקדש".

בברכת עצמה וגבורת־קדש.

עבדכם הנאמן: **אברהם יצחק הכהן קוק**

—דפוס שלמון בירושלם—

רבה של ירושלים

ארץ-ישראל, ויאספם ויאגדם, ותקם אז הרבנות הראשית לארץ-ישראל, ותקבל תוקף ממשלתי לקיים כל דבר חוק ומשפט בישראל.

וכל התוכניות הגדולות אשר התרקמו במוחו בימי "דגל ירושלים", נעורו ויחיו בחזון רוחו, ואם גם לא הצליח להקים הסתדרות אשר תשא אותם ותגשימם, הנה ראה את עצמו כנושא ה"דגל" במרומי "ירושלים", ויאמר לבצע לאט-לאט את כל תוכניותיו הגדולות כי אמר לא אמנע מלדרוש ומלעורר, ורעיונות אמת סופם להתגשם ולמצוא להם את נושאיהם הנאמנים. ויהי כאשר נכונה הרבנות הראשית, נשא את לבו להקמת הישיבה המרכזית. וביום העשרים לחודש העשירי – הוא יום פטירת הרמב"ם ז"ל, אסף את חכמי ירושלים, וישא לפניהם משא גדול על העבודה התורנית הגדולה העומדת לפניהם. ויזרזם ללכת בגדולות ונצורות ולחדש את פני החיים התורניים. וידבר על שיטות הלימוד אשר צריכות להתכוון להלכה הברורה, ועל הצורך בעריכת אנציקלופדיה תלמודית מקיפה ושלמה, ועל "שיטה מקובצת" חדשה ובה אוסף חידושי האחרונים על הש"ס, ועל עבודות גדולות במחקר מחשבת היהדות ופרשנות המקרא. ויתווה לפניהם תוכניות בניין התורה לדורות. ותהי מגמתו לגולל את מגילת המעשים הרחבה לפני החכמים והמבינים, למען תתעוררנה המחשבות, ונעשו ההתחלות בהווה, וסוף המעשה יבוא בעתיד, ואם גם ירחק חוק.

ובחודש הרביעי, הוא חודש תמוז, שנת תרפ"א, פרסם הרב מכתב קריאה על יסוד ישיבה מרכזית עולמית בירושלים, "ישיבה אשר מטרתה תהיה ברורה לפניה, לכנס את הדור הצעיר, העתיד להתחנך בחינוך של תורה, בצורה של גדלות, בבקיאות וחריפות, בהרחב ורעננות; להוציא תלמידי חכמים חשובים בישראל" וכו'. ויהי הוא עוסק בינתיים בהקמת הישיבה, ויוסף עוד שלח "קריאת קודש" באלול תרפ"ב, אל "רבותינו שבגולה, הרבנים הגאונים והצדיקים רועי ישראל" בדבר חשיבות רעיון הישיבה המרכזית, אשר "בצאתו אל הפועל יהיה לבסיס ויסוד חזק לתחיית הקודש שלנו, וירושלים עיר קדשנו ותפארתנו תהא לאכסניא של תורה, היחידה בגדלה והמצוינת באיכותה בכל העולם כולו".

וינהרו אליו מטובי הבחורים אשר בישיבות פולין וליטא. ותקם בירושלים ישיבה נהדרה לתורה ולתעודה, ורוח הרב מרחפת על פני ישיבתו הקדושה, ויתחנכו בה מצויני התורה לאהבת השם ועמו, לחיבת ארצו וליקרת בוניה, ויפוצו על פני הארץ ויהיו בה לברכה, כי תורת רבם בלבם, חן שפתיו על שפתותיהם ונועמו על מעשיהם.

*

ושני ספרים מכתבי קדשו הופיעו בשנים ההם. האחד – "אורות" אשר הבריק בזיו מחשבות קודש עמוקות על ישראל ותחייתו, על קדושת מעשיו החמריים והרוחניים ועל התעלותם ועוז תפארתם בשוב ד' שבות עמו וארצו. והשני – "אגרות ראי"ה", קבוצת

מכתבים עשירי תוכן, מבררי דרכו בקודש ובחול ומורי דרך ד׳ לזקנים ולצעירים, לתופשי תורה ולאנשי מדע, לחכמי סוד ולאנשי מעשה. והיה ראשיתם מתקופת יפו והם דברי הדרכה לצעירי החכמים אשר בירושלים, ואחריתם מתקופת לונדון, והם קריאות קדושות אל כל העולם הישראלי הכשר להזעיקו אל דגל תחית הקודש.

*

ותהי מצוקה כללית בארץ, ובאמריקה – רווחה ושפע. ומוסדות התורה והחסד נאבקים תחת כובד התלאות והדאגות, וישימו עיניהם ברב כי יצא לאמריקה להביא לפניהם את דבר המוסדות ולעוררם לעזרה. ודבר המוסדות בארץ היה גם אל הישיבות שבגולה: תהי נא ידכם אתנו, והיה המפעל משותף. אז יצא הרב בראש משלחת לאמריקה, ויהיו חבריו למשלחת הגאון ר׳ אברהם דוב שפירא זי״ל, רבה של קובנה, והגאון ר׳ משה מרדכי אפשטין זי״ל, ראש ישיבת סלבודקה. ותקבל יהדות אמריקה את פני רבה של א״י בכבוד מלכים. ומושל ניו יורק כיבד את הרב במפתח העיר ויתארהו בתואר ״אזרח כבוד״.

הביקור בארה״ב, ה׳תרפ״ד-ה׳תרפ״ה, לצד הגרא״ד שפירא

״בכל מקום שהלך ובכל מסיבה אשר השתתף היו כל העיניים נשואות אליו, וכל האזניים נטויות לדבריו. ערבות היו שיחותיו, ולקראת הוראותיו-פסקיו שמחו, כי בהירות רבה היתה בהן. וגדולי התורה השתוממו על גאונותו. בכל מקום שדיבר – היתה ידו על העליונה בבקיאות נפלאה ובדעה קבועה. כל סוגיה וכל הלכה שהתווכחו עליה, היתה שגורה בפיו ונשנית בעל פה כאלו עסק בה זה עתה. וכשם שהיה מביא לידי הדרת כבוד ומורא רב, בסגנון דבריו ובאורח חייו, כך משך אליו בעיניו הטובות, באמרי פיו השקטים ובנימוסיו מלאי החן, את היחידים ואת הציבור, לגשת אליו ולהרצות לפניו את כל אשר בלבם.

וכשנאסף הקהל הגדול לאלפים רבים, להקשיב לחברי המשלחת, והרב דיבר באחרונה – כנהוג בארצות הברית שהגדול והחשוב בנואמים נואם אחרון אחרון – לא האמינו השומעים לשמע אוזנם. דבריו העמוקים על יסורי הנפש של הדור, על הסבל הרוחני של היהדות, על קווי האור של לימוד התורה, ועל חזון הגאולה בבניין ארץ ויישובה וחיזוק מוסדותיה התורניים – הדהימו את השומעים, כי כחוזה היה הנואם בעיניהם" (הרב מאיר ברלין, הצופה, ב' ניסן תש"ב).

ויהי בהיות הרב באמריקה, והנה איש בא אליו ובידו מתנה יקרה – שעון זהב נהדר, ויאמר לתתו להרב. ולא אבה הרב לקחת את המתנה מידו באמרו "שונא מתנות יחיה". ויען האיש ויאמר: אנוכי האיש אשר סטר הרב על לחיו לפני עשרים וכמה שנים (ע' שיחות הראיה פרק כב), ואכלם ואסע לאמריקה, ומאז בואי הצליח ד' דרכי, ואדע כי בגלל קבלי עלי עונש הרב באה הברכה לרגלי, ועתה אל נא ישיב הרב פני ריקם ולקח ממני את מתנתי. ויפצר בו – ויקח.

נאומיו, שיעוריו ושיחותיו עשו רושם בל ימחה בכל מקומות ביקוריו. בהשפעתו הגדולה הצליח לבסס את מפעלי העזרה למוסדות התורה, ומלווה הערצתם של רבבות יהודי אמריקה שב ארצה ישראל. בתחנות הרכבת ערכו לו קבלות פנים נהדרות, ורבים ברכו בדמעות גיל: ברוך המחזיר שכינתו לציון...

*

וימים קשים באו לישוב העברי בארץ. תקוות הגאולה ירדו ממרומיהן והתכווצו בתוך מיטת סדום. לאט לאט ובשיטתיות התחילה הממשלה הבריטית להפר את התחייבויותיה. עבר הירדן הוצא משטח המנדט (ה'תרפ"ב), באה גזירת העלייה, בכל פינה של התפתחות והתקדמות הצרו את צעדינו, ורבות רבות היו האכזבות. הלבבות הרגישים אשר רעיון הגאולה והקוממיות הישראלית פעם בהם בעוז, דוכאו מאוד ויהיו כאובים ודאובים. גם בחיים הציבוריים לא הלכו הענינים למישרים. יחסי המפלגות בישוב נמתחו והתחדדו. פרצות הדת אף הן הלכו ורבו. והאיש הגדול אשר אהב את כולם – אשר אמר: "מעיד אני עלי שמים וארץ שחיבתי גדולה היא, ממש בכל לבבי ובכל נפשי, לכלל עמנו ולפרטיהם ולכל מפלגותיהם" – כאב מאוד את כאב הפירודים והמריבות, ויהיו כחרבות בלבו הטהור וכסכינים לגופו. האידיאלים הרמים והנישאים אשר אמר כי לאורם יקום וילך הישוב בארץ, הועמו ונמוגו, ולעיניו נזדקרה מציאות קשה ונוקשה, וירא כי לא הוכשר הדור, ויהי שבור ורצוץ בתוכו פנימה, וישא את כאבו בדומיה.

ויהי כי לא השיגה ידו להעלות את הכלל כולו לעולם שכולו טוב, ויאמץ ידו להיטיב לפרט בכל מאמצי כוחותיו, ויזרע צדקה וחסד על כל סביביו, ויעש את הטוב והישר בעיני אלוקים ואדם. ויהי עוזר וסומך, מעודד ותומך בכל מר נפש ובכל קשה יום. והיה כל הבא אל הרב נדכה ושחוח – ויצא ממנו מעודד ומחוזק. ומכתבי המלצה כתב

לאלפים, ובקשות לנדיבי לב ככל אשר נדרש ונתבקש, יום יום, שעה שעה. מלחמו פרש לעני ומימיו לדל נתן, ולא נחשב כסף בעיניו למאומה, וגם צורת מטבע לא ידע.[3]

ואשה אחת מנשי העניים צעקה אל הרב לאמור: חולה מסוכן לי בבית, וכסף רב אני צריכה לרפאותו. ויאמר לה הרב: כסף אין לי, אבל שעון זהב לי בבית, קחיהו נא והעבט תעביטי אותו וקיבלת כסף די צרכך. ותקח האשה את השעון ותלך אל גמילת החסדים ״שערי חסד״ אשר בעיר העתיקה, ותבקש הלוואה. ויהי כראות גבאי הגמ״ח את השעון, ויחשדו באשה כי גנבתו, כי אמרו מאין לאשה דלה שעון כה יקר. ויהי כי הציקו לה, ותגד להם את כל לבה, כי הרב הוא אשר נתן לה את שעונו. ויראו האנשים ויתמהו איש אל אחיו על נדיבות לב הרב ותומת צדקתו, ולא אבו האנשים לקחת את השעון. ויאמרו לאשה: מהרי והשיבי את השעון לבעליו, ואנחנו נסדר לך את ההלוואה. ויבוקש הדבר, וימצא כי נתן הרב לאשה העניה את שעון הזהב אשר קיבל באמריקה מיד האיש אשר הרב סטר על לחיו בדובלין בקנאו את קנאת כבוד התורה.

ויפרצו מאורעות עגומים בשנת תרפ״ט, וראשי הישוב אז בגולה (בקונגרס הט״ז בציריך), ויהי אז הרב האישיות המוסמכת היחידה אשר עמדה בראש הישוב בשעה קשה זו, ואשר יצגה אותו בכבוד, גאון ותוקף. בשבת י״ח באב התקשר בטלפון עם ממלא מקום הנציב לוק, וידרוש ממנו לאחוז באמצעים נמרצים נגד הפורעים. ויהי כי שאל לוק: מה יש לעשות? וישב הרב: – לירות ברוצחים! וישב לוק ויאמר: אין לי פקודה על כך. ויען ויאמר בתוקף: אני מפקד עליך!

ובחורף תר״ץ הופיע בגאון בפני ועדת החקירה. וימאן להסכים כי תבוא הועדה אל ביתו לשמוע את דבריו. כי הכריז ואמר: האמת אינה ביישנית ואינה פחדנית, כל הצהרה שלי צריכה להישמע בציבור. ובבוא בקיץ שלאחר כך ״ועדת הכותל״, עמדו ראשי הישוב להגיש תזכיר לועדה שבו דרשו רק זכות תפילה ע״י הכותל המערבי, ולעומת זה ויתרו על זכות הבעלות עליו. ויצא הרב בכל תוקף נגד הגשת תזכיר זה: חלילה לנו, עם ישראל לא ייפה את כחנו לותר בשמו על הכותל המערבי, ואין לנו זכות לכך!

ובהופיע ה״ספר הלבן״ של פספילד, על גזרותיו הרעות והמרות, פרסם הרב כרוז אדיר רושם בעיזוזו הנבואי (להלן פרק ״רועה אמונה,עמ׳ 86): ״ידעו כל באי עולם, כי לא איזו ממלכת גוים נתנה לנו יד ושם על אדמת הקודש, כי רק יד קדוש ישראל״. והממשלה אשר ״לא די לה מה שתחת חסותה נשפך דם נקיים... עוד תתכחש לדברי אלקים חי ותחרף מערכותיו בדברי כפירה בתקומת ישראל על אדמת קדשו... נדע נאמנה כי לא יעלה בידה להפר את עצת ד׳ הנצחית. במסילתנו הקדושה נצעד ותשועת ד׳ לנצח תשגבנו״.

ויסוד הקודש שבא״י והיותה לנו לנחלת עולמים על פי ד׳, שימש לו תמיד כנימוק העיקרי במשאו ובמתנו עם הממשלה בעניני עלייה וכו׳. בראשית השתדלותו בדבר רשיונות עלייה לרבנים ובני-ישיבה, הואיל לבאר לנציב העליון את הערך המיוחד של

ריכוז כוחות תורניים בארץ לשם בניינה על יסודות היהדות, וקביעת צורתה הרוחנית, אשר מטעם ההשגחה האלקית הוטל על ממשלת בריטניה לסייע לכך. וכן בהשתדלותו המיוחדת להעלות יהודים מרוסיה, וביחוד הרבנים ובני הישיבה, ביאר את חובתה של הממשלה להקדים ולהציל את הנרדפים על דתם, ולהרחיב להם את אפשרויות עלייתם לארץ הקדושה. ובאחת השיחות עם הנציב, בה נגע הנציב בשאלת העולים הבלתי ליגליים, קם הרב ואמר: דעתי הנובעת מיסוד התורה היא, שכל יהודי העולה לא"י הוא חוקי. בלתי ליגליים הם אלה שאינם משתדלים לעלות לארץ...

ובעיצומן של כל הטרדות האלה, הנה היתה תורת ד' שעשועיו, ויהגה בה יומם ולילה בכל שעת ביניים ובכל רגע פנוי. ואם גם המה ביתו ממבקרים כל היום, לא פסק פיו מלימוד, ובצאת איש מעליו חזר אל ספרו ואל תלמודו, ואל כתיבתו. כי מלבד שיעוריו הקבועים לעצמו ושיעוריו בישיבה, כתב תשובות לאלפים בכל ההלכות החמורות אשר פנו אליו ואשר שאלו תורה מפיו, מן הארץ ומן הגולה, ויהי לאחד מגדולי המשיבים בדורו, פוסק הלכה למעשה ודן דין אמת לאמיתו.

אז כתב את ספרו הגדול "הלכה ברורה" על כל הש"ס, ויצב את ההלכה הברורה, על יד כל דף ועמוד שבתלמוד, למען דעת הלומד את המסקנה המעשית מן המשא והמתן התלמודי. ויתאמץ מאוד לחבר את ספרו הגדול הזה כי אמר: על חיבורי זה הנני מקשיב, כאילו, צו מן השמים... חמש עשרה שנה כתב את הספר, ויזכה לסיימו בשנת חייו האחרונה, לקיים מה שנאמר – "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו".

ורבים המשכימים לפתחו לשמוע את חכמתו ולהקשיב לשיחתו. כי היה כמעיין המתגבר, וחידושי תורה, פניני מחשבה וברקי רעיון היו לו כדבר הרגיל, והוא פיזר-נתן ביד רחבה. ולו עשר ידות בכל תושיה ומדע, והיה בבוא איש אליו ויצא מלא וגדוש בהארות חדשות, בהסברות מקוריות, בתוספת ידיעות ורוחב יריעות.

ובימי חג ומועד, בעלות רבים ירושלימה, יבואו אל ביתו, כי חוק היה לעולי הרגל לבקר את הכותל המערבי ולבוא אל בית הרב, ולבם הוד ורוממות קודש. ונשא דברו בפני המוני מבקריו על קדושת הזמנים וקדושת ישראל מקדשי הזמנים, והרווה את השומעים מדשן-מחשבתו ומנחלי עדניו ישקם, ופנו בבוקר והלכו לאהליהם מלאי רגשות קודש.

וחכמת אדם תאיר פניו, ויהיו פני קדשו כפני מלאך אלקים, ועיניו מאירות באור הרצינות העמוקה והבינה העליונה. וחן הפשטות, התום והטוהר, שפוך על כל ישותו, ומדי בואו בציבור והתהלכו בין אנשים – וידעו כי נביא היה בתוכם, כהן ונביא, קדוש ד'.

ובחיי היישוב הפנימיים היתה אהבת ישראל ואחדות ישראל נר לרגליו. ובכל אשר פנה אל העם בדברי תוכחה, בקעה ועלתה אהבתו הרבה מתוך דבריו הקדושים, ויהי השלום

והמישור מטה עוזו, ורבים השיב מעוון בדרכי נעמו. בסבלנות רבה נשא את עול הציבור ויגלה רוממות נפש גם ביחס למתנגדים.

*

"ובני קורח לא מתו", ומעוררי מדנים פטרו מדון גם על איש השלום וימררהו ורובו. אולם שמש אישיותו האירה שבעתים מתוך מידת סבלנותו הגדולה אשר הקיפה גם מתנגדים נרגנים ובעלי מחלוקות מובהקים. "הנעלבים ואינם עולבים – עליהם הכתוב אומר: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

אכן, בשעת צורך וחובה, גילה תקיפות מרובה, עוז וגבורה, ועמדה בלתי מעורערת. "על ארבעה דברים היתה מתגלית אצלו להבת הקודש של ריתחא דאורייתא: על חילול השם של הפקרות והתפרצות עבריינית; על ביזוי וחילול כבוד התורה; על מזימות פרודים ופגיעות בקדושת אחדות ישראל; על מאיסת ארץ-חמדה והלעזה עליה" (מדברי בנו-יחידו הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, נפש הראיה, עמ' כו, צ).

ובערוב יומו, עלתה ונתעלתה נשמתו הטהורה במסירות נפשו להצלתה של נפש אחת מישראל. כי קם יחידי לעמוד בפרץ, ויתייצב בשער המחנה בכל כוחו ותוקף השפעתו לפדות לקוח למות. ויהי ד' עם הרב ויתן בידו את התשועה הגדולה ויציל את ישראל ממלחמת אחים ומאשמת דמי נקיים.[ג]

ומי שלא ראה את הרב בימים ההם לא ראה מסירות נפש להצלת נפש מימיו, כי השתלהבה בו אהבת ישראל לאש פלדות ונפשו גחלים להטה. ויהי לבו שותת דם ועיניו מקור דמעה – ואז התחילה נשמתו עולה בלהב השמימה...

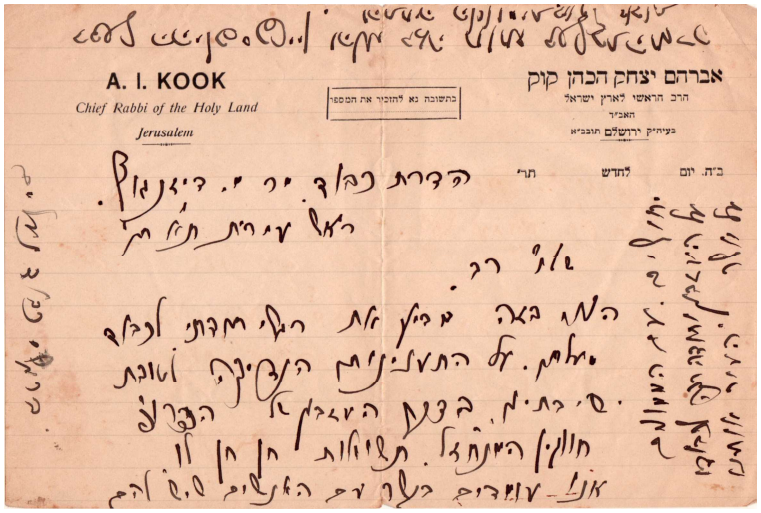
*

שנת תרצ"ה היתה שנת השבעים שלו, ויתכוננו מעריציו הרבים לחוג את חגו ברוב פאר והדר, אולם הוא פנה אל כולם דרך העיתונות ויבקשם לבלי חוג את יום הולדתו – "וזה יהיה לי קורת-רוח היותר פנימית וטובה אמיתית".

בחורף ההוא כיבדה אותו עיריית תל-אביב ותתארהו בתואר "אזרח כבוד". ויאמר הרב אל דיזנגוף, ראש העיריה: אינני מאוהבי תארים, אולם בשני תארים אני מתגאה, האחד – תואר הכהונה, והשני – תואר אזרח-כבוד בעיר העברית שלנו... ויזכירהו דיזנגוף נשכחות, ויאמר לו כי הראשון אשר דיבר אתו לפני שלושים שנה על הצורך לבנות עיר חדשה בארץ ישראל – היה הרב!

*

בשנה ההיא חלה הרב את חליו אשר מת בו. עמודי גוו החזק רפוף התרופפו ויהי הולך ודל מיום ליום. לבו ידע מרת-נפשו ויכון לדרך הרחוקה... ויקבע אז שיעור-גמרא לעצמו עם אחד מתלמידי הישיבה ויאמר: הייתי רוצה לעבור במהירות על כל הש"ס...

מכתב לראש עיריית תל אביב, מר מאיר דיזנגוף

באותו קיץ פורסם קטע מכתב-ידו "באר אליהו" על ביאורי הגר"א מווילנא (בתוך ספר יובל השבעים לנדיב אהרן פישל, ירושלים, תרצ"ה). ויהי בקרוא הגאון רבי איסר-זלמן מלצר ז"ל את הדברים וישבחם מאוד ויקלסם. ויגיעו דברי-השבח אל אוזני הרב ויאמר: בכתבי את ספרי לבאר דבריו הקדושים של הגר"א, הרגשתי כאילו יושב אני במחיצתו, משמש לפניו ומגיש לו את הספרים, בבלי וירושלמי, רמב"ם ושאר "ראשונים"... ויתקשרו עיני הרב בדמעות וידום. ויוסף ויאמר: תהלה לא-ל על המעט שזכיתי לשמש את רבנו הגר"א...

ומחלתו גברה והלכה מיום ליום וידע כי קרב קצו, ויגל את אוזן איש-סודו הגאון רבי יעקב משה חרל"פ ז"ל כי הוא חש לעצמו עתידות לא-טובות וחלומותיו מבהילים אותו. ובהביא הרב דוד הכהן ז"ל לפניו את גליונות ספרו "אורות הקודש" (אשר נדפס והלך אז), שמח לקראתם ויבך ולא אמר דבר.

ופלאות ימי מחלתו ונוראות דבריו עצמו מספר, כי קיבל את יסוריו באהבה ויתחזק מאוד בעבודת קדשו, בתורה ובתפילה, ויכוון לבו לשמים ועיניו ליוצר נשמתו. וגם על עניינים העומדים ברומו של כלל ישראל נתן את דעתו הרחבה עד יומו האחרון, בו קרא על עצמו בשברון-רוח: "אין שלטון ביום המות"...

ודבר מחלתו המסוכנה הרעידה לב רבים ויתאמצו בתפילה, ויבקשו ויתחננו כי לא תלקח עטרת ישראל מעליו, ויסבו את שמו חזקיהו לאמור יחזקהו ד' וירפאהו, אולם לא עלתה ארוכה לשבר העם.

בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּשִׁלִּישִׁי נוֹסַף הָאֵבוֹן וּמְאָרָה
כִּי עָלְתָה תּוֹרָה לַמָּרוֹם לִמְקוֹם מְדוֹרָהּ
עִם תְּיקָהּ וְנַרְתֵּקָהּ וְהַדְּוֹרְשָׁהּ וְחוֹקְרָהּ.

עם שקיעת החמה שקע המאור הגדול לממשלת הקודש ואור-עולם נגנז בצרור חיי-הנצח. נדרוש נדרש הכהן הגדול לעלות למרום ולשמש בבית-המקדש של מעלה, ונשמע קולו בבואו אל הקודש: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, יְיָ אֱלֹקֵינוּ, יְיָ אֶחָד!

*

"קודש – מלה בגרמיה הוא" – הקודש אינו ניתן לפירושים. כל פירוש מקטין, מצמצם.

"האיש אשר יבחר בו ד' – הוא הקדוש!" והקדוש אף הוא אינו מתפרש. הוא למעלה מן הביטוי.

"ושארא מיניה אתיין" – עוצם גאונותו בכל מכמני היהדות, גודל צדקתו ומידותיו הענוותניות, הנהגתו המופלאה ורוב טהרתו, רוחו הכביר והנשגב – כל אלה הם רק גילויים חיצוניים של נקודת נשמתו הפנימית. הוא עצמו למעלה מזה, למעלה...

הוא קדוש!

*

"כל הבא בלימוד איננו מקורי – מקורי הוא הרעיון הפנימי שאיננו מבוטא" (ריש מילין עמ' ב).

*

איננו, כי לקח אותו אלקים – בג' באלול נשתברו הלוחות. בחודש התשובה נולד, ובחודש התשובה עלה השמימה "משורר התשובה, משורר התחיה, משוררה של הנשמה הלאומית ההולכת להגאל" (אורות התשובה פרק יז סע' ה, עמ' צו).

*

נסתם החזון. נסתיים פרק רב-דפים בספר ישראל, בערכה של ארץ-ישראל.

אור עולם נגנז באוצר חיי הנצח. אופלו האורות וימש החושך.

*

רוח ד' אשר עליו ודבר אלקים אשר שמו בפיו, לא ימוש מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו, מעתה ועד עולם

זרעים, תשרי תרצ"ו

כְּבְשׁוֹנָהּ של נשמה

מתוך שירת–הנפש, סוד–שיחו של מרן הרב זצ"ל עם עצמו ועל עצמו – דברים שנרשמו בפנקסיו בזמנים שונים.
נלקטו על ידי בנו–יחידו מוהרצ"י זצ"ל, וסודרו על ידי המלביה"ד לפי תוכנם.

פרק ראשון

מי שיש לו נשמה של יוצר, מוכרח להיות יוצר רעיונות ומחשבות. אי אפשר לו להסגר בתלמודו לבד, כי שלהבת הנשמה עולה היא מאליה, ואי אפשר לעצור אותה ממהלכה. אורות הקודש א, עמ' קעז, חכמת הקודש יא. אורות הקודש א עמ' קעז, חכמת הקודש יא.

*

איני צריך להזניח את תביעתי הפנימית, לסקור על הכל מרוחי **העצמי**. ועם זה יש שהנני קרוא, להתחזק ולהרחיב את השקפותי הרוחניות והמעשיות. על פי אותה הקליטה הבאה מבחוץ, ע"י רֵעות, עירוב בין הבריות, קריאה בספרים ויתר נסיונות החיים, ואח"כ חוזר הכל להתמזג ברוחי העצמי והנני שב להסתכלותי הפנימית. שמונה קבצים ו, קמ.

*

איך אומר דברים לאחרים, אם לא אומַר דבר לנפשי. איך אשא דֵעַ על העולם הרוחני והחמרי, אם אלה האוצרות הכמוסים בקרבי לא אבקש להם מפתח – "שאו שערים ראשיכם" אומַר אל חדרי נפשי, אל לבי ואל כליותי.

*

נפשי שואפת להיות חודרת בתוך חדריה הפנימיים, כל מה שהנני מתאמץ לדלות מאור התורה ומאור העולם, הנני מוצא שכל השרשים של המבוקשים הטהורים, מוכרחים הם להיות נמצאים במעמקי הנפש עצמה, שאורה הוא נטול מאור התורה ומזיו העולם. אם אני שב, מתוך התורה ומתוך העולם, אל נפשי פנימה, אז אוסיף חיים, להכנס אל חדרי התורה ואל חדרי גנזי העולם, וכל גילוי בהיר משולש הוא בערכו: נפשי, תורני ועולמי – "תַּעַן לשוני אמרתך, כי כל מצותיך צדק".

*

הנני מחפש תמיד מה שבתוך נשמתי. העבדות החיצונה היא מסיעה את הדעה מהחיפוש הפנימי. לשוא אבקש בקצה הארץ את אשר לא ימצא במעמקי נפשי.

מתוכי, מתוך מעיני, הנני צריך תמיד לקחת את האוצרות הגנוזים. תמיד אני קשור באותו הצער הקדוש של דרישת השלמות העליונה, וזו אינה מתמלאת ואינה צריכה להתמלאות, כי זאת היא תכונת העריגה הנצחית, שיסודה הוא **הצמאון** האלהי, אשר כל דבר אחר שבעולם לא ירוה אותו, כי אם המבוקש לבדו, הצמאון לבדו, שיחשף תמיד יותר ויותר, ויוכר תמיד יותר ויותר, והוא בעצמו מתהפך למקור כל עונג, למכון כל העדנים הרוחניים, לזיו שדי.

*

איני יכול להכחיש את רצוני הפנימי, את החשק העצמי של הנשמה, שתמיד הוא מתגלה מתוך מעמקי לבבי, שהוא חפץ נאמן מלא חֶדֶוה, והחֵרות הזאת מלאה היא עצב של קדושה. לדבר ד' אני חרד, מורא-שמים הוא שיחי ושיגי העצמי הפנימי, בו כל מעיני. החברה, הסביבה, והחיים המעשיים, הם מונחים על דרכי כאבני מכשול, שאינם מניחים לתשוקתי הקדושה – המלאה אור הקודש של יראת ד', המוכללה באהבה תוכית – לצאת אל הגילוי בכל עת, להתאמץ בכל המידות כולן, והנני בכל עת בואי בחברת בני אדם בא במבוכה, וההסתרה של תכונת היראה מתגברת היא מאד, עד שהנני מוצא את עצמי עלוב ונעזב, אמנם "תוחלתי את ד' היא". שמונה קבצים ח, קכב.

*

כמה גדול הוא הכאב כשהנשמה כואבת, מתרוממת היא אל-על והיא חשה כי כנפיה נשברו. צועקת היא בקרבה פנימה מעצמת מכאוביה, אוי מי יושיע לה – "מן המֵצר קראתי יה ענני במרחביה".

*

אין האדם קונה שום מעלה, כי אם מתוכיותו, מעצמותו המהותית הפנימית, ולא ממה שבא לו מבחוץ, כי המקרים אינם מולידים את האושר האמיתי.

אבל הלא התורה והמצוות הן עצמיות האושר, והם באים לאדם מחוצה לו? אמנם כאשר נתבונן נמצא, שכל אחד משיג מהתורה והמצוות, רק מה שצפון בפנימיותו, ולא עוד אלא שבכללות הדבר, האדם מקיף את כל ההויה, והרי התורה והמצוות שהן הן עצמיותן של חוקי ההויה, כלולות הן בו, וכשהוא מתדבק בהן, הרי הוא מתדבק בעצמיותו. וכשבא האדם על ידם להדבקות האלהית, הרי הוא בודאי מוצא את עצמיותו, כי כל עצמיותו היא רק במקור הוייתו, באלהים מקור כל היש, שהננו נמצאים באמת בהמהותיות האמיתית רק בו, ומחוץ לו הננו רק קלוט המִקריות – "נפשי איויתיך בלילה, אף רוחי בקרבי אשחרך".

*

אין לי להתבייש ולא להתפחד מפני חשק **הדבקות** שלי, שהוא ב״ה לי טבע קבוע משורש הקדושה שבנשמה. ולהיפך, כל מה שאני רוצה לגנוז קדושה זו, הנני תועה ונופל. והנני חוזר ונושע, ע״י התעודדות הגדלות הפנימית שלי, לדעת שאני צריך לשוטט למעלה מכל הפרטים, ולהדבק תמיד בשורש הקודש, של התורה ושל כל העולמות, ואין לי לחוש משום לעג, וד׳ יהיה בכסלי ושמר רגלי מלכד.

*

אני צריך להמשיך את העונג הקדוש של **הדבקות האלהית** השכלית, בכל מה שאני לומד, עושה, מתפלל ומדבר. הנגלות ההלכתיות יעשו רטובים, מלאי חיי נועם של קודש עליון, ידיעה צלולה תחדור להבין, להשכיל ולהרגיש איך כל האורחות הסבוכות של עמקי ההלכות, הולכות ובאות מאותו המעין המתוק והנעים, שכל התענוגים הקדושים וכל מתקי זיוי העדנים נובעים משם. שמונה קבצים ו, קה.

*

איני יכול לזוז **מהדבקות האלהית**, ועל כן אני מחוייב להשתדל שאראה את האור האלהי ונועמו בכל מילי-דְּרֵשׁוּת, בכל דיבור ובכל מעשה ותנועה, בין של עצמי בין של אחרים. וקל וחומר להרגיש את גילוי האור העליון, דרך צינורות האמת והצדק, בכל התורה כולה, גם בפשטיה, ובהויות ההלכותיות והפלפולים. אורות הקודש ד עמ׳ תסח, הדבקות הכללית לב.

וזהו הטעם מה שאני נוטה תמיד לצדד את הפלפול באופן ההגיון-הרעיוני, שיש בו ג״כ רגש הלב, והכל הוא מתוך הנטיה הפנימית, שאני חפץ בכל לב, שהאור האלהי בתענוגו ואורו יהיה מגולה לכל, ושהכל יתעדנו ויתענגו בו.

והנני צריך אימוץ תמידי שלא לזוז ממעלה זו, ולהרבות את אורה ולסול יפה את מסילתה, ולהכליל את כל דרכי הלימוד וההנהגה בדרך כללי זה, שהוא אורח צדיקים ההולך ואור עד נכון היום.

*

מי יודע את עומק צערי, מי יוכל לשערו. הנני כלוא במצרים רבים, בגבולים שונים, ורוחי שואף למרחבים נשאים, צמאה נפשי לאלהים, אור האצילות הוא חיי רוחי.

אמונת אלהים גדולה בלא שום מעצור, טבעי, הגיוני, נמוסי, מוסרי, הוא משוש חיי. כל מה שהוא מוגדר, הרי הוא חולין לגבי הקודש העליון, אשר אותו אנכי מבקש. חולה-אהבה אני, מה קשה לי הלימוד, מה קשה עלי ההסתגלות אל הפרטים, גלי הימים אני אוהב, התעופות השמימיות, להם אני מתגעגע – ״גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך״. שמונה קבצים ג, רכב.

*

חפץ אני בתשוקה וחפיצה גמורה לעבוד עבודת ד׳, עבודת קודש עליונה, למעלה למעלה מכל חק של טבע. אני רוצה להכניס בחשק הטבע כולו, את האור החפצי של תשוקת קודש הקודשים, של האידיאליות האלהית, אני מתיחד עם כל פרק-שירה, עם כל

המשוררים אשר בכל היש, העולים בשיר ומתעלים בשיר ונותנים הוד והדר לפאר חי העולמים, ברוך הוא וברוך שמו. שמונה קבצים ח, קכז.

*

נחלים גדולים משתפכים בלבבי, מעינות גדולים רחבי ידים נפתחים לפני. התורה, המצוות ואורותיהם, הולכים ומזריחים עלי את זוהר קויהם. אשרי חלקי, כי אמונה גדולה, אמונת אל חי העולמים, אל אלהי ישראל, אלהי עולם ד', היא חלקי וחבל נחלתי, גורלי וכוסי, ישעי וחפצי. הכל מצטייר לפני בשיטה שלמה ומבהקת. שפתי קצרה ועיפה מגלות על ידה, גם קצה-קצתה מרעננות אור החיים הרוחניים הממלאים את כל קרבי – "כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך", "ואני אשיר עוזך, וארנן לבוקר חסדך". שמונה קבצים ג, רלד.

*

אש הקודש היוקדת בלבבי, תשוקתי הבוערת באין הפסק בפנימיותה לאל חי, צריכה להיות מֻכֶּרֶת ממני לכשרון גדול ואדיר, והנני מחוייב לכבד הארה קדושה זו, המופיעה תמיד עלי, והולכת ומתגברת לעתים, הכל לפי רוב המעשה והתלמוד, ולפי רוב העמקת המחשבה, שחרור הדעת ובריאות הגוף, ושמחת הלב התלויה בכל אלה. שמונה קבצים ג, רנז.

*

הנשמה שלי אינה יכולה להטמין את עצמה בשום התגשמות, אפילו בהתגשמות של תורה והתגשמות של יראת-שמים, כל זמן שאינם מתעדנים ברום-עדנם, ואינם מתעלים ברום-הטוהר של כוסף הנשמה הטהורה, בטהרת הכרתה ושאיפתה הפנימית, שכל מה שהוא עדין, כל מה שהוא מרומם, כל מה שהוא קדוש ונישא, נאצל ונשגב, הכל הוא בכלל החפץ החודר הזה, שהוא **צמאון** נורא שצמאה נפשי לאלהים לאל חי. שמונה קבצים ח, רח.

*

מרחבים, מרחבים, מרחבי אֵל אוֹתה נפשי. אל תסגרוני בשום כלוב, לא גשמי ולא רוחני. שטה היא נשמתי ברחבי-שמים, לא יכילוה קירות-הלב ולא קירות-מעשה, מוסר, הגיון ונימוס. ממעל לכל אלה שטה היא ועפה, ממעל לכל אשר יקרא בכל שם, ממרום מכל עונג, מכל נועם ויופי, ממרום לכל נשגב ונאצל, חולת-אהבה אני, צמאתי צמאתי לאלהי – "כאיל תערג על אפיקי מים, כן נפשי תערג אליך, אלקים". שמונה קבצים ג, רעט.

*

נפשי כמהה לאור עליון, לאור אין סוף, לאור אלהים אמת, אלהי חיי, אלהים חיים, חי העולמים. והכמהון אוכל את כחי החמרי והרוחני, כי אין לי כשרון ולא הכנה ראויה, איך לספק את המילוי של הכמהון הגדול הזה. והנני מלא התנפלות לפני מלך עולמים, הפותח את ידו ומשביע לכל חי רצון. השביע נא רצוני, השביעני באור יפעתך, ימלא את צמאוני לאורך, "האר פניך ונושעה".

פרק שני

לבי הומה על כל אלה המחשבות האצילויות, הגנוזות בלב פנימה, שאיני מוציא אותן מההעלם אל הגילוי, והלא הן הנה מרגליות טובות מאוצר הנשמה, העולות למעלה בערכן מכל דברים של חידוש והתפלספות עשויה ע״י עמל השכל ויגיעת המחשבה.

*

כמה מחשבות נחנקו בכל משך הזמן, שלא כתבתי שום דבר של רעיון. אמנם מונחות הנה בודאי בתהום הנשמה, לא נאבדו מן המציאות, אבל המים צריכים הם תמיד להדלות, להוציא מהם תועלת, להשקות המון רבה, והמחשבות צריכות לשטוף, להיות מוצאות מן הכח אל הפועל – ״כתוב חזון ובאר על הלוחות״ (חבקוק ב, ב).

*

מה אוכל לעשות עם המחשבות השוטפות. לבי דואג על אשר הן אינן נכתבות, על אשר הן אינן נחרתות ומתגלמות. דומה לי כאילו הן פורחות לרוח. אבל אם אנסה לגלמן, האוכל? היש לי בטוי על אותם ציורי הנפש הפנימיים, שהם הם המזעזעים אותי, והם הם הדורשים ממני את התגלמותם? וכי יכול אני למלאות את חפצם של בני רשף הללו? ע״ז מוכרח אני להשיב לא ולא. ואם אבוא למלאות אחרי הדרישה הפנימית הזאת, הצורבת תמיד את לבי, לא את הדרישה האמתית אני ממלא, כי לא אותן המחשבות הספונות, הקוראות אותי להגלמת יצירתן, אני מגלים, רק את הֶדַן הרחוק, את צֵל-צָלָן. ומה אעשה, ״נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות אלהי, לבי ובשרי ירננו אל אל חי״, ״אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, לעשות רצונך אלהי חפצתי, ותורתך בתוך מעי. בשרתי צדק בקהל רב. הנה שפתי לא אכלא, ד׳ אלהים אתה ידעת״. אתה ידעת, ורק אתה ידעת, ואני החשיתי מטוב וכאבי נעכר, עד אשר תרפא את כאבי, עד אשר ״על הנחל יעלו על שפתו מזה ומזה כל עץ נחמד, והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה – להתיר פה אלמים״. והנחל בא הוא מה״מעין אשר יצא מבית ד׳ והשקה את נחל השטים״. ״אז ידלג כאיל פסח וחרון לשון אלם, ולבב נמהרים יבין לדעת, ולשון עלגים תמהר לדבר צחות״.

*

האכזריות על הילדים של הרוח, שהולכים ונאבדים, מפני שאינני מחיה אותם להלביש אותם בביטויים הראויים להם, שיוכלו על ידם להתגלות בכל האופי שלהם, אותה האכזריות היא ממררת את לבי, וממלאה אותי ליאות רוחנית וקצף נפשי גדול. זהו הד הקול מה״אוי להם לבריות מעלבונה של תורה״, היוצאת בכל יום מהר חורב, אשר כל איש שומע את שמעה במשכיות לבו, והכל תלוי עד כמה עמוק הוא הרושם הנשאר מאותה הטמיעה. אמנם **התשובה** היא באה מתוך הקשבה זו, והרחמים הרבים על המחשבות הנחנקות הם יביאוני **לתשובה**, לזריזות פנימית לבטא בהרחבה, בדייקנות,

בפירוט, את אשר תצמיח נשמתי בכל עת מהמון הרגשות והשאיפות האידיאליות, אשר יש בהן ברכה ליחיד ולרבים, לישראל ולאדם. לא אומר עוד ללבבי להיות תוהה ושומם, או עסוק כולו בתכנים, שהם אינם עצמיותה של עריגת נשמתי. רק שוב אשוב אל אותו התוכן הפנימי הטהור אשר רוחי בקרבי תמיד תשחר אותו – "וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט, ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ד'".

*

הלב הומה לחדש, לחדש בלא הרף, לחדש באופן זולף ושוטף, מפני שכך הוא הטבע של הנשמה, שתהיה שוטפת כנחל. ומי מעכב? הקדמות, ידיעות, הצעות, הסכמות. כל אלה הם דברים של צדדיות, שבשום אופן לא יוכלו לעכב את מרוץ הרוח. ולא עוד אלא שהרוח בשיא גליו לא יוכל כלל להיות מתעכב אל אלו הקנינים ביותר, עד שעל פיהם דווקא יבסס את מפעלו. הוא מוכרח להניע את סערותיו. הוא מוכרח לדחוף את שמשותיו וכוכביו, הטוענים עולם ומלואו ודורשים תנועה תכופה ומרוצה מהירה, באין הרף, באפס מעצור ומניעה. הבו גודל ליצירה הזורמת, ההולכת קוממיות, הצועדת בגאונה מצעדי ענק ורצה כגבור לרוץ אורח.

*

זמן רב נכמסו מחשבותי הפנימיות, ורגשותי במעמקי הלב לא יצאו החוצה ולא באו לכלל ביטוי, מפני סיבוכי תוהו, ומפני טרדות מעשיות ולימודים שונים. אבל דחיקת הנשמה נוראה היא, והנני מוצא את עצמי כבר מוכרח להביע איזה דבר, מתוך הלחיצה הרוחנית – "קראתי מצרה לי אל ד' ויענני" (יונה ב, ג).

*

מי יעצר בעדי, מדוע לא אגלה על הכתב את כל שרעפי, את כל הגיגי נפשי, היותר טמירים. מי הוא המעכב, מי הוא האוסר את הרעיון בתוך קליפתו ואינו מניחו לצאת לאויר העולם, מי הוא המחנק את היפעות של חיי הנפש, ואינו מניחם להתגלות בכל פאר שלל צבעי אורותיהם. כחותי הרוחניים בקרבי שואגים מרוב יגונם, הם מרגישים את עצמם כאסירים יושבי כלא, ואסירי עוני אלה הם קובלים כי לא בצדק ולא במשפט הם אסורים. הדין עמם, והיושר והצדק הוא על צידם. הם אומרים להתפרץ בכח להפיל קירות בית-שְׁבָיָם, לצאת לחירות עולם, לרון ברום קול את רינתם הגדולה, הקדושה, העליזה, מלאה עזוז החיים, חיי הקודש והטוהר, חיי התפארת, חיי צהלת כל עולמים, חיי גאון ד', אשר בו יתענגו ברב טוב. הוי מתי מתי תבא גאולתם. מתי, מתי אהיה מדבר וכותב את כל אשר ירחש לבי. אדברה וירוח לי. תהלת ד' ידבר פי, והפה ידבר כל אשר הלב הוגה, והעט יפרש את כל הגנוז במעמקי הרעיון. ומאפלה יצא אור, אור, אור, אור. ד' אורי וישעי, ממי אירא, ד' אור לי.

*

הנני צריך לשחרר את ספרותי מכבליה. מפני מה איני יכול לכתוב את עומק רעיונותי בדרך ישרה, בלא סיבוך, בלא הרכבה יתירה, כי אם דברים כמשמעם, להגלימם כפי סדר יצירתם, זהו סוד מסותר. נעו מעגלותיה של אורח החיים, ו"טלטל הקב"ה שביליה של תורה". שמונה קבצים ג, רלז.

מניעות גדולות עומדות נגד כל התגלות רוחנית עליונה, שלא תופיע בכל הרחבתה. אין העולם כדאי לאורה יתירה. אבל אנו חייבים ללחום עם המניעות. עומק החסד ינצח את הכל. ערפלי המחשכים יסורו, ינוסו הצללים, וכבוד ד' ואורו יופיע. "כהניך ילבשו צדק וחסידיך רנן ירננו", "עורה כבודי עורה הנבל וכינור אעירה שחר, אודך בעמים אלהים, אזמרך בלאומים, כי גדול עד שמים חסדך, ואמונתך עד שחקים, על כן אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי. בשרתי צדק בקהל רב, שפתי לא אכלא, ד' אתה ידעת".

*

אי אפשר לי לעזוב את הספרות, את האמנות המחשבתית, ואת בטוייה. אי אפשר לי להפטר מאותה העבודה **הנשמתית**, שהיא כל כך חדורה ברוחי, ולמרות כל המעצורים שאני פוגש במהלך מחשבותי ומאורעות חיי, הנני מוכרח לשוב אל הספרות ולעבוד את עבודתה. אמנם צריך אני למצא את התכנים הנועדים בעדי, את אותן הנקודות של האמת המוכנות לי לגלותן, והן מיוסדות תמיד על הערך של הקודש, הקודש בחיים הפרטיים ובחיים הכלליים, הקודש במעשים, הקודש ברגשות והקודש במחשבות, הקודש במהלך הציבור ובמהלך היחיד, הקודש שבתחיה הלאומית בכל גווניה.

כשאני מדבר בענייני הקודש, הנני מדבר מתוך **עצמיותי**, מתוך כל הֶוְיַת חיי, וזה לי האות שהנקודה הזאת, נקודת הקודש, היא המרכזת את כל הגיונותי, ובה ורק בה אשיחה וירוח לי.

*

לפעמים יש שהדאגה שמא מה שעולה על דעתי כעת איננו דבר חדש, והכל יודעים אותו זה כבר, וגם אני בעצמי כבר הגיתי בזה, ואולי כבר כתבתי כן, ומתוך כך נעשה החידוש של המחשבה מזולזל, ולא נערך כראוי לפנינים רוחניים שבאים מנטיפות גן העדן אשר לנשמה.

להשמר מחסרון זה צריכים לדעת, שאין שום אפשרות, שלא יהיה כל רעיון הפורח בנשמה, שוה ממש לרעיון אחר, שכבר פרח מאז. הנצנים מתחלפים בתכונתם, וגם בעולם הגשמי אין דבר דומה ממש לחברו, וקל וחומר בעולם הרוחני. ע"כ בכל עת ורגע שחידוש מחשבה מתנוצץ ברעיון, צריכים להוקירו ולדעת כי זהו חזיון חדש, שמעולם לא הופיע בעולם, ולקבלו בשמחה, בענוה ובקדושה. בגבורה ותפארת ורב שלום.

*

צריך אני להשיב את רוחי, להתבונן בתועלת שיש בכל ארחות הרמזים והדוגמאות, מה שמדמים דבר לדבר, בעניינים הרוחניים, ואפילו כשנדמה שאין מוסיפים דבר, ושום רעיון חדש, אין הדבר כן, כי במה שמעתיקים את העניינים ממקום למקום, מוסיפים תנועה חיותית, ואור פנימי, אור חיים חדש מזריח ושופע. "דדיך ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד – מה הדד הזה כל זמן שתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, כך דברי תורה, כל זמן שהאדם ממשמש בהם מוצא בהם טעמי תורה". ועם כל זאת ודאי שצריכים לחזור ולהשתדל, שיהיו העניינים מאירים יותר ויותר, וחופש הרעיון שבקדושה, בעומק האמונה הפנימית, צריך הוא להתקשר תמיד ממקור הקודש, כדי שתמלא המחשבה עצה ותבונה – "חדשים לבקרים רבה אמונתך". אבל גם אם מרגישים רק העתקת מחשבה בשינוי סגנונים, נדע שגם כאן יש אור וחיים, ונשמח בהם כמוצא שלל רב. שמונה קבצים ו, ריט.

*

יותר טוב לפני לדלות גרגרי אורות של ברקים מלהיות מאריך בתיאורים משולבים. הברקים באים מתוך הזוהר הפנימי של **הנשמה** בטבעיותה, והתיאורים המשולבים באים כבר מתוך מחשבה ואומנות עשויה, אמנם גם זה הוא בכלל "טוב שתאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידיך, כי ירא אלהים יצא את שניהם".

*

יצירתי זורמת כמעייני מים, מכה גלים היא, תוססת תמיד, מזלת פלגים, יבלי מים, גאון **נשמתי** בקרבי תמיד חי ופועל. השקפתי, המלאה אור קודש, מתרחבת היא והולכת. הנני קרוא לאומץ ולגבורה לחזק ולאמץ לב כל נחשלים. תפילתי ממקור נשמתי היא הולכת, גדולה היא ומלאה גאות ד'. שמונה קבצים ג, רמה.

*

הגיונותי הינם מני ים רחבים. בשפה פרֻזית להביעם בל אוכלה, שלא בטובתי הנני מוכרח להיות משורר, אבל משורר חפשי. לא אוכל להיות קשור לנחלתם של המשקל והחרוז. הנני בורח מהפרוזה הפשוטה, מפני הכובד שיש בה, מפני צימצומה. ולא אוכל להכניס את עצמי בצמצומים אחרים, שאולי הנם יותר גדולים ומעיקים מהמועקה של הפרוזה שממני אני בורח.

*

אי אפשר לשום אדם לכבוש את הכשרונות הטבעיים שלו, מפני איזה מעצור של מצב או של נימוס. ומי שהוא סופר ומשורר בטבע, מוכרח הוא להוציא את כשרונו מן הכוח אל הפועל, אע"פ שמצד מצבו ומקריו הוא מוכרח לעסוק תדיר בעניינים אחרים, הרחוקים מספרות ומשירה.

*

מי **שנשמתו** עלולה להיות תמיד משוררת שירת-אין-סוף, אַל יעזב ארחו, ודרכו בקודש היא המיוחדת לסגולתו. וכל מה שיהיה צריך לפנות אליהם מדברים קצובים ומעשיים, הכל יהיה רטוב ומלא לשד חיי נחת ועונג, משעשועי הקודש של דממת-הרום של שירת אין סוף, וכל מה שיהגה רוחו, מספירות נשמות ועולמות, וכל המון מעשים רבים לאין תכלית, הכל הוא רווי אור הנחת והתענוג של רוממות אור הקודש של שירת אין סוף.

אמנם מעיין השירה נובע הוא מאותו הרום העליון, המכיר ומרגיש, שגם בטוי נפלא זה של אין סוף איננו כי אם גילוי עליון, טמיר ונשגב, המורה על עילום עליון, שכל חמדת כל ההויה לו תערוג ואליו תתרומם ותנשא, ממעל לכל כמיסה ולעילא לעילא מכל גניזה של שלילה רוממה, המתעלה מכל רזי הדומיה, "אדיר במרום ד'".

* * *

בימינו אלה שנתקיים בנו, ותרד פלאים, 'אין מנחם לה', נשלח לנו המורה לצדקה, 'עיר וקדיש מן שמיא נחית', וַיְמַן ד' לעמו **נשמה גדולה**, אור גדול, הוא רבנו גאון-עוזנו מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל – בקי בכל מכמני התורה. מלא קדושה חסידות ופרישות וְעַנְוַת-צדק, הוא הציר הנאמן אשר נשלח ממרום. להחיות דורות שלמים, להרטיבם בטללי אורות-קודש. הוא אשר האיר נתיב לעמו להתחזק במעוז הקודש, לבל ידח ממנו נדח. הרביץ תורה לעדרים ורבים השיב מעוון. אבן-חן היה שהכל אליו פונים ולאורו תאבים, ודבריו היו כדברי האורים.

("למלאות שנה", הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "שערי ציון" אלול תרצ"ו)[1]

1. אמרות טהורות מהד' ה'תשס"ב עמ' כה. מי מרום יז מאמר טו, עמ' צב.

משורר התשובה באצילותו ובעשייתו

נאה הדבר ומתאים לשמו ולזכרו של מרן הרב זצ"ל – ימי-עיון המתרכזים בנושא התשובה. בשנות לימודי בישיבתו, ישיבת "מרכז הרב", זכיתי לראותו בבוקרי חודש אלול, אחרי תפילת שחרית, כשהוא צועד הלוך ושוב באולם ביתו, ולומד את ספרו הוא – את "**אורות התשובה**". דבריו נכתבו לא רק לאחרים אלא גם לעצמו, ובימים שנועדו לתשובה, התייחד גם הוא עם תכנם המטהר והמרומם.

אמר דֶקַרט: "אני חושב – סימן שאני חי". משמע: המחשבה היא הוכחה של חיים, פונקציה של חיים. אולם אצל הרב היתה דרגה גבוהה יותר: מחשבותיו הן עצם החיים שלו, הן הן מהות חייו.

הרב היה משורר התשובה, משורר האור שבתשובה, ששון-הישע שבה. לעומת ספרי המוסר האחרים שמתעכבים בעיקר על הצד החשוך שביצרי האדם, ונוסכים הרגשת קדרות, הרי הספר "**אורות התשובה**" מעמידנו בקרן אורה – "תשמיעני ששון ושמחה, תגלנה עצמות דְכִית" (תהילים נא, י). האדם מואר באור-ד', היצירה כולה חוזרת אל מקורה, אל יוצרה (ראה "אורות התשובה" פרק ד אות ב). התשובה היא כולה התחדשות, מקור חיים חדשים. וכבר בעידן-המהפכות, בשנות העלייה השניה, כתב הרב: "כל חידושי החיים וכל הכוחות המהפכים את סדרי העולם על מנת להיטיבו, הנם ארחות-**תשובה**, ותמיד צריכה **התשובה** להיות עומדת בראש הפסגה של סולם ההשלמה האנושית" ("זרעונים", אורות פרק ה "ייסורים ממרקים", עמ' קכז).

היה מי שכתב: "**אגרות הראי"ה**" – זו פוטוגרפיה (צילום) שלמה של הרב! כי במיגוון האגרות מתגלית אישיותו רבת-הצדדין. אולם האמת היא שזו רק תמונה חלקית. זו אמנם פוטוגרפיה של "סולם מוצב ארצה", דוגמא מקיפה של הנהגתו כרב, כרועה רוחני, כמנהיג, כהוגה-דעות. אולם בכדי להכיר את "וראשו מגיע השמימה", את מעוף רעיונותיו, את מרחבי עולם-המחשבה שלו, נחוצים לנו כרכי "**אורות הקודש**". בשלושה הכרכים שנערכו על ידי נאמן-רוחו, הרב-הנזיר ר' דוד הכהן ז"ל, אנו נפגשים עם השגב של עולמו הרוחני – "**אורות הקודש**" הם הנשמה של "**אגרות הראי"ה**".

ועדיין התמונה לא מושלמת, שהרי לפנינו גם ספרי ההלכה שלו – "עץ הדר", "שבת הארץ" וארבעה כרכי תשובותיו – שבהם הוא מופיע כגאון מופלא, משיב לשואליו מכל קצווי הארץ ופוסק בכל מקצועות התורה. אכן כל ספרי הרב הם גם אוטוביוגרפיה. אלה הם תולדות חייו. כי הוא ומחשבותיו חד הוא, כי מה שהוא כתב – זה הוא היה.

א. 3. אין

הוצאת „ירושלים" ספר נ

אורות התשובה

י"ז פרקים

על ערך התשובה והדרכתה
בחיי הפרט ובחיי הכלל

מאת

רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

ירושלם

ערב ראש שנת

תרפ"ה

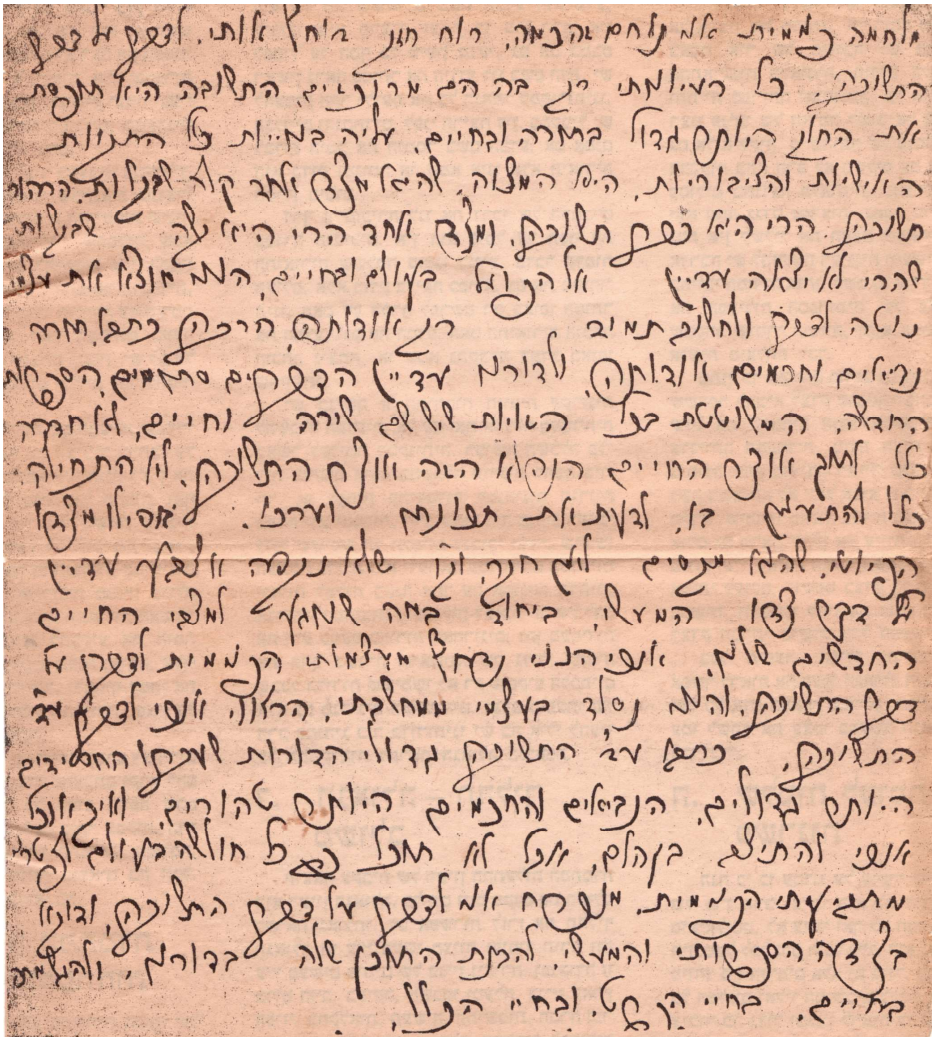
אמר הבעש"ט: **כוונה** – משמעותה כמו מאזניים מכוונות. כגובה-המחשבות כן גובה-המעשים, לא שהמחשבות מרקיעות שחקים והמעשים נשארים אי-שם למטה.

מי שהיה מצוי במחיצתו של הרב, הבחין והרגיש שהרב חי בעולם עליון יותר, בעולם האצילות, ומתוכו ועל פיו הוא פועל בעולם העשייה. ואכן היה לו הכוח המופלא להעלות את העשייה שלו למרומי האצילות: "צריכים להרחיב את המחשבה – – – בעומק וברום, בהתפשטות ובגודל. טסים מן האצילות אל המעשיות, ושבים ועולים מן המעשיות אל האצילות" ("אורות הקודש", חלק א, חכמת הקודש פרק סג).

את סוד הקשר בין שני העולמות, מסביר לנו הרב בפרק הראשון של "אורות הקודש" – "חכמת הקודש הפועלת". לדעת הרב: בכל חכמות-החול, בעולם המדע, יכולה להיות הבדלה בין המחשבות למעשים, מה שאין כן בחכמת הקודש – "היא נעלה מכל חכמה, היא מהפכת את הרצון ואת התכונה הנפשית של לומדיה, לקרבם לאותה רוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה".

והרב מוסיף ומסביר את סיבת הדבר: "כי כל ענייני הקודש ממקור חיי החיים הם באים, מיסוד-החיים המהווה את הכל – – – ועל כן יכולים הם לעשות את ההוגה בהם לברייה **חדשה**, להעמידו במצב של מציאות חדשה". לאמור: לקודש יש כח יצירתי – "כי עמך מקור חיים" (תהילים לו, י).

פרק ראשון זה של "אורות הקודש" הוא המפתח הראשי לדמותו של הרב. וכשמדובר על קווים לדמותו, נמצאנו למדים מפרק זה, שכל מחשבת-קודש שלו היא קו נוסף

כתי"ק – מתוך ההקדמה ל"אורות התשובה"

לדמותו, כל מעשה חדור אצילות – נקודה נוספת בתמונת אישיותו. וככל שמתעמקים יותר במערכת ספריו ומבינים יותר את שרשרת מעשיו, מופיעה יותר ויותר במלוא-הדרה דמותו המופלאה. וזו הדרך היחידה לעמוד על דמות-המופת של מרן הרב זצ״ל.

על נרות חנוכה אנו אומרים ״הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד״, ואילו על **אורות** ספריו וחייו של הרב נאמר: **האורות** הללו קודש הם, ומצוה עלינו להשתמש בהם, ולא רק לראותם בלבד.

דברי-פתיחה של המחבר בכינוס העולמי למחשבת היהדות,
שהוקדש ל״תשובה במשנת מרן הגראי״ה קוק זצ״ל״,
משכן נשיאי ישראל, ירושלים,
ב׳ אלול תשמ״ה

רבנו

לדמותו ולדרכו

זאת היתה נפש מהנפשות המתוקנות ביותר. נשמה שהיא שקויה כולה מלשד גן עדן העליון, שאין לה בעולמה כי אם החפץ הטוב, היותר עדין והיותר קדוש, שכולו כלול הוא בקשר המוחלט של החיים רק כדי לעשות רצון קונו, לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם, על ידי הרמת ערך החיים היחידיים של עצמו, ועל ידי הרמת החיים הכלליים של עם ישראל כולו – זה היה כל תוכן חיי–הפלאות של האיש הגדול הזה, ענק הצדק והחסד. הדור כולו היה מושפע באמת מקדושת חייו ומטהרת מדותיו הנאצלות.

מדבריו על הגאון הצדיק בעל "חפץ חיים" זצ"ל
מאמרי הראיה עמ' 131

שליח ממרום

בדור של תהיות ותעיות, זרמים חזקים אשר הסעירו מיטב-נעורים וסחפו טובי-כשרונות, הופיעה נשמתו העילאית אשר האירה מכבודה לדורה, והיתה כעמוד-אור לרבים, ואורה מאיר ויאיר לדורות יבואו, "אור זרוע לצדיק".

אמר רבי פינחס מקוריץ: "מחמת דחקות גדולה נתעוררה למעלה מידת רחמנות גדולה – – שמתגלים עתה דברים שלא נתגלו אפילו בימי התנאים, והוא על כרחך מחמת רחמנות גדולה, שהדור היה בשפלות" (מדרש פינחס, סי' מא).

כיוצא בזה שמענו מפי-קדשו, בהספדו על מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל[7]: "ראה הקב"ה שצדיקין מועטין – עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח, ב). **שתיל** הינו גרעין אשר נזרע במקום אחר, ורק אח"כ עקרוהו ממקום-זריעתו ושתלוהו במקום חדש. ישנם צדיקים שמתנשאים כל כך מעל-פני דורם, שאין כלל להבין כיצד צמחו ועלו מקרקע-דורם הם. ובאו חז"ל וגילו לנו: לא מקרקע-דורם צמחו, במהותם שייכים הם לדור הרבה יותר נעלה, אלא שריחם הקב"ה על דור-יתום, והביא נשמה שצמחה בדור אחר **ושתלה** בדור זה.

וראויים הדברים למי שאמרם. המסתכל בשגב-נשמתו – ספיר גיזרתה כעצם השמים לטוהר – אשר לא הועם זיווה גם בירידתה עלי-אדמות, אלא אדרבה, טיהרה וקידשה את גופה והעלתה אותו לרום-המעלות והפך הוא להיות גוף-קדושה – יודה ויאמר: אכן,

לא צדיק בן-דורו היה, אלא צדיק קדמון, נשמה כללית אשר נשלחה בשליחות מיוחדת, שליחות ממרום.

וכך שנה לנו נאמן-רוחו, איש-ירושלים-של מעלה, מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל: ״ד׳ החומל על עמו ונחלתו, שולח ממרומים נשמה גבוהה העומדת בפני כל הסערות ומאירה מבעד לכל המחשכים. היא סוללת דרך בעוז ומסלקת אבני-בוהו. נשמה זו בכוחה להקים נשמות נפולות! בימינו הודלק נר-נשמה מופלא זה על ראש רבינו, בשביל העם ההולכים בחושך, שיראו אור-גדול. הוא היה שליח-ממרומים אשר היתה שומה עליו להחיות דורות בטללי-אורות-קודש״.

וכתב הגאון ר׳ שלמה קלוגר ז״ל: ״הנברא לצורך הדור, להיות ראש הדור, הוא מהנשמות שנבראו בעת הוולדן בקדושה ובטהרה, שבראן הקב״ה נשמות יקרות-קדושות בעצם, ולכן נאמר בהן **כי טוב**, ושמם קודם לעצמם, שזכות הרבים תלויה בהם ומשפטיהם עם ישראל, ומעשיהם של כל ישראל שלהן הם״ (קהלת שלמה, פתיחה ג, פרק ב לאדם שטוב לפניו).

במסכת הנצח

הוא ז״ל לא השתייך לערכים הקשורים עם המושג של זמן. הוא היה קבוע בתודעה בין ערכי הנצח. ראינוהו כחלק-בלתי-נפרד מארץ ישראל, כחלק **מירושלים** – ״והנצח – זו ירושלים״ (ברכות נח, א).

על לשונו היה שגור מאמר הירושלמי (שביעית ספ״ה): ״ולא אמרו **העוברים** ברכת ד׳ עליכם – אלו אוה״ע שהם עוברים מן העולם״...

ובאותה שעת-דמדומים, בסעודה השלישית, כשנשמעו הדברים וחשת את תחושת ההווייה הנצחית של ישראל, נראה לך **הוא** כשנשמתו נארגת במסכת הנצח... נצח הנצחים... משתאבת בגופא דמלכא...

ואף אתה, בה במידה שאתה קשור אליו, הנך מתקשר והולך שם למעלה ומתנצח וקיים ועומד.

הוא היזה מנצחו עלינו...

הוא צירף מאורי דורות לאבוקה אחת, פתח שערי-קדומים ובקע חלונות-תקופות. מסיני ומיבנה, מצפת ומפראג, מלאדי ומוואלוז׳ין.

וגם את העולם הסובב אותנו נתן בלבנו. מנקודת חייהם הפנימית של חסידים-קנאים וחלוצים-חפשים, של למדנים ושל יראים וסתם-יהודים – דלה דלה לנו אורות גנוזים בין שהם גנוזים מאחרים ובין שהם גנוזים מעצמם, והאיר אל עבר פנינו...

ויהי אור. ויהיו אורות.

בהווית הנסתר

הוא, שדרש ותבע לבוא אל הדור בשפה ברורה ומובנת, שהרשה לעצמו לגלות נסתרות – נשאר בלתי מובן לדורו, ורובי מאמריו נשארו חתומים גם סתומים.

דומה הדבר למה ששמענו פעם מפיו: "עלמין דאתכסיא" – לא שהם מכוסים וניתנים לגילוי, אלא שהכיסוי הוא מהותם. הם מכוסים ומסותרים גם לעצמם. בתוך תוכם – בסתימתם וכיסויים הם עומדים. כדי להבין את דרך-הגילוי שלו, צריך להמשיך את הקו הרעיוני ולומר: **לגלות** – זאת אומרת **להתרומם** עד כדי התעצמות בהווית-הנסתר. לא הסתכלות, לא הצצה שפוגעת ח"ו ונפגעת, אלא כניסה בשלום, בתוך חיי הנסתר, בתוך העולמות הגנוזים. דרך הקודש שלו – קנין-תורה בהגבהה. בה במידה שיתרוממו המעיינים, יובנו הדברים.

עיקר תשוקתו היתה: התרוממות והתעלות. "**ותשאני** רוח – **ואשמע** אחרי קול רעש גדול"...

גדול מגדל

הוא היה **גדול** באמת. לא רק גדול במקצוע או במקצועות, אלא אישיות גדולה. שכולה אומרת גדלות, שכולה **תובעת** גדלות. היה זה מלאך המכה על קדקוד כל הקרב אליו ואומר לו: גדל!

כל גדול מהווה תביעה בלתי פוסקת לגדלות. מוסיף עליו הגדול האמיתי, שאינו מסתפק בהוכחה שבעצם-מציאותו כי אכן **אפשר** להגיע לגדלות, אלא הוא גם מעורר באופן ישיר את כוחות הגידול, מנביט אותם ומצמיחם.

ואלה ששאפו לגדול ונתאכזבו, שהתנשאו להעמיד חזון ונכשלו, ששקעו בבינוניות ונפלו בקטנות – קמים לתחייה מתוך מגעו הנמרץ והממריץ של הגדול ומתעודדים. ומתעוררת נהייה-נהירה כללית להתעלות, והדור כולו מתעלה ומתרומם, גדל והולך.

הוא בא בתקופה שחדרה בה ההכרה של "מי בז ליום קטנות" עד כדי שכחת הצורך והחובה ללכת בגדולות, ועמד הוא בשער המחנה וקרא: **הבו גודל!**

מומחה לרבים

הוא היה מומחה לרבים, מומחה לשאלות **הרבים**, מורה ופוסק **בהלכות ציבור**. ובהלכות אלו הורה הוראות חמורות בשעות גדולות. להסיק ממשנתו העיונית של רבי יהודה הלוי הלכה למעשה – לאו דבר קטן הוא, והוא עשה זאת עם כל גודל האחריות שבדבר.

ידוע לנו הטיפוס המופלא של "יראי הוראה", גדולי תורה שניגשים בחרדה לפסק ההלכה, להוראת הלכה למעשה. ומעשה שבא אברך גאון אל ה"חפץ חיים" ז"ל ושאל בעצתו: מציעים לי רבנות וחוששני לקבלה מיראת הוראה.

וכי סבור אתה, שאל ה"חפץ חיים", שאם יקבלנה אחר יהא הוא גדול ממך בהוראה?
– אודה על האמת, השיב האברך, **כן** אינני סבור.

- אם כן, השיב ה"חפץ חיים", חייב אתה לקבל את הרבנות מתוך **מסירות נפש!**

ואם בנוגע להוראות קבועות של דיני יחיד כך, צא ולמד לאיזו מידה של מסירות נפש זקוקים בכדי לפסוק הלכות בהוראות-שעה של דיני ציבור.

אכן, הוא מסר את נפשו על כלל ישראל.

לא אלמן ישראל מגדולים. גדולים בתורה וגדולים ביראה. ברם, רובם גדולים כיחידים וגדולתם משמשת דוגמה לקדושת-היחיד, להתעלות של הפרט. אף הוראותיהם הן במצוות עשה של היחיד וחייו הפרטיים.

רק יחידים היו לנו אשר בפיהם הוראה ברורה בהלכות-המעשים אשר יעשה ישראל וחי בהם. והוא היה היחיד-המיוחד שבהם. הוא נחן ברוחב-תפיסה, רוחק-ראייה ועוז-רוח, ויהי לפוסק הגדול בהלכות-האומה והליכותיה בארצה.

"ועמד ורעה בעז ד', בגאון שם ד' אלקיו" (מיכה ה, ג).

על שפת הים...

הוא כתב מתוך עומס רוחני רב. זרמי-עיונו שטפו כנהר שוטף וים-מחשבתו גאה גאה. כתיבתו היתה התפרקות-מה למטענו המתגבר והולך, העובר על גדות-נפשו. לפיכך אין מוקדם ומאוחר בתורתו ואין סדר למשנתו.[ט] והרוצה לעמוד על סוף דעתו – צריך לצרף את הדברים ולסדרם. נסיון הסידור נעשה כבר על ידי מוציאי ספריו לאור, ומסדרי-מתניתא אלו עוזרים בהרבה להבנתו, מקרבים אותנו **לדעתו**. אולם לעומת זה מקפחים הם את הרגשת הגעש הטבעי שבדבריו, התסיסה שבהם. מרחיקים אותנו מהרגשת **להט אישיותו**.

לפיכך חביב ביותר ויקר עד לאחת ספרו הגנוז "ערפלי טוהר". ספר זה שנדפס ללא כל עריכה וללא כל סידור – ואשר משום כך גנזוהו – באמת **אור גנוז** הוא! בו בספר שניצל בנס מידי עורכים ומסדרים, מתגלה הוא ז"ל **כמו שהוא**. כאן אתה רואה דברים ככתבם: להבות נחצבות בעט מלובן ויוקד, ואש שחורה כתובה על גבי אש לבנה...

ביפו נכתבו הדברים. וכימה-של-יפו הם סוערים, וכעל יד ימה של יפו נשארת ההרגשה: גדול הים ורחב ידים ורק גלים בודדים מגיעים אלי חוף...

הרשימות האישיות שבספר מבליטות את הקשר שבין חיי-הרוח לחיי-הנפש. תחומי הלב והמוח מטשטשים. הכל נובע מבפנים, מלפני ולפנים, מאישיות-פלא בעלת נשמה אדירה ורבת-אונים הנישאת על כנפי-רוח.

הוא נגלה עלינו ב"ערפלי-טוהר"...

וכך היה מתפלל...

סידורו של מרן זצ"ל, "עולת ראיה" – זהו הסידור הארץ-ישראלי. ביטוי נשגב לתפילת-הנשמה של הכהן הגדול מאחיו, בהתנוצץ אור-הגאולה וצמיחת קרני-הישע.

כך התפלל הוא, כך הגה ברוחו הגדולה ביום-תחיה.

סידור-של-גולה – כולו דווי ודמע, ספוג כאב וצער, יגון ואנחה. עליו צהובים וקצוותיו מחוקים. ואילו סידורה-של-ארץ-ישראל כולו הוד והדר, רעננות ופריחה, עליו מלבינים וקצוותיו מבהיקים. מושקה בטל-של-תחיה ומרווה במעיינות-עץ-החיים.

אורו פני התפילה ונתחדשו פניה כקדם, כימי עולם וכשנים קדמוניות, "כימים אשר היתה האנושיות בטהרתה וכימי-העלומים של האומה, אשר זרח עליה אור-אלוקי-אמת, בכל חום-תום ויושר לבב, והעבודה האלקית חגגה את חג השלמתה המלאה, רבת האוצרות, רבת החיים וגדולת העוז לאלוקים"... (עולת ראיה חלק א, עמ' קנא). כך התפללו בשדמות-בית-לחם ובכרמי-עין-גדי. כך התפללו אבות קדמונים בארץ ירדן וחרמונים...

משמעותו העמוקה של מאמר חז"ל "תפילות כנגד תמידים תיקנום" – התפילה היא תחליף לקרבנות – מתבארת ומתבהרת רק עם הטיול בעולמות המחשבה והשיר של דברות-קדשו בפרשיות-הקרבנות, סדר-המערכה ומשניות "איזהו מקומן". אז תבין את סוד שיחו ב"ערפלי טוהר" (עמ' ז): "יותר **מהתפילה** המבוטאה, מלאה חיים היא העבודה האלוקית, שמתגלה ברוב חיל גבורתה בעבודת הקודש והמקדש, שיבנה במהרה בימינו. הציפייה לבנין המקדש ולעבודת הקרבנות, היא השאיפה היותר אצילית והיותר עליונה, מכל מה שכל רוח עדין וכל נשמה שירית עליונה יכולה לצייר"... אכן, ב"**עולתו**" של הרב זצ"ל אתה חש לא עבודת הקרבנות לבד, כי אם **שירת** הקרבנות...

עבודת הקודש והמקדש מופיעה לפנינו בתפארת עוזה הקדמוני. כולה מלאת און ועצמה, ורעננות-בראשית על ראשה. צהלת נעורי עולם ומלואו בוקעת ממנה ושפע כוחות עצורים מזנקים אל על בכוח איתנים. סדר תפילתו של הרב זהו סדר **התפילה העולמית**.

עיקרה ועיצומה של תפילה מה היא? הווה אומר: עמידתו הישירה של האדם מול האלקים. עמידה שכולה אומרת שאיפת התעלות וכיסופי דבקות בחיי העולמים – "ואני קרבת אלוקים לי טוב".

וזאת תורת **העולה**: עומד האדם במקדש-הבריאה ועובד בכל לבבו ובכל נפשו ליוצר הכול. האדם הפרטי מופיע כאן כבא כוחה של ההוויה כולה, מבטא את סוד שיח היש כולו בפני מקור חייו, אלוקים חיים ומלך עולם – "נושאים אנחנו את דענו למרחוק, לא רק בשביל ההטבה הפרטית של כל יחיד, ולא רק בשביל חוג פרטי של עולם מיוחד, כי אם בשביל ההתעלות הכללית של העולמים הרבים, אשר ברוח ד' רבון העולמים נוצרו להיות הולכים ומתעלים, מתקדשים ומשתפרים" (עולת ראיה חלק א, עמ' קס).

וכשאדם עומד מול האלוקים ומכוון את לבו למעלה, הרי הוא מתעלה והולך, והעולם כולו מתרומם ומתעלה אתו, והקב"ה שמח למראה יציר-כפיו המישיר את לבו לקראתו ועולה ומעלה את עולמו, ומיד מעיינות-חסד נפתחים ושופעים שפע-ברכה על כל העולם כולו.

זכות גדולה היא לדור שנוצצו בו זהרורי גאולה ונתגלו אורות התפילה. רוח-קדשה של התפילה, אף היא אינה שורה מתוך עצבות, וספק אם היה אפשר להם לגילויים אלו לבוא לעולם בימי האבל והעצב אשר הקדירו שמינו (שנת תרצ"ט).

הרי נודה, גם עכשיו, משכבר זכינו לסידורו של הרב – עתים קשה להתפלל בו, כי כה רב הלובן בו, האור והנהרה, ואנו יושבי-חושך וערפל, ויש רצון להתפלל בסידור פשוט, בסידור-של-גולה. ברם, העפת-העין כלפי סידורו של הרב והרגשת אין-אונים זו – היום אי אפשר להתפלל בו – אף היא נוסכת טעם מיוחד בתפילתך הפשוטה והדלה.

שקידתו וריכוזו

שקדן גאוני היה. בעל ריכוז נפשי מלא. תוך טרדות מרובות, תוך סער-מעשים – שמר על כל רגע. קדוש היה אצלו הרגע, כי ראה בו את סוד-הנצח. הרגע לא שימש סיכום לזה שלפניו, או הקדמה לזה שלאחריו. ערכו – בו בעצמו. לכל רגע – תפקידו. הנה היה התפקיד להקשיב למרי-שיחו של אביון מדוכא ולעוץ לו עצה. אז רוכזו כל הכשרונות הגאוניים בחדירה למצבו של זה. אותה שעה לא היתה לו בעולמו אלא דאגה לעזרתו. ויצא האיש מחוזק, כי הוא השמיע לו עצה נאמנה, ניחמו, עודדו. בעוד רגעים מספר יבוא שני. ברם רגעים אלו אינם הולכים לאיבוד. באותם רגעי-הביניים התפקיד הוא להמשיך בחיבורו, בספרו המרכז את ה"הלכה הברורה" סביב דפי-התלמוד. ושוב מרוכזים כל הכשרונות ושקועים בעבודה זו. העט נישא במהירות, פולט אותיות על חלקת-הנייר של הכרך העבה המונח לפניו. ברגעים אלו אין לו בעולמו אלא ד' אמות של "הלכה ברורה"...

*

במוצאי שמחת-תורה, אחרי יום של הילולא וחינגא, בהתרוקן הבית מהמוני החוגגים, היינו אנחנו, בני הישיבה, ממשיכים עוד בשמחה עד שעה מאוחרת. פעם אחת בעמדנו ללכת, נכנסנו לחדרו הקטן של רבנו להפרד ממנו, ומה הופתענו: הוא כבר יושב על יד שולחן עבודתו ועטו בידו, הוא ממשיך בכתיבת ספרו...

תמה אני – אמר עליו הגאב"ד שפירא ז"ל מקובנה, בימי שהותם יחד באמריקה (שנת תרפ"ד) – אם יש עוד בעולם שקדן כמותו.

והרי מחוץ לשקידתו בלימוד, היה שקדן מאין כמותו במחשבה. תמיד בספירות הגבוהות. תמיד בעולמות העליונים. עם פרסום כל ספר נוסף, עומדים אנו אחוזי השתוממות על אפקי-רוחו, על הממדים המיוחדים של מחשבתו החובקת זרועות-עולם.

מיד אחרי המתיחות בעבודות-חוץ, היתה באה המתיחות בעבודות-פנים, בעבודות שלפני-ולפנים. ואולי כאן גנוז סוד אי-הליאות שלו. עבודת הרוח היתה מפיגה את יגיעת-הבשר. מתוך התעמקות בעולמו הרוחני, היה נח מעבודתו הציבורית.

וב"אורות הקודש" כתב לאמור: יש הבדל בין **חסרון המנוחה**, הבא מתוך גדולה נשמתית, בלתי פוסקת, מתוך ריכוש קנייני-רוח כבירים בכל עת ובכל רגע, ובין **העדר המנוחה** הבא מתוך מהומה של רשעות ושל בערות. המשיגים הגדולים, שאין מעלתם פוסקת מלהיות צומחת תמיד בצמיחות חדשות, אינם מוצאים בעצמם מרגוע. תלמידי חכמים אין להם מנוחה (חלק א, עמוד קצב: הגיון הקודש פרק כו).

ודרך אגב: אולי כאן גם סוד סבלנותו הגדולה והבלתי-מצוייה – רדיפות מתנגדיו בעצם לא פגעו בו כלל וכלל. דברים אלו הרי התרחשו בשטח החיים הרגילים, והוא הן היה תמיד מעל להם, למעלה... למעלה למשכיל...

היקפו ומרחביו

רב-היקף היה וגדול-מרחב.

כשהסתכל בהיסטוריה, סקר אותה לדורותיה. מעשי כל דור ודור לא עמדו לפניו כשלעצמם, אלא כשהם שלובים בסדר-הדורות, בין אלה שכבר עברו מן העולם ובין אלה שעדיין לא באו לעולם. ולפיכך לימד אותנו כי "הפגימות הנראות בסדרי החיים" אינן אלא "קמטים המתיישרים והמתפשטים, בגודל החיים של הרצון הטוב, השוטף כנהר גדול מאוד למשך דורות ותקופות, אשר רק גילויי-חיים קטעיים מתגלים בכל דור מיוחד והשלמתם באה במרוץ **כל הדורות**" (אורות התשובה, פרק ט, ב). ולא עוד, אלא שאפילו "כל איש יחידי ומעשיו וההיסטוריה האנושית צריכים להיות מסוקרים **בסקירה אחת**, כתוכן אחד בעל פרקים שונים" (אורות התשובה ד, ד).

כשהסתכל בחיים, ראה אותם על כל **הקרעים** שבהם, ששונם ויגונם, שמחתם וצערם. "מי שאמר עלי כי נשמתי קרועה – יפה אמר. בוודאי היא קרועה. רק הדומם שלם הוא. האדם הוא בעל שאיפות הפכיות, מלחמה פנימית תמיד בקרבנו. אי אפשר לנו לתאר בשכלנו איש, שאין נשמתו קרועה. כל עבודת האדם היא לאחד את הניגודים שבנפש על ידי רעיון כללי, וזהו מה שהמקובלים קוראים כשם ייחודים" (המחשבה הישראלית, דברים בע"פ מהרב ע"י הסופר אז"ר, עמ' יג). והוא היה איש-הייחוד, איש "קשב-הייחודים", הוא ידע לאחות את הקרעים.

"לכל אלה הפגעים", הוא כותב בספרו "אורות הקודש", "שהעולם כולו, ואנחנו בייחוד, סובלים מהם, קרואים הצדיקים, מייחדי הייחודים, השכליים והרצוניים, לתקן, **לחבר** ולמלאות. הטלת שלום בעולם, על ידי הטלת שלום **בנשמתם פנימה**" (עמוד קכא). וקריאה זו, שבקעה ועלתה מהשיתין שבנשמתו, הביאתו לידי שיר-הייחוד הארוך, שהיה לשירת-חייו, שיר-אל שיר-ישראל. "מי שמרגיש **שמחשבת האחדות קרובה לרוחו** –

הריהו משרשם של גדולי עולם, שעיקר עסקם הרוחני הוא, הקישור הכללי של כל ההוויה, ושלום העולמים האמתי" ("ערפלי טוהר", עמ' ו. אורות הקודש חלק ג, דרך הקודש, חסידות פרק יב).

כשהסתכל בתורה, ראה אותה כבריאת-עולם חדשה. מעמד הר-סיני, זוהי הופעה נצחית למעלה מסדר-זמנים ומחוץ לגבול-מקומות. "וכמו שהמומנט של חידוש ההוויה, עובר הוא בכל הזמנים השוטפים ובאים, ויסוד תהליך זה לא יקבל שינוי, כך גם התורה לא תקבל שינוי" ("ערפלי טוהר", עמ' טז, מהדו"ב עמ' כב. שמונה קבצים, ב, פרק נד). וכל יצורי עולם-התורה, הנגלה והנסתר, ההלכה והאגדה, המדרש והמעשה, כולם מאוחדים "ברזא דאחד" ו"לחד אתר סליקין".

ברם, ביסוד ההסתכלויות הללו היתה הסתכלות אחת בהירה, **ראיה עילאה**: "המבט ההוויתי-האלקי" כפי שקרא לו באחת משיחותיו בישיבתו המרכזית.

"אמונת אלקים מאשרת את בני-האדם, רק כפי אותה המידה **שהגדולה האלקית** נחקרת ונלמדת על ידם. אז מאירה הנשמה מאור העליון על ידי הדבקה באהבה ודעה שלמה לחיי-החיים, וכל ההרגשות, הדעות והמעשים, מתעדנים. כפי גודל הזיכוך של יסוד היסודות הזה בתוכיות הנפש, כן תגדל ביותר הפעולה שתפעל גם הדבקות האלקית שברגש ושבהתפעלות הלב, לנהל את כל מהלך החיים באורח ישרה" ("התרבות הישראלית" עמ' 14. אורות, עמ' קכד, "זרעונים", ריש פרק ה "ייסורים ממרקים").

ולפיכך הגיע דרך המרחבים הענקיים אל המעשים המצומצמים ביותר. "כל מה שאנו מתבוננים יותר, אנו רואים שהדברים היותר פרטיים שבהויה הרוחנית והחמרית, יש בהם משום זעירות וקימוץ של כל הכללים, וכל קוטן יש בו צללים של גודל בעומק ישותו" (אורות התשובה, פרק יא, ד). סוד הצמצום מתגלה במרחב וסוד-המרחב גנוז בצמצום.

היה זה, איפוא, טבעי ומובן, כשראינוהו מאחד בקרבו את שתי הסגולות הללו, עומק העיון המופשט ומרחביו, עם דיוק המעשה הממשי וצמצומיו. רק לפני רגעים מספר, במסיבת הסעודה השלישית, הוליכנו-הרימנו אל המרומים, פתח לפנינו שערי אורות גנוזים, נשאנו על כנפי-רוח, ועכשיו בעברו את האולם בדרכו לבית מדרשו, לתפילת מניינו, הוא נעצר באמצע. ילד קטן עומד ומתפלל על אם-הדרך והריהו מתעכב ומחכה לסיום תפילתו. דין מפורש: אסור לעבור בפני המתפלל בקרוב ד' אמות (שו"ע או"ח קב, ד).

וכאן יסוד הדברים: זרמי הקדושה אינם מגיעים אלינו אלא דרך צינורות אשר לא אנו קבענום. צינורות אשר הם כשלעצמם קדושים. כגון זה: "טעם עץ כטעם פריו" – "המצוות אינן דברים **סימבוליים**, אלא הן פעולות יציריות, שהמחוגה האלוקית תארתן" ("זרעים" חוברת ז. תרצ"ו. משנת הרב ד, יא. שמונה קבצים א, שפד).

כל דין – מקור ברוך, כל הלכה – מעיין טהור. ה"שולחן הערוך" – רשת צינורות-אור, ויותר משהאור חודר דרך ה"סימן" וה"סעיף" הוא מגיע דרך ה"סעיף קטן"... כל מה שהצינור דק יותר, חדירתו פנימית יותר, לתאי רקמת החיים, לרגעים בודדים שבזמן, ולפינות חבויות שבנפש.

דקדוקי מצוות – תוספת אורה, תיקוני סופרים – תיקוני זוהר, סייגים ומנהגים – כלים לאורות. לפי רוב הכלים ירבו האורות...

היכל אהבה רבה

הוא זצ"ל היה אוהב ישראל באמת.

הוא אשר אמר כי "אהבת ישראל היא מקצוע גדול בתורה" – היה גאון באהבת ישראל. אכן, נעלמים ונסתרים דרכי עיצובה של האישיות. "מי יודע דרך הרוח". גלגולי סיבות וצירופי גורמים, השפעות אישים וספרים, בעצם ובמקרה, במתכוון ושלא-במתכוון – "מתאחדים ברזא דאחד" ויווצר אדם, ותהי האישיות לנפש חיה, לרוח ממללא.

ברם, ניתן להאמר: האופי הוא האדם. האופי הוא הקובע את טוב הטעם. האופי מביא לידי בחירה, ובחירה מביאה לידי ידיעה. האופי הוא, איפוא, היסוד להשקפת-העולם.

האופי הנוקשה, החמור, יסודו במידת-הדין, ממילא הוא בורא עולמו בדין ומשקיף עליו בדין – "מחיה בדין וממית בדין". ואילו האופי העדין, הנוח, יסודו במידת-הרחמים, והריהו בורא עולמו כרחמים ורחמיו על כל מעשיו – "מכלכל חיים בחסד, מחיה מתים ברחמים רבים".

השקפת עולם של חסד ורחמים, של אהבה רבה, מעידה על אופיו של המשקיף כי טוב הוא, כי לעולמו חסדו.

משום-מה הושפע מרן זצ"ל בעיקר מספר ה"כוזרי", ורעיונו היסודי על עליונותו הטבעית של ישראל, על סגולתו המהותית מראשית ברייתו, הוא המשמש אבן פינה בהשקפותיו? מדוע נתגלגלו ובאו על שולחנו הטהור, דווקא ספרי המהר"ל מפראג, ודעותיו הפכו יסוד מוסד בכל מהלך מחשבותיו?

הוא זצ"ל בעצמו נותן לנו על כך תשובה ברורה. כי הנה בהקדמתו הפרוגרמטית לקובץ "עטור סופרים" (עמ' 12) – מראשית בכוריו הספרותיים – הריהו אומר בענווה שהוא "באמת כמעט משולל כל מעלה נכבדת", אולם במעלה אחת, אף הוא עצמו נאלץ להודות כי קבועה היא ועומדת אצלו: "**אהבת אמת** נטועה בקרב לבי לבני עמי ואחי"!

מעכשו ברור לנו מי זאת הנשקפה והמשקיפה כמו שחר, מי הובילתהו להכרה העמוקה בקדושתם של ישראל, מי נחתהו לגילוי הגרעין הטוב בכל תסיסת-קצף – הלא היא אהבת-האמת שלו לעמו, אהבה-רבה ואהבת-עולם לישראל עם קרובו.

"הבוחר בעמו ישראל באהבה"...

*

כל הטהור וכל הקדוש וכל הנאצל אשר חזה בהווייתה של כנסת-ישראל, לא היו אצלו רק פרי-עיון מעמיק – "מפי סופרים ומפי ספרים" – רק סיכום מחשבה עיונית-מופשטת.

הוא מצא את כל סגולות-היקר הללו **בנפשו הוא**. מעומק-נשמתו דלה דלה אותם, והם הרוו את מעין-חייו והצמיחו את ברכת מחשבותיו ומעשיו.

עולמו הפנימי היה רצוף-אהבה. אהבה ליוצרו ואהבה ליצוריו. שאיפת-הטוב שלו חבקה זרועות-עולם. והוא גם ידע לפרוט את מכרות-זהבו לפרוטות קטנות ואלפי מעשים מופלאים נוצצים-מזהירים על פני ימיו, על פני שנותיו השבעים.

כשטענו נגדו: לא את כולם מותר לאהוב, השיב ואמר: "מוטב שאכשל באהבת-חינם משאכשל בשנאת-חינם"...

ובנוסח אחר: "מי יודע רוח בני-אדם, מי תיכן עומק מעשיהם. הרי אפשר שמי שנראה מבחוץ כרשע, עשה או מסוגל לעשות מעשה-רב של צדקות. כשאבוא לעולם-האמת ויכריזו שעלי ללקות כיוון שהיו כאלה שלא היה צריך לאהוב אותם, ואהבתים – אוכל לשאת שגגתי זאת; אולם אם ח"ו יכריזו עלי שהנני לוקה כיוון ששנאתי את מי שאסור היה לשנוא – זאת לא אוכל נשוא!"

נשמה כללית

הוא היה בעל נשמה כללית.

בעלי הנשמות הפרטיות חשים את מכאובי הפרט, ומוכנים גם להמציא מזור לפרט, אולם אינם מתרוממים לגובה של תחושת המכאוב הכללי, וממילא אינם מסוגלים להצמיח ישועות ו"עצות מרחוק" לכלל כולו.

לא כן בעלי הנשמה הכללית. להם יש מהלך אחר של תחושה. הם מרגישים את המכאוב הכללי. הם תופסים את הדברים תפיסת-פנים. תפיסתם איננה באה להם מתוך התפתחות מחשבתית-הגיונית, בדרך של מלמטה למעלה, אלא מתוך אינטואיציה-הברקה פנימית, הזורקת אור על גופי-דברים, על נשמות-דברים, לא רק מצידם המצומצם שבאיתגליא, אלא גם ובעיקר מצידם הרחב שבאיתכסיא.

וכך הוא אומר: "ברוך השם אשר עשה לי את הנפש הזאת, רוח ונשמה חיה ומרגשת את כל התנועות והזעזועים השונים, והדברים כולם פוגעים בי פגישה מוחשית, ואני מוכרח לטפל בהם בפועל ובמעשה, לסבול את כל המשברים. ולהקשיב אל הקול הגלוי והנסתר שבהם" (אגרות הראיה א, אגרת קפד, עמ' רמ).

וכמה חיונית היא מציאותה של הנשמה הכללית בדור של זעזועים, וכמה הכרחי הוא הקשב המיוחד שלה לקולות הנסתרים שבהם.

איש הרוח המתפתל בעצמת מכאוביו של הכלל, הריהו בז ממש לבעלי "קטנות המוחין" המטיפים לו דברי מוסר בעלמא, בחינת "וירפאו את שבר בת-עמי על נקלה". והנה באים המרגישים הגדולים, החשים במעמקיהם את כאב הכלל, את כאבם של אנשי-הרוח,

ומתאמצים להמציא להם ישע ופדות בתוך המחשבות ומתוך המחשבות הנוקבות ויורדות את תהומות נפשם.

כי כעומקה של התחושה כך רומה של התגובה – "וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח" (שמואל ב, יד יד).

צופה תחיית הקודש

הוא היה גאון הדור, גאון בתפיסת מהותו של הדור, גאון בתחושת מכאוביו הרוחניים של דורו. הוא התאמץ לעמוד על הרוחות המנשבות בו ולהבין סופי-המעשים בתחילת המחשבות. והסתכלות רחבה ומיוחדת זו, ראייה רחוקה ומקיפה זו, הביאו כמובן להערכות אחרות על גופי דברים ומעשים.

"הנשמות של עולם התוהו גבוהות הן מהנשמות של עולם-התיקון. גדולות הן מאוד, מבקשות הן הרבה מן המציאות... ורואות הן שהנן כלואות בחוקים, בתנאים מוגבלים... והנן נופלות בתוגה, ביאוש, בחרון, – ומתוך קצף – ברשע, בזדון ובכל רע...

אבל תמצית האומץ שיש ברצונם היא הנקודה של קודש... וגיבורי-כוח יודעים שגילוי כוח זה הוא אחד מהחזיונות הבאים לצורך שכלולו-של-עולם... אלא שבתחילה מתגלה הכוח בצורת תוהו, ולבסוף ילקח מידי רשעים וינתן בידי צדיקים גיבורים כאריות, שיגלו את אמתת התיקון והבניין" ("זרעונים", התרבות הישראלית, עמ' 13-12. אורות עמ' קפא-קכג).

נמצאנו למדים כי יש אשר מתוך השאיפה העמוקה לבניין משוכלל יותר, מתפרצים כוחות ההרס של הקיים ועומד, ובפנימיות הדברים יש כאן הכשר המציאות לבניין יציב יותר משוכלל ומושלם. המשקיף החיצוני רואה את עוצם ההרס ונדהם, ואילו החוזה המעמיק רואה את השאיפה הפנימית וצופה לקראת בניין העתיד – "גדור פרצי בבן **פרצי**" (סליחות לי"ז בתמוז).

"תכונתה של ההסתכלות הרוחנית היא סקירת הכל ביחד, וזה הוא טבעה המיוחד לה, שמבדיל אותה מהסתכלות שכלית פשוטה, שהיא עסוקה תמיד בפרטים מיוחדים, ובקושי היא מקבצת אותם למידת-כלל מאוחד" (אורות הקודש א, חכמת הקודש פרק כו, עמ' מא). אכן, איש-המעשה אין לו אלא מה שעיניו רואות. איש-הממשות אינו יכול להשתחרר מן הרושם של המציאות הממשית. לא כן איש-הרוח. בשבילו הממשות היא רק התגלמות מסויימת של כוח רוחני. ביתר דיוק: התגלמות מוגבלת של זרם רוחני. ובראייה המקיפה של הכוח הרוחני בתהליך זרמו, מקום יש בראש לתפיסה אחרת על התפתחות הדברים, ולמסקנות אחרות על המעשים המתחייבים מהם ועל ידם. ואם גם יראה הרואה את סוף התהליך – ולא עתה הוא, ישורנו – ולא קרוב, אף על פי כן ישקוט ויביט במכונו. וחזה עתידות וציפה לישועות. עולמו הרוחני נכון ועומד למעלה מסדר-זמנים, ואמונתו החיה איננה מושפעת ממוקדם ומאוחר – "זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה". "על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור – – – אם יתמהמה חכה לו כי בוא הוא" (חבקוק ב, א-ג).

ומכאן הסקירה הרחבה על **דרך התחיה**, שתחילתה בנייה-בחול וסופה הקדש מאהבה ומרצון – "הפסיכיקה הלאומית מתחילה להכות גלים. בתחילה תקח לה את הצדדים החיצוניים מבלי לצרף לה את נשמתה האלקית הפנימית. בתחילה תסתפק בתחיית השפה, הארץ, ידיעת התולדה, וגעגועים מגומגמים, אפס מאין אור-אלקים בקרבם, הנפש תמלא חרדה – והשאלה הגדולה הבאה בזמנה תזכיר את האומה החיה, את כל בניה-בוניה לשוב אל המקור הפסיכי, אל מקור החזיון והנבואה הנקלטת דווקא באמצעות האמונה האדירה באלקים, הבאה אחרי כל חופש מחקר והגיון, אחרי כל צורה בלתי מוגבלת והמון נסיונות של סדרי-חיים מבריקים וחפשיים למיניהם. בידים מלאות אומץ ושרירים חזקים כברזל, בקומה חטובה ונפש מלאה עוז, יגש אז הצעיר הישראלי לתחיית עמו וארצו, בדגל נישא ידבר בשם ארץ הקודש ובאלקי ישראל יתפאר מקרב זרם עמוק וחי. וטל חיים ירד אז ממרומי ההווייה הרוחנית על העצמות היבשות אשר חרו מני חורב ההגיון היבש, המטפיזיקה חסרת-הדמים והסקפטיקה הרקובה "ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ד' על תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד" (דרך התחיה, קובץ ה"ניר", עמ' 9, ירושלים, תרס"ט. מאמרי הראי"ה עמ' 7).

ראיה בהירה זו של סוף-הדרך, היתה נהירה לו בראשית-הסלילה, ועל כן בעת נערמו אבנים והיו למכשול, עת פוצצו סלעים והיו לחרדה, עמד **הוא** וקרא בגאון-שם-ד' אלקיו: "והיה שם מסלול ודרך – ודרך הקודש יקרא לה – והלכו גאולים" (ישעיה לה, יח).

מורה הדור

הכל מודים: בהיקף ראייתו לא היה דומה לו. הוא הקיף את התופעות בראייה רחבה ביותר, ולכן גם הגיע למסקנות רחוקות המשתרעות על שטחי-זמן גדולים.

במקום שאחרים ראו פרצות וניסו לסתום אותן, ראה הוא שינוי מהות בכל פני הדברים, והוא קבע גם מבחינת-המחשבה וגם מבחינת-ההלכה – על המסקנות המעשיות שבדבר – כי לא פרצות ופורצים לפנינו, כי אם דור שלם שהוא בבחינת "תינוק שנשבה".

והוא נחלץ כולו למצוה-רבה של פדיון **שבויים**. במחשבתו ובעטו, בפיו ובשפתיו, במעשים גדולים וקטנים, הוא עשה הכל לפדיונו של הדור משבי הזרמים הרוחניים, והחזרתו אל בית-אמו וחדר הורתו.

ושני גילויים עמדו במרכז עבודת-חייו: גילוי המאור שבתורה, מאור המחשבה הישראלית, בשפה פיוטית מלאת הוד והדר החודרת ללב ולנפש, וגילוי המאור שבנשמת "התינוק שנשבה" עצמו **לעצמו**, באמרו לו: בלכתך לחפש את האור, אתה משתקע יותר בשביך, ואינך יודע כי האור גנוז בלבך פנימה, והוא ניצוץ מנשמת האומה כולה, מנשמת חיי התורה והמצוה במעמקיה-מרחביה.

*

...יושב רבה-של-יפו וכותב דברי מחשבה, והנה פולשת לתוך הבית דמותו הסוערת-התוססת של "האי תנא ירושלמי הוא", הגאון הרידב"ז ז"ל. גועש-רועש כתמיד – תוך ברכת שלום רוננת – הוא ניגש מיד אל הרב, מרכין ראשו ומעיין בפנקס הפתוח, מציץ פה מציץ שם, מושך בכתפיו ופולט תוך כדי הצצה: הא? פילוסופיא!... פילוסופיא!... נרתע אחורנית תוך הסתייגות מודגשת ומפטיר: אני יהודי של "צאינה וראינה"!

מגיב הרב בניחותא: ...אבל שאלה גדולה היא, אם גם הדור הצעיר שלנו יכול ומוכן להסתפק ביהדות של "צאינה וראינה". – ובחילופי-דברים אלו הוגד העיקר.

לדעת הרב: כל זמן שתפיסת העולם הכללית היתה מצומצמת, והציבור הרחב היה רחוק מהישגי המדע, משאלות החברה, מזרמי הספרות, היתה גם יהדות עממית-שטחית יכולה לקיים המונים ולהתקיים בהמונים (יחידי-סגולה חקרנים היו יכולים תמיד למצוא את דרכם).

אכן, משהתרחבה תפיסת-העולם, והמדע ירד ונהיה לקניין העם כולו, זרמים חברתיים חדרו לכל פינה ועוררו גישות חדשות, הספרות הפכה ללחם-חוק להמונים – שוב לא יכלה התפיסה הדתית העממית-השטחית להחזיק מעמד. וכאן אין תועלת בסגירת דלתות וחלונות, בהקמת חומות ו"שומרי חומות", אלא: "אם יזדמן דור או דורות שכל מושגיהם הכלליים נתעלו ונתפתחו, ועל אותה החלקה של המושגים האלקיים לא שלחו המפתחים יד – אז נשאר אותו הדור במצב שפל ואומלל, והבקיעים הדתיים מתרבים בו, פרץ על פני פרץ, ואין לו רפואה כי אם בעבודה שכלית מרובה, בעומק הצד הפנימי שבתורה – – עד שההתמדה הגדולה של העובדים-החלוצים תשלים את המהלך הנחשל – – – ועד שיתרוממו המושגים האלקיים לעומת אותו הגובה של התפתחות התרבות הכללית של הדור" (עקבי הצאן, עבודת אלקים, עמ' נא; מהדו"ב עמ' קמב). ו"כל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה צריכים אנו בתחילה – – – לבנות את ארמון התורה ממעל לה" (אגרות הראיה א, עמ' קסד).

ו"מתוך שאין רוב הלומדים, אפילו הגדולים שבדור, משימים לבם להיות גדולים בהלכות יראת שמים, בהרחבה גדולה הראויה למנהיגי הדור – – – הולכים ההמונים ותועים, הולכים ומתפקרים, והם אינם אשמים כלל" (שם, אגרת רעד, עמ' שיא).

קירוב רחוקים

הוא הורה לעצמו ולאחרים לקרב רחוקים, ברם מאלה אשר לא ראו את הבעיה במלוא היקיפה, מההולכים בתום וטוב להם וחם להם, רבו המהרהרים והמערערים על דרכו.

אמרו: יש שבאים לקרב ונמצאים מתרחקים. יש סובלנות המביאה לידי טשטוש עצמי. ואם גם התייחסו בכבוד למורה הגדול, אמרו: הוא נישא על כנפי-חזון ואינו רואה את הסכנות לרגליו. ולא היא. הוא ראה גם ראה. ודבריו בזה הלא המה כתובים על מגילות-ספריו באיזהו מקומן.

ונראין הדברים, כי לא רק אמונה גדולה מילאה את לבבו, כי כל ההולכים בדרך-קודש זו בכוונה רצויה, שלוחי-מצוה הם שאינם ניזוקים, אלא הוא גם ראה בדרך הזאת הכרח-שעת-חירום. הוא ראה את עצמו ככהן-משוח-מלחמה היודע יפה כי לא כל דיני ימי-שלום חלים על ימי-מלחמה. והלכה זו של "חייך קודמים" על ימי-שלום נשנתה ולא על סערת-מלחמה. כאן הצלת-הרבים קודמת וזכות-הרבים מסייעת. וודאי, עבודה זו של קרוב-רחוקים היא מן "העבודות הקשות שבמקדש". אולם אלה אשר ראו את הכהן בעבודתו, יודעים שעובר-לעשייתו הוא קידש לא רק ידיו ורגליו, אלא גם לבו ומוחו.

הוא ידע כי "הקשור בקשר של אהבה אל הכלל כולו, וחפץ בתקנתו וטובתו, הרי הוא מקושר גם כן אל הרעים והחטאים שבו, ובזה יש מוצא לפגימה בקדושת הנשמה הטהורה". ועל כן "מי שזו היא דרך עבודתו, צריך שיברר עצמו מאוד ויהיה זריז וזהיר". ו"סוף דבר שהוא מברר עצמו כל כך עד שהוא מתקשר בתמצית הטוב של הכלל כולו" ו"הוא מתרומם עוד יותר על ידי אהבה זו, ועל ידי ההתרוממות הרוחנית שלו מתרומם גם כן הכלל" (אורות הקודש, כרך ג', עמ' שיט, דרך הקודש, חסידות פרק ח).

כן, אלה אשר לא ראוהו ולא ידעוהו, יכלו שלא לרדת לסוף דעתו, ואולי גם לעקם את כתביו ולסלף את כוונותיו. אולם הקרובים אשר ראו את הליכותיו-בקודש וזהירותו המרובה, או הרגישו קדושת דבריו והבחינו בטוהר מעשיו, הם לא טעו ולא הוטעו. ועל כן לא נידח מהם נידח, ולא נמצא בהם תלמיד שהקדיח תבשילו ברבים, ולהיפך, כולם הנם לברכה באשר הם שם, ושם שמים מתקדש ומתאהב על ידם.

אותנו הציל

אומרים האומרים: ניחא, זו דרכו, ברם היכן תוצאותיה? האמנם הצליח לקרב רחוקים. והרי הללו בריחוקם עדיין הם עומדים?

והתשובה הברורה היא: הוא הצליח ראשית-כל **בנו**, הוא הציל **אותנו**.

אלמלא מחשבותיו ודבריו, דרכיו ומעשיו, הרי גם **אנו** היינו בין הטועים והמתעים, גם אנו היינו ח"ו מתרחקים והולכים. ואנו זה כולל ציבור די גדול ודי רחב.

כי עברו עלינו ימי גאות ושפל, והיינו מסוערים עד תהום הנפש. כי נמשכנו בכוחות איתנים אל מעבר למחיצות ויצאנו מחוץ לתחומים, ואיש לא האיר דרכנו בנתיבות אלה לאמור לנו "זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו" (ישעיה ל, כא).

והיה הוא הראשון אשר דיבר אלינו בשפה חדשה, ואשר הראה לנו כי המחיצות שנראו לנו צרות – מקיפות הכל, וכי התחומים רחבים גם רחבים, ואין מה לחפש מעבר להם. כל שאיפותינו ומאווייננו, חזון-לבנו ומשאת-נפשנו, את הכל נוכל למצוא בפנים, בתוך תחומי המחשבה האלקית ובתוך מעמקי אורחות המצוה המעשיים, ואין סתירות ואין ניגודים בינם לבין מהלכי התחייה הלאומית והתיקונים החברתיים – ו"כולהו לחד אתר סליקין".

*

אשרי אלה אשר לא טעמו טעם-לבטים, אשר נפשם בתום תלין, אשר לא ניסו הצב רגלם על הרי-געש ופניהם לא הלכו בקרב. גם מוריהם-מאורותיהם מנחים אותם בדרך קצרה ונוחה, במשכנות-מבטחים, בנאות-שאננים. הם אינם יודעים מה הן **בעיות**, ואינם יודעים לשם מה נחוץ כי יהיה להן **פותר**. וכי יבוא הפותר וידבר רמות – גם את שפתו לא יבינו. והיא להם כשפת-חרטומים. כי ישיב תשובות לשאלות-לא-נשאלו ופתרונות יפתור לחלומות-לא-נחלמו.

אולם אלה אשר בסופה ובסערה דרכם, אשר חלומות גדולים מילאו את הגיונותיהם ומלחמות קשות התחוללו בלבותיהם, וימים רבים ויגעים עברו עליהם "ללא כהן-מורה" – הנה בבוא המורה ראוהו כשליח-ממרום, והם היודעים כי טוב פתר, כי היו להם דבריו לקו ומחשבותיו למסלול, כי נתן להם מסלול ודרך, ו"דרך הקודש יקרא לה".

*

מטבע הדברים: לא ניתנו מעמקים להמונים, לכן לא נוצרה תנועה של מרובים העוסקים במשנתו הגדולה והרחבה. ברם, בעלי-הנפש עסקו בספריו בחייו ועוסקים בהם גם עתה. ולא עוד אלא שגם בדור הצעיר, באלה אשר צמחו ועלו בשנים האחרונות, נמצא חוג רציני אשר נמשך אל הזוהר הקורן מספריו כתינוק אל שדי-אמו, והוא גם מגיע אל הכיוון המעשי העולה מעיוניו, לומד ומלמד, עושה ומעשה והולך לאורותיו.

ההוצאה המנוקדת של "אורות התשובה" על ידי בני עקיבא (מהדי שלישית תשט"ו), אף היא מאלפת מבחינה זאת. זו יזמה שבאה מבפנים, מתוך חוג מדריכי בני-עקיבא עצמם, והיא מוכיחה שטובי הנוער שלנו רואים שם את המעיין הברוך אשר ממנו ירוו ואשר גם ממנו ישקו.

ברוכים יהיו הדולים והמשקים, כי עמוקה הבאר וצלולה, ומימיה "מן המקדש המה יוצאים".

בימי תקומה

בימים הגדולים אשר עברו עלינו – ימי תקומת המדינה – הורגש לא אחת חוסר-המבע ודלות-הניב למראה הגדול אשר ראו עינינו. ואז קמה וגם ניצבה לפנינו דמותו הנאדרת בכוח הביטוי הנשגב. אז נישאו העינים לעומת גווילי-ספריו, בהם הביע בניב-אדירים את חזון-התחייה, בהם נשא את דברו על פליאות-העתיד אשר עיניו הטהורות ראוהו בבהירות ממרחקי-ימים. כי גם בשעה שהחושך כיסה ארץ, עיניו חזו את הנגוהות במלוא-זיוום, וכבר אז שר את שירת-האורות והעתיר את שפע עושר לשונו מרובת-הגוונים וזמרתו דקת-הצלילים.

אכן, רק הוא, "משורר הנשמה הלאומית ההולכת להגאל", יכול היה לבטא את גודל השעות. תוקפם של ניסים ועיצומם של ימים – איש-כינור לשיר ציון.

*

בשביל האדם הדתי לא היה העניין פשוט כל עיקר. זה נקב וירד עד תהום הנשמה. כי הנה קם הדבר ויהי. דבר גדול, עצום ורב, לכל הדעות, ודרכי הוויתו מופלאים. שכן רובי מבשריו ומשמיעיו, נושאיו ומגשימיו, חלוציו ולוחמיו, מבחוץ באו. לא ממחנה שכינה, אלא מעבר לתחומין. ארץ ישראל נגאלה ברובה על ידי הקשורים בנפשם באווירה ותרבותה של ארץ העמים. אנשי הקודש ברובם עמדו **מנגד**, שרי הקודש ברובם עמדו **מרחוק**, העומדים ברום-עולם ברובם לא נתנו רשות זה לזה ולא אמרו שירה...

התחיה השלמה
או
תחית הקדש
מאת
אברהם יצחק הכהן קוק
עובד עבודת הקדש על אדמת הקדש
הונה פה
עיה"ק ירושלים תובב"א.
בחדש סיון תר"פ
הוצאת "דגל ירושלים"
— דפוס סלומון —

"המכתב 'התחיה השלמה', שמצאתי את עצמי נלחץ לפרסמו...". מרן הראי"ה, אגרות הראי"ה ד', אגרת א'מא. המאמר נדפס במאמרי הראי"ה עמ' 51-49.

גרמו עוונות הדור, ונתקיימה בנו הקללה המופלאה "ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר"...

והנה זכתה נשמה גדולה וקדושה, שלא ללקות בעוון הדור. חכמת קודש ובינת-מעלה פיעמתה בעוז. והיא חזתה את חזון הגאולה, והיא בישרה את בשורת התקומה, וממעמקי הקודש קראה אלי ציון ואל מקראיה. ורבים שמעו לקולה והלכו לאורה, ועשו והצליחו. זכתה וזיכתה את הרבים.

אשרי הנשמה שככה לה, אשרי נוצרי דברה!

ראש אמנה

ומהיכן זכה לומר שירה? – מראש אמנה, בזכות האמונה. הוא חשב את מחשבותיו מתוך אמונה עמוקה כי לא ידח נידח מן העם אשר רגלי אבותיו עמדו על הר סיני. היתה לו אמונה פנימית בקדושת ישראל, אשר מתוכה הסתכל בעין טובה במהלך תחיית הצד החמרי שבאומה, הגבורה הפיזית והסדרים המדיניים, עם כל הנזק הזמני שקיצוניות המהלך גורמת לצד הרוחני. קיצוניות זו נראתה לו כדבר שאין למונעו, ואין לעצור את שטף זרמו בראשית התפרצותו עד שובו לאיתנו הראשון, למהלכו הטבעי והבריא, אשר בו חומר ורוח "יחדיו יהיו תמים".

"כי ידעתי את מכאוביו" – זהו תנאי קודם לגאולה, גאולה לא רק משיקוע בטומאת מצרים, אלא מכל הטומאות והשיקועים שבעולם. ידיעת מכאובי הנשמה של הדור, היא תנאי מוקדם להשפעה רוחנית. וידיעת המכאובים תורה עמוקה היא, ולימוד היא צריכה. ובית מדרשה סתום וחתום, טמיר וגנוז. לא בזירה הפוליטית תמצאנו, ולא על דפי העיתון תחפשנו. מקום יש ומסתרים שמו, ואדם מתפתל שם בחבליו, ונשמתו מזילה דמעות לא נראות ובוכה בכי לא-נשמע... החודר למסתרים עומד על סוד הדור, יודע לאחוז בחבליו-בכאביו ולמשוך אותו אלי חוף-הגאולה.

כוחו הגדול לאלוקיו היה בידיעתו את מכאובי דורו. הוא הבין לנפתולי נפשו, הרגיש את פרפורי נשמתו. ועל כן האזינו לדברו, הבינו את שפת-לבו. ואחריו נמשכו בחבלי-אדם.

*

כאמור: מתוך אמונת-אומן בקדושת ישראל, חזה המורה את חזון אחדות ישראל. הוא ראה את האור הבוקע מפושעי-ישראל **בגופם**, שרבים מהם הם קדושי-ישראל **בנפשם**, ומוסרים את עצמם על בניינה וקימומה של האומה.

מגישה זאת אין שום סכנת טשטוש נשקפת. אין כאן לא רכרוכיות ולא פשרנות, אבל יש כאן התעלות ויש כאן התרוממות. ולא עוד, אלא שיש בכוחה של זו לקרב רחוקים ולהשפיע שפע רב ממקור ישראל.

אכן, אילו בקולו היו שומעים, אילו לאורו המלא היו הולכים, היתה נוצרת תנועת תחייה דתית, תנועה בעלת כוחות מוסריים כבירים, אשר נגדה לא היו עומדות שום מחיצות מעשיות. ברשפי-אהבתה היתה מלהיטה להבות, היתה מתיכה את האומה ויוצקת אותה לגוף אחד איתן ומוצק.

עכשיו שלא זכינו, באו ציבורים דתיים ולקחו מתורתו רק את הצד החיצוני, את ה"הכשר" לשיתוף פעולה עם יהודים-לא-דתיים, מבלי למצות את עומק תכנו **המחייב**, מבלי להתעלות על ידו ומבלי להעלות... לא קם הכוח הציבורי-הרוחני האדיר הנושא בפנימיותו את החזון המצרף והמזקק, המאחד והמלכד.

"דבר אמר רחמנא ולא חצי דבר" – אין תורתו של המורה הגדול ניתנת לחצאין. יחופשו הדברים ויחקרו. ישוטטו משכילים-מזהירים בתורתו של המורה, וישלימוה במחשבתם ובמעשיהם, תורת-אמת יבקשו מפי כהן-אמת, תורת-תחייה, תורת בניין האומה. תורה שתחילתה במסד-המדינה וסופה בטפחות-התפוצה. תורה שהגשמתה הנאמנה תביא לנו את הגאולה השלמה.

לימדו היטב, דרשו דעת משפתי-כהן, כי מלאך ד' צבאות הוא.

בנתיב השלום

הוא לימדנו דעת שהיצירה מורכבת מכוחות ניגודיים, ואף כוח הנראה כשלילי, ממלא תפקיד חיובי בעולם. כי לא רק הכוחות הנראים כתואמים משלימים זה את זה, אלא אף הכוחות הניגודיים הסותרים זה את זה, אין סתירתם אלא חיצונית, ואילו במעמקים אף סתירה זו מכוונת לבנין, להשלמה.

"וכל נתיבותיה שלום" – לא שלום של פשרנות ורכרוכיות, אלא שלום שהוא שמו של הקב"ה – התגלות שם-שמים – שיסודו הוא כוח היצירה המופלא והמגוון שבעולם. השלום לא כיסוד פשרני-חברתי, אלא כיסוד מוחלט-יצירתי. ותלמידי חכמים אמיתיים "מרבים שלום בעולם", שלום **שהריבוי** אינו סותר אותו.

אכן, רק מי שמציץ ורואה ראייה שטחית, ראיה חטופה, הוא **שנפגע** והוא שפוגע ופגיעתו רעה. מריבות ומדנים ומחלוקות – לשם שמים ושלא לשם שמים – פורצות ואוכלות כל חלקה טובה. לא כן בעל העין הטובה, בעל הראייה הרחבה והפנימית. הוא אינו "מציץ", הוא **רואה** – ועל כן אינו נפגע. הוא מקבל באהבה אף את הסתירה הבולטת הפוגעת בו ובמעשיו, כי הוא רואה כבר עכשיו, בעוד הניגודים סותרים, את ההשלמה העתידה לבוא.

יסודה של ראייה בהירה זו, הוא באמונת-האומן המוחשית "שכל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו", וסוף הכל שימלא כבוד-ד' את כל הארץ.

וחייב אדם לומר "בשבילי נברא העולם" – **בִּשְׁבִיל** שלי, **בדרך** שלי – וילך לבטח דרכו, וכיוון שכוונתו לשמים – לא יפחד ולא ירתע ולא יסוג, "תורת אלקיו בלבו – לא תמעד אשוריו" (תהילים לז, לא).

ואחרים אף הם ילכו בדרכם הם, כי "מד' מצעדי גבר כוננו", וסוף כל הדרכים להביא גאולה לעולם.

והדבר תלוי גם בדעות בני-אדם, יש מי שדרך זו יפה לו, ויש מי שחייב ללכת בדרך מנוגדת. ואחד המיימין ואחד המשמאיל ובלבד שיכוון לבו לשמים – "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה, כי תאמינו וכי תשמאילו" (ישעיה ל, כא).

וחייב אדם לדעת כי "אין לך אף מידה אחת בעולם שלא תהיה הקיצוניות מזיקתה". (אגרות הראיה, א, עמ' יט), ונחוצה אפוא מידה נגדית שתשמור על המידה הזאת שלא תתפשט יותר מדי, שלא תחרוג מתחומה.

ועל כן היה רגיל מרן זצ"ל לומר: "אילו לא היו לי מתנגדים – חייב הייתי לשכור מי שיתנגד לי"... ובאגרותיו כתב לאמור: "אם ידפיסו השגות על דברי – – – אקוה לשמו יתברך שלא יזיק כלל הדבר, לא לי ולא לעצם העניין. אדרבא, דברים חדים מביאים לידי התבוננות" (אגרות הראיה א, אגרת כ, עמ' נד).

"ועם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו לא להיות מכורים בידי רגשותינו, ולדעת תמיד שגם לרגשות ההפוכים משלנו יש מקום רחב בעולם, ואלקי הרוחות לכל בשר "את הכל עשה יפה בעתו". ורעיון זה, אף על פי שלא ימנע אותנו מלהלחם על הקדוש, האמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מליפול ברשת-הקטנות, הזילותא והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ-רוח, מנוחת הנפש וביטחון בד' אוהב אמת, אשר לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו" (שם, אגרת שיד, עמ' שנד).

מרא דנשמתא

סח לי ראש ישיבה מפורסם (ראה להלן עמ' 365) בארצות הברית: הרב זצ"ל ידע יפה שורש **הנשמה** של פלוני ופלוני (מראשי החילוניים), אבל הוא לא ידע היכן **גופם** עומד...

והתשובה היא: מעולם לא היה מחסור ביודעים ובמבחינים היכן **גופם** של אלה עומד. אולם לא פעם, דוקא גישתם המעשית של יודעי-הגוף ומבחיני דמות-הגוף – היא שקלקלה את השורה. ובאמצעותה של גישה מעשית-"גופנית" זו, לא רק שלא השיגו כלום אלא שדחו והרחיקו.

ונתגלה כוחו של היודע היכן שורש **הנשמה**, של העוסק בתקוני-נשמות-בשרשן, שדווקא דבריו היו נשמעים ומתקבלים, שדווקא שפת-הנשמה שבפיו היתה מובנת יותר. באותה תקופה שאישים פעלו ועשו לא בכוח החוש המעשי, הגופני, אלא דווקא בכוח החזון, בכוח "התעופה **הנשמתית** הפנימית", היתה השפעה מרובה נודעת לאותה **נשמה כללית**

קדושה, שהסתכלה והבחינה דווקא בשורשים העליונים של הנשמות אשר "ביותר הן מתגלות באיזה אחרית-ימים, בתקופה שלפני הרת-עולם, שקודם להוי' יצירית חדשה נפלאה" והן "בועטות וזועפות, משברות ומכלות, יורדות לרעות בשדות זרים", אבל "גיבורי כוח יודעים – – – שבתחילה מתגלה הכוח בצורת-התהו ולבסוף ילקח מידי רשעים וינתן כידי צדיקים, גיבורים כאריות, אשר יגלו את אמיתת התיקון והבניין" (הנשמות של עולם התהו – זרעונים, אורות, מהדורה בתרא, עמ' קכב).

אורח צדיקים

אמר לי אדמו"ר מפורסם בארצות-הברית: מדוע אתה מזכיר דווקא אותו כבעל שיטת אהבת-ישראל, והלא קדמו לו הבעש"ט ותלמידיו?

והתשובה היא: אין ספק כי בשביל הבעש"ט ותלמידיו היתה אהבת-ישראל לא רק שיטה-עיונית אלא גם דרך-מעשית בחיי היחיד והציבור. ברם בימי העליות לארץ שבתקופותינו, לא המשיכה תנועת החסידות לפעול למעשה לפי שיטת אהבת ישראל. היא נרתעה ופחדה מן הזרם, והעדיפה להתבצר במבצריה.

אמר אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש ז"ל: "הייתי נוסע לארץ ישראל ולוקח אתי מאה אלף משפחות, הייתי מצליח בזה. אולם היה אז עניין ביל"ו – ולא רציתי להוסיף תוקף (לעניינם) – – – אילו היה אצלם גם **באור ד'** – הייתי גם אני נוסע" (ספר התולדות, עמ' 78).

מה היתה דמותה של ארץ-ישראל אילו עלו אז או אחר כך מאה אלף משפחות חב"ד והיו מביאות אתן **אור ד'**? איך היתה נראית הארץ אילו עשרות כפרי חב"ד היו מפארים את מפתה? זה ברור לכל.

היתה זו, אפוא, זכותו הגדולה של מרן הרב זצ"ל, שצירף את מחשבת אהבת-ישראל למעשה-רב, ששמע לקול-ד' אשר אמר לו: "עד שאתה מאיר לי מאספוטמיא וחברותיה, בוא והאר לפני בארץ-ישראל" (בראשית רבה פר' ל, י), ועלה לארץ והתיישב בישוב החדש, והלך ברכב וברגל להביא את **אור-ד'** בפינות רחוקות ומתרחקות, בדיבורים חמים לוהטים. בדם ודמע של אב מסור, אוהב וסובל, ורבה היתה השפעתו המבורכת באתגליא ובאתכסיא, ועדיין האור מאיר – "ואורח צריקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום" (משלי ד, יח).

חבלי משיח

לא רק אחרים נבוכים, גם אנו נבוכים, אלא שהללו נבוכים מחוסר-אמונה, ואנו נבוכים מתוקף-אמונה. כי הנה מאמינים אנחנו באמונה שלמה בהשגחה פרטית, ועל אחת כמה וכמה בהשגחה כללית. והדבר הגדול והכללי אשר קם לעינינו – מדינת ישראל – והוא ודאי פועל אלקי גלוי לעיני כל אפסי ארץ, הנה דווקא הוא כרוך בשלטון חזק של

כוחות חילוניים ובגילויים מרתיעים של כוחות חמרניים וכו'. ורבה המצוקה הנפשית-הפנימית: מה פשר התופעה הזאת ומה פתרונה?

והנה הדברים מוארים באור חזונו של מרן הרב זצ"ל: "נטייה לצד החמריות מוכרחת להיוולד בכללות האומה בצורה תקיפה, אחר אשר עברו פרקי שנים רבות, שנאפסו לגמרי מכלל האומה הצורך והאפשרות להתעסקות חמרית – וזאת הנטייה כשתיוולד **תדרוך בזעם ותחולל סופות**. השאיפה לאידיאלים נישאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע והם הם חבלי משיח" (אורות, אורות התחיה, פרק מד, עמ' פד).

וכתב אדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש ז"ל: "ולדעתי, לפי שעתה הוא זמן הבירורים היותר אחרונים דעקבות משיחא, וכאשר למשל קדירה בגמר בישולה היא רותחת ביותר, **ובעת הרתיחה מה שבשולי קדרה עולה למעלה וכו'**, כמו כן בתוקף הבירורים בזמן האחרון, הנה כמה דברים שנראים לנו על פי שכל רחוק מאוד שיתוקן – יכול להיות שהוא קרוב לגמרי" (קונטרס "ומעין מבית ד'", עמ' 22).

ובדברי מהר"ל מפראג ז"ל כתוב לאמור: "כי מלכות ישראל הקדושה, שיש לה מדרגה אלקית פנימית, היא צומחת מתוך מלכות-בלתי-קדושה – – – וכן תמצא שהפרי כאשר הוא בלתי נשלם הוא בתוך הקליפה" (גבורות ד', פרק יח).

אשרי המחכה ויגיע "עד אשר יבוא סער ויהפך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים, באור ד' ותורתו" (אורות התחיה, שם). "והצדיקים העליונים מארי דנשמתא, הם יהיו הצינורות המאחדים – – – וזה יהיה בכוח **אורו של משיח**" (שם, פרק מג).

רועה אמונה

"ונקרא רעיא–מהימנא, שמפרנס את האמונה
על ידי שממשיך דעת ד'"
(תורה–אור לאדמו"ר בעל התניא ז"ל
פר' מקץ, ד"ה ת"ר מצוות נר חנוכה)

בחזון האמונה

את פרוץ מלחמת-העולם הראשונה, ראה מרן הרב זצ"ל בחזון האמונה, וכתב על פנקסו:

"מלחמת העולם של עכשיו – צפייה נוראה גדולה ועמוקה יש בה, מצורף לכל גלגולי הזמנים והוראת הקץ המגולה של התיישבות ארץ ישראל"

אורות, המלחמה, פרק א, עמ' יג

ואם רבה היתה הציפייה וחזון-האמונה בימי-האופל, בעיצומו של שפך-הדמים הנורא. כמה גרועה ורבת-שגב היתה צפיית-הישועה הנאמנה בהגיה קווי האור, בהיבקע השחר העולה:

כן, אתחלתא-דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו. אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ-המגולה להגלות, מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבוא (סנהדרין צח, א) – – – ויד-ד' הנוהגת כל מסיבות-דורים תפליא פלאותיה, להביא את ההתחלה הזאת למעלה יותר רוממה.

הפלא הזה קם ויתא בימינו ועינינו, לא על ידי מעשה-אדם ותחבולותיו, כי אם על ידי מפלאות-תמים-דעים, בעל מלחמות ומצמיח ישועות.

ודאי "קול דודי דופק", ואור ד' אחד, המנהל בחכמתו, חסדו וגבורתו, את גלגלי התולדה, כשם שהוא מנהל את הליכות כל צבאות עולמים – – – מופיע ברוב-זוהר מתוך כל המאפלים".

אגרות הראיה ג, אגרת תתעא, עמ' קנה-קנו

דברים אלו שכתבם מרן הרב זצ"ל באיגרת אל תלמידו החביב ד"ר משה זיידל ז"ל, בי"ט שבט תרע"ח, הביע אותם בעל-פה במשל נשגב, ונמסרו לי הדברים על ידי הרב שמואל-אהרן שזורי ז"ל, אשר שמע אותם מפיו בעת-רצון[2]:

---

2. ראה מועדי הראי"ה ריש פרק יא.

הפלא הגדול ביותר הרי הוא כידוע פלא-הבריאה, פלא בריאת-העולם יש-מאין.

והנה לו יצוייר, שנברא אדם לפני בריאת-העולם, והועמד על נקודה ארכימדית מחוץ-לעולם, והריהו עומד וצופה בנעשה, במתרחש בששת-ימי-בראשית: יום ראשון – פתאום נהיה אור, יום שני – פתאום נהיה רקיע, יום שלישי – פתאום נראית-מופיעה יבשה, והיא מדשיאה דשא-עשב, יום רביעי – פתאום נהיים מאורות ברקיע-השמים, שמש ירח וכוכבים וכו׳ וכו׳ – עד תום הבריאה כולה.

ולו היינו באים ושואלים אחר-כך אותו צופה-מסתכל: אמור נא בן-אדם, מה קרה כאן? מה ראית? היה ודאי משיב לנו: בעיני ראיתי-חזיתי שנברא עולם, וכל כולו מעצמו נברא, מאליו נוצר.

כי את דבר-ד׳ ״יהי אור!״ לא שמע, את המאמר האלוקי ״יהי רקיע!״ לא קלטה אזנו האנושית, וכל עשרה המאמרות אשר בהם ברא הבורא את עולמו – לא הגיעו כלל לתפיסתו המוגבלת. וכך היה אדם מסוגל לראות את הגדול שבפלאים, את ההתחדשות הגדולה ביותר, ולהיות בטוח שאין זו אלא התרחשות טבעית.

כדבר הזה התרחש עכשיו בעולמנו. שרשרת-תופעות דומה התרחשה לעינינו, לעיני הדורות האחרונים, שרשרת-מעשים שכולה הפלא ופלא. ורק עינים עיוורות אינן רואות את מעשה-ד׳ הגדול, ואזנים חרשות אינן שומעות את קול-ד׳ המנסר והולך בתולדות גוי ואדם.

הרי לפנינו מהלך המאורעות וסדר המעשים:

עליית תלמידי הבעש״ט ותלמידי הגר״א, התעוררות ״חיבת ציון״, ייסוד המושבות הראשונות, מפעליו של השר מונטיפיורי ז״ל, עליית בילי״ו והמעשה-הרב של ״הנדיב הידוע״, הברון בנימין רוטשילד ז״ל (את הופעת הברון רוטשילד ז״ל, ראו גדולי ישראל כגילוי מופלא של שליחות ממרום, והגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל, שדרכו נתגלגלה הזכות הגדולה הזאת, לקרב את הברון לעבודת הקודש של ישוב ארץ-ישראל, עמד והכריז: ״הנר המערבי – ׳הנדיב הידוע׳ – עדות היא שהשכינה שורה בישראל״)[3].

התנופה הגדולה של הציונות המדינית שקמה ע״י ד״ר הרצל ז״ל, והבניין המעשי של חלוצי העלייה השנייה, וכתוצאה מכל אלה – הצהרת-בלפור עם תום מלחמת-העולם, ואישור המנדט בסאן-רימו ע״י שאר אומות-העולם. לכל מאורע ומאורע כשלעצמו, אפשר למצוא הסבר הגיוני-טבעי, אולם כשסוקרים את כל המאורעות בסקירה אחת, מתגלית לפניך שרשרת מופלאה שכל חוליה משתלבת בחברתה, משלימה את חברתה, שרשרת אשר רק יד-ד׳ הגדולה המכוונת הליכות עולם, היא היוצרת אותה והיא המנהלת אותה. ונביא-הגאולה עומד וקורא: ״החרשים, שמעו! והעיוורים, הביטו לראות!״ (ישעיה מב, יח).

---

3. ע׳ שיחות הראי״ה פרק כד.

באיתן-האמונה

הכרת אומות-העולם בזכותם של ישראל לשוב לארצם ולקומם בה ביתם כקדם, הצהרת-בלפור בטו״ב חשון תרע״ח, ואישור המנדט בסאן-רימו בז׳ אייר תר״פ, שבו התחייבה בריטניה הגדולה לסייע להקמת הבית הלאומי של העם היהודי בארץ ישראל – עוררו הד עצום בלבבות העם לתפוצותיו.

הגאון רבי מאיר-שמחה הכהן זצ״ל, ראה את המאורעות העולמיים הגדולים האלה כהכרזה המפקיעה את השבועה ״שלא יעלו (ישראל) בחומה״ (כתובות קיא, א).[4] ומרן הרב זצ״ל, אדיר-האמונה הצופה לישועה, נשא עיניו גם אל הר-הבית, ״מרום מראשון מקום מקדשנו״, וכך כתב אז אל ראשי ההסתדרות הציונית:

> וזה מכבר כאשר נשאלתי בועדה בריטית-רשמית, מהי דעתי על דבר מקום המקדש, אודות יחסנו אליו. אמרתי להם: שכשם שאתם רואים שזכותנו על הארץ בכלל, אף שהיה דבר זה רחוק אצל כל העולם כולו עד כה, מכל מקום גלגלה ההשגחה העליונה סיבות, עד שמה שהיה רחוק הולך ונעשה קרוב, ואנו בטוחים שהדבר ילך ואור, עד שכל העמים יכירו את צדקת זכותנו, הכתובה בכתב-קודש, על ארצנו הקדושה.

---

4. וזה לשון-קדשו של אותו גאון מופלא, בעל אור שמח (מובא במלואו בלנתיבות ישראל ב, מאמר כח מכתב ד):
״ – – – במאה הזאת זרחו קווי אור ע״י גדולי המעש כמו מונטיפיורי וכיו״ב בהתעוררות רבה, ומהרבנים ר׳ צבי הירש [קלישר] ור׳ אליהו [גוטמכר] מגרידיץ, לבנות ולשכלל ירושלים ולהסיר שוממותיה כמעט, עד כי נתרחב הדבר ע״י הנלהבים. ורבנים הרבה עמדו מנגד, ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא יגדישו הסאה, ומהג׳ שבועות שהשביע [הקב״ה] לבנות-ירושלים (כתובות קיא, ושיר-השירים רבה ב, פסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים), ומצאנו לרב יהודה, גדול חסידי האמוראים, אשר לדבריו היה בכלל השבועה שאיש פרטי לא יעלה מבבל לארץ-ישראל (כתובות, שם). והיתה חביבה עליו ארץ-ישראל עד כי גם בנוסח הברכה רצה להזכיר שבח ארץ-ישראל (ברכות מג). ואולי מפני זה, כי לפי דבריו לא היה יכול לראות את הארץ, לכן ״אין פת בסלו״, ולכן אמרו: בר מיניה דרב יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל (ברכות, שם), ואולי משום זה אמרו: שאני עולא דחביב ליה לרב יהודה (חולין צד), משום דעולא ״נחותא״ קרו ליה (ירושלמי, כלאים פ״ט הל׳ ד), דחוה נחית וסליק לארעא-דישראל, והיה חביב עליו לשמוע מפיו, מה בארץ-ישראל.
אמנם כעת הסבה ההשגחה, אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא [סן-רמו], ניתן צו אשר ארץ-ישראל תהיה לעם-ישראל, וכיון שסר פחד השבועות, וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ-ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ׳ ראה) למקומה – המצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו. ואולי על זה נאמר: ״עד מתי תתחמקין״ (ירמיה לא), ואם יתן השי״ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה. כמו שנגדלו בימי ארתחששתא, אשר היו נתונים תחת פרס, דוכא-ניידא (קידושין עב), ואף כי כעת תחת ממשלת ארץ-האי – עם [מדינת] בריטניה המתונה – אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם״.

> כמו כן יבואו ימים, שכל העמים יכירו את אמיתת זכויותינו על מקום המקדש, וידעו כולם ויכירו שהחזון של הנביאים, שנאמר על המקום הקדוש הזה "כי ביתי בית-תפלה יקרא לכל העמים", יתקיים רק כשיהיה הבית הגדול והקדוש הזה שם על מכונו, בידי בעליו הראשונים, שהם בעליו הנצחיים, שהוא עם-ישראל, עם ד' מעולם, הוא ולא אחר"

(המכתב שנכתב בשנת תרפ"ב, נשמר בארכיון הציוני ונדפס בקובץ מתתי"ה שהופיע ע"י ישיבת בני-עקיבא בנתניה, תשל"ב, עמ' 5. אגרות הראי"ה ד, אגרת אי"קכז, עמ' קכב).

כידוע, "לא איכשר דרא", וההכרה בזכותו של עם ישראל על הר-המוריה, בזכותו של המקום שנקנה אחר כך בכסף מלא על ידי דוד-המלך, נתקלה בקטרוגים קשים מצד בני-ישמעאל, והם ניסו אף לערער על האחיזה המעטה בשולי הר-הבית, על הקשר היחידי הממשי עם "הכותל המערבי", והדבר הגיע למינוי ועדה מיוחדת מטעם חבר הלאומים, אשר היתה צריכה להכריע בדבר.

כאן נתגלה הרב בתוקף עמידתו הנובעת מאיתנות-אמונתו, כי מה שניתן לנו בידי שמים, לעם ישראל כולו ניתן, לדורות ישראל כולם ניתן, ואין חלק מישראל ואין דור בישראל יכול ורשאי לוותר על זכויותיו הנצחיות.

ובה בשעה שלקראת הדיונים ב"ועדת הכותל" (שנתמנתה אחרי הריסת המחיצה ביום-הכיפורים על יד "הכותל המערבי"[37]), היתה עמדת המוסדות הלאומיים (הועד הלאומי וההנהלה הציונית) שאם יצהירו היהודים שאינם תובעים זכות בעלות על "הכותל המערבי", ומסתפקים רק בזכות תפילה במקום הקדוש הוה, ירגיע הדבר את הערבים, ותמנענה התנגשויות, והופעל מצידם לחץ גדול על הרב, שהוא יפרסם בשם

"הרבנות הראשית" שאין לנו שום **תביעות בעלות על הכותל**. הרי היתה תשובתו התקיפה והנמרצת של הרב: "**עם-ישראל לא ייפה את כוחנו לוותר על זכותנו ובעלותנו על הכותל המערבי!**" ולא הועילו שום לחצים (שכאילו סכנות חמורות נשקפות מעמדה בלתי-מתפשרת זאת), הרב לא זז מדעתו.

"על משמרתי אעמודה, ואתיצבה על מצור" (חבקוק ב, א).

תגובת אדיר-אמונה

כשהגיעו ימים קשים, ימי תנודות מדיניות חמורות, נשאר הרב איתן ברוחו, וחזקה מאוד היתה תגובתו האמיצה, בקריאתו הגדולה "עמי הגדול" אחרי פירסום "הספר הלבן" של פספילד, שר-המושבות הבריטי (כ"ח תשרי תרצ"א). תגובת אדיר-אמונה על "הבגידה הגדולה אשר הממשלה הממונה (ממשלת המנדט) בגדה בהתחייבותה אחרי הצהרתה החגיגית (הצהרת בלפור). להיות לעזר בבניין הבית הלאומי" של העם היהודי בארצו:

> ידעו כל באי-עולם, כי לא איזו ממלכת-גויים נתנה לנו יד ושם על אדמת הקודש, כי רק יד קדוש-ישראל אלוקי כל הארץ, שדברו נאמן וקיים לעד, היא אשר נתנה לנו את אדמת הקודש לירושת עולם.
>
> חזון-הגאולה, עמוד מז. מאמרי הראי"ה עמ' 358

נמרצים הם דברי הרב, בהקדמתו לספר של ד"ר ראובן גפני ז"ל "זכותנו ההיסטורית-המשפטית על ארץ-ישראל". הדברים נכתבו בראש-חודש אלול תרצ"ג, בימי התנודות הקשות של ממשלת המנדט, ימי הכחש להתחייבות להקים בארץ-ישראל בית לאומי לעם היהודי[5]:

> כמאז בתקופתו של אלכסנדר מוקדון, שהיתה לא רחוקה משיבתנו השנייה לארץ-ישראל, אחר החורבן הראשון, הננו עומדים להשפט עם בני אפריקה מגזע-חם, המגישים תביעה לאמור: ארץ כנען שלנו היא (סנהדרין צא, א).
>
> וכימי-עולם תבוא הגערה האלוקית "על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל" (ירמיה יב, יד).
>
> כמאז עומדת לנו ההבטחה הנבואית "וכל לשון תקום אתך למשפט – תרשיעי, זאת נחלת עבדי ד'" (ישעיה כד, יז) – נחלתנו היא נחלת עבדי-ד', ותעודת-הקדש של עבד-ד' לא ניתנה לעם אחר, כי אם לישראל עם קרובו – "כי עבדי הם" (ויקרא כה, מב).
>
> נחלת ד', אשר היא לנו עדי-עד, הולכת ומתקשרת עמנו כימי-קדם, על ידי מפעלותינו בארץ-קדשנו, ודבר-ד' ההולך ומתגלה לעינינו, לעיני כל בשר יחדו, רק הוא מעוזנו לעד.

---

5. הסכמות הראי"ה סי' פז. ע' חיי הראי"ה מהדו"ב עמ' 192-191.

אזורים אנחנו בכח-ד', יוצר האדם ורוחו, להמשיך במעשינו, לשוב ולכונן את בית-חיינו, אשר ממנו תצא אורה וישועה לא רק לנו לבדנו, כי אם גם לכל אלה אשר מפני העיוורון אשר בעיני-רוחם יחשבו שאנחנו הננו למפגע להם.

סמוך היה לבו בטוח באמונת-אומן, כי לא ירחק היום ויכיר העולם כולו בברכה הצפונה בשוב עם-התנ"ך לארץ מכורתו, בשוב בנים לגבול אבות.

"זכותנו ובעלותנו על הכותל המערבי"

גאון וצדיק

בשנים האחרונות מתרבים והולכים העוסקים בעיון במשנתו של מרן הרב זצ"ל, הופיעו כמה ספרים חשובים המאירים צדדים מסוימים ביצירתו הרוחנית הגדולה, ומחקרים מעמיקים המסבירים מרחבי דעותיו והשקפותיו.

ברם, תשומת הלב המרובה לגילויים המיוחדים שבאישיותו, בהיותו גאון המחשבה הישראלית המקורית, וסולל דרך עליונה בהנהגתו הציבורית, דרך-מלך רחבה שבאמצעותה הקיפה השפעתו רבים רבים – תשומת לב זו גרמה במידה ניכרת להיסח-דעת מן היסוד המרכזי שבאישיותו, משיעור-קומתו הרבנית-התורנית, מהיותו מיחידי גאוני התורה בדורותיו, מרא דכולא תלמודא – בבלי וירושלמי גם יחד – פוסק מובהק בארבעה חלקי השולחן הערוך, ומשיב לרבים בכל שאלה שנשאל, ביחוד במצוות

התלויות בארץ, בבעיות שנתחדשו בדור תחיית החקלאות הארץ-ישראלית – "סברותיו ישרות ועמוקות בכל המקצועות, בזרעים, בקדשים ובטהרות" (הגר"א סילבר ז"ל).

על ספרו "שבת הארץ" (ירושלים תר"ע) המוקדש להלכות שנת-השמיטה, כותב הגרש"י זווין ז"ל: "בו העמיק-הרחיב הרב, בכללותיה ופרטותיה של ההלכה, ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מדיני שמיטה, שלא ביררו לאשורו" ("אישים ושיטות" עמ' 228). הקונטרס המקיף "קדושת מקום מקדשנו בזמן הזה", שנדפס בספרו שו"ת משפט כהן (מעמ' קפב עד עמ' רכז), הוא דוגמא קלסית של בירור הלכה יסודי ממקורותיו, בניתוח שיטות התנאים והאמוראים ודרכי העיון של רבותינו הראשונים אשר מפיהם אנו חיים (וראה מאמרו המצויין של הרב צבי קפלן (שליט"א) [ז"ל][6] "לדרכו של הראי"ה קוק בהלכה" בספרו "מעולמה של תורה", ירושלים ה'תשל"ד, עמ' עז-פט).

כל הבא בשערי תשובותיו – "משפט כהן", "דעת כהן", "עזרת כהן" "אורח-משפט" – עומד משתומם מול זאת הבקיאות המקיפה, זו החדירה העמוקה-הדקה בכל בעיה נידונה, ובסיכומן – זו הפסיקה הבהירה-הברורה שאינה משאירה מקום להרהר אחריה – "ראינו את הגאון בה"א הידיעה, שר התורה החריף והבקי העצום, החודר לתוך עומקה של הלכה **ופוסק כחד מן קמאי**" (הגר"ר כ"ץ ז"ל, רבה של פתת-תקוה).

ועל ספרו "**באר אליהו**" – ביאורו הרחב לביאורי הגר"א ז"ל לחושן משפט – כותב הרב ברוך רקובר (שליט"א) [ז"ל] בראש ספרו "ברכת אליהו" על ביאורי הגר"א ז"ל לאבן-העזר: "חיבורו של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, הוא בהרחבה רבה, וכתוספת ביאור וחידוש, כמעיין המתגבר", ועדיין כרכים גדולים של ספר זה, ועוד ספרים בהלכה, מצפים לגאולתם.

לימוד בספרי-דבי-רב אלה, מעמיד אותנו על דמותו היסודית-השורשית של הרב, וכשמצרפים לכך גם את דמות רבותיו, מתנשאת ועולה לפנינו הדמות השלמה, דמות הרב בפרספקטיבה הנכונה, כרב רבנן בישראל, השקוע בעולמה של תורה, הלן בעומקה של הלכה. רב מובהק שהיה תלמיד מובהק של גדולי-עולם, אשר נוסף על לימודו השקוד ועומק עיונו בכל מקצועות התורה, שימש גאונים אדירי הלכה (הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל מדווינסק, הגאון הנצי"ב ז"ל מוולוז'ין, הגאון האדר"ת ז"ל מפוניבז' וכו'), יצק מים על ידם וקלט מסלתם ומשמנם.

אף דמויות אצילות של גדולים-צדיקים, ענווי-עולם מהמיוחדים בדורם, האירו דרכו ("החפץ חיים" ז"ל, ר' מרדכי'לה ז"ל מאושמינא, ר' שלמה עליאשוו ז"ל משאוויל), והוא הוקרן מזיוום ותפארתם, ומידותיו תרומות מתרומות מידותיהם בקודש, בארחות תלמודה של תורה, בדרכי הוראה ופסיקה, ובהליכות-עולם בהנהגת עם ד'.

---

6. ראה אודותיו בהחערות ההרחבה שבסוף הספר.

אלה וכיוצא בהם היוו את קרקע גידולו הרוחני של הרב, שרשי צמיחתו ומקורות יניקתו. נוסף על מורשת-אבות, בית אבא מזרע אהרון הכהן, ובית אמא מגזע מלכות בית דוד, בתים מפוארים אשר מבין כותליהם ספג מידות טובות והנהגות נעלות, נחלת משפחות מיוחסות בישראל.

אִגרות הראי״ה

ראוי לשים לב לחלק אחד מכתביו, אשר יכול לשמש כמבוא רחב גם למשנתו של רבנו ובעיקר לתפיסת מהות אישיותו. עיון מדוקדק בארבעת כרכי ״אגרות הראי״ה״, אשר זכינו לאורם, הוא מאלף ביותר. פניותיו ותגובותיו, הערותיו ותביעותיו, דעותיו והשקפותיו, וכן גילויי חוויותיו האישיות – מציגות לפנינו דמות עילאית של איש-מופת, שכל כולו טוהר וקודש, וכל שאיפותיו פונות כלפי מעלה.

בעושר כתיבתו השוטפת, מתגלית קדושת מחשבתו גם בהימצאו בעולם העשייה, ומתוך נועם שיחתו-הטפתו עולה וזורחת אצילות רוחו ויקרת מידותיו, גם בהיתקלו בבעיות הפרט וסיבוכי-הכלל.

כל מחשבה רמה שהבריקה במוחו של הרב – שאבה ממי-הברכה-העליונה, וכך מעיד הרב על עצמו במכתב לסופר-החוקר ד״ר אהרן קמינקא ז״ל, ״שמקורות מחשבותיו מפכים הם רק מאהלי-שם, מבארה של תורה, בהגיגיה הגלויים והטמירים״ (אגרות הראי״ה ב, אגרת תצג, עמ׳ קלב).

כל דיבור שיצא מפי הרב נשקל בשקל-הקודש – וכך כתב[n] עליו הרב מחסלביץ, הגר״מ סטלביץ ז״ל, רבה של שכונת זכרון-משה בירושלים: ״גאון הדיבור ועם זה גאון השתיקה היה מרן, מצד אחד היה דיבורו שוטף ללא מעצור – בהלכה, באגדה, בנגלה ובנסתר – ומצד שני היה לו כוח-השתיקה, אף פעם לא שמענו ממנו דיבור אסור, שכל אדם נכשל בו כל יום״. (היסוד, ער״ה תרצ״ו)

וכל מעשה היה חדור במלוא הרצון הטוב, היפה והמועיל, לכלל ולפרט, להרבות טובה וברכה לאדם ולעולם.

כבר בהופיע הכרך הראשון של ״אגרות ראי״ה״ (מהדורה ראשונה בהשמטות שונות, ירושלים, תרפ״ג) בחיי כותבן, ציין אחד המבקרים החשובים כי הספר הוא ״פוטוגרפיא שלמה של המחבר״. עתה, עם הופעת הכרכים בשלמותם, ללא השמטות כל שהן, ניתן לומר כי נמסרה לנו בהן **תמונה אמנותית של המחבר** בצבעים חיים ובדרגת-ציור גבוהה ביותר. לא רק חלק מתורתו של הרב אצור באגרות יקרות-הערך הללו, אלא אישיותו של הרב היא המתגלית לנו בקרני הודה המבהיקים, במידה שאיננה מתגלית בשום ספר אחר. שום ביוגרפיה אין בכוחה לתאר את הרב בצורה מוחשית, ולהבליט את דרכו בקודש, כמאות האגרות הללו, הנוגעות בכל אשר יעשה בישראל ארצו, והמראות את מהלך השקפותיו של הרב על כל המעשים אשר נעשו ואת עקביותו ונאמנותו להשקפותיו, וכיצד נהג לפיהן בכל מקרה ובכל מעשה.

חן-שפתיו ונועם-הליכותיו, תרומות מידותיו וקדושת-מעשיו, עוז רוחו ותוקף דעתו, אהבת השלום וכבוד הבריות, חיבת הארץ ויקר בוניה – כל אלה מתגלים והולכים במלוא יפעתם וזוהרם על פני היריעה הרחבה של גווילי אגרותיו השונות, לרבנים ולעסקנים, למוסדות ולציבורים, לארץ ולגולה.

כאן נגולה לפנינו יריעת הרבנות הארץ-ישראלית המחודשת. ניתן לומר: חזקה על כל רב בארץ ישראל שיכוון את דרכו על פי האגרות – שלא יוציא מתחת ידו דבר-תקלה לעולם. ולא רק רבנים צריכים להפוך ולהפוך באגרות אלו, אלא כל עסקן ציבורי הבא לעבוד במלאכת-הקודש של הכלל והפרט, חייב למלא את ידיו בספר הזה, לקרוא וללמוד, לשמור ולעשות.

ועל כל אלה – כאן מתקשרים לאישיותו של הרב, כאן טובלים במעיינות טוהר אישיותו המפכים במלוא חיוניותם ורעננותם. וכל הקורא את ה"אגרות" בבינת-לב ושום-שכל, מתקיים בו מקרא שכתוב "והיו עיניך רואות את מורך".

אכן, עומדים אנו מרחוק, משתאים משתוממים למראה הגדול הזה: לפנינו קמה וגם ניצבה דמות של גאון-צדיק, גדול בתורה וגדול במעשים, החי בהוויה של קדושה. איש הסגולות המופלאות והמעלות המצויינות, אשר מחשבתו היתה תמיד קשורה "בחד קטירא" נצר עילאה, וכמו שכתב עליו הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל: "נוסף לאשר כבר נודע בכל מקצועות התורה – – – היה גדול מאוד בקיום מצוות 'ולדבקה בו', ולדבקותו בד' ותורתו – אין מלים להעריך את ערכו".[7]

כל כולו עוז-אמונה באלקים חיים, ומאש-תמיד של אהבת המקום היוקדת בלבו הוא מגיע לחום-אהבה, לאהבת הבריות הבאה לידי ביטוי בתומת מעשים גדולים וקטנים. מתוך פרישות גמורה מכל ענייני העולם הזה, בהליכות קודש משחר ילדותו ועד זקנה ושיבה, הוא ממלא במסירות את שליחותו, את חובתו בעולמו, בא לטהר ולקרב לבנות בקהילות-קודש בחוץ לארץ, ועולה ומתעלה כעבד נאמן לעם קדוש על אדמת הקודש.

הגותו ודרכו

בשנות יפו הראשונות היה מרן הרב זצ"ל נתון כולו לדברי מחשבה. היה כותב על פי רוב בעפרון – שלא לעכב את זרם המחשבה ומהירות הכתיבה. אז נכתבו הכרכים העבים שמהם לוקטו וסודרו כרכי "אורות הקודש" – "מתוך כתבי קודש הרב רוח-אפנו זיע"א, שנכתבו בלי חיבור, כמשא חזון יום-יום, בצורה של אמרות גדולות, לוקטו אורות וסודרו לפי יסודי תורתו" (מדברי העורך, הרב ר' דוד הכהן ז"ל).

פעם ראהו הגאון האדר"ת ז"ל בכך. אמר לו: אם אתה תעסוק רק בזה, מי ישיב תשובות לתקן עגונות? אפשר שמפני הכבוד לא הגיב הרב על הערה-תוכחה זו, אולם התשובה

---

7. המכתב במלואו בליקוטי הראי"ה ב, פרק יג, עמ' 246-247.

הנכונה היא: בדברי-המחשבה שנכתבו בימים ההם, תיקן הרב זצ״ל הרבה יותר מעגונות בודדות. דור שלם עגון למחשבה דתית מעמיקה, לחזון מפלס נתיבות במבוכת-ימים, שוחרר מספקותיו ולבטיו על ידי פרקי-אורות אלו.

הוא התאמץ לחשוף את גרעינו הפנימי של הדור, את אורו הגנוז, ולהאיר לו באורו הוא, באור רצונותיו הכמוסים, הרצופים אהבת אמת וצדק, למען יגיע למה שהוא מסוגל להגיע ויהיה למה שהוא יכול להיות – ״גדולי הדעה יחד עם דעתם העליונה, צריכים לקבל מהישור ההמוני את התוכן הטוב והבריא שיש במהלך רעיונותיו, לפרשו, ולהעלותו ולהעמידו על עמדו המכובד. ואלה הם המאושרים שבהוגי הדעות שעמים מתברכים בהם״ (ערפלי טוהר מהדו״ב עמ׳ לד. שמונה קבצים ב, פו).

דרך-הנהגתו המופלאה, דרך שסלל אותה בדם ודמע, האם היתה כרוכה בלבטים נפשיים קשים, במשברים ממושכים? – לא מיניה ולא מקצתיה. סמי מכאן לבטים וסמי מכאן משברים. אין כאן לא תסבוכות ולא מצבי-רוח, לא תהייה ולא תעייה, אבל יש כאן יושר מחשבה הבא מתוך יושר-לב, בהירות רעיון ותוקף-אמת, נאמנות ועקביות בכל התנאים ובכל המצבים.

גם בשלבי עלייתו הראשונים, מתוך היותו בטוח בצדקתו הפנימית, במקורם הטהור של מחשבותיו, בטוהר כוונתו לשמים, התייחס באמונה עמוקה לדרכו, והיה משוכנע כי דרך-אמת היא, כי דרך-הקודש יקרא לה. ולא נרתע מקנטורים של אלה שלא רצו, או שלא יכלו, או שלא זכו להבין אותו.

מניעות והפרעות, יסורים וצרות – את אלה ראה כמזבח-כפרה, אבל בשום פנים לא כאות על אי-צדקת דרכו. באמיתו לא הטיל ספק. סמוך היה לבו בטוח כי ״מימיו מן המקדש המה יוצאים״.

״וצדיק באמונתו יחיה״.

תוקפו של כהן

קו אופייני: מי שהיה רבה של ירושלים עיר הקודש, הרב הראשי הראשון לארץ-ישראל, היה לפי טבעו ומהותו בורח מן הרבנות. את הרבנות הראשונה שלו קיבל רק אחר שהפציר בו ה״חפץ-חיים״ ז״ל. ו״אותה שנאת הרבנות האישית לא סרה גם בימי הרבנות הירושלמית והרבנות הראשית, בזו כמו בזו לא רצה לקבלן, והדגיש את אי שיכותו הפרטית להן״ (נפש הראי״ה עמ׳ כז. מהדו״ב תשס״ג, עמ׳ כב-כג).

אנשי ירושלים עודם זוכרים את דברי נאומו בשעת הכתרתו כרב ראשי לארץ-ישראל: ״זכה אדם – הריהו יושב בעיירה קטנה, גדל בתורה ויראה וכו׳, לא זכה – הריהו מוצָא לרשות הציבור ונעשה עבד לעם הזה״.

התנגדות פנימית זו למינוי ציבורי – מקורה ברוך. מי שהכיר אפילו במקצת את עדינותו וענוותנותו, טוב לבו ואהבת הבריות שלו, יכול להבין כמה מאמצים נפשיים היו דרושים

לו, כדי להתגבר על מידותיו הטובות, ולשים פניו לא-פעם כחלמיש בתוקף ואומץ, בעוז וגבורה, שלא להיות סלחן שלא-בזמנו ורחמן שלא-במקומו. ועל כן ברח מן הרבנות, ברח מן ההכרח להיות תקיף, לצוות ולפקד. אולם משהוטל המינוי עליו והוא נשא בכובד החובה והאחריות – התרומם מעל לתכונותיו הנפשיות והיה לאדיר וחזק והשמיע קול, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו.

אם קשה לו לאדם להדביר את הכוחות השליליים תחת שלטון הרוח, פי כמה קשה לו להדביר כוחות חיוביים ולהעלות עליהן את רוח המושל. קשה כפיית יצר-הטוב מכפיית יצר-הרע. אדם שכולו חסד, כשהוא צריך להאזר בגבורה – נחוצה לו לכך גבורה שבגבורה...

ומרן הרב זצ"ל היה גיבור שבגיבורים. תחילת עולמו במידת-הרחמים נברא, משראה שאינו מתקיים – כשמסר את נפשו וקיבל עליו מינויי ציבור – עמד ושיתף עמה מידת-הדין, כבש רחמיו ולבש גאות. וכאמור: מרובה מידת כיבוש הרחמים ממידת כיבוש הרוגז, ולבוש הגאות קשה יותר מלבוש הענווה.

הוא שיווה לעיניו את דברי החסיד ב"חובת הלבבות" (שער הכניעה פרק ו): "ואל תשיאהו מחילתו לבני אדם מצד עצמו למחול בדברי אלקים". ועל כן היה מסוגל תוך כדי מחילה מצד עצמו, להילחם בתוקף ועוז בעד דבר אלוקים, אמת וקיים לעד.

וכפי שכבר הוזכר, כך מסכם בנו-יחידו, מו"ר הרב ר' צבי יהודה ז"ל, את פרשת תוקפו וגבורתו בקווי עיקר: "על ארבעה דברים היתה מתגלית אצלו שלהבת הקודש של ריתחא דאורייתא: על חילול השם של הפקרות והתפרצות עבריינית, על ביזוי תלמידי חכמים וחילול כבוד התורה, על מזימת פירודים והתחלקויות ופגיעות בקדושת אחדות כלל ישראל, על מאיסת ארץ חמדה והלעזה עליה ועל פעולת ישובה" (נפש הראיה, עמ' כו. מהדו"ב עמ' כא-כב).

סבלנות הבאה מתוך רפיון וקנאות הבאה מתוך רוגז – שתיהן כאחת פסולות, לא יירצו: "הסבלנות מקור חיים היא, אבל במה דברים אמורים, בזמן שהיא באה מתוך הטוהר של הדעת והמוסר, – – – אבל בזמן שהיא באה מתוך רכרוכיות-הלב ורפיון-הרוח, הרי היא נעשית לסם ממית ומכלה" (אגרות הראיה ג, אגרת תתעא, עמ' קנו-קנז) ו"מה שקנאים פוגעים בו – דווקא קנאים שמכוונים בטוהר הכוונה לשם שמים" (עולת ראיה א, עמ' שצד). ולכן מתקשרות אצלו שתי התכונות והן צריכות להיות תואמות יחד – 'סבלנות הגונה יחד עם קנאה חיה" (אורות התשובה פרק ד, ט).

והוא הדין בנוגע לאהבת ישראל שלו. הוא ידע לכפות את אהבתו הטבעית ולהעמידה כהלכתה. מצד אחד: "אני אוהב את הכל, איני יכול שלא לאהוב את כל הבריות. את כל העמים. רוצה אני בכל מעמקי בתפארת הכל, בתקות הכל" (ערפלי טוהר, עמ' כב מהדו"ב עמ' לא. שמונה קבצים ב, עו). ומצד שני: "אהבת ישראל והעבודה של סניגוריה על הכלל ועל הפרטים, איננה רק עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה וחכמה עמוקה ורחבה רבת הענפים" (שם, עמ' ו. מהדו"ב עמ' ח. אורות, אורות ישראל ד, א, עמ' קמט). פרשנים שונים תלו

ותולים את עצמם באילן גדול, בנושא רחב זה של אהבת ישראל והסניגוריה על הכלל, אולם עליהם לדעת כי תורה היא ולימוד היא צריכה. כמו בכל מקצוע שבתורה – יש גם כאן איסור והיתר, דאורייתא ודרבנן, יחיד וציבור וכו'. והקורא בעיון את מאמריו "הדור" ("בעקבי הצאן") ו"נחמת ישראל" (ב"חזון הגאולה", ובמאמרי הראי"ה עמ' 291-294), יראה עד היכן העמיק מרן הרב זצ"ל במקצוע גדול זה, והורה בו הלכות גדולות ומאוששות.

תוקפו של כהן – זוהי פרשה בפני עצמה. ואם היו מעשים שלו שנידונו כפשרות – לא ירד הציבור לסוף דעתו ולא הבחין, כי היו אלו הוראות אשר הורה, לפי צורך השעה ומצב הדברים, כדרכה של תורה, ואילו ביסודות הנהגתו, נאמן היה לפסוק שהתנוסס מעל כיסאו, על קיר אולם קבלת האורחים שלו: "ועמד ורעה בעוז ד', בגאון שם ד' אלוקיו"! (מיכה ה, ג).

ברזא דאחד

כשרונותיו הגדולים והמקיפים, נפשו הטהורה והאצילה, אופיו שמעטים דוגמתו לעדינות ונדיבות, קדושת מידותיו וקדושת מעשיו – כל אלה הכשירוהו להיות מנהיג רוחני לאומה, כהן ומורה. אפשר שהיה העובד הכי חרוץ בדור הזה. כל ימיו היו שרשרת אחת של עבודה בלתי פוסקת, כי כל מפעל ומעשה ראה כעבודת אלוקים. והוא עבד את אלוקיו בכל לבבו – כל זמן שלבו דפק, בכל נפשו – כל זמן ששכנה בתוך גופו, ובכל מאודו-ממונו – שלא ידע מה טיבו, שלא ידע צורת מטבע (עי' עמ' 41), שפשט את ידו ונתן את שעון הזהב שלו לאשה ענייה שתלך ותמשכן אותו ותקבל הלוואה נחוצה, שהלך ולקח את כרו מראשותיו ונתנו לעני וכו' וכו'.

ומעבודת אלוקים בא לעבודת בריותיו, מאהבת אלוקים לאהבת הבריות. בספרו "ערפלי טוהר" (מהדו"ב עמ' לא. שמונה קבצים ב, עו) הוא כותב: "החפץ הפנימי מתפשט בעזוז אהבתו על הכל. ממש אין לי צורך לכוף את רגש אהבה זה, הוא נובע ישר מעומק הקודש של החכמה, של הנשמה אלוקית".

יסוד אהבת הבריות נעוץ אצלו באהבת האחדות, אחדות הבורא. עיקר זה של היהדות משתרע בכל השקפת עולמו של מרן הרב זצ"ל. כל ההוויה כולה היא מעשה ידיו של הקב"ה, וכל מה שחלקי ההוויה מתעלים, האחדות מתגלה בהם יותר, ולפיכך האחדות מתגלה בישראל עם-ד', בשבתו בארצו נחלת-ד'.

ולא רק בחיים משתרעת האחדות, אלא גם במחשבה. כל המחשבות יונקות ממקור אחד, ואף על פי שמצדן הגלוי דומה כאלו הן מתנגדות זו לזו, הרי בצדן הפנימי, הנסתר, הן משלימות זו את זו. ואף אחדות זו, אחדות המחשבות, אינה יכולה לצאת לפועל אלא על ידי ישראל ודווקא בארץ ישראל. כאן מקום איחוד החיים ומזיגת המחשבות.

כשגלו ישראל מארצם, נתקו ממקור אחדותם, לפיכך נתגלו בהם פירודים שונים. הם לא יכלו להתרומם לאותו הגובה שהאחדות פועלת בו, וכל זרם מחשבה עמד בפני עצמו,

אולם עכשיו בשוב בנים לגבולם, רוח אחדות מתחיל שוב בפעולתו, וישראל קרוא להשלים בין כל הניגודים ולאחד בקרבו את הרמב"ם ורבי יהודה הלוי; את הגאון מוילנה והבעש"ט; את ר' ישראל סלנטר ואת רש"ר הירש, ולבסוף: את ישיבת "עץ חיים" ואת דגניה...

ומרן הרב זצ"ל אמנם איחד בקרבו את כל זרמי המחשבה של היהדות לדורותיה, כשם שאהב אותה לכל חלקיה ולכל פלגותיה. באפיקו זרמו כל המחשבות ובלבו גנוז היה אוצר האהבה.

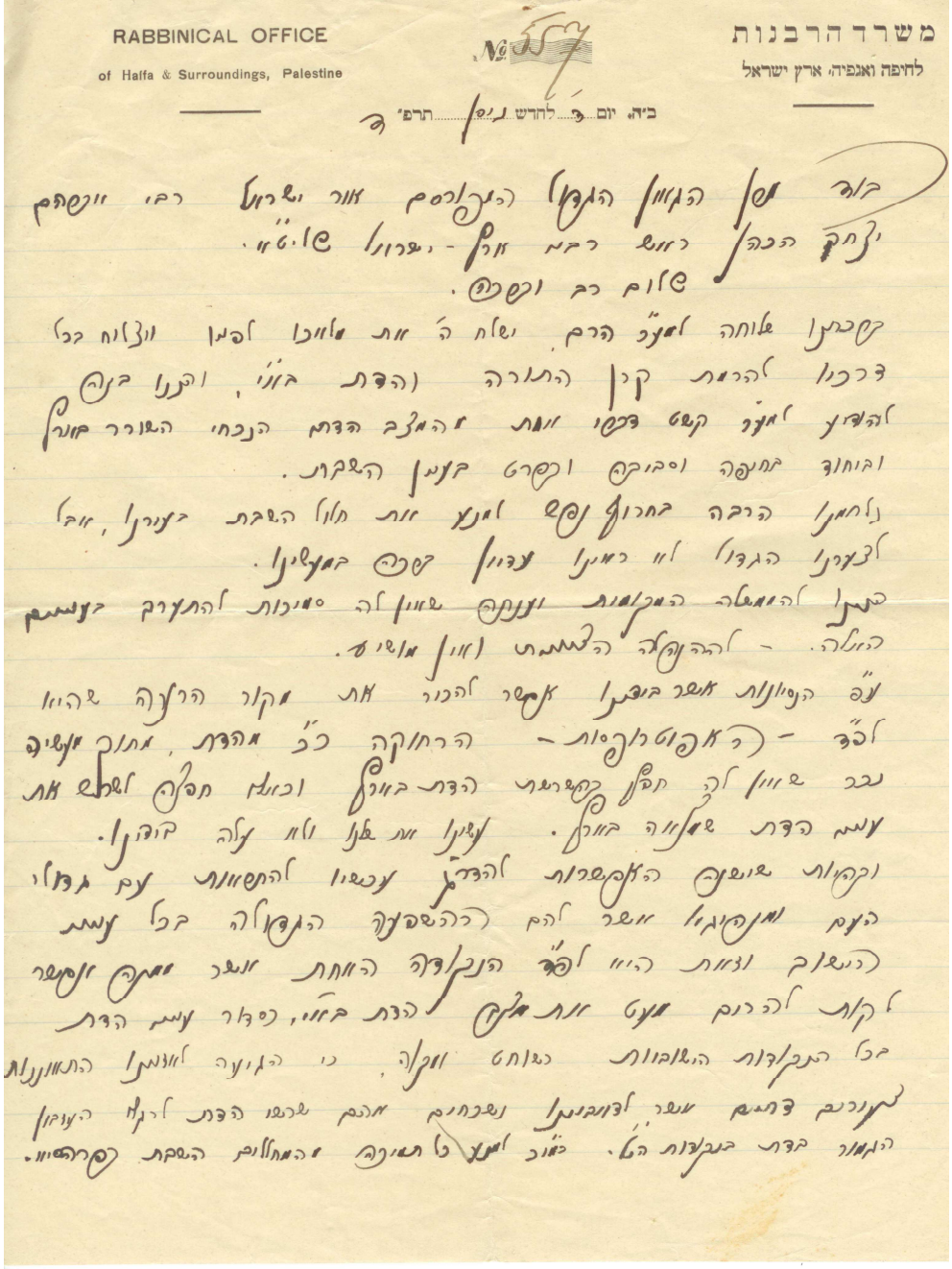
נסתם האפיק ונדם הלב, אולם דורות עוד ישאבו ממעיינותיו וילכו לאור אהבתו לאלוקיו ולתורתו, לעמו ולארצו.

הרב מברך עולי רגלים

משרד הרבנות
לחיפה ואנפיה, ארץ ישראל

RABBINICAL OFFICE
of Haifa & Surroundings, Palestine

פנייה אל הרב בהיותו בארה"ב, בראש משלחת רבנים להצלת הישיבות בארץ ישראל ובליטא

וכך היה מתפלל...

שמונה פרקי "**אורות התפלה**" שנלקטו מתוך כתבי מרן הרב זצ"ל – ובראש וראשונה משני כרכי "עולת ראי"ה" – ונדפסו בעיה"ק ירושלים ת"ו בשנת תשל"ט, מקיפים ומאירים את נתיבות העבודה שבלב, עולים לשיאים ויורדים למעמקים של עמידת האדם מישראל מול יוצרו, בהסברה עיונית, בהבעה רגשית והדרכה מעשית.

פרק–המבוא "וכך היה מתפלל..." – שער האורות – ללמד על הפרקים כולם יצא, שלפנינו לא רק רעיונות–הגיונות של מוח חושב–מעמיק, לא רק ריגושים של לב פועם ונפעם, אלא שכך היתה תפילתו של כהן–גדול, כך היתה עבודתו שבמוח ושבלב, המוח המקיף שהיה כולו שקוע בתורה, והלב הטהור שהיה כולו נתון לשמים, שהיה כולו קודש.

סח לי רבו הראשון של כפר חסידים, הרב מרדכי–שמואל קרול ז"ל, שהיה ממעריציו הגדולים של מרן הרב זצ"ל: תלמיד–חכם אחד העיר לי, שפירושו של הרב לסידור התפילה – עולת ראי"ה – נראה לו יותר מדי פיוטי–שירי. ואמרתי לו – וואס ווילט איהר האבן? אט אזוי האט דאך דער רב גידאוונט! (מה כב' רוצה? הלא כך היה הרב מתפלל...)

תפילה להראי"ה

העבר חרפתי
הסר דאגתי
מחה פשעי,
כדי שאוכל
להתפלל לפניך
במאור פנים,
לעסוק במצותיך ובתורתך
בשמחת קודש

אזכה נא
לשמח את בריותך,
לרומם ולפאר את יראיך,
זכני נא
להרבות טובה וחסד
וברכה בעולם
הושיעה את עמך
סמכם באהבתך
והשיבם אל נחלתך.

זכרון, קובץ תורני מדעי – ירושלים תש"ה – עמ' כ
חדריו עמ' קסד

תפילה זכה ועבודה תמה

"בוא אל התיבה" – הכנס כולך לתוך **תיבות התפילה!** הכנס את כל ישותך בעבודת התפילה! כך פרשו והדריכו גדולי העבודה שבלב,[8] והדרכה-הכוונה זו נקלטה בנפשו הרגישה-הפיוטית של מרן הרב זצ"ל בגיל צעיר מאוד, ומיום עמדו על דעתו היתה תפילתו זכה – עבודה-תמה שבלב-שלם.

כשגלה מביתו למקום תורה, לעיירה לוצין, בגיל ארבע-עשרה, התרשם מאוד חברו הצעיר, מריכוזו-כוונתו בתפילה. אותו חבר, בן תלמיד חכם ממשפחת רבנים מפוארת, הסופר-המחנך ר' אברהם שוער ז"ל,[ט] מספר ומתאר:

"במנין השני של הרב, היו המתפללים כולם בעלי תורה, תפילתם לא היתה קבע, אלא רחמים ותחנונים, בכוונת הלב והבנת התפילה. אולם אפילו במנין זה, הצטיינה מאוד תפילתו של הנער. היא הצטיינה בקולו הנעים ובהתלהבותו, ויותר מזה – הוא דקדק מאוד במלעיל ומלרע, ואפילו בדגשים היה מדייק וחותך את המלים כמרצה דינרים.

ואני שומע: – – – כולם אהו-בים, כולם ברו-רים, כולם גיבו-רים, וכולם עו-שים באי-מה וביר-אה רצון קונם... והמילים הללו השגורות אצלי והשגורות בפיותיהם של המתפללים, יוצאות מפיו של הנער הזה כעין שירה, כעין הימנון למלך מלכי המלכים. ואני מביט תמה ומשתומם על הנער, ואני רואה אותו עומד וידו אוחזת בסידור ועיניו מלאות דמעות"...

חברו-לחדר בישיבת וולוז'ין, רבי אפרים טייטלבוים ז"ל, שהיה מלא הערצה ליראת השמים המופלגת של שכנו הטוב, אף הוא סיפר כי שם לב לתפילותיו, וראה לא פעם שעיניו יורדות מים – שערי תפילה ושערי דמעה נפתחים אצלו מול שערי שמיים.

"שיח שפתותינו חושף את האור הפנימי של הנשמה"

מרן הרב זצ"ל, אשר חווית-הכהונה היתה אצלו חוויה מוחשית, עוד משחר ילדותו, ואשר התעמקה אצלו יותר בעלותו לארץ הקודש והמקדש, ראה את עצמו בעמדו בתפילה, ככהן בעבודתו, ככהן שגלה ממקדשו, והוא חותר בכל כוחותיו לשוב אל נווהו, לעמוד ולשרת לפני ד', לבקר בהיכלו ולעבוד על מזבחו, וכל כולו תפילה וציפייה – "שלח אורך ואמתך המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך, ואבואה אל אל שמחת גילי, ואודך בכנור אלוקים אלוקי" (תהילים מג, ג-ד).

---

8. "העיקר בעבודת התפילה, שבעת שהאדם מוציא מפיו **כל תיבה** מהתפילה, יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה, ולכוון להוסיף על ידה כוח הקדושה, שיעשה פרי למעלה, להרבות קדושתם ואורם" (נפש החיים, שער ב פרק יג), ועוד: "התפילה – עיקרה שפיכת הנפש לדבקה בו יתברך **בכל תיבה**" (שם, פרק ט"ז).

והלא כה הם דבריו-הגיגיו על עולת ראייתו:

עבודת–הקרבנות, שסוד החיים האלוקיים הינו ספון בה, למעלה מכל השכלה ומכל רגש, רק מדבר–ה' המחיה, כל–זה נמסר **לכהנים** בבחירת ה', בהטבעה טבעית–רוחנית עליונה, **בסגולת** נפשותם – – – וכשהיה בית המקדש קיים, וקדושת האומה בכללה עומדת בכל תוקף–גילויה, הופיעה האורה של העבודה וסגולתה על כללות הכהונה – "כהנים בעבודתם"!

כשהנשמות טהורות – – – כשהשקיקה לצדק, ליושר, לאמת, לקדושה עליונה ולטהרת החיים – – – היא קבועה, אז הקודש הכללי עומד על מכונו, בית המקדש על משפטו וסדרי עבודותיו מקשרים את הזמן אל הנצח.

– – – ואף על פי שנהרס הבניין הקדוש ונחרב, לא זזה הקדושה הפנימית הקבועה בתוכיותה של הנשמה הישראלית, וממנה נובע כוח השפה הקדושה, כוח הדיבור הקדוש, הפועל בהוויתו דוגמת מה שפעלו הקרבנות.

– – – ושיח שפתותינו חושף את האור הפנימי של הנשמה, המלאה תשוקה עליונה וחזון קודש".

עולת ראיה, ח"א, עמ' קסא-ב

"התפילה בכוונה – – – באותיות – – – בשמות"

מהותה של כוונה בתפילה, מסורה לנו מרבותינו הראשונים, שמפיהם אנו חיים ובאורם נראה אור.

בברכות בפרק אין עומדין, מסביר לנו רבנו יונה ז"ל בשם הקדמונים, כיצד היא הכוונה: "כשתרצה לכוון – פשוט **גופך** מעל **נשמתך**" [עי' נפש החיים, שער ב פרק יד בהגהה שניה]. ומורחבים הדברים בפי רבנו יעקב בעל הטורים ז"ל: "וכן היו עושין חסידים ואנשי-מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונין בתפילתן, עד שהיו מגיעים **להתפשטות הגשמיות**, ולהתגברות הרוח השכלית, עד שהיו מגיעים **קרוב למעלת הנבואה**" (טור אורח-חיים, סי' צח).

ובעקבותם ממשיך מרן זצ"ל ומדגיש ואומר:

הכוונה היא הכל. **תחיית הכוונה** – היא תחיית העולם – – – **התפילה** בכוונה, **הייחוד** האלקי בכוונה, **המצוה** והחובה בכוונה – – – כמה נהרה היא מופיעה בעולם.

הרזיות העליונה באה ומקשרת את **הנשמה המכוונת** עם מקור–החיים, עם שורש–שרשם, ואור–אין–סוף, אור–אלקים חיים, הולך ומתפלש בכל הגה ופועל.

אורות הקודש, ח"א עמ' קכד-קכה
חכמת הקודש פרק קי

ואף הוא המשיך והסביר לנו הדרכת חז"ל באמרם:

"ולא יגביה קולו בתפילתו" – שתקבע פעולת **התפילה** בעיקר עצמיותה בפנימיות נפשו לו לבדו, ומזה תוסיף להתברר עבודת–ד' אמיתית, בלא שום רצון של התפארות אצל בני–אדם, רק לד' לבדו חוקר לב ובוחן–כליות.

עולת ראיה, עמ' רסה

ומה שנאה הסביר הרב בדבריו, נאה קיים בתפילותיו. "ואני תפילה" – כל האני שלו התכנס לתוך חוויית התפילה, ותפילת-מעמקים זאת עשתה רושם חזק, השתפכות הנפש הרעידה לבבות, והמיית הכיסופים רוממה נשמות.

ענק-אדם דורש אלוקים

וכך מספר המשורר, בעל הנפש העמוקה והרגישה, ר' יוסף צבי רימון ז"ל, איש יפו:

"פעם בבוקר בשעה מאוחרת התפלל לבדו, והתפלל באיזו מתיקות מיוחדת, והבנתי כי היו לו איזה געגועים להאריך בצלותא, והתפלל ביחידות [עי' ברכות לא, א, על רבי עקיבא], ומתוך קול-התפילה השתפכה נפשו כנפש אחד הגאונים – ענק-אדם שנשאר עוד לבדו בארץ, והוא דורש את אלקים..."

ושמעתי מפי הרב שמואל הלוי הורביץ ז"ל, איש-מירון, דולה ומשקה מנחלי-ברסלב העמוקים, שבתקופת-יפו היה מצוי במגירת עמוד-תפילתו של הרב, הספר "לקוטי תפלות" של רבי נתן מנעמירוב ז"ל, שנכתב על פי התורות שב"לקוטי מהר"ן" לאדמו"ר רבי נחמן ז"ל, ספר שכולו "כיסופים וגעגועים גדולים ועצומים להשם יתברך, והשתוקקות נמרצת לעבודתו".

בשנים האחרונות ראינוהו מתפלל מתוך סידור רגיל, אולם במשך שנים היה מתפלל מתוך סידורו של השל"ה הקדוש "שער השמים", ואף הגה הרבה בדברי ביאורו של קדוש-עליון זה.

"מצאתי לי רבו!"

בעולם החסידות מצויים סיפורי התגלות, כיצד נתגלו קדושי-עליון לתלמידיהם. איזה ברק מנשמת הצדיק הבריק לעיני התלמיד מחפש-הנתיבה, והוא שכבש את לבו, ואז התקשרה נפש בנפש, ורוח ברוח דבקה.

נזיר-אלוקים, הרב ר' דוד הכהן ז"ל, שהתקשר אל הרב בקשר-של-קיימא, והקדיש שנים רבות לסידור אורות-כתביו והדפסתם ברוב הדיקנות ומיטב ההידור – הוא נכבש כולו בכח **תפילתו** של הרב. וכך מספר הרב רבי דוד ז"ל (במבואו לאורות הקודש):

"לפני כ"ז שנה, ואני בשוויץ בבזל, עסוק בלימודי הדעות הפילוסופיות לתקופותיהן,

מלא צימאון ושקיקה לאמת, בייחוד לאמת הישראלית, הגיעה אלי השמועה מהרב, שנמצא אז בארץ זו מזרחה. פניתי במכתב, ובקבלי תשובה, החלטתי לנסוע אליו.

אחרי טבילה במימי הרהיין, מצויד ב׳שערי קדושה׳, מלא ספק וחכיון, עשיתי את דרכי אל הרב. בערב ר״ח אלול (בכ״ח אב) תרע״ה, באתי אליו, מצאתיו עסוק בהלכה עם בנו, – – – נשארתי ללון אצלם.

על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היו על כפות המאזנים. והנה בוקר השכם, ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכות השחר, תפלת העקדה, **בשיר וניגון עליון** – ״משמי שמי קדם״, ״וזכר לנו אהבת הקדמונים״, **ואקשיב** – והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחרי התפילה, מהרתי לבשר במכתב, כי יותר מאשר פיללתי מצאתי – מצאתי לי **רב**, ושערי קדושה ושערי בינה עליונה נפתחו לפני״.

ודאי הרשימו אותו גם מרחבי הדעת של הרב, אולם כאמור מה שכבש אותו כיבוש מלא. זוהי שירת הנפש של הרב, שירת הנשמה שנתגלתה בתפילתו הזכה.

קול הנשמה

״אודה לא–ל לבב חוקר
ברן–יחד כוכבי–בוקר״
פיוט. רבי שמעיה

אכן שפר גורלו של רבי דוד, ובאותה שעת בוקר מוקדמת בהררי-אלף, זכה לשמוע את קול נשמתו של הרב, כשהיא משתפכת לפני קונה בפסוקים מופלאים של המאורע הכביר, מעשה העקדה – אשר ״אי אפשר לתארו בשום אופן אחר, ובשום הרצאה אחרת, כי אם לדרוש מעל ספר-ד׳ – מקור-האורה ומעין-החיים של יסוד-הקדושה והדביקות האלקית הנערצה לנצח, שממעינה אנו יונקים, כל אחד כפי מה שהוא ראוי לדלות מן הים הקדוש הזה – – – ככתוב בתורתך״ (עולת ראיה א, עמ׳ פד).

קול התפילה של **הרב**, קול השתפכות הנפש, כבש את לבו של **רבי דוד**, כי בקריאת פרשת העקדה בבוקר השכם, בא לידי ביטוי עומק **החויה** הנפשית, באו לידי ביטוי מוחשי הרגשות, המעברים והשלבים, של אברהם אבינו ״משמיעת צו-ד׳ עד שיבתו לבאר-שבע״ (אורות העקידה, עמ׳ מח[9]), והדברים היוצאים ממעמקי מעייני-הלב הפועם, הם הם שנכנסו וחדרו למעמק לבו של **המקשיב** הצמא לדבר-ד׳.

9. מאת הרב עוזי קלכהיים ז״ל, מהדו״ב: אדרת אמונה עמ׳ 61. ע׳ ליקוטי הראי״ה ב,עמ׳ 32-31.

ניגון עליון

"מי שמנגן אותיות התפילה,
וקול הנגינה הוא בזכות ובהירות גדולה,
מלביש הוא את השכינה,
היינו האותיות, בלבושין דנהירין".

אדמו"ר רבי נחמן ז"ל מברסלב, ליקוטי מהר"ן סי' מב

"והנה בוקר-השכם – – – ברכות השחר, תפילת העקדה, **בשיר וניגון עליון**" – והדברים מתמיהים, הא כיצד? והרי כולנו יודעים שלא היה הרב מבעלי השיר והניגון. הרב לא ידע כלל לזמר במובן המוסיקלי. איזה **שיר**, איזה **ניגון**, שמע איפוא רבי דוד באותו בוקר? אכן, לא היה הרב **איש-ניגון** רגיל, אבל היה איש ניגון עליון, איש-שירה היה, איש שירת-מעלה, איש זמרת-י"ה. כי איש-האמונה היה, אדיר האמונה היה, ו"האמונה היא **שירת**-החיים, **שירת**-ההוויה, **והשיר** היא ההשגה החודרת ביותר, הפנימית ביותר" (כתר תורה, עמ' 5[3]).[10]

רינת קודש

סוד ההרכבה הפנימית של ניגונו-שירתו-רינתו של הרב, מתגלה לנו מתוך ביאורו לתפילת ר' נחוניא בן הקנה – "קבל **רינת** עמך, שגבנו **טהרנו** נורא".

כאשר על ידי צהלת **הרינה** – "רינה מלבר" (זוהר) – מתעוררים הכוחות החיוניים, ויוכלו גם הכוחות הבלתי זכים וטהורים, להיות גלויים ומתעוררים עמהם, על זאת אנו צריכים למידתה של **היראה העליונה**, המגבלת את הכוחות **ומטהרת** את הרוח מכל סיגים, ותכונת **הגבורה** שבה מוסיפה אומץ נסתר פנימי, להוסיף **שיגוב** וגבורת-הוד במעמקי כל נשמה.

ועל זה אנו מתפללים – "קבל רינת עמך" וגלה בטובך את **פנימיות** קדושת נשמתם, מתוך אותה ההופעה של **רינת-קודש**. ומה שנוגע – – – לכוחות המתעוררים **בצדדים החיצוניים** – – – שרק **קדושת היראה הפנימית** היא התרופה המיוחדת לזה, אנו אומרים: "שגבנו, **טהרנו**, נורא".

עולת ראיה, ח"א, עמ' קנז-ח

---

10. וזה לשון ספר החרדים [לר' אליעזר אזכרי ז"ל]: "דרך החושק **לשורר**, וכיון שאהבת יוצרנו נפלאה, האוהב אותו בלב שלם ישיר לפניו יתברך, כאשר שר משה ובני ישראל ומרים ודבורה, ויהושע ובני-קורח, – – – וכתיב שירו לו זמרו לו, וכתיב באהבתו תשגה תמיד, ופי' הראב"ד דהוא נמי לשון שיר כמו שגיון לדוד, ובתוקף החשק בו יתברך, הראשונים גם האחרונים שררו לפניו, **רבי יהודה הלוי** ורבי יהודה החסיד ור"א בן עזרא וחבריהם זצ"ל".

צדק, אפוא, **רבי דוד**. הוא שמע באותו בוקר "שיר וניגון **עליון**", לא ניגון רגיל של דרי-**מטה**. שם התנגנה מנגינה **עילאית**, ועל כן כבשה את לבו כיבוש גמור ושלם, והפכה להיות למאירת דרכו, למנגינת חייו – – – "חיים עד העולם".

"ונתן באזני קשב"

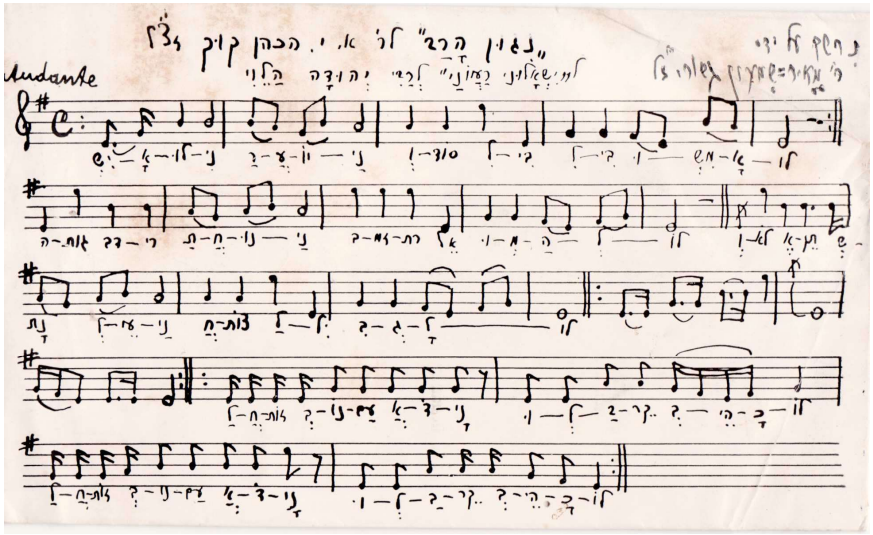
בשירו הנפלא של רבי יהודה הלוי ז"ל "ישאלוני רעיוני", שיר ההשתפכות והכיסופים, שמרן הרב זצ"ל היה שר אותו בהתרגשות מרובה בכל מוצאי שמחת תורה (והודפס בעולת ראיה ב עמ' שעד[כא]), נמצא ביטוי מיוחד שממנו למדים אנו, שיכולת ההקשבה – אף זו מתנת-אלוקים היא, שלא כל אחד זוכה בה. ועל כן מודה המשורר ומברך את נותן הקשב, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו.

וכל עוד רוחי השב, אברך ד' אשר יעצני,

ונתן באזני קשב, וחזקני ואמצני.

כי אכן **שירת-מעלה** אינה שירה רגילה שכל בעל אוזן שומע אותה, מבחין בטוהר צליליה, כי לניגון עליון זקוקים לסייעתא דשמיא, שהנפש תתעלה ותתפוס אותו, שהנפש תתפס לו ועל ידו. ואנו מתפללים ומבקשים: "ותן בלבנו בינה – – – לשמוע". "והבינה פקוחה לחכמי ישראל בכריית האזנים, מפי השמועה" (קול הנבואה, עמ' ז).

והנה ממשיך **רבי דוד** ומספר "**ואקשיב** – והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר" – זכה הוא **להקשבה**, ניתן באזנו **קשב**, והוא קלט את הצלילים הפנימיים, עד כדי מהפכה נפשית גמורה, עד כדי יצירה חדשה – "והייתי לאיש אחר", איש אשר שירת-נפשו התרוממה

והיתה לשירת-קודש, שירה אשר בה "מתאחד האדם עם כל היקום כולו – – – ועם כולם הוא אומר שירה" (אורות הקודש, כרך ב, עמ' תנט. מהדו"ב חלק ג, מוסר הקודש פרק קכד, עמ' קע).

כי הלא כה הם דברי **רבי דוד** בסיכום דברי הרב זצ"ל: "חכמת הקודש, מוצאה – **כללות** נשמת ישראל, ומגמתה – גאולת ישראל, וגאולת האדם והעולם, וזו המגמה העליונה, המגמה המשיחית **הכוללת**" (מבוא לאורות הקודש, ירושלים תשכ"ג, עמ' 38, ועי' מאמרו יסוד הכללות, קובץ הראי"ה, ירושלים תשכ"ו, עמ' י).

פרק מ"ג בתהלים

הרב ר' שמעון גליצנשטיין ז"ל, מזכירו של הרב בתקופת-לונדון, בימי מלחמת-העולם הראשונה, מתאר שעות קשות שבהן היה יחד עם הרב, במרתף-במקלט, בזמן הפצצה גרמנית על הבירה הבריטית:

"בשעה 3 בלילה – – – באתי למושבו של הרב [במקלט] – – – בידו החזיק את התנ"ך הקטן שלו, ואמר פרק מ"ג בתהלים.

הייתי רגיל לשמוע את אמירת התהלים של הרב לא פעם, בכל יום כשבא מתפילתו, כאשר בבית לא היה מי שיפריע לו, התבודד בחדרו, ובקול רם בבכייה מרה והשתפכות הנפש לפני קונו, שינן ורינן את תפילות נעים-זמירות-ישראל, דפק בשערי-רחמים של מעלה.[11]

ברם שונה לגמרי היתה אמירת התהלים הזאת של הרב, בעמקי המרתף שמתחת לבית-הכנסת של 'מחזיקי הדת' – אמירה זו היתה כולה נשמתית-נפשית-רוחנית, מעומק נפשו שפך הרב את צקון לחשו לפני אביו שבשמים: 'שלח אורך ואמתך המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך'.

הדביקות שבה שפך הרב את לבו באמירת פרק מ"ג שבתהלים, היתה עצומה מאוד, כל חושיו היו מרוכזים ומכונסים, ולא הרגיש כלל בהמולה אשר סביבו".

מזכיר הרב, עמ' כד-כה

אכן, לא המזכיר הצעיר של הרב, ואף לא מישהו אחר, יכלו לתפוס משום מה התעכב-התרפק הרב על פרק תהלים זה, ומשום מה התעלה כל כך בשעת קריאתו, בדביקות עצומה מאד ובריכוז כל החושים.

---

11. "ודוד המלך ע"ה, שהתפלל וביקש, שהעוסק בספר תהלים יהיה חשוב כאילו עוסק בנגעים ואהלות (מדרש תהלים פרק א), קבע את כוחה של קדושת תפילותיו, שירותיו ותשבחותיו, שכלולים בהם גם עמקי תורה. והעוסק בפרקי תהלים לשם שמים, יעלו לו לרצון, כאילו למד והשיג גם את עניני **תורה** אלה שבפנימיותם, אף על פי שאיננו מכירם" (עולת ראיה, ח"א, עמ' תכח).

"נפלאה ונשגבה היא למאוד, התדבקות מחשבתו בכותל המערבי"[12]

סוד הדבר נתגלה כעבור שנים מרובות אחרי פטירתו של הרב, מתוך מכתבים אישיים אשר נכתבו אליו, על ידי מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל. וכך כותב קשור-נפשו ונאמן-רוחו של הרב, איש-ירושלים, באיגרת שנשלחה ללונדון בכ"א בשבט תרע"ז:

> עוד בחודש חשון דאשתקד, נצטוויתי לכתוב לו ולהודיעו, כי נשגבה ונפלאה היא למאוד, התדבקות מחשבתו **בכותל המערבי**. תשוקתו הגדולה להתדבק בשכינה שלא זזה משם, עושה רשמים נוראים – – – והחובה מוטלת על מרן שלא להפסיק תשוקתו על הכותל הקדוש.
>
> הד הרים, מהדורת תשל"א, עמ' סה-סו. מהדו"ב אגרתכט, עמ' עא

ובאיגרת מיום ה' בטבת, תרע"ח, הוסיף וכתב:

> ויואיל לכוון בתפילותיו להמשיך עלי קדושה ואור תורה, וידבק מחשבתו **בכותל המערבי**, כאשר נצטוויתי מכבר לעוררו על זה".
>
> שם, עמ' סז. מהדו"ב אגרת ל, עמ' עב

"נפשו באה שמה ושואבת משם רעיונותיה"

> – – – הגילוי המזהיר שנתגלה [לי] אצל **הכותל המערבי** ביום י' חשון תרע"ו (שכבר רמזתי עליו למעלת כבוד מרן שליט"א כמה פעמים במכתבים), שבהמשך הדברים נאמר – – – והנה נפש רבך משתוקקת מאוד להיות אצל **הכותל המערבי**, ולפעמים על ידי רוב השתוקקותו, ושהוא מכוון בנפשו כאילו הוא אצל הכותל המערבי, הנה נפשו היא באה באמת שמה, ושואבת משם כל רעיונותיה ומחשבותיה, והוא מתעלה מאוד באותה שעה לאיש יותר גבוה ורם ביראת ד', וביטול עצמיותו לפניו יתברך שמו.
>
> שם, עמ' סט-ע. מהדו"ב אגרת לא, עמ' עד=עה

עתה כבר ברור ומחוור לנו: בתפילתו-תחינתו של הרב, מקרב לב עמוק, "שלח אורך ואמתך המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשך" (תהלים מג, ג), עתר הרב לא רק לחזון-עתיד, לצפיית ישועה לעתיד לבוא, אלא ביקש ושאל שכבר עכשיו, בהיותו שרוי בעמקי מרתף-מקלט, בליל הרעשות ופיצוצים, יגיה עליו אור-ד' ואמיתו, לנחות את נשמתו, ולהביאה אל הר הקודש "לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו".

ובאיגרת של הגרי"מ[13], מיום ט"ז בתמוז תש"ה, ממשיך הוא לגלות ולספר:

> כשהיה הרב בחו"ל "היה פועל בציורו [בדמיונו] שהוא נמצא בפועל ממש אצל **הכותל המערבי**, ושופך שיחו לפני ד', והדברים כמוסים עמדי. וכל כך היתה נפשו עורגת אל **הכותל המערבי**, עד שנדר נדר שביום שובו לירושלים, לא יכנס לשום

12. ראה גם לקמן עמ' 281 ואילך.

בית לפני שיבוא אל **הכותל המערבי**. וכך היה, שביום **ג' אלול** תרע"ט, כשעלה לירושלים, ביקש מכל ההמון הגדול שיצא לקבל פניו שילכו לביתם, ושהוא צריך לגשת למקום אחד קודם שיכנס לבית האכסניא שהכינו לו, ואני הלכתי אתו **לכותל המערבי**. בהגיעו למבואות הקרובים לכותל, חוורו פניו והלבינו, ושפתיו לחשו: "מה ידידות משכנותיך ד' צבאות, נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ד', לבי ובשרי ירננו אל אל חי" (תהלים פד, ב-ג). ובבואו שמה קרע קריעה והתייפח בבכי, ואמר בתפילתו "מלוך על כל העולם כולו בכבודך", "ומפני חטאינו", "מלך רחמן רחם עלינו", ורק אחר כך הלך לקבל פני גדולי העיר והגיע לביתו.[13]

ובאותה איגרת מספר הגרי"מ עוד, כי כשחזר ועלה מרן הרב זצ"ל לארץ הקודש, ונתעלה כרבה של ירושלים, היה יוצא לא פעם בחצות הלילה מביתו בלווייתו, והולך לשפוך לבו על יד הכותל המערבי.

אכן, כמה נאדר בקודש היה המחזה: לילה, דממה, לאורך הרחוב הירושלמי הריק מאדם העיר, המלא סודות-פליאות מני קדם, צועדים והולכים שניים-נסתרים, שתי נשמות הקשורות בעבותות-פז, בקשר עליון דאורייתא. צאצאי מלכות בית דוד[13]. נבלעים הם בין חומות העיר העתיקה, עולים במעלות-קודש ומתעלים בחזיונות-קודש, צועדים ומרחפים, גופם בעלמא דאתגליא ונשמתם בעלמא דאתכסיא, וכל ישותם צמאון לחיי-עולם, לאור נצחים – "לבי ובשרי ירננו לאל חי".

"חששתי לכלות-הנפש בתפילה"...

ובשעת רצון סיפר הגרי"מ :

"בקיץ תרפ"א יצא הרב לנופש להר-טוב, ובאתי לבקרו שם, והמשכנו בסוד-שיח עד שעה מאוחרת בלילה. והנה בבוקר הרגשתי שהרב מתאחר בתפילתו, ולא עוד אלא שלא כדרכו, שלא לעסוק בשום דבר לפני התפילה, ראיתי שהוא ניגש אל בעל האכסניה והתחיל מגלגל עמו שיחה על ענייני גידול צמחים, ואיזה עצי פרי ניתן לנטוע בסביבה, ורק אחר כך הלך להתפלל.

האיחור והשיחה גם יחד הפליאוני מאוד, והרהבתי עוז בנפשי לשאול את הרב לפשר הדבר. ותשובתו היתה: בבוקר זה התלהטה בלבי תבערת צמאון לאל חי, עד שחששתי

---

13. באחד המכתבים מביע הגרי"מ את משאלתו "להרבות רחמים גדולים – – – שנשמת יחזקיה מלך יהודה המופיעה בהדרה במעלת כבוד מרן שליט"א, תתאחד יחד עם נשמת יותם בן עוזיה מלך יהודה – – – להחכים את כל העולם כולו במאור תורתנו הקדושה" (שם' עמ' פ, מהדו"ב אגרת לג, עמ' פד).
וכנראה שלפי הצעת הגרי"מ הוסיפו למרן זצ"ל בימי מחלתו הקשה את השם **יחזקיה**, ונזכר שמו הנוסף הזה, בהכרזת הרבנים וכל גדולי א"י, ליום התפילה הכללי לרפואתו של "גאון הדור שבית ישראל נשען עליו, עמוד-התווך של התורה והיהדות בארצנו הקדושה" ("קול תורה" שנה ד' חוברת יא-יב, עמ' כא).

לכלות-הנפש בתפילה, ונאלצתי להקטין את יקוד רגשי הקודש, בירידת המחשבה לעניינים מוחשיים-מעשיים".

["כי השכל שבנפש המשכלת, כשמתבונן ומעמיק מאוד בגדולת ד', - - - יתלהב לבו באהבה עזה כרשפי-אש, בחשיקה וחפיצה ותשוקה ונפש שוקקה לגדולת אין סוף ברוך הוא, והיא כלות הנפש, כדכתיב נכספה וגם כלתה נפשי וגו' וכתיב צמאה נפשי לאלקים וגו' וכתיב צמאה לך נפשי וגו', והצמאון הוא מיסוד האש שבנפש האלקית" – תניא פרק ג, ועי' נפש החיים שער ב פרק יד].

"עם השתתפותו בצערו של הפרט, עמד לנגד עיניו כל הכלל"

"שכל הבקשות בצלותא, הכל על כלל ישראל - - -
כמה דתקינו הבוחר בעמו ישראל באהבה".
ביאור הגר"א ז"ל לתקוני זוהר דף מח

באותה איגרת מוסיף הגרי"מ לתת לנו תיאור פנימי, על יסוד שיעור קומתו של הרב ועל סוד תפילתו:

"כי באמת יסוד קומת הקדושה שלו הוא, שהיה כולו **כללי**, ולא היה בו שום חוש **פרטי**. - - - כי בהסתכלותו **בפרט**, היה רואה בעיני-הבדולח שלו, את כל **הכלל** כולו, **שהפרט** הוא חוליה ממנו. - - - וכשהיו מבקשים ממנו להתפלל עבור **פרט**, הנה יחד עם השתתפותו בצערו של **הפרט**, עמד לנגד עיניו כל **הכלל**, ונכלל צער **הפרט**, בצער **הכלל**. ובזה עצמו היה מביא את הישועה **לפרט**, מפני שהרים אותו בתפילתו וכללו בתוך **הכלל**, שעליו נאמר "הן אל כביר ולא ימאס".[14]

ואף גם בצער קרובי משפחתו, לא היה מרגיש בהם יותר ממה שהרגיש בצערם של אחרים, שכן בכל מבטו לא היו קיימים מושגים של **פרטים** כי אם **כללים** [ועי' אורות הקודש, ח"ג, דרך הקודש, עמ' שלח, חסידות, פרק כד "אהבת הצדיק ותפילתו"].

- - - ופעם אחת היה אחד מקרובי המשפחה זקוק לישועה, ורב גדול בחו"ל, שהיה מקורב למשפחה, הצטער מאוד על כך, וערך מכתב לכבוד קדושת מרן הרב זצ"ל, שהוא מאמין באמונה שלמה שאם כב' [הרב] היה מעתיר בעד אותו קרוב, בודאי היה נענה מן

---

14. "תורת חוץ לארץ עוסקת בתיקון הנפש **הפרטית**, - - - לא כן תורת ארץ ישראל, היא דואגת תמיד בעד **הכלל**, בעד **כללות** נשמת האומה, הפרטים מתכנסים בקרבה ב**כללה**. הם מתעלים בעילויה ומתעטרים בעטרתה" (אורות התורה, פרק יג, ג).
"גדולי הנשמה אינם יכולים להיות נפרדים מן **הכללות** היותר מקיפה, כל חפצם ושאיפתם היא תמיד טובת הכלל כולו – הכלל במלוא רחבו וגבהו ועמקו. - - - לאושר של הכל הם מצפים, לאורה ולשמחה של הכל הם מיחלים. הם שואבים את אהבת כל ההויה, מאהבת ד' העליונה, מחולל כל ומחיה את כל" (אורות הקודש, ח"ב, עמ' תמב).

השמים, והישועה היתה כבר באה, אלא שמתוך עבודתו למען הכלל, הוא מסיח דעתו ממנו, ואינו פונה להעתיר בעדו.

ואז כשקיבל הרב את המכתב, שלח לקרוא לי במיוחד, ואמר אלי בזה הלשון: ׳אני מתפלא איך קלע הרב ההוא אל המטרה, אבל מה אעשה, אם אין לי זיקה אל **הפרט**, וכל מעייני נתונים **להכלל**, ואך למלא בקשתו של הרב ההוא, הנני מוסר את ענין התפילה לכב׳, ובעל-הרחמים לא ימנע מלהיות נעתר לתפילה שיתפלל כב׳ לד׳ בלב ונפש׳ – עד כאן דבריו אלי. ובבחינתו זו שהיה כולו **כללי** ולא **פרטי**, עלה על כל בני-דורו, והיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם – – – אשרי הדור שהיה שרוי בתוכו״.[15]

״נושאים אנחנו את דענו למרחוק, בשביל ההתעלות הכללית״

קומת קדושה כללית זו, עד כדי אי-האפשרות להצטמצם בפרטיות, היא הפותחת לנו שער להבנת סוד שיח קדשו של הרב **בעולת ראייתו**. **עולתו של הרב** מתעלה והולכת מעל לצרכי הפרט, מעל לבעיות הכלל, ואף מתרחבת ועוברת מעבר לגבול ישראל, והיא חובקת זרועות עולם, מקיפה את כל ההוויה:

> נושאים אנחנו את דענו למרחוק, לא רק בשביל ההטבה הפרטית של כל יחיד, ולא רק בשביל חוג פרטי של עולם מיוחד, כי אם בשביל ההתעלות הכללית של העולמים הרבים, אשר ברוח ד׳ רבון העולמים נוצרו להיות מתעלים והולכים, משתפרים ומתקדשים.
>
> עולת ראיה א, עמ׳ קס

וזאת תורת **העולה**: עומד האדם במקדש הבריאה, ועובד בכל לבו ובכל נפשו ליוצר הכל, וכל מקום שאדם עומד בו עמידה ישרה מול האלוקים – מקדש הוא, וככל שעמידתו כולה אומרת שאיפת התעלות וכיסופי דבקות במקור החיים, באל חי העולמים – עמידתו קרבן היא.

וכשעמידה-תפילה זו חורגת מתחומי הפרט, ומגיעה למרחבי ההוויה, והאדם משמש כבא-כוחה של הבריאה כולה, בשאיפתה לדבקות בבוראה, כמבטא רצון היצירה להידבק ביוצרה, מתעלה אז האדם המתפלל, מתעלה אז האדם העומד מול האלקים, מתרומם ומתנשא, והעולם כולו עולה ומתעלה עמו, והקב״ה שמח למראה יציר-כפיו המיישר לבו לקראתו, העולה ומעלה את עולמו, ומיד נפתחים מעיינות-חסד, ושופעים שפע ברכות על גוי ואדם, על עולם ומלואו.

---

15. ״אלו בעלי הנשמות הגדולות, השטים בלי הרף במרחבי-ה של האמת הענקית, מסתכלים הם מתוך אספקלריא מאירה על כללות האומה, והיו הכל לאחדים כעיניהם״ (הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ״סיני״, אלול ה׳תצח״ר, עמ׳ ע).

"מרומם האדם בתפילתו את כל היצור"

ויסוד זה שאדם-המעלה המתפלל, הוא בא-כוחה של הבריאה כולה בעריגתה למקור חייה, מוסבר בטוב טעם בעטו המבורך של הרב אלימלך בר-שאול ז"ל:

> בהרבה ספרים מדובר על התפילה, אבל מה שהרב זצ"ל אומר על התפילה – לא נמצא בניסוח כזה בשום ספר:
>
> "התפילה היא האידיאל של כל העולמים. כל ההויה כולה למקור חייה היא עורגת – – – הכל הומה, שואף ושוקק, לחמדת שלמות מקורו העליון – – – והאדם סופג את כל השקיקות הללו – – – ובא תור הגלוי – – – היא **התפילה** המכה גלי אורה, מרומם הוא האדם בתפילתו את כל היצור, מייחד הוא עמו את כל היש, מעלה את הכל למקור הברכה, למקור החיים" (עולת ראיה א, ענייני תפילה, עמ' יג).
>
> לא מדובר כאן על מצוות התפילה, אלא על **יסוד** התפילה – היסוד שבהוויה והיסוד שבנפש. אין התפילה איזה מעשה מוגבל, אלא "אידיאל כל העולמים".
>
> – – – אדם-המעלה העומד ומתפלל, אינו מתפלל רק בשביל עצמו, אלא הוא שליח של כל העולם כולו. כשהוא פונה אל הקב"ה, הוא פונה מתוך כל הבריאה, ומשמש פה לכל הבריאה, פה לכל יצורי בראשית.
>
> – – – כמה אושר נפשי ישיג האדם, אם ירגיש אפילו מעט מזה, בעמדו להתפלל לפני קונו, כשיראה את עצמו כשליח-ציבור של הבריאה כולה".
>
> שיטתו של הרב קוק במחשבת היהדות, ירושלים תשכ"ג, עמ' מה-מח

נעימת הדביקות לפני קריאת שמע של שחרית

נעימת דביקות היתה שגורה בפי הרב בוקר-בוקר בתפילת שחרית לפני "קריאת-שמע", נעימה שכולה ריכוז והתעמקות, התייחדות והתעלות.

אפשר היה להרגיש בחוש כיצד הוא מגיע למלוא כוונת הלב, למלוא עומק המוח, והוא מקבל עליו עול מלכות שמים ביחודא-שלים, בכל נפשו ובכל נשמתו.

נעימה מיוחדת זו, רווייה היתה ברוח ניגוני חב"ד, ומוצאה כנראה מימי שחר הילדות, ממחיצת חסידים-"עובדים", מודרכיו של ה"משפיע" רבי יחזקאל יאנובר ז"ל, שהאריכו בתפילתם ב"שטיבל" החבד"י-הקאפוסטי, בגריבה עיירת מולדתו.

ומשמעותה של נעימה-שירה זו, יפה נתפרשה על ידי בנו של הרב בעל ה"תניא", האדמו"ר האמצעי ר' דובער נ"ע, בספרו "פירוש המלות" (ורשה תרכ"ז) אות קכו: "שהשיר בפה נמשך ויוצא מהבל **הלב** שיש בו רוח-חיים, ושם מלובשת הכוונה ש**במוח** והעונג והרצון שבעצמות **הנפש**".

ותמיד תהיה מחשבתו דבוקה בעולם העליון

ותמיד תהיה מחשבתו דבוקה בעולם העליון, בו יתברך, וזה שאמר הכתוב ברמז (ויקרא כא, יב): "ומן המקדש לא יצא", וכשרוצה לדבר מענייני העולם-הזה, יהיה במחשבתו שהולך מעולם-העליון למטה, כאדם שהולך מביתו לחוץ, ודעתו לחזור תיכף ומיד.

דרכי-ישרים[16]

וכדבר הזה ראינו-חזינו במרן הרב זצ"ל. כל פעם שהיה נכנס לישיבה, לתפילת מנחה, היתה לנו הרגשה לא שהוא **בא** אלינו, אלא שהוא ירד אלינו, ירד **מלמעלה**, מן העולם העליון שבו הוא שרוי, ושם עיקרו ונופו גם יחד.

"ולוואי והייתי מתפלל מנחה בערב יום הכיפורים כמו שהוא מתפלל מנחה ביום-חול רגיל"

סיפר הרב ר' יצחק אפשטיין ז"ל, תלמידו ובן-ביתו של הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל:

"בעיצומו של קיץ, כשעלה הרב לפוש על הר-הכרמל, הגיע לשם גם הגרא"ז מלצר ז"ל לנופש-קיץ, והתארח במלון-פנסיון בסביבה הקרובה. והואיל ובבית-הכנסת הקרוב לבית-מלונו של הגרא"ז היה מניין רק בתפילת שחרית, לא רצה הגרא"ז להטריח אותי לאסוף לו מנין למנחה, והציע ללכת לבית מלונו של הרב, ששם היה מניין גם במנחה ובערבית.

בהפסקה שבין מנחה לערבית התיישבו זה ליד זה, ושקעו מיד במשא ומתן של הלכה. הידידים הוותיקים מישיבת ולוז'ין חידשו ימיהם כקדם, והיתה חדוותא-דאורייתא ביניהם, כבימי הנעורים במתיבתא-רבתא בהנהגת הגאון הנצי"ב ז"ל.

בשובנו התחיל הגרא"ז לדבר בשבחו של הרב, ולהפליג בגדולת תורתו ויראתו. והוסיף הגאון הצדיק בתומת-ישרתו ורוב-ענוותו: "ולוואי והייתי מתפלל מנחה בערב יום-הכיפורים כמו שהרב מתפלל מנחה ביום חול רגיל".[17]

*

מייסד בני-ברק, רבי יצחק גרשטנקורן ז"ל,[ד] כותב בזכרונותיו: "כמה צדקות, כמה אצילות היתה נסוכה על קלסתר-פניו הקדוש – – – ובאמת מי שלא ראה דבקותו של אותו צדיק בשעה שהיה עומד ומתפלל, אינו מסוגל לדמות לעצמו תואר פניו הקדושים" (ח"א, עמ' עד).

---

16. הנהגות ישרות מהרב הצדיק רבי מנחם מענדיל ז"ל מפרמישלאן, טשערנוביץ תרי"ט.
17. ועי' מה שכתבו בני הגר"א מווילנא ז"ל, בהקדמתם לביאורו על שו"ע אורח-חיים: "רבים מעדת ד' – המה ראו כן תמהו: איך יגיע איש אל שיעור אהבת ד' כמותו. כי כל תיבה ותיבה מתפילתו, היתה יוצאת מפורשת מפיו בקדושה ובטהרה, עם המחשבה הטובה ויושר הלבב, ונראית כאילו נתוסף לו מדע בכל תיבה ואהבת ד' בכל מלה בלשונו". ע' עדות ר' אליעזר אלינר מועדי הרא"ה מהדו"ב עמ' 394.

תפילת מנחה בבית הכנסת של האר״י הקדוש ז״ל

סיפר נאמן בית הרב ומשמשו, רבי מאיר-דוד שוטלנד[ני] ז״ל:

במסע ההתעוררות בגליל העליון, הגיעו הרב ומלוויו לצפת עיר המקובלים. משום קדושת כהונתו לא הלך הרב להשתטח על קברות הצדיקים,[18] ורק מרחוק הסתכל על מקום מנוחתם, והקדיש תשומת לב מיוחדת לקברו של האר״י הקדוש ז״ל.

אכן תפילת המנחה שהתפלל הרב בבית הכנסת של האר״י, על פי כוונות האר״י, היתה נפלאה ביותר. זו היתה תפילה שנמשכה זמן רב, וכולנו הרגשנו שהרב נתון בעולמות העליונים.

אורות התפילה – אורות הגאולה

סידורו של מרן הרב זצ״ל – עולת **ראיה** – זהו הסידור הארץ-ישראלי, ביטוי נשגב לתפילת הנשמה של הכהן הגדול מאחיו, לברקי אורות כיסופיו, בימי צמיחת קרני הישע, בתקופת התנוצץ אורות הגאולה. סידור ארץ-ישראלי זה – כולו הוד והדר, עוז ותפארת, רעננות ופריחה. **אורו פני התפילה** ונתחדשו שעותיה כקדם, כימי עולם וכשנים קדמוניות:

> כימים אשר היתה האנושות בטהרתה, וכימי העלומים של האומה, אשר זרח עליה אור–אלקי–אמת, בכל חום–תום ויושר לבב, והעבודה האלקית חגגה אז את חג השלמתה המלאה, רבת האוצרות, רבת החיים, וגדולת העוז לאלקים.
>
> עולת ראיה א, עמ׳ קנא

שירת עולת התמיד

מי זאת עולה – עולה ודאי [רוצה לומר שעולה למעלה],
מן המדבר – מן המדבר ודאי, מן דיבורא!

תקוני זוהר דף מ״ח, ב,
וביאור הגר״א ז״ל שם

משמעותו העמוקה של מאמר חז״ל ״תפילות כנגד תמידים תקנום״ (ברכות כו, ב) – התפילה היא תחליף לקרבנות – מתבארת לעומקה ומתבהרת במרחביה רק מתוך הטיול בעולמות המחשבה והשירה של מרן זצ״ל בדברות קדשו בפרשיות הקרבנות, סדר המערכה ומשניות ״איזהו מקומן של זבחים״. שם מגלה לנו הכהן הגדול מאחיו את האור הגנוז בכל פרט מפרטי עבודת הקודש, כיצד כהנים בעבודתם מאחדים עולמות

---

18. עי׳ הערתו של מרן הרב זצ״ל בחוברת ״אלה מסעי״, פרנקפורט תרע״ו, עמ׳ 40 (״זכרון ראי״ה״, ירושלים תשמ״ו, עמ׳ נ). אל המסעי, מהדו״ב ה׳תשע״א, עמ׳ 121, וע׳ שם עמ׳ 258 בירור בסוגיה.

ומלואם "ביחודא שָלים בשם כל ישראל". ורק עם הופעת דברי שגב אלו, מובן סוד שיחו של הרב בספרו הגנוז "ערפלי טוהר" (עמ' ז, מהדו"ב עמ' י. שמונה קבצים ב, כ):

> יותר **מהתפילה** המבוטאה, מלאה חיים היא העבודה האלקית, המתגלה ברוב חיל–גבורתה בעבודת הקודש והמקדש, שיבנה במהרה בימינו. הצפייה לבניין המקדש ולעבודת הקרבנות, היא השאיפה היותר אצילית והיותר עליונה, מכל מה שכל רוח עדין וכל נשמה שירית עליונה יכולה לצייר.

אכן, ב"עולתו" של הרב אתה חש לא עבודת הקרבנות לבד, כי אם **שירת** הקרבנות... עבודת הקודש והמקדש מופיעה לפנינו בתפארת עוזה הקדמוני, כולה מלאת און ועצמה, ורעננות-בראשית על ראשה. צהלת נעורי עולם ומלואו בוקעת ממנה, ושפע כוחות עצורים מזנקים אל על בכוח-איתנים.

זאת תורת העולה, זאת תורת התפילה.

הנשמה המלאה תמיד שלהבת אש-קודש

שורות קודש שנכתבו על ידי הרב בפירושו על סידור התפילה, בתיאור "**נשמה המאירה תמיד**", הם למעשה דברים אישיים, המתארים את נשמתו הוא:

> אני לדודי ועלי תשוקתו – לא תוכל להכחיש עצמת מעלתה ואורה, **הנשמה המאירה תמיד**, המלאה תמיד **שלהבת אש קודש** וצמאון לאלקי עליון, הספוגה כולה תמיד בנחלי עדנים של קודש–הקדשים, השרויה תמיד בתוך ספירה של שירת–זמרת נגינת–נועם–קודש, הצמאה ומתענגת יחד.[19]

עולת ראיה ב, עמ' ח-ט

תוך כדי ביאור פסוק מופלא זה בשיר-השירים, גילה לנו הרב גילוי פנימי מעמקי נשמתו הוא, שעם כל ענוות-הצדק, האמת הפנימית שבה פורצת ועולה, **שלהבתה** עולה מאליה, ונחלי-עדניה משקים ומרווים צמאים לקודש ונכספים לאורה. והלא כה הם דברי **הרב**, בהשתפך נפשו בהמיית-שירה:

> לבבי מלא עריגה רוחנית גבוהה –
> אור אלקים הבו לי,
> תענוג א–ל חי ושעשועו,
> גודל יפעת היכל מלך–עולם.

---

19. "שלהבת אש הקודש של אהבת-ד', הלא בתוך הנשמה היא תמיד בוערת, מחממת היא את הרוח, מאירה היא את החיים ועינוגיה אין להם סוף – אין מידה מתארת את נועמם ומתקם" (מוסר אביך, ירושלים תשל"א, עמ' צג).

הנני תמיד הומה :
א–ל אלקי אבי,
אשר כל לבי נתון לאהבתו,
אשר פחדו ירוממני.

מצפה אני לישועה ואורה,
להופעת דעה ונהרה,
אתענג בנועם ד׳
ברום חביון, בעוז עליון.

זכרון – קובץ תורני-מדעי, ירושלים תש״ה, עמ׳ טז

והדברים מזכירים לנו את האמור ב״אדרא זוטא״: ״פתח רבי שמעון ואמר, אני לדודי ועלי תשוקתו – כל יומין דאתקטרנא בהאי עלמא, בחד קטירא אתקטרנא ביה בקדושא-בריך-הוא, ובגין כך השתא ועלי תשוקתו. – – – בד׳ תתהלל נפשי ודאי, דהא נשמתי ביה אחידא, ביה להטא, ביה אתדבקת ואשתדלת״ (זוהר האזינו, דף רפ״ח ודף רצ״ב).

נוספות

זכות נתגלגלה לידי לרכז את דברי מרן הרב זצ״ל על התפילה בשמונה פרקים, ותוך כדי ריכוז וסידור הדברים של הרב, התגבש פרק מיוחד על תפילתו של הרב זצ״ל משחרית ימיו ועד זקנה ושיבה, מפיהם ומפי-כתבם של עדי ראייה ושמיעה, שתפילתו של האי-טהור-גברא, כהנא-קדישא, חיממה את לבבם. והנה נוספו לנו עוד כמה רשמים חזקים מעבודת-הלב המופלאה של מרן הרב זצ״ל, ובראשם דברי הסופר-המשורר ר׳ יוסף-צבי רימון ז״ל:

״אהבתי את התעלותו של הרב בתפילתו. פעם באתי אליו ביפו, בבוקר אחרי התפילה, ואחרי שאמר ״אין כאלקינו״ היה שרוי בהתפעלות, והסביר לי הרבה את מושג הדברים. בירושלים ראיתיו כותב רעיונות הרבה על דבר התפילות שבסידור, והיה מרחיב ומסביר בהם הרבה. קסם מיוחד היה לו בהתפללו ערבית, אהבתי להביט עליו בלי סוף״.

מיודעי הרב ד״ר י״מ להרמן (שליט״א) [ע״ה] כותב בתוך דברי-הערכה שלו ל״אורות התפילה״:

״וכאן רוצה הכותב להתחבר בזכרונותיו על מרן הרב זצ״ל. זכיתי להיות במחיצתו במשך ארבע שנים שלמות, בזמן שהרב היה בלונדון בעת המלחמה העולמית הראשונה. הייתי המורה שלו לאנגלית, אף שהייתי עוד בחור צעיר, תלמיד ישיבה, אבל זכיתי להיות אתו יום יום בביתו מאחורי בית הכנסת ״מחזיקי הדת״, והוא למד אתי בשמונה פרקים להרמב״ם. ראיתיו בזמן תפילתו הזכה, ושמעתי השתפכות הנפש שלו לפני בוראו. כמו כן הייתי יחד אתו במקלט בזמן הפצצת הגרמנים על לונדון והקשבתי לקריאת פרקי התהלים שלו, כשכל חושיו היו מרוכזים ומכונסים בתוכו, ולא הרגיש כלל בכל ההמולה אשר היתה מסביבו״ (שנה בשנה, תשמ״ה, עמ׳ 335).

ומספר ר׳ ברוך דובדבני ז״ל מזכרונותיו על הרב בשנותיו האחרונות בירושלים:

״אני נזכר שפעם בשעה מאוחרת בלילה עליתי לביתו, חיפשתי את חתנו, אבל כולם ישנו. רק הוא לבדו הסתובב באולם, והנה אני רואה שכולו לוהט, שכולו מרחף בעולמות לא שלנו. ואני מקשיב, והנה הוא מפזם את שירו של ר׳ יהודה הלוי ״ישאלוני רעיוני״[20], שנוהג היה לשיר אותו ברגעי התעלות במוצאי שמחת-תורה. הוא צועד וצועד אל פני החדר, ומטעים וחוזר ומטעים את המלים ׳הנני עבד-עבדים לפני מלך מלכי המלכים׳ – – – נבהלתי וירדתי במרוצה״.

---

20. עי׳ לעיל עמ׳ 102.

סיפר הרב שלמה-זלמן זלזניק ז״ל, מראשי ישיבת ״עץ חיים״ בירושלים:

״היה הדבר ביום ששי אחד אחר הצהרים. ערב-שבת והכל ממהרים לביתם, והנה הגיע לישיבה מברק דחוף מהמשרד שלה בארצות הברית בקשר עם איזה עזבון, והיה הכרח להשיב מיד במברק, ונחוצה היתה גם חתימתו של הרב על מברק זה. דחיפות העניין וחשיבותו היו במידה כזאת, שאילצה אותי לטפל אישית בדבר, והלכתי מיד לבית הרב לקבל אישורו וחתימתו.

כשבאתי לביתו וניגשתי לדלת חדרו הקטן בו ישב, למד וכתב, לא דפקתי מיד אלא שמתי אוזן לשמוע אולי הרב לומד ואין להפריעו באמצע לימודו. והנה עולה באזני קול המיה נרגשת. נעצרתי והקשבתי. הבחנתי שהרב לומד פרק בנ״ך בהטעמה מרובה, וחוזר עליו ביתר הטעמה. ופתאום קולו עולה, והוא חוזר וקורא את הפסוק בהתרגשות גוברת, וכאילו נתגלו לו דברי הנביא בגילוי חדש. הוא עובר לפסוק נוסף וחוזרים הדברים, והלימוד נמשך.

גדלתי בירושלים בין גדולים ויראים, צדיקים וחסידים. ראיתים בלימודם ושמעתים בתפילתם, אבל מעולם לא שמעתי לימוד תנ״ך כזה. היה זה לא לימוד אלא תפילה, ולא תפילה רגילה אלא עבודה שבלב. כך מתפללים קדושי-עליון בעת רצון, בשעות התעלות, ׳בדחילו ורחימו׳.

עמדתי נרגש וחיכיתי. גם כאשר נגמר הלימוד, כשנדמה התפילה, עדיין נשארתי עומד רתוק למקומי עד אשר שבה נפשי למנוחתה, ורק אז העזתי לדפוק קלות בדלת. כשנכנסתי היו עוד פני הרב מלאים ריגוש, אולם הוא קיבלני כדרכו במאור-פנים, וכשרק שמע את משאלתי נזדרז וכתב וחתם, ואף צירף ברכתו שיעזור ד׳ והכל יהיה בהצלחה.

כשנפרדתי ממנו אמרתי לעצמי: ידעתי שהרב הוא גאון וצדיק, אולם כאן הוא נתגלה לפני כאחד קדמון שלא מעלמא הדין, וכל אלה שמרשים לעצמם לבקר את מעשיו או את דבריו, אינם מכירים אותו כלל וכלל. מי שמסוגל ללמוד כך פרק תנ״ך, לא רק שאסור לדבר בו סרה, אלא שאסור גם להרהר אחריו. לא לנו למדוד דרכיו בקנה-מידה רגיל, כי גבוה ונשגב הוא מכולנו – ׳סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה׳. מאז קיבלתי על עצמי שלא להיגרר אחרי בעלי-המחלוקת, נזהרתי להתרחק מכל מי שפגע או נגע בו, ואף לא לשמוע דיבור של ביקורת על איזה מעשה שלו, או ביטוי שלו״.

[סיפור מעשה מופלא זה הגיע אלי בראשונה מפי הרב יצחק רוזנטל ז״ל, והוא מסר את הדברים ברוב התרגשות. שוב שמעתיו מפי הגרש״ז אוירבך (שליט״א) [זצ״ל] שגם הוא עוד זכר את הרושם הגדול שעשה הדבר על בעל-המעשה, הרש״ז זלזניק ז״ל].[21]

וזכיתי גם אני לראות את הרב בשעת-חדוותא בשמחת-תורה בסעודת הצהרים, שהיתה התרוממות רוח גדולה בשירה שעל שולחנו הטהור, והנה קם הרב והתחיל מהלך על פני החדר, ושר בהתרגשות את שירתו של ״בעל-התניא״ על הפסוק בתהלים (עג, כה): ״מי

---

21. כשהתקרב הרש״ז זלזניק ז״ל אל **הרב**, עמד גם על עוצם גדולתו התורנית, וסח לי בנו הרב שמעון זלזניק (שליט״א) [ז״ל]: אבא ז״ל היה אומר **שגאון** הוא הרב קוק. ישנם בירושלים ראשי ישיבות גדולים ששיעוריהם טובים מאוד, אבל היקף גדול כזה **בכל** מקצועות התורה – זה יש רק אצל הרב קוק. והוא הוא הגאון האמיתי.

לי בשמים, ועמך לא חפצתי בארץ״ – איך וויל ניט האבן דעם עולם-הזה, איך דארף ניט האבן דעם עולם-הבא, נאר דיר אליין, נאר דיא אליין!״ (איני רוצה את העולם-הזה, איני צריך את העולם-הבא, רק אותך לבדך, רק אותך לבדך!)

[ומקור-הברכה של שירה עילאה זו הוא בדרגה הגבוהה של **אהבת-עולם**, שמגיעים אליה היחידים-המתבוננים. ומפורשים הדברים בתניא (פרק מג): ״אך אהבת-עולם היא הבאה מתבונה ודעת בגדולת ד׳, – – – אשר על ידי התבוננות זו, ממילא תתפשט מידת אהבה שבנפש מלבושיה, דהיינו שלא תתלבש בשום דבר הנאה ותענוג גשמי או רוחני, לאהבה אותו ולא לחפוץ כלל שום דבר בעולם **בלתי ד׳ לבדו** – – – וכמו שכתוב ׳מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ׳ וגו׳״].

דברים אלה שפרסמתים ב״שיחות הראי״ה״ (עמ׳ 233), הגיעו לעיונם של כמה אנשי חב״ד, והם העירו לי שלא ידוע להם על שירת דביקות זו של בעל התניא.

והנה זכיתי למצוא מקור מוסמך ביותר, המביא את הדברים – קצת בשינוי נוסח – וקובע בפירוש שהאדמו״ר הזקן נ״ע הוא-הוא שהשמיע אותם בשעת דבקות. המקור הוא נכדו המופלא, הנשיא השלישי לבית חב״ד, אדמו״ר הגאון ר׳ מנחם מנדל זי״ל בעל ה״צמח צדק״, הכותב: ״שורש עניין אהבה דבחינת ועמך לא חפצתי, שלא לחפוץ שום דבר זולתו יתברך, ולא אפילו שמים וארץ שהם גן-עדן עליון ותחתון – – – אלא תהיה האהבה רק לו יתברך לבד. – – – וכך היה נשמע הלשון, ממורנו רבנו נ״ע בדביקותו, שהיה אומר בזה הלשון: ״איך וויל זע גארנישט, איך וויל ניט דאיין גן-עדן, איך וויל ניט דאיין עולם-הבא וכו׳ איך וויל מער ניט אז דיך אליין״ (״דרך מצותיך״, שורש מצות התפילה, פרק מ, דף קלח).

שירת הדבקות הזאת ודאי הגיעה אל הרב ישירות מפי מי ששמע אותה מה״צמח צדק״ עצמו. שכן היה סבו של הרב, מצד אמו, הרב ר׳ רפאל זי״ל[ב], חסיד מקושר ביותר אל הצמח-צדק ואחריו לבנו אדמו״ר מהרי״ל זי״ל מקאפוסט. והיה זה הוא שהקים את ה״שטיבל״ החב״די בעיירתו בגריבה, ואף טרח והביא לשם אחד מהאריות שבחבורה, את ה״משפיע״ רבי יחזקאל יאנעווער זי״ל, שהרב היה מזכיר בהערצה את חזרת מאמרי החסידות שלו בשבתות בשעת רעוא-דרעוין.

בסוף מאמרו ״התפילה במשנתו של הרב״ כותב ד״ר יהודה מוריאל[ג] (הי״ו) [זי״ל]:

״ויורשה לי להעלות בסיום המאמר חוויה אישית בלתי-נשכחת שזכיתי לה בשנה האחרונה לחיי הרב זצ״ל. בשבת חול-המועד-פסח, שנת תרצ״ה, עלינו, קבוצת חברים מ׳הפועל המזרחי׳ אל בית הרב, כדי להתבשם מזיו תורתו בעת הסעודה השלישית. אחרי שהרב גמר את דברי התורה, כיבד אותי בשירת התפילה ״ידיד נפש׳ [שרתי את המלים המרוממות במנגינה של ר׳ פיני זי״ל, החזן של הנכד הרוז׳ינאי אדמו״ר מבויאן זי״ל]. בעת השירה היינו כולנו מרוכזים במבטנו על זיו תארו של רבנו הגדול, ואפשר היה לחוש בבירור מה רבה היא המיית נפשו ומה עמוקים כיסופיו, כיסופי קודש פנימיים. אין ספק שדבר זה השפיע גם על שירתי.

אחרי שגמרתי לשיר את התפילה, השמיע הרב דבר שהפתיע את כולנו: 'אני מבקש לשמוע את התפילה כולה בניגונה זה – שנית'. התנצלתי לפניו, כי גרוני ניחר. לקח הרב זצ"ל כוס יין וכיבד אותי בשתיית 'לחיים', כדי לשמוע את התפילה פעם נוספת. ערגת-התפילה בלב קדוש זה, כפי שהיא באה לידי ביטוי באותו מעמד, השאירה על כולנו רושם בל-יימחה".

קובץ "באורו", עמ' 63

*

"ביצירתו רבת-ההיקף של הרב, קובע הספר 'עולת ראיה' [על סידור התפילה] ברכה לעצמו. כבר ההיקף הכביר מעורר השתאות, – – – שפע הכמות והתוכן מעידים נאמנה כי דברי הרב בראש סידורו, התקיימו בו בעצמו: 'התפילה המתמדת של הנשמה, מתאמצת היא תמיד לצאת מן ההעלם אל הגילוי' – – –

הרב היה גאון המחשבה והקבלה, ועם זאת אמן הכתיבה והביטוי. טבעי הדבר שמסכת התפילה תופסת מקום נכבד ביצירתו, שהרי בתפילה יותר מאשר בכל מקצוע אחר חוברו יחדו העבודה שבלב עם ההגות והמחשבה, שבהם היה הרב יחיד ומיוחד".

הרב רפאל-בנימין פוזן שליט"א, המעין, תמוז תשמ"ו, עמ' 25

גדול וגיבור

רום-רוח ועוז-הנהגה

"ועמד ורעה בעוז ד', בגאון שם ד' אלוקיו"

מיכה ה, ג

בשנת תרפ"ג, במלאות עשרים וחמש שנה לפטירתו של הגאון ר' שמואל מוהליבר ז"ל, הוציא הרב יהודה-לייב פישמן-מימון ז"ל ספר זכרון – "**ספר שמואל**" – לשמו ולזכרו. בספר זכרון זה נמצא מאמר הערכה מלא תוכן מקורי של מרן **הרב** זצ"ל, ושמו הוא "**גדול וגיבור**" (ראה מאמרי הראי"ה עמ' 130-127, ועי' שיחות הראי"ה פרק כד).

דומה שראוי הוא שם המאמר גם למי שכתב אותו, כי אכן היה הרב גדול וגיבור גם יחד, אם כי יש שוני בגדולה ובגבורה, שכן כל גדול מתייחד בגדולתו הוא, וכל תקופה מתייחדת בגבורה הנדרשת בה.

א

הרב היה כולו גדלות, כולו אומר גודל. זאת יכול היה לחוש, להרגיש כל בר-דעת ששהה במחיצתו. עניו וצנוע, מלא פשטות, ללא כל גינוני-כבוד, ועם זאת כולו אומר כבוד, כולו מעורר הערצה. טוהר עיניו המהורהרות, מאור פניו האצילים, ועל כל אלה – קרני ההוד המסתוריים שבקעו ועלו מתוך נשמתו, הם שיצרו הילה של קודש, פרוכת של זהב שהבדילה בינו ובין העם – כהן גדול בעבודת פנים, במקדשו הפנימי.

"הוא היה גדול עשרים וארבע שעות ביממה!" – זאת היתה תשובתו-הגדרתו של מרן הגאון הצדיק רבי יעקב משה חרל"פ ז"ל, לאלה ששאלוהו מה ראה על ככה שנתקשר אל הרב בקשר כה הדוק, בקשר עליון דאורייתא, והרי הכיר לא מעט גדולים בתוככי ירושלים עיר מולדתו, ואף קרוב מאד היה להם? "כן" – אמר הגרימ"ח ז"ל – "הם היו גדולים הרבה שעות ביום, אבל היו להם גם שעות רגילות. לא כן הרב – הוא היה גדול בכל עת ובכל שעה, הוא היה גדול עשרים וארבע שעות ביממה!"[כח]

ועל דרך זאת היתה גם תשובתו של הצדיק הירושלמי הרב ר' אריה לוין ז"ל, להרב ר' ראובן מרגליות ז"ל, ששאל אותו מה המיוחד בגדולתו של הרב, שהרי הוא בא במגע קרוב אתו וודאי עמד על אישיותו ועל הנהגותיו. "מי אני ומה אני", אמר רבי אריה, "שאוכל להעריך את גדולתו של הרב, אבל זאת יכול אני לומר: איך האב ביי אים קיינמהאהל קיין קטנות ניט גיזעהען (קטנות לא ראיתי אצלו אף פעם)!"

ואימרה נאה מסר לי חברי המנוח, ר׳ בנימין שחור ז״ל,[כט] שבמסיבת חכמים אחת היה מי שדיבר בשבחו של חכם אחד, ואמר עליו שהוא ״א קליינער הרב קוק״ (הרב קוק קטן). נענה אחד נבון ומעמיק והגיב: ״אוֹיְבֵּ אַ קליינער, איז דאס ניט הרב קוק!״ (אם קטן – אז זה לא הרב קוק!) – כי הרב היה כולו גדלות.

לפני שנעמוד על סוד גדולתו, עלינו להקדים ולקבוע גדלות מה היא. בכשרונות גדולים לבד אפשר כבר להחשב גדול אצל אומות העולם. לא כן בישראל – בכדי להחשב גדול נחוץ צירוף של מידות נעלות לכשרונות הגדולים, ורק כששניהם משלימים זה את זה, יכול בעליהן להיכנס בשורת הגדולים. אולם גם בזה לא סגי, להשלמת הגדלות האמיתית נחוצה גם נשמה גבוהה, ורק כששלוש אלה מצטרפים, אז אותה גדלות קובעת לעצמה ייחוד מקום במערכת הגדולים בני העלייה אשר בדורות ישראל ״גדול״ שמם, גדול ומהולל.

מרן הרב זצ״ל נתברך בשלושתם: כשרונותיו היו מופלאים – חריפות מוח תוך תפיסה מהירה; זכרון פנומנלי – ״בור סוד שאינו מאבד טיפה״, ועם זאת שקדן ללא ליאות; מידות-זהב, תרומות מתרומות מידותיהם של הורים ומורים; ונשמה אשר מעולם האצילות חוצבה, אשר גובה לה וזוהר בה.

ועם זאת אין אלה מסבירים לנו עדיין את סוד הרציפות, את סוד הגדלות הרצופה של עשרים וארבע שעות ביממה, שהרי גם אצל נשמה ישנן מעלות ומורדות, וכשם שישנן שעות של ״עליית נשמה״ כך ישנן גם שעות ירידה, שעות ״מוחין דקטנות״.

אכן, יסוד ושורש הגדלות הרצופה של הרב הוא בדבקות המתמדת שלו במקור הגדולה, בדבקות המתמדת בד׳, בשקידתו המופלאה בתורה מתוך חוויה של קדושה, בעבודת תפילתו מתוך רוממות-רוח, בהתעצמות בכל מידותיו – מכאן נובעת הגדולה האמיתית.

ב

גדלות זו הבאה מתוך דבקות מלאה בד׳, גם כשהגדול מרגיש בה, אין בה שום חשש של גאווה, שכן אי אפשר להגיע אליה כי אם אחרי מידת הענווה, ככתוב ב״אורות התשובה״: ״לדבקות אלקית תדירית – – – אי אפשר לבוא כי אם אחרי הענווה המוחלטה״ (פרק י אות ד).

וכך מביע הרב ברינתו-תפלתו הפורצת מעומק רום נשמתו:

לפניך שיחי אשפוך, רבון כל העולמים,
לא תעכבני גדולתך לגשת אליך,
כי הלא הגדולה היא הענוה,
ואין סוף להנה כמו לכל מדותיך.
ידיעתי בשפלותי ואפסותי

גם היא לא תמנע בעדי לקרבה אליך,
כי אין קץ לגודל אשר ירחש לבבי אלי,
באשר אני אחד מיצוריך.

אורות התפלה, סוף פרק א עמ׳ 36, מהדו״ב עמ׳ 40
חדריו עמ׳ קנג.

ומשתקפים הדברים מתוך האספקלריא המאירה של רבנו ישעיה הלוי הורוויץ ז״ל: ״ומי שמבין ומשיג ביותר מגדולת השם יתברך, אז הוא יותר ירא-ד׳ – – – וביותר שהוא ירא-ד׳ הוא ביותר עניו, כי ביותר שמשיג מגדולתו יתברך, ביותר יודע שפלותו – – – וביותר שהאדם הוא גדול וחכם ומבין, ביותר הוא עניו, ולפי גדולתו ענותנותו, – – – והענוה שבאדם היא סימן לגדולה״ (של״ה הקדוש, תורה שבכתב, פ׳ עקב).

״הבו גודל לאלקינו״ אמר משה, רבן הראשון של ישראל, כי רק לו יאתה גדולה. וכמו שאמר יותר מאוחר נעים זמירות ישראל: ״לך ד׳ הגדולה״, ״ד׳ אלקי גדלת מאד״, ״גדול ד׳ ומהולל מאד – ולגדולתו אין חקר״. ומי שמחובר למקור הגדולה הוא הזוכה לגדלות-אמת. מי שדבק בהקב״ה בכל נפשו [״ואתם הדבקים בד״״, וכמו שמדייק השל״ה הקדוש: לד׳ לא נאמר אלא בד׳], ומרגיש שהוא יונק משורש החיים האמיתיים – ״חיים כלכם היום״ – אף עליו נאמר ״ולגדולתו אין חקר״, גדולתו היא רצופה, מתמדת, והיא מתגלה בכל תנועה, בכל דיבור, ובכל מעשה.

״שורש החיים האמיתיים – – – הוא התוכן של הדבקות האלוקית״ (עולת ראי״ה א, עמ׳ סג). ״הדבקות האלקית הבאה מתוך האמונה השלמה – – – ממשיכה את אור החיים ממקור החיים, מחי העולמים ברוך הוא – וצדיק באמונתו יחיה״ (שם ח״ב, עמ׳ פו).

בדרגה זו מגיע הדבק בד׳ להוויה של קדושה, ושנינו במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי: ״קודש – מלה בגרמיה״, למעלה מאוצר-המלים שלנו, למעלה מעולם המושגים שלנו. וכמו שביאר אדמו״ר הזקן הרש״ז ז״ל בקוצר אמריו התמציתיים: ״קדוש הוא בחינת מובדל, שאינו בגדר השגה ודעת, כי הוא למעלה מבחינת החכמה והדעת״ (תניא, אגרת הקודש, סי׳ יז). וזאת תורת האדם הדבק בד׳:

> האדם הדבק באלקי–אמת בדבקות אדירה, – – – נשמתו הטהורה קשורה בקשר קיים באור הדבקות האלקית, ומחוברת במאויים של התענגות על ד׳, והארת אור חכמה וחסד על כל מרחבי התפשטותה, – – – וכל שאיפתה היא רק התרוממות אל עליונות מקורה ושיא גובה–קדשה.

עולת ראי״ה א, עמ׳ סז

על יסוד ושורש מיוחד זה באישיותו של הרב, עמד הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל, ובמכתב עידוד להדפסת ספרי-דבי-רב הוא כותב:

> כבר נודע בכל תפוצות ישראל עוצם גדלו בכל מקצועות התורה, בהלכה ואגדה, מוסר ודעת. לבד זה היה גדול מאוד בקיום מצות "ולדבקה בו", שלדבקותו בד' ובתורתו אין מלים להעריך את ערכו.
>
> שיחות הראי"ה, עמ' 21. וע"י ליקוטי הראי"ה ב עמ' 247.

אותה מידת הדבקות שהיא מתקיימת אצל גדולים וטובים בשעות רצון של לימוד תורה לשמה, של עבודת תפילה בכוונה, של חיבת מצוה בהידורה, על דרגותיהן השונות, דבקות זו נתעמקה ונתעלתה אצל הרב בעומק-רום, "לעילא מן כל ברכתא ושירתא", כי אכן היתה דבקותו בד' מיוחדת – "דבקות בכל כוח". יסוד זה מתגלה לנו מתוך דברי הרב עצמו, שכן ידוע רוב עיסוקו ברזי-תורה, שמתוך כך הגיע לשערי-בינה גבוהים, וזוהר דעת של ידיעות עליונות. וכך מצאנו רשום בפנקסו: "האמצעי היותר מוכשר לבוא למידה עליונה זו של ידיעות עליונות, זו **הדבקות בד' בכל כח**" (ערפלי טוהר, עמ' יג. אורות הקודש א, הגיון הקודש פרק לח, עמ' רט).

דברים כאלה נכתבים לא מפי סופרים וספרים, אלא מתוך הרגשה פנימית אישית, מתוך ש"הדבקות בד' בכל כח" האירה את המחשבה בברקי-אורות, וידיעות עמומות נעשו בהירות ומחוורות לאור הזוהר העליון.

כאן סוד הגדולה, כאן סוד הרוממות, הדבקות בד' מַאֲדִירָה – "אדיר במרום ד'" ואדיר הַדָּבֵק בד'.

> הדבקות האלקית העליונה שהיא תפארת כל היקום, נתבעת מבני דורנו – – – לא דבר ריק הוא, מה שאנו קרואים **לדבקות תדירית** – מה שהסגנון הרזי הולך ומתפרש יותר ויותר בדורות המאוחרים, עושה את התוכן האלקי הזה יותר שוה לכל נפש.
>
> אורות הקודש ג, מוסר הקודש עמ' ריז-ריח, דרך הקודש, עבודת הקודש פרק יז

> רזי תורה מרוממים את הרוח, נותנים לו אפקים רחבים ונישאים להשקפותיו, ומשאלותיו מתעלות, עד שהוא מתרומם להקשיב את הקשב של קול–ד', ותכונת חייו מתאגדת בעשות רצונו–של–מקום, והוא מתאחד באחדות נישאה עם כל המון העולם.
>
> אורות הקודש א, חכמת הקודש פרק קכד, עמ' קמב

ומכאן בוקע ועולה שדה הראיה הרחב גם בחיי המעשה:

> מתוך ההתגלות של הדבקות האלקית מתגלה רז עליון של אספקלריא המאירה את הדרך הסלולה – לאחד את כל התוכן המעשי שבחיים עם היסוד של התשוקה האידיאלית.
>
> אורות הקודש ג, מוסר הקודש, פרק יד, עמ' קסט

הדבקות בד' מעלה את האדם למרומי הקודש "ועל ידי השקפה על החול מתוך האספקלריא-של-קודש, **אחדות** העולמים מתבלטת, ורוח האדם **מתגדל** ומעשיו הולכים **ומתאדרים** ביסוד החיים העליונים" (אורות הקודש א, פרק קכה, עמ' קמג). כי גדול כוחה של "אחדות העולמים", כי "כשרואים את רז **האחדות** של ההוויה כולה, הציור **המאחד**

מגדל, את הכל – וכל כח, כל יצור וכל מפעל **מתגדל ומתאדר**״ (עולת ראי״ה א, עמ׳ לג) עמוקה אז השאיפה ״שהעולם כולו יהיה חטיבה אחת של קודש, והחיים כולם פרק אחד של שירה״ (אורות הקודש ג, דרך הקודש, עבודת הקודש, פרק ה, עמ׳ רכז).

ג

דבקות נעלה זו, היא גם מעניקה כוחות רוחניים מופלגים, אומץ וגבורה לכל מה שהנשמה מכריזה ואומרת ״קום ועשה״, ״ונשמת ש-ד-י תלמדם״ – הנשמה הגבוהה היא המְכַוונת, היא המלמדת מה לעשות, והיא המדריכה כיצד לעשות.

וכאן מקור הגבורה, גבורת האמת, גבורת הקודש. רק מתוך הביטחון הנובע מן הדבקות הגמורה בד׳, מתאדר האומץ שלא לפחד, שלא להרתע. להחליט ולפעול. ללכת בדרך עצמאית, לעמוד איתן במערכות ציבוריות, לא לסטות ולא לסגת. רק מתוך דבקות גמורה בד׳, מתוך אמונה שלמה בטוהר הכוונה ומקורה העליון, יכול היה עזרא הסופר לשנות את הכתב, יכול היה רבינו הקדוש לכתוב את המשנה, יכול היה הרמב״ם לכתוב את ״מורה הנבוכים״ (וגם את ״משנה תורה״!), יכול היה הבעש״ט עם תלמידיו לחולל את תנועת החסידות.

הדבקות העניקה מאור-עיניים, זוהר-דעת, ״בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל״ (דברי הימים א יב, לג), והיא גם העניקה עוז וגבורה, כוחות ביצוע נמרצים – ״ד׳ א׳ נתן לי לשון-למודים, לדעת לעות את יָעֵף דבר – – – על כן שמתי פני **כחלמיש**״ (ישעיה נ, ד-ז).

ההתעלות הרוחנית המתמדת וההתעצמות בעולם שכולו אורה, בעולם עליון שכולו טוב, לא רק שלא נתקה את המתעלה מן המציאות שיש בה גם קדרות, אלא להיפך, היא ששימשה דרבן למאבק עם המציאות הזאת לצורך תיקונה, לצורך טיהורה ותימומה:

> ״דרשו ד׳ ועוזו״ – דרישת ד׳ מעלה את דורשיה למרום האצילות – – – אבל אם הדרישה הזאת לא תפלס לה נתיבות בחיים המעשיים, במקום ההבדלים בין קודש לחול, בין טמא לטהור ובין טוב לרע, הלא אז יתקלקל הכל בחיים, למרות השאיפות הנשגבות, על כן צריכה דרישת ד׳ להיות עולה ויורדת, עולה במרום **החסד** ויורדת **ברוח עוז מלא גבורה ואומץ**, לטהר את החיים ולְתַמֵּם את דרכיהם.
>
> עולת ראי״ה א, עמ׳ רא

אכן, האדם שכולו חסד, שכולו עולה למרום החסד-שבחסד, כשהוא רואה הכרח להתאזר בגבורה, נחוצה לו לשם כך גבורה-שבגבורה. ואמנם קבע הרב שדווקא ההכרה העמוקה של האדם ״שהטוב שבעצמיותו״. הוא המכריע, הוא המכוון – הכרה זו מגבירה את כוח הגבורה שבו, והאדם ״יכול להיות מתקיפי עולם״ (ערפלי טוהר, עמ׳ סד, מהדו״ב עמ׳ צב. שמונה קבצים ב, רסג), וזו גדולתו וזו תפארת-עוזו, כי מתקיים בו אז מקרא שכתוב: ״ועמד ורעה בעוז-ד׳״! (מיכה ה, ג).

וכך אנו מגיעים להבנת דברי הנגידים שנכתבו בשעתם כהדרכה מעשית לעמידה תקיפה

במאבק ציבורי: "מורך הלב הוא גם כן בכלל המידות האסורות. – – – חמושי גבורה אנו חייבים להיות כשאנחנו מכירים שכל כוונתנו טהורה היא וישרה ונוכח ד' דרכנו" (אגרות הראי"ה ב, עמ' רסב). ואיש-החסד המטיף לסבלנות מרובה ועל פיה הוא נוהג בחיי יום-יום, הוא הקם ומכריז כי "הסבלנות מקור-חיים היא, במה דברים אמורים, בזמן שהיא באה מתוך הטוהר של הדעת והמוסר, – – – אבל בזמן שהיא באה מתוך רכרוכיות-הלב ורפיון-הרוח, היא נעשית לסם ממית ומכלה" (אגרות הראי"ה, אגרת תתעא, עמ' קנז).

וכך מסכם הבן היחיד, מו"ר **הרב ר' צבי יהודה** ז"ל, המדריכנו במעמקי הנפש החיה-היחידה של אביו הגדול: "על ארבעה דברים היתה מתגלית הריתחא דאורייתא שלו בשלהבת קודש: על התפרצות עבריינית, על ביזוי תלמידי חכמים וחילול כבוד התורה, על מזימות פירודים, ועל מאיסת ארץ-חמדה" (נפש הראי"ה, עמ' כו, מהדו"ב עמ' כא-כב).

ומרשימים מאוד דברי-התגובה של רב גאון בישראל, על המעשה הרב והנועז שעשה הרב בימי רבנותו בחו"ל בקהילת בויסק – מתן סטירת-לחי לבעל-בית שפגע קשות בדיבורי עלבון בתלמיד חכם צעיר גדול בתורה (ראה סיפור המעשה בשלמותו ב"שיחות הראי"ה" פרק כב, עמ' 223-226[7]). כעבור שנים כותב הגאון הרידב"ז ז"ל באיגרת אל הרב: "מכיר אני כת"ר מימי נעוריו, שהיה מלא קדושה – – – וקפץ כגיבור בדובעלין, כשאחד ביזה להרב מבאדקי [הגאון ר' זעליג ראובן בענגיס ז"ל], והכה [כת"ר] אותו על הלחי, משום בזיון וזילותא דצורבא דרבנן, והראה מסירות נפש ממש בזמן ההוא".

*

מידה גדושה של עוז-נפש וגבורת-רוח נחוצה היתה בכדי להחליט לעלות לארץ-ישראל בשנת תרס"ד, כשהעדיף הרב את קבלת רבנות קהילת יפו הדלה על פני הצעות רבנות בקהילות חשובות בחוץ-לארץ, כשהיה לו האומץ לדחות[8] את ההצעה הקוסמת של הגאון ר' אליעזר גורדון ז"ל מטעלז לקבל את ההנהגה הרוחנית של הישיבה הגדולה רבת-התהילה, וללכת לקהילה קטנה בעלת אפשרויות חומריות דלות, קהילה מפולגת, אשר מעלתה היחידה היא – שהיא נמצאת בארץ-ישראל, בה בשעה שהיישוב היהודי בארץ-ישראל כולה נתון במצוקה רבה.

אווירת נכאים שררה אז בארץ. הברון רוטשילד ז"ל סילק ידיו מלהמשיך בתמיכת המושבות ומצבן היה חמור. חברת יק"א, אשר אליה העביר הברון רוטשילד את הטיפול במושבות, עודדה ירידת פועלים יהודים מחוסרי עבודה לחוץ לארץ. רעיון אוגנדה הרס אז לגמרי את חזון התנועה הציונית בתוככי ציון, הרבה יותר מאשר בחו"ל. נתפסו לו גדולים וטובים מוותיקי הישוב, כי הללו שהיו "קרובים אל החלל" נתונים היו במשבר של יאוש גמור בגלל המשבר הכלכלי החמור, שלא ראו דרך כלשהי להתגבר עליו.

והנה בתקופת-יאוש זו עולה הרב לארץ-ישראל ברוב שמחה, בלב מלא אמונה וביטחון שעשה יעשה וגם יכול יוכל לחזק ולעודד ולהרים קרן, והיטה שכמו ונתן ידו לתחיית ארץ אבות, להעמדת חזון הגאולה.

ומכאן ואילך נפתחים והולכים שערי-גדולה ושערי-גבורה, רוממות הרוח ועוז ההנהגה, לאורך כל הדרך הרבנית-הציבורית רבת ההוד וההדר, העוז והתפארת. (עי' חיי הראי"ה פ"ג.)

ד

בפני בעיה חמורה ומרה עמד הרב בעלותו לארץ ובבקרו מיד במושבות החדשות: "איך להשפיע דרכי השם יתברך ואמונת-אומן בלב הצעירים הבאים להתנחל על אדמת הקודש, לקיים האזהרה 'והאמת והשלום אהבו' ואני צריך לעיין מאד בהילכתא רבתא זו, שהיא חמורה ועמוקה יותר מרוב גופי-הלכות וסוגיות גדולות – – – מר לי מר להתרועע אפילו שעה אחת עם ריקי ורחוקי תורה ויראה – – – אבל אנחנו חייבים לישא ולסבול בשביל קדושת שמו יתברך ובשביל אהבתן וכבודן של ישראל" (חיי הרא"ה, עמ' 76).

ברם, לא עבר זמן רב, והוא הספיק ללון בעומקה של הלכה זו, והגיע לידי מסקנה נועזת, כי "דור שנשבה" בשבי דעות משובשות, דינו כדין "תינוק שנשבה", ויש לדון דינם של בני הדור כדין שוגגים ולא כדין מזידים. ומצוה היא, אפוא, לאחוז בדרכי-השלום בכדי לקרבם לדרך האמת, בכדי להחזירם לאיתן התורה – "ואנכי ברוך השם שלום כל עם-ד' אדרוש, כקטן כגדול, כחכם כבור, לדון את כולם לכף זכות ולהטות כלפי חסד" (אגרות הראי"ה א, אגרת ריב, עמ' רסג). והיתה זאת דרכו לקרב ולא לרחק, לצדק ולא לחייב, להרבות במעשי חסד ברוב אהבה וברוב חיבה, בעין טובה ובנפש חפצה, כמיטב מסורת תלמידיו של אהרן.

הסופר-המבקר מר דוב סדן, בדברו על חסרונו של מיעוט ציוני דתי נמרץ, קנאי לחזונו ונאמן לו, בימי העלייה השנייה, מציין את אישיותו ופעלו של הרב באותה תקופה: "שלא פחד להיות מטרה לחיציהם של שונאי הציונות בקרב החרדים, כשם שלא פחד להיות מטרה לחיציהם של שונאי הדת בקרב החילוניים, הוא מסר את כוחו וליבו ועשה לאמונתו. היה זה רב שלא ויתר על קטנה וגדולה, על קלה וחמורה, אבל מתוך אמונתו בכוח אמונת ישראל, ראה את תהליכה של שיבת ציון כתהליך מודרג של תשובה. וסוף הכבוד – כבוד התורה השלמה – לבוא. וזוהי הוכחה לכוחו של יחיד אמיץ המאמין בחזונו".

באומץ-רוח ועוז-גבורה כתב הרב בימים ההם את הדברים הנמרצים האלה: "עלינו לחדור לרזי-עולם הספונים בחזיון הכביר והמלבב הזה, ולא נסוג אחור מפני כל יראה פחדנית המתימרת באמונה, ומפני כל מורך-לב הנובע מתוך כפירה" (חיי הראיה, עמ' 171).

גם בתוככי העולם הרבני נתגלה אז בעוזו, ורושם חזק עשתה בשעתה עמדתו התקיפה-האצילה, כשהעניק בית-דינו הכשר לבית-הבד של האחים ברסלב, שטרחו ועמלו לייצר שמן שומשמין ללא לתיתה, שהוא כשר לפסח למהדרין (ראה המאמר המקיף "הוד והדר במלחמתה של תורה", לקמן עמ' 158-132, שנדפס לראשונה ב"ספר יעקב לסלוי", ת"א תשמ"ה). במאורע זה[כב] מופיע הרב כפוסק מובהק העומד על דעתו ואינו נושא פנים לגדולים וטובים. הוא אינו נרתע מעמדתו מתוך בטחונו המלא באמת שבהוראתו, בנכונות

שבפסיקתו. וכדרך שכתב ר׳ מנחם המאירי ז״ל כפירושו לפרקי אבות: ״והכוונה [במחלוקת לשם שמים] שיתעורר האדם להשתדל בהעמדת האמת ולחלוק על כל הבא לבטלו, לא יגור מפני איש, ואפילו מכל מקנטר, ילך לדרכו ועשה כרצונו והגדיל״ (פרק ה משנה ז). ואמנם כבודו של הרב נתעלה ונתגדל במאורע זה, גם בגלל יכולתו לעמוד בגבורה בקשרי מלחמתה של תורה וגם בגלל עמידת הכבוד שלו ביחסו הנעלה לחולקים עליו.

כיוצא בזה היה בסוף שנת תרס״ט, ערב שנת השמיטה תר״ע, כשחידש מרן הרב זצ״ל את היתר הפקעת מצוות השמיטה, על ידי מכירה לזמן.

גבורת-רוח ועוז-עמידה הוכיח הרב בהכנסו בעובי הקורה של הנושא הכבד הזה. כמו בשמיטות הקודמות, יצאו מערערים על היתר המכירה לזמן, ובראשם ידידו הגאון הרידב״ז ז״ל. אכן, הוא עמד כסלע איתן על דעתו ועל הוראותיו, לא נרתע ולא נסוג.

וכך הוא כותב באחת מאגרותיו אל הרידב״ז ז״ל: ״יאמין לי ידיד נפשי הדר״ג שיחי׳, שאם לא אתקן את ענין המכירה על ידי הרשאה, יופקר הענין לגמרי, כי גם אחרי כל ההשתדלות [לקיים מצות שביעית כהלכתה], אי אפשר יהיה להפסיק את היקב מעבודתו והכרמים התלויים בזה, וכן ענייני הפרדסים של תפוחי-הזהב, שיהיה דבר שלא ישמע כלל [מצד בעלי הפרדסים] (משפט כהן, סי׳ ס, עמ׳ קכד).

ועם עומק צערו על שעדיין לא ניתן לקיים מצות שביעית כהלכה, דאג לבצע את המכירה וכן השתדל בענין שיווק הפרי. ולעומת זה עודד וחיזק ידיהם של שומרי שביעית, ודאג לתמוך בהם תמיכה כספית בכדי שיוכלו להחזיק מעמד.[22]

באותה שנה היתה המלחמה בנושא זה נטושה עליו מפנים ומאחור. אולם הוא לא השיב מלחמה, אלא השתדל להוכיח עד כמה דרכו דרך נועם היא וכל נתיבותיה שלום. כלפי המערערים על היתר המכירה שרצו להכריז איסור סחורה על פירות המושבות משום קדושת שביעית, הוא פונה ומסביר כי דבר זה ממש ״יקפח חייהם של כמה משפחות מאחינו בני ישראל, שעיניהם נשואות לחיות מפירותיהם, ויעורר גם כן משטמה רבה בין אחים והריסה גדולה בכל ענייני הדת מרוב קצף ושנאה״ (משפט כהן, עמ׳ קמו), וכלפי אנשי אגודת ״חובבי ציון״ וחוגי הפועלים אשר תקפוהו כי הוא מחמיר יותר מדי בהוראותיו [ביחס למלאכות דאורייתא], הוא משיב ואומר:

> הישוב הוא חיי נשמתי, וידעתי היטב קודם שפרסמתי את סדרי ההיתרים והאישורים איך הענין צריך להתנהג בין מצד תיקון האיכרים ובין מצד תיקון הפועלים [הזקוקים לעבודה], – – – כי כשם שאנו זקוקים לארץ אנו צריכים לדת, ואנו צריכים להשריש שלא תשתכח תורת–שביעית מישראל – – – ורק בזה נעלה את השלהבת של חיבת–ציון בפועל ונמשיך את חייה לדורות.
>
> אגרות הראי״ה א, אגרת קצת, עמ׳ רנב. אזכרה, תולדות הרב, עמ׳ קכד

22. עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 88-85, 408-400, פרק ״במערכות שנת השמיטה״. דבר השמיטה פרק טו.

כורם מראשון לציון שואל בדיני שמיטה

אף הוא נחלץ וחיבר אז את ספרו "שבת הארץ" צמוד להרמב"ם הלכות שמיטה ויובל, כשליד כל הלכה מסוכמות שיטות שאר הראשונים בקיצור נמרץ, ובראש הספר מבוא מקיף המברר ומלבן את כל פרטי יסודות היתר המכירה – מלאכת מחשבת של גאון-פוסק שעשתה רושם גדול בעולם-התורה.[23]

מיד עם קבלת הספר כותב אליו הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: "מאד אני מתענג על ספרו 'שבת הארץ' – – – מתפעל הנני על עושר רוחב שכלו, וביותר מבקיאותו העצומה בכל חדרי התורה" (הד הרים, ירושלים תש"ג, עמ' ח, מהדו"ב אגרת א, אמ' יד).

וכעבור שנים כתב איש-ירושלים, הגרח"ז גרוסברג ז"ל, שחיבר מערכת ספרים בהלכות התלויות בארץ, ובתוכם גם ספר "תורת השמיטה":

"ההלכה החמורה הזאת [של סדרי שנת השמיטה] תבעה את תפקידה, וחזרה ליושנה על ידי רבנו הגראי"ה קוק זצ"ל, בספרו "שבת הארץ" (המעשר והתרומה, ירושלים תשי"ח, עמ' 10).

מאמצים גדולים השקיע הרב בעידוד גידול האתרוגים הכשרים הבלתי-מורכבים, ושיווקם בחוץ-לארץ, ומאבק נמרץ ניהל נגד "בני הנכר המזייפים ומרכיבים את אילנותיהם כלאים, להטעות את ישראל ולהכשילם במצוה פסולה, – – – בהידור חיצוני הבא כולו מהרכבה אסורה מדין תורתנו הקדושה". אף הוא חיבר במיוחד ספר "עץ הדר" (ירושלים תרפ"ז) "משא ומתן של הלכה על דבר האתרוגים הכשרים – – – ופסולן של המורכבים". ובהקדמת הספר הוא כותב "עת לעשות לד'! ואף שדיברו כבר רבים ושלמים במקצוע זה של איסור המורכבים, מכל מקום עוד יש מה לדבר ולבאר".[24]

ה

דאגתו היומיומית לכלל ולפרט, זכתה להערכה כללית, ונבוני דבר עמדו גם על יחוד הנהגתו הרבנית. כך כותב הסופר-העסקן ה' מרדכי בן הלל הכהן ז"ל: "יש בהרב קוק כל המידות הרבות והטובות של רב בישראל. אותן המדות העושות את **הרב** דמתא לאב ולפטרון לכל מרי-נפש. ויחד עם זאת נושא הרב קוק את דגל הרבנות בגאון מיוחד. יש לו שאיפה עילאה לתת את הרבנות עליונה על החיים הרוחניים שלנו בארצנו" (אתחלתא, עמ' 157).

בנוסח הרבה יותר חם ובביטוי הרבה יותר חזק, נשנו ונאמרו דברים אלו כעבור שנים על ידי הרב המופלא, בעל הסגנון השנון, רבי שלמה יוסף זווין ז"ל:

תום של כרובים מצד אחד ואמיץ-כח מצד שני – כזה היה הרב. לב רגש מלא

---

23. סקירה רחבה על ספרו זה של מרן הרב זצ"ל והארת דרכו בליבון ההלכה, בירורה הרחב וניסוחה המדוייק, נכתבה על ידי הגרש"י זוין ז"ל ב"קובץ הראי"ה", ירושלים תשכ"ו, בעמודים כ-כט.

24. עי' מועדי הראי"ה עמ' 106-99, 191-190. ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 57-40.

> אהבה בלי מצרים. אהבה לכל, לקרובים ולרחוקים, לידידים ולאויבים, לתמימי דעה ולהולכי אורחות עקלקלות. ולעומת זה ראינו רבות את איתן-דעתו. ראינוהו במלחמתה של תורה במקצוע של הלכה ומעשה. ראינוהו תקיף וגיבור גם בשטחים אחרים, בעמדתו האיתנה ביחסיו עם השלטונות ורבי-המלוכה, כעוז ובאומץ התייצב בגאון ובקומה זקופה לפני שרים ומושלים.
>
> אישים ושיטות, עמ' 211, מהדו"ב עמ' ריד-רטו.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, בעלות הרב על כיסא הרבנות של ירושלים עיר הקודש, נתן דעתו להרים את מוסד הרבנות, ולהעניק לה כוח רשמי, למען תהיה לה השפעה קובעת בדמותה של ארץ-ישראל המתחדשת, ורבות השקיע במערכה זו.

פרשת הקמת הרבנות הראשית מסופרת לפרטיה בספרו של ד"ר אריה מורגנשטרן "הרבנות הראשית לארץ-ישראל".[לג] היה כאן מאבק קשה מאד עם החוגים הקיצוניים שהחליטו שיש למנוע הקמת מוסד רבני-רשמי, מחשש חדירתם של כוחות חילוניים אשר ירצו לקבוע את דמותו ולהשפיע על מעשיו, ומאבק עם אותם כוחות חילוניים אשר באמת חתרו לכך. היה הכרח לגייס את כל הכוחות להקמת המוסד ותוך כדי כך לעמוד איתנים במערכה, שהמוסד יהיה עצמאי, נאמן למסורת הרבנות לדורותיה. על מאבקו הנמרץ של הרב, כותב הרב יהודה לייב מימון ז"ל, אשר עמד אז לימינו בעיצומה של המערכה: "כל אלה שעזרו לרבנו בעבודה זו בימים ההם, הכירו לדעת את כוחו הגדול, רצונו התקיף, מרצו העקשני ורוחו העז" (אזכרה, תולדות הרב, עמ' קסא).

וכך מספר, כעבור עשרות בשנים, בנו יחידו הרצ"י ז"ל כששוב נעשה נסיון של השתלטות על הרבנות הראשית: "גם בעת ייסודה של הרבנות הראשית לארץ ישראל הראשונה, היו שרצו להצר את תוקפה של מלכות-התורה הזו בישראל. אז מרן אבא הרב זצ"ל נלחם בגבורת ארי, וקפץ על השולחנות ועל הספסלים כנגד חתירת התערבות של גורמי חוץ אשר מחוץ לעולמה-של-תורה, והשתלטותם על עוצמתה ותוקפה, הדרכתה והשפעתה, תפארתה וכבודה של הרבנות הראשית לארץ-ישראל" (חוברת "כינוס רבני ישראל", בעקבות כוונת משרד הדתות להתערב בהרכב הגוף הבוחר, ירושלים תשכ"א, עמ' כא, לנתיבות ישראל סוף חלק א).

כלפי המפריעים אז להקמת הרבנות הראשית, הגיב הרב והזהיר: אי-הקמתה של רבנות רשמית תוכל לגרום לכניסת "רבנות" רפורמית לארץ-הקודש – כתוצאה מבמות-יחיד מגיעים ל"צלם בהיכל"!

עד כמה צדק בזה, נוכחנו בשנים האחרונות, כאשר היו נסיונות למתן הכרה ל"רבנות" קונסרבטיבית או רפורמית, והללו הוכרחו להעצר בגלל המחסום הקיים של מציאות רבנות רשמית מוכרת בחוק המדינה, דבר שעבר בירושה משלטון-המנדט לשלטון הישראלי העצמאי. אלמלא קמה גם ניצבה הרבנות בשעתה, ספק רב אם במציאות הקיימת ניתן היה להקים רבנות רשמית, כדת משה וישראל.

וכשנשאל מי שהיה שר המשפטים, עו"ד יעקב שמשון שפירא: "מדוע אין הכרה ומעמד רשמי לרבנות ריפורמית בארץ?" היתה תשובתו: "זוהי 'אשמתו' של הרב קוק! הוא שהקים בשעתה את הרבנות הראשית (האורטודוקסית) שקיבלה מעמד רשמי, וכך נהייתה היא היחידה המוכרת והמאושרת במדינת ישראל". (עי' ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 18.)

*

בימי מאורעות אב תרפ"ט, כשכל המנהיגות הציונית שהתה בחו"ל בקונגרס הציוני הט"ז בציריך, היה הוא האישיות המרכזית שייצגה את הישוב היהודי והגיבה בתוקף רב על רשלנותה הפושעת של ממשלת המנדט. עמידה גאה זו עשתה רושם כביר בכל העולם היהודי, וסופר מפורסם הגדיר וכתב אז: "לולא איש אחד, יחיד ומיוחד, שעמד

על כבודנו הלאומי והאנושי, כי אז היינו קורעים קריעה גם על מות כבודנו" (אביגדור המאירי, המחר, אלול תרפ"ט).

בחורף תר"ץ קידש את שם ישראל בהופעתו הפומבית בפני ועדת החקירה של מאורעות אב תרפ"ט (ועדת שאו). הוא דחה את ההצעה של הוועדה לבוא אל ביתו ולשמוע את דבריו בצינעה (כדרך שנהגה עם המופתי). בהופעתו הפומבית בפני הוועדה הכריז ואמר: "האמת אינה פחדנית ואינה ביישנית – כל הצהרה שלי צריכה להישמע בציבור"! ואמנם עשו דבריו רושם חזק והיה להם הד גדול בארץ ובחוץ-לארץ (עי' מועדי הראי"ה, עמ' 383 ואילך).

בקיץ תר"ץ שהתה בארץ "ועדת הכותל" שנתמנתה על ידי חבר הלאומים, לבירור הסכסוך בין היהודים והערבים על זכויותיהם במקום קדוש זה. ראשי המוסדות (ההנהלה הציונית והועד הלאומי) עמדו להצהיר שהם דורשים רק זכות תפילה על יד הכותל ומוותרים על תביעתם לזכות הבעלות עליו. ברם, כיוון שהנושא הוא דתי, סברו שלטונות המנדט שהצהרה זו טעונה הסכמת הרבנות הראשית, והנה הודיע הרב שאינו מסכים כלל להצהרה זו. ראשי המוסדות הפעילו על הרב לחץ מוסרי חזק, בטענה שעמדה תקיפה זו תרגיז את הערבים וזה יכול לגרום לשפך דם יהודי, ולכן חובה היא לוותר וכו'. אולם הרב לא קיבל את הטיעון הזה, לא נכנע ללחצים ועמד בתוקף על דעתו.

וכך שמעתי מפי הרב משה אוסטרובסקי [המאירי] ז"ל, שהיה חבר הנהלת הועד הלאומי והשתתף במשלחת שבאה אל הרב, כי תשובתו-תגובתו הנמרצת של הרב היתה: "חלילה לנו! עם ישראל לא ייפה את כוחנו לוותר בשמו על הכותל המערבי, ואין לנו שום זכות לכך. אם נוותר על הכותל, גם הקב"ה לא ירצה להחזירו לנו".[דד]

ו

כשם שעמד הרב בתוקף על דעתו בשאלות מדיניות, כך עמד בתוקף בשאלות איסור והיתר. במקום שלא מצא דרך ל"כוחא דהיתירא", לא נטה לקבל דעות מקילות, גם כשהוצעו ע"י רבנים חשובים, ולא זז ממקומו בפסיקתו לאיסורא.

אחת הבעיות שנתעוררה באותן השנים, שבהן נוצרו מתחים חמורים בין הישוב היהודי לבין הערבים, היתה בעיית החליבה בשבת. לא ניתן היה לבצע אז את העבודה ע"י נכרים, הואיל וכניסת ערבים למשקים ולרפתות היה בה סיכון ביטחוני. הצעות שונות הועלו לפתרון הבעיה, אולם לדעת הרב לא היה להן בסיס מספיק בהלכה, והוא הגיב בתוקף נגד אלו "שמצאו להם היתרים דחויים, שאין להם יסוד בהלכה למעשה", ואם כי "אלו הם תלמידי-חכמים גדולים. שהנני מכבדם ומוקירם, אבל חלילה [לי] לעבור בשתיקה על דברים שהם מביאים תקלה והפקרות בקדושת שמירת שבת קודש" ("תחומין" כרך א', תש"מ, עמ' 7-8. אורח משפט סימן סד תשובה ב. וראה מאמרו המקיף של מר חיים פלס בקובץ "ברקאי" ב, עמ' 108-112. ועי' שחר אורו, עמ' 131. ליקוטי הראי"ה ב עמ' 462-457).

והגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל מוסר: ״כשהיה מרן הגאון מוהרא״י קוק זצ״ל בחיים, הלכתי אליו לצורך זה, על ידי בקשת הרב ד״ר [יצחק] אונא ז״ל, והוא צעק על ההצעה [של חליבה לתוך אוכלין, בתנאי שתהיה שם כמות אוכלין מרובה עד שיהיה החלב טפל], ואמר ׳שחס ושלום להתיר׳, כיוון שהוא יודע מן הנסיון, כי כשנותנים היתר על פי תנאים, ההיתר מתקיים ואילו התנאים אינם מקוימים״ (ברקאי ג, עמ׳ 130).

והאקורד האחרון בגאון רוחו ועוז עמידתו, מאבק האיתנים אשר מוטט את בריאותו, המאבק להצלת אברהם סטבסקי ז״ל מעמוד-התלייה,[25] מאבק למען הצלת חלק גדול מן הישוב מאשמת רצח וחלק עוד יותר גדול מבוא בדמים, מכתם בל ימחה של שפיכת דם.

על אותו מאורע, שזעזע את כל העולם היהודי, כתב כשעתו הרב ר׳ שלמה יוסף זוין ז״ל: ״כמה גבורה ואומץ הראה רבנו באותה עידנא דריתחא, כמה עוז נפש היה דרוש בשביל להביע נגדה נא לכל תקיפי-עלמא-הדין ושלטוניו, את האמת הברורה בדברים חוצבים ונמרצים, שרישומם היה כביר וחזק ואדיר כל כך, ובתוך-תוכה של כל אותה מלחמת **גבורה** היה רצון קודש, כוח **החסד**, הצלת נפשות, הצלת דם נקי, גנון והציל על עם ישראל מפני כתם מחפיר של שפך דם״ (היסוד, י׳ אלול תרצ״ה).

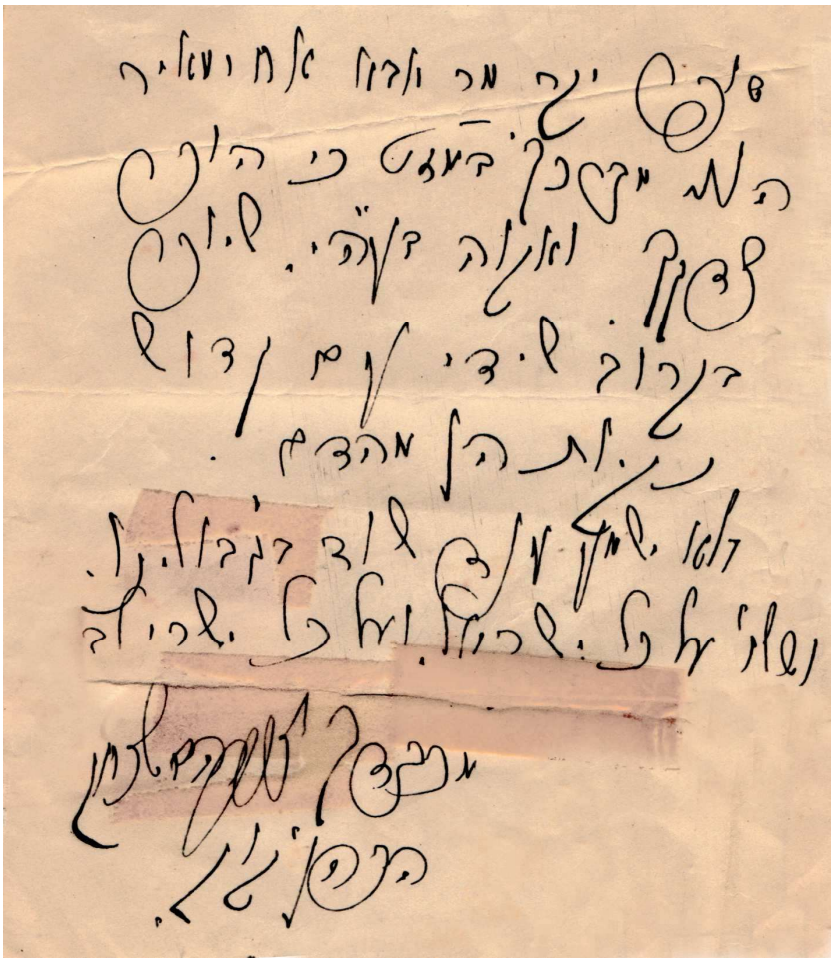
היה אז הרב לא רק ״עמוד התווך של התורה והיהדות בארצנו הקדושה״. אלא גם ״גאון הדור אשר בית ישראל נשען עליו״ (מתוך הכרזת רבני ארץ-ישראל ליום התפילה הכללי לרפואתו[26]).

רבות-רבות ניתן ללמוד מכל הגילויים המופלאים של רוממות רוחו של מרן **הרואה** הגדול אשר נשלח ממרום בתקופה סוערת רבת תמורות. רבות-רבות ניתן להסיק מעוז הנהגתו של הקברניט האיתן אשר עמד בגבורה על יד ההגה, כשרוחות קשות טלטלו את הספינה, מתוך ביטחון מלא כי נוכח ד׳ דרכו.

נלך לאורו הזוהר באור ד׳ וישעו, נתרומם בגדולתו ונתאזר בגבורתו.

---

25. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 86, 349, 368. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 396-381. ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 44-43, 66-62, 465. ליקוטי ההראי״ה ג מהדו״ב עמ׳ 307-305. חיי הראי״ה עמ׳ 135. שחר אורו לפי המפתח.
26. נדפס בליקוטי הראי״ה א,עמ׳ 469-468.

ברכת הרב זצ״ל לזיכויו של אבא אחימאיר

הוד והדר במלחמתה של תורה

מחלוקת לשם שמים בין מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לבין הבד"צ של אשכנזים-חסידים ז"ל בירושלים[א]

"תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי כ, ו)
שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור"
(ויקרא-רכה פ' ג, ו)

"סעדני ואושעה – שלא אהיה לומד תורה ושוכח – – –
שמא אטמא את הטהור ואטהר את הטמא, ונמצאתי בוש לעולם הבא"
(ספרי במדבר יח, כ)

"**מיתרי** – אלו תלמידי חכמים שבישראל, שמתירין את המותר ואוסרין את האסור,
והוויין להם לישראל כמיתרי–עולם"
(תנא-דכי-אליהו רבה, פ' ל)

"חגור חרבך על ירך, גבור, הודך והדרך"
ופירש"י: חגור חרכך על ידך – להלחם מלחמתה של תורה, והוא הודך והוא הדרך.
"על דבר אמת וענוה צדק" – להורות כדת ולהתנהג בענווח–צדק
(תהלים מה. ד).

את איתן-דעתו של **הרב** ראינו רבות. ראינוהו במקצוע של הלכה למעשה במלחמתה של תורה, נלחם וגם יכול, ולא נח ולא שקט עד שהצליח להגשים את אשר דן והורה.

הגרש"י **זווין** ז"ל "אישים ושיטות", עמ' 211, מהדו"ב עמ' ריד.

לא כל חכם בתורה זוכה לקלוע לנקודה המעשית של העובדות אשר תקרינה בחיי יום יום, ולא כל אחד מרוצה לקבל עליו את העול ואת האחריות שבדבר. **אחד** המעטים אשר הטה את שכמו לסבול את משא ההוראה של הצבור והיחיד, היה **הרב** ז"ל.

שם, עמ' 233, מהדו"ב עמ' רלז

מרן הגאון ה"חזון איש" זצ"ל היה מזרז את האברכים המעולים שבמחיצתו לעיין יפה בספרי ההלכה של הרב, והיה אומר להם "דרך הלימוד ובירור ההלכה של הרב, הוא לאמיתה של תורה".

ראיה וחזון, להלן עמ' 2080

הגר״ר כ״ץ ז״ל, רבה של פתח-תקוה, כותב:

> בתוך ד׳ אמות של הלכה, ראינו בו את **הגאון** בה״א הידיעה, שר התורה, החריף והבקי העצום בכל חדרי התורה, חודר לתוך עומקה של הלכה ופוסק כחד מקמאי.
>
> שערי ציון, אלול, תרצ״ו

הג״ר **שמעון סטרליץ** ז״ל היה מדגיש בשיחותיו, כי בשביל רבים הרב הוא הוגה דעות גדול, אולם גדולי התורה הלנים בעומקה של הלכה היו מעריכים את גדולתו של הרב **כפוסק**, מורה הוראות באיסור והיתר, דן דיני-תורה בדברים שבממון, ו**משיב** תשובות בכתב ל**שאלות** חמורות שהגיעו אליו מרבני קהילות מארבע כנפות הארץ (מפי הרב צבי קפלן (שליט״א) [ז״ל]).

וכך אמר הגאון הירושלמי הצנוע הרב שמואל-אהרן יודלביץ ז״ל[1]: ״תשובותיו של מרן הרב זצ״ל בהלכה – קילורין הם לעיניים. אילו לא היה מוטרד בעניינים המרובים של הרבנות הראשית ובכל הבעיות הבוערות בחיי הישוב, היה הוא **המשיב** הגדול של הדור״ (מפי בנו הרב מרדכי יודלביץ ז״ל).

א

בשנה החמישית לשבת מרן הגראי״ה קוק זצ״ל על כיסא הרבנות ביפו, יצאה מלפניו ומלפני בית-דינו, הוראה-הודעה על כשרותו של שמן שומשמין לפסח, לאחר שנבדקה ונתבררה הדרך החדשה של עיבוד תוצרת זו, דרך שאין בה שום חששות מאלו שהיו קיימות בשמן זה מקודם. והנה הפך הכשר ברור ומבורר זה, לסלע מחלוקת בין הרב מיפו לבין בית הדין האשכנזי-החסידי בירושלים.

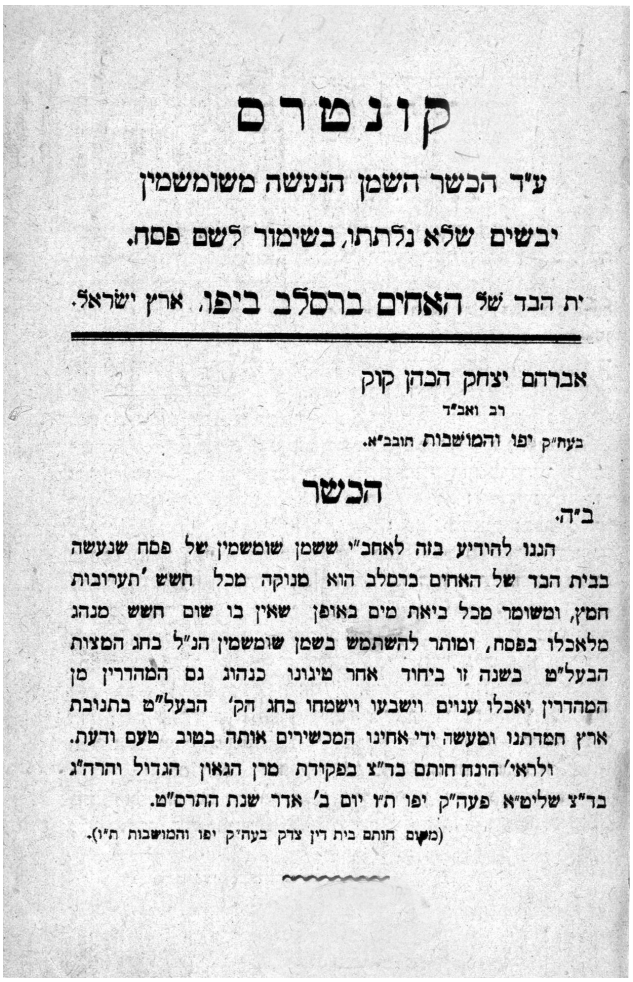
מאורע זה ראוי להיפקד ולהיזכר, שכן הוא פותח שער לבאי היכל ההוראה והפסיקה, צוהר-חלון לכל המעוניינים להכיר את דיוקנו של הרב כמורה הלכה לרבים.

במאורע זה מופיע הרב כפוסק מובהק, כבעל הוראה המתבסס על כל מערכת גדולי ההלכה, ואינו נושא פנים לגדולים וטובים, עומד על דעתו ואינו נרתע מעמדתו, מתוך ביטחונו המלא באמת שבהוראתו, בנכונות שבפסיקתו. רוחב ידיעותיו ויושר עיונו חוברו יחדו עם ענוות צדקו ותוקף עמידתו, כאשר לאלה מצטרפים גם נסיונו הרבני וגם מסורת של שימוש רבותיו-מאורותיו.

ארוכות ומפורטות הן תשובותיו של הרב בנושא זה, ולא רק באגרותיו לבד״צ הוא מבאר כל פרט ומבסס אותו יפה-יפה, אלא גם בתשובותיו לכמה תלמידי חכמים שפנו אליו בנידון הוא מרחיב את הדיבור, ואינו נלאה מלהסביר ולחזור ולהסביר לפונים אליו. באורך רוח הוא מעמיד על האמת. אמיתה של תורה ובירורה של הלכה, ועל אף הערות פוגעות-מרגיזות הוא מגיב בהתאפקות, ועל כל דבריו מרחפת אצילות-רוח ויקרת-מידות.

"משא ומתן" זה, הרבה טובה וברכה גנוזות בו, והלכות גדולות בהלכות רבנות ודרכי הוראה פזורות על פני ה"משא ומתן" החשוב הזה, המתמשך על פני עמודים רבים בספרו "אורח משפט", ומשתרע מעמ' קיז עד עמ' קלח, סי' קח-קיד.

באגרותיו לחברי הבד"צ הירושלמי-החסידי האוסרים את שמן השומשמין, פונה אליהם הרב בצורה ידידותית ומכובדת ביותר. והכל בכדי להרבות שלום בעולם, שלא יעלה על הדעת שיש בעמדתו צד של זלזול כלשהו בכבודם האישי, בכבוד תורתם. אלא שעם שהוא מכבדם כרום-ערכם, אין הוא רשאי לסטות מדעתו דעת-תורה, והוא מסביר אותה בהרחבה ומבססה על יסודות איתנים. והרי כך כותב רבנו מנחם המאירי ז"ל [בעניין

קונטרס

ע"ד הכשר השמן הנעשה משומשמין

יבשים שלא נלתתו, בשימור לשם פסח.

ית הבד של האחים ברסלב ביפו, ארץ ישראל.

אברהם יצחק הכהן קוק

רב ואב"ד

בעה"ק יפו והמושבות תובב"א.

הכשר

ב"ה.

הננו להודיע בזה לאחב"י ששמן שומשמין של פסח שנעשה בבית הבד של האחים ברסלב הוא מנוקה מכל חשש 'תערובות חמץ, ומשומר מכל ביאת מים באופן שאין בו שום חשש מנהג מלאכלו בפסח, ומותר להשתמש בשמן שומשמין הנ"ל בחג המצות הבעל"ט בשנה זו ביחוד אחר טיגונו כנהוג גם המהדרין מן המהדרין יאכלו ענוים וישבעו וישמחו בחג הק' הבעל"ט בתנובת ארץ חמדתנו ומעשה ידי אחינו המכשירים אותה במוב טעם ודעת.

ולראי' הונח חותם בר"צ בפקידת מרן הגאון הגדול והרה"ג בר"צ שליט"א פעה"ק יפו ת"ו יום ב' אדר שנת התרם"ט.

(משם חותם בית דין צדק בעה"ק יפו והמושבות ת"ו).

מחלוקת לשם שמים]: "שיתעורר האדם להשתדל בהעמדת האמת, ולחלוק על כל הבא לבטלו, לא יגור מפני איש, ואפילו על כל מקנטר, ילך לדרכו ועשה כרצונו והגדיל" (פרקי אבות ה, יז). התעלותו של הרב במצב מיוחד זה, גרמה לכך שמחלוקת לשם שמים זו לא השאירה אחריה שום צלקות, וכבודו של הרב נתעלה גם בגלל יכולתו לעמוד בגבורה בקשרי מלחמתה-של-תורה, וגם בעמידת הכבוד שלו במבחן האישי שלא היה קל כלל.

הוויכוח בין הרב מיפו לבד"צ הירושלמי-החסידי נדפס בחוברת קטנה שיצאה לאור בתחילת חודש ניסן תרס"ט, והיא יקרת-המציאות. לשמחתנו חזרו ונדפסו תשובותיו של הרב בספרו שו"ת "אורח משפט" שהופיע בירושלים בשנת תשל"ט. אף נוספו עליהן עוד ארבע תשובות, האחת (סי' קיד) שנשלחה לבד"צ בי"א ניסן, אחרי הדפסת החוברת הנ"ל, והשלוש – להרש"ל איזנבך ז"ל ור"ש שטרן ז"ל בירושלים (סי' קט וקי), וכן להרא"ס פריינד ז"ל באונגריא (סי' קיג). (וחבל שעורך התשובות, בנו יחידו של הרב, מו"ר הרב צבי יהודה ז"ל, לא פרסם גם את שני מכתבי הבד"צ אל הרב כמו שנדפסו בחוברת, וכן חסר לנו לגמרי המכתב השלישי שלהם שעליו באה תשובתו מי"א בניסן).

הרוצה לעמוד על בירורה של ההלכה, יטרח וילמד את הדברים בשלמותם ב"אורח משפט", ואילו כאן הובאו ההסברות הכלליות שתוכנן וצורתן מאלפים ביותר ויש בהן עניין לכל יודע-ספר.

ב

בערב פסח תרס"ה הגיע ליפו בן העיירה מיר – מקום רבנותו של הגאון האדר"ת ז"ל – ר' בן-ציון ברסלב ז"ל, בן-בתו של הגאון ר' חיים-לייב טיקטינסקי ז"ל, ראש ישיבת מיר. כבר בנעוריו, בעודו לומד בישיבה, נתפס לחיבת-ציון, ורצה לעלות ארצה, אולם מכיריו אשר ידעו על כשרונותיו המעשיים המיוחדים שנתגלו בו, יעצו לו לעכב עלייתו עד שיבסס לו מעמד כלכלי.

עסקן בדברים היה (עי' חולין נז, ב) רב"צ מנעוריו, ומתוך נטייה חקרנית עסק בנסיונות כימיים, בהרכבת חומרים שונים משמן מינרלי, וגילה כמה תהליכים בלתי-ידועים המקילים על הפקת השמנים וזיקוקם. לבסוף מצא בעל-הון מאודיסה, אשר עזר לו להקים מפעל תעשייתי למוצרי-שמנים, לפי תכנית שעיבד בעצמו ואשר שילב בה את חידושיו המקוריים. תוך זמן קצר כבש את השוק והעסק שגשג ועלה.

אכן, הצלחתו הכלכלית לא הסיחה דעתו מארץ-ישראל, ובשנת תר"ס רכש לו נחלה של מאה ושלושים דונם ברחובות, ובכללם כרם בן חמישים דונם. אף העלה ארצה את הוריו ואת אחיו, שטיפלו בנחלה, והוא עזר בפיתוח הנחלה על ידי כספים ששלח, ובינתים עסק בבית החרושת אשר התרחב והשתכלל.

ברם, בימי המהומות באודיסה החריבו הפורעים את מפעלו, ואם כי חבריו היו מוכנים לעזור לו להקים הכל מחדש, לא נתפתה להם. הוא ראה במה שקרה אות מן השמים, שהגיעה שעתו לעלות לארץ.

בעלותו התיישב ביפו, והתחיל חוקר ודורש אם ניתן לחדש בארץ את פעולתו בהפקת שמנים. לאחר חקר השווקים החליט להקים בית בד מודרני, להפקת שמן שומשמין.[27] לא קל היה להתחרות עם התוצרת הערבית הזולה. רבים ניבאו לו כישלון חרוץ, אולם הוא לא נרתע, ובשנת תרס"ז נפתח בית-הבד, ושמן המאכל הזך והנקי התחיל רווח לו לקוחות, והמפעל התבסס והלך.[28] מרן הרב זצ"ל הכיר יפה את משפחת ברסלב, שכן שכנים היו לבית הגאון האדר"ת ז"ל במיר. וכשהיה הרב מגיע לביקור אצל חותנו, היה מתאכסן בחדר מיוחד בבית המרווח של אבי האחים ברסלב, ר' שלמה צבי הלוי ז"ל, שהיה תלמיד חכם חשוב וירא שמים, וראה לעצמו כבוד גדול לארח את חתנו הדגול של הגאון מרא דאתרא.[29]

שמח הרב על עליית משפחת ברסלב, כדרך ששמח על עלית כל יהודי לא"י, ובייחוד על עליית נאמני תורה ומצוה, והוא עודד את מפעלם כדרך שעודד כל מעשה שיש בו משום חיזוק היישוב החדש וביסוסו הכלכלי.

---

27. על נחיצותו של מפעל כזה בארץ-ישראל וסיכויי הצלחתו, כתב ר' יחיאל מיכל פינס ז"ל מכתב מפורט אל אחד מיקירי חובבי-ציון הנדיב מוהרש"פ יעקובסון ז"ל:
ב"ה. ירושלים, כ"ו שבט תרמ"ה
"אם חפץ מע"ל להחל בעסק מיד, יתחיל בעסק עשית שמן זית ושמן שומשמין. בתי מעשה שמן ישנם אמנם פה רבים, וכלם כמעשי הכדים עתיקי הימים נעשו, ואינם נותנים לב למעשה השמן עצמו לעשותו זך ונקי, לפיכך יצא על פי רוב מר מעט, ולא יכוון לשלחו לחו"ל בתור שמן אוכל. אבל אצלי אין ספק כי אם יבוא העסק הזה בידי טעכניק מומחה, שלמד מעשה השמן להלכה ולמעשה, יהיה בידו להכין פה שמן מן המובחר, שיהיה ראוי לעלות על שולחן מלכים כשמן פרובינציו, ולבית-מעשה-השמן אפשר לצרף גם בית-מלאכה לבורית. והנה ישנו פה איש אחד (עתה הוא מתגורר באמשטרדם), אשר למד מלאכת הבורית על בוריו, הן בורית פשוט והן בורית שחצנים (טואליטענזייפע), והאיש ישר ונאמן מאוד, ונכון הוא ג"כ להניח בעסק הזה ערך 1500 רו"כ. האיש הזה למד ג"כ מלאכת **זיכוך השמן**, אבל לא הצליח בידו למעשה, והטעם הוא שקנה שמן מהפלחים, והם מקלקלים השמן בעת עשייתו, עד שהזיכוך מועיל לו רק לעשותו צלול אבל לא להמתיק מרירותו, ואם יאבה להכין השמן הטוב, צריך לקחת בחכירה כרמי זיתים ולהשגיח עליהם מתחילת המסיקה עד סוף מעשה השמן, ואת זה לא למד עדיין.
והנה אם יכונס הענין הזה בלב כבודו, אז עליו להכין את עצמו להעסק הזה עוד בטרם עזבו את ארצו, היינו שיקבע לו קומיסיונירים טובים באודסה, בוורשה, במוסקבה ובפטרבורג, אשר ימכרו לו הבורית והשמן אשר ישאו עליהם תו, כשר 'ירושלים'." (המכתב נדפס בקובץ "מירושלים", ווארשא תרנ"ב, קובץ הכולל ידיעות מארץ ישראל בעריכת ר' זאב יעבץ ז"ל – עמ' 17).

28. ראה, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, חלק ב, עמ' 684.

29. מפי נכדת בית ברסלב, מרת כרמלה אמיתי תחי'.

והנה עד אז לא השתמשו בשמן שומשמין בפסח, מפני שייצורו היה בידי ערבים, והיו בו חששות ברורים של תערובת גרעיני-חמץ, אשר תוך כדי התהליך המקובל של לתיתת השומשמין לשם הפקת השמן, היו וודאי מחמיצים, והיה שמן זה ב"בל יראה ובל ימצא".

ברם, רב"צ ברסלב, שכבר התמחה בשיפור תהליכי ההפקה, לא נח ולא שקט, שכלל את דיוק הברירה שלא תהיה שם תערובת גרעינים של דגן, ובעיקר חיפש דרכים כיצד להפיק את תוצרת השמן ללא לתיתת השומשמין במים. הדברים היו כרוכים בהשקעות כספיות, אולם הנסיונות נסתיימו בהצלחה. הוא פיתח תהליך הפקה מן השומשמין היבשים **ללא כל מגע מים**, וכעבור שנתיים ימים ליסוד בית-הבד החדש, ניתן היה להפיק שמן כשר לפסח – "**מנוקה מכל חשש תערובות חמץ, ומשומר מכל ביאת מים**".

היצרן פנה אל בית-דינו של הרב וביקש הכשר לפסח לתוצרתו, ואמנם, אחרי בדיקה מדוקדקת של רבני בית-הדין ביפו, שביקרו בביהח"ר ועמדו על כל פרטי תהליך הייצור, נוכחו לדעת ששמן זה כשר הוא למהדרין מן המהדרין. בתאריך ב' אדר תרס"ט נתפרסם ההכשר של הבד"צ מיפו על השמן, כשבראשו מתנוסס שמו של הרב, שם נכבד ומכובד באוהלי תורה ויראה, אשר כבר בשנים ההם היה לו משקל בארץ ובחו"ל – "איתמחי גברא ואיתמחי קמיע" (שבת סא, ב).

אברהם יצחק הכהן קוק

רב ואב"ד בעיה"ק יפו והמושבות תובב"א

הכשר

הנני להודיע בזה לאחב"י, ששמן שומשמין של פסח שנעשה בבית הבד של האחים ברסלב, הוא מנוקה מכל חשש תערובות חמץ, ומשומר מכל ביאת מים, באופן שאין בו חשש מנהג מלאכלו בפסח, ומותר להשתמש בשמן שומשמין הנ"ל בחג המצות הבעל"ט בשנה זו ביחוד, אחר טיגונו כנהוג. גם המהדרין מן המהדרין, יאכלו ענוים וישבעו, וישמחו בחג הק' הבעל"ט בתנובת ארץ חמדתנו, ומעשה ידי אחינו המכשירים אותה בטוב טעם ודעת.

ולראי' הונח חותם בד"צ בפקודת מרן הגאון והרה"ג בד"צ שליט"א פעה"ק יפו ת"ו יום ב' אדר שנת התרס"ט.

(מקום חותם בית דין צדק בעה"ק יפו והמושבות ת"ו).

ג

שאלת כשרות שמן שומשמין לפסח, נזכרת כבר בפוסקים בדורות קודמים. גם גדולי ההוראה הספרדים – ה"פרי חדש" וה"ברכי יוסף" – שבעיית הקטניות לא הטרידה אותם, הואיל ותקנה זו לא נתקבלה בארצותיהם, מחמירים בה בגלל חשש תערובת

גרעיני חיטה, שהם מחמיצים בזמן תהליך הלתיתה-השרייה של השומשמין במי מלח, כפי שזה היה מקובל אז בתעשיית השמן הזה. ה"פרי חדש" אוסר והוא כותב בהחלטיות: "שמן שומשמין, שדבר מצוי הוא שיש גרעיני **חיטים** מעורבין בשומשמין, ושורים השומשמין **במים** קודם כתישתן, מילתא דפשיטא שאסור לאוכלו בפסח" (או"ח סי' תמז).

והנה בשנת תרנ"ה נעשה נסיון של עצירת שמן שומשמין ללא לתיתה, והיתה כמובן נטייה להיתר, אולם גברה ידם של החוששים-המחמירים (שמא הברירה של הגרעינים לא תהיה מדויקת. או שמא ימצאו אלה אשר בקלות דעתם ימשיכו בלתיתה), והדבר נשאר באיסורו. הנסיון של שנת תרנ"ה, לא היה לו הד רחב ולא השאיר רישומו בקרית ספר של ספרות השו"ת, ומתוך כך לא היה ידוע כלל להרב ולבית-דינו, בשעה שהובא לפניהם כעבור ארבע עשרה שנה, בשנת תרס"ט, דבר שנתחדש: מכונות חדישות – האחת המבררת את השומשמין בירור מדוייק, והשנייה – העוצרת את השמן מתוך השומשמין היבשים, ללא כל צורך בלתיתה מוקדמת וללא כל מגע-מים. לאחר שטרחו רבני בית-הדין ובדקו את הכל בדיקה מדוקדקת, נוכחו שלפניהם תעשיית שמן שאין בה שום חשש חמץ:

> רבנים מומחים, דייני הבד"צ שלנו שיחי', הלכו וראו הכל יפה [נוכחו לדעת] שהברירה נעשית על ידי מכונה מדוייקת מאוד, שאי אפשר לשום גרעין לבוא בתוך השמן, כי אם דוקא השומשמין בבירור גמור בלא שום תערובת כל דהו.
>
> אורח משפט, סי' קיג, עמ' קלא

ברם, הואיל ובהכשר לפסח קא-עסקינן אשר רבות הזהירויות בו בחששות חמץ, וישראל קדושים באשר הם שם נהגו להחמיר בכל פרט ופרט, לפיכך גם לאחר שנתברר להרב ולבית דינו שאין כאן שום בית-מיחוש וצד ספק, לא מיהר לתת את ההכשר הנדרש, ויעץ ליצרן להקדים ולבקר אצל רבה הישיש של ירושלים, הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל, ולקבל הסכמתו. כשהגאון ר' שמואל העביר את הנושא לבד"צ של אשכנזים-פרושים והללו הודיעו שלא יתנגדו לדבר, רק אז הסכים הרב להעניק את הכשרו לשמן זה.

וכך מוסר לנו הרב את מהלך הדברים אשר קדם למתן ההכשר:

> בתחילת הדברים כשנשאלתי בזה, אף שהיה לי פשוט להיתר, מ"מ חששתי חששא רחוקה שמא יעלה על דעת איזה אנשים להפוך את העניין, כי יעלימו שנעשה בשמירה כל כך מעולה וביובש גמור, ואז באמת הלא אין כדאי להתיר לפחות בלא הסכמה כללית, כי על ידי הסכמה כללית יוכל להיות שלפי מצב היוקר, ומצב הבריאות ד' ירחם ששינוי וסת תחילת חולי, היה ראוי להתיר לשנה זו תרס"ט אפילו שמן שומשמין פשוטים, שראוי להקל גם בהם יותר מגוף הקטניות ולהתירן אפילו בלא דחק עצום, כמו שדורשים כשהצורך מביא להתיר קטניות גופייהו דחמיר טפי, אבל זה לא עלתה על דעתי מעולם, לא לעשות בלא קיבוץ חכמים מכללות ארץ הקודש, ולא הלך לבי להיות המתחיל בזה, ואולי גם הייתי מסרב להיות נמנה על זה גם אם היו אחרים

עסוקים בדבר, על כן חשבתי אולי יטעה מאן דהו לומר שהתרתי קטניות, אפילו שמן שומשמין, חלילה בסתמא בהחלטת עצמי, על כן אמרתי לו שיסע לירושלים ת״ו וישאל מהגאון ר׳ שמואל סלנט שי׳ אחרי הצעת הדבר בקצרה, אם לא ינגד לזה, ובבואו אמר לי שהיה אצלו שי׳ ושלחו להבד״צ, ודיבר עם שנים מרבני הבד״צ ואמרו לו שהם ודאי לא יפריעו את הדבר, אף על פי שאינם חפצים להיכנס בעובי הקורה של ההיתר. וכאשר הודיע לי את העניין תמהתי באמת איזו כבדות יש כאן מה שאינם חפצים להכנס בדבר? מכל מקום אמרתי אולי לא הוברר לפניהם הענין כל כך, או שמא אינם מאמינים את האיש שיש אפשרות לעשות בלא לתיתה וכיוצא בזה. ועל כל פנים לא היתה לי שום סיבה שלא למלאות את בקשתו, לטובת מסחרו שיסד בארץ הקודש, ולטובת הציבור, ובייחוד טובת העניים, אחרי שסמך על דברי והכביד על עצמו בחובות.

אורח משפט סי׳ קיד, עמ׳ קלו

אכן לא כך נתגלגלו הדברים. מה שנראה היה כחיובי וכמתקבל על הדעת של רבני בד״צ אשכנזים-פרושים, נתקבל בשלילה גמורה מצד רבני בד״צ אשכנזים-חסידים. כידוע אמונים חוגי חסידים על מסורת חומרות פסח הרבה יותר רחבה, אסרו על עצמם אכילת מצה שרויה, וכן התנגדו נמרצות למצות מכונה, וגם בענין קטניות שבשנות בצורת הותרו, נטו הם לחומרא, ולכן נתעוררו גם כאן ונזעקו ״לעמוד בפרץ״.

ביום ט׳ באדר תרס״ט, יצא מכתב דחוף מבד״צ החסידים בירושלים אל רבה של יפו, ואם כי הוא נפתח בצורה מכובדת ״אורה ושמחה וששון ויקר לכבוד ידידנו הרב המאור הגדול, הגאון המפורסם לתהילה״, הרי תוכו רצוף בקשה נמרצת: ״לבטל את כתב ההכשר הזה, והפה שהתיר הוא הפה שיאסור, והוא כבודו ותפארתו״. במכתב זה לא הועלה שום נימוק שיש בו סתירה כלשהי להכשר מבחינת ההלכה, והטענה העיקרית שבו היא כי: ״לדאבון לבנו – – – רבו הפריצים אשר יחפשו עלילות לעשות חדשות בדת, ואם יפתח להם פתח כחודו של מחט – – – ומוטל על גדולי ישראל לעשות משמרת ומשמרת למשמרת, ולהעד בעם לבל יהרסו חס ושלום״ (קונטרס על דבר הכשר השמן הנעשה משומשמין יבשים שלא נלתתו בשימור לשם פסח״, יפו תרס״ט, עמ׳ 2).

ד

עם קבלת מכתבו הדחוף של הבד״צ, נזדרז הרב ומיד כתב תשובתו-תגובתו, תשובה המופנית אל כל חברי הבד״צ ומתייחסת במיוחד אל ראשה, אשר אותו הוקיר כתלמיד חכם גדול ובעל הוראה מעולה.

הרב לא היה זקוק לשהייה כלשהי לצורך תוספת עיון, בהחלטו להגן על האשרתא שיצאה מתחת ידו, שכן בירר את ההלכה למקורותיה ולפרטיה עובר למתן ההכשר, ונהירים היו לו שבילי הנושא להלכה ולמעשה. ואם בכל כתביו כמעט שאין למצוא

שינויי תוכן או תיקוני לשון, הרי כאן שהעניין חייב מראש מיצוי הנושא עד תומו, ודאי שהכל היה ברור ומבורר, **בצילותא דשמעתא כיומא דאסתנא** (מגילה כח, ב), וכל המעיין בתשובתו של הרב יכול להבחין בשטף הכתיבה, בזרימה של המעין הנובע.

ב"ה, עה"ק יפו י"א אדר, תרס"ט.

לכבוד ידידי נפשי הרבנים המאוה"ג, בד"צ דקה"ק אשכנזים–חסידים בעיקו"ת ירושלים ת"ו, וביחוד כבוד חביבי הרב הגאון מוהר"ל [ליפמן] דוד [שוהבקס] שליט"א.

שלום וברכה!

כעת ממש הגיעני מכתב קדשם, ואגיד לכתר"ה האמת, שלא עלתה על דעתי כלל, בעת שבאה השאלה לידי, שיהיה דבר זה נחשב לחידוש כלשהו, אחרי אשר כל האחרונים המצויים בידינו אמרו פה אחד – מה שהסברא מכרעת גם כן – **שאין גזירת קטניות חמורה מגוף מיני דגן**, וכל זמן שלא נלתת או נתבשל אין שום מנהג לאסור, ולא שמעתי מעולם שיש בזה איזה מנהג. וכיון שהכל יודעים שעד כה היה דרך עשיית שמן השומשמין ע"י **לתיתה**, ועתה מכינים **בלא לתיתה** כי אם **ביובש** ולשם פסח – אם כן איזה חשש יש בזה? ואני חושש מאוד לכבודן של רבותינו האחרונים, שדבריהם מפורשים בזה, וראוי לסמוך עליהם גם בדברים יותר חמורים, ולא רק בענין זה של דקדוק של מנהג, שלא היה נהוג בשום אופן **כי לא היה לנו שמן שומשמין משומשמין שאינם לתותים עד כה**. ואיני מוצא שום צורך להאריך בזה בדברים שהם כל כך מפורשים: הרי דברי הרמ"א, בס' תנ"ג ס"א בהג"ה, מוסבים רק על מה שכתב המחבר מלשון הרמב"ם, שאורז ושאר מיני קטניות אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם **תבשיל** – ועל זה אמר: 'ויש אוסרים', כלומר, שאוסרים לעשות מהם **תבשיל**, מפני שעל פי המנהג חשובים הם כחמישה מיני דגן שיש בהם חימוץ ועל זה קאי המנהג באשכנז, אבל חלילה לנו לשווי מילי דרבנן כי חוכא, ולומר שקטניות אסורים הם אפילו **לא הובאו במים כלל**, שמיני דגן גופא מותרים באופן זה בלא פקפוק. והמרדכי, שהביא חומר זה בשם סמ"ק, בסי' תקמ"ח, החמיר רק שאסור בהם **חליטה** כמו שאסור אצלנו בחמשת מיני דגן, ועל כן כתב שאסור **ללותתו** אפילו **במים רותחין**, וכתב שזה נכון לאסור שמא יבא ליתנו **במים קרים**. וממילא דבכל אופן שגם במיני דגן אינו אסור, חלילה לאסור במיני קטניות, דהיינו כשהם שמורים מכל ביאת מים, וכיון שאפילו עצמם של הקטניות אינם אסורים בכהאי גונא, קל וחומר שהיוצא מהם אינו אסור.[30] ואין כאן שום מנהג כלל, כי דרך העשייה של שמן שומשמין היה כך עד כה:

---

30. ובהוספה למכתבו השני לבד"צ – שעיקרו יבוא לקמן – אומר **הרב**: "וראוי להעיר, כמה תשומת לב אנו צריכים, כשאנו באים להחמיר, במה שעל פי דין ראוי להקל בו, ושאל יצא שכרנו בהפסד של כפלי כפלים, שמטעם זה **אסור לאסור את המותר**, כדברי הש"ך ביורה דעה סי' רמ"ב, בקיצור הנהגת איסור סי' ט', שעל פי רוב הווי חומרא דאתי לידי קולא" (סי' קיב, עמ' קכו. וע' זבחי ראיה חולין י: ד"ה האריות, עמ' נד).

שהיו הנכרים לותתין אותם **במי–מלח** ואחר כך היו סוחטים מהם את שמנם, אבל אותו השמן שנסחט ע"י המכונה החדשה בלא שום לחלוחית של **מים**, כי **אם** משומשמין יבשים – איזה סרך מנהג יש בזה, מאחר שלא היו דברים מעולם? וכן בתרומת–הדשן כפל ושילש כמה פעמים שהוא מדבר רק במיני קטניות **לתותין**, וכתב מפורש בסי' קי"ג: "שרגילים שלותתין אותם זרעונים **במים** קודם שעושים מהם שמנים".

ודברי הגר"ז ז"ל [בעל התניא] בשולחן ערוך שלו מפורשים הם בסי' תנ"ג ס"ה: ואפילו במיני קטניות לא נהגו אלא אסור אכילה אם נפלו עליהם מים, בענין שכיוצא בזה בה' מיני דגן אסור מעיקר הדין.

ובספר חיי–אדם כלל קכ"ו ס"א דקדק גם כן, כפי לשון הראשונים, וכפל כמה פעמים, שכל האיסור הוא רק לבשל מיני קטניות או לשרות במים, אבל לטחון אותם **ולאפות מהם מצה מותר**. וזה מותר אף על פי שמביא בהם מים, משום שאי אפשר כלל שיהיה חמור יותר ממיני דגן, והוא הדין ודאי שבכהאי גוונא מותר היוצא מהם, שלא יחמירו ביוצא מהם יותר מהם עצמם.

ובספר **משנה ברורה** סק"י: וכן מותר להדליק [בשמנים], ר"ל אפילו לתתו אותם מקודם במים. והיינו שכך היא הכוונה הפשוטה, שלא נסתפק על זה אדם מעולם, שאין שום מקום לאסור, באופן שהיה מותר אפילו אם היו סוחטין מיני דגן ממש והיו עושין מהם איזה שמן.

ואין דרכי להביא כל כך מדברי אחרונים, אבל בזה הענין שתלוי במנהג טוב הוא לראות לכל תופשי התורה מראשונים עד אחרונים, כולם ידעו דבר ברור זה, שאין מנהג של קטניות לאסור כי אם באופן שגם במיני דגן היה אסור, ובספר "עמודי השלחן", הגהות לספר קיצור שולחן ערוך, גם הוא הגיה על מה שכתוב שם, בסי' קי"ז ס"ד, כל מיני קטניות אסורים – היינו לעשות מהם **תבשיל**. דאם לא כן איזה חשש יש בזה, ואיזה היתר יש לאסור דבר המותר כזה, **שהשומשמין** נתבררו יפה–יפה על ידי מכונה טובה, שאי אפשר שיהא בהם שום תערובת של דגן, ונשמרו יפה שלא בא עליהם שום לחלוח של מים, ואחר כך נעשית הלחיצה במכונה ברגע ממש, ותיכף יוצא השמן בלא שום שהייה כלל.

אורח משפט, סי' קיא, עמ' קיז-קיח

עם תום הבירור ההלכתי, לאחר שהרב מוכיח שמבחינה זו אין שום מקום לפקפק בהוראתו, מוסיף הרב נימוק כללי, שראוי לחזק כל תעשייה שמבססת את ישוב ארץ ישראל ולעודד את העושים, ודווקא כשהדבר יבוא מצד רבנים יהיה בזה קידוש-השם. ולעומת טענת הבד"צ הירושלמי שבהיתר זה "ניתן פרצה לפני הפורצים" בחומרות פסח, מסביר הרב שדוקא חומרה יתירה היא שעלולה לעורר רוגז וטרוניא נגד הרבנים המוסיפים "חומרות מלבם ואינם חסים על הציבור, ובזה יש נתינת יד לפרצות גדולות", ואותן פרצות כוחן רב לגרום הריסות בכל ימות השנה:

והעיקר אומר לכבוד מעלת תורתם, שראוי לנו להחזיק כל דבר שנעשה בתיקון הישוב, ההולך ונבנה בימינו בחסדי השי"ת. ובזה שיצא בכשרות, מין זה החדש של שמן שומשמין המשומר, יתחזקו ידי המתעסק בהמכונה החדשה, ויהיה לו ריוח שיוכל לנהל את העסק שלו. ועי"ז יראו עוד אנשים שהעניינים המתיילדים באה"ק לטובת בניינה מוצאים חיזוק מצד רבנים ובתי־דינים, ויהיו דברי ת"ח נשמעים יותר ויתקדש ע"ז שם־שמים.

ואם היה ח"ו שום נדנוד של איסור בדבר – חלילה לי לבקש להקל משום תיקון הישוב, אבל בדבר שהוא רק קצת דיוק בענין של מנהג, שראיות בצורות חזקות וסברות ישרות, כולן עומדות כחומה להחזיק את ההיתר – למה זה נכביד על מיישבי ארץ הקודש, ונאסור? וחלילה לנו לחשוב, שע"י מה שאנו מתירים את המותר (מה שלא היה דבר זה במציאות, על מה שיחול מנהג של איסור), כי **בזה ניתן פרצה לפני הפורצים**, חלילה. אדרבא, כשיראו העם כולו, שמה שהוא מותר אנחנו מתירים, אז יאמינו ביותר, שכל מה שאנו אוסרים הוא מפני שכך הוא דין־תורה, או מנהג ישראל, שהוא ג"כ תורה. אבל אם נאסר אפילו דברים הבאים על ידי המצאה חדשה שלא היתה מעולם כלל, יאמרו שהרבנים חפצים להחמיר מלבם, ואינם חסים על הציבור, **ובזה יש נתינת יד לפרצות גדולות**, וד' ישמרנו.

שם עמ' קיט

ומה שכותבים כת"ר, שאנכי אכתוב לבטל את כתב ההכשר, ושאין זה נגד כבודי – באמת כבודי כאין הוא, אבל איך אעשה שקר בנפשי לאסור דבר שההיתר הוא כל כך פשוט וברור? ובעיקר שכת"ר הם רחוקים ממקום המעשה, ואינם יודעים שאין שום דמיון לשמן שומשמין זה עם כל שמן השומשמין שנעשה עד כה, שהוא היה נלתת, וזה – נשמר הוא.

שם

הרב ממשיך ומבאר פרט מסוים בצורת השימוש של השמן שגם הוא מחזק את ההיתר שלו, אולם הוא חוזר ומדגיש "וזה אני אומר לרווחא דמילתא, אבל באמת אין כאן שום מקום להמשיך להחמיר", והוא מסכם ואומר:

על כל פנים, הנני מאמת לכבוד תורתם החביבה, שאיני מהאנשים שבושים לומר: טעיתי, ואם הייתי מרגיש בזה אפילו נדנוד לא הייתי בוש להגיד זה אפילו לפני אלפים ורבבות עם. אבל כאן הנני רואה שההלכה היא ברורה, ויותר מזה – שאין כאן מקום לפלפול של הלכה. ומן הדין עלי לבקש מכבוד מעלתם, שיחושו על כבוד התורה, של המעט־מן־המעט שלי ושל כבוד הרה"ג בד"צ שלנו שי'.[31] שכולנו עשינו דבר זה

31. באיזו מידה חייבים להזהר בכבוד התורה, גם כשישנה הסתייגות מהוראה שיצאה מלפני בית-דין-צדק, זו אנו למדים ממעשה-רב שעשה הגרעק"א ז"ל, כפי שמסופר ונמסר בחוברת קטנה

בכוונה רצויה לשם–שמים, לא במרד ומעל ח״ו, ולא עלתה על דעתנו, שיסתפק שום אדם בזה, ביחוד תלמידי–חכמים שיש להם שכל ישר וסברא הגונה. וכאשר הננו תמיד אהובים וידידים, כראוי לתלמידי–חכמים שבא״י המנעימים זה לזה בהלכה, אבקש בזה מכבוד תורתם הרמה, שיעבירו נא על מידותיהם, ואל ירעישו בעניין זה את ארץ הקודש, שבעוונותינו הרבים היא מסובלת במחלוקת ומריבות מצדי צדדים.

שם עמ׳ קכ

לאחר כל הדברים הברורים האלה שהם ״איתנים וחזקים וכראי מוצקים״, דומה היה שהרב יסיק ויודיע שאין הוא מוכן לזוז מעמדתו כמלוא נימא. והנה ״במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו״. למרות היות הרב בטוח בצדקתו, הרי כנינו של אהרון הוא אוחז בדרכו של אהרן ״אוהב שלום ורודף שלום״, מעביר על מידותיו ופונה אל הבד״צ בהצעת פשרה, שגם אם אינה נוחה לו, הריהו רואה בה מוצא שעל ידו יתקדש שם שמים, ולא יגרם הפסד חמור ליצרן:

ולעניות דעתי דרך השלום בזה הוא כך: שנדפיס כולנו יחד מעשה בית–דין, שההיתר העבר כיון שיצא מבית–דין חשוב כבית–דין–צדק שלנו – יצא, וזהו רק מפני שאין שמן שומשמין זה דומה לשמן שומשמין שהיה עליו המנהג של איסור, אלא מכיוון שאני רואה שהדרת כבוד תורתם אינם מסכימים עמי, על כן, על השנים הבאות עלינו לטובה לא יהיה היתר זה קבוע, עד שנתוועד יחד ונדון בענין זה, ואחרי רוב דעות יקום דבר, כדכתיב בספר אורייתא דמשה, ״אחרי רבים להטות״. ואז גם אנכי אתן ידי להרבים, ובודאי יסכימו עמי כבוד הרבנים דייני הבד״צ שיחי׳, ובאופן זה יתקדש שם שמים על ידינו, ויראו הכל שכבוד התורה חביב הוא לנו. כך היא עצתי ובקשתי מכבוד הדרתם, וביחוד שאי אפשר לי כלל לגרום עתה הפסד לאותו האיש הנדחק, אשר סמך על הוראתי, והרבה בהוצאה בשביל תיקון השמן שומשמין לשם פסח, ואם יעמד עם סחורתו יוכל להיות נהרס ממצבו לגמרי – ולמה זה יצערוני ככה?

– ״רבנו עקיבא איגר״, ווארשא תרל״ה, עמ׳ 25, שהוא החמיר בדבר גם כשזה נגע באיסור אשת-איש, וכך מסופר שם:

פעם אחת הגיע אליו גט על ידי שליח-להולכה, מקהילה גדולה, שהבד״צ שלה היה מורכב מת״ח גדולים ומפורסמים, ועם זאת מצא כי נפלה שם טעות שיש בה בכדי לפסול את הגט. הגרעק״א ז״ל לא גילה את הדבר לאיש, ורק אמר שבאותו יום אין הזמן מאפשר לו למסור את הגט לאשה.

באותו לילה עמל ויגע, עד שסוף סוף מצא דרך להכשיר את הגט, והוא כתב תשובה ארוכה לרבה של אותה קהילה, שבה העלה כי בשעת דחק גדול יש להכשיר גט זה. בסיום התשובה הוסיף והסביר כי לכאורה אין כאן שום שעת דחק, שהרי אפשר לחזור ולכתוב גט אחר. אולם הוא חושש לכבוד התורה ולחילול השם בעיני ההמון, לכשיוודע הדבר ברבים ״כי יאמרו, הרבנים החשובים האלה שלחו גט אלי, ואני פסלתי אותו, ויהיו חילול השם וכבוד התורה, וחלילה יהרסו ההמון להעלות פקפוק ברבניהם, וירפו משמוע לקולם ולהוראתם, וזה אני קורא שעת דחק גדול״.

ואקוה שיתן ד' שיכנסו דברי אלה, האמורים באמת ותמים, בלבבם הטהור, והאמת והשלום אהבו, והנני בזה ידידם, קשור באהבת–נפשם ודורש שלום תורתם באהבה רבה.

הק' **אברהם יצחק הכהן** קוק
שם

ה

דומה היה שתשובתו המקיפה של הרב, שהיתה מנומקת ומבוססת, נרגשת ומכובדת, תשיג את האמת והשלום בנושא הנידון לכל הפחות באותה שנה, אולם מסורת החומרות החסידית. וביחוד בתוככי ירושלים החרדית, לא הניחה מקום לזיז כלשהו. ואם כנגד ההוכחות הממשיות-העובדתיות מוצגות חששות משוערות – "אין די באר רוב הפרצות שיוכלו לבוא מזה", הרי ברור שלא ניתן לשכנע, ובפורים-דפרזים, י"ד אדר תרס"ט, הריץ הבד"צ את מכתבו השני אל הרב שבו הוא מכריז: "אנו על משמרתנו נעמוד! ואם כי מאוד יקר בעינינו כבוד ת"ח ובפרט גברא רבה דכוותיה, אולם במקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד", והם חוזרים על בקשתם לבטל את ההכשר.

ושוב חוזר הרב ומשיב לבד"צ תשובה ארוכה ומנומקת – "ראוי לי לבאר לפני כבוד תורתם את אשר קיצרתי במכתבי הקודם" – והוא מבסס את ההכשר בצורה מפורטת על יסודות איתנים שאין להזיזם. ואחרי כל הדברים והאמת מבחינת ההלכה, הוא מגיב – שוב בהרחבה – גם על כמה הערות שבמכתב הבד"צ:

– – – ומה שתמהו עלי כת"ר על שאני קורא את איסור הקטניות בשם **מנהג**, הנה חייב אדם לומר בלשון רבו, וכל הפוסקים המדברים מענין זה רבים מהם קוראים אותו מנהג, ומפורש הוא בדברי רמ"א בדרכי משה במקומו, דקטניות אינן חמץ כלל, ואינם אסורים אלא משום מנהג[32] וחלילה לנו לברוא שם **איסור חמץ** על קטניות שנוהגים גלילות רבות מישראל בו היתר, כמו רבים מהספרדים. ובשנה של יוקר ובצורת, ד' ישמרנו, נהגו גדולי הדורות להסכים להתיר לפי הענין, יש שמתירין לעניים ולא לעשירים ויש שמתירין לכל דווקא, כמבואר די והותר בתשובות האחרונים, וחלילה לומר שמתירין איסור, אלא שיסוד איסור שהוא מנהג הוא גם כן תורה, אבל מכל מקום אין להפליג בו בחומרות כל כך, בפרטים שיש בהם טעמים נכונים להתיר, במה שאין על זה מנהג כלל, כנידון דידן שהוא ענין חדש שלא היה מעולם, לעשות שמן שומשמין על ידי מכונה דווקא ביובש גמור ובאופן שיש עסק תדירי, ובבירור מובטח

32. וראה **מרחשת** ח"א סי' ג, ענף א אות ט, שגם הוא מדגיש בדיונו בהיתר שמן ב"מיני קטניות שעיקרן לא נאסרו אלא משום גזירה ואין איסורן רק מכח המנהג". ועיי"ש ענף ב אות א ואות י, שהוא חוזר ומבסס דבריו שם על נקודה זו. ועי' דברי מלכיאל, ח"א סי' כ"ח.

מכל מיני עירוב ושמץ ספק חשש–חמץ, ודאי שאנו צריכים לדון בדבר להקל ולא להחמיר, לעשות את הגדר יותר מן העיקר, שהזהירו אותנו על זה חז"ל באבות דרבי נתן פ"א ה"ז: "מכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אינו יכול לעמוד בדבריו; מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע, ר' יוסי אומר טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל". ובודאי כוונת הענין על דברים כאלה, שאין לבקש להחמיר במה שלא קיבלנו על זה מרבותינו בדבר שבעצמו סייג, ואין להוסיף חומרא על חומרא, כי אם במה שמצאנו מפורש או בראיות ברורות. אבל בנידון דידן, שהכל הוא להיפך, שהעניין הוא מנהג ביסודו וזה הפרט המחודש שאין בו שום מנהג ואי אפשר שיהיה בו מנהג, וראיות ברורות נותנות עדותן להקל, ואפילו אם יהיה אפשר להכנס באיזה דחוקים לדחות את הראיות, גם כן אין לנו למשוך את הדבר להחמיר ולהיות מוסיפים על הדברים ששמענו.

ועיקר הנטייה לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה על פי דרכי התורה להקל, אין זה מילתא דחסידותא כלל, וכבר גינה ענין זה קדוש ד' רבי חיים וויטל ז"ל בהקדמתו לספר "עץ–חיים", ודייק שזוהי מידה של המתרחקים מפנימיות התורה, רחמנא ליצלן מהאי דעתא, וזה לשונו הקדוש: "וכנגד כת חכמי הפשט, אותם אשר הם מואסים לעסוק בחכמת האמת הנקרא עץ חיים לחיי עולם, ועוסקים בסיפורים הפשטיים בפשוטן בלבד, ואומרים שאין בתורה אלא הפשט בלבד ח"ו, אשר הוא נקרא עץ הדעת טוב ורע. עליהם אמרו: חכמים הם להרע ולהיטיב לא ידעו, כי בסיבת היותם מואסים בעץ חיים אין הקב"ה עוזר אותם, והם שוגים (או שונים) בפרטי עץ הדעת טוב ורע ומהפכים אותו לרע, ומטמאים את הטהור **ואוסרים את המותר** ופוסלים את הכשר" עד כאן לשונו. הרי דייק בשלשה האופנים של "טהור" "מותר" "כשר" והפכם הוא: טמא, אסור, פסול, שזו היא תקלה מה שנוטים יותר מדאי להחמיר ולאסור.

ובאמת דרכם של רבותי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל, היה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רבותינו ז"ל בתלמודים, שדי לנו מה שלא נזוז ח"ו ממה שהונהגו על פי מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן, ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים על פי עומק ההלכה וסברא ישרה. וב"ה הוראתנו זאת כולהו איתנהו לטיבותא כאן, ויהא רעוא דיהויין כל שמעתין מחוורן ובירין כשמעתתא דא דלית בה ספיקא כלל ב"ה.

שם, סיד קיב, עמ' קכג

ואשר לחשש שמא יבוא להחליף בין שמן חדש זה לשמן הרגיל, מסביר הרב ואומר בהוספה שבסוף מכתבו:

וכעיקר הדבר לא שייך כלל לגזור, שיבואו לאחלופי שמן שומשמין זה שנעשה בכשרות לפסח וביובש על ידי מכונה, עם שמן השומשמין שנעשה עד עתה על ידי

לתיתה, שהרי הוא משונה ממנו במראהו, בטעמו ובריחו לשבח, כידוע, שזה השמן שומשמין מעשה המכונה הוא מוטעם הרבה וזך ובהיר יותר משמן שומשמין הרגיל הנלתת ונעשה בידי אדם.

שם עמ' קכז

ועוד מוסיף הרב:

החילוף בזה הוא חשש רחוק מאוד, וביחוד שהלא "פרצה טהרה בישראל", וכל ענייני פסח אין לוקחין כי אם על פי הכשר בית דין – – – וכל זמן שלא יהיה כתב הכשר [למיצרך מסוים] לא יקחו לפסח, מפני שכך הוא המנהג, ולא שייך כאן אפילו חשש רחוק של איחלופי.

שם עמ' קכח

[וראוי להעיר שבנימוק נוסף זה להיתר, הקדימו הגאון ר' יצחק-אלחנן ז"ל, ובתשובתו המקיפה ב"באר יצחק" (או"ח סי' יא), כשהוא דן על חשש איחלופי, הוא מסכם ואומר: "וכל שכן בנידון דידן, דמעשה התיקון בהקטניות לעשיית יי"ש ניכר ומפורסם לכל, בהכשר הכלים על הברייהויז [בית התסיסה] ובברירתם [של הקטניות], שכל זה נעשה בטורח גדול, וגם צריך לזה **הכשר בכתב** – דודאי ידעו הכל מזה – – – וזהו יסוד גדול בעז"ה להיתירא"].

– – – ואפריון אמטי לכבוד תורתם על מה שכתבו שכבודי יקר בעיניהם. ודאי כך היא חובתנו לכבד כל מי שהוא מבניה של תורה, ובדורנו זה, שכבוד התורה הושפל עד עפר בעוה"ר, יש יותר לעשות חומרות וגזירות בזהירות בכבוד התורה מכל חומרות שבעולם.

ולא הבנתי כלל מה שכתבו כת"ר, שבמקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד, וכי איזה חילול השם יש כאן ח"ו אם מתירין על פי הוראה, שיש בה כמה וכמה טעמים ופנים להיתר? וכי לא זו דרכה של תורה "ותלמיד חכם שאמר דבר הלכה אין מזיחין ולא מזחיחין אותו", וזהו אפילו שאבותיו ואבות אבותיו נהגו בו איסור, וקל וחומר בנידון דידן שכבר ביארתי די באר שאין כאן – ולא אפשר שיהיה כאן – שום מנהג של איסור, אדרבה, אם גם כבוד תורתם יסכימו על היתר פשוט זה, יתקדש שם שמים ויראו הכל שתלמידי חכמים הנם אוהבי אמת, ובכל מקום שהדין נותן להודות על האמת, או לחדש דבר על פי הוראת אמיתה של תורה, אין שמים לב לתלונות המון עם, מהני דלא גמרו שמעתתא ואינם יודעים דרך הוראה, הבאים לצער תלמידי חכמים. ואם אנחנו בני תורה לא נהיה זהירים וזריזים להראות תמיד כבוד וחיבה להעוסקים בתורה ועמלים עליה, מי יחוש חוץ ממנו? ולענ"ד ראוי בנידון דידן לחוש לדעת הרא"ש בפרק קמא דעבודה זרה (דף ז'), שחכם שהתיר וחלה ההוראה, אין חבירו רשאי לאסור, שכן הוא פשטא דירושלמי, ואף על פי שתוס' שם פירשו סוגיית

הירושלמי באופן אחר, מכל מקום הלא הרא״ש ראה דברי התוס׳ ונאיד מסברתם, **וכל ספק של כבוד התורה** הוא ודאי ספק דאורייתא של עשה דכבוד תורה דחמירא טובא.

שם עמ׳ קכד

ו

הבד״צ של החסידים מסתמך גם על העובדה משכבר הימים וכותב: ״לפני כמה שנים רצו איזה אנשים להקל בזה על פי האופנים של כבוד גאונו, ומיחו בהם חכמי ירושלים ובראשם הגאון מלובלין זצ״ל [בעל ״תורת חסד״[ז]] והגאון [מהרי״ל דיסקין] מבריסק זצ״ל, ויבדל לחיים טובים הגרש״ס שליט״א״ (קונטרס, עמ׳ 9).

ועל כך מגיב הרב זצ״ל ומשיב:

> ומה שכתבו כבוד תורתם, שיודעים הם, שלפני כמה שנים [בשנת תרנ״ה] רצו אנשים להקל על פי האופנים שלי, ומיחו בהם כל חכמי ירושלים, הנה הלכה פשוטה היא שאין למדים הלכה מפי מעשה (בבא בתרא קל ע״ב), והטעם הוא פשוט, מפני שאפשר שישנם תנאים כאלה שהיו במעשה, מה שאינו בנידון הבא לפנינו, או שמא נפסקה המעשה על פי הוראת–שעה (ועי׳ ירושלמי פאה פ״ב ה״ד, דמבואר דבדבר שיש מקום לחילוקי דעות, לכולי עלמא אין למדים מפי מעשה). ואולי לא היו אז מאמינים בבעל המכונה שישמור את השומשמין מכל לחלוחית של מים, או אולי לא היתה מכונה באופן כזה שהיא עכשיו שאי אפשר לעשות עליה, כי אם ביובש, אלא שהיה אפשר לעשות עליה גם כן על ידי לתיתה, שבאמת יש מקום לגזור ולחוש,[33] וביחוד אולי לא היה העניין נוגע כל כך לתיקון הישוב כמו עכשיו, שעלינו להשתדל לתן עוז ועצמה לכל דבר של חרושת המעשה שעושין אחינו בני ישראל בארץ הקודש בכוחותיהם הרפים. יחזקם ד׳. ולפי מידת הפרנסה המצומצמת, בעוונותינו הרבים בארץ הקודש, יש בכוח שבוע של פסח לחזק את העסק כמו ערך איזה חדשים של שאר הימים, מפני שבשבוע זה יהיו

---

33. ואמנם צדק **הרב** בהערכתו, שכך עולה באמת ממכתבו של הרב אלעזר גרינהוט ז״ל, המודיע להרב דוד צבי הופמן ז״ל: ״כי זה לפני שנים עלה בדעת החכמים להתיר שמן שומשמין בפסח, ולבסוף חזרו בהם כי **חששו לחששות הפרי-החדש**״ (״מלמד להועיל״ סי׳ פ״ז).
ותנא דמסייע לדעתו של **הרב**, הנהו הגאון ״תפארת ישראל״, ז״ל, שבפירושו למשניות עדיות פרק א (בועז אות א), קבע חילוק ברור ״בין סייג לחשש – **סייג** הינו של יעבור במזיד, **וחשש** היינו שחששו שיחטא בשוגג״.
ועל פי זה הרחיב וכתב שם: ״כל דבר שהוא מותר מן התורה, ואפילו הכי אסרוהו משום **סייג**, שלא יבוא לידי איסור דאורייתא, – – – בכל כהאי גוונא אפילו הבית-דין האחרון גדול מן הראשון אינם יכולים לבטל תקנת הראשונים. – – – אולם כל שנאסר רק מטעם **חשש** – – – וכגון שאסרו משי עם צמר מחשש שמא יתחלף לו משי בפשתן (כלאים פ״ט, מ״ב), והאידנא הכל בקיאין במשי (יו״ד סי׳ תצח) – – – בכל כהאי גוונא כשפסק הטעם שבעבורו אסרו, ואינו מצוי אופן האיסור, אז אפילו בית-דין קטן יכול לבטל דברי בית דין הגדול הקדום״.

הכל זקוקים דווקא לשמן שומשמין הכשר הנעשה בידי ישראל הנאמן, ובזה יתחזקו ידיו וינהל את העסק בטוב, ויתחזק כוח בניין ארץ הקודש ויישובה, שכדאי להתיר בגלל זה כל דבר שאפשר להתיר בשעת הדחק, וכיון שאי אפשר שיתברר איך היתה אז [בשנת תרנ"ה] דרכה של הוראה זו, ואנכי בודאי לא די שלא לקחה אזני שמץ מזה, לא עלתה כלל על לבי שיהיה צד להחמיר, במה שהראיות הנן כל כך מפורשות להתיר. ואם לא היה הזמן כל כך בדחק ודאי יש להוסיף דברי אמת כהנה וכהנה לחזק הוראה פשוטה זו, ולא גריע שומשמין היבשים הללו לעניין היתר השמן שלהם מהיתר של י"ש הנעשה ממיני קטניות, שהמתירים יש להם על מי שיסמכו [רשכבה"ג הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל ב'באר יצחק', או"ח, סי' יא], וכבר הונהגה הוראתם בכמה מקומות, וכאן ודאי עדיף מניה טובא, שאין כאן שום בית מיחוש של דוגמת איסור ודררא דחימוץ כלל, ולא שייך כלל לומר על הוראה של פעם אחת שהדבר הוחזק לאיסור, ואפילו אם היו פעם אחת גדולים מורים לאיסור, גם אז כתרה של תורה הוא הפקר לכל, ויש רשות ביד כל ת"ח הלן בעומקה של הלכה להורות כפי מה שמתברר לו על פי יסודות ההוראה. ואם יש במה להשיב על הראיות צריך לברר הדברים לפני מכריעים, או לישא וליתן פנים אל פנים עד שיצא האמת לאור, ולא לסגור את הדרך בפני כל מורה ודאין ברוח ד', אשר תחון כל עוסק בתורה לשמה למצא דרך ישרה כל אחד לפי חלקו הנתון לו מסיני.

שם עמ' קכד-קכה

איך שיהיה הנני כופל את בקשתי לפני כבוד תורתם, שיניחו את הענין על דעתם של ישראל קדושים, והנח להם שאם אינם נביאים בני נביאים הם. ואם אינני יכול להעביר את כבוד תורתם על דעתם, שיחזקו את ההוראה שיצאה מאתנו לאחר הבירור ב"ה, מכל מקום די בזה שהם עומדים מרחוק, ולמה להם עוד להזהיר ששום בר ישראל לא יסמוך על זה?

ועל מה שנאמר במכתב הבד"צ כי הרב יוכל לבטל את ההכשר בנימוק מפורש, "כי חזרתו היא מטעם שרבו עליו חביריו", מגיב הרב ואומר:

איך אוכל לבטל את ההוראה מטעם שרבו עלי חבירי? והלא הננו בזה ב"ה חבורא קדישא של שלושת רבני בד"צ שלנו ורבני בד"צ הספרדים העומדים עמנו בדעה אחת, ומערערים על זה. ומכוח תלמידי חכמים בעלי הוראה ידועים, לא שמעתי כי אם מכבוד תורתם – ואיך נקרא זה "שרבו עלי חבירי"? ואיך אוכל לכתוב מה שהוא ללא אמת?

ואיני מבין בשום אופן מה שכתבו [הבד"צ במכתבם] "שכמה רבנים רבו עמהם, על שלא יצאו תיכף ומיד במחאה גלויה", איך שייך להיות על זה מריבה – הרי בדברי תורה אנו עוסקים? וצריכים אלה הרבנים לשמוע בתחילה את כל פרטי טעמי הוראתי, וכשישיבו עליהם בדברים של טעם, אז יש מקום לחזור ולומר: "ברם דברים שאמרתי

טעות הם בידי". אבל לעשות מחאות בלא משא ומתן כלל, לא יעלה על דעת שום תלמיד חכם חשוב, וחושב אני שלא יסכימו על זה כבוד תורתם.

שם עמ' קכה

וכאן מוסיף הרב ואומר, כי גם אם מצינו נטייה להחמיר בדור קודם, אפשר שהיתה השעה צריכה לכך, ומצינו מקור מפורש לדעתו זאת של הרב במסכת שבת (קכג, ב), "בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו", ופירש רש"י בד"ה "שלשה כלים", שבימיו "גזרו על טלטול כל הכלים, כדי לגדור גדר להחמיר באיסורי שבת, מפני שהיו מקילין בה", ואילו אחר כך "התירו וחזרו והתירו" (עיין שם). וגם בנידון דידן אפשר שהיתה שם חומרא מיוחדת בגדר של הוראת-שעה, שביחס אליה שייך לומר "דורות משעה לא ילפינן" (מנחות יט, ב).

ובאמת אגיד לכת"ר, שמה שהחמיר בעניינים כאלה הגאון **חתם–סופר** ז"ל,[34] כנראה מסגנון לשונו היה לפי זמנו צורך שעה מפני התפרצות הריפורם,[35] שהיו חפצים תמיד לעשות תיקונים כדת ח"ו, וכל הוראה שהיתה יוצאת נגד המנהג המפורסם, היתה נותנת יד לפושעים, על כן לא רצה לשנות את המנהג, גם בדברים שחידש הגר"א ז"ל במנהגים ביסודות חזקים מאוד, ובכמה קהילות התחילו הותיקים להתנהג כדבריו, מפני שחשש שלא תהיה מזה אחיזה למצדדי הפרצות של תיקונים בדת. אבל בימינו אין זאת הפרצה מסוכנת כלל, כי בעוה"ר עכשו הרוצה לפרוץ גדר אינו מבקש לו שום היתר מרבנים, ועושה כל מה שלבו חפץ בלא שום תיקון, ושאלת תיקונים בדת היתה ללעג ולקלס, גם להמתחדשים, על כן אין שום חשש להתיר מה שהוא מותר על פי דין תורה, אף על פי שעל פי הוראה לא היה מקודם מנהג על זה להתיר.

וכבר כתבתי למעלת כבוד תורתם, שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדווקא על ידי מה שיראו, שכל מה שיש להתיר על פי עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמיתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה. מה שאין כן כשיתגלה הדבר שישנם דברים כאלה שמצד שורת

---

34. בהערה למטה מוסיף הרב: "ובנידון דידן גם הוא ז"ל יורה להקל, כי צריך לחדש חומרא חדשה – וזה נגד רוח חכמים לגמרי. ועי' מה שכתב [אדמו"ר ר' מנחם מנדל ז"ל מליובאוויטש] בשו"ת **צמח צדק** או"ח סי' נ"ו, שכל מה שהוצרך לצרף [נימוק של] שעת הדחק, הוא רק מפני שלא עלתה כלל שום דעה שאפשר לעשות שמן מהקטניות **ללא לתיתה**, אבל **ביובש** לגמרי לית מאן דחש לה, וכדאים כל דברינו להכריע גם אם ימצא איזה מחמיר בזה, וכנזכר למעלה".

35. כוונת **הרב** היא לדברים החריפים אשר בלשון החתם-סופר ז"ל באותה תשובה: "אודות הקונסיסטוריע במדינת וועסטפאלין, אשר ביקשו נפשם לעקור הלכות קבועות [אשר] שנו אבותינו ורבותינו לנהוג איסור במיני קטניות ביו"ט של פסח, והם עמדו על נפשם להתיר לעצמם – – – כל שהוא סייג לתורה אפילו [בית דין] גדול אינו יכול לבטל" (שו"ת חתם סופר, או"ח, סי' קכב).

ההלכה ראויים הן להיתר, ורבנים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו חילול השם, גדול מאוד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, ועל ידי זה יוצא משפט מעוקל.

סוף דבר, הנה גיליתי את דעתי לפני כבוד תורתם החביבה עלי עד מאוד, ואבקשם שיעיינו בדברי הפשוטים בשכלם הצלול ודעתם הבהירה, ויתוועדו לאגודה אחת עם כל בתי הדינים שבעיה"ק, ואז אקווה שנבוא לכלל דעה אחת בעזה"י.[36] והנני בזה ידידם אחוז בכבלי אהבתם ודורש שלום תורתם באהבה נאמנה, חבר לכל יראי ד' ועוסקי תורה לשמה, המצפה לתשועת ד' על עמו ונחלתו במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

שם, עמ' קכו

ז

עם קבלת תשובתו השנייה של הרב, כשנתברר לבד"צ החסידים הירושלמי שאין הרב רואה שיש מקום לבטל את ההכשר שניתן במלוא הזהירות ובמלוא האחריות, הזדרזו ופרסמו "מודעה ואזהרה גדולה", שלא להשתמש בשמן זה לפסח, והמודעה הודבקה בכל מקומות הפרסום בירושלים (טופס מהמודעה שמור בבית הספרים הלאומי, ותאריכה הוא: ב' ניסן, ה' תרס"ט).

לא קשה לרדת לסוף דעתם של חברי הבד"צ, הואיל והם רואים את עצמם "כשומרי חומות" – "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים" – הרי במקום שקיימות חששות שמא יגרור הדבר תוצאות לא רצויות, הלב מלא חרדות. אין להתפלא על שכל הנימוקים המדברים אל המוח אינם נכנסים ללב, והם נשארים עומדים בעמדתם הקודמת.

עיון במודעה מוכיח כי מפרסמיה הצליחו לצרף אליהם גם את הבד"צ הספרדי, אולם לא הצליחו לשכנע את בד"צ אשכנזים-פרושים לתת יד לאיסורם, ולכן מופיע במודעה בצורה סתמית "בד"צ **אשכנזים**", מבלי לפרט (וכך יכול לחשוב הקורא שזה כולל את שני בתי-הדין, של החסידים ושל הפרושים גם יחד). כמו כן לא מופיעות חתימות הדיינים וכן נעדרות החותמות, וברור שזה נעשה בכדי שלא להבליט העדר חתימתם של דייני בד"צ הפרושים וכן העדר החותמת שלהם. ועוד: לעומת מה שנאמר במכתב השני של הבד"צ אל הרב (מי"ב אדר): "ובודאי נראה להדפיס מודעות, בצירוף כמה רבנים וגדולים מקרתא קדישא, להודיע ולהזהיר", הרי במודעה שלפנינו לא מופיעה שום

---

36. בשלהי חורף תר"ע, עלה הרב ירושלימה, וביקש את הבד"צ להתאסף ולדון יחד עם הגאונים ר' חיים ברלין ז"ל ור' יצחק ירוחם דיסקין ז"ל (הגר"ש סלנט ז"ל נפטר בינתים והלך לעולמו כ"ט מנ"א, תרס"ט) ולהחליט בדבר על פי רוב דעות, אולם הבד"צ התבצר בעמדתו וסירב לחזור ולדון בזה ("המודיע", ח' תמוז, תר"ע).

חתימה נוספת (ורק כמה שורות נוספות של ממלא מקום הראשון-לציון הספרדי, הרב נחמן בטיטו ז״ל). משמע שגדולי ירושלים לא נאותו להצטרף לאיסור פומבי זה.

ברם, גם מודעה זו דיה היתה להרתיע רבים מלהשתמש בשמן החדש תוצרת יפו, והיצרן ר׳ בן ציון ברסלב ז״ל, אשר התחשיבים שלו היו מבוססים בעיקר על אפשרויות השיווק בירושלים רבת האוכלוסין, מצא את עצמו פתאום במצוקה כלכלית. הוא השקיע בשכלול בית-הבד והכשרתו לפסח לא מעט כספים ובתוכם כספי הלוואות – מתוך הנחה שכל זה יוחזר בריווח אחרי החג, ופתאום נעמד בפני מציאות הפוגעת קשות בו ובמפעלו.

והנה יעצו לו ידידיו, שיכול הוא להציל חלק מהשיווק על ידי פרסום מתאים שאיסור הבד״צ לשימוש בשמן, אינו בגלל חוסר אמינות היצרן, וגם לא בגלל חשש מהותי בכשרות התוצרת, אלא בגלל טעמי ״משמרת למשמרת״, וחששות רחוקות לפרצות לעתיד לבוא, וברור שפרסום זה תהיה לו השפעה מרגיעה על חלק ניכר מהציבור.

פנה איפוא ר׳ בן-ציון אל הרב, וביקש רשותו לפרסם שני מכתבי הרב לבד״צ, למען הוכיח צדקת מעשהו ותום דרכו. הרב, אשר מצוקת היצרן הציקה גם לו, נענה לבקשתו, אולם התנה שגם מכתבי הבד״צ יפורסמו במילואם. עוד התנה שהמפרסם יפנה אל הבד״צ ויודיע להם שעומדים להדפיס את המכתבים, ויציע להם שאם הם רוצים להשלים את דבריהם ולנמק את איסורם בהרחבה, יודפסו גם דבריהם יחד עם המכתבים ״ויראו לפחות בני-תורה את יסודי הדברים״.

אכן, כיוון שלבד״צ לא היו נימוקים של ממש לאיסור, ורק החששות לעתיד הן שקבעו, כנאמר במכתביהם, לא נענו ולא הוסיפו דברים. כך הופיעה חוברת קטנה בת 24 עמודים ״בהוצאת בית הבד של האחים ברסלב, יפו, ארץ-ישראל״. בראשה ההכשר של בד״צ יפו, ובהמשכה המכתבים של הבד״צ הירושלמי-החסידי ותשובותיו של הרב, ככתבם וכלשונם.

שום פרשנות לא ליוותה את החוברת הקטנה הזאת, לא בראשה ולא בסופה, חוץ מפיזור האותיות של שתי שורות מתוך מכתב ההתנגדות הראשון של הבד״צ החסידי ״אף אם היה ההיתר פשוט כביעתא בכותחא, מוטל על גדולי ישראל לעשות **משמרת למשמרת**״ וזה צוין בהערה למטה: ״פיזור האותיות הוא מהמוציא לאור״.

אבל גם פרסום צנוע זה של החוברת, שמתוכה יכול היה כל בן-תורה להווכח בצדקת הוראתו-פסיקתו של הרב, מאוד לא היה נוח לאוסרים, שהרי לא מעטים היו בירושלים, תלמידי חכמים תמימי-דרך וישרי-לב, אשר נוכחו לדעת כי הצדק עם הרב מיפו, ושאין כל מקום לפקפק בהכשר שניתן על ידו ועל ידי הבד״צ שלו, וכמובן היו ביניהם אשר התרעמו על האוסרים, כי היתה זו גזירה קשה על הציבור, שכן בעיית שמן כשר לפסח היא לא מן הקלות, ועד היום הזה אספקתו של מצרך חיוני זה מהווה בעיה לכל המשפחה שלא נתברכה ברווחה כלכלית.

תגובת הבד"צ ותרעומתם על פרסום זה באו לידי ביטוי במכתב אל הרב מתאריך ח' בניסן, שלצערנו לא הגיע לידינו. על מכתב זה באה תשובה ארוכה של הרב שנכתבה בי"א ניסן ונדפסה בשלמותה ב"אורח משפט":

> מכתבם היקר מיום ח' דנא הגיעני, ומאד נצטערתי שבא הענין למידה זו שנראה לעומדים מבחוץ כאילו יש כאן חלילה איזו תחרות בינינו, מה שבאמת מתקיים בי "והאמת והשלום אהבו", ואין בלבי שום טינא על כל מי שהולך בתומו ועושה לשם שמים לפי דעתו, אף שהוא נגד דעתי, ומינייהו ומינן יתקלס עילאה ב"ה.

אורח משפט, סי' קיד

רוב רובה של תשובת הרב מוקדש להערה של הבד"צ על דיוק בלשונו הקצר של ה"מגן אברהם", שרצו להעלות מתוכו הלכה בנידון. הרב מברר בהרחבה, כדרכו, שאין מקום להבנה זו בכוונת ה"מגן אברהם".

גם על תלונת הבד"צ על שהסכים להדפסת הקונטרס, משיב הרב בהרחבה:

> ועל דבר מה שהרשיתי לבעל המכונה (שכל כך נעשק על ידי גרם היתר שלי, מה שלא עלתה על דעתו ועל דעתי) להדפיס הקונטרס – איך אוכל למנוע ממנו את בקשתו ליתן על ידו את המכתבים להדפיסם, אולי יהיה לו להועיל כפי האפשרי. רק בתחילה חשבתי שכבודם יעמדו מנגד, ואם היה לבם נוקפם שיתלו את ההיתר בהם, היה די שיודיעו שהם אינם מסכימים, וממילא מי שירצה ויסמוך על הוראתי אין אחריותו עליהם, אבל אחר שחזרו וכתבו שהם עושים בפועל נגדי, והיה הענין יכול להזיק לו גם פה [יפו] עיר הקודש וסביבותיה, והייתי גורם לו היזק עצום שלא היה יכול לשאת אותו, הלא לא היה לפני דרך אחר כי אם ליתן לו רשות להדפיס, ויראו לפחות בני תורה את יסודי הדברים, אחרי אשר ציוויתי שידפיס גם כן את מכתב כבוד תורתם, אחרי שיודיעם. אולי יש להם להוסיף על זה איזה דבר. וגם עתה ההכשר ניתן רק על שנה זו, וכשיהיה רצון השם יתברך נוכל להתיישב בקיבוץ–חכמים בלא שום נטייה לניצוח, כי אם לשם שמים באהבת האמת, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא על פי רוב דעות, ובלבד שיהיו הטעמים טעמים הראויים להשמע, ולא רק בדחיית גילא דחיטתא, מפני שהגאונים הורו בזה איזה פעם לאיסור, כי לא עדיפי גאונים הללו מכל גדולי ישראל מחברי שו"ת ופסקים מעולם, שאנו מבקרים את טעמי הוראותיהם, וכשנמצא שראוי לנו לסור מדבריהם אז אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, וחלילה **לישא פנים בתורה**, ובוודאי כל חכמי ישראל ניחא להו שיעמדו דבריהם במקום שלא יתברר על פי ראיות מדברי הגמרא והפוסקים ומהסברא הישרה ההיפוך מהם. וכי בשביל שעניין זה הוא ענין של מנהג יהיה יותר חמור מגופי תורה, שאנו דנים בהם – כל הלן בעומקה של הלכה על פי הכרעתו – במקום שאין לנו הכרע כזה מרבותינו הראשונים, שחלילה לנו לחלוק עליהם.

שם עמ' קלו-קלז

ומה שכתבו כת"ר עלי, בא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים,

שהרי כ׳ **מ״ח הגאון** [**האדר״ת**] ז״ל היה נוטה לאסור גם במה שאין איסור מהדין, בס׳ זכר יהוסף [חלק או״ח] סי׳ קנ״ח, ומה שצידד שמה להחמיר בסובין של קטניות לבהמות בפסח. יאמינו לי כת״ר, כי הרבה שנים לפני שנת תרנ״ב, שאז כתב כבוד מורי–חמי ז״ל את מכתבו להגאון [ר׳ יוסף זכריה שטרן] בעל ז״י ז״ל, באה לפנינו השאלה **בפאניוועז**, ע״ד סובין של קטניות לבהמות, ועסקנו בזה, **והסכמנו אז להיתר**, וכן יצאה הוראה ממנו ז״ל כמפורסם בעיר הנ״ל, ולא עלתה על דעתו כלל להחמיר בזה למעשה רק אחר–כך במשך הזמן, כשכתב איזה מכתב להגאון זכר יהוסף ז״ל, העיר ג״כ בענין זה בדרך פלפול בעלמא, וחלילה לא עלתה על דעתו כלל לאסור ולהחמיר בזה למעשה. כי בכלל היה שונא להחמיר חומרות יתירות, ביחוד על דברים שאינם מיוסדים בשרשי הש״ס והראשונים ז״ל. רק גילה דעתו אולי יש לחוש בזה, אחרי שהיתה אז איזו מחלוקת על דבר קטניות עצמן, בשנה שלא היה היוקר כ״כ גדול. והיו הלהוטים אחר היתירים חפצים להוציא את זממם ולעקור את כל העניין, שזאת היא באמת פירצה גדולה, על כן חשב אולי נכון להחמיר בדרך הוראת–שעה, אבל חלילה לא הורה כזה מעולם, כי אם להיפך, הורה להקל.

וכל מקום שהיה בזה איזה צורך הגון, כמו שאם היה איזה דחק [בחוסר] מיני זרעונים המותרים ליתן לבהמות, ועל ידי זה היו צריכים להאכילם חמץ, ולסמוך על המכירה (נגד דעת ה״בכור שור״), אז היה פשוט לפנינו להיתר.

ובנידון דידן, חוץ מההכרח של המצב ושל תיקון הישוב, היה ראוי מאוד להתיר את שמן–השומשמין הכשר, כדי למעט על ידי זה את השימוש בשמן זית שהותר רק מפני הדחק [ראה עמ׳ קלב, טור ב], מפני שלא היה אפשר להתיר את שמן–השומשמין בגלל התערובת [של גרעינים] והלתיתה [במים] – – – ובאמת בלא המצאת המכונה שמבררת באופן נפלא כל כך, אי אפשר לברר כלל [את הגרעינים] וגם היו נלתתים, על כן בחרו את הרע במיעוטו להתיר שמן זית. אבל עכשיו שזכינו בעז״ה לשמן–השומשמין הכשר, היה ראוי לגדור [ולאסור את שמן הזית], אלא שאיני נוטה לבקש חומרות חדשות, אבל על כל פנים מצוה רבה איכא בהרחבת השימוש בשמן–השומשמין הללו, המנוקים והמשומרים ומשופרים מכל חשש דררא דחימוץ, כדי שיתמעט על ידי זה ממילא השימוש בשמן זית שיש בו כל כך חששות קרובות.

שם עמ׳ קלז–קלח

בכל הפרשה הזאת אנו שומעים רק את קול הבד״צ של אשכנזים-**חסידים**, ואילו הבד״צ של אשכנזים-**פרושים**, לא התערב בעניין, אם כי הופעלו לחצים גם עליו שגם הוא יצטרף לאיסור. על עובדה זאת אנו שומעים מפי הרב המתאונן על חברי הבד״צ של החסידים על שהם ״פועלים על הרבנים דייני הבד״צ הפרושים לשויי נפשייהו הדרנא [שיחזרו בהם מהסכמתם הקודמת להיתר]״ (עמ׳ קלו, טור ב).

הללו – בד״צ אשכנזים-**פרושים** – שבפניהם הביא ייצרן השמן את עניינו, הודיעו לו

שאמנם אינם רוצים "להכנס בעובי הקורה של ההיתר", אולם "ודאי לא יפריעו את הדבר". ואכן למרות הרעש של הבד"צ החסידים שהופעל עליהם, עמדו בדיבורם ולא נתנו ידם לאוסרים. ויש להניח שהיה זה בעצתו-בהדרכתו של רבה הישיש של ירושלים, חכימא דיהודאי, הגאון ר' שמואל סלנט זצ"ל, אשר למרות זקנתו המופלגת, לא כהתה עינו לראות נכוחה.

הגאון הרב שמואל סלנט

מצב-דברים זה בתוככי ירושלים עולה מתוך מכתבו השני של הרב מיום ט"ז באדר שבו הוא אומר: "ועל זה שכתבו כת"ר שאזהיר את המוכר שלא יביא את השמן לירושלים, לזה היה מקום אם הייתי מקבל מכתבים חולקים על הוראתי מכל בתי-דינים שבירושלים, אבל כעת שיתר הבד"צ אינם מהנדזים[37] בזה, קיימא לן דשתיקה כהאי גוונא כהודאה היא (כשתיקתו של הראב"ד על הרמב"ם שחשבוה בעלי הכללים לשתי דעות), ובודאי הנני תולה לומר שעמדו גם הם על דברי, באופן שהנם רואים שראוי להסכים להתיר בזה" (עמ' קכה-קכו).

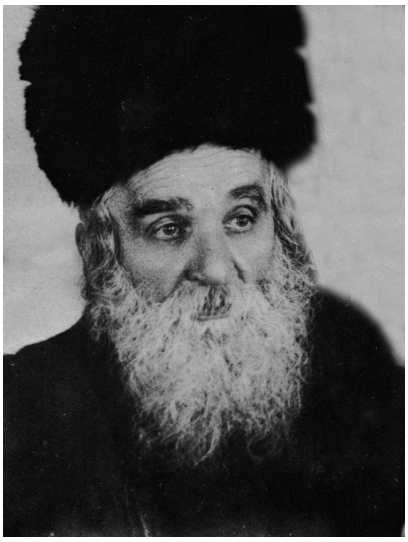
וכאן מביע הרב את צערו וכאבו, על שהבד"צ של החסידים אינו מסתפק בפרסום דעתו גרידא, בבחי' "השומע ישמע והחדל יחדל", אלא שהוא גם מפעיל כוחו "בחזקת היד", ולוחץ את הבד"צ של הפרושים שיחזור בו מדעתו ויצטרף לאיסור: "והנה כבוד תורתם מונעים את העניין בחזקת היד ופועלים עוד על הרבנים דייני הבד"צ דפרושים לשווייי נפשייהו הדרנא, ולהורות איסור בדבר הפשוט כל כך להיתר" (עמ' קלו).

ח

דבר זה שהתנצחו עליו בירושלים, הותר ברווחא במרחבי רוסיה, בפולין ובגליציה, ראשית כל על ידי "המשיב" הגדול בדורו, הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל, אשר דן והתיר יי"ש שנעשה מקטניות, "אם ביררו את הקטניות מקודם הפסח", והוסיף לבאר שגם האיסור על שמנים הנעשים מן הקטניות אף הוא "מיירי שלא ביררו אותם מקודם פסח" (ראה תשובתו המפורטת בספרו הראשון "באר יצחק", או"ח, סי' יא).

---

37. עי' חולין מג. "זמנין שמיהנדזין בהדי הדדי". לשון ראשונים "למפקפקין בדבר". עי' רש"י גיטין ס: ד"ה ואשקי בהנדזא.

הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון

נושא זה נידון בהרחבה גם בשו״ת מהרש״ם להגאון המשיב המובהק ר׳ שלום-מרדכי הכהן שבדרון ז״ל, רבה של ברעזאן בגליציא (ח״א סי׳ קפג), על ״שמן היוצא מגרעינים הנקראים ראפש או רזעפאק״, וכבר הרב השואל, מביא דברי הרב בעל התניא (סי׳ תנג סעיף ה), דאפילו במיני קטניות לא נהגו איסור אכילה אלא בנפלו עליהם **מים**. והגאון מהרש״ם ז״ל בתשובתו מחזק את דבריו שם בזה, אלא שהוא ממשיך וכותב שם: ״ואם תמצא לומר שגם בלא באו עליו מים [יש מקום לאסור] משום שמא נתערבו בו משאר מינים, ואתי לאחלופי, אבל בכי האי גוונא שעשו מזה שמן... הרי בטל לח בלח קודם פסח, ובשו״ת **באר יצחק** סי׳ י״א העלה [הגאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל] להקל לעשות י״ש מקטניות, ובלבד שיברור יפה ויטחנם קודם פסח״. ובסוף הוא גומר: ״ומכל מקום במקום שנהגו איסור אין רצוני להתיר, אבל במקום שנהגו להקל בזה [כמו בקהילתו של השואל] -- יש להם על מה שיסמכו״.

בענין החשש של ״אתי לאחלופי״ כותב גם הגאון ר׳ בצלאל זאב שאפרן ז״ל, שחשש זה אינו קיים ביחס לגרעינים שאין רגילים לעשות מהן פת, וזה לשונו:

> על דבר שאלתו אם רשאין לעשות **שמן** לחג הפסח מגרעיני שושנים הנקראים ״פלארע סארעלאי״ - - - עיקר גזירת קטניות היא משום שיש מקומות שרגילים לעשות מהן פת, כמו מחמשת המינים, ולכך אתי לאחלופי - - - ועל פי זה בגרעיני שושנים שאין רגילין לעשות מהן פת, פשיטא דלא טעו אינשי בזה - - - וכל שכן בנידון דידן הגרעינים - - - לא נפלו עליהם **מים** כלל, דגם במיני דגן שרי, פשיטא דאין לחוש כלל.
>
> שו״ת הרב״ז, ווארשא תר״ץ, או״ח סי׳ ט

כמו כן הותר השמן על ידי רבנים מובהקים בפולין: תלמידו המובהק של הגר״י מקוטנא ז״ל, רבה של בענדין, הגרי״נ גרויבארט ז״ל, כותב בתשובתו להגאון ר׳ מאיר-דן פלוצקי ז״ל: ״ובודאי אם אין נותנים עליו **מים**, הוי היתר גמור, **בלי שום חשש**״ (דברי ישששכר, פיעטרקוב תר״ע, חאו״ח סי׳ לג).

הגרמ"ד פלוצקי ז"ל המשיך לעסוק בנושא, וכך מוסר אחיו הצעיר של הגאון בעל "דברי יששכר", הגרי"ל גרויבארט ז"ל, הרב מסטאשוב, כי נפגש עם הגרמ"ד ז"ל בבואם בשנת תרנ"ט אל אדמו"ר מגור ז"ל, ואמר לו אז הגרמ"ד שיש להביא ראיה להיתר מהגמרא בחולין (קכ, ב), "דקיימא לן כרבי יהושע, שמשקין היוצאין מפירות אינם כמותן, רק בזיתים וענבים בלבד, והכי נמי יש לומר שלא גזרו רק בקטניות בעינם" (ועל אותה שיחה השיב אחר כך הגרי"ל בתשובה שבכתב, שנדפסה בספרו "חבלים בנעימים" חלק א, פיעטרקוב תרס"א, סי' ז), וראה בספר "מרחשת" להגאון ר' חנוך-הניך אייגש ז"ל מווילנא (ח"א, סי' ג ענף ב), בירור רחב ומקיף בסוגיית הגמרא בחולין.

על הראיה להיתר של הגרמ"ד פלוצקי ז"ל מהגמ' בחולין, עמד גם הרב שמואל הלוי ברוט ז"ל, רבה של טומשוב, וגם הוא דן בה בהרחבה (עי' ספרו "סוגיות בקדשים", ירושלים תשכ"ט, עמ' תד-תו). אולם בסוף דבריו גם הוא קובע "שהאחרונים לא החמירו [רק] היכא שנעשה על ידי **מים**, וגם ב"תרומת הדשן" מבואר שבאו עליהם **מים**, מה שאין כן בנעשה **בלי מים כלל**, אין מקום לאסור" (שם, עמ' תז). וכיוצא בזה חוזר וכותב הרב מסטאשוב, מהרי"ל גרויבארט ז"ל, בתקופה הרבה יותר מאוחרת בתשובה לשאלה על "שמן הנעשה מפינאטס, מין אגוזים קטנים": "השמן היוצא מהם בלי תערובת מים [מותר הוא] ואין חשש" (שו"ת "חבלים בנעימים" חלק ה, סט' לואיס תרצ"ט, סי' ז).

ובמאמרו המקיף על "קטניות בפסח", כותב הגרש"י זווין ז"ל: ב"מרחשת" (ח"א סי' ג) דן [הגאון ר' חנוך-הניך אייגעש ז"ל מווילנא] בארוכה על הזרעונים הנקראים "ראזן", אם מותר לעשות מהם שמנים לפסח – – – והוא מתיר על ידי חליטה וברירת הגרעינים הזרים – – – כעין עצתו של ה"מרחשת" התיר הגרא"י קוק ז"ל בימי רבנותו ביפו שמן שומשמין. היתירו של הרב הוא מרווח יותר: במקום חליטה נשמרו השומשמין מכל נגיעה **במים**, ולא עוד אלא שפעולת המכונה היא כזאת, שאי אפשר לה לעבוד אלא **ביובש** דווקא" (המועדים בהלכה, עמ' רנט, מהדו"ב ה'תשמ"ג, עמ' שח-שט).

ועי' "מקראי קודש" (פסח) להגרצ"פ פרנק ז"ל, ח"ב, עמ' רה-רז.

והגאון ר' יחיאל-יעקב ווינברג ז"ל, כותב בספרו שו"ת שרידי אש (ח"ב, סי' לז): "בדבר שמן לפסח הנעשה מ"ערדניסעס" (בטנים), ידע הדר"ג שיש בזה מחלוקת גדולה בין האחרונים – – – אולם הגאון מקאוונא בשו"ת באר יצחק מתיר אפילו שמן שומשמין – – – עיין שם שהראה נפלאות בחריפות ובקיאות. וכן הגאון מהרש"ם (ח"א, סי' קפג) מתיר שמן שנעשה מראפס. והגרד"צ הופמן ב"מלמד להועיל" (חלק א, סי' מח) מתיר גם כן שמן מערד ניססע[38] וכותב שהגאון ר' שמשון-רפאל הירש ז"ל מפראנקפורט התיר אף שמן שומשמין".

---

38. וראה בזה דברי הרב מרדכי יעקב ברייש ז"ל, רבה של צירין: "אף על גב דלאכול [בטנים] בעינא אין להתיר דכמדומה שכבר נהגו לאיסור – – – אבל בשמן היוצא מהם, אם עשה בהכשר לפסח עדיף יותר משמן הנעשה מראפס. ויש לסמוך על הבאר יצחק ומהרש"ם

ט

באיגרותיו של הרב לבד״צ החסידים הירושלמי, באים לידי ביטוי בהירות פסיקתו ורוחב דעתו דעת-תורה, ענוותנותו ותקיפותו גם יחד – ״עדינו העצני״ [עי׳ מועד קטן טז, ב]. וראויים הדברים לשמש כדוגמא מאלפת לבעלי הוראה, כיצד מורים הלכה ברורה וכיצד מתנצחים במלחמתה של תורה בטוב טעם ודעת, ברוב סבלנות ואורך רוח, מתוך זהירות בכבודה של תורה ובכבודם של חכמי תורה.

בתוך ריתחת הוויכוח, לא רק שהרב נמנע מפגיעה כלשהי בכבוד הבד״צ, אלא אף מנע אחרים מדברי ריב וקינטור. ואעפ״י שעמד על דעתו בתוקף, ולא נרתע מלחצים, נזהר והזהיר שלא לזלזל ח״ו במעמדם של מורי ההוראה, הדיינים הירושלמיים הותיקים.[39]

אולם לעומת תגובותיו המאופקות של הרב, שהעביר על מידותיו בגודל נפשו, היתה תגובת חברי הבד״צ שלו הרבה יותר חריפה. הם לא היו מוכנים למחול על כבודו. ובתוך כרוז שהתפרסם בהזדמנות של נושא אחר, כעבור שנתיים, אנו מוצאים גם את השורות הבוטות:

> עוד לא נרפא המחץ, והעין תדמע דמוע, מעסק ביש, שמן שומשמין [אשר היה] לבושתנו ולחרפתנו. **הגאון** המכהן פאר ביפו והמושבות, **התיר** [את השמן] בכוח התורה בראיות והוכחות, והמה – בלי כל טעם – **אסרו את המותר**, והטילו בשעתם סערה גדולה בצלוחית של מים, וערכו מדורה גדולה אשר במהרה נכבתה.
>
> ״קול מהיכל״ של רבני יפו, נוספות לאגרות הראי״ה, ח״א, עמ׳ שפג; המודיע, ח׳ תמוז תר״ע

בכרוז זה הננו שומעים דברי הערצה מופלגים לאישיותו הדגולה של הרב ולסמכות הוראתו:

להתיר״. והואיל והשאלה שהופנתה אליו היתה מאמריקה הדרומית הוסיף המתיר וכתב: ״אם לא נתיר השמן שיש עליו רק ספק חשש דקטניות, יאכלו שומן עוף או בשר, ובמקומות הללו שהכשרות נתערערה בעוה״ר, אפשר שיבואו לידי חששות יותר גדולים בשחיטה ובבדיקה״ (חלקת יעקב, ח״א סי׳ צז).

39. ״בחילוק הדעות עם הרב ר׳ דובצ׳ה ז״ל [כפי שהיה נקרא בחיבה בציבור]. ראש בית הדין של עדת חסידים בעיה״ק ירושלים ת״ו, בענין הכשר שמן שומשמין לפסח, העיר והוכיח את בני הישיבה לפני שיעור הלימוד, להזהר בכבוד תלמידי חכמים, אף על פי שיש חילוקי דעות ביניהם״ (מפי הר״ר מיכל קיבלביץ ז״ל, ״לשלושה באלול״״, ה׳תצח״ר, ח״ב סי׳ יט).
אולם אחיו הצעיר של הרב, ר׳ שמואל ז״ל, שהיה גר בירושלים, לא יכול היד להבליג ולמחול על כבוד אחיו הנערץ, וכשראה את מודעת האיסור בחוצות ירושלים, נכנס לבד״צ לתבוע את עלבונו של הרב, ובחילופי הדברים השמיע כמה משפטים חריפים.
כשבא אחר כך ליפו והדברים נודעו להרב, הוכיחו הרב על כך: כיצד אתה מרשה לעצמך לפגוע ככבודם של תלמידי חכמים כאלה?! ועל תוכחה זו השיב לו ר׳ שמואל הצעיר: חז״ל דרשו על הפסוק כבד את אביך וגו׳ ״ואת – לרבות אחיך הגדול״ [כתובות קג, א] והייתי חייב להגן על כבודו.

הרב הגאון הצדיק וכו׳ אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א, מלבד גאונותו חננו ה׳ בכשרונות נפלאים, בלב מלא דעת ויראת ה׳, ומי יכול לעמוד בפני ארז בלבנון כזה ולפקפק במעשיו, אשר ממקום קדוש יתהלכון, ממקור התורה והבינה, אשר אצלה לו ההשגחה ביד נדיבה. מי יוכל להטיל ספק בדברים אשר ידו החזקה נותנת לנו בודאות גמורה, אחרי חקירתו הגדולה ובינתו העמוקה, – – – ובכל עת מוכן הוא להראות לכל איש מקורי הוראותיו, ולכל הבאים ללמוד תורה מפיו, להבינם דברי יושר ולהעמידם על האמת ברוחב דעתו ושכלו הזך.

י

היתה זאת מחלוקת לשם שמים[40] ללא מגמה כלשהי לפגיעה אישית, מצד אחד עמדה מסורת החומרות והחשש שקולא בשטח רגיש זה, יש בה משום פתיחת שער לפרצות, ו״מחיצת הכרם שנפרצה – אומרים לו גדור״, ומצד שני קיים היה חשש הפוך, כי דווקא בתוספת חומרא ״ניתן פרצה לפני הפורצים״, והנרגנות ההמונית שתטען ״שהרבנים מחמירים מליבם ואינם חסים על הציבור״, יהיה דווקא בה משום ״נתינת יד לפרצות גדולות״.[41] וכיוון שהיו כאן **חילוקי-דעות** ולא **חילוקי בעלי הדעות**, שכל אחד לא נסוג מעמדתו, לא הביא המאורע לשום שינוי ביחסי הכבוד ההדדיים.

---

40. במכתבו אל רבה של ראש-פינה, הרב טודרוס הכהן ז״ל, כותב **הרב**:
״ודברי כת״ר בענין סייג לתורה המה נכונים מאוד, וכמבואר באבות דר׳ נתן (פרק א, ה) שעל אותה משנה עצמה ״ועשו סייג לתורה״ מתחיל בשבח של סייג ומסיים [בהלכה ז, שם] בגנות של סייגים יתירים. – – – ועי׳ מה שכתבתי בזה במכתבי הנדפסים על דבר השמן שומשמין היבש לפסח, שהיה לי בזה איזה תגר **ומחלוקת לשם שמים** עם בד״צ של החסידים בירושלים ת״ו (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת ר, עמ׳ רנד). וכך נאמר שם בהוספה למכתבו השני אל הבד״צ: ״ובנידון דידן אם נמשיך להחמיר, קטן הוא מאוד השכר שלנו. אם נוסיף חומר על דבר שאין עיקרו מן הדין, ולעומת זה ההפסד – יש לחוש עליו הרבה״ (עמ׳ קכו).

41. ״בכל הוראת משפט יש ספיקות וצדדים שווים לכאן ולכאן, וכבר אמרו בעירובין (יג, ב) וחגיגה (ג׳ ב), שאעפ״י שהללו אוסרין והללו מתירין, אלו ואלו דברי אלקים חיים. וביאור זה כי הדבר ידוע שיש חילוקים בנפשות. וכמו שאיתא (ברכות נח, א) ברוך חכם הרזים. שאין דעתם דומה זה לזה – – – ומזה נצמחו כל המחלוקות בתורה-שבעל-פה, שכל אחד אמר לפי מדריגת נפשו – – – וכפי חלוקת הנפשות כך היא חלוקת המשפטים. – – – ובזה נתפארו בני יששכר (דברי-הימים-א, יב, לב) יודעי **בינה לעתים** לדעת מה יעשה ישראל, שהם יודעים בכל עת כפי הראוי לאותה **עת**, והרפואה המועלת לטבעי **הדור** ההוא, ולפיכך הם הראויים להיות **מורים** מה יעשו ישראל. וכן שבט לוי הם מסוגלים ונבחרים לזה. לדעת המעשה הראוי לכל נפש ולכל דור ביחוד״ (אדמו״ר הגאון ר׳ צדוק הכהן מלובלין ז״ל, ״שיחת מלאכי השרת״ עמ׳ 10-9. מהד׳ הר ברכה, ה׳תש״ס, פרק א אות יב, עמ׳ 160).
״יש תורה שבעל פה שנקראת תורת חסד, היינו בלא מחלוקת, כמו שמקבלים אותה בארץ-ישראל, שתלמידי חכמים מנעימים זה לזה בהלכה, ויש תורה שבעל פה מסיטרא דגבורה, כפי שמקבלים אותה בבבל, שתלמידים חכמים מחבלים זה לזה בהלכה (סנהדרין כד א), וזהו מה

ידעו יפה האוסרים מי הוא הבר פלוגתא שלהם, ידעו גדלו בתורה והכירו כי צדיק הוא בכל מעשיו, העריכו טוהר נפשו והוקירו תום דרכו. ואותו בד״צ עצמו, אשר בחודש **אדר** תרס״ט יצא בחריפות כה נמרצת נגד ההכשר שנתן רבה של יפו לשמן השומשמין, הוא עצמו מופיע אחר כך במחאה תקיפה נגד פורץ-גדר ש״כינה את עצמו בשם **רב מיפו** – – – וגם הביא לו שוחט לעשות לו מקולין למכירת בשר לבני העיר״, והבד״צ מזדרז וביום כ״ו אייר תרס״ט הוא מפרסם גילוי-דעת חריף, ״קנאה גדולה לכבוד הרב הגדול והצדיק המפורסם מוה״ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א אב״ד דיפו והמושבות תובב״א״. בגילוי-הדעת מחאה נגד ״הנבלה הזאת, שיבוא איש לעיר ואם בישראל, שיש שם רב גאון ומפורסם, ויקח לו עטרה לעצמו – – – להביא לו שוחט ובודק כרצונו״, וכאן הצטרף להם כמובן גם הבד״צ של אשכנזים-פרושים (וכן הוסיפו כמה שורות מחאה וחתמו על גילוי-הדעת הנהו רבנן קשישאי, הגאון ר׳ שמואל סלנט ז״ל, הגאון ר׳ חיים ברלין ז״ל והגאון הרידב״ז ז״ל – ראה ״מועדי הראי״ה״, עמ׳ 260-258).

ומאידך גיסא, גם אם הבין הרב לרוחם של רבני הבד״צ ביחס לגופה של עמדתם, הבין וגם סלח, הנה רשאי היה להתרעם על כמה פרטי-מעשים שנעשו על ידם שלא כהוגן (ככתוב במכתבים). אולם לא כן היה עמו, בגודל נפשו העביר על מידותיו. ואם גם בעידן דריתחא, בעיצומו של ויכוח, התרומם והתעלה בצורת תגובותיו, הרי לאחר מעשה – על אחת כמה וכמה. על כל פשעים כיסתה אהבת התורה וכבוד התורה, אהבת השלום ואהבת האמת, והן שהוציאו מלבו כל צד רוגז וכל פרור תרעומת, כראוי לזרעא דאהרן הכהן המברך באהבה. ובמכתב של הרב אל הבד״צ, כ׳ סיון תרע״א, בעניין מסוים, הוא פונה אליהם באותם תארי כבוד וחיבה, כמימים ימימה: ״לכבוד ידידי נפשי– – – וביחוד כבוד ידידי הרב הגאון אוצר תורה ויראה מוהר״ר ליפמן דוד שליט״א״. ובתוך השאר כותב הרב: ״וזאת למודעי, שלא יעלה חס ושלום על דעתם הנקייה, שיש בינינו איזה נדנוד כל דהוא של מיעוט אהבה וחיבה הראויה לאוהבי שמו יתברך והוגי תורתנו הקדושה, ואקווה לשמו ית׳ כי כמים הפנים לפנים נוסיף תמיד לחדש ברית עולם באהבת-אמת לבירור הלכה ברורה ולעבודת הקודש לכבוד ולתפארת – – – כנפשם הרוממה ונפש ידידם עוז הקשור באהבתם״ (אגרות הרא״ה ב, אגרת שסא, עמ׳ כה-כו).[לח]

*

רבי יעקב מראדושקיבץ [בן הרב ר׳ מאיר רבינזון] ז״ל היה אומר:
רש״י – כולו אומר **ענוה**; **הרמב״ם** – כולו אומר **כבוד**!

ועל פי הגדרות אלו ניתן לומר, כי במעלות–המדות של מרן **הרב** זצ״ל חוברו יחדו חֵן–**הענוה** והדרת–**כבוד**.

שכתוב בתיקוני זוהר (בהקדמה, ד״ה פיקודא רביעאה) וכד אתנטילת מגבורה [והיינו בגלות בבל] אתקריאת תושבע״פ מסיטרא דגבורה, ותמן גבורים עומדים בפרץ, ולא יכיל למיקם בה אלא גיבור במלחמתה של תורה״ (הנ״ל, פרי צדיק, במדבר עמ׳ 42).

הנחת אבן הפינה לישיבת חברון, ירושלים, סיוון ה'תרצ"ד

בנתיבות מהר"ל

"אפריון נמטי לרבנו הקדוש, מרא דארעא דישראל, הגאון הצדיק ר' **אברהם יצחק הכהן קוק** זצ"ל, שהעמיק חקר בספרי המהר"ל, והאיר את דבריו באור חדש אשר מציון יאיר. הוא קבע את דמותו הספרותית בתור 'מקובל בעל סגנון פילוסופי', אף מסר לנו את גודל יקר-ערכו בהגדירו כי 'המהר"ל הוא אבי שיטת הגאון מווילנא מצד אחד ואבי החסידות [העיונית] מצד שני'.

רבנו מזכיר לנו את המהר"ל, באותה המזיגה הנפלאה של למדנות וחסידות, של אור הנסתר בתוך העיון הפילוסופי, של אהבת האומה - תורת נְצחה ונֶצח תורתה. הוא גם מזכירו לנו באהבתו לארץ-ישראל וקדושתה ובלהבת-שלהבת התקוה והאמונה בגאולת ישראל וחרותו בארץ-נחלתו".

ד"ר אברהם גוטסדינר ז"ל, המהר"ל מפראג - חייו תקופתו ותורתו, עמ' ז.

א

אם על קְדוש-ד' הרמב"ן ז"ל אמר מרן החתם-סופר ז"ל: "ספריו מצויים ולומדיו מועטים", הרי על מהר"ל ז"ל ניתן היה לומר כי לא ספריו היו מצויים במידה מספקת, ולומדיו - "נער יספרם". רק יודעי-חן מעמיקים עמדו על ערכם הרב ועיינו בהם - ראה לדוגמא הקדמת הגאון בעל "קצות החושן" לספרו "שב שמעתתא" - ואילו קהל הלומדים הרחב אליו לא הגיע. למרות פרסומו הרב כגדול מיוחד בהלכה, במחשבה ובהנהגה ואיש-מופת מופלא במעשיו, נשארו ספריו בבחינת אור גנוז, וכל כולו מדרש נעלם. ספרי מהר"ל אמנם חזרו ונדפסו כמה פעמים (ראה המאמר "גבורת ארי" של הרב נח-חיים ז"ל מקוברין, בראש הכרך הראשון של "חידושי אגדות מהר"ל", בני ברק, תש"מ), ועם זאת לא הפכו הללו לספרי יסוד במדף הספרים של כלל המעיינים הלומדים, אלא נשארו נחלת יחידים.

בתודעת המון בית ישראל נשתמרה דמותו של המהר"ל בעיקר כקדוש-עליון "המציל קהילות ומבטל גזירות", ואפשר גם שספריו נרכשו כסגולה, כספרי-קודש שעצם מציאותם בבית מוסיפה יראת-שמיים ושם מחברם מאיר כאור-יקרות.

עם הפרסום המחודש המורחב של ספרי המהר"ל בדורנו, על ידי מהדירי ספריו ומגלי כתבי-ידו, ובתוכם גם מכון "תורה שלמה" מיסודו של הגר"מ כשר ז"ל, עמד בנו הרמ"ש כשר ז"ל וטרח ועמל, ובמבוא שלו לכרך הראשון של "פירושי מהר"ל מפראג" לאגדות הש"ס (ירושלים תשכ"ח) ריכז הרבה מקורות ל"חיבה היתירה שהיתה נודעת

לספרי מהר"ל מצד גדולים וטובים", אם בעולם החסידות ואם בחוגי המוסר (ראה הפרק: "מהר"ל בעיני חכמי הדורות", מעמ' 26 עד עמ' 35). אולם כל המקורות גם יחד, אין בהם אלא להוכיח שרק "הגדולים והטובים" הם שהגיעו לספרי מהר"ל, הם ולא תלמידיהם, הם ולא המוני המעיינים בספרי הקודש.[42]

מעמיקי פשיסחא וחריפי קוצק עמדו על סודו, אבל אצל בעלי-מוח ובעלי-מדרגה אלו, נשאר הדבר ברשות-היחיד, ולא היה מצדם כל נסיון לפרשו לרבים, לקרבו לרבים ולעשותו קניין הרבים.[43]

ורק בסוכטשוב העיונית הלמדנית, הגיע המהר"ל לגילוי של ממש. האדמו"ר-הגאון בעל "אבני-נזר" (חתנו ותלמידו של האדמו"ר – השרף רבי מנדלי מקוצק ז"ל), הוא שלקח את דברי המהר"ל כאבני יסוד לדבריו בפני מקשיביו,[44] ובנו האדמו"ר בעל "שם משמואל" ז"ל, המשיך אחריו בהרחבת דברים והסברות מאירות עינים (ולא עוד אלא

---

42. שאלתי פעם את אאמו"ר הרב ר' פתחי"ה מנקין ז"ל, שהיה דרשן מפואר: מדוע אין הוא משתמש בספרי מהר"ל [שהיו בספרייתו], כשהוא מתכונן לדרוש בפני הציבור? ותשובתו היתה שבשביל לשמוע דברי המהר"ל צריכים אזניים אחרות!...

43. ואפילו החסידות החבד"ית-העיונית עסקה כולה בספריה היא, ולא נתפנתה לדברי-אלקים-חיים של גדול-דעה מופלא זה, שזקן-מוריה – הרב בעל ה"תניא" ז"ל – הוא מצאצאיו. הרמ"ש כשר ז"ל מביא אמנם בהקדמתו למהדורת "דרשות מהר"ל מפראג" (ירושלים תשכ"ח) כי על דברי אדמו"ר הרב בעל התניא נ"ע, בהקדמתו ש"קונטרסים אלו הנקראים בשם **'לקוטי אמרים'** מלוקטים מפי ספרים", כותב האדמו"ר מליובאוויטש במכתבו (מיום י"א באייר תשי"ח), שכן "מקובל בין החסידים שכוונתו [של בעל התניא] היא לספרי **מהר"ל מפראג**", אולם לא ידועה לנו זיקה מיוחדת לספרים אלו בעולמה של חב"ד. רק בספרו של אדמו"ר ה"צמח צדק" ז"ל, "דרך מצוותיך", מובאים דברי המהר"ל בכמה מקומות, ושמו מוזכר בהדרת קודש: "וכמו שהאריך בזה איש האלקים קדוש הוא הר"י ליואי מפראג בהקדמת ספרו גבורות ד' – – – ומה מאוד צדקו דבריו בזה" (מצות תפילין, אות כ') "הנה הגאון המקובל ר' יהודה ליואי ב"ר בצלאל מפראג, רבו של התוספת-יום-טוב, בהקדמתו לספרו גבורות ד'" (מצות האמנת אלקות פרק ג'), ועי' "לקוטי תורה" פ' ויקרא ביאור הדברים [של הצ"צ] למאמר ולא תשבית מלח: "וכן כתב הגאון מהר"ל מפראג זצ"ל". ובשורש מצות התפילה פרק כ"ט, מעתיק דברי מהר"ל באריכות. ופותח את פרק ל' בהודעה: "והנה באמת צדקו דברי הגאון מהר"ל בזה", ומוסיף: "כן אמר רבינו [בעל התניא] להדיא באריכות", וראה מצות דין עבד עברי פרק ב' בהגהה [דף פ"ב].
מסורת מעניינת נמסרה לנו בשם אדמו"ר ר' יוסף-יצחק ז"ל מליובאוויטש: "נוסח הניגונים הקבועים אצלנו – הנקראים סקארבאווע – סידרם המהר"ל מפראג. בזמנו היתה עת צרה לישראל, וביקש המהר"ל שיגלו לו מן השמים ניגונים לתפילה, אשר בזה יוכלו ישראל לעורר רחמים עליונים, ואז סידר את הניגונים האלה. הוד כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נ"ע אמר, שהניגונים שסידר המהר"ל הם משירי הלויים שבמקדש, ולכן היו הצדיקים מקפידים מאוד על חזנים שהיו מוסיפים ניגונים משלהם לניגונים המקובלים" (הרב שמואל זלמנוב, ספר הניגונים, ניגוני חסידי חב"ד, ברוקלין תשי"ט, עמ' נה).

44. חותנו אדמו"ר ר' מֶנדלי מקוצק ז"ל, אמר עליו, שיש לו המוח והלב של מהר"ל מפראג!

שתלמידיו הגדולים של ה"אבני-נזר", הגאון ר' אברהם ווינברג ז"ל בספרו "ראשית ביכורים", והגאון ר' צבי-אריה פרומר ז"ל בספריו "שיח השדה" ו"ארץ צבי", משתמשים ביסודותיו העיוניים של המהר"ל גם לגבי גופי-הלכות, וכדוגמה שימש להם רבם – עי' שו"ת אבני נזר חיו"ד סי' קכ"ו. וראה הדוגמאות המרובות שרוכזו ביד אמונה והסברה ברוכה, בפי כתבו של הרב משה-שלמה כשר ז"ל, במבוא המצויין של מהדורת "דרשות מהר"ל מפראג", ירושלים תשכ"ח, עמ' 53-9).

ב

בראש המהדורה הנהדרת של "גבורות ד'", של המו"ל בלונדון (תשי"ד), כותבים המהדירים: "רוב ספרי מהר"ל יצאו לאור עוד בחייו – – – ועם זאת חלפו בערך מאתיים שנה עד שנתעוררו להדפסת הוצאות חדשות – – – כנראה שתלמידי הבעש"ט גילו את האור הגנוז והצפון שבספריו הקדושים, והם היו מראשי המניעים להפצת ספריו מחדש. בששים השנים האחרונות, הודות לתנועת לימוד המוסר בישיבות הגדולות הליטאיות, התרחב חוג המתעניינים בדברי רבינו".

אכן, גם אם המשפט "כנראה שתלמידי הבעש"ט גילו את האור הגנוז" אמנם צודק במידה חלקית ומוגבלת, כאמור לעיל, הרי לעומתו המשפט האחרון רחוק מאוד מן הדיוק. ראה לדוגמה שני כרכים של "מאמרי ר' ירוחם הלוי", נאמן בית המוסר של קלם, הרועה הרוחני הדגול של ישיבת מיר, בדוק ותמצא שמוזכר שם מהר"ל מפראג רק פעמיים – פעם אחת בכרך הראשון, ופעם אחת בכרך השלישי.

הנכון הוא שגם תנועת המוסר, אשר בדרך הטבע הרחיבה את אפקי עיונה בספרים שהיו מקודם נחלת יחידים, ואשר הפכה את "מסילת ישרים" לספר לימוד קבוע (ובזכות "מסילת ישרים" זכה גם "דרך ד'" לרמח"ל ז"ל ללימוד ולעיון), וכיוצא בזה עודדה לימוד קבוע ב"שערי תשובה" לרבינו יונה ז"ל – אל המהר"ל היא לא הגיעה, אותו היא לא פיענחה, אליו היא לא הפנתה את נאמני דרכה, את מחפשי נתיבותיה, אף כי ידעו כי מאור-עולם זה חיבר ספר מיוחד אשר אותו הועיד כספר מוסר מיישר נתיבות עולמו של האדם מישראל, שהרי כך כותב המהר"ל בהקדמת ספרו "נתיבות עולם":

> והנה ראינו כי הראשונים שמו דברי-מוסר על לב בני-אדם, והנהיגו לומר בכל שבת פרק במסכת אבות שהם דברי-מוסר, והרבה דברי-מוסר אשר הם בתלמוד, אשר מייסרים האדם בדרכים הטובים והישרים, ראיתי לחבר אותם ביחד.
>
> ואין כוונתנו רק לחבר המאמרים ולפרש דברי חכמים, לא זולת כלל, עד שהחיבור הזה אינו רק פירוש דברי חכמים שבא בתלמוד, כמו שפרשנו מסכת אבות, עד שאם האדם רוצה ללמוד דברי-מוסר שלמדו חכמי ישראל ימצאם יחד. ושם החיבור הזה **נתיבות עולם** – – – והם כולם מן דברי-מוסר.

המהדירים הנעלים של ספרי מהר"ל – אנשי לונדון, רחי"ל האניג ובניו – אמנם מוסיפים בדבריהם בראש הספר: "חיבה יתירה נודעת לספר הקדוש הנוכחי, ספר **נתיבות עולם** – – – הספר הקדוש הזה חובר למען היותו דבר השווה לכל נפש, והוא כידוע ספר חינוכי לא לבד בתוכנו – – – אבל גם בלשונו – – – ואף גם בסידורו הנפלא, הרגיל בו יודה שעליו להיות ספר שימושי במלוא מובן המילה, שלא ימוש ולא יסור משולחן הספרים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות".

אולם עובדה היא, שעם כל המעלות הטובות שמנו מול"ים יקרים אלו בספר הקדוש הזה, הרי במשך דורות לא הביאו כל אלה לידי כך "שימצא [הספר] את דרכו ונתיבותיו, אל כל בית אשר בשם בית-ישראל יכונה". ותפילתם זו גם היום עדיין כוחה יפה, אם כי כבר הגיע הספר – גם תודות למהדורתם הנאה – להרבה בתים של בני-תורה, וכבר רבים משוטטים בו להרבות דעת בדרכי ד' בכל נתיבות עולמנו.

ג

אמנם יחידי-סגולה בתנועת המוסר, בעלי-נפש צמאי-דעת, הם הגיעו גם אל ספרי מהר"ל ושאבו מי-תבונה ממעמקיהם, ומוסרים כי תלמידו המובהק של הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל, רבי שמחה זיסל מקלם ז"ל, עסק בספרי מהר"ל ואף הדריך את מעולי-דבקיו לעיין בהם.

וכך מצאנו שאחד-מיוחד מגדולי תלמידי סלבודקה, מהמקושרים ל"סבא" הרה"צ מוהרנ"צ פינקל ז"ל, הלא הוא הרב ר' אברהם-אליהו קפלן ז"ל, אשר נתן דעתו הרחבה לתכנית מקיפה של עריכת פירוש לתלמוד בבלי, הנה בתוך מערכת הצעותיו המפורטות הוא גם מגיע לדיון בצורך לבאר כמה וכמה דברים סתומים בדברי האגדה שבתלמוד, והוא מפנה אותנו אל ספרי מהר"ל, כמקור נאמן לבאורים נחוצים אלו. לפני שהוא מביא דוגמה מסוימת, הוא מקדים ואומר: "אולם עלינו לפרסם כאן דברי מהר"ל מפראג ז"ל, שבאחד מספריו שאינם מצויים ביד כל אדם כתב, – – – והוא ז"ל הולך ומבאר שם לפני המעיין [את הנושא המסוים], לא בדרך רמזים וסודות, כי לא זה דרכו, רק בדרך תכונות עילאות". וכאן הרב ר' אברהם-אליהו קפלן ז"ל מוסיף ונותן לנו הערכה נפלאה על דרכו של מהר"ל, בשורות תמציתיות שרק הוגה-משורר כמוהו מסוגל היה להביען בצורה כל כך מרוממת:

> כל הרגיל בספרי מהר"ל מפראג ז"ל, יודע להעריך ערך רם ונישא, את ברקי רעיונו הבריא והישר, הנוקב ויורד עד תהום ההכרה, מהפך על פיהן טעויות מקובלות, אף מערער הנחות קדומות שנשרשו ביד ההרגל, ונוטע אחרות תחתיהן על גדות תכונה רחבה. רק בנוגע לדיוקי פרטים הוא נזקק לדברי רמז ולא ביסודי הכללות. יש בו ממידת הפשטות העליונה של קדושי-דעת ובהירי-חזון, זו המרחפת בין נגלה לנסתר, ומביאתם לידי חיבור המתקבל על הלב ונשמע באזני כל אדם. הרבה יש לנו ללמוד מכל ספריו החשובים לבאור כוונת חז"ל, כי היה קרוב לדמות תבניתם ז"ל, יותר

מכמה גדולים לפניו ולאחריו. רוב דבריו ז"ל באגדה ראוי להכנס בדרך הבלעה מחוכמה, אחר קיצור מופלג, במחיצתו של פירוש התלמוד הניצב על הדף, ולכל בני-ישראל יהיה על ידי כך אור גדול במושבותם" (מתוך המאמר "על עריכת פירוש לתלמוד בבלי, צרכו ודרכו" – "דרכי תלמוד", חלק א עמ' מה-מו).

ברם, כאמור היתה הבנה זאת והערכה כזאת נחלתם של יחידי-סגולה, ולא הגיעה כלל לרשות-הרבים של בעלי המוסר. ויש טעם יסודי לדבר: תנועת המוסר פנתה אל **הפרט**, כל כולה נתונה להתעמקות האדם-הפרט בתוך עצמו, בבירור מידותיו ובתיקונם, ואין שעתה פנויה לעניינו של **הכלל**. ואילו תורתו של המהר"ל – תורת הכלל היא, וגם כשהוא עוסק בבעיות הפרט, מובלעות הן בתוך ראייתו הכללית.[לט] לא רק "תפארת ישראל" ו"נצח ישראל" [וכן "גדולת ישראל" שלא זכינו לאורו], שמם מעיד עליהם שעניינם הוא **כלל** ישראל, אלא שגם אותו ספר המוסר שלו "נתיבות עולם" – שנכתב במיוחד לצרכי ההדרכה המוסרית הפרטית, אף הוא בסופו של דבר עוסק יותר בחיי-**עולם** של הפרט ופחות בחיי-השעה שלו.

היתה זו זכותו המיוחדת של רמח"ל ז"ל שעשה מאמץ על-אנושי, וממרומי "אדיר במרום", ממרחבי "פתחי חכמה", ירד "למטה מעשרה", הגיע עד מורדות נתיבות עולמנו המלאות מהמורות ומעקשים, עקומות ועקלקלות, ומן העקוב חתר למישור, ובין הרכסים והבקעות טרח רבות וסלל מסילה לישרים בליבותם, המחפשים-הרוצים ללכת בדרך סלולה. עי' חיי הראי"ה עמ' 148.

וגם אם בסופו של דבר רמח"ל גם הוא חוזר ועולה "וראשו מגיע השמימה", למידת **הקדושה** – "שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החומריות לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה לאלוקיו" (מסילת ישרים פרק כו), הרי למידה זו הוא מגיע רק אחרי ש"סולמו מוצב ארצה", ולא פעם שקוע הוא בבוץ עמוק. למסילת היושר הוא מביא אותנו אחרי מעבר איטי-יסודי, דרך כל עיוותי עולמנו, ובפרק המוקדש ל"פרטי מידת הנקיות" (פרק יא), אין הוא מהסס כלל ללכלך ידיו "בשפיר ושליא", הוא חודר לכל הפינות הלא-נקיות שבמידות השונות, שהאדם נתקל בהם יום-יום, כשהוא שקוע בחומריות שלו.[45]

לא כן המהר"ל מפראג ז"ל – הוא נשאר בגבהי-מרומיו. הוא מתהלך לפני ד' **בנתיבות-עולמו** הוא, עולם נעלה ונשגב, עולם "השכל הנבדל".[46] ספרו הגדול "**נתיבות עולם**"

---

45. משה רבינו ע"ה, כשהיה עסוק להורות עם ד' הדרך הישר, היתה עיקר פעולתו גבוהה מהמדרגה ההמונית. – – – אבל צריך גם להיות רגיל בין ההמון – – – להורות להם נועם התורה גם בתהלוכות העולם-הזה, ולזה [נשלח] **אהרן** שהיה מצוי מאוד בין הבריות" (עולת הרא"ה, ח"ב, עמ' יח).

46. בהסכמת הגאון ר' יוסף שאול נטנזון ז"ל בראש חידושי "גור אריה" (לבוב, תרכ"ג) נאמר: "כבוד זקני רבן של ישראל, מרנא ורבנא מו"ה יהודה ליואי הנקרא בשמו הקדוש מהר"ל מפראג ז"ל – – – אשר **היה מפורסם לבעל רוח-הקודש**, כאשר העד העיד הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הכהן ז"ל בשו"ת זקני הגאון חכם צבי סי' ע"ו".

שכספר מוסר הוא מונה ל"ב נתיבות, פותח בנתיב נוסף שהוא מוקדם לכולם והוא – "נתיב התורה", וכל כך למה? "שהתורה היא סדר האדם – – – וכמו שהתורה היא סדר האדם כך היא גם סדר העולם, עד שהתורה היא סדר הכל", וח"י פרקים מוקדשים לנתיב נצח זה. וממשיך המהר"ל בנתיבותיו הנעלות, עד שהוא מגיע לנתיב האחרון, הוא "נתיב דרך ארץ". ונא לשים לב: אע"פ שהוא מסיים את הפרק במאמר "אם אין דרך ארץ – אין תורה" (אבות פרק ג), ומוסיף מיד: "ומזה נלמד כי דרך-ארץ הוא יסוד לתורה", הרי ללימוד חשוב זה מוקדש בסך הכל רק פרק אחד. כנראה סבור היה גדול רם ונישא זה, כי אחרי "שאבות העולם והנביאים נהגו בדרך-ארץ, על אחת כמה וכמה שאר כל אדם" (שם), וכיוון שמעשי-אבות מפורשים הם ואורחות-הנביאים כתובים הם – אין צורך להאריך בביאורם ובנתיבותם, אלא זיל גמור, קום ועשה![47]

ד

בעולמה של תנועת המוסר חלה ה"תגלית" רק בשלושים השנים האחרונות, וזכות הגילוי הראשון שמורה כולה להרב המרחיב-המעמיק רבי אליהו-אליעזר דסלר ז"ל. בשיחותיו רחבות ההיקף שבעל-פה ובתורתו שבכתב – כרכי ספריו "מכתב מאליהו" – מופיעים ציטוטי המהר"ל ויסודותיו העיוניים במלוא הדרם, בפירוש מבהיר-מבליט הזורע אור על לשונו המיוחדת של "הארי שבחכמי פראג".

וזכה הרב דסלר ז"ל שתלמידיו שבאנגליה, בני-לונדון, הם שהתעוררו להתחיל בחיפוש אחרי כתבי היד של המהר"ל, שלפי ההשערה גנוזים הם בספריות הגדולות, ואמנם מצאו את האוצרות באוכספורד, אוצרות אשר 350 שנה חיכו-ציפו לגואלם.

וראה זה פלא: באותן שנים עצמן שתלמידי הרב דסלר ז"ל נחלצו וחיפשו את אורו הגנוז של המהר"ל בספריות שבאנגליה, על מנת לפרסמו ברבים, והרב דסלר עלה לארץ ו"גילה" אותו בשיחותיו בישיבת פוניביז' בבני-ברק, התחיל להאיר אור חדש על תורת המהר"ל בארה"ב, אור בהיר וזורח שתחילתו בברוקלין והמשכו בירושלים.

ראש-ישיבה צעיר – הרב ר' יצחק הוטנר ז"ל – אשר רב כוחו בשיעורי הלכה ערוכים ובנויים, התחיל להשמיע גם מאמרי עיון בהלכות-דעות, בשרשי-אמונה ובענפי-תבונה, והוא תומך יסודותיו במשנתו המקורית של המהר"ל מפראג. וגם אם לא תמיד במהר"ל הוא פותח, ודבריו מובאים רק בהמשך המאמר, דומה שבריקמת המחשבה היה דווקא רעיונו של המהר"ל נקודת המוצא, וממנו הושתת המאמר, אלא שעיצוב תבניתו האדריכלית היא שחייבת דברי פתיחה אחרים. מאמרי חז"ל נוספים וכו'. וכיוצא בזה

---

47. "האדם אשר צריך להסיר היצר הרע, ילמד מאבות העולם דרכים הרבה, וכמו ששנינו במסכת אבות (פ"ב) רבי אומר וכו' הסתכל בשלשה דברים וכו', וכן (בפ"ג) עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו'" (נתיב כח היצר, פרק ד).

בדברי ההמשך המתרחבים וכן בדברי הסיום שבדרך הטבע הם מסתעפים ועולים מתוך ההסתעפות המורחבת.

אכן, זכות גדולה נתגלגלה להר״י הוטנר ז״ל, שגילוי המהר״ל שעל ידו מרהיב ומרחיב את הדעת. כל מקום שהר״י מזכיר את המהר״ל, עשה אזנך כאפרכסת ושים-לב כיצד הוא מנתח-מסביר-מבאר את דבריו, עד שהם נהירים ומזהירים ״כנתינתם מסיני״. וגם אם הקדמנו ואמרנו כי בחוגי המוסר גילה הרא״א דסלר ז״ל את אורו של המהר״ל, ניתן לומר כי גדול הגילוי שעל ידי הר״י הוטנר ז״ל מהגילוי שע״י הרב דסלר ז״ל. כי אם אצל הרב דסלר ז״ל, דברי המהר״ל משמשים **כאבני בנין**, כנדבכים במערכות עיוניו הדקים-המקיפים, הרי אצל הר״י הם משמשים **כאבני פינה**, כאבני יסוד, כאשר תחזינה עיני המעיין בכרכי ספרו ״פחד יצחק״.

צא וראה כיצד הר״י מפתח רעיון של המהר״ל: מגלה הוא את ההגיון הפנימי שלו, ובונה מתוכו ועל גביו בניין מפואר של ״מאמר״, שהוא שיעור עיון במחשבה, שיעור אנליטי במתכונת ישיבות ליטא הכובש את השכל בתכנון האדריכלי הפנימי שלו, בביצוע הסגנוני-החזותי הנאה המבריק, בניסוחיו המהוקצעים והמלוטשים – במהר״ל הוא פותח ובו הוא מסיים, סיום חגיגי שמתבקש בו ״הדרן עלך״!

ה

אם אצל רבים מבני דורנו, חניכי ישיבות ליטא הגיעה תורה זו, תורת-פראג – יותר נכון תורת-א״י שנתגלתה בפראג – דרך לונדון ובני-ברק (ישיבת פוניבז׳, בה הרצה הגרא״א דסלר ז״ל את שיעוריו-שיחותיו), הרי אל ר׳ יצחק הוטנר ז״ל הגיעה לא משם. ר׳ יצחק קיבל אותה בירושלים, בשבילו היתה זו ״דבר ד׳ מירושלים״. כה אמר רבי יצחק: ״הרב [מרן הגראי״ה קוק זצ״ל] הוא שפתח לפני את מהר״ל מפראג!״[48]

לכאורה, פתיחה זו איני יודע מה היא, וכי שערי-מהר״ל נעולים היו? והלא תורתו מונחת היא לא בקרן-זווית, וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמד? אכן, כאמור וכמוסבר לעיל, למרות גילוֵם נשארו ספרי מהר״ל גנוזים ״בגנזיא דמלכא״. סגנונו הפילוסופי, תוכנו הקבלי ועומקו הרעיוני, לא הקלו על המנסים לבוא שעריו, ולא עוד אלא דומה היה שנתיבות עולמו – דבר אין להם עם עולמנו, על בעיותיו ולבטיו. וגם אם הדברים נכללים בלי ספק ב״יינה של תורה״, אין הם אלא בבחינת יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. אולם בחנותו-של-בשם, באוצר-הגותו העשיר של הרב ומרחבי ידיעותיו, קיבלו דברי המהר״ל פנים חדשות. רעיונותיו שנראו כעתיקים וכשייכים לעולם מחשבה אחר, קיבלו בפי הרב רעננות ופריחה, וכאילו היום ניתנו-נתחדשו, וכוח בהם ורוח בהם להפיח עצמה בבן

48. ראה להלן עמ׳ 355-369, בפרק מיוחד ״שמש ומאור״. חיי הראי״ה עמ׳ 148.

דורנו, לזרוע "אור חדש" על עיוניו, לברר ספקותיו, להשיב לשאלותיו, ולסלול לפניו "נתיבות עולם", עולם מלא תוכן וצורה.

מי שיודע כיצד היה הרב "בחכמה פותח שערים" – שערי זוהר דעת – יודע שלא היתה זו פתיחה כלשהי, פיתחא זעירא, אלא כשמצא הרב את מי שראוי הוא להכניסו באולמי מערכות מחשבותיו, בהיכלי אורות-הקודש, פתח לפניו את השערים "כפתחו של אולם", ברוב דברים ורוב עניין, בשפע של הסברה מאירת-עינים ומרחיבת-לב.

סח לי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: "כל מה שהיה הרב מלמד, היה מקבל פנים חדשות. גם כשלימד קטע מ'נפש החיים', היו הדברים מאירים באור חדש, וכאילו רק עכשיו הנך עומד על עומק הדברים, והם מתגלים לפניך בגילוי מיוחד".

כיוצא בזה אמר הגרי"מ זצ"ל: "מרן הרב זצ"ל העמיק הגות בספרי מהר"ל, והאיר את דבריו באור חדש אשר מציון יאיר".[49]

זיקתו של מרן הרב זצ"ל לתורתו של מהר"ל מפראג, יש בה ייחוד רב-אנפין. משחר ילדותו היו עיני הרב משוטטות בכל. הנשמה הכללית שאפה להקיף את כל התורה כולה, את כל מה שנוצר בעולמה של תורה, היא לא הסתפקה בנגלה אלא עסקה גם בנסתר. הנפש הנכספת למרחבי אפקים של מחשבה ורגש, חיפשה את מזונה באוצר הספרים של ישראל לדורותיו, ולא יצאה ידי-חובה בעיון גרידא, אלא למדה כל ספר מתחילתו ועד סופו, אם זה ספרי מחקר ואם אלו ספרי קבלה. כשהגיע הרב לספרי מהר"ל מפראג, מצא בהם צירוף מופלא: סגנונו – סגנון מחקר, ותוכו רצוף יסודות של קבלה,[50] והדברים משובצים בתוך ביאורי מאמרי חז"ל המקבלים הארה חדשה מתוך עומק מיוחד. ספרים אלו כבשו אותו, לקחו לבו שבי, עד שהפכו להיות לחם חוקו. רושמי תולדותיו מציינים: "ספרי מהר"ל מפראג לא משו מעל שולחנו".

הרב לא רק שגילה את מהר"ל מפראג לעצמו, לא רק ששילב אותו בין יתר מערכות

---

49. נאמן ביתו ורוחו של הרב, הרב ר' דוד הכהן-הנזיר ז"ל, אשר פעמים רבות המתיק סוד-שיח עם **הרב** על מערכות שונות במחשבה הישראלית, מוסר לנו: "מרן **הרב** זצ"ל היה מדבר על הצורך בלימוד ספרי **המהר"ל מפראג** ופרסום ספריו בדורנו, ובני ישיבת "מרכז הרב" הוגים בספרי מהר"ל מפראג" ("קול הנבואה", עמ' קעט).
אם בחיי **הרב** עסקו בזה רק מעטים מבני הישיבה, הרי יפה כח הבן הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, והוא הצליח להעמיד חוג רחב יותר ללימוד קבוע בספרי מהר"ל, וכל באי שער הישיבה – ישיבת "מרכז הרב" – מוצאים ספרי-קודש אלו סמוכים ונראים על מדפי הלימוד היומיומי. ובאחרונה גם נתפרסמו כמה דברי עיון של מצווייני הישיבה ותפארת המהר"ל נסוכה על נתיבות עולם מחשבתם.

50. "מהר"ל מפראג ז"ל גם הוא על המקובלים יחשב, אעפ"י שסגנונו שונה מרוב בני גילו" (אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תמז, עמ' צא), והוא נאמן בית הגר"א מבית-אבא וסופג חסידות חב"ד מבית-סבא, הגיע לידי מסקנה שהמהר"ל הוא אבי שתי השיטות גם יחד (כך מסר מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בשם הרב).

המחשבה הישראלית, אלא שהוא הפך אצלו לאבן פינה לכל השקפת עולמו. תפיסת הגלות והגאולה של "הכוזרי" קיבלה כאן פנים חדשות, בחירת עם ישראל ובחירת ארץ-ישראל, שהם עיקר אצל ר' יהודה הלוי, נתבארו ונתפרשו כאן בממדים חדשים בעלי אופקים רחבים ביותר.

במדרשו של הבן-היחיד של הרב, המקשיב הנאמן לדברי תורתו ולהגיגי נשמתו, הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, שנינו לא פעם על שלושת עמודי הייחוד של תורת כנסת ישראל וארץ ישראל – רבי יהודה הלוי, מהר"ל מפראג ומרן הרב זצ"ל, שכל אחד מהם גילה את הדברים בגילוי מיוחד. וביאור דבריו הוא: **שריה"ל** הבליט והדגיש את בחירת עם ישראל – "סגולה ולב" – וייחודה של ארץ-ישראל, ארץ הבחירה, אדמת הנבואה; **מהר"ל** הרחיב את הדברים, ביסס אותם בדברי חז"ל ושילב אותם במהלך הדורות ובהארת המאורעות; **ומרן הרב** זצ"ל העניק לייחודים אלו סגנון חדיש, עוז של ביטוי הפורץ באון, הכובש את הלבבות ברעננותו, באיתנותו, בהוד-החזון ובעוז-האמונה.[51]

במשנתו של מרן הרב זצ"ל קיבלו הדברים מקשה אחת, ובראש דברי העיון שלו המעמיקים את התוכן של שבת-הארץ – של קדושת שנת השמיטה – הוא משלב את קדושת העם האחד – עם ד', עם קדושת הארץ – נחלת ד', כשהן תואמות יחדו, משפיעות זו על זו, משלימות זו את זו, עולות ומתעלות.

וכך הוא כותב בהקדמת ספרו "שבת הארץ": "סגולת הארץ וסגולת האומה מתאימות יחד – – – נשמת האומה והארץ יחדו פועלות – – – העם פועל בכוחו הנפשי על הארץ והארץ פועלת על העם" (עמ' ח).

---

51. ופעם שאלו את הרצ"י ז"ל: מדוע אין הרב מצטט בדבריו ובספריו את המהר"ל, ותשובתו היתה: "הלא כל דבריו הם מהר"ל!"
המעיין בביאורו של הרב ל"עין יעקב", "עין אי"ה", יווכח מיד באיזו מידה סיגל הרב לעצמו את סגנון המהר"ל וגישתו לביאור מאמרי חז"ל, ובהקדמת הספר "מדבר שור" – והוא קובץ דרשותיו של הרב – מזכיר הרב בפירוש את המהר"ל כדוגמא של "עומק הגיון" בדברי רבותינו הקדמונים. וכשם שהיו הדברים בפי כתבו היו גם ברוח-פיו וחן-שפתיו, ואכן כשעלה הרב בפעם הראשונה ירושלימה ונתכבד בדרשה ב"חורבת ר' יהודה החסיד" – דרשה שנמשכה זמן נכבד ביותר, כשהקהל הירושלמי, ת"ח וזקני-תורה, מקשיב רב-קשב לדברי חתנו של האדר"ת, אשר זה עתה עלה על כיסא הרבנות של יפו – יצאו נבוני-דבר מוקסמים מן העומק ומן ההיקף, וכמה מהם הגדירו קצרות: "מהר"ל מפראג של זמננו!" (חיי הראי"ה, עמ' 67).
ידוע לנו כי בשחר ילדותו היה זה הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל, שהדריך אותו בדרך הלימוד של בירור שיטות הראשונים להלכה, והקשר הקרוב שלו אחר כך עם הגאון הנצי"ב ז"ל בוולוז'ין, חיזק את דרכו זאת (ומהאי טעמא העריך **הרב** מאוד את הגאון ר' דוד פרידמן ז"ל מקארלין וראה בו בית-אב להלכה).
ועם זאת ברור שתוכחתו-מחאתו הנמרצת של המהר"ל [בנתיב התורה] נגד עיוות דרכי הלימוד, וכן אישיותו הרב צדדית, תרמו גם הם להכוונת דרך לימודו, החל ממקרא ומשנה, שהיו לו בהם שיעורים קבועים עד זקנה ושיבה, וגמור בכל חלקי התורה בנגלה ובנסתר גם יחד.

וב"עולת ראייתו" מוסיף הרב ומסביר כי "את קדושתה של ארץ ישראל בסגולותיה הפנימיות, התאים השם יתברך עם הטבע הרוחני של האומה", ולא רק ש"ארץ ישראל מתאימה לכנסת ישראל בכללותה", אלא שהיא גם תואמת "**לכל יחיד ויחיד** מישראל, לכל הדורות ולכל הזמנים" (עולת ראיה א, עמ' רג).

ובכתבי קדשו מצאנו עוד דברי העמקה בסוד אחדות מיוחדת זו:

> האחדות הזאת, שבין היחידים להכלל, ובין הרוח של האומה לטבע הארץ, היא דבר מיוחד לתכונתם של ישראל, שנוצרו בצורה כזאת שהרוח האלקי והלאומי, המוסרי והאמוני, ואפילו הטבעי הפרטי, של כל יחיד, ותכונת הארץ מראשית כוננותה, הכל הוא חטיבה אחת שלא יתפרדו לעד, ואף אם יתרחקו החלקים הללו ויתפרדו זה מזה, יהיה פירוד של שעה, אבל מונח בכל אחד מהם כוח מושך, המחברו אל הכל, וסוף שישוב הכל לאיתן המערכה המורכבת, הרכבה תואמית, המצומדת מכל אלה יחד, באופן אחדותי הפועל ומתפעל.
>
> **כת"י**. אוצרות הראי"ה מהדו"ב, עמ' 515

וגדולה מזו אמר פעם מרן הרב זצ"ל,[52] כי המחלוקות הקיימות בארץ ישראל והקטגוריה בין תלמידי חכמים, סיבתם הפנימית היא אי השלמות של קדושת הארץ. והיינו, כיוון שקיים קשר עמוק בין העם – עם-ד', לבין הארץ – נחלת-ד', הנה כל זמן שישנם חלקים באדמת א"י שזרים שולטים עליהם, והם מופקעים מקדושת המצוות, ובזה הם נפרדים ופוגמים בשלמות הקדושה, פגם זה פוגע גם באחדותו של עם ישראל, ובזה נעוץ יסוד המחלוקות והפירודים. ולכן, אמר הרב, מצוה להתחזק בגאולת אדמת א"י, וכאשר נזכה לגאולת הארץ בשלמותה, יפסקו הפירודים, שלמות הארץ תביא לאחדות האומה.

ו

תורת כלל-ישראל של מהר"ל מפראג,[53] היא בניסוחו של הרב **תורת ארץ-ישראל**, וכל המעלות הטובות ששנה לנו המהר"ל בייחודה של כנסת-ישראל, מקבלות פנים של רעננות ושל נועם כשהן צומחות ועולות מתוך ארץ-ישראל, מתוך קדושתה ומתוך תורתה:

> **תורת חוץ–לארץ** אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש **הפרטית**, בעד השלמתה הרוחנית והחומרית, הזמנית והנצחית, לא כן היא **תורת ארץ–ישראל** – היא דואגת בעד **הכלל**, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההווה של כולה ובעד העתיד

---

52. כן הביא הרב קלמן אליעזר פרנקל בהקדמתו לשמועות ראי"ה. וכן עי' ליקוטי הראי"ה ב עמ' 16-17 מהגרימ"ח.

53. ראה מאמרו של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל] "כלל ישראל במשנת המהר"ל", "אדרת אמונה" עמ' 189-227. וראה "דרך חיים" מהדורת הר"ח פרדס (שליט"א) [ז"ל], ת"א תשל"ה, מבוא, פרק א', "קדושת כלל ישראל".

של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילויה.

זהו כלל החידוש הפנימי, העמוק והמרהיב של תורת ארץ–ישראל, שהיא מכשרת את כל הדעות והרעיונות **הפרטיים**, שהם הולכים דלולים ופזורים **באויר ארץ–העמים**, שיעשו כולם אגודה אחת ושילבשו מגמה **כללית**, מיוחסת לחיי האומה **כולה** מצד השפעתה של ארץ–ישראל.

משנת הרב, עמ' ב, מהדו"ב עמ' ט-י

הרב מבחין הבחנה ברורה בין "**הרוח הכללי** [הקדוש של תורה לשמה] השופע בנועם" בארץ-ישראל, לבין ניצוצי "**כל פרט ופרט** מן התורה המאירים בחוץ-לארץ" (אגרות הראי"ה א, אגרת צו, עמ' קיב).

ובהמשך הדברים: "עמקה של תורה וגדולתה – – – הוא **מפולג ומחולק** בחוץ-לארץ, ובייסורים גדולים עומדים תלמידי חכמים וצדיקים שבחו"ל המבקשים **לאחד** מקצועות נפרדים", מפני שההארה העליונה של **האחדות** האלקית אינה מאירה שם, ואילו בארץ ישראל "חפץ אדון העולמים הנמצא **בכללותה** של תורה, מזהיר ומנהיר בכל מצוה והלכה, בסעיפיה וסעיפי סעיפיה" (שם, עמ' קיג).

גם ספרו "מוסר אביך", שעיקרו בירור מידות הנפש של **הפרט** וכוחותיה, מסתיים בעניין "השלמות **הכללית הנמצאת באומה**" (עמ' פד), ופרק הסיום פותח ב"חשבון הנפש" של **הפרט**, וגומר ב"כוחות הגדולים שנתן השי"ת לזרע-הקודש **ישראל**, ובציפייה "שישיב את שבותנו ויביאנו **לארצנו הקדושה** – – – שרק היא מוכנה בסגולותיה, שכל החמודות [המפורטות שם לעיל], יצאו בה אל הפועל (עמ' פה).[54]

וכמה נאה היא הערתו-הארתו של הרב באחת משיחות-הקודש שלו ב"סעודה השלישית"[ב]: מדוע לא מצינו בכל התורה כולה את התואר **שירה** שניתן לתורה, כי אם בפרשת וילך – "ועתה כתבו לכם את **השירה** הזאת" (דברים לא, יט) – הואיל ופרשה זו נאמרה אחרי ברית ערבות-מואב, שבה נתחדשה תורת הערבות של **כלל** ישראל (עי'

---

54. "בזמן שישראל גלו מארצם, חשכת הגלות גרמה להם לצמצם ולהקטין את ערכם, שלא יהיו מסוגלים לתקן את **הפרטים** על ידי המוסרים **הכלליים**, שכן לא היה עוד ביכולת לתקן את **הכללים**, **מבלי לעמול על תקון הפרטים**, וזה אשר הביא לידי שכחת **הכללים** בצורתם האמיתית, ונתדלדלו המוחות, עד שגם **הכללים** נחשבו **לפרטים**, ולא היו מזכירים את **הכלל** כי אם בתור **פרט** מן הפרטים.

אולם בשעת צמיחת הישועה, ישוב העולם לאיתנו, ולא יוכלו לדבר על **הפרטים** לבדם, ואז תתגבר ההשתוקקות למוסר **הכללים**. – – –

ואם יבואו אז אנשים קצרי-דעת, וידמו לקרב קץ הגאולה על ידי המוסרים לתיקון **הפרטים** לבד, ולא ידעו לדבר רמות גם על דבר תיקון **הכללים**, הרי הם בבחינת 'תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה', – – – שכן האור הגנוז מתגלה יותר על ידי זריחת **הכללים**" (הגרי"מ חרל"פ זצ"ל "ממעיני הישועה", חלק א פרק ט, עמ' כח-כז).

סוטה לז, ב), וכשכל ישראל נעשים "ערבים זה לזה", והתורה מתקיימת על ידי **הכלל** כולו, רק אז התורה מתרוממת ומתעלה ומגיעה לדרגת **שירה!** (מועדי הראי"ה, עמ' 130) "כי השירה והרינה מורה כאשר הדבר הוא בשלימות" ("נצח ישראל" פרק סג, ועי' שם פרק יט: "כי השיר מורה על שלימות, כי על שלימות דרך לזמר ולשורר"). ברם, הואיל ולא נכנסה תורת הערבות לתקפה עד אחרי שעברו את הירדן ונכנסו לארץ ישראל (סנהדרין מג, ב), כך גם התורה אינה עולה לדרגת שירה אלא בתוככי ארץ-ישראל, רק בארץ-ישראל נכתבת התורה-השירה הזאת על לוח לבה של כנסת-ישראל.

וראויים הדברים למי שאמרם: אף הרב בעלותו לארץ-ישראל, העלה את תורת עם-ד' וארץ-ד' לדרגת שירה. כתביו החל מתקופת יפו ואילך, לא רק אוצרות-מחשבה הם אלא גם פרקי-שירה. ולא עוד אלא שאם מצד אחד העלה את הרעיונות לעולם האצילות, לשגב של פיוט עשיר הביטוי, הרי מצד שני הוריד אותם לעולם העשייה, והפך אותם לתורת-מעשה ועבודת יום-יום, ביחסי הפרט על סבלותיו ובעיות הכלל על תהפוכותיו.

ז

באותה שיחת-קודש[א] המשיך הרב והזכיר דברי הזוהר "ישראל – סתים וגליא", והסביר שגם מהלך האחדות הישראלית אף הוא היה קודם בבחינת סתים ורק אחר כך בבחינת גליא: במעמד הר-סיני נתגלה **הפרט** הישראלי, "היתה השכינה חוזרת **על כל אחד ואחד**" – ואילו הכלל היה בהעלם ובהסתר, ואילו בערבות מואב, שם כבר נתגלה הכלל הישראלי – "אתם נצבים היום **כולכם**" [עיין ב"כלי יקר" ו"אור החיים"], שם נכנסו כולם בברית הערבות – "כל ישראל **ערבים** זה בזה" (סנהדרין כו, ב; שבועות לט, א).

והוסיף הרב והסביר: דור ברית-סיני לא זכה להכנס לארץ-ישראל, לפיכך נשאר כוח **האחדות הכללית** שבו נעלם ונסתר, ואילו דור ברית ערבות-מואב זכה להכנס לארץ ישראל, ולכן זכה שתתגלה בו **האחדות הכללית** שכן כאמור לעיל, נכנסה ברית-הערבות לתוקפה רק משעברו ישראל את הירדן (סנהדרין מג, ב), ורק אז הגיעה **הכלליות** הישראלית לשלמותה, כי ארץ-ישראל היא המאחדת. וזה מפורש בזוהר הקדוש: "ומי כעמך ישראל גוי **אחד בארץ** – ודאי **בארץ** אינון גוי **אחד**, עמה אקרון **אחד**, ולא – אינון בלחודייהו" (ויקרא דף צג, ב).

הבחנה זו שבין הסתים של מעמד הר-סיני לבין הגליא של הכניסה לארץ-ישראל, אף היא עולה מתוך משנתו של המהר"ל, שכן הוא קובע שאמנם תחילת אחדותה של כנסת ישראל קשורה בהכנה הפנימית לקראת מתן-תורה:

"והוא שכתוב 'ויחן ישראל' בלשון יחיד, שאי אפשר לישראל לקבל התורה שהיא **אחת**, רק כאשר הם גם כן **אחד** לגמרי, כי כל דבר אחדות לא יאות כי אם לאשר גם הוא **אחד** – – – וכבר יתיישב בזה גם כן מה שכתוב 'ומשה עלה אל האלקים', כי כאשר הם באגודה אחת, כאשר נכתב עליו 'ויחן ישראל', אזי גם מושלם בקרבם, כמשה שהיה

מלך להם, מתעלה על ידי כך עד 'אל האלקים'. מה שאין כן כאשר הם נפרדים ומחולקים, עד שאין שם עם אחד עליהם, ואינם רק **יחידים** כל אחד לעצמו, איך יתעלה אשר הוא מלך עליהם על ידיהם? על מי יתעלה? אם עם אין כאן – מלך אין כאן, כי אין מלך בלא עם. וגדולה מזה אמרו על ד' יתברך כביכול במדרש: 'הבונה בשמים מעליותיו, ואגודתו על ארץ יסדה' (עמוס ט, ו) – אימתי נקרא שהקב"ה מתעלה על השמים, בזמן שישראל הם באגודה אחת למטה". (דרוש על התורה, דרשות מהר"ל מפראג, מהדורת ירושלים תשכ"ח, עמ' לז).

וחזר המהר"ל על יסוד ושורש זה וכתב: "ואי אפשר שיהיה החיבור עם השם יתברך שהוא אחד, רק כאשר ישראל הם עם אחד – – – שהשי"ת מתעלה כאשר ישראל הם באגודה אחת – – – להיות **כלל** אחד – – – **שהכלל** הוא יותר מרומם מן **הפרט** – – – וכאשר ישראל באגודה אחת, שדבר זה התעלות להם, אז השי"ת אשר הוא מלכם, גם כן מתרומם עליהם" (סוף הדרוש לשבת הגדול).

ברם, מוסיף המהר"ל ומלמדנו במקום אחר, שאותו "אחד לגמרי" של "עם אחד", שאליו הגיעו במעמד הר-סיני, אינו אלא מבחינת אחדות **הנשמות**, וזו עדיין לא חתמה את מלוא התכנסותה של כנסת-ישראל. כי אם אמנם מבחינת **הנשמה** הישראלית, הרי קבלת עול-מלכות-שמים בהכרזה החגיגית "נעשה ונשמע", קבלת התורה והדבקות בד', מאחדים את האומה והיא הופכת לאחדות אחת, לעם-ד', היא הופכת לכנסת אחת, כנסת-ישראל, אולם לעומתה **הגוף** הישראלי עודנו זקוק גם למשהו ממשי מאחד-מלכד, וזוהי **ארץ-ישראל**. וזו הסיבה שבגללה לא נעשו "ישראל ערבים זה בזה" במעשי המצוות עד שעברו את הירדן (סנהדרין מג, א), עד שנכנסו ממש לארץ: "ולא נעשו ישראל מחוברים להיות **עם אחד** לגמרי, עד שבאו **לארץ** והיו ביחד בארץ, והיה להם מקום אחד והוא **ארץ-ישראל**",[55] כי "מצד **הגוף** יש לישראל אחדות גמור, מצד שיש להם ארץ אחת לגמרי שנקראת **ארץ-ישראל**, **והגוף** משכנו **בארץ**, ולכן הם עם אחד לגמרי" (נתיבות עולם, נתיב הצדקה, פרק ו).[56]

---

55. "השם יתברך סידר כל אומה במקומה הראוי לה, וסידר את ישראל במקום הראוי להם שהוא **ארץ-ישראל**" (נצח ישראל, פרק א).

56. מכוחה של ברית-הערבות השלמה ותוקף חובתו של כל יחיד ויחיד כלפי הכלל כולו, זוכה כל פרט להכלל ברוממותו של הכלל, זוכה להחתם בחותם עם-ד' – "עמך ישראל" – עם-הסגולה.
"החיים על פי ערך האלקיות שבהם – 'ואתם הדבקים בד' אלקיכם' – אינם מתגלים ליחיד [מישראל], אלא באותה מידה שהוא מתאמץ להיות נשאף בכל הווייתו בתוכיותה של כללות האומה – 'חיים כלכם היום' – להיות מוזהר מזוהר נשמתה העליונה של **האומה**, החיה וקיימת בהכרת היקר האלקי של החיים" (הקדמה ל"שבת הארץ").
"וזה סוד ישראל שהוא גוי אחד, מפני היותם נכללים בקשר היחוד, המקשר ומיחד כל המדרגות עם הקב"ה" (רמח"ל ז"ל, "אדיר במרום" עמ' י).

וגדולה מזו: הואיל ובסופו של דבר **הגוף** הוא הבסיס **לנשמה**, משמיע לנו מהר"ל בהמשך הדברים, כי זכות קבלת הארץ הקדושה היא שעמדה להם לישראל לקבל את התורה, בחינת סוף מעשה **הגוף** במחשבה תחילה של **הנשמה**, וזכו ישראל למעלת התורה "מצד זכות א"י, כי שם ראוי להיות התורה, כי אווירא דא"י מחכים, – – – כי בשביל **הארץ** – שהיא נבדלת בקדושה מכל הארצות – זוכים ישראל אל דברים אלו, דהיינו המילה [שסילוק הערלה היא קדושה], והתורה [שהיא קדושה והיא הסרת הגשמי לגמרי], ועל ידם ישראל נבדלים אלקיים לגמרי – – – והכל מצד זכות **ארץ ישראל**, כי שם ראוי להיות התורה, כי אווירא דא"י מחכים, ולכך אמר (ברכות מח, ב) שצריך להזכיר בברכת הארץ ברית ותורה" (שם, נתיב העבורה, פרק יח).[57]

ח

ועל דבריו של מהר"ל, בנתיב הצדקה פרק ו, עמד אדמו"ר הגאון ר' אברהם מסוכטשוב ז"ל, והרחיב והסביר בלשון קדשו, כי מה שבינתים גלינו מארצנו, זה כבר אינו מבטל את הערבות ואת האחדות: "והטעם ברור, דאף שגלו – מכל מקום מקומם של ישראל בא"י, וכשאנחנו בארץ אחרת נחשבנו גולים, כי אין כאן מקומנו, רק מקומנו בארץ-ישראל

"דבר אל כל עדת בני ישראל וגו' קדושים תהיו" – פירש"י "מלמד שנאמרה פרשה זו **בהקהל**", דעיקר הקדושה על ידי שמכניס אדם עצמו בכלל-ישראל, כי הקדושה שורה בכנסת-ישראל שהיא הכנסיה והתאספות כל החיות להשם יתברך, ועל ידי הביטול להכלל יכולים להתקדש" ("שפת אמת", ריש פרשת קדושים).

"אשרי איש שחושב עצמו כשיריים לגבי כנסת-ישראל כולה, שהיא נחלת-ד' [עי' ראש-השנה יז, א] שכל מחשבות לבבו, הגיונותיו, חפצו ושאיפתו, אמונתו ורעיונו, אינם כי אם חשק טמיר אחד להכלל כולו באוצר חיים זה – 'להתחסד עם קן דיליה – דא כנסת ישראל' [הקדמת תיקוני-זוהר]" ("אורות התחיה", פרק כד, עמ' עו).

57. "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (ויקרא כו, מב) – – – שיש זכירה לארץ כמו שיש זכירה לאבות – – – כי מעלת האבות דווקא מצד הארץ, כי אם לא היתה הארץ לא הגיעו האבות אל הקדושה העליונה. ולכן הארץ מגדלתן [ויקרא רבה פר' לו]. ומזה תדע כי הארץ שייכת לאבות והאבות אל הארץ ביותר, ולפיכך כאשר מזכיר זכות שלושה אבות מזכיר גם כן עמהם את הארץ, שהם ענין אחד" (דרך חיים פרק ח, משנה ט, ד"ה גלות בא לעולם וכו').

"כשנתן הקב"ה הארץ הקדושה לישראל, בודאי מפני שהם ראויים לה, וכן לכל אומה ואומה נתן ארץ כפי מה שהם. וכל דבר יש לו מקום לפי טבעו ומעלתו, ולכן לפי מעלת ישראל שיש להם מעלה נבדלת, קדושה, יש להם ארץ קדושה" (גבורות ד, פרק ח). "כי ארץ-ישראל היא הארץ הקדושה, אשר הארץ הזאת היא נבדלת, יש בה השכל יותר משאר ארצות. ואם לא כן שהיתה לארץ-ישראל מעלה זאת, לא היה אוירא דארץ ישראל מחכים ביותר ולא היתה הנבואה דוקא בא"י" (הקדמה ל"דרך חיים").

"ירושלים הוא מקום מקודש – – – ומפני כי ישראל ראויים אל ירושלים, המקום שהוא קדוש, אלקי, וראויים ישראל להביאם אל ירושלים מקום הקודש, ולכך כאשר הגיעו לים [סוף] נדחה ונקרע לפניהם" (גבורות ד, פרק מ, ד"ה מה תצעק אלי וכו').

ומצוה לדור בארץ-ישראל, על כן עדיין חשוב כאילו כולנו בארץ-ישראל, אף שאין אנו בפועל בארץ-ישראל – מכל מקום זה מקומנו!" (שו"ת "אבני נזר", יו"ד א, סי' קכו). אכן, גם אם מאוד נאמנו דברי האדמו"ר הגאון ב"אבני נזר", כי לאחר שנכנסו ישראל לארץ נכנסה הערבות לתקפה, ובזה הושלמה האחדות המיוחדת של כנסת ישראל, ושוב לא פקעה גם כשגלו ישראל מארצם, והיא שרירה וקיימת – הרי עם זאת אין להתעלם מן המצב המציאותי, שבמצב הגלות והפיזור נפגמה הערבות ותש כוחה של האחדות, וכפשטות לשונו של הזוהר (ויקרא דף צג, ב) שהובא לעיל, והיינו שגם אם מבחינת הסתים לא נשתנה דבר, ולהלכה האחדות במקומה עומדת, הרי לעומת זה בעלמא דאתגליא, נתרופפו חשוקי האחדות והן זקוקות לחיזוק מכוחה הממשי של ארץ-ישראל.

ועל פי זה מחוורים הדברים שהגיעו אלינו במסורת של מעתיקי השמועה מבית מדרשו של **הגר"א** מווילנא ז"ל, ושמורים היו בפי ותיקי הישוב בתוככי ירושלים כתורה שבעל-פה, שכך כותב איש-ירושלים, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בקונטרס "מוסדי ארץ" (ירושלים תשי"א) על דבר עליית תלמידי הגר"א ז"ל לארץ-ישראל:[58]

"יד ד' היתה אל אליהו [הגר"א מווילנא ז"ל], להכין את עם-הקודש לשיבתם לארצם – – – לעשות את כל ישראל לחטיבה אחת. – – – הוא הבין כי מחמת מיעוט הדביקות בארץ-הקודש – – – חסרה בישראל **ההתאחדות**" (מועדי הראי"ה עמ' 154, ועי' ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 16-17). היינו, שהמציאות הממשית של הפיזור בגלות חיבלה באחדותו המעשית של "גוי-אחד".

ודומה שמצב הדברים המעשי, מצב הגליא של כנסת-ישראל וחוסר יכולת ביטוי ממשי לזיקתה לארץ-ישראל, הוא גם מסביר לנו תופעה תמוהה לכאורה בפרקי משנתו של המהר"ל. כי הנה עם כל ההדגשים המצויים במהר"ל, והחזרות המרובות על אחדותה הייחודית של כנסת-ישראל, לא מצינו כמעט שהוא חוזר על הנקודה הזאת, שאחדות זו תלויה היא גם עכשיו בזיקה הממשית לארץ-ישראל. וגם אם נאמר כדעת ה"אבני נזר", שמאחר שנכנסו לארץ נחתמה האחדות ושוב אין היא מתערערת גם בהיותם בחו"ל, מקום היה לחזור ולשנן את עיקר הרעיון, כי אכן "בארץ אינון גוי אחד". ברם, נראה כי הואיל ומצב התנאים המדיניים ששררו בימי המהר"ל היו כאלה, שבגללם היתה עלייה לארץ מן הנמנעות, הרי עם כל המקום המרכזי שארץ-ישראל תופסת בהגותו של המהר"ל, אין הוא רומז על העניין שעמד עליו הגר"א ז"ל, ואינו מרים קולו ברמה וקורא לשיבת בנים לגבולם (בה בשעה שעל ההכרח לשנות ולתקן את סדרי-הלימוד לא התעייף המהר"ל מלחזור ולתבוע כמה וכמה פעמים, בקול רעש גדול, אדיר וחזק).

רבינו הגדול, מדברנא דאומתיה, הנושא בלבו את **תפארת ישראל**, והמעודד והמחזק את **בטחון נצח ישראל**, לא רצה להכניס הרגשת נחיתות בלבבות, לא רצה לערער בדבריו את הרגשת אחדותם.

---

58. אמרות טהורות, מהד' ה'תשס"ב, עמ' קסד. וראה להלן עמ' 271.

ט

לא כן נהג מרן הרב זצ"ל, שבימיו התעוררה התנועה של תחיית הארץ, והיה צורך להרים קול כשופר לקבץ נידחי ישראל לארצם. הוא לקח את רעיונות המהר"ל והפך אותם ליסוד-מוסד בכתביו ובדבריו, ועליהם הוסיף את זירוזיו המעשיים של הגר"א מווילנה, ומכוחם אזר גבורה ועמד בשער המחנה וקרא בקול: "שובו לבצרון!" בואו לארץ ישראל, עלו ורשו את הארץ.

זכה הרב להיות שליח ממרום בדור של תמורות ומבוכות, בדור של שיבת בנים לגבולם, ובהם לא מעט בנים שהתרחקו ממקור מחצבם, והוא ידע לצרף מחשבות למעשים. משנת כלל-ישראל של המהר"ל לא נשארה אצלו רק בתחומי המחשבה המופשטת, אלא הפכה לכיוון-הדרכה מעשי בהנהגתו הרבנית-הציבורית רחבת האופקים ורבת הפעלים. היא נקבעה אצלו, כאמור לעיל, לתורת מעשה בעבודת יום-יום, מקור ברוך לפסקי הלכות בהליכות הציבור, מתוך ראייה רחבה ומקיפה של הליכות עולמו של ישראל. הוא קירב בימין צדקו כל אשר בשם ישראל יכונה, והוא הושיט יד מעודדת לכל מעשה הקשור בבניינה של ארץ-ישראל.

הרב כלל לא התעלם מן הגילויים השליליים הכרוכים בתקופת ההתעוררות של התחייה הלאומית, וכבר בצעדיו הציבוריים הראשונים, בשנת תרמ"ט, שנת רבנותו הראשונה בעיירה זוימל, הוא כותב לחותנו הגאון האדר"ת ז"ל:

> אגלה אוזן הדר"ג מר שיחי', אף על גב דמהסתם לא חדת היא לו, דמסתפינא מהך דספרי פ' האזינו, "ותמלא ארצו כסף וזהב" וגו', והוא בסמך על הפסוק "שמנת עבית" וגו' (דברים ל"ב, טו), שהוא **שלושה דורות שלפני ימות המשיח**, ואדוני יבין מחשבתי. מכל מקום יעשה הקב"ה למען שמו ויקרב קץ ישועה, ונשגב ד' לבדו במהרה בקרוב.
>
> אורח משפט, השמטות, או"ח סי' ד

מתוך דברי חז"ל אלו בספרי, מקדים אפוא הרב וכבר בחזון רוחו רואה הוא את חומרת הבעיות העומדות להתעורר בעתיד, בשלבים שיקדמו לגאולה. ועם זאת אינו מפטיר "ייתי ולא אחמיניה", אלא מתפלל שיקרב הקב"ה את קץ-הישועה, גם אם יהיה צורך לעבור מעברים לא קלים, שעתידים להמשך על פני שלושה דורות. ולא עוד, אלא שהוא נחלץ ומקיים בגופו את קירוב הישועה – הוא עולה לארץ ישראל בתקופה של שפל, בימים של מצב רוחני ירוד ומצב כלכלי גרוע, והוא מתמסר בכל תום רוחו וחום נפשו לקידום כל דבר שבבניין חומרי וביסוס רוחני.

הרב גילה יכולת רבת עוז, להתמודד עם ההתנגשות המתמדת שבין הרעיונות הנעלים לבין המציאות הנוקשה, להתגבר על הניגודים שבין החזון המרומם לבין הבעיות היומיומיות הסותרות, לכאורה, את כל ההנחות היפות. הרב גילה את היכולת המלאה לראות את המציאות בעיניים הטהורות של מהר"ל מפראג ז"ל, לראות את **הכלל**, את כלל-ישראל, ברוב גודלו ותפארתו, ולראות את **הפרט**, גם כשמעשיו שליליים, על רקע **הכלל**: "ובצד

הכלל אין חטא, כי החטא הוא **בפרטים**, אבל **בכלל** לא שייך חטא וקטרוג" (מהר"ל, "דרך חיים" פ"ב משנה ג). הרב גילה את הגבורה להיאחז בכל כוחות הנפש בהנחה היסודית "כי הרבים הם **כלל** אחד, ואין שינוי לדבר הזה, כי השינוי הוא מצד **הפרטים**, אבל **הכללים** [במקומם] הם עומדים ולא שייך בהם השתנות – – – כי הפרטים מקבלים שינוי ותמורה אבל **הכלל** הוא עומד לנצח" (שם, משנה יט, "כל המזכה את הרבים").

בסערה ציבורית גדולה שהתחוללה בהונגריה מסביב לרבנותו של רב מובהק,[22] מצאצאי ה"חתם סופר" ז"ל, שנדרש הרב לחוות דעתו, כתב הרב תשובה ארוכה, ובין היתר מפנה הרב תשומת לבם של רבנים בארץ-הגר למשנתו הברורה של מהר"ל, ומעיר שלא יתכן לפסוק הלכה בבעיה ציבורית מסויימת, מבלי לשים לב לדעתו הרחבה של פוסק מובהק זה, מומחה לרבים ולהלכות הרבים, עמוד ההוראה בהלכות כנסת-ישראל:

> תמה אני על הרבנים הללו, איך העלימו את עיניהם מכל **שיטתו הקדושה של גדול העולם רבינו מהר"ל מפראג** ז"ל, שכל ספריו הקדושים, וביחוד ספרו **נצח ישראל**, סובב הוא על היסוד העיקרי הזה, שהוא ממש יסוד היחוד והאמונה, שאחדותם של ישראל, בחירתם וקדושתם הכללית, הוא דבר שהוא למעלה מכל מעשה ומכל בחירה אנושית, ושום חטא ועון ושום דעה ושום עבודה זרה ושום כפירה בעולם, אינה יכולה לפגום בקדושת האחדות הכללית של עם–ה', שבחירתם הקדושה היא מצד העילה השם יתברך, ולא מצדם שהם עלולים להשתנות ח"ו.
>
> מאמרי הראי"ה, "פרק בהלכות ציבור", עמ' 59

בספרי מהר"ל מצינו כמה הסברים לייחודה של בחירה זאת (ראה סיכום הדברים בספר "אדרת אמונה" להרב עוזי קלכהיים, ירושלים, תשל"ז, עמ' 208-199), אולם במקום כמעט-צדדי אין המהר"ל נזקק לשום הסבר והוא קובע קצרות ואומר: "'ישראל שבחר השם יתברך בהם מכל העמים – דבר זה הוא למעלה מן השכל האנושי!'" (בראש ההקדמה ל"דרך חיים").

"ד' צבאות הוא ד' אלקי ישראל, וצבאות ישראל צבאות-ד' הם. ברוחנו ועצמות נשמתנו חרותים במכתב-אלקים כחו וגבורתו של יוצר בראשית" (אורות, ישראל ותחיתו, פ"ח, עמ' כד).

יפה כותב הרב שמואל שפרבר ז"ל במאמרו "על האחדות במשנת הרב": "מן המפורסמות כי מרן הראי"ה זצ"ל הוא בא כוחה הגדול של שיטת האחדות, כיסוד-בל-ימוט בתפיסת מהותה של כללות כנסת-ישראל, הוא הרווה ברוחו, בלהט נשמתו ובדמו, את תורת האחדות כעיקרן ושורשן של ישראל, ותפיסתו זו היתה לו כהלכה בהלכות יסודי התורה" (אמרות, ירושלים תשל"ח, עמ' 325).

בהמשך דבריו שם, הרב שפרבר מפנה אותנו למה שהורה בנושא זה הגאון הנצי"ב ז"ל, ומביע דעתו שתורתו של הראי"ה "בסוגיה זו של אחדות או פירוד" יונקת מן השורשים של תורת הנצי"ב. ו"יש לה בית-אב בבית-המדרש של וולוז'ין" (ראה שו"ת משיב דבר ח"א סי' מד). ברם, כאשר תחזינה עינינו בדברי הרב שהובאו לעיל, מתברר

שתורתו-הוראתו של הרב בסוגיה זו – בית-אב שלה מוקדם יותר, ושורשיה פתוחים אלי מי-הדעת של גדול העולם רבינו מהר"ל מפראג ז"ל, והרב רואה "בשיטתו הקדושה הזאת" יסוד עיקרי שהוא ממש "יסוד היחוד והאמונה".

והר"י הוטנר ז"ל מוסר: "כשהיה הרב מבטא את המלים **כנסת ישראל**, **כלל ישראל**, היה כל-כולו נרגש, וכאילו הכניס במלים אלו את כל תמצית חיותו, את כל כיסופי נשמתו" (מועדי הראי"ה, עמ' 29). ועוד הוסיף הנ"ל ומסר: כשהרב היה מדבר על כלל-ישראל, לא היה מי שידמה לו בחדירתו לעומקו ולרומו של נושא זה, וממש אין "לתאר את הדביקות שלו בקדושת כלל-ישראל" (מפי הרב שמחה הכהן קוק שליט"א).

כדרך שאמר אדמו"ר מהר"ן מברסלב ז"ל על **ארץ-ישראל**, שמשמעותה היא כמו שהיא, על הבתים ועל החצרות שלה, כך צריך להבין כי גם כשמדובר על **כנסת-ישראל**, אף זו משמעותה כמו שהיא, על הקוצים והברקנים שבה. כי כנסת-ישראל גם היא איננה רק רוח. היא מורכבת גם מהרבה חלקים חומריים, ואם הללו הוזנחו – בעיקר מסיבות חיצוניות – אין פלא שאחרי תקופה ארוכה של הזנחה, כשרק מופיעה אפשרות, פורץ רצון הפיתוח החומרי ומתרכז בעיקר בו, ועצם תנופתו פוגעת בערכים הרוחניים (עי' ערפלי טהר, עמ' לה, שמונה קבצים ב, פח).

והרב מתאזר באזור-אמונתו ומכריז ואומר:

> כשם שבגוף האדם אין הקדושה מתקיימת, כי אם על ידי קיבוץ כל הכוחות כולם, הרוחניים והחומריים, שרק על ידי הכללות תבוא בשלמות, כן אין כנסת–ישראל מתעטרת על אדמת הקודש, כי אם בכל כוחותיה, הטובים והרעים, ודווקא על ידי החומר הגס שגם הוא נמצא, תוכר פעולת האורה והקדושה, כשהן תזככנה אותו.
>
> "ראש אמיר", הקדמת עץ הדר

ודווקא הוא, במעמדו הרבני המרכזי, כעומד על משמרת כל קודש בישראל, שתפקידו חייב אותו להיות ער לכל פרצה ורגיש כלפי כל פורץ, דווקא הוא גילה את מלוא העוז והאומץ, הכוח והיכולת, לנתב דרכו הציבורית-הרבנית לאורם של ריה"ל ומהר"ל, לעמוד בפרצות תוך כדי הארת פנים לפורצים, לשמור על כל קודש תוך כדי יצירת קשר עם המחללים, לגייס מרבית אורך-רוח בחיפוש מתמיד אחרי המאחד, להאבק בתבונה תוך מאמץ בלתי-פוסק לעורר את נקודת הקודש הישראלית הפנימית שבתוך תנועת התחייה הלאומית, את נקודת הקודש של אהבת החסד היהודית שברעיונות החברתיים שכבשו את הלבבות, ודבריו ומעשיו הצריכו עמידת גבורה נפשית-רוחנית, רבת תוקף.

*

> מי שנשמתו מוארה באור החסד, לא יוכל בשום אופן לעזוב את מידתו. – – – עולם חסד יבנה, ותמיד יעמוד על עמדו, תמיד מידתו מידת ימין אמת היא, לאהוב ולהצדיק את הבריות ולשנוא לחייבם.
>
> ערפלי טוהר, עמ' נח. שמונה קבצים ב, קסב

חסידי עליון הקשורים בעבותות החסד ואור האהבה העליונה, – – – מתעסקים הם בעסק נמרץ ובקשר נשמתי בצרכיהם של ישראל, – – – והם הם המטים כלפי חסד, אוהבים לצדק את הבריות ואינם חפצים לחייבם, כמדתו של אברהם אבינו.

אורות הקודש ג, עמ' שמט-שנ[59], דרך הקודש, צפית הישועה פרק לב.

הנהגת הכלל לא יכולה להיות עפ"י דין רק **בחסד**, הגם שנמצאים יחידי-סגולה שיכולים לעמוד במידת הדין, מכל מקום צריכים לבטל מדתם לבחי' **החסד**.

"עין ד' אל יראיו למיחלים לחסדו" – פירוש: כי היראים צריכים להיות מיחלים **לחסדו**, שלא לחפוץ להנהיג במידת-הדין – – – ואותם יראי-ד' המיחלים **לחסדו**, בהם בוחר ד'.

שפת אמת, פ' קורח תרמ"ח, ד"ה בענין

*

"וירא כי אין איש, וישתומם כי אין מפגיע" (ישעיה נט, טז) – מפגיע נקרא מי שנוטל על עצמו לתקן בעד האחרים שאינם מתוקנים, והוא ענין ולפושעים יפגיע (שם, נג, יב), – – – ולכן הקב"ה משתומם ואומר: לא די שאין אנשים, אלא אף כי אין מפגיע בעד הפושעים. – – –

והוא מה שאמרו חז"ל במקום שאין אנשים השתדל להיות איש – – – ויטול על שכמו העבודה והתיקון גם לכל האחרים, כאשר חסרים עובדים ומתקנים בעולם, שאז הוא נחשב ומצויין לפני הקב"ה לטובה.

רמח"ל ז"ל, אדיר במרום, עמ' 20

כי יש מוכיחי הדור – – – שהם לימודי ד', והם הולכים בשליחותו לישראל, להוכיחם ולהחזירם להשם יתברך – – – ואפילו בשעת מוסר נזהרים להסתיר [עיוותי הדור], ואלו לימודי ד' המרבים שלום בעולם – – – כי הולכים לפשר ולעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים.

לקוטי מהר"ן א, תורה כב

ועל פי זה התפלל תלמידו מוהרנ"ת: "והושיענו ברחמיך הרבים, ושלח לנו צדיקי-אמת, מוכיחי-אמת, שיהיה להם כח וחכמה, לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, שיעסקו להוכיח את ישראל בתוכחה הראויה, ויהיו יודעים איך להוכיח אותם" ("לקוטי תפלות", ח"א, סי' כב).

---

59. וראה המובאות מדברי **הרב** בנושא זה ב"מועדי הראי"ה" עמ' 340-346, 354-357, וכן המאמר המקיף של הרב מרדכי גרינברג שליט"א "אהבת ישראל" בספר הזכרון לאהרן בן-יעקב ז"ל, הי"ד, "אבי הנחל", ירושלים תשל"ד, עמ' 3-37, ועי' בהרחבה בספרו של הרב יעקב הלוי פילבר שליט"א "אילת השחר", ירושלים תשל"ו, עמ' 88-60.

האציל אשר שכלו נכון ודעתו דעת-אמת, ראייתו שונה לגמרי היא כי לבו רואה תמיד ברקי-נוגה, **למעלה** מגדרי עולם.

חזון איש, אמונה ובטחון פ"א, אות טו

אצל העיניים המאירות של מרן הרב זצ"ל, העינים הצופות באספקלריא המאירה, לא חצץ מראה **הגוף** הנגוף החיצוני בפני מראית הטוהר של הנשמה הפנימית, ולא רק שהיתה שם ראייה חודרת, אלא לכך הצטרפה גם אמונת-אומן, שעצם הראייה הטובה, יש בכוחה לעורר את מידת הטוב שבאדם, שעצם האור הקורן מהעין הטובה, יש בכוחו לחדור לעומק הלב, לעורר את הניצוץ הקדוש "בנקודת פנימיות הלב" וללבותו – "והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה" (ישעיה י, יז).

וכך מעיד אדמו"ר הריי"צ שניאורסון ז"ל וכותב: "כ"ק אבותינו-רבותינו הקדושים – על ידי מבט של אהבה דלה-דלו [אנשים מישראל] מתוך הבוץ הרוחני, והעמידו אותם במעמד אמת. כלומר: המבט של האהבה לא רק שפעל את 'הסור מרע'. שהוציא מן הבוץ, כאמור, אלא שאותו מבט אהבה קדוש הוא גם העניק להם כוח בעבודת ד', הראה את הדרך ב'ועשה טוב'".

מתוך איגרת שנדפסה בסוף קונטרס ל"ג בעומר, ה'תש"ח עמ' 18-19

*

מראות הנגעים המצערות-המכאיבות, לא נעלמו כלל ממראית עיני הכהן. חטאות הציבור והיחיד היו גלויות בפני הרב-המנהיג בעמדו על משמרתו, בעמדו בפרצות, והוא המגלה הבנה כה עמוקה לתופעת ה"חוצפה של עקבתא דמשיחא", יודע יפה כי ישנם בזו גם גילויים שליליים שאין להם תקנה – "זיקים שהם מוכרחים להיות דועכים לגמרי" (ערפלי טוהר עמ' מב; אורות עמ' פג, אורות התחיה פרק לט).

בהשגה העולה מעל לתחום הציור האנושי, מתטשטשים ההבדלים שבין טוב לרע, – – – אבל בתחום החיים המוגבלים שלנו, הלא באמת רב מאד הרע והטמא, והננו מוכרחים להיות שקועים בהכרת כיעורו ושנאתו, כשם שהננו חייבים להיות קשורים באהבת הטוב והטוהר והקודש.

אורות הקודש ג, עמ' קל, מוסר הקודש פרק צא

באחת מאיגרותיו הוא מתבטא בצורה חריפה ביותר, ואף קובע מראש מה תהיינה התוצאות של אותם הגילויים השליליים:

היד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי–הגויים, באין זכר לקדושת–ישראל באמת, המחפה את חֶרְסֵיהָ בסִיגִים של לאומיות מזויפת, בגרגרים של היסטוריה ושל חיבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ, במקום שהפנים כולו הוא אינו–

יהודי, עומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת ולבסוף גם לשנאת–ישראל וארץ–ישראל (אגרות הראי"ה א, אגרת קמד.עמ' קפב–קפג).[מג]

ועם זאת הוא, איש-החסד, המטה כלפי חסד, המכריע לצד זכות, נשאר נאמן לדרך אשר הוא סולל אותה, הדרך אשר "הרבה עמל עליה, בדמו, בבשרו, במוח עצמותיו ובכל כוחותיו", "דרך המוארה באור חסד עליון" (אגרות הראי"ה ב, אגרת תקנה, עמ' קצו-קצז), והוא מתגבר על המצב המביך של טוב ורע המעורבבים זה בזה, מחפש את נקודות האור ומעודד כל גרעין טוב. וכך כותב הרב במלוא בטחונו ובעוז-אמונתו:

> עצת–ד' אשר יעץ, להתחיל בימינו לעינינו, את קוממיות הריסות ארץ חמדתנו, – – – ואהבת ארץ הקודש הנטועה ומושרשת בלבב עם–קדוש מני אז, – – – הגיעה עתה עת–דודים לצאת לפועל ולמעשה, וירדה ממרומי חביון הקדושה אל העולם החומרי השפל – – – ואנשים המושפעים מתכונות חומריות נתערבו בתוך העולם המעשי. באמת זאת היא העצה העמוקה של מלכו–של–עולם ב"ה, שהקדושות הנצחיות מתמלאות על ידי כל הכוחות כולם, ועל ידי יסוד כנסיה בריאה בחומריותה באה"ק, אפילו מגושמת בקצת חלקיה, יוכל חומר טוב לקבל את הצורה השלמה שאדמת–הקודש מסוגלת לה, על ידי אור תורה, זוהר בינה ודעת קדושה.
>
> מאמר ראש אמיר, עץ הדר, ירושלים תרס"ז, עמ' ה

> שאיפת ישראל לבנין האומה, לשיבת הארץ, היא שאיפה של עומק הטוב החודר לשורש כל היש, אל לשד עץ החיים אשר ממנו עולם חדש יבנה"
>
> אורות, עמ' כו, ישראל ותחיתו פרק י

בטחון מלא זה בעצת ד' העמוקה, בוקע ועולה מתוך דבריו הגדולים של המהר"ל ז"ל, אשר קבע כי "לעתיד, מלכות המשיח שתתחדש, מלכות חדשה, היא יוצאה מן המלכות הראשונה שלפני זה. וזה כי מלכות ישראל הקדושה, שיש לה מדרגה אלקית-פנימית היא צומחת מתוך מלכות בלתי-קדושה – – – וכן תמצא, שהפרי כאשר הוא בלתי נשלם הוא בתוך הקליפה, עד שהפרי גדול ועומד על שלימותו" (גבורות ד', פרק יח).

והוסיף המהר"ל וביסס את קביעתו בצורה יותר כוללת: "השלמות אינו נמצא בהתחלתו בעולם הזה, – – – כאשר היא מדרגה עליונה אלוקית, שאין המקבל ראוי אל המעלה הגדולה האלוקית שיהיה כך מהתחלתו – – – וזה נמשך אל הוויית העולם הזה, שאין בתחילתו נמצא מעלתו, אבל התחלתו היא בשפלות ומתעלה באחרונה" (שם, פרק נב).

מתוך גישה מרחיקה-ראות זו, ברור להרב כי "סגולת-האומה מוכרחה להגאל ממציריה, מכל המציקים לה. השושנה העליונה צריכה שיפנו מכל צדדיה הקוצים והחוחים העוקצים אותה, ותתיחד עם דודה באהבה" (אורות הקודש ב, התעלות העולם פרק לב, עמ' תקסב).[60]

---

60. ותנא דמסייע להרב – כהנא מסייע כהנא – הוא אדמו"ר הגאון ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין: "דורו של משיח ודאי יהיה חביב, ואפשר שיהיה כולו חייב ויתהפך לדור חביב על ידי

יא

"מזוהר ציפיית ישועת הכלל יאיר אור הפרט" (אורות הקודש ג, מוסר הקודש פרק צה, עמ' קלח) – מתוך עומק התפיסה של מהות הכלל, נובעת התייחסות עמוקה לכל פרט ופרט, שהרי כך שנה לנו מהר"ל בנתיבותיו: "בשביל שישראל הם עם אחד, מצד זה ראוי שיהיו ישראל כמו אדם אחד לגמרי, [ואולם] כאשר אין האהבה לחבירו כאילו היו איש אחד – זה כאילו לא היו ישראל עם אחד, ולכך המצוה בישראל ואהבת לרעך כמוך" (נתיב אהבת הריע, פרק א).

ראיית סגולת האומה בכללותה והמגמה המתמדת להגיע אל נקודת פנימיות הלב היהודי של כל פרט ופרט, שבאו לידי ביטוי מעשי יומיומי בעמדתו של הרב בענייני הכלל ובעמידתו לטובת הפרט, זכו להדים נרחבים. כמים הפנים לפנים נוצר יחס של אהדה עמוקה לאישיותו המיוחדת של הרב, רבה היתה השפעתו מקרוב ומרחוק, והוא השיג רבות בדרך זאת.

וכך מוסר לנו בן הדור, הסופר-המשורר ר' יוסף-צבי רימון ז"ל, שהיה קרוב לבית הרב בשנות יפו, תחילת שנות רבנותו בא"י, שהאזין לדבריו וראה את פעולותיו, שעקב אחרי יצירתו ונוכח במידת השפעתו: "היתה לו השפעה פנימית גם על החופשים ביותר, ורק הוא היה עוצר בעם על ידי שגילה ניצוצות אור בכל".

לדרכו זאת נשאר הרב נאמן עד יומו האחרון, ועד בכלל, שכן גם בההוא יומא דיבר על מניעת פירודים בתוך כנסת ישראל, זירז לעמוד על משמרת אחדותה, ולא להרחיק שום חלק מן האומה (לשלשה באלול, ירושלים ה'תצח'ר, עמ' מח).

רעיא מהימנא היה הרב ובאורו ראה אור בכל נפש מישראל, וכדרך שאמרו חז"ל על הרועה הנאמן הראשון אשר בשעה שנולד נתמלא הבית כולו אורה – "בביאתו לעולם קירב רחוקים וביציאתו מן העולם קירב רחוקים" (דברים-רבה פר' ז, ח), כך ניתן לומר גם על מרן הרב זצ"ל, הרועה הנאמן של דורנו, שמאז ביאתו לעולם הרבנות ועד יציאתו מן העולם, קירב רחוקים באור תורת החסד ובנועם העין הטובה.[61]

שהשם יתברך יביאם לתשובה, ועל כרחך ששורש נשמתם גבוה יותר מכל הדורות. באמת כל חטאי ישראל אינם בעצם, רק המשילום חז"ל (בסנהדרין מ"ד, א) לאסא דקאי ביני חילפי, ולכן הם היסורים על ידי החטא, שהחוח עוקצה, אבל כשישרפו החוחים שסביבות [השושנה], תשאר השושנה בשלמותה, ואדרבה שושנה שבין החוחים חשובה יותר כמו שכתב (בזוהר-חדש, כ, קפט, ב) ואתאן למאן דאמר בעלי-תשובה עדיפי, ותשובה אפשר שתהיה ברגע אחד כדמוכח בפרק ב' דקידושין (מט. ב) – – – ומסתמא בדור שכולו חייב על כרחך שיהיה אז 'דידן נצח', וכשהשי"ת ירצה הרי ברגע אחד יכלו כל הקוצים הסובבים, ויהיה הכל כרצונו, ויתגלה שגם מה שקודם היה הכל לצורך" ("צדקת הצדיק". אות נ"ב).

61. "כבר אמרנו כי מעלת רבי אליעזר [היתה] כמה שהיה לו כח נפש נבדלת מן הגוף, ובזה היה בעל נפש טובה, ולפיכך שיבח את המידה **עין טובה**, כי בעל נפש טובה יש לו **עין טובה** – – – ולפי האמת כוח הראיה הוא כח נפשי [רוחני], נבדל, יותר מכל שאר החושים, – – – ולכך היה רבי אליעזר, נמשך אחר מעלתו וההכנה [הפנימית] אשר בו, שהיתה לו נפש נבדלת,

ונאמן-רוחו איש-ירושלים מרן הגרי"מ זצ"ל, מעמיק להסביר בזה את סוד השפעתו של הרב:

> מערגת נפש של נשמות כוללות השואפות לכלילת חמדת ישראל ותפארתם, מתגלה בהם צד סגולי, שהוא פועל יותר מאשר הצד המעשי שלהם. סגולה מיוחדת מופיעה אצלם שהרבה לבבות נמשכים אחריהם. מחמת התמסרותם לכל ישראל – חמדת כל ישראל מאירה בקרבם.[62]
>
> נפלאה היתה הסגולה אצל רבינו, למשוך רבים אליו. כח נערג היה שהרבה נפשות ערגו אליו, כי סגולת כל ישראל היתה אצורה בתוכו.
>
> שעור קומה – קוים לשיעור קומתו של מרן הגראי"ה קוק זצוק"ל
> אמרות טהורות מהדו"ב עמ' לב

היתה כאן שיטה ברורה ומחוורת: במקום שאחרים סוברים שדרך המאבק היא במקל חובלים, בתרועת מלחמה, ברוח, ברעש ובאש, סבר הוא שיפים כוחם של דרכי-נועם, דרכי-שלום. במקום "קול רעש גדול", עדיף קולה של הדממה הדקה הפונה אל ההרגשות העדינות שבלב, עדיף להתרכז בנקודת הטוב שבכל אדם ובכל חברה, בנקודת

והמידה אשר היא מחוייבת מן המעלה הזאת היא, שהיה בעל **עין טובה**" ("דרך חיים", אבות פ"ב, מ"ט).

62. "וכך צריך שיהיה אהוב ומקובל על הבריות, ובזה קרוב הוא אל התורה, שהרי כל מי שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו, גם בשביל שצריך שיהיה **בתוך הכלל**. ובזה שהוא אהוב הוא **תוך הכלל** – – – וכך צריך שיהיה אוהב את הבריות, כי כאשר הוא אוהב את הבריות הוא **תוך כלל** הבריות, וראוי אל התורה שניתנה אל **הכלל**, אבל אם אינו אוהב את הבריות הנהו נבדל מן הכלל ואיך יזכה אל התורה שהתורה היא **אל הכלל** – – – ולא ניתנה התורה **אל היחיד**. – – – "משמח את המקום, משמח אח הבריות" – משמח את המקום מצד מעלתו – – – שיש לו כך בריאה בעולמו, וכן הבריות שמחים שיש אתם אדם בעל-מעלה כמו זה, ולפיכך ראוי הוא לקבל התורה, כי לאדם כמו זה הכל נהנין ממנו וקרובים אליו, ולפיכך התורה קרובה אליו ומקבל אותה" ("דרך חיים" פ"ו, מ"ז).

"אוהב את הבריות ומקרבן לתורה – לומר שאף הרחוקים מתורת ד' ועבודתו. ולכן נקראים בשם ברויות בעלמא, צריך למשכן בחבלי עבותות-אהבה, וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ד', והן לא – לא הפסיד שכר מְצָוַת אהבת-רֵעִים" (תניא, פרק לב).

"מי שיש לו לב טוב נקרא טהור-לב, והוא אהוב למעלה ונחמד למטה – – – שהוא טוב לשמים וטוב לבריות – – – ומי שיש לו לב טוב נכללו בו כל השלמויות – – – ובעל המידה של לב טוב ראוי לרוח הקודש, כי על ידי שלימות הלב, הלב רואה ברוח הקודש. – – – והוא חפץ ורוצה בטוב חבירו, ואף אם רואה דבר בחברו שהוא נראה רע, הוא דן אותו לכף זכות, – – – ובעל לב טוב אוהב את הבריות וחפץ בטובתם ודן אותם לכף זכות" ("נתיבות עולם", נתיב לב טוב).

"אפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצוא בו איזה מעט טוב, שבאותו מעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב ודן אותו לכף זכות, על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות ויוכל להחזירו בתשובה" (לקוטי מהר"ן ח"א, סי' רפב).

האור שבמעמקי הנפש, מעבר להרי החושך, והיתה בו ממדת קונו – "הוא גלי עמיקתא ומסתרתא, ידע מה בחשוכא, ונהורא עמה שרא" (דניאל ב, כב).

וכך שנה לנו אחד-מיוחד מצאצאי מהר"ל מפראג, אדמו"ר הזקן בעל ה"תניא" ז"ל:

> אוצר של יראת שמים צפון ומוסתר בבינת הלב של **כל** אדם מישראל, שהיא בחינה ומדרגה שלמעלה מן הזמן. – – – רק שכדי שתבוא לידי מעשה – – – צריך לדלותה ממצפוני בינת הלב – – – עד שתצא פעולתה מן הכח אל הפועל ממש.
>
> תניא, פרק מב

> לפי שבחינת נקודת פנימיות הלב, היא למעלה מבחינת הדעת, – – – בחינת חכמה עליונה – – – והיא היא בחינת ניצוץ אלקות שבכל נפש מישראל.[63]
>
> שם, אגרת הקודש סי' ד

ותלמיד מובהק ממצוייני ישיבתו של הרב בתוככי ירושלים, שהיה דבק ברבו וראה אותו בעבודת הקודש שלו יום-יום, סיכם וכתב:

"אחד היחידים היה רבינו, שהתמדתו ב'חיי עולם', חיי נצח, לא שללה ממנו ראיית 'חיי שעה', לא הסיחה מבטו החודר מלראות את פני המציאות כמו שהיא. ערנות בלתי מצויה היתה לו כלפי כל מאורע חשוב שאירע בתקופת חייו הנהדרים. לא נפל איזה דבר בעולם, שלא ימצא הד בנפשו המתרשמת והמגינה. עינו, עין **הרואה**, חדרה לתוך נבכי התקופה בה הוא חי, וחשפה את מקורות לבטיה ושאיפותיה חישוף מאיר ומקיים. הוא היה **היחיד** בדור שראה נכוחה את נפש הדור הצעיר, פירכוסיה ולבטיה, וידע גם להמציא לה מזור" (הר"ש סטרליץ ז"ל, מהמקור, עמ' נא-נב).[64]

הדרך הראשית בדרכי המזור – זו דרכם של נביאי-ישראל, הנביאים הטובים אשר דיברו טוב על ישראל, וגם אם הוכיחו אותו קשות, הפטירו בדברי נחמות. וכן נהג הרמב"ם ז"ל בבואו "לחזק ידים רפות, ולאמץ ברכים כושלות" בארץ תימן, שאם בספרו הגדול

---

63. אדמו"ר בעל התניא ז"ל, מרחיב את הדברים במקום אחר ואומר: "וזהו שאמר ירמיהו הנביא (ד' ד) 'המולו לד' והסירו את ערלות לבבכם', פירוש שלימד דעת את העם, שלא יפול לב האדם עליו, בראותו חיצוניות לנו מקושר בגשמיות העולם, לאמור ח"ו נגזרנו אבדה תקותנו, אלא הסירו את ערלות לבבכם, פירוש שיש **בכל אחד ואחד מישראל בחי' פנימיות הלב**, אלא מכיון שהערלה שולטת על חיצוניותו, הנה גם הפנימיות נסתרת ונעלמת בו. אבל כשתסירו את הערלה, ממילא תתגלה הברית וההתקשרות בהמולו לד', ואז תהיה גם חיצוניות לבו בהתגלות לד' כרשפי אש שלהבת העולה מאליה" ("ליקוטי תורה" פ' כי-תבוא, ד"ה היום הזה, אות ג, וראה שם דרושים לראש השנה, ד"ה והיה ביום ההוא, אות ג', על ההבחנה בין חיצוניות הלב לבין פנימיות הלב שישנה בכל אחד ואחד מישראל).

64. וראה בספרו של הרב בנימין אפרתי שליט"א "הסנגוריה במשנת הרב קוק", ירושלים תשי"ט, דברים בהרחבה בפרק "רפואת הדור" (עמ' 63-47). וכן בספרו של הרב יהודה עמיטל (שליט"א) [ז"ל] "המעלות ממעמקים", בפרק "מבוכתו הרוחנית של הדור בתפיסתו של הרב" (עמ' 141-116).

"מורה נבוכים", הפליג בענייני חקירה, הרי ב"אגרת תימן" הדגיש והבליט יחודם של ישראל, בחירתם, גדולתם ותקות גאולתם.

והגדיל לעשות מהר"ל מפראג ז"ל בספרו היסודי "נצח ישראל", אשר בו העמיק להסביר לעייפי הגלות הארוכה את מעלת ישראל וסגולת בחירתם, שהם "ראשית המציאות ועיקר העולם ועליהם שם ד'", והפנה את מבטם וציפייתם ותקוות שובם לארץ אבותיהם, ארץ הקודש (פרק י ויא) – "וראוי לאומה הזאת שהיא עיקר העולם שיהיה מקום ישיבתם בארץ – שהיא עיקר העולם, כי ארץ-ישראל שהיא ארץ קדושה ראויה לעם קדוש" (פרק נו). והוא סיים את פרקי עם-הנצח בפרקי נחמה, פרקי גאולה וישועה, פרקי ההוויה החדשה אשר תצמח דווקא מתוך ההעדר שקדם לה (פרק כז ופרק לה). "וזאת המידה הגדולה לישראל, אשר יגאלם הקב"ה על כל פנים ולא יביט אל צדקת ישראל, רק מפני שהוא חפץ בישראל מצד עצמם" (גבורות ד', פרק כד).

והוסיף עוד המהר"ל ולימד, כי גם בבוא חכמי ישראל להדריך את העם באורחות חיים של מידות טובות וישרות, בלימוד מסכת אבות מדי שבת בשבת "היא המסכת המהוללה והיקרה, אשר בה נכללו כל דברי המוסר", הקדימו לחזק לבם ולאמץ רוחם בדברי נחמה מרוממים, וקבעו בראש המסכת את משנת "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעי' ס, כא) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר":

> ואמר "מעשי ידי להתפאר" – – – כי ישראל נקראים בנים אל השם יתברך – – – וראוי שתהיה בהם **התפארת** ולא יהיה בהם חסרון, – – – וקבעו המשנה בתחילה [לפרקי-אבות], כי ראו חכמי הדור גלות ישראל וצרותם באורך הגלות המר הארוך הזה, וקבעו דברים אלו לנחם אותם על לבם וידעו מעלתם הגדולה העליונה, – – – כי מצד עצם הבריאה של ישראל שהם נצר מטעי הקב"ה ראויים הם לעולם הבא, ואין זה מצד המצוה והמעשים, ואחר כך יש להם מדריגה אחרת הן המידות הטובות והישרות, ודבר זה נמשך גם כן לישראל מאחר שהם בעצמם הבריאה הטובה והישרה נמשכות אחר זה המדות הטובות.
>
> הקדמה לספר "דרך חיים" על פרקי-אבות

דברי מהר"ל אלו על תפארת ישראל, סגולת בחירתם ותקוות ישועתם, אשר בהם ראוי לבוא אליהם, לנחמם, לחזקם ולאמצם, הם שקבעו את נתיבות עולמו של מרן הרב זצ"ל בארץ-ישראל. **בדרך חיים** זאת הגה, על פיה פעל, ובכל אשר נפנה בספריו ובאיגרותיו, בדבריו שבכתב ושבעל-פה, ברשמי פעולותיו ובהדי תגובותיו, נמצא את ציוני שביליה וסימוני תמרוריה. וכדרך שהקדימו חכמי ישראל דברי ניחומים לישראל, בהבלטת "מעלתם הגדולה העליונה", כך הקדים הרב ופתח בדברי עידוד וניחומים, בבואו להיות רועה נאמן לעם ד' בארצו, לרוממו, לנשאו ולקדשו:

הנה הגיעו ימים שאנו מוכרחים להתרומם אל אותו הגובה שממנו נוכל להגיע לנחמות ישראל, – – – להכיר בערך האלקי של נשמת האומה, – – – ולבוא עד ההכרה של החסידות הקדושה העליונה – אור החסד העליון – לספר תמיד בשבחם של ישראל, ללמד עליהם זכות ולמצוא תמיד את הצד הטוב והמפואר שבהם, ועל ידי זה לרומם את רוחם, לנשאם ולקדשם.

מאמר "נחמת ישראל, חזון הגאולה, עמ' צו-צח. מאמרי הראי"ה עמ' 279

ואף בהיות הרב בחו"ל, היה זה הנושא של דרשתו הראשונה בבואו לקבל את הרבנות בקהילת זוימל,[65] והוא פתח את דבריו במאמר חז"ל על הפסוק בישעיהו (ו, ו): ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וכו' – "אמר הקב"ה למלאך: רצוץ-פה שאמר דלטוריא על בני!" (רש"י שם). הלך הרב בעקבות הקדמונים, ובבואו לרעות את עם ד', נהג כפי שנצטוו שופטי ישראל בימי קדם: "ושפטו את העם משפט צדק – – – אמר ר' יהודה ברבי שלום: שיהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד, מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות, ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיוון שנמצא זכות בגדעון, שלמד עליהם זכות, מיד נגלה עליו המלאך – – – ויאמר לך בכחך זה – בכח זכות שלמדת על בני, הוה ושפטו את העם משפט צדק – שיהיו מלמדין זכות על הדור" (תנחומא, ריש פרשת שופטים).

הימים ההם היו ימים קשים לקהילות ישראל, תחת שלטון הצר הצורר של רוסיה הצארית, וראה הרב לעצמו חובת קודש לעודד ולחזק את אחב"י הנתונים בצרה. ואכן נתקיים במרן הרב זצ"ל מקרא שכתוב: "כי מרחמם ינהגם" (ישעי' מט, י), וכפירושו של אדמו"ר ר' נחמן ברסלב ז"ל: "היינו מי שהוא רחמן, הוא יכול להיות מנהיג – – – ומשה רבינו מסר נפשו בשביל ישראל, ונתן לבו עליהם להסתכל בצרתם, כי הוא היה רחמן ומנהיג אמיתי" (ליקוטי-מהר"ן תניינא, סי' ז).

*

"אמר ר' יוחנן: ראה הקב"ה שהצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח, ב) – – – אותם צדיקים שהם בחי' **יסוד** תהיה מהם תועלת לכללות ישראל, ולזה אמר ראה הקב"ה שהצדיקים שהם מבחי' **יסוד** – "וצדיק **יסוד** עולם" – מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור, כדי שתהיה מהם תועלת לכל אנשי הדור" (הגאון המקובל רבי יוסף חיים ז"ל, "בן-יהוידע", מס' יומא, שם).

---

65. שיחות הראי"ה פרק יג.

בין שני הכהנים הגדולים

בין סבא-קדישא ה"חפץ חיים" זצ"ל לבין מרן הגראי"ה קוק זצ"ל[66]

"מה הכוכבים חולקים כבוד זה לזה ושלום ביניהם,
שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כה, ב),
כך הם הצדיקים, אוהבים זה לזה".
במדבר-רבה פר' ב, יב

"בספירת התורה והיראה, בספירת הרבנות, בולטים שני אישים גדולים מן הדור הקודם, אשר שמותיהם הקדושים ישארו לדורי-דורות כשני המאורות הגדולים אשר דורנו זכה להם: ה"חפץ חיים" ורבנו הגדול הראי"ה, זכר צדיקים לברכה.

שניהם ממשפחת הכהנים הגדולה היו. שניהם הכירו והוקירו זה את זה. חוטים עבים של אהבה וחיבה וריעות היו שזורים ביניהם, ונתקיים פעם אפילו הסכם על לימודים משותפים, בשטח עבודת המקדש. כל עיקר כניסתו של רבנו הראי"ה זצ"ל לעולם הרבנות היתה בהשפעת ה"חפץ חיים" (פעמיים סח לי רבנו זצ"ל את השתלשלות הדברים האלה), וידידות זו שתחילתה בימי השחרות בגולה נתקיימה כימי דור שלם. כל השתדלות של אישים ומפלגות וכיתות להפריד בין הדבקים, לזרוע את זרע-הלעז ולנטוע את צמח-החשדים, לא הועילה ולא הצליחה, אף לא יכלה להצליח. פה הגו שני מוחות גדולים ופעמו שני לבבות גדולים – שני הלבבות הגדולים של הדור, שהכירו זה את זה הכרה ראשונה".

ר' בנימין ז"ל, הצופה, ג' אלול, תרצ"ט

א

ראשית ההיכרות עם סבא-קדישא, צדיק-הדור מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, נעוצה עוד בשנות ילדותו של מרן הרב זצ"ל. לצורך הפצת ספרו הראשון – "חפץ חיים"[67] – שהופיע בעילום שמו, הגיע המחבר לעיירת מולדתו של הרב, העיירה גריווה, ורבי שלמה-זלמן ז"ל, אביו של הרב, התנדב לסייע לו בהפצת הספר. כידוע, נזהר הח"ח מלגלות כי הוא מחבר הספר והציג עצמו כמפיץ גרידא, אולם מתוך המגע הקרוב אתו (שלא הסכים לקבל יותר מהמחיר הקצוב, וכן שדיבוריו היו ספורים ומדודים וכו'), הבחין ר' שלמה-זלמן שזהו המחבר עצמו, והוא הזמינו לביתו ואירח אותו בכבוד רב כראוי לאורח שכמותו. הספר הקדוש "הפץ חיים" נהיה מאז ספר לימוד קבוע במשפחה (ראה פרטי הדברים ב"שיחות הראי"ה" עמ' 116-117). גם בנו הבכור של רש"ז, מרן הרב זצ"ל, דבק בספר, ואישיותו של

66. עי' שיחות הראי"ה פרק יא. ליקוטי הראי"ה ב פרק יח.
67. הופיע בשנת ה'תרל"ג, בהיות הרב כבן שמונה שנים.

הח״ח היתה לו כעמוד אור. ״שמירת-הלשון״ הפכה אצלו לטבע, עד כדי כך שבזמן לימודו בישיבת וולוז׳ין, אמרו עליו ״שהוא יהיה ׳חפץ חיים׳ שני״.

המגע האישי נתחדש ונתחזק אחרי נישואי הרב, כשהיה סמוך על שולחן חותנו הגאון האדר״ת ז״ל בפוניבז׳. על הידידות הישנה של בית אבא, נוספה עתה ידידות של בית החותן הדגול, שאהבת נפש היתה בינו לבין הח״ח. בביקור שערך הח״ח בפוניבז׳, נשא ונתן בהלכה עם החתן הצעיר והתרשם מאוד ממנו. הח״ח מצא אותו ראוי להצטרף לחבורה של תלמידי חכמים כהנים לומדי סדר ״קדשים״, והוא שידל אותו שיאות לקבל עליו לימוד-עיון בסדר זה שהוזנח במשך דורות, שהרי כהן הוא ומהרה יבנה בית-המקדש ונצטרך לדעת הלכות אלו למעשה. אכן, משנוצר קשר יותר קרוב ביניהם, עמד הח״ח על רוחב דעתו של הרב גם בהלכות אמונות ודעות (ויתכן גם שאז נודע לו, כי עוד בהיות הרב בישיבת וולוז׳ין, היתה לו השפעה ברוכה בתחום זה וכבר אז שימש מורה לנבוכים), והוא הגיע לידי החלטה, כי במקום להעסיקו בהכנת סדר-קדשים לישראל, מוטב שיעסוק בהכנת ישראל לסדר-קדשים, כי מוטב יותר שתלמיד-חכם צעיר זה בעל השפעה – ״האי צורבא מרבנן דנבט״ – יכנס לעולם הרבנות וינהיג קהילות בישראל על מבועי התורה והיראה, והוא ויתר לו על התחייבותו לעסוק ב״קדשים״ תמורת הבטחה שיאות לקבל עליו עול רבנות (ראה ״שיחות הראי״ה״ עמ׳ 117).[68]

כעבור זמן קצר, כשעלה הרב על כיסא רבנותו הראשונה, והבשורה הטובה הגיעה אל הח״ח, ״מאוד שמח לבו על זה״ ככתוב במכתבו אל הגאון האדר״ת ז״ל (א׳ ויקרא

---

68. ואעפ״י שוויתר לו הח״ח על לימוד ״קדשים״, ואין אנו יודעים מה היו סדרי לימודו בשנים ההן (ויש להניח שהתרכז יותר בהלכות הנוהגות בזמן הזה, לדעת להורות ״מה יעשה ישראל״), הנה מצא לו זמן לעסוק גם ב״קדשים״ בעומק העיון, עד כדי בירור הלכה למעשה, כאשר תחזינה עינינו במאמרו, אשר בנו מו״ר רבי צבי יהודה ז״ל קבעו בראש ספרו ״משפט כהן״ ושם נאמר :

״אם נתעורר ללמוד בשקידה ודעה נכונה את אלה חלקי התורה, מעל הקודש והמקדש נוסדו, יביאנו תלמודם לידי מעשה, ע״י החסד העליון הגומר עלינו. ולעומת זה מיעוט שימת-הלב והיסח-הדעת מחלקי התורה הללו, שהם עיקריים לישועת נפשנו – גורם בעווינינו ריחוק עת הישועה, כי איך נבוא אל הארץ, ולא שמנו אל לב לדעת ׳משפט אלקי-הארץ׳, אשר הוא אדון כל, ועיניו בה לעטרה בחוקי צדק ותורות אמת״ (וראה ״טל הראי״ה״, תל-אביב תשמ״ה, עמ׳ קלג).

ומאלף הסיפור שסיפר לי ״העילוי מגרודנא״, הרב יהודה גרשוני (שליט״א) [ז״ל]: ״כשעליתי ירושלימה עפ״י דרישה מהישיבה (ישיבת ״מרכז הרב״), הוזמנתי לסעוד בשבת הראשונה על שולחנו של מרן הרב זצ״ל, וכמובן נכנסנו במשא ומתן של הלכה בסוגיות שונות, ובכולן הראה הרב בקיאות מופלגת בכל שיטות הראשונים. החלטתי לעבור לכמה נושאים בסדר ׳קדשים׳, שעסקתי בו באחרונה, וסבור הייתי ששם אין כוחו גדול, שהרי כרב ראשי הנתון לבעיות הלכה של הזמן הזה אין עיסוקו בכך כלל. והנה הופתעתי למראה בקיאותו הרבה גם בסדר ׳קדשים׳, ולא רק בגמרא ותוספות – הוא זכר יפה את כל ׳משנה למלך׳״.

תרמ״ח) והוא מברך אותו ״ויתן ד׳ שיעלה מעלה מעלה, כי הוא גדול אמיתי בתורה״ (צילום המכתב, כת״י של הח״ח, נדפס ב״טל הראי״ה״ עמ׳ קא).[מד]

ואכן, ברכתו של אותו צדיק לעלייתו של הרב נתקיימה במילואה: מרבנות קהילות זוימל ובויסק בחוץ-לארץ, עלה הרב מעלה לרבנות יפו בארץ-ישראל, ומשם נתעלה למעלה הגבוהה ביותר, למעלת רבנות שאין למעלה הימנה – לרבנות ירושלים, ולרבנות כל ארץ-ישראל.

ב

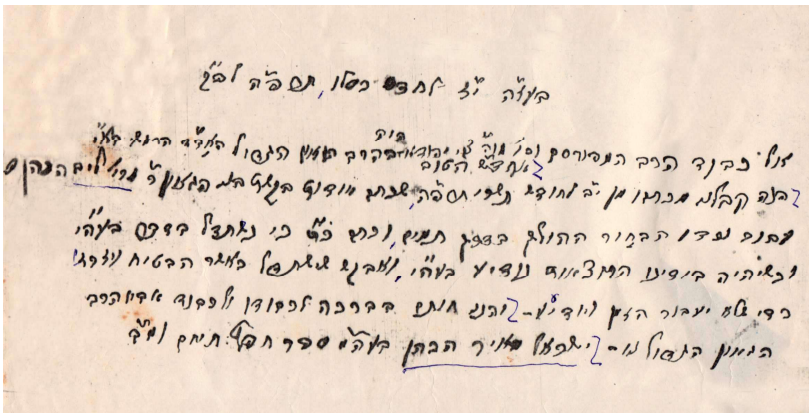
על מגע מסוים עם הח״ח בימי רבנות יפו, ידוע לנו מהעברת סכום נכבד מעזבונו של המנוח הנדיב ר׳ יעקב ברוידא ז״ל מווארשא, שהח״ח והגאון ר׳ חיים ז״ל מבריסק היו ממונים על ביצוע צוואתו (ראה ״מכתבי החפץ חיים״, עמ׳ 67). במכתב הלוואי החתום על ידם (ח״י אייר תרס״ז),[מה] הם מכתירים את הרב בתוארים ״הרב הגאון המפורסם סוע״ה (סיני ועוקר הרים) צדיק בדרכיו כק״ש (כבוד קדושת שמו) מוהר״ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א״. על הרישא של התוארים ניתן לומר כי זו שגרתית, ונכתבת כמעט על כל רב מפורסם. אולם התואר ״צדיק בדרכיו״ – זה כבר כלל לא שגרתי, וברור שהוא נכתב על יסוד ההיכרות האישית (גם הגר״ח ז״ל מבריסק זכר יפה את הרב משנת לימודו בוולוז׳ין).

בגלל המרחק הגיאוגרפי וכו׳, לא היה כנראה מקום למגעים נוספים, ברם מצינו באחת מאיגרותיו של הרב (כ״ט אדר-ראשון תרס״ח) בנושא של קריאת צום, תענית ציבור של כלל-ישראל – הרב מונה שם את הח״ח בין ״יחידי גאוני הדור״ אשר על פיהם ניתן לגזור תענית-ציבור כללי (אגרות הראי״ה א, אגרת קכא, עמ׳ קנב).

שנים נקפו, מלחמת-העולם הראשונה הפכה סדרי מדינות. על הח״ח עברו נדודים וטלטולים ברוסיה, והוא חזר אחרי המלחמה לעיירתו ראדין, חידש את ישיבתו ואח״כ גם את עבודתו בקודש למען כלל ישראל. הרב אשר יצא בקיץ תרע״ד לחו״ל (לפי הזמנת ראשי ״אגודת ישראל״, כדי להשתתף בכנסיה הגדולה הראשונה שעמדה להתקיים. עי׳ להלן עמ׳ 194) נתקע באירופה, גלה לשוויץ ועבר אח״כ ללונדון. כשחזר לארץ-ישראל בשנת תרע״ט נתעלה בקודש, ועל ידי יקירי קרתא-דשופריא הרבנים וראשי הישיבות, אלופי הקהל וראשי המוסדות, נתעטר בעטרת-תפארת של רבנות ירושלים עיר הקודש, וכעבור זמן מה הוקם על, בעזרת המתנשא לכל לראש, כרב ראשי לארץ הקודש, כמרא דארעא דישראל כולה.

לא ידוע לנו על מגעים מיוחדים בין הנהו תרי-צנתרי-דדהבא באותן השנים, אולם ממעשה שהיה אנו למדים שהח״ח עקב אחרי שלבי עלייתו של הרב בסולם הרבנות, וכאהרן הכהן הראשון קיים גם הוא בו ״וראך ושמח בלבו״, כאשר תעיד הפגישה המרגשת בינו לבין בנו של הרב, מו״ר הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל.

כי הנה בהיות הרצ״י ז״ל בוורשה, לרגל נישואיו עם בתו של הרב יהודה-לייב הוטנר ז״ל (בשנת ה׳תרפ״ב), הגיע שמה הח״ח לרגל ענין ציבורי חשוב, והרצ״י ז״ל הזדרז ובא לבית מלונו להקביל פני הצדיק – ״אפי שכינתא״. כשרק שמע הח״ח בן מי הוא הבא אליו, נהרו פניו, קיבל אותו בידידות וקרא בשמחה: ״בן רבה של ירושלים! מה שלום אבא? מיר זיינען דאך גאר אלטע גוטע פרוינד״ (הלא אנחנו ידידים מאוד ותיקים), וכאן התחיל הישיש המופלג למנות לפי הסדר את קהילות רבנותו של הרב: ״זוימל׳ער רב, בויסק׳ער רב, יפו׳ער רב, ירושלים׳ער רב!״.

מכתב החפץ-חיים אל הרב צבי-יהודה
נדפס בליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 208. אגרות לראי״ה מהדו״ב, נספחות, מס׳ 27

ג

כשקנאים בעלי-חצים, ״מארי פלגותא״, החלו פוגעים בהרב, מערערים על דרכי הנהגתו שלא תאמו את השגותיהם, על דבריו שבכתב ששגבו מבינתם, וניסו להביא את דיבתו רעה אל הח״ח – הוא לא שעה אליהם ואל דיבתם, והתייחס לדבריהם כאל לשון-הרע. וכך כותב חתנו הרב ר׳ אהרן הכהן ז״ל (מחבר הספר ״עבודת הקרבנות״):

> אדמו״ח (אדוני מורי וחמי) ה״חפץ חיים״ שליט״א, המוקיר ומחבב מאוד את כבוד מרן הגאון ר׳ אברהם-יצחק הכהן שליט״א, נפשו דאבה מאד עליו בשמעו אודות הרדיפות עליו, – – – אם כי דברי שמצה הנוגעים בכבוד מרן – – – לא העיז אף אחד לאמור בפניו, ומכתבי הפלסתר (שהגיעו אליו), היה מסיר עיניו (מהם) בבוז מבלי לפותחם.

והוסיף הרב אהרן הכהן ז״ל ומסר בעל פה לשו״ב הירושלמי הותיק, רבי שמואל לרנר-פפרמן ז״ל, כי לפני עלייתו לארץ (על מנת להשתקע בירושלים) אמר לו חותנו: ״הלא אני יודע מה מתחולל שם – – – אבל אני מכיר אותו (את הרב) מימי היותו אצלנו, וגם ידעתי כי כשלמד בוולוז׳ין, הנה כשנמצא בישיבה בחור שהתחיל ׳להחמיץ׳ היה הרבי

ר׳ הרש-לייב (כך קראו בליטא להגאון הנצי״ב ז״ל) שולח אותו אליו, שהוא יתקן אותו. לומר שבעלותו לא״י נשתנה מכמות שהיה – זאת אינני מאמין. ולכן איעצך – כל מקום שתשמע דיבורים עליו, ברח ממנו!״ (שיחות הראי״ה, עמ׳ 121).

יחסו החם של הח״ח אל הרב בא לידי ביטוי גם בכתב. בעיצומו של קיץ תרפ״ג, שלח הרב מכתב אל הח״ח בענין מסויים אשר תוכנו לא ידוע לנו, אולם לפנינו צילום תשובתו של הח״ח (מיום ד, שלח תרפ״ג), שבה אנו רואים שהח״ח מגיב על ״מה שמתחולל שם״, ועם זאת הוא פונה אל הרב בכבוד גדול ובידידות רבה גם יחד (המכתב נדפס ב״קול יעקב״ תרפ״ג, ושוב ב״אגרות לראי״ה״ עמ׳ ק׳ מהדו״ב סי׳ קמה, עמ׳ רחכ-רל):

> אל כבוד הגאון הגדול י״א (ירא אלקים) וכו׳ וכו׳ כקש״ת (כבוד קדושת שם תפארתו), מו״ה אברהם יצחק הכהן נ״י.

בהמשך דבריו הוא מביע צערו הגדול ״מענין המחלוקת שנתהוותה בארץ-ישראל״, ושעל ידי זה ״מתחלל שם שמים מאוד – – – ואפילו אנשים קדושי-עליון שמתברר אצלם שהדין עמהם, וגם הקב״ה תובע עבור עלבונם מהצד שכנגדם, אפילו הכי לבסוף נתבע גם מאתם, כמו שמצינו (סנהדרין צד, א). שהיה שאול רודף את דוד בחינם, – – – ואפילו הכי לבסוף אמר לו הקב״ה לדוד, עד מתי יהיה העון הזה טמון בידך, – – – על ידך (בגללך) נהרג שאול״ – – – והוא מסיים: ״ועל כן ידיד נפשי מאז ומקדם, התחזקו והתחזקו לרדוף אחר השלו׳, למען כבוד ד׳ ותורתו ולמען כבוד א״י – – – ובזכות זה יאריך הקב״ה ימיכם ותזכו לכל טוב בזה ובבא, כדאיתא בראש השנה דף יח – – – הואיל ולא מוקים במיליה (אינו עומד על מידותיו) לא תוקמו בהדיה (לא תדקדקו אחריו), כחפצכם וכחפץ ידידיכם מאז, הצעיר שבכהונה **ישראל מאיר הכהן**״.

לפנינו איפוא מכתב עידוד וחיזוק. הח״ח אינו מעלה כלל על דעתו, שהוא צריך להזהיר את הרב שלא יהא ״מחזיק במחלוקת״ (עי׳ סנהדרין קי, א)[69] אלא שהוא רק מבקש ממנו, שגם אם ברור לו שהדין עמו, ראוי לו לרדוף אחר השלום ולהיות ״מעביר על מידותיו״. והנה זכינו לפרסום מכתבו-תשובתו של הרב. בזכות מו״ר הרב יצחק אריאלי ז״ל, נשתמר העתק מדויק, והוא נדפס בספר ״אגרות לראי״ה״ (ירושלים תשמ״ו, עמ׳ קא; מהדו״ב עמ׳ רל).

מתברר שאמנם הרב מעביר על מידותיו, אלא שהמחרפים פוגעים קשות ״במספר גדול של תלמידי חכמים, גדולי תורה ויראת שמים״, והמקנאים לכבודה של תורה אינם יכולים להבליג. הרב מעיר שראוי שתבוא תגובה ״נגד ההפקרות של ביזוי תלמידי-חכמים״:

> ב״ה, כ״ד תמוז תרפ״ג
>
> אורי אורים, מבין המצרים, יאירו לכ״ק [לכבוד קדושת] הוד רב רחימאי, הגאון

---

69. ראה ״חפץ חיים על התורה״ פ׳ ויצא על הפסוק ״ויחר ליעקב״ וגו׳. ויאמר ללבן ״מה פשעי, מה חטאתי״ – מכאן אנו למדים שאל יחזיק אדם במחלוקת, ואפילו הצדק אתו. ומוני המצוות מונים את זה במספר הלאוין ״ולא יהיה כקורח וכעדתו״.

המובהק, צדיק דורנו, כקש"ת [כבוד קדושת שם תפארתו] מורי"מ הכהן שליט"א, של' וברכה באה"ר.

מכתב קדשו הגיעני, ואותיותיו הק' האירו אל פני, ושמחת לב מלאתי לחזות בנועם דברי פי חכם חן. ואשר יהלמני צדיק חסד בדבר רדיפת השלו' בין הכתות השונות באה"ק, תמיהני אם לא ידע אדוני נאמנה, כי הנני תלי"ת [תהלה לד' יתברך] תמיד מבקש שלו' ורודפהו, בכל לבי ונפשי, גם למחרפי ומבזי, אמינא שרי להו מרא, ואל יחשוב ה' להם עון.

אמנם נמצאים ת"ח כאלה אשר לא יוכלו נשוא זילותא דצורבא מרבנן, ויצאו בדברים מוחים. ואם הי' הדבר מגיע רק לגבי דידי, אולי היו שומעים לקול תחנוני, שאני מבקשם שלא להשיב דבר וחצי דבר למחרפים, אבל הם פוגעים ומבזים בביזוי עצום למספר גדול של ת"ח גדולי תורה ויראת שמים, ומה אוכל לעשות נגד המקנאים לכבודה של תורה.

ובכ"ז יאמין האדון מר ניה"ר [ניהו רבה] שליט"א, שהנני תמיד מוחה על כגון דא, ומבקש מהמתערבים בעניני חילוקי דעות שלא להעמיד על דבריהם, ולהיות מכלל טובי' למען דשמע ואדיש, וקצת פועלים הדברים אבל לא כפי חפצי, ומה אוכל לעשות עוד, ולה' הישועה לישר את הלבבות לאהבת האמת והשלו' לכבודו ית' ולכבוד תוה"ק ואה"ק ועה"ק [ועיר הקודש].

וכבר העירותי במכתב אחד שכתבתי בתור תשובה על מכתב מר והגאון רח"ע [רבי חיים עוזר] שליט"א, שראוי שתבוא מצדם איזה הערה נגד ההפקרות של ביזוי ת"ח שאחזו בה בעוה"ר [בעונות הרבים] חלק מבעלי המחלוקת, ועד כה לא נודע לי אם באו הדברים ליד הדר"ג שי'. וכבר כתבו הפוסקים דאפילו כה"ג דעובדא דדוד, צ"ל דהוא באופן שיש קצת פשיעה ושגגה,[70] אבל באנוס גמור מאי אית לן למעבד, רק למיבעי רחמין מאדון השלו' ב"ה, להכניס רוח חן ותחנונים, ואהבה ואחוה ושלו' ורעות בלב כל שאר עמו, ובלב כל יושבי ציון המקודשת בקדושת אדון עולמים ב"ה עדי עד.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות, מצפה לתשועת ה' על עם קדשו וחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

והנה, בשלהי אותו קיץ, ניתנה הזדמנות לח"ח לתבוע את עלבונו של הרב מידי שליחי-הציבור שייצגו את הפוגעים בכבודו. הוא עשה זאת במלוא ההחלטיות ובמלוא התקיפות, כפי שראוי למחות על זילותא-דרבנן, על פגיעה חמורה בכבוד התורה, בכבודו של קדוש-עליון.

---

70. עי' שות' מהר"י ווייל סי' קנה. שו"ת מהרש"ל סי' צו ושו"ת מהר"ם לובלין סי' מד.

ד

סיפור-המעשה דלקמן הגיע אלי מפי ידידי רבי שמואל הכהן ויינגרטן ז״ל, שמסר לי את הדברים בשיחה שבעל-פה. בגלל חשיבות המאורע וחובת הדיוק שבו, פניתי אל הנ״ל וביקשתיו להמציא לי את הדברים בכתב, ואכן נענה לי ובמכתבו מה׳ מרחשון תשל״ג, כותב לי הר״ש:

״אתמול רשמתי את הדברים והריני מצרפם כאן – – – וכך זוכר אני את העובדות:

בזמן התכנסותה של ׳הכנסיה הגדולה׳ הראשונה (בווינה, בחודש אלול תרפ״ג), רבים היו שלא הכנסיה עניינה אותם, אלא רצו להכיר פנים אל פנים את גדולי התורה והחסידות שבאו מליטא ומפולין, ובין אלה הייתי גם אני. אלה באו למחרת הפתיחה או למחרת-מחרתה, כי ישיבת הפתיחה החגיגית גם לא עניינה אותם, ומתוך כך גם לא השתדלו כלל להשיג כרטיס כניסה, שניתן – בצדק – רק לאנ״ש.

בווינה גר באותו זמן הרב משה-דוד גרוס ז״ל, שלאחרי שיצא את ירושלים, התיישב שם והיה בעל הוצאת ספרים ובעל בית מסחר לספרים. בית מסחרו היה מקום מפגש בין אורחים שוחרי ספרים שבאו לווינה מארצות שונות, וגם בינם לבין בני ארץ-ישראל שבאו לווינה והכירו את הרב גרוס מירושלים וסרו לבית מסחרו. מתוך כך היה הוא בעל אינפורמציה ראשונית מכל המתהלך במחנות החרדים, ב׳מזרחי׳ וב׳אגודת ישראל׳.

למחרת הפתיחה או ביום שלאחר כך, באתי לווינה וסרתי לחנות הספרים, והנה מספר לי הרב גרוס: ׳קרה בכנסייה מקרה מעניין, שהביך את מנהלי הפוליטיקה של ׳אגודת ישראל׳, וביחוד את הצירים מא״י. בעל ה׳חפץ חיים׳ שישב על יד השולחן הנשיאות, בשמעו מאחד הרבנים – הרב שור מבוקרסט – דברי פגיעה במרן הרב קוק, קם מזועזע, ואמר: ׳פגעו במרא דארעא דישראל! – מען דארף קורע זיין׳ ועזב את הכנסייה.

ה׳חפץ חיים׳ החליט לא לחזור עוד לישיבות הכנסייה, ולמרות בקשות מרובות ישב באכסניה שקבעו לו, וחיכה לחבריו מפולין לחזור אתם יחד לביתו. מי שרצה, אפוא, לראותו או לקבל את ברכתו, פנה לאכסניה, שנשמרה בשבע עיניים, ולא כל מאן-דהוא היה יכול להיכנס.

היה בזמן ההוא בווינה יהודי מירושלים – לעת עתה איני רשאי לפרסם את שמו – שבא לשם עם אשתו החולה, שהיתה זקוקה לרופאים. הוא רצה לקבל את ברכתו של ה׳חפץ חיים׳ ולא נתנו לו לגשת אליו. הוא חיכה וחיכה, וכאשר נודע לו שהמשלחת הירושלמית עומדת לבוא אל ה׳חפץ חיים׳, הצליח להצטרף אליה ונכנס. והנה כאשר האנשים נכנסו והוצגו כחברי המשלחת מא״י, לא רצה הח״ח לקבל אותם ואמר: ׳לאלה שמעליבים את הרב קוק, מרא דארעא דישראל, גיב איך ניט קיין שלום-עליכם!״

אני לא הכרתי את אנשי המשלחת, אולם בעלותי ארצה בשנת תרפ״ט, עשיתי הכרה והתיידדתי עם רבי רפאל קצנלנבוגן ז״ל, שגם הוא היה חבר במשלחת, אך לא דיברתי אתו על כך. והנה פעם, בתוך שיחה עם רבי רפאל קצנלנבוגן על איסור היציאה מהארץ, סיפר לי איך אביו, רבי אברהם-משה ז״ל, מנע ממנו לצאת לחו״ל אחרי מלחמת העולם, ואיך שהתיר לו לצאת כציר לכנסייה. מצאתי,

אפוא, בשיחה זו שעת כושר לשאול אותו על 'התקרית' עם ה'חפץ חיים'. הוא ענה קצרות: 'עס איז (אכן, זה) אמת!' – ראיתי שאין הנושא נוח לו ולא שאלתי עוד.

בזמן ההוא נודע לי שבירושלים יודעים משהו על כך. אותו ירושלמי שנכנס עם המשלחת, מסר דברים קטועים לבני-בריתו, אולם גם אלה מלאו את פיהם מים. ממנו גם נודע שאנשי המשלחת קיבלו על עצמם בהסכמה, שלא לדבר כלל על כל העניין הזה, אלא שהם שכחו לצרף אותו להסכמתם, והוא גילה את הסוד. וייתכן שהוא גילה את הדברים גם להרב גרוס.

גם רבי בן-ציון יאדלר ז"ל, חבר המשלחת, אישר את הדבר לעת זקנתו, אבל רק במלים קצרות: 'עס איז געשעהן' ('אכן זה קרה!') ולא רצה להרחיב את הדיבור.

– זה הוא מה שאני זוכר מכל הענין הזה!".

ה

סיפור המאורע המרשים הזה הגיע אלי בשנת תשל"ג, ופרסמתי את עיקרו בספרי "שיחות הראי"ה" שנדפס בשנת תשל"ט (מהדו"ב עמ' 121). והנה, כאמור לעיל, לא הורשה ר' שמואל הכהן ז"ל לגלות את שמו של איש-ירושלים שנכח בשעת מעשה, ואשר מפיו נודע הדבר. ברם זכיתי ושמו נתגלה לי כעבור עשר שנים, בשנת תשמ"ג, מפי הרב אברהם-יצחק טוקר שליט"א (מחבר ספרי "בכורי ארץ"). הרא"י טוקר לא רק שידע למסור לי מי היה זה, אלא שגם ידע להוסיף בשמו את המשך דברי-התוכחה שאמר ה"חפץ חיים" למשלחת הירושלמית. הרא"י שמע את הדברים בשם בעל-הדבר מפי הסבא שלו, אבי אמו של הרא"י, הרב יעקב גדליה ולדנברג ז"ל (אביו של הרב אליעזר יהודה ולדנברג (שליט"א) [ז"ל]).[71] ובכן: בעל-הדבר היה הרב שלום זלוטניק ז"ל (אשר יחד עם הרי"ג ולדנברג ז"ל הנ"ל, היו מרביצי תורה בישיבת "עץ-חיים" בירושלים, וידידות גדולה היתה ביניהם). הוא שהגיע לווינה עם אשתו שהיתה זקוקה לניתוח, הוא שנלווה למשלחת בבואה אל הח"ח, והוא שראה ושמע מה שהיה שם.

בשובו ירושלימה לא פרסם את הדברים ברבים, שלא לפגוע בכבודם של חברי המשלחת, אולם הואיל והמאורע הרשים אותו מאוד, מצא להכרח למסור את הדברים לקרובים אליו ביותר, למען ידעו גם הם לשמור פיהם ולשונם.

וכך סיפר ר' שלום לר' יעקב-גדליה:

---

71. "כל ימיו עסק בתורה בשקידה וביגיעה עצומה לאין שיעור ומסר נפשו על כך. – – – בחיי צער ודוחק, ומתוך פת במלח ומים במשורה, לא מש פומיה מגירסא של תורה. ועבר כמה וכמה פעמים על כל הש"ס מראשיתו ועד סופו במתינות ובעיון, ובזה היה יחיד במינו" ("ביכורי ארץ", ח"א, ירושלים תשכ"ז, עמ' 7). הרב רי"ג ז"ל נלב"ע בכ"ד אלול, יום פטירתו של ה"חפץ חיים", תשכ"א. וראה פרטי תולדותיו ותיאור דמותו הרוחנית בראש הספר שהוקדש לשמו ולזכרו, "אבן יעקב", על ידי בנו הגרא"י וולדנברג (שליט"א) [ז"ל], "ציץ אליעזר", מהדורה בתרא, כרך ד-ה, עמ' 13-5.

"ה'חפץ חיים' סירב להושיט ידו לאנשי המשלחת באמרו: 'צוא דיא וואס מאכען מחלוקת קעגן דעס ירושלימ'ער רב, גבי איך ניט קיין שלום' ('לאלה שעושים מחלוקת נגד רבה של ירושלים, אין אני נותן שלום!')

והח"ח הוסיף ואמר: 'איהר זאלט וויסן אז ער איז א קדוש וטהור (דעו לכם, שהוא קדוש וטהור), וכל הנוגע בו לא יינקה!'".

לצערי נודע לי שמו של עד הראיה והשמיעה למה שהתרחש, רק אחרי שהוא הלך לעולמו, ולא יכולתי לחזור ולשומעם ממקורם הראשון. ברם, נתברר לי שר' מרדכי זלוטניק ז"ל משכונת "שערי חסד" הוא אחיו, ושיערתי בלבי שאם לידידו מסר ר' שלום את הדברים, לאחיו לא כל שכן (לא כדי לפגוע בכבוד אנשי המשלחת, אלא כדי להרחיק אותו מן העבירה, שלא ייסחף במערבולת המחלוקת). הלכתי, אפוא, ונפגשתי עם רבי מרדכי זלוטניק (שהכרתי אותו יפה כקורא בתורה ותיק, בביהכנ"ס הגר"א ב"שערי-חסד"). כשמסרתי לו את הידוע לי ושאלתיו אם גם לו סיפר אחיו על כך, השיב לי: "ודאי שר' שלום אחי סיפר לי". אכן עשרות השנים שעברו עשו את שלהם, ור' מרדכי לא זכר את כל הפרטים, אבל הוסיף ואמר לי, שאחיו סיפר לו "אז דער חפץ-חיים האט אויף זיי מרעיש-עולמות גיווען (שהח"ח הרעיש עולמות עליהם), ואמר איך הם מעיזים לפגוע בגאון וצדיק קדוש-ד'". והשלים ר' מרדכי דבריו ואמר, כי אחיו ר' שלום ז"ל היה צדיק גמור. ובתום לב נתן ידו לא פעם לקנאים שפגעו בכבוד הרב, אולם אחרי ששמע את דברי ה"חפץ חיים", החליט לפרוש לגמרי מכל חבריו הקנאים ומפעולותיהם, והקדיש עצמו רק לעבודת-ד'. (עי' תוספת בליקוטי הראי"ה ג, מהדו"ב עמ' 130).

ו

הדברים שנאמרו באוזני המשלחת, יפה היה כוחם לגבי שומעיהם, לא כן לגבי קנאי ירושלים. בשבילם גם סמכותו של החפץ-חיים לא הספיקה, והם המשיכו בשלהם – מדי פעם בפעם השמיעו קולם בכתבי פלסתר על הקירות וכיוצא בזה.

ועל אלה הגיב חתנו של הח"ח, הרב ר' אהרן הכהן ז"ל, במכתב המחאה הנ"ל שנכתב בשנת תרפ"ח, ביום ו' עש"ק לסדר (שהתאים מאד לנושא) "ולא יחללו את קדשי בני ישראל".

*

וב"דגלנו" של "צעירי אגודת ישראל" נתפרסם לפני כמה שנים הסיפור דלקמן:

"שמעתי בשם מרן ה'חזון איש' זצללה"ה, שסיפר בשם הסבא-קדישא הרב שלמה אליעזר אלפנדרי זצללה"ה: בזמן שכולם התכוננו כאן לקבל את פני החפץ-חיים זצללה"ה, כי הלא היה מוחלט שיבוא לארצנו הקדושה, וכבר קנו עבורו בית בפתח-תקווה, אמר אז הסבא-קדישא למקורביו, שה'חפץ חיים' לא יבוא. אחרי זמן התברר שהצדק אתו. שאלו אותו מקורביו, מהיכן ידע מר? ענה להם הסבא-קדישא: 'לא נביא

אנכי ולא בן נביא, אבל 'סברא מדאורייתא היא'. הלא ברור הדבר, כשה'חפץ חיים' יגיע לארצנו הקדושה, ויראה את אש המחלוקת בין אנשי הרי"ח זוננפלד (זצ"ל) לבין אנשי הרב קוק (זצ"ל), יאמר ה'חפץ חיים': האם לריק יגעתי וחיברתי את ספרי 'חפץ חיים' ו'שמירת הלשון'? ומיד ישתוקק לעשות שלום ביניהם, וילך מזה לזה ומזה לזה, וישתדל בכל חפצו לפשר ביניהם. אמנם, מיד כשיעבור על מפתנו של הרב קוק (זצ"ל) יקחו הקנאים את ה'משנה-ברורה' וישליכו אותו מתחת לשולחן, וזה ד' לא רוצה, לכן הוא לא יבוא". (עי' ליקוטי הראי"ה ג עמ' 130-120).

רבינו הגדול גאון ישראל האב"ד פעיה"ק וראש רבני ארץ ישראל

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

מפרסם בקשה זו

אחינו כל בית ישראל, בעה"ס ירושת"ו ובאה"ק ת"ו בכלל,

מסמנם ועד גדולם התפללו בכל מעמקי לב ונפש על נר

ישראל רבינו הגדול הגאון הצדיק הקדוש והטהור מרן רבי

ישראל מאיר הכהן

בן האברוישא

בעל חפץ חיים שליט"א

שרוא"א בעה"ר חולה מסוכן, שהשי"ת ישלח לו מהרה רפואה

שלמה מן השמים רפואת הנפש ורפואת הגוף לרמ"ח איבריו

ושס"ה גידיו בתוך שאר חולי ישראל, השתא בעגלא ובזמן קריב.

מהישיבות הקדושות פעיה"ק ת"ו הסבימו שהבריאים מבני

עשרים ומעלה יכבדו עליהם, עד מחר יום ה' ער"ח אייר הבע"ל

תענית שעות עד מנחה גדולה, וכשעה לפני תפלת המנחה

יתפללו כולם לשלומו של רבנו הגדול שליט"א

הוסף לפני נעילה קטנה יתפללו בהשתתפות של התשבי"ר. הגהולים גם במקומות הקדושים,

ולמדר ערת יתפללו כל הקהל הקדוש אחר תפילת שחרית, ואחר חצות יבוי מהמתפללים

למקומות הקדושים נוסף על הגהוג פעה"ק ת"ו בכל ערת יתתפללו. ויקרא את ד' בחוקה

בעתיהה ותתעוגים ושערי דמעות לא ננעלו. לשלומו של רבינו הגדול צדיק הדור המיוחד שליט"א

שעני כל ישראל מהולות לבריאותו השלמה, ואיהך יבוה ותנוחתו, עד ביאת גואל צבא.

קריאה לתפילה לרפואת החפץ-חיים

עתה "עת-ספוד"!

מסר לי ידיד נעורי, הרב שמעיה שאנן ז"ל[72], תלמיד ישיבת "מרכז הרב" בשעתו:

היתה לי הזכות ללוות את הרב בדרכו להיכל ישיבת "מאה שערים", להספיד את מרן ה"חפץ-חיים" זצ"ל. לפני צאתו מביתו נכנס הרב לבית-מדרשו, לישיבתו, וכשראה שכמה בחורים מתמידים יושבים ולומדים, ניגש אליהם והעיר להם: "עתה **עת ספודו**!" וזרז אותם ללכת ולהשתתף בהספדו של אותו צדיק.

"נשמה טהורה וקדושה מדור קדמון"

והרי לנו כמה פנינים מדברי הספדו של מרן הרב זצ"ל:

"ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח, ב). שתיל הינו גרעין אשר נזרע במקום אחר, ורק אח"כ עקרוהו ממקום זריעתו ושתלוהו במקום חדש. ישנם צדיקים שמתנשאים כל כך מעל פני דורם, שאין להבין כלל כיצד צמחו ועלו וגדלו מתוך קרקע דורם הם, ובאו חז"ל וגילו לנו: לא מקרקע דורם צמחו. במהותם שייכים הם לדור הרבה יותר נעלה, אלא שריחם הקב"ה על דור יתום והביא נשמה שצמחה בדור אחר ושתל אותה בדור זה.

אף אנו נאמר – המשיך הרב את דבריו – כשאנו מסתכלים בדמות דיוקנו של צדיק מופלא זה, הננו עומדים ותמהים כיצד יכלה לצמוח דמות עילאית זאת מתוך קרקע הדור שלנו, באקלים החומרי שלנו? והתשובה היא: נשמה טהורה וקדושה זו של ה"חפץ–חיים", שייכת במהותה לאחד הדורות הקדמונים, אלא שריחם הקב"ה על דורנו, וזיכה אותנו בנשמה אצילית זו, בכדי להאיר לנו את הדרך וליישר לנו את מסילת חיינו.

"אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם **בשורה**" וכו' (בבא בתרא צא, א) – מה טיבה ומה עניינה של **עמידה בשורה** זו?

– כל זמן שחי בעולם אדם גדול בענקים, משמש הוא קנה–מידה לשיעור קומתם של גדולים אחרים, וכשרוצים לקבוע מה מידת גדולתו של פלוני, אם גדולת אישיותו ואם גדולת מידותיו, אומרים שהוא מעין דוגמא של הגדול השלם, שבמעשים אלו הוא קרוב לגדול השלם, שבמידה פלונית הוא מגיע למחצית מידתו של הגדול האמיתי, לשליש או לרביע, וכך נקבע מקומם של כל גדולי עולם. ומתברר מתוך כך, שאעפ"י שכולם גדולים הם, לא יתכן להעמידם בשורה אחת, אין פלוני זכאי לעמוד בשורתו של ההוא, ואין ההוא מגיע לשורתו של האחר.

---

72. עי' פרק מיוחד עליו בליקוטיה הראי"ה ג, עמ' 328-325.

אבל כשנפטר הגדול השלם, הגדול האמיתי, אז מאבד העולם את קנה–המידה, אין עם מי להשוות ואין אל מי לדמות, ואז מטשטשות דרגותיהם השונות של הגדולים וכאילו **כולם עומדים בשורה אחת.**

כל זמן שה"חפץ חיים" היה חי אתנו, היה הוא קנה–המידה לגדלות אמתית, לצדקות אמתית. עתה, שאיבדנו את הגדול המופלא הזה, נלקח מאתנו קנה–המידה. מעתה אין לנו אותה גדלות אמתית שעל פיה ניתן לקבוע את השורות, את מקום עמידתם של גדולים וטובים באותן שורות.

*

זאת היתה נפש מהנפשות המתוקנות ביותר. נשמה שהיא שקויה כולה מלשד גן–העדן העליון, שאין לה בעולמה כי אם החפץ הטוב, היותר עדין והיותר קדוש, שכולו כלול הוא בקשר המוחלט של החיים רק כדי לעשות רצון קונו, רק כדי לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם, על ידי הרמת ערך החיים היחידים של עצמו, ועל ידי הרמת החיים הכלליים של עם ישראל כולו. זה היה כל תוכן חיי–הפלאות של האיש הגדול הזה, ענק הצדק והחסד. הדור כולו היה מושפע באמת מקדושת חייו ומטהרת מידותיו הנאצלות.

*

ה"חפץ חיים" קידש אותנו בספריו הקדושים. כל ספר שלו חתום הוא בחותמו של כהן–גדול.

הוא קידש אותנו בספר ה"חפץ חיים" שרבים השיב מעוון, והעלה את "שמירת הלשון" לאחד מיסודות הקודש של הפה היהודי. הוא קידש אותנו ב"משנה הברורה" שלו, בהלכה הברורה והפסוקה של אורח–החיים, חיי הקדושה של כל אדם מישראל, בבוקר ובערב, בששת ימי המעשה ובשבת קודש, בחגים ובמועדים. מפי משנתו הברורה אנו חיים, ופסקיו לנו כדבר האורים ותומים, כאותיות המאירות של החושן הנתון על לב הכהן הגדול מאחיו.

ענג שבת ב״ישורון״

ראיה וחזון

על חילופי מכתבי-הלכה ויחסי כבוד-תורה, בין מרן הגראיה קוק זצ״ל, לבין מרן הגראי״ש קרליץ, ה״חזון איש״ זצ״ל

״כשם שגזר השם יתברך ונתן התורה לישראל, כך נתן החכמים והם גם כן עצם התורה״. מהר״ל מפראג, נתיבות עולם, נתיב התורה פרק יא

״האישיות היותר חמורה והיותר מעולה בהכרת התורה, היא האישיות הראויה להיקרא בשם תלמיד–חכם – – – ומבואר דשם תלמיד חכם היינו חכם גדול בהלכה, היודע את עומק המשא ומתן של הלכה, על פי המקובל בידינו מדור דור, ולמד רוב המקורות בתלמוד״. חזון איש, אמונה ובטחון, פרק ג, כב–כג

״ומה נכבד זה האיש [המשליך חייו בשביל עמו, בשביל אחד מעמו] אשר בעבודתו המתמדת, עלתה בידו לקבוע רסן על פי מידות הגסות, עדיו לבלום, אין כעס ואין רוגז, אין שנאה ואין איבה, אין נקימה ואין נטירה, אין שאיפה אחר כבוד, ואין תאוה לשעשועי הבלים. וכשם ששכלו של האציל נכון, ודעתו דעת אמת, כן הדמיון שלו מכריע תמיד את כף האמת – – – כי לבו רואה תמיד ברקי נוגה, למעלה מגדרי עולם, ובהכרת בוראו יתברך ימצא פתרון החידה של העולם כולו״. שם, פרק א, יד–טו

״יש איש מתאוה להיטיב לזולתו, הפגשו עם רעהו היא לו לחדות–לב, מקבלו בסבר פנים יפות, חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן, כי אין כאב לב אצלו ככאב של פגיעה בכבוד חברו״. שם, שם, יא

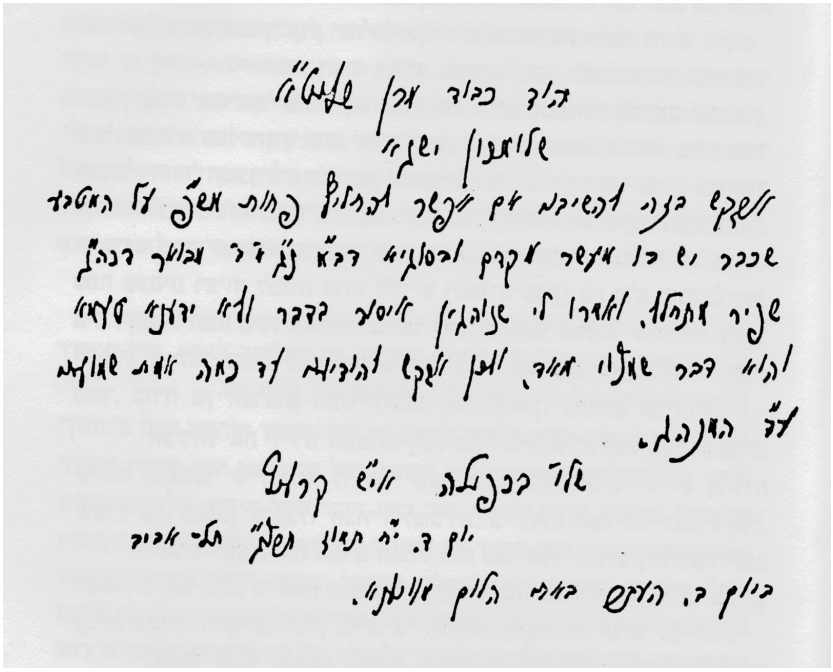
בט״ו בתמוז תרצ״ג, עלה מרן הגאון רבי אברהם ישעיה קרליץ – ה״חזון איש״ זצ״ל, לארץ ישראל, ועם הגיעו שלחו את ספריו אל הרב. הרב עיין בספרים וקבע מיד: ״אלו דברי תורה לא מסוג המחברים בני זמננו. זהו לימוד ועיון מסוג דורות קודמים״.

כעבור ימים אחדים הגיעה אל מרן הגראי״ה קוק זצ״ל איגרת קטנה מה״חזון איש״, שבה הוא פונה אל ״הוד כבוד מרן שליט״א״, ומביע תמיהתו על נוהג מסוים בפדיון מעשר שני. השאלה נכתבה בי״ח תמוז תרצ״ג, ובסופה הודעה קצרה: ״ביום ב׳ העבר באתי הלום מווילנא״.

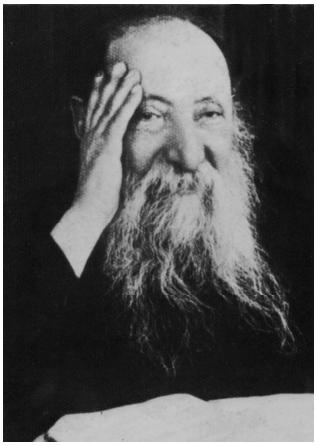
תשובתו של הרב שנכתבה מיד בכ׳ תמוז, נתפרסמה בספרו ״משפט כהן״ (סי׳ נג): ״לכבוד

הגאון המפורסם מו"ה אי"ש קרליץ שליט"א". פותחת ב"שלו' רב וברוך הבא בשם ד"', וחותמת "בברכה נאמנה להדרת גאונו, ויהי' בואו אל הקודש לרב שלו' ואושר". ושוב פנה החזו"א אל הרב בדיון על הנושא הנ"ל (שני המכתבים נדפסו בקונטרס קטן "לתקון עולם", ירושלים תשל"ה, ובאגרות לראי"ה סי' שי-שיא), ותשובת הרב (משפט כהן, סי' נד) נכתבה בכ' מנחם-אב תרצ"ג. הבעיה מוסברת בהרחבה בספר תולדותיו של אותו גאון וצדיק (פאר-הדור ח"ד, עמ' רכב-רכג). (לא חדשה היא הבעיה, וכבר משמשת נושא לדיון בתשובה שכתב מרן הרב זצ"ל לאחד מחכמי ירושלים, הרש"ל אייזנבך ז"ל, בט"ו כסלו תרס"ט, משפט כהן סי' לח, אות ו; ועי' בית זבול ח"ג סי' מ, וחזון איש דמאי סי' ג אות יג).

אין ספק שמרן הרב זצ"ל, אשר קיבל כל גדול שעלה לארץ ישראל בזרועות פתוחות, אדיר היה חפצו להגיש עזרתו המלאה לעולה הדגול ה"ארי אשר עלה מבבל". אולם עם כל רצונו הטוב נמנע הדבר ממנו: "החזון איש" סירב לקבל תמיכה כלשהי. גאון וצדיק מופלא זה אשר "די היה לו בקב חרובין", רצה שקב החרובין יהיה שלו ולא מתנת בשר

כידוע נמנע החזו"א בדרך כלל מלכתוב תארים בראש איגרותיו, ועם זאת מצינו בקבצי-האיגרות שבידינו, שהוא פונה אל שלושה גדולים בתואר "מרן" והם:
הגרח"ע גרודזנסקי ז"ל, הגרא"ז מלצר ז"ל, והגרי"ז סולובייצ'יק ז"ל.
פנייתו של החזו"א אל הרב בתואר "מרן", מעידה על יחס מיוחד של הערכה מרובה.
נדפס במועדי הראי"ה עמ' 208, ואגרות לראי"ה מהדו"ב סי' שי.

הגאון ר׳ חיים עוזר גרודזנסקי

ודם. שאיפתו היתה להמשיך לימודו-עיונו-כתיבתו בסתר אהלו ולהתפרנס ממכירת ספריו.

נשתמרה בידינו חליפת מכתבים מרשימה בין וילנה, ירושלים דליטא, לבין ירושלים עיר קדשנו,[מ] ומתוכה מתגבהת ועולה דמות אישיותו המיוחדת של החזו״א כשהיא זוכה להערכה עמוקה מצד הגאון ר׳ חיים-עוזר גרודזנסקי ז״ל, יודעה ומכירה מקרוב במשך שנים, ומצד מרן הרב זצ״ל אשר רק לפני ירחים מספר נתגלתה לו דרך ספריו החשובים.

והרי דברי מכתבו של הגרח״ע ז״ל, שראויים הם למי שכתבם ביחסו הנעלה לגדול תורה צנוע ש״אינו רוצה ליהנות מכתרה של תורה״.

בעז״ה, ר״ח כסלו תרצ״ד

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם וכו׳ כש״ת מו״ה **אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א** – ישא ברכה מאת ד׳.

– – – מדי דברי אמצא לנכון להכיר לפני הדר״ג את כבוד הגאון מו״ה **אברהם ישעי׳ קארעליץ** שליט״א, המתגורר במושב בני-ברק, בעל המחבר ספר חזון איש, ג׳ חלקים, מתושבי עירנו. לדעתי הנהו אחד מגדולי הדור המצוייניים בתורתו וצדקתו, ובכל עניין חמור הייתי מתיישב איתו. ולבד גדלו ועמלו בתורה, הנהו צדיק תמים ומצוין בענוות צדקו, התפרנס ממה שאשתו החזיקה חנות, ולא רצה ליהנות מכתרה של תורה. כמה פעמים רציתי למנות אותו למו״צ [למורה-צדק] פה ולא נענה לי, גם אינו רוצה ליהנות משל אחרים. וכאשר לרגל המשבר הכלכלי הוכרחה אשתו להסגיר חנותה, נשאר בלי שום מעמד ומצב. גם עתה כאשר הנהו דחוק מאוד, בורח מן הפרסום ובחר לשבת בנווה שאנן, במושב בני-ברק.

העירותי את ידידנו הממונה [של כולל וילנה בירושלים] הרב מו״ה שלמה בלאזער שי׳, לתת לו לפי שעה מקופת הכולל ד׳ ל״יש [לירות שטרלינג], באופן שיקבלו חיבוריו למכירה, כי לולא זאת לא ירצה לקבל.

אמרתי להכיר את האדם הגדול הזה לפני הדר״ג, ולבקשו לעורר את הממונים [על כולל וילנה] שיחי׳, לתת לו תמיכה בכבוד הראוי, היינו באופן קניית ספריו היקרים, חזון איש ג׳ חלקים, אקוה כי ישים לב לזה.

ואומר שלו׳ וברכה כנפשו היקרה וכנפש ידידו מוקירו ומכבדו הדוש״ת

חיים עוזר גראדזענסקי

אגרות לרא״ה מהדו״ב סי׳ שטז

על מכתב מרגש זה, באה תגובתו החמה של הרב במכתבו מיום ד׳ שבט תרצ״ד[10]:

> הדרת כבוד רחימאי, הגאון האמיתי, פאר הדור, כקש״ת מוהר״ח עוזר גראדזענסקי שליט״א – שלו׳ וברכה באהבה רבה.
>
> – – – ועל דבר הגאון מוהר״א ישעי׳ שליט״א, כבר לקחתי דברים בזה עם ידידנו הרה״ג שלמה בלאזר שי׳, והראה לי גם מכתב הדר״ג אליו, והבטיח לי לסדר את הדבר כפי היכולת, בדרך של קניית הספרים. ואני מצטער מאוד על אשר לא נזדמן לי להפגש עם הגאון הנ״ל שליט״א, שעד כה לא היה בירושלים ת״ו, גם לא נזדמנה לי הזדמנות להיות בבני–ברק, מקום שבתו מאז בואו הנה לארה״ק, ולא היה לי כי אם קצת חילוף דברים בכתב, בענין הוראה אחת פרטית, בדבר פדיון מעשר שני שאין בו שוה פרוטה. ובכל זמן שאני מוצא מקום לדרוש על שלומו הנני חוקר ודורש, ושמחתי לשמוע מאחי הרה״ח מו״ה שאול חנה קוק שליט״א היושב בתל–אביב, ששם ישנה התעוררות אצל יח״ס [יחידי סגולה] איך להחזיק בו, אבל מסופקני אם מצאו את הדרך, שהוא בנקיות דעתו המופלאה יתרצה לזה, והשי״ת ישלח עזרו מקודש לת״ח גדול הדור שכמותו שיחי׳ לאורך ימים טובים.

*

אם להרב נתגלתה אישיות החזו״א רק בעלותה לארץ, הרי מתברר שהחזו״א עמד על אישיותו של הרב זמן רב לפני זה.

רק כעבור שנים למדנו לדעת, כי עוד בשחר ילדותו ראה ה״חזון-איש״ את הרב בשקידתו העצומה בתורה. על כך מספר הרב בנימין אפרתי שליט״א, שעסק הרבה בכתבי הרב ואף חיבר ספר מיוחד על ״הסנגוריה במשנת הרב קוק״. הוא מתאר את ביקורו (בתקופת לימודו בישיבת פוניבז׳) אצל החזו״א, ומוסר על שאלה ששאל אותו: ״׳הנני מעיין בכתביו המחשבתיים של הרב קוק, וחש כתוצאה מכך תועלת מרובה באמונה ויראת שמים, מה דעת הרב על כך?׳ חיוך קל עלה על פני החזו״א, הביט בי רגע במבטו הטוב, וענה קצרות: ׳ספר המביא לידי יראת שמים, ספר טוב הוא׳, והוסיף: ׳זוכר אני את הרב קוק, עוד מתקופת נעוריו באחת העיירות בליטא. מתמיד גדול היה, ושקד יומם ולילה על לימוד ש״ס ופוסקים׳. שתק, והיתה שתיקתו כאומרת: ׳מבקש אתה ללכת בדרכי מחשבת הרב, שקוד נא תחילה כמוהו על לימוד ההלכה׳״ (מורשה ו, ירושלים תשל״ד, עמ׳ 62).

החזו״א ביטא כאן בקיצור, את מה שכתב בהרחבה בספרו על ענייני אמונה ובטחון (פרק ג אות יח):

> ומן החיוב להאריך בחיוב לימוד ההלכה. – – – רעיונות ומחשבות – – – אף שהן שיחות של יראת-שמים ותיקון המידות – – – אינן מספיקות את התכלית המבוקשת מהאדם. – – – סנהדרי גדולה שישבה בלשכת הגזית, שזה מרכז התורה – – – מה דרשו מהם? – בקיאות בהלכה. בדיני איסור והיתר, בדיני ממונות וביתר ההלכות.

אכן, תלמיד ישיבת פוניבז׳ העוסק בעיון בספרי הרב, וזה מחזק אותו באמונה וביראת שמים, עורר את תשומת לבו של ״החזון איש״, והרב בנימין אפרתי ממשיך ומספר, כי כעבור שנים כשביקר פעם נוספת אצל ״החזון איש״, בכדי לקבל תשובה על כמה בעיות הלכתיות, ולא ידע כלל אם ״החזון איש״ זכר אותו ואת ביקורו הקודם, והנה בסיום השיחה, כשכבר קם ללכת, פנה אליו ״החזון איש״ ושאל אותו: ״האם עודך מעיין בספרי הרב קוק?״[73]

דברי ה״חזון איש״ שהוא זוכר את הרב מתקופת נעוריו, מעוררים אצלנו פליאה, מתי ואיך קרה הדבר? אכן, הפתרון לחידה הוא בספר שחיבר הרב בעילום שם – ספר ״חבש פאר״ על קיום מצות תפילין של ראש כהלכה, והרב נסע לעיירות ליטא והפיץ את הספר, ודרש ברבים על גודל המצוה ויקרתה. במסעיו ודאי הגיע לקוסובה, העיירה שבה שימש כרב אביו של ה״חזון איש״, ושם יכול היה בן הרב הצעיר, לראות ולהכיר את הרב-האורח מזוימל. והיה זה איפוא לפי המשוער בשנות תר״ן-תרנ״ה.

[כהוכחה מסויימת שאמנם הגיע הרב לקוסובה, תשמש לנו האיגרת של הרב אל אביו של החזו״א (שנדפסה באגרות הראי״ה ב, אגרת שמח, עמ׳ יא), והיא פותחת ב״שלו׳ וברכה מקודש, לכבוד **ידיד נפשי**, הרב הגאון החריף ובקי, אוצר תורה ויראה טהורה״ – וזוהי פנייה שמוכיחה על קירבה ועל היכרות מקרוב].

העובדה שה״חזון איש״ זכר בשנותיו האחרונות את ביקורו של הרב מזוימל מלפני עשרות שנים, מאלפת מאוד באיזו מידה הרשימה כבר אז אישיותו של הרב ודרכו בקודש. ביקורם של רבנים-דרשנים בעיירות ליטא – היה זה חזון נפרץ. מדי חודש בחודשו, ולפעמים גם בכל שבוע, הגיעו מגידים נודדים אשר דרשו לפני הקהל בין מנחה למעריב, וכיוצא בזה גם מחברי ספרים אשר נשאו דברים ברבים, ורק בעלי-השם שבהם, הידועים והמפורסמים, זכו להזכר ורושם ביקורם היה ניכר.

והנה הפעם הגיע לעיירה רב צעיר מעיירה קטנה, אשר עדיין לא שמעו את שמעו, ספר קטן בידו ודברי התעוררות לחיזוק מצות תפילין בפיו, וראה כיצד התרשם ממנו הנער השקדן הצנוע, בן הרב ברוך-הכשרונות, אשר לא מש מבית המדרש. בעיניו החדות-הבוחנות הבחין שרב צעיר זה – מיוחד הוא בהנהגתו, מתמיד גדול הוא, ומחוץ לטיפול ההכרחי בהפצת ספרו עלום-השם אשר הביא אתו, כולו שקוע בלימוד שקוד של גמרא ופוסקים, ודמותו של רב זה נחרתה עמוק בלבו. ועי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 178.

---

73. ואמנם המשיך הרב בנימין אפרתי שליט״א, וממשיך בעיוניו בספרי **הרב**, אף גם העמיק חקר במשנתו העיונית של החזו״א, וערך השוואות בין גישתו הוא לגישתו של **הרב**. במאמר מקיף ״תשובה ושבים אצל החזון איש״ (קובץ ״הגות״, מאסף למחשבה יהודית, ירושלים תש״מ), מביא הרב אפרתי קטעים מאגרות החזו״א, וכן עובדות שריכז מנאמני-ביתו, כיצד טיפל בבעלי חשובה, והוא מוכיח עד מה רבה ההתאמה בין הדברים והמעשים הללו לגישתו-הדרכתו של **הרב** ב״אורות התשובה״.

הרב, כמובן, לא יכול היה לזכור את החזו״א מימי נעוריו, אולם בהמשך העיון בספריו התעניין באישיותו של המחבר ששמו אינו מופיע בשער הספרים. כשמסרו לו פרטים עליו, שלא נכנס מעולם לעול-רבנות, והתבודד במשך עשרות בשנים בסתר אהלו ועסק בתורה בשקידה עצומה, הגיב ואמר: ״זכות היתה למחבר, שהיה משוחרר מעול-ציבור. בימי עלומי אף אני רציתי ללכת בדרך זו, אולם חזקה עלי פקודת ה׳חפץ חיים׳ זצ״ל, ונאלצתי לקבל רבנות״.[74]

החזון איש ור׳ יצחק גרשטנקורן (מייסד העיר בני ברק)

הפגישה בין הרב לבין ה׳חזון איש׳ היתה בבני-ברק, ביום ה׳ אדר תרצ״ד, בהזדמנות של חגיגת הנחת אבן הפינה לישיבת ״בית יוסף״ (נובהרודוק). על פרטי הפגישה, מספר מייסד בני-ברק, רבי יצחק גרשטנקורן ז״ל (עי׳ לעיל עמ׳ 109):

״כשהגיע הרב עם פמלייתו – רבנים מירושלים ות״א – הנה מיד עם כניסתו לבית (היתה לי הזכות הגדולה לארח אותו בביתי), אמר לי הרב שהוא רוצה ללכת מיד לבקר את ה׳חזון איש׳. אכן, יום

---

74. ״ענין הרבנות הוא נגד תכונתי וכוחותי, ומאוד מאוד אשתוקק שיהיה שבתי בארץ הקודש בלא משא של עול רבים בענייני הוראה – – – ונראה שהייתי מוצא בזה את מגמת פני לשבת בעיר הקודש ירושלים ת״ו, בלא עול של ענייני רבנות והוראה״ (אגרות הראי״ה א, אגרת פד, עמ׳ פט). וע״י שיחות הראי״ה עמ׳ 289-288.

לפני זה נתבקשתי על ידי ה׳חזון איש׳ שעם הגיע הרב אודיע לו על בואו. הקדמתי, אפוא, והזדרזתי ושלחתי שליח עם ההודעה כי הרב הגיע, ומשום כך ביקשתי את הרב שינוח קצת, והוספתי – כאילו דרך אגב – שהודעתי לחזו״א על בואו. מיד הגיב הרב ואמר: ״משום כך אני מזדרז, כיוון שאיני רוצה שהוא יטרח לבוא אלי, וברצוני להקדים ולבוא אליו״. אמר ועשה, ויצא הוא ומלויו למקום מגוריו הארעי של החזו״א, בבית הרב שמואל-יעקב מידוסר ז״ל.

[וראוי לציין שאותו גאון מופלא, הצניע את עצמו במשך עשרות שנים, ורק חוג מצומצם ביותר עמד על סוד גדולתו התורנית. כך היו פני הדברים במקומות מגוריו בליטא וכך היה גם בשנים הראשונות לעלייתו לארץ הקדושה. ורק בשנים האחרונות שלו ממש, החליט מטעמים הכמוסים עמו, שהגיעה שעתו להתגלות ולשאת בעול הציבור בפסיקה ובהנהגה. אז יצא מאלמוניותו והופיע בהדר-גאונו כצאת השמש בגבורתו, והארץ האירה מכבוד תורתו ותבונתו, מיושר-עצתו וכושר-תושייתו. ברם, הואיל ומאורע זה שאנו עוסקים בו התרחש רק כעבור חצי שנה לעלייתו, הרי אפילו חלק מפמלייתו של הרב, מנכבדי תל-אביב, המה ראו כן תמהו לא מעט על הרב, רבה של ארץ-ישראל כולה, בעל המעמד הרבני-העולמי הרם והנישא, שגדולי-גדולים משכימים לפתחו, ושלא נהג להקדים ביקור גם לאדמורי״ם מפורסמים, מה ראה על ככה שהוא עומד כאן בתוקף על דעתו, ומזדרז להקדים ביקור לרב לא ידוע, מחבר ספרים אשר את שמו לא שמעו כלל].

והנה נתברר שגם החזו״א פעל בזריזות רבה, והקדים ויצא לקראת הרב כשהוא לבוש בגדי שבת. באמצע הדרך נפגשו השניים, והפגישה היתה מאוד נלבבת. וכשהחזו״א אמר ״מיר גייען דאך צוא אייך״ [אנו עדיין הולכים אליכם], השיב לו הרב ״מיר גייען צוא אייך״ [אנו הולכים אליכם]. החזו״א לא ניסה להתנגד, ויחד הלכו לדירתו. כשנכנסו לחדרו הציע החזו״א שהרב ישב בראש השולחן, אולם הרב השיב: הרי כבודו הוא בעל-הבית, ישב נא אפוא הוא בראש. ישב החזו״א במקומו והרב התיישב בצד השולחן. אחרי שתיקה קלה פתח הרב בדברי תורה והרבנים שנלוו אליו לקחו גם הם חבל בדיון והעירו על דבריו, אולם ה״חזון איש״ המשיך בשתיקתו ולא התערב (כך נהג בשעתו הגרי״ל דיסקין ז״ל בעלותו ירושלימה – עי׳ ״עמוד אש״, ירושלים תשי״ד, עמ׳ קלה).

הרב פנה אליו ואמר: ׳הכרנו את ה׳חזון איש׳ שבכתב, ועתה נתכבד להכירו בעל-פה׳. אולם ה״חזון איש״ השיב: ״לא איש-דברים אנכי!״ (מחבר הספר ״פאר הדור״ [ח״ב, עמ׳ לד], מוסיף שם: ״דברי ה׳חזון איש׳ נאמרו בתום נפשי – – – שתקן מופלג היה – הוא היה אומר שאפילו ברכת המזון במזומן, שבה עוד שנים שומעים אותו מברך בקול – עינוי הוא לו״).

הרב מ״י אושפיזאי (שליט״א) [ז״ל], שהיה באותו מעמד, מספר כי הרב הוסיף והעיר לחזו״א על שהוא נמנע מלבקר בירושלים, באמרו שהנימוק שלו הוא ודאי, מפני שהוא רוצה להתרחק מכל צד של מחלוקת ומריבה. אולם, אמר הרב, כתוב בתורה ״ויחר ליעקב וירב בלבן״ (בראשית לא, לו), ויכולים לחשוב שהיה שם חרון-אף קשה ומריבה חמורה מצד יעקב, אלא בהמשך הדברים, מסיפא דקרא, מתברר שחרונו של יעקב ומריבתו התבטאו רק במלים ״מה פשעי, ומה חטאתי, כי דלקת אחרי״... (עי׳ ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 419-417).

אכן, בהמשך מסופר שם ב"פאר הדור", כי "כאשר הביקור התקרב לסיומו, ואחרי **שהרב** קוק התחיל לדון על ענין הלכתי חדש, אם יש איסור מחיקת השם בהתכת אמהות-עופרת של ספרי קודש, שמייצרים במכונת הדפוס החדישה – הקרויה "לינוטייפ" – והשמיע פלפול גדול ועמוק על נושא זה, התנער לפתע ה"חזון איש" משתיקתו, ושאל את אורחו בתמימות ומתוך גישה עניינית-מציאותית, בקול מבוייש כל שהוא: – "שמא נזדמן לו אי פעם לראות איך הן עשויות המלים והאותיות שנוצקו ב'לינוטייפ'? כמדומה שהן הפוכות, ואם כך הלא אין כאן שום ענין של מחיקת השם".

והנה הרישא של הדברים על הרב, שכאילו השמיע "פלפול גדול" כבר מוכיחים שמוסר הדברים לא דייק ביותר. המכיר את דרכו של הרב בלימוד, יודע שאינו גורס כלל פלפולים, אלא בירורי-הלכה ישרים, ובאחת מאיגרותיו מיפו לת"ח צעירים בירושלים (כ' אייר תר"ע) הוא כותב: "ובדרך דרישת ההלכה ראוי – – – שלא להתגדר בפלפולים, כי אם לכתוב לא בדרך פלפול כי אם בהארה כללית – – – והכל בדרך פשוט וישר – – – וזהו דרך הראשונים – – – והחידושים היותר טובים באים, כשאין מכוונים לחדש ולפלפל, כי אם להאיר ולברר את הפשוט והכללות" (אגרות הראי"ה א, ירושלים תשי"ג, אגרת צחר, עמ' שלז).[75]

וראה בהרחבה דברי הגרש"י זוין ז"ל בספרו "אישים ושיטות" (תל-אביב תשי"ב, מעמ' 209 עד עמ' 242, מהדו"ב עמ' ריג-רמח), על משנתו הברורה והישרה של הרב בהלכה בכלל ובתשובותיו בפרט.

וידוע כי מרן ה"חזון איש" זצ"ל, אשר סדר עיונו ולימודו היה בכיוון ישר למיצוי ההלכה, העריך מאוד את דרך הלימוד והפסיקה של מרן הרב זצ"ל. הר"מ דייטש (שליט"א) [זצ"ל], שהיה קרוב ומקורב אל ה"חזון איש", מוסר שהוא זירז אברכים מעולים ממושפעיו, לעיין יפה בספרי ההלכה של הרב, באמרו להם, כי "דרך הלימוד ובירור ההלכה של הרב, הוא לאמיתה של תורה"[76] (מובא במועדי הראי"ה סוף פרק טז).

ואף הסיפא של הסיפור, נראית תמוהה ביותר מבחינת ההגיון הישר: וכי יעלה על הדעת, שרב-פוסק ירשה לעצמו לדון בשאלה של איסור והיתר, על דבר שאיננו מכיר כלל מה טיבו? משל למה הדבר דומה, שמישהו היה מספר לנו על רב מסוים, שדן בשאלה של

---

75. בהמשך לאמור, ראוי להביא כאן הדרכה של הרב שנמסרה לנו מפי הרש"ב ורנר (שליט"א) [ז"ל]: "אמר לי הרב, לימוד טור עם בית-יוסף מיישר את המחשבה בכיוון של פסיקה הלכה למעשה". ומקביל לזה המובא בספר שבט הלוי חיו"ד סי' נז: בנעוריו היה החזו"א לומד הרבה טור ובית יוסף, והיו חבריו לועגים לו, אבל הוא המשיך בדרכו, כי היה ברור לו שלימוד תורה לשמה מחייב הכוונה להלכות פסוקות. ועי' ליקוטי הראי"ה א עמ' 59-58.

76. חבר-נעורי הרב שמעיה שאנן ז"ל מוסר: באתי פעם אל החזו"א לשאול על כמה דברים, ובין היתר שאלתי אותו על שינוי ההברה בתפילה [מאשכנזית לספרדית], החזו"א השיב לי שאין לשנות את ההברה. לא הצגתי את עצמי כתלמיד "מרכז הרב". והנה המשיך החזו"א והוסיף שגם הרב קוק הי' מקפיד שלא לשנות את ההברה. עי' מועדי הראי"ה עמ' 530.

סירכא, מבלי שראה מקודם איך נראית ריאה.[77] אלא שבנידון דידן, אין אנו זקוקים כלל לסיוע כלשהו מצד יושר ההגיון. ובידינו הוכחה מפורשת, המפריכה מכל וכל את הסיפא של הסיפור: שכן סברא ישרה זו, שכאילו השמיע אותה ה'חזון איש' **בסוף** "הפלפול הגדול והעמוק" של הרב, ושכאילו היא עושה למיותר את כל האמור, סברא זו עצמה מופיעה בתשובה ארוכה ומפורטת של הרב, שנכתבה כבר בשנת תרמ"ח, ונדפסה בספרו "דעת כהן" (סי' קסא). את הסברא הזאת מביא הרב בפתח-התשובה בשם אביו, הרב ר' שלמה זלמן ז"ל. השאלה נתעוררה כשהרב עסק בהוצאת הקובץ "עיטור סופרים", ואביו הרב ר' שלמה זלמן ז"ל, נסע לווילנא לטפל בהדפסה. האב עורר את השאלה אצל הבן, ואבי-הרב עצמו עמד על עניין **הכתב ההפוך**.

וכך כותב שם הרב: "בדבר מה שהעירני כבוד אבא הרב שליט"א, בשבתו כעת בוילנא, להשגיח על הדפסת ה'עיטור סופרים', אם אריך למיעבד מה שהמדפיסים סותרים **אותיות השם** אחרי ההדפסה, אם אין בזה משום **מחיקת השם**? ודן כבוד מר אבא שי', אולי מצד שאין הכתב כסדרו ורק **הפוך** אינו כתב,[78] וכן העיר בהתכת הסטאראטיפין (האמהות). שהם נעשים יותר לקיום, אם יש בזה בכלל מאבד דברים שבקדושה, ולא תעשו כן לד' אלוקיכם?" וכאן ניגש הרב הצעיר, בן העשרים ושלוש, לבירור השאלה, בדרך של "משיב" גדול, שהוא רואה בשאלה צדדי עיון הרבה יותר משהעלה השואל בדעתו, והוא מתחיל לדון בכל אחד ואחד מהם ברוחב בינתו. וכך ממשיך הרב בתשובתו ואומר:

> דרך מחקר דין זה לעניות דעתי יפרד להרבה ענפים, הראויים להתברר בפי בעלי אסופות, רבנן גאוני הדור שליט"א, הלא המה:

---

77. ומאידך גיסא, דומה שהסיפור הבלתי מדוייק הזה, יש בו משום פגיעה בצדקתו ובמידותיו של החזו"א: הרי כאן היה הרב אורחו, שהגיע יחד עם פמליא שלמה של תלמידי-חכמים, והאמנם לא זכר החזו"א את המסופר במסכת מועד-קטן (דף ה, א), על תלמידו של ר' ינאי "דכל יומא הוה מקשי ליה, ובשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה", בכדי שלא לפגוע בכבוד תורתו בפני עם ועדה – ואיך יעלה על דעתנו שהחזו"א אשר היה זהיר ביותר גם בכבודם של בני תורה צעירים, יסתור את דברי **הרב** בפני רבים (ואם בכדי להעמידו על האמת, הרי שערי כתיבה לא ננעלו ויכול היה להעביר לו השגתו על דבריו בצורה הצנועה והמכובדת ביותר).

78. ואחד גדול מלפני כמה דורות, הגרי"ט ווייל ז"ל, בנו של הגאון בעל "קרבן נתנאל", מעלה באמת סברא זו, ורואה בה את הטעם המרווח להיתר פיזור האותיות, ובתשובה מכתב ידו שנדפסה ב"הנאמן" (ניסן-אייר, תשל"ג), הנה תחילה סבור הוא "דחיבור אותיות הדפוס לא הוי כתב כלל – וזהו ההיתר לבעלי הדפוסים, שלא מיחו בהם גדולי ישראל", אולם לאחר מכן הוא כותב: "ויותר נראה היתר, כי האותיות הנקבעות בדפוס, הרי נקבעו **למפרע**, ולא הוי **שם** כלל בכתיבה, ושמשום הכי מותר לפרקן תמיד כי אין כתיבת **השם** בהיפך האותיות".
אולם, כפי שנראה להלן, העמיק **הרב** חקר שמא גם במצב זה יש מקום לאיסור, ואף "רבנן גאוני הדור" אשר דנו בדבר, גם הם לא סמכו על היתר המהפך ומצאו דרכי היתר יותר מרווחים.

א) ראוי לברר אם איסור מחיקת **השם** אינו כי אם בהיותו כתוב בעניין שנקרא עפ"י דין תורה **כתב**, או בכל ענין שיקרא השם אסור למוחקו. אעפ"י שלענין שאר דינים אינו כתב?

ב) אם כתב שנכתב **הפוך** חשוב כתב או לא?

ג) אם דרך סידור האותיות במכונת מכבש הדפוס הוא חשוב כתב מטעמים אחרים, לבד מה שהן **הפוכות**?

ד) אם סתירה והפרדת האותיות חשובה מחיקה גמורה, או לא?

ה) אם יש מקום להקל בזה מצד שהשמות לא נכתבו **לשמן**?

ו) אם יש מקום להקל במחיקה כזאת, שאינו מכוון לדרך השחתה רק לתועלת? ונעיר בהם קצת בע"ה דבר דבור על אפניו.

יש להניח, אפוא, כי במאורע שלפנינו, כשפתח הרב בנושא זה, הזכיר מיד את נקודת המוצא – הכתב ההפוך.

ונראין הדברים, שהמספר על המאורע, הרב שלמה כהן ז"ל, לא דייק בשמועתו, ולא שם לבו שהערת ה"חזון איש" שנאמרה-שנלחשה כדברי המספר "בקול מבוייש כלשהו", לא **בסוף** דברי הרב נאמרה אלא **בראשם**, אחרי שהרב עצמו פתח ועמד בעניין הכתב ההפוך, ולא כסותר בא ה"חזון איש" אלא כמסייע, וכמקובל כשעוסקים בשאלה שכבר דשו בה רבים, גם הוא ואמר בלחש – כנראה – "כן, הרי זו בעיית האותיות ההפוכות".

כאמור בתחילת ניתוחו של הרב לעיל, אין הוא מקבל את הדעה הפשוטה, לכאורה, שכיוון שהכתב הפוך הוא, אין כאן מקום עיון כלל, אלא מרחיב את הדיבור שמא "בכל ענין שיקרא **השם** אסור למוחקו", וגם מה שאינו נקרא כתב, ובהמשך התשובה שם הוא מבאר: "דמידי **כתב** כתיב בתורה? לא כתיב רק ואבדתם את שמם, לא תעשו כן לד' אלקיכם, וכיון ששמו כאן, אולי יהיה גם כן שלא בכתב, מכל מקום אסור לאבדו?" (עמ' רצה). והרב ברוב בקיאותו מביא ממרחק לחמו, ומציין שקדם לו הגאון בעל ה"נתיבות", בספרו "תורת גיטין", וחקר: "אם מה שאינו **כתב** יש בו משום איסור מחיקת **השם**"? והרב ממשיך לדון שם בעומק בפרטי הנושא, עיין שם.

[ומענין, שהגאון ר' צבי-פסח פראנק ז"ל, בתשובה בנושא זה לישיבת 'חיי-עולם' בירושלים, מביא את הגמ' (שבת קד, א), על כתב שבלוחות שהוא נקרא מבפנים ומבחוץ, ופירש"י "ונקרא מבחוץ – האותיות הפוכות והתיבה הפוכה", והנה התורה קוראת לזה **כתב**, שנאמר (שמות לב, טו) לוחות **כתובים** משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים' (הר צבי, יו"ד סי' רלג)].

לצערנו, לא הגיעו לדפוס סיומן של שתי התשובות, לא של הרב ולא של הגאון ר' צבי-פסח פרנק ז"ל, ואין אנו יודעים מה העלו במסקנות דיוניהם. וחבל על דאבדין.

ולעומת זה מצינו שמרן הגאון הנצי״ב ז״ל מוולוז׳ין, שהכיר יפה את מלאכת הדפוס, אחרי שהדפיס את ספרו הגדול ״העמק שאלה״, וידע שבסידור לדפוס האותיות הן הפוכות, אינו מעלה כלל את העובדה הזאת, אפילו כסניף להיתר, ובספרו שו״ת ״משיב דבר״ (ורשה תרנ״ד, ח״ב סי׳ פ), בתשובה על בעיית שריפת דפי ההגהות [הקארעקטין], הוא כותב: – ״עד שאנו חוקרים על הקארעקטין שכבר נדפסו, נקום ונצווח כמו כן על סתירת אותיות של **שם** שנסדרו ביד המסדר, והרי זה כמו מוחק, כמו שכתב בהגהת הרמ״א או״ח סי׳ ש״מ לעניין שבת, דאסור לשבור עוגה שיש בה אותיות משום מוחק – – – ומכל שכן לענין איסור דלא תעשון כן לד׳ אלקיכם, דסותר הרי זה כמוחק״.

ואם כך קבע מרן הנצי״ב ז״ל, ביחס לאותיות שכל אחת עומדת בפני עצמה, ורק הסדר צירף אותן לקשר אותן יחד, על אחת כמה וכמה ביחס לאותיות הסדורות בלינוטייפ שהאותיות מחוברות בהן ביציקה וכל השורה מהווה מקשה אחת. ולדעתו שם, ״עיקר ההיתר הוא (גם ביחד לקארעקטין וגם ביחס לפיזור האותיות) משום שאף על גב דסתמא לשם קדושה קאי, מכל מקום אם כיוון בפירוש **שלא לקדש**, ודאי אין בהם קדושת אזכרה״.

וזו גם מסקנתו של הגאון רשכבה״ג רבי יצחק-אלחנן ז״ל מקובנה, בתשובתו הארוכה בענין הקארעקטין: ״כיון דמתחילתם לא נראה לקרוא בהם, לא חלה עליהם קדושה מעולם, וסתמא בזה הוי כאילו היתנה בפירוש״ (עין יצחק, ווילנא תרמ״ט, ח״א, או״ח סי׳ ה אות יד).

אלא שהגאון ר׳ יצחק-אלחנן ז״ל מוסיף אח״כ ואומר: ״ועוד יש לומר כי יש לנו עצה לתקן הדבר שלא יהיה שום חשש, היינו להתנות **בפירוש**, בעת שמדפיסין העלים הראשונים של אלו הקארעקטין, שיאמר בפיו בפירוש שלא יחול עליהם דין קדושת כתבי הקודש, ואז בודאי אין חלה עליהם קדושת כתבי-קודש״ (שם אות טז). ועי׳ תשובת הגאון ר׳ ראובן הלוי ז״ל מדינאבורג, בספרו של אחד-מיוחד מחכמי ווילנא, הגר״מ קריינעש ז״ל – ״אהל משה״.

והמפתיע הוא, שבחידושי ״חזון איש״ ליורה-דעה (מהדורת בני ברק תשכ״ב) סי׳ קסד אות ג, דן מרן ה״חזון איש״ ז״ל ב״דין הקארעקטין, שדנו בזה בדור שלפנינו ז״ל״, ונוסף לנימוק שלא נכתבו לשם קדושה, הוא מעלה גם את צד ההיתר שנדפסו על ידי מכונה ולא בידי אדם וכו׳. ברם, אינו מזכיר כלל את בעיית פיזור האותיות ההפוכות והסברא הפשוטה, לכאורה, להיתר גמור. ובסוף דבריו גם הוא מייעץ (כהצעתו של הגאון ר׳ יצחק-אלחנן ז״ל שהובאה לעיל), להתנות עליהם בשעת הדפסתם שאינם לשם ״כתבי קודש״, ומוסיף: ״אלא לשם קיבוץ אותיות בעלמא״ – ותוספת קטנה זו רומזת כנראה שתנאי זה יועיל גם לענין פיזור האותיות, ומשמע שלמעשה גם הוא לא סמך כלל על סברת האותיות ההפוכות.

*

עם תום הביקור בבית ה"חזון איש", יצאו כולם למקום הנחת אבן-הפינה שהיה מלא תלמידי חכמים ובני תורה. לאחר דברי פתיחה נתכבד הרב לשאת דברי ברכה, והנה זכה ציבור הנוכחים לראות מחזה מופלא של כבוד-התורה: כשקם הרב לנאום, קם לכבודו ה"חזון איש" ממקום מושבו, והוא נשאר עומד כל הזמן על רגליו, עד תום דבריו של הרב (המאורע פורסם ב"פאר-הדור", ת"א תשכ"ט, חלק ב עמ' לב, מפי נאמן ביתו של ה"חזון איש" הרב שרגא פייבל שטיינברג ז"ל[מח]). ואיש בני-ברק, ממעולי ישיבות נובהרדוק, עסקן-המצוות הרב צבי כגן (שליט"א) [ז"ל] (המופיע בתמונה של החגיגה, שם עמ' לג, כשהוא עומד ליד החזו"א), מוסיף ומספר כי כשנאומו של הרב התארך, היה מי שהציע ל"חזון איש" שיחזור לשבת, אולם הוא השיב-הגיב קצרות כדרכו: "די תורה שטייט"! (התורה עומדת!)" לאמור: כל זמן **שהתורה** עומדת אין אני מרשה לעצמי לשבת (מובא במועדי הראי"ה סוף פט"ז).

*

כשחזר הרב ירושלימה ונודע ברבים שהרב ביקר בביתו של גדול אחד שהגיע מחו"ל (וכאמור, אז עוד לא נודע טבעו ברבים), ולא עוד אלא שנזדרז והקדים לבוא אליו, לפני שאותו גדול ביקר אצל הרב, עורר המעשה תמיהה רבתי: ראשית – עצם הביקור, שכן היה ידוע, ככתוב לעיל, שגדולי הגדולים המגיעים לארץ, רבנים ואדמו"רים מפורסמים, היו באים להקביל פני גאון ישראל, רבה של ירושלים, רבה של א"י כולה, ואף לא היה מקובל שהוא יחזיר להם ביקור (ופעם אחת החזיר הרב ביקור לאדמו"ר מפורסם, והתרעם על כך הישיש ר' נחמי' ירושלמי ז"ל, רבה של ליובאן, ובא אל הרב וטען שאין זה מכבוד תורתו של הרב); ושנית – שבמקרה זה נזדרז הרב והקדים לבקר את אותו גדול, עוד לפני שההוא ביקר אצלו, וזה הלא היה לגמרי לא כפי הנהוג.

כששאלו את הרב לפשר הדבר, הפליג הרב בשבחו של ה"חזון איש" (אחרי שכבר הספיק לעיין בספריו), ואמר: "משנתו סדורה לו בפיו כמו אצל רבי דוד'ל מקארלין ז"ל" [ומשמעות אמירה זו היא: אילו היה עולה ארצה הגאון ר' דוד פרידמן ז"ל מקארלין, כלום לא הייתי מקדים והולך לבקרו?! עי' להלן עמ' 218]

*

סח לי הרב ר' בנימין צבי-יהודה רבינוביץ-תאומים ז"ל, כי היה נוכח בשעה שת"ח אחד הביע תמיהתו בפני הרב, על שה"חזון איש" אינו עולה לירושלים לבקר אצל הכותל המערבי, והרי אמרו חז"ל שמעולם לא זזה שכינה מהכותל המערבי? ועל כך הגיב הרב ואמר: "גופו של ה'חזון איש' הוא נרתיק לשכינה!" [עי' רמב"ן דברים יא, כב].

*

בקיץ תרצ"ה, כשהרב שכב על ערש-דוי ונודע שהוא חולה אנוש, הקיפה החרדה לשלומו את כל הארץ. הרב מ"י אושפיזאי (שליט"א) [ז"ל] מספר, כי הוא מסר ל"חזון איש" פרטים על מחלת הרב, וכששמע על חומר המצב זלגו עיניו דמעות. הוא שלח אחר

כך שליח מיוחד אל הרב והודיע שהוא רוצה לבוא לבקרו. הרב, שנתגלה בראשונה ל"חזון איש" בימי נעוריו כמתמיד גדול ושקדן עצום, נתגלה לו באחרונה בדאגתו העמוקה לשקידת התורה, והוא השיב לשליח ואמר: "'החזון איש' הוא מן השקדנים היחידים שבדור, ואני חס על ביטול התורה שלו. אנא מסור לו שאני מבקש שיתפלל עבורי בביתו"... (ועי' מועדי הראי"ה מעמ' 540-539).

*

"'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד' (דניאל יב, ג) – מה כוכבים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות, אף צדיקים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות. ומה כוכבים אין אורו של זה דומה לזה, אף צדיקים כן – – – ומה כוכבים רמים ומנוטלים על כל באי העולם, כן צדיקים רמים ומנוטלים על כל באי העולם" (ספרי פ' עקב, על הפסוק למען ירבו וגו').

על כל דברי האגרות

"ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים", ולא רק עולמו הוא, אלא גם עולמם של עושי דברו, שליחיו הנאמנים, הצדיקים המועטין אשר שתלן בכל דור ודור.

מתיקים שונים, משפוני-טמוני גנוזים, נלקטו-נאספו עלים צהובים, איגרות-איגרות "מזמן-זמנם-זמניהם", מאשר נשלחו מקרוב ומרחוק אל מרן הגראי"ה קוק זצוק"ל, מאז "החל רוח ד' לפעמו" בעריכת "עטור סופרים", בהיותו סמוך על שולחן-גבוה של חותנו הגאון האדר"ת ז"ל, ועד "הוכן כסאו בציון וירושלים" (כחזון רוחו של דודו-זקנו הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל).

כבר בשחרית ימיו פנו אליו ברוב כבוד והדר, נשאו אליו עיניים בחרדת קודש, שכן סמך ידיו הכהן הגדול מאחיו על ראש הרב הצעיר, שכן פסק מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל: "הוא גדול אמיתי בתורה!" וגדלות תורה אמתית בפי ההוא סבא קדישא, משמעותה לא רק יֶדע, אלא כלולה היא מכל מ"ח המעלות שהתורה נקנית בהם.

וברבות הימים, וברבות המשרות על שכמו, בעלותו לארץ-הקודש ובהתעלותו בעיר המקדש, נוסף כתר-שם-טוב לכתרה של תורה, ומרהיבים התארים המקוריים, התארים המגדירים, בראש האגרות אשר נשלחו אליו על ידי גדולי משפיעי המוסר בדור הקודם:

> המפורסם בקצוי ארץ בגאון תורתו, חכמתו וצדקתו, ובנועם מידותיו העמוקות והנשגבות באור התורה, אוהב עם ישראל במסירת הנפש (הרה"צ ר' נתן-צבי פינקל ז"ל, "הסבא" מסלבודקה, מהדו"ב סי' רב);
>
> כליל המעלות והטוהר (הרה"צ ר' ירוחם לוואוויץ ז"ל, הרועה הרוחני של ישיבת מיר, מהדו"ב סי' שכג).

כיוצא בזה מרשימים מאוד תוארי הכבוד המוענקים לו בפי כתבם של גדולי ישראל, גאוני ליטא ואדמור"י פולין, שאינם רגילים להפריז במידותיהם. חידושי תורתו המאירה שנדפסו בקבצים שונים, תשובותיו הבהירות על שאלות חמורות שהגיעו למרחקים, הם שהעמידוהו בשורה הראשונה של גדולי דורו. דרכו בקודש במידות חסידות מופלאות של דקדוקי מצוה, באורח חיים למעלה למשכיל, הם שייחדוהו בין צדיקי דורו. עד יומו האחרון היה הוא הכתובת הראשית לכל המצוות התלויות בארץ ובעלי ההוראה המובהקים תורה בקשו מפיהו:

> בתוך ד' אמות של הלכה ראינו בו את הגאון בה"א הידיעה. הבקי העצום בכל חדרי התורה והחריף החודר לעומקה של הלכה ופוסק כחד מן קמאי (הגר"ר כץ ז"ל, רבה של פתח-תקוה).

ולא רק במצוות התלויות בארץ הורה ופסק. מכל פינות העולם היהודי פנו אליו, והוא השיב 'דבר-ד' זו הלכה' לשואליו:

> תשובותיו של הרב בהלכה 'קילורין הם לעינים'. אילו לא היה מוטרד בענייני הרבנות הראשית ובכל הבעיות הבוערות בישוב, היה הוא "**המשיב**" הגדול של הדור (איש-ירושלים הגרש"א יודלביץ ז"ל, הובא לעיל עמ' 133).

חן המקום ודאי חפף על רבה של ירושלים, ואחר כן רבה הראשי של ארץ-ישראל, אולם הוא הרים את הרבנות הנכבדה הזאת בגאון רוחו, הוא העניק לה – להלכה ולמעשה – את ממדיה הכלל-ישראליים.

הנהגתו הרבנית-הציבורית רחבת האופקים ורבת האחריות – דבר ד' מירושלים לקרובים ולרחוקים, לעם ד' היושב בציון ולקהילות קודש בתפוצות הגולה, הנהגה אשר שורשיה מסורת וענפיה חידוש, הנהגה אשר קיבלה עוז ועצמה בכוח-הענקים של אישיותו התורנית-המוסרית הרוממה – זו הפנתה אליו "שואלין ודורשין" בכל אשר יעשה ישראל – שואלים בדברי תורה, בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר, ודורשים עצה והדרכה ומבקשים עזרה.

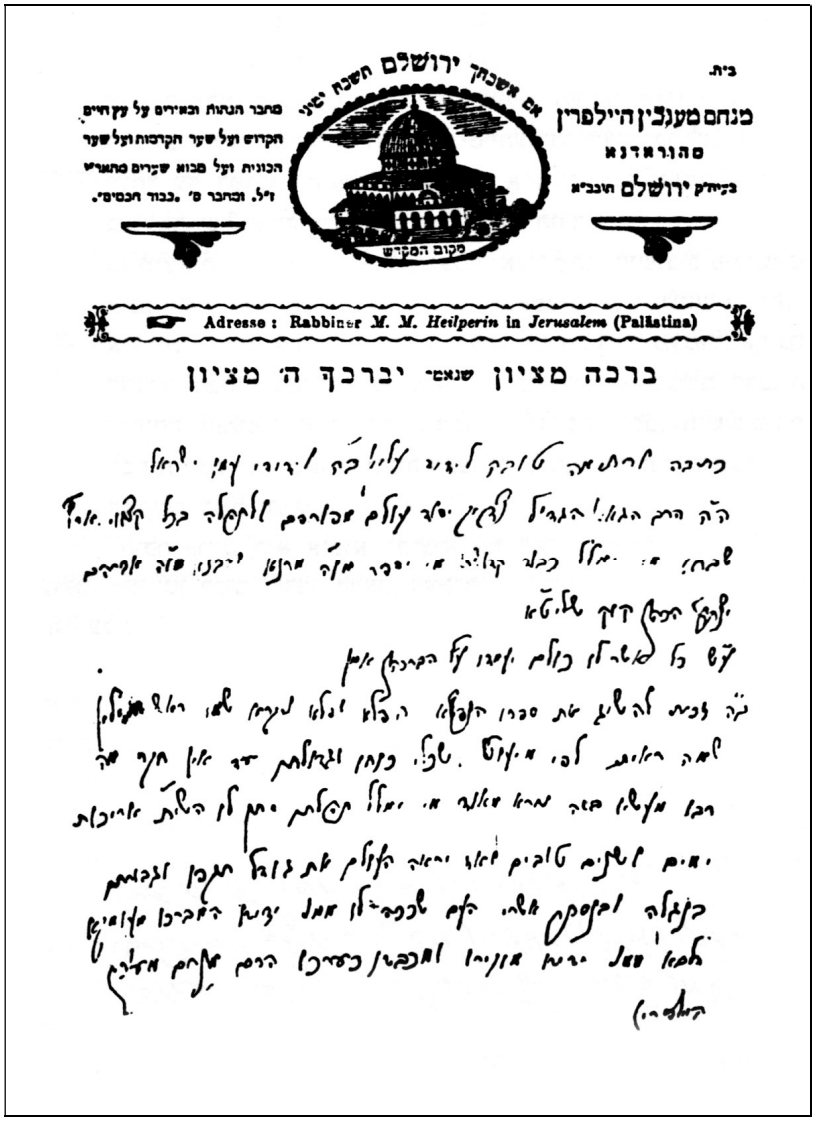
גאונים מפורסמים, אדמור"ים-מנהיגים, רבנים ותיקים, אליו הם פונים, אתו הם נושאים ונותנים בהלכות ציבור ויחיד, כי תל-תלפיות הוא לבעיות הכלל ולצרות הפרט, הפיות פונים אליו בשאלות והאוזנים כרויות לפניו לשמוע תשובות. הכל סומכים על רוחב דעתו, הכל בטוחים במיטב רצונו, ואם כי הכל יודעים רוב טרדותיו, אינם מטילים ספק במלוא תשומת לבו למשאלותיהם.

אסופת איגרות חלקית זו עדיין זקוקה לתוספות מרובות ולהגשה מתוקנת, ולא מעטות האיגרות אשר עדיין מחכות לגואלן, ומן הראוי היה לחכות עד שייבדקו כל הגנזים וכל המטמונות והיתה התמונה שלמה, אולם שתיים הן הסיבות המזרזות את הופעת אסופה בלתי מושלמת זאת:

> א) הנה מלאו עתה שנות יובל מאז העלות נשמתו הטהורה של מרן הרב זצ"ל לגנזי מרומים, ורבים רבים יתעוררו וישתוקקו לעמוד יותר ויותר על דמותו המופלאה, על קסם אישיותו, ועל מעמדו הייחודי בעולמה של תורה ובעולמם של גדולי תורה.
>
> ב) נמצאים, לצערנו, לא מעטים אשר מתוך חישובים פוליטיים אינם חשים כלל לכבודה של תורה, ומתאמצים הם לטשטש את זוהר אישיותו, לגמד את שיעור קומתו, להעלים את גודל מעמדו, אף גם להציגו כבודד במועדו, כמנותק, כביכול, מעולם הרבנות הותיקה. תמימי-דרך נתפסים לסילופים אלו בתום לב, וחוששים הם לפתוח לבם למורשתו הרוחנית העצומה, למימי-הדעת שלו אשר "מן המקדש המה יוצאים".

חובת קודש היא, איפוא, להוציא את האגרות אשר לפנינו לאור עולם, ישוטטו רבים ותרבה הדעת, דעת תורה ודעת גדול תורה – זכותו תגן עלינו.

הקדמה ל"אגרות לראי"ה", ירושלים תשמ"ו

איגרת מרא-דרזין, מגדולי המקובלים, צדיק נשגב ואיש-מופת ז"ל
(נדפסה ב"אגרות לראי"ה", מהדו"ק עמ' פט, מהדו"ב סי' קלא, עמ' ריא-ריב)

כבוד התורה

פרק במעלות המידות של מרן הרב זצ״ל

כבוד חכמים ינחלו (משלי ג, לה) – אין כבוד אלא תורה. תדע לך, מה אמר בראש דברי–הימים, אדם שת אנוש וכן כולן, ואין אתה מוצא באחד מהם **כבוד**, עד שמגיע ליעבץ, שנאמר (דברי הימים א׳, ד, ט) ויהי יעבץ **נכבד** מאחיו, למה כתוב בו **כבוד**, על שייגע בתורה, הוי **כבוד** חכמים ינחלו. שמות–רבה פ׳ לח, ו

כבוד תורה קאמרת? – כבוד תורה דיחיד חמור! מגילה ג, ב[79]

״ודאי כך היא חובתנו, לכבד כל מי שהוא מבניה של תורה, ובדורנו זה שכבוד התורה הושפל עד עפר בעוה״ר, יש לעשות חומרות וגזירות בזהירות כבוד התורה מכל החומרות שבעולם״.
שו״ת אורח משפט, סי׳ קיב,עמ׳ קכד

דברי מרן הרב זצ״ל, אשר הוצבו בראש פרק זה, דברים שנכתבו בענוות-צדק בשעת ויכוח חריף עם ב״ד מסוים שחלק על הוראתו,[80] הם-הם ששימשו לו לקו ולמשקולת לאורך ימיו ולמרחב מעשיו. אלה הדברים – הם הבסיס, היסוד והשורש לכל אשר יסופר להלן, לקשת הרחבה של המעשים הקשורים באישי-תורה שונים. הצד השווה שבהם הוא – שכולם אומרים כבוד ״לבניה של תורה״, שכולם נותנים יקר לגדוליה ולחכמיה, ללומדיה ולעושי דבריה.

בעלות הרב על כיסא רבנות יפו, עיכב את נסיעתו הראשונה לבקר במושבות, עניין שראה אותו כדחוף ביותר, משום כבוד-התורה של הגאון ר׳ יצחק בלזר ז״ל (תלמידו הנאמן של הגאון ר׳ ישראל סלנטר ז״ל), שעלה לארץ באותו שבוע. הרב חשש שאם

---

79. ״בענין כבוד התורה, הלא ידועים הם דברי הגמרא בפרק קמא דמגילה, דחמור הוא יותר מתלמוד-תורה. כי יסוד הכבוד של התורה, הרי הוא בא מההשפעה של כל קניין התורה שנתעצם בתלמיד החכם, ושהוא מתעלה בכל פעליו והדרכותיו. ודומה הדבר לחומר ברכת-התורה שעולה יותר מכל כוח התורה, וכדאמרינן בגמרא דהפועלים (בבא מציעא פה, ב), על הפסוק על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי ״שלא ברכו בתורה תחילה״, שזה בא מכוח מניעת הכבוד של התורה, כי רגשי הכבוד הם הַמְחַיִים בלבבות את כל ערכה של תורה, הם המעוררים כבוד-שמים וכבוד היהדות הנאמנה כולה״ (מתוך מכתב-הברכה ליובלו של הרב דוב-אריה לוונטהל ז״ל, הסכמות הראי״ה סי׳ קג).

80. עי׳ לעיל עמ׳ 159-132.

הוא יעדר אז מיפו, לא יקבלו פניו כראוי לגאון תורה ויראה שכמותו (ראה מכתבו לחותנו האדר"ת ז"ל, ז' תמוז תרס"ד, אורח משפט עמ' רנד), ומצות-עשה דכבוד-תורה חמורה מאד היתה בעיניו.[מט]

הערכה עמוקה ויחס חם גילה הרב לתלמיד אחר של הגרי"ס ז"ל, אשר עלה בסוף ימיו לירושלים עיה"ק, הגה"צ ר' **נפתלי אמסטרדם** ז"ל. באיגרת אליו הוא כותב: "שלום וברכה מקודש לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון המובהק, צדיק ונשגב, מוהר"ר **נפתלי אמסטרדם שליט"א** – – – על דבר המוסד הנשגב 'אסף נדחים' שדגל הדר"ג מתנוסס עליו, – – – לעשות רצון צדיק חפצתי, ואדברה נא נגד כל קהל עם ד' בארצנו הקדושה ובכל תפוצות הגולה, כמה מעלות גדולות וקדושות לבית הגדול הזה. – – – ואקוה שכל יודעי שם הדר"ג ומכירי צדקתו הרבים בישראל ב"ה, יתאמצו בכל כוחם לחזק ולאמץ את המפעל הגדול הזה, אשר כוננו ידי צדיק כביר כבוד גאונו שליט"א" (אגרות הראי"ה א, אגרת קעה, עמ' רכב).

*

הרב העריץ מאד את הגאון ר' דוד פרידמן ז"ל מקארלין (עי' לעיל עמ' 212), והעריך את דרך לימודו המיוחד: בירורי-הלכה רק מתוך סוגיות הש"ס ושיטות הראשונים, ובאחת מתשובותיו של הרב הוא מזכירו בתואר גדול הדור, תואר נדיר מאוד בעטו של הרב: "בעניין הקרבת הקרבנות בזמן הזה, מצד עיכוב הידיעה בכיוון מקום המזבח – הנה האריך בזה גדול הדור הגר"ד מקארלין בספרו 'שאילת דוד', בקונטרס 'דרישת ציון וירושלים', במאמר ראשון – – – עיין שם בדבריו הקדושים" (משפט כהן, סי' צא).

הרא"י זסלנסקי ז"ל (עורך הירחון התורני "שערי ציון") כותב:

"מרן הרב זצ"ל לא האריך לברר ולבאר את הספק אם שביעית נוהגת באדמת הפקר [עי' שו"ת "משיב דבר" למרן הגאון הנצי"ב ז"ל דף נח, ב] מפני אימת רבו, כידוע גודל צדקתו וחסידותו לכל מי שזכה להתבונן בדרכיו הקדושים והטהורים. סימן לדבר: בכל המשא ומתן של הלכה במבוא לספרו "שבת הארץ" לא התווכח ולא נשא ונתן בדברי הגאון הנצי"ב ז"ל, אם כי בדברי הגאון "**בית הלוי**" [להגרי"ד סולובייצ'יק ז"ל] הוא כן מפלפל. והטעם ברור ומובן שלא רצה להתווכח עם רבו, משום כך הוא מזכיר (ב"שבת הארץ" פ"א הל' ג ועיי"ש בקונטרס-אחרון סי' ד) רק ברמז את הספק לענין שביעית באדמת הפקר" (כתבים ג, ירושלים תשכ"ז, עמ' כא).

*

סח לי רבי שמואל הכהן ויינגרטן ז"ל: נזדמנתי פעם לבית הרב. כשראני הרב, חש מיד לקראתי, ושאלני אם יודע אני להשתמש במכונת כתיבה, כי בידו תשובה בענין היתר עגונה, שהוא רוצה למהר לשלוח אותה לתעודתה, והמזכיר משום מה נעדר באותו יום.

תשובתי היתה חיובית, ומיד התישבתי להעתיק את הדברים. והנה תוך כדי כתיבה נזכרתי, שבנושא זה דן מרן "החתם סופר" ז"ל באחת מתשובותיו, והתפלאתי שהרב שהיה בקי בתשובות גדולי האחרונים בכלל ותשובות החת"ס בפרט, אינו מזכיר את החת"ס. לאחר שגמרתי, הרשיתי לעצמי לשאול את הרב על כך, ותשובתו היתה: "במהלך הדיון בתשובה הזאת, הנני סותר כמה מהראיות של החת"ס באותה תשובה, ומשום שכבודו של החת"ס גדול בעיני, סבורני שאין זה ראוי להזכיר את שמו בכגון דא, שלא לפגוע בכבוד תורתו".[81]

*

יחס-הכבוד העמוק כלפי החת"ס, מסורת היתה בידי הרב גם מבית חותנו הגאון האדר"ת ז"ל. כשרב-גאון "עילוי" צעיר, הרשה לעצמו להתייחס לא בכבוד הראוי להוראה מסוימת של החת"ס, הגיב על כך האדר"ת בחריפות מרובה וכתב על פנקסו:

> נבהלתי לשמוע – – – דברים כאלה על אור עולם החתם סופר ז"ל, אשר בצדקתו ורוחב לבבו כפתחו של אולם, הוא כאחד הראשונים, ומי כמוהו מורה בכל חדרי תורה, ובעוונות הרבים רבו הקופצים בראש, שלא למדו כל צרכן ולא שימשו כל עיקר שימוש תלמידי חכמים – – – על דרך שר התורה, עמוד ההוראה החתם סופר ז"ל, אשר גם **בשימוש רבותיו [הכהן והלוי**, רבי נתן אדלר ורבי פנחס בעל ההפלאה] אין דוגמתם בין אבירי הגאונים.
>
> האחד בדורו, הרב שמואל קול, ת"א תש"ל, עמ' 202[82]

[ואנא עובדא נוספת ידענא, שרב גדול בתורה שחיבר ספרים חשובים, כתב קונטרס של השגות על ספרי ה"חזון איש" זצ"ל, וכשעמד להדפיס את דבריו, בא אל הגריא"ה הרצוג ז"ל לבקש את הסכמתו. השיב לו הרב הרצוג ז"ל שאין הוא מוכן לתת לו הסכמה, ולא עוד אלא שלדעתו אין זה נכון כלל לפרסם את קונטרס ההשגות, בכדי שלא לפגוע בכבוד-תורתו של ה"חזון איש". והסביר הרב הרצוג ז"ל ואמר: כשתוך כדי משא ומתן של הלכה משיגים על גדולים, ואפילו מן הדורות הקודמים, הרי כך היא דרכה של תורה, ואפשר להשיג גם על ה"חזון איש", אולם ריכוז של השגות בסיטונות, יש בזה משום פגיעה בכבודו ובסמכותו התורנית – וזאת אסור לעשות כלפי גדול-פוסק משיעור קומתו של ה"חזון איש".]

---

81. ומצאתי שכך נהג גדול מפורסם בדור קודם: "סיפר הרב הגאון ר' לייביש וועבר ז"ל, מגדולי התלמידי חכמים שבירושלים, שפעם נשא ונתן עם הגאון רש"ז מלובלין ז"ל (בעל "תורת חסד") בסוגיא אחת בענייני חלה, ובתוך הדברים תמה הר"ל: הלא יש על זה תשובה ערוכה בספר **'צמח צדק'**, ומדוע איפוא אין רבינו מזכירה? השיב לו הגאון: יש אשר לפעמים צריך לומר שלא כדברי הרבי, ועל כן איני מזכיר דעתו כלל, שלא אהיה ח"ו כמורה הלכה שלא כדברי קדשו" (תולדות הגאון רש"ז מלובלין, ירושלים תשל"ז, עמ' 22).

82. עי' ליקוטיה הראי"ה ג, עמ' 244-243. אדר האדרת, סוף סדר הפרשיות לארר"ת לבראשית, עמ' שנב.

סיפר בן אחיו של הרב, הרב רפאל הכהן קוק ז״ל, רבה של טבריה: מעשה בשאלת ריאה שהובאה לפני דודי מרן הרב זצ״ל בירושלים ע״י ראשי השוחטים, רבי אליהו ראם ורבי יעקב מנדלבוים. רבי יעקב העיר ששאלה כזאת עוד לא היתה לפניו. כשראה הרב את השאלה, אמר כי שאלה זו כבר נזכרת בספר ״דעת תורה״ להגאון המהרש״ם ז״ל מברעזאן, ומיד הביאו את הספר וראו שהוא מכשיר. לאחר העיון הצטרף גם הרב לדעת המהרש״ם והכשיר את הריאה. וכאן העיר השו״ב רבי יעקב מנדלבוים, שהרב בעל ״דרכי-תשובה״ מדגיש בספרו שלא לסמוך על פסקיו של הרב מברעזאן, כיון שהוא מיקל יותר מדי. נענה על כך הרב ואמר: ״ישנם שני סוגי גאונים, גאונים-יוצרים וגאונים-מאספים, מי משניהם עדיף? הוה אומר הגאונים-היוצרים. ראוי לנו אפוא לקבל דעתו של הגאון בעל ׳דעת תורה׳ שהוא גאון-יוצר, ולא דעתו של הגאון בעל ׳דרכי תשובה׳ שהוא גאון-מאסף״ (הדברים מובאים בספרו של הרא״י ברומברג ז״ל ״מגדולי התורה והחסידות״, ספר כא, ירושלים תשכ״ה, עמ׳ ר).

יחס ההערצה להגאון מברעזאן, גם הוא עולה ובא אצל הרב עוד מבית חותנו הגאון האדר״ת ז״ל.[נ] ומסופר כי אחרי פטירתו של הגאון רבי יצחק-אלחנן ז״ל מקובנה, פנה האדר״ת אל המהרש״ם והודיע לו, שמכאן ואילך הוא מקבל עליו פסקיו, ובכל שאלה אשר תקשה ממנו יפנה אליו (ואמנם התשובה הראשונה בחלק הראשון של שו״ת מהרש״ם, ווארשא תרס״ה, מופנית אל הגאון האדר״ת ז״ל).

[וכאן מקום להביא דברי ממלא מקומו של הרב, הגאון ריא״ה הרצוג ז״ל, בספרו ״היכל יצחק״ (אה״ע, ח״ב, סוף סי׳ מה, עמ׳ קסח): ״ובאמת מספיקה דעת הגאון ראש המשיבים אחרי רבינו יצחק-אלחנן ז״ל – מהרש״ם ז״ל – בלבד, כי קדוש היה הרב מברעזאן ז״ל, ומורה מובהק עד להפליא, שהשיב תשובות לאלפים לכל תפוצות ישראל, וד׳ היה עמו שהלכה כמותו, ונתפרסם שהיו ראיות שהסכימו עליו מן השמים, כידוע].

*

חיבה יתירה נודעה אצל הרב לתורתו של האדמו״ר מסוכצ׳וב, הגאון ר׳ אברהם בורנשטיין ז״ל, בעל ״אגלי טל״ ו״אבני נזר״, והוא המריץ את מעולי תלמידיו לעיין בספריו כראוי, ולהתבשם מעומק סברותיו ואיתנותם. הוא אמר: ״ה׳אבני נזר׳ הוא מן היחידים שנגשו לבירור הלכה בדרך הניתוח של ההבנה״.

וסיפר האדמו״ר הרביעי לבית סוכצ׳וב, הרב ר׳ חנוך בורנשטיין ז״ל, ששמע מפי הרב, כי בשאלה מסויימת היתה מתחילה דעתו נוטה להקל, אולם אחר כך נמנע מלהורות כך, מתוך התחשבות עם דעתו הגדולה של ה״אבני נזר״ שבתשובה בנידון הכריע לחומרא (וראה מועדי הראי״ה, עמ׳ 534, ועי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 209-217).

בשנת תרס״ב, חמק-עבר הגרצ״פ פראנק ז״ל מירושלים, לשבת וללמוד בהתבודדות ביפו. יקירי-יפו, ר׳ בצלאל לאפין ז״ל ור׳ משה בצלאל טודרוסוביץ ז״ל, עמדו מיד על ערכו של האברך המיוחד הזה, והתחילו לדאוג למלא מחסוריו, שיוכל ללמוד בשקידה.

כשהגיע הרב ליפו, כ״ח אייר תרס״ד, וגילה כמובן עד מהרה את האברך הירושלמי המופלא, כתב להגאון האדר״ת ז״ל, שהוא מתפלא על זה שירושלים מרשה לעצמה לוותר על אברך כזה, שהיה ראוי לכהן בכהונה רמה של רמו״ת או דיינות.

לא עבר זמן רב, והרב קירב את האברך הירושלמי לעבודת הקודש, והטיל עליו להיות

יחד עם הרב צבי-פסח פרנק

מגיד-שיעור קבוע למספר בחורים מצוינים, שראה אותם כגרעין לישיבה, שאותה שאף להקים במיוחד עבור בני הישוב המתחדש.

הגרצ"פ ז"ל הרגיש אז יפה-יפה באיזו מידה עמוקה היא שאיפת הרב לקרב ת"ח ולהרים מעמדם, לגדלם ולהפעילם בעבודת הקודש בקהילות ישראל (על דרך ביאורו של הצדיק ר' הלל ליכטנשטיין ז"ל מקולומייא: "את ד' אלקיך תירא – **לרבות** תלמידי חכמים" – אם רצונך להגיע ליראת-שמים של ממש, עליך **להרבות** תלמידי-חכמים בכל אתר ואתר, וככל שירבו ת"ח במקומות, תגדל יראת-השמים בהם).

לפנינו מכתב שכתב הגרצ"פ ז"ל אל הרב בכ"ג אייר תרס"ח, ובו הצעה למנות את הרב ר' יעקב-יוסף הלוי דזימיטרובסקי ז"ל כרב בעקרון (אגרות לראי"ה מהדו"ב סי' לט):

> בעה"י, יום א' כ"ג לחודש אייר לסדר הקרב את מטה **לוי** והעמדת אותו לפני א' **הכהן**, תרס"ח, פעה"ק ירושת"ו.
>
> מרוכב ערבות, אלפי רבבות, ברכות מאליפות וישועות, יחדיו יהיו תמים על ראש צדיק, גבר בכלא, איש סגולה, הנודע לתהלה, ה"ה הרב הגאון הגדול, מופת הדור והדרו, איש האשכולות, החכם הכולל, כקש"ת מו"ה ר' **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט"א, רב ואב"ד בעה"ק יפו והמושבות.
>
> אחרי דרך מבוא השלום והברכה באה"ר כמשפט להדר"ג הרמה, ולכל הנלוים לו שיחי', אמרתי לבוא בבקשה אחת קטנה וגדולה היא אלינו. בהיות כידוע המושבה **עקרון** דורשת לה איש שהגיע להוראה, ונפשם בשאלתם שתהי' ישיבתו קבועה שם, ולהיות מצוי לענות להם בדבר ד' זו הלכה למעשה, להורות להם בכל עת את המעשה אשר יעשון, כנהוג בכל קהלות הקדש אשר אחינו נחיתים שם.
>
> ובאשר כי אתרא דרב הוא, כת"ר שיחי', וכנפי תורתו ומצודתו פרושה על המושבות אשר מסביב למחנהו קודש, ועל פיו יצאו ויבאו, לכן אמרתי להציע לפני הדר"ג שיחי' ולהעמיד לפניו חד מבני עלי', ה"ה הרב הגדול חו"ב מו"ה ר' **יעקב יוסף הלוי** שי', והוא מעולי גולה זה כביר מעיר לידא, והוא חתן בנו של מוח"ז הרב הגאון וכו' ר' **חיים יעקב שפירא** שליט"א הראב"ד בפעה"ק ת"ו, ואחרי כי קרוב הוא לי לא אאריך בשבחו – – –
>
> ומדעתי את כבוד הדר"ג שי', כבר תכנתי את רוחו הטהור, להיות שואף תמיד להגדיל תורה ולהאדירה **ודרכו בקדש לחזק הני ברכי דרבנן דשלהי, ולהעמידם בקרן אורה**, תקותי חזקה שדברי יכנסו באזניו ויזדרז להודיענו במוקדם עצתו אמונה, ואופני הסכמתו לטובה.

[אישור קבלת מכתב זה מצאנו ב"אגרות הראי"ה", ח"א, עמ' קעח, אגרת קמא, אגרת שנכתבה בכ"ח אייר – ביום בו זכה מרן הרב זצ"ל לעלות ארצה בשנת תרס"ד].

ואמנם פעל הרב כמיטב יכלתו במשאלתו של הגרצ"פ פרנק ז"ל, והרי לפנינו אישורו וברכתו למינוי הרי"י הלוי דזימירטבסקי ז"ל כרב בעקרון:

הנני בזה לאשר ולקיים בעזרת השי״ת המתנשא לכל לראש, את בחירת ידידי הרב המאור הגדול בתורה מו״ה **יעקב יוסף הלוי** שליט״א, לרב ומורה לצדקה במושבה עקרון תובב״א, והבוחר בארץ חמדה יריק טובו על ראש כבוד ידידי הרב הנ״ל, ועל ראש עדתו הקדושה, ואשרי חלקה אשר זכתה לצפירת כליל חמדה כהרב הנ״ל, אשר ינהלה בע״ה על מי מנוחות תוה״ק ויראת ד׳ טהורה, ונזכה כולנו לחדות בשמחת גויינו, בבא לציון גואל, ונגד זקנינו כבוד, בעה״ח י״ג תשרי ה׳ תרס״ט.

הק׳ **אברהם יצחק הכהן קוק** האב״ד

פה עה״ק יפו והמושבות ת״ו

אכן, הרב לא היה זקוק לזרוז בנושא חשוב זה. אדיר היה חפצו להרחיב תחום ההשפעה התורנית על ידי מינוי רבנים במושבות, וכך הוא כותב באחת מאיגרותיו: ״למותר לי להרחיב הדברים, כמה גדולה המצוה הקדושה והתועלת של ישיבת רב ותלמיד חכם גדול בתורה ויראת השי״ת בכל קיבוץ בישראל, ובפרט בארץ ישראל״ (אגרות הראי״ה א, אגרת כב, עמ׳ כב). ואחרי שהצליח להכניס רב קבוע באחת המושבות, הוא מוסיף וכותב: ״אולי יחנן השי״ת ונוכל לקבוע רבנות גם ביתר המושבות, למען ישוב להן תואר מלא של ערי ישראל עם קדוש״ (שם, עמ׳ קיט).

אולם בעיית מינוי רבנים במושבות נתגלתה כקשה ביותר, לא רק מבחינה כספית, כשהמצב הכלכלי החמור של רוב המתיישבים לא איפשר להם לשאת בכובד ההוצאות של המשרות הציבוריות, אלא גם מבחינת חוסר היחס שלהם למועמדים לתפקיד זה מישיבות הישוב הישן בירושלים. הלך רוחם של אלה, זר היה לציבור הנושא את נפשו לחידוש החיים וריענונם, וחוסר זיקתם של המועמדים לרבנות לרעיונות שהפעימו את לב העולים המתיישבים, אף תלבושתם המיוחדת, עמדה כחיץ בין שניהם ״ולא קרב זה אל זה״ (ראה אגרות הראי״ה א, אגרת קמו, עמ׳ קפה, מה שכתב הרב באיגרת אל הגרי״א הלוי ז״ל, בעל ״דורות ראשונים״).

*

מיוחדת היתה פתח-תקווה, אם המושבות, שבה כיהן כרב אדם גדול בתורה – הרב אהרן הכהן אורלנסקי ז״ל, והרב העריך אותו כראוי לו. ועם היות מרחב מִשְׂרָתוֹ של ״הרב מיפו״ פרושה על פני כל המושבות, גם בתוקף המינוי המפורש של הגר״ש סלנט ז״ל והגאון האדר״ת ז״ל, היה זהיר מאד שלא לפגוע בכבודו ובסמכותו, ורק על פי בקשתו היה מזמין את הכפופים לו להתדיין בפני בית-דינו ביפו.

בסוף תשובה בהלכה לרבה של פתח-תקוה, מוסיף הרב וכותב: ״בשבוע דנא היתה לי עגמת נפש. באו לכאן אנשים מיהוד, ובקשו הזמנות לדין תורה. הסופר כתב להם הזמנות כדרכו, ולא ידעתי כלל שהמוזמנים הם אנשי פתח-תקוה, שאיני מזמינם בשום פעם, כי אם על פי דברי כבוד תורתו הרמה שיחי״ (משפט כהן, סי׳ יד, עמ׳ כז).

ופעם הוזמן הרב ע"י אחד ממעריציו לסדר קידושין בחתונה שהיתה צריכה להיות בשכונת "שערי חסד" בירושלים, מקום כהונתו-רבנותו של נאמן-רוחו ומעריצו הגדול הגרי"מ חרל"פ זצ"ל. הגיב הרב ואמר שכיבוד זה שייך למרא דאתרא, רבה של השכונה, ואין הוא רוצה לקפח זכותו של הגרי"מ. אולם המחותן עמד על דעתו, ולא רצה לוותר על הכבוד הגדול, שהרב יהיה מסדר הקידושין בחתונה, ואז שלח הרב שליח מיוחד אל הגרי"מ, לקבל ממנו רשות להיות מסדר הקידושין בשכונתו.

*

כשביקרתי בליעדז אצל ידיד-נעורי הרב הלל מדליא ז"ל, נפגשתי בביתו עם השופט הורביץ (בנו של הרב צבי-הירש הורביץ ז"ל, מחשובי הרבנים באנגליה, ששימש ברבנות בסונדרלנד ובליעדז), והוא סיפר לי מה ששמע מאביו, שהיה נוכח בשעת המעשה:

ראש ישיבת "עץ חיים" בלונדון, הרב הגאון ר' נחמן-שלמה גרינשפן ז"ל (מחבר הספר "מלאכת מחשבת", לונדון תשט"ו, נפטר באלול תשכ"א), היה תלמיד מובהק של הגאון הרידב"ז ז"ל. ובימי פולמוס-השמיטה בשנת תר"ע, בשעה שהרידב"ז ז"ל הרעיש כנגד היתר המכירה, ומרן הרב זצ"ל השיב על דבריו במבוא ספרו "שבת הארץ", פרסם הרב גרינשפן השגות על דברי הרב ב"החבצלת", ובהם כמה ביטויים חריפים.

כעבור כמה שנים, לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, יצא כידוע הרב לחו"ל ונשאר תקוע בשוויץ, ומשם נתקבל ברוב כבוד כרבה של קהילת "מחזיקי הדת" בלונדון, ופעל שם רבות למען תלמידי חכמים פליטים וכו'.

באותם הימים הסתובב הרב גרינשפן כפליט בארצות אירופה, והצליח איך שהיא להגיע ללונדון בחוסר-כל. בתחילה חשש לבוא לפני הרב, כי ידע שראוי הוא לקפידא ולתרעומת, אולם אחר כך נוכח כי אין עוזר ואין תומך, והרב הוא היחידי שיכול לעזור לו. בלחץ המצוקה לבש עוז ובא אליו, ובלבו חשב שודאי יצטרך להרבות בפיוס וכו'. כשבא לבית הרב, מצא שם תלמידי חכמים מסובים סביב שולחנו ומתנצחים בהלכה, כשהרב יושב בראש. בהיסוס מה ניגש אל הרב ונתן לו שלום. כשהחזיר לו הרב שלום ושאל לשמו, השיב בשפה רפה: גרינשפן. מיד הסתכל בו הרב ושאל: ר' נחמן-שלמה? והנה למשמע התשובה "כן!" קם הרב מלוא-קומתו וקרא בשמחה: "רבותי, קומו! בא אלינו אורח נכבד, תלמיד חכם גדול בתורה"! ומיד הושיבו על ידו והעתיר עליו חיבה והוקרה, ולא נח הרב ולא שקט אחר כך, עד שסידר לו מעמד מכובד.

גם אחרי שהרב חזר לארץ-ישראל, לא הסיח דעתו ממנו, והוא עזר למינויו של הרנ"ש כראש-ישיבה בליעדז. כשפרסם הרנ"ש קונטרס של דברי-תורה כנספח לירחון התורני "שערי ציון" שהופיע בירושלים, מוצאים אנו לידו את דברי ההסכמה החמים של הרב שנדפסו בהבלטה מיוחדת:

מכתב תהילה מאת הגאון האמיתי, מרן **רבי אברהם יצחק הכהן קוק** שליט״א, ראש הרבנים לארץ-ישראל:

חביבים עלי דברי–דודים, של ידידי וחביבי הרב הגאון, איש האשכולות, חו״ב סוע״ה, מוה״ר **נחמן שלמה גרינשפאן** שליט״א, ר״מ דעי״ת ליעדז יצ״ו, כאשר שעשועים היו לי דבריו וחברתו היקרה, בהיותי מתגורר בימי גלותי בקה״ק ״מחזיקי הדת״ בלונדון יצ״ו, ועתה שמח לבי לראות חלק קטן מחד״ת האמורים ביושר–הגיון ובפלפולא טבא, יוצאים לאור בהירחון התורני ״**שערי ציון**״.

הנני מתכוון כנגד המברכים לכבוד ידידי הרב הגאון המחבר בעל החידושים, יהי ד׳ עמו ויעלה מעלה מעלה, וכל אשר ברוח עמו להגדיל תורה ולהאדירה, יזכה להוציא לאורה, ולאורו יהנו רבים ויודוהו סלה בברכות לראש–משביר, כנפשו היקרה ונפש ידידו המדבר לכבוד התורה ולומדיה.

הבעה״ח כ״ח אלול תרפ״ב, פעה״ק ירושלם תובב״א.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

ואמנם נתקיימה בו ברכת-כהן, ״ולאורו נהנו רבים״ לא רק מתורתו שבעל-פה אלא גם מתורתו-שבכתב. ספרו ״מלאכת מחשבת״ – כשמו כן הוא, ספר שיש בו הרבה מלאכה והרבה מחשבה, מנתח הוא הלכות עמומות בבינה חודרת, ומבהיר ומנהיר עומק סברותיהן בטוב טעם ודעת, בסגנון ברור ובסדר מעולה.

כמו כן הגדיל לעשות בספרו המקורי ״**פלפולה של תורה**״ (לונדון תרצ״ה) – ״קורות דרכי הפלפול והשתלשלותו, על יסוד דוגמאות מספרות ההלכה בכל תקופותיה״. בספר זה חוברו יחדו ידיעה היסטורית רחבה עם למדנות עמוקה ומקיפה, שרק תלמיד חכם מובהק הבקי בחדרי תורה וחודר לצפונות הגיוניה, הוא שיכול לפלס לו דרך במהלכי הלימוד לדורותיהם, ולהציג לפנינו את ״השתלשלות סדרי העיון והתפשטותם בכל מרכזי התורה״. עי׳ עוד ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 185-188.

*

סיפר לי הרב ד״ר אליהו יונג (שליט״א) [ז״ל]:

״בשנות שהותו של הרב בלונדון, היתה תקופה קצרה שבה ריכז כמה צעירים, ולמד אתם גמרא ותוספות, וזכיתי גם אני להיות בין שומעי לקחו של הרב. בלמדנו סוגיית ׳מעמד שלשתן׳ בגיטין (דף יג, א), הקשיתי איזו קושיא, והרב השיב לי, ושוב חזרתי והקשיתי, והרב השיב לי בהרחבה ויישב קושייתי. בהמשך הלימוד הקשיתי פעם שלישית, והרב תירץ והסביר הדברים בהרחבה ובסבלנות. בתום השיעור, כשחזרתי לביתי, ייסרני מצפוני ונקפני לבי, שמא הרשיתי לעצמי להטריח על הרב יותר מדאי, וכבר עמדתי לכתוב מכתב התנצלות ולבקש סליחתו של הרב. והנה למחרת בבקר, מצאתי בתיבת הדואר מעטפה-מכתב מהרב. נפעמתי למראה המעטפה, חששתי אולי יש במכתב נזיפה, והנה פתחתי האגרת והופתעתי – – – הרב עיטר אותי בסמיכת-חכמים!״

[הרב, שוודאי ידע לקבוע ערך התלמיד ודרגתו, קיים במעשהו הנאה והמרומם את מאמר חז"ל במסכת ברכות (סג, ב): "וכל המנבל עצמו על דברי תורה – ופירש"י: ששואל לרבו על ספקותיו וכו' – סופו להתנשא"!].

*

ובאותן השנים, עם היותו רב גולה ממקומו, הגיב בחריפות במקום שראה פגיעה בת"ח ובני-תורה. אחרי ההתנגשות עם הרב הראשי, הרב ד"ר הרץ ז"ל (שהדיה מצויים באגרות הראי"ה א), בדבר שחרור בני-תורה משרות בצבא, העיר הרב ואמר: "שער-הגמרא המצויר והיפה, ערכו רק כשהוא מחובר לגמרא עצמה, אולם אם הוא נפרד ממנה – הריהו מאבד את כל ערכו, כי כשלעצמו אינו אלא ציור בעלמא. ערכו של הרב הראשי גדול ונחמד, כשהוא מחובר לרבנים ולבני-תורה, אולם כשהוא נפרד מהם – הריהו נשאר בצורתו החיצונית גרידא".

*

יחס של כבוד וחיבה גילה מרן הרב זצ"ל לחכמי הספרדים, וכך מוסר לנו הרב הגאון רבי עובדיה הדאיה ז"ל:

"פגישתי הראשונה עם הרב זצ"ל היתה בשנת תרס"ח, כלומר: לפני חמישים ושתיים שנה. הוא היה אז רב ביפו ובאתי אצלו יחד עם אבי עליו השלום, שהרב הכיר את שמו קודם לכן, מתוך חידושי התורה שלו. כשאבי הציג את עצמו לפני הרב זצ"ל, אמר לו מיד הרב מחידושי התורה של אבא, והוסיף שזוהי תורה לשם-שמים. אבי השיב לעומתו בדברי תורה נוספים.

כעבור עשרים שנה ביקרתי שוב עם אבי אצל הרב, ומשנכנס עמנו לשיחה, חזר להפתעתנו המרובה על הדרשה שדרש לפניו אבי בפגישה הקודמת. עובדה זו שהייתי עד-ראיה לה, מעידה ומוכיחה על גדלותו הנפלאה וזכרונו הבלתי רגיל של הרב זצ"ל".

ועוד מספר הרב הדאיה ז"ל:

"בשנת תר"ץ הלכתי אצל הרב לקבל ממנו הסכמה לספרי "ישכיל עבדי", חלק א'. אותה שעה ישב רב אחד אצל הרב. משראה הרב אותי והחל מעיין בספרי, החל לדבר בשבחי והגדיר את דרך הלימוד שלי בין בהלכה ובין בקבלה. ראיתי אצלו לא רק ענווה גדולה מצד עצמו, אלא עד כמה היתה בו אהבה לתלמידי-חכמים, שביקש תמיד לקרבם, לעודדם ולעשות להם נחת רוח לכבודה של תורה. גם לאחר מכן, כל אימת שהייתי שולח אל רבנו מכתב או המלצה, היה מזדרז מיד למלא את בקשתי, וכך ראיתי תמיד שרבנו הוא לא רק גאון בתורה, אלא גם **גדול במידות**, **בעל נשמה גדולה**, שממנו צריך ללמוד אורחות חיים".

הצופה, ג' אלול תש"ך

[וראה מו"מ של הלכה: דברי הרב אל הרב הדאי"ה ז"ל ב"משפט כהן" סי' צב, ותשובת הרעה"ד ז"ל ב"אגרות לראי"ה" עמ' רכא, מהדו"ב סי' שכז, וראה שם סי' שכב).

*

כשלמדתי בישיבת "מרכז הרב" בשנות תרצ"א-תרצ"ה, והייתי מצוי בבית הרב, ראיתי

כמה פעמים שהגיע אליו הרב הגאון ר׳ בן-ציון קואינקה ז״ל, והוא קיבל את פניו בידידות מרובה, ונשא ונתן עמו בהלכה. כידוע ערך הרב בן ציון קואינקה ז״ל במשך תשע-עשרה שנה, את הירחון התורני ״המאסף״, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. והנה כששקטה הארץ, נתן הרב״צ דעתו לחדש את הופעת הירחון, ובשנת תרפ״ב עמד לצאת לערי מצרים לגייס כספים למטרה נכבדה זו. מרן הרב זצ״ל העניק לו אז מכתב עידוד, המרומם שמו ופעלו של הרב״צ, וזה דבר המכתב:

לכבוד ידיד נפשי, הרב הגאון המפורסם, אוצר תורה ויראה, חכם לבב ורב פעלים, כמוה״רר **בן ציון אברהם קואינקה** שליט״א, ראב״ד דאחינו ק״ק ספרדים פעה״ק ירושלים ת״ו, וחבר בהרבנות הראשית לא״י ת״ו.

אחדשה״ט דכתר״ה חביבי הגאון נ״י,

הנני בזה להביע את שמחת לבי לכבוד ידידי, על הבשורה הטובה אשר השמיעני, כי הנהו נכון לשוב לעבודת הקודש, לכונן עוד את ירחון **״המאסף״**, אשר הוציא לאור מאז מלפני המלחמה משך של שנים תכופות, תשע עשרה שנה, אשר העשיר על ידו את ספרותנו התורנית ברכוש גדול ועצום, ממעשה ידי רבנים גדולים וגאונים וחכמים מובהקים בכל אפסי ארץ, ואשר כלל בקרבו גם הרבה מדברי–תורה דיליה, דברים נחמדים מפז ומאירים כספירים, כאשר מודעת זאת ברבת בני עמנו, אצל כל תופשי התורה הקרובים והרחוקים.

ועתה אהובי כתר״ה שליט״א תחזקנה ידיו ויהי ה׳ עמו גיבור החיל, לבצע את מחשבתו הטובה. חזק ואמץ, בונה חרוץ וחכם לבב, בהיכל תורת ה׳ תמימה. חזקה היא תקוותי כי כאשר אצלו מרוחם חכמי ישראל הגדולים על **״המאסף״** בשנים שעברו, וכאשר מצאו לנכון נדיבי לב חובבי תוה״ק, להכירו לברכה בתקופתו הקודמת, כן יתנו יד וכן יוסיפו בהוספת ברכה, להחזיק את ידי כתר״ה בכל אופני הסיוע ברוח ובחומר לתקופות הבע״ל. ויהי נועם ה׳ עליו ופועל ידו ירצה, להיות לכבוד ולתפארת לבית ישראל להגדיל תורה ולהאדירה בעיר עז לנו, כנפשו היקרה ונפש דורשו לטובה ולברכה, המצפה לתשועה קרובה לעם ד׳ ולנחלתו.

הבעה״ח פעה״ק ירושלים ת״ו יום ח״י שבט תרפ״ב

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

*

הסכמה נלבבת מאוד נעלה כתב הרב זצ״ל בשנת חייו האחרונה לספרו של הגרב״צ עוזיאל ז״ל (תל אביב תרצ״ה), אשר בשנות תרע״ב-תרע״ד עוד כיהן במחיצתו כרבה של הקהילה הספרדית ביפו.

ב״ה, י״ד לחדש שבט תרצ״ה

ישאו הררי קודש ברכת עולמים לכבוד ידידי וחביבי, פחתי ובריבי, הרב הגאון

המובהק, מאיר ומזהיר, רב פעלים, מו"ה **בן ציון מאיר חי עוזיאל** שליט"א, ראש רבני מחוז יפו ת"א ת"ו, שלו' בכפילא, לעילא לעילא.

ידידי היקר!

תודות מרובות אתן לכת"ר, על גליונות הקודש אשר הואיל בטובו לשדר לן שופריה דספרו הנעלה "**משפטי עוזיאל**" ההולך ואור בדפוס. נעמו לי הדברים היוצאים מלב ישר הוגה מֻשָׂרִים כהדר"ג חביבי שליט"א, אשר מאז נתאגדנו יחד לעבוד עבודת הקודש שכם אחד, למשא עם ד' היושב על אדמת הקודש, גדלה ועצמה אהבת אמונים המקשרת את נפשותינו בחיבת קודש של תורה ויראת ד' טהורה, באהבת אומן לחיבת ארץ קדשינו לבניינה וישובה ולחיזוק ידי בניה בוניה ונוטרי כרמיה, להופיע באור אש דת על כל נושאי דגל הבנייה, – – – ועבודת ידידי הנאמנה, הֶנָּה לי תמיד למשיב נפש וששון לב.

ועתה הגדיל לעשות בספרו היקר, אשר הוא מלא על גדותיו חכמה ודעת באורח חיים סלולה, אשר יחד חובר לה הגיון–קודש בעומק ורוחב ובסדר ישר, דבר דבור על אפניו בהליכות עולם לנו, ומבין שורותיהם יצהירו גם כן אהבת איתן לבנין ארצנו הקדושה וחפץ לב נאמן לרוממה ולשגבה. – – – אשרי שלו ככה, ומה' ישא ברכה, להשגיא פעליו ולהכביר מעלליו הטובים והנאמנים, ויזכה להפיץ קרני אורו על פני תבל, למרבה הדעת והתושיה כיד ד' עליו להגדיל תורה ולהאדירה.

כנפשו היפה ונפש ידידו עוז דוש"ת באה"ר מהר הקודש מירושלים

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

*

בשולי הסכמה זו מופיעה תוספת ארוכה, שזכתה לתשומת-לב מרובה, הואיל והיא עוסקת בנושא אקטואלי, והוא – שינוי המבטא בתפלה:

והנני בזה להעיר על דברי קדשו, במה שהעלה בתשובה הראשונה בספרו הבהיר [״על שינוי ההברות והמבטאים בשפתנו הקדושה בכל קריאה של חובה ומצוה״], שאין בשינוי המבטא משום ״ואל תטוש תורת אמך״, שהוא שלא כפי שנתפרסם ממני בענין זה [ראה שו"ת אורח משפט", ירושלים תשל"ט, סי' טז], אשר נשאלתי מצד אחינו רבני התימנים, – – – שיש בזה משום חסרון דקדוק באותיות, – – – וכל קהל שהורגל במבטאו כשאומר נגד מבטאו הרי הוא מחסר את הדקדוק של האותיות.

(וראה בזה דברי הרב ר' טוביה-יהודה טביומי ז"ל בספרו "ארץ טובה" סי' ה ודיונו המפורט של הגרי"י ווינברג ז"ל בספרו שו"ת 'שרידי אש' חלק ב, ירושלים תשכ"ב, סי' ה, ותגובת הרצ"י ז"ל לדברי שניהם, בהערותיו ל"אורח משפט", עמ' רסה-רסו, ועי' מה שכתב הגריא"ה הרצוג ז"ל בספרו שו"ת "היכל יצחק", חלק או"ח, ירושלים תשל"ב, סי' ג.

וראה "מקראי קודש" להגרצ"פ פראנק ז"ל, פורים, עמ' פח, הערה 6; "קול מבשר" להגאון ר' משולם ראטה ז"ל, חלק ב, סי' יד; תשובת הגרא"י אונטרמן ז"ל, שנדפסה ב"כתר אפרים" סי' כג).

*

עם כינונה של הרבנות הראשית ובחירתם של שני הרבנים הראשיים, כשהיו נחוצות שתי החתימות על מיסמך רשמי, היה הרב נוהג לחתום משמאל ומניח את המקום הימני המכובד, לעמיתו ה"ראשון לציון" הספרדי.

היו כאלה שהדבר לא נראה להם, שהרי עדיפות גדולתו התורנית של הרב היתה מוכרת ומקובלת על הכל, וסברו הללו שיש כאן פגיעה בכבוד התורה, וגם אם הרב בענוותנותו נוהג כך, אין הם רשאים להשלים עם זה. כשהרשו לעצמם לפנות בזה אל הרב, השיב להם: אילו נהגתי כפי עצתכם, אפשר שהשלום היה נפגע, והיה אז כבוד הרבנות מתערער, והזלזול בכבודה של תורה היה אז גדול פי כמה.

ועוד אמר הרב: מצינו שהקב"ה אמר לאברהם אבינו "שב לימיני" (תהלים קי, א). הוא, אפוא, הקובע מקומו של אדם, מימין או משמאל. גם בענין זה לא מקום החתימה קובע, וצריך אדם לעמול קשה בכדי לזכות בימין-ד'.

*

כשביקר הרב בארצות-הברית, בשנת תרפ"ד, בראש המשלחת למען ישיבות ארץ-ישראל ואירופה, שבה השתתפו הגאון ר' אברהם-דב שפירא ז"ל, רבה האחרון של קובנה, והגאון ר' משה-מרדכי אפשטיין ז"ל, ראש ישיבת סלבודקה, הרגיש הרב שבהופעותיהם המשותפות מקדיש הצבור תשומת-לב מיוחדת לו. בכל מקום בארה"ב שאליו הגיעה משלחת הרבנים לשאת דבריה, היה כמובן הרב ראשון לנואמים, והיה הדבר קשה להרב שהכבוד הזה כולו נופל בחלקו, ואילו חבריו הרבנים הגאונים כאילו טפלים לו.

אכן, ידע הרב שלא ניתן לשנות את הסדר, ועל כן מצא דרך לשמור על כבוד התורה של חבריו, בדברי-הקדמה שבהם פתח את נאומיו, וכך היה אומר:

"רבותי, נתאספתם לכבוד חברי הרבנים הגדולים, רבה של קובנה וראש ישיבת סלבודקה ולכבודי, אולם, דעו לכם שקובנה היא עיר לא-גדולה כלל, ורק גאונים כמו ר' לייבלה שפירא ז"ל ורבי יצחק אלחנן ז"ל, הם שפרסמוה בעולם היהודי, ובימינו,

רבה של קובנה – הרב שפירא, מחבר הספר "דבר אברהם" – הוא המפרסם את קובנה בעולם. וכיוצא בזה סלבודקה – עיירה קטנה היא, ורק בזכות הישיבה הגדולה וראש-הישיבה הגרמ"מ אפשטיין, מחבר הספר "לבוש מרדכי", נתפרסמה סלבודקה בעולם. קובנה וסלבודקה זקוקות, אפוא, לרבנים הגדולים והם המוסיפים להן כבוד ויקר.

לא כן אני עבדכם: אני מייצג את ירושלים, ובכבודה אני מתכבד, כי ירושלים עיר-הקודש אינה זקוקה כלל שמישהו יפרסם אותה, שמישהו ירים את כבודה, ירושלים – גדול כבודה בזכות עצמה וכולנו מתכבדים בה. וזכותה של ירושלים עיר קדשנו תפארתנו היא שעמדה גם לי עבדכם להיות פותח ראשון".

ביקור הרב במונטריאול

מאבקו הנמרץ של האדמו״ר מליובאוויטש, מוהריי״צ ז״ל, למען גחלת היהדות ברוסיה הסובייטית, מאבק תוך מסירת נפש גמורה עד המאסר ותוך זמן המאסר – מצא הד עמוק בלבו של הרב, והוא שמילדותו היה אמון על הערצת אדמו״רי-חב״ד, רחש לו הרבה כבוד והוקרה בזכות עצמו ובזכות אבותיו. בקיץ תרפ״ט, כשהגיע האדמו״ר ז״ל לביקור באה״ק, קידם הרב את פניו במכתב ברכה נרגש מלא ביטויי הערצה, אימוץ ועידוד[א]:

> רב רחימאי, כבוד קדושת הרב הקדוש, נהדר בקודש לרבבות אלפי–ישראל, מקדש שם השם הגדול ברוך הוא ברבים, עובד במסירת–נפש להצלת עדר ד׳ ואוצר קדושת אש–דת מידי עריצים, אור מאיר בלבת–קודש בגנזי נצר מטע–קודש, מצמרת ארזי–קודש, אראלים ותרשישים, [עמודי] חכמה ודעת קדושים כקש״ת מו״ה **יוסף יצחק שניאורסאהן** האדמו״ר דליובאוויטש שליט״א.
>
> יהי יום בא הוד קדושתו אל ארץ–הקודש ועיר–הקודש מבורך, ושפעת ברכת שמים יריק צור–ישראל, אשר עיניו ולבו בארץ חמדה ובעיר ד׳ שמה מימות עולם לעדי עד, על הדרת קדושתו, לרוממו ולשגבו ישע, לחזק את ידיו בקודש לנצח על מלאכת ד׳ אשר נתן בידו, להשביע בצחצחות נפשות צמאות לדבר ד׳ וסוד שיח קדשו, ולאמץ ידים רפות להחזיק במעוז קדושת תורת אמת ברוח גבורה נערצה, עד אשר מהרה יופיע מציון אור חדש, בנחמת גאולים בבנין אפריון ובביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.
>
> כנפשו הקדושה ונפש ידידו הנאמן החותם בברכה נאמנה מהר הקודש מירושלים.
>
> הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

*

זמן קצר שימש הגאון מטבריג, ר׳ אהרן בורשטיין ז״ל, כראש ישיבת ״מרכז הרב״ והרעיש את למדני עיר-הקודש בשיעוריו הגאוניים.

וכתב לי הגרש״א יודלביץ ז״ל:

בקשר לבקשתו להודיעו על יחסו של מרן הרב זצ״ל להגאון מטבריג זצ״ל, זוכר אני רק דבר אחד. בהספדו – אחרי שאמר עליו שהוא מיחידי גדולי עולם – אמר: ״אם היינו ניגשים היום לבניין בית-המקדש ולהקריב קרבנות, היה הוא האיש שהיה יכול לומר הלכות ברורות בענינים אלו״. מסתמא ידוע לכת״ר נוסח המצבה שמרן הרב כתב עליו [״בחיר גאוני הזמן״].[ב]

סיפר הצדיק הירושלמי, הרב ר׳ אריה לוין ז״ל:

זכיתי להיות שליח-מצוה, להביא תשורה יקרה מגדול לגדול, והבאתי למרן הרב זצ״ל את ספרו של הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל ״אבן האזל״, מיד עם צאתו מבית הדפוס.

הרב הפליג בשבח תורתו של הגרא״ז, ודרך עיונו הבהיר והישר, ואף הוא הגדיר ואמר: ״ר׳ איסר זלמן, הרי דרך-הלימוד שלו הוא דרך הגאון ר׳ יחיאל הליר ז״ל, בספרו

'עמודי אור'". כשחזרתי וסחתי הדברים להגרא"ז, עמד משתאה ואמר: "מתפלא אני כיצד תפס הרב את הדבר, והרי באמת עיינתי הרבה ב'עמודי אור' וסיגלתי לעצמי את מהלך בירוריו בהלכה".

*

הרב מחה נמרצות כשפרסמה הנהלת ישיבת "עץ חיים" חוברת תעמולה של הישיבה, ולא הבליטה במידה מתאימה את דמותו ואת מקומו של ראש-הישיבה, "האדם הגדול שהוא בעזה"י עמוד הקודש של המוסד הקדוש הזה"[נג]:

לכבוד הנהלת ישיבת **עץ חיים** פעה"ק ת"ו

שלו' וברכה

הנני בזה מוצא לי לחובה גדולה, להביע את צערי הגדול ואת מחאתי נגד הסדר שהובע בהמחברת הזרגונית בשם "אַ גרוס פון ארץ ישראל" בתור סיפור תולדותיו של "עץ חיים", ביחס לכבוד הגאון הגדול מו"ה **איסר זלמן מלצר** שליט"א, הר"מ הראשי ומנהלה הרוחני של הישיבה הקדושה. וכי כך צריכים להתנהג עם גאון גדול זה, שתפארתו והודו היא העטרה היותר מפוארת של הישיבה, לעשות אותו כשירים, להעמיד אותו מן הצד ולציירו רק ביחס למקומו העבר מסלוצק. לדעתי צריך עיוות זה להיות מתתקן מיד, ולפני התפוצה של המחברת הזאת צריך שתהיה עילה מיוחדת נקבעת בכבוד והדר, בצירוף עם תמונתו של הר"מ הראשי שליט"א, בהבעה של הערצה הראויה לאדם הגדול, שהוא בעה"י עמוד הקודש של המוסד הקודש הזה, וזיוו והדרו.

בתקותי, שיקבלו את דברי ויכירו את האמת והצדק שבהם, להלכה ולמעשה, הנני חותם בברכה נאמנה וצפיית ישועה להגדלת תורה"ק ורוממות כבודה המושפל בעוה"ר בעיר ד' שמה, כנה"י [כנפשם היקרה] ונפש ידידם דוש"ת [דורש שלום תורתם] באהבה רבה.

הק' אברהם יצחק הכ"ק [הכהן קוק]

עד מה גדול היה כבודו וסמכותו של הגרא"ז ז"ל בעיני הרב – זאת אנו למדים ממעשה שהיה: מבית המטבחים הביאו פעם לפני הרב שאלה חמורה בסירכא שנמצאה בשור. באותה שעה שהה הגרא"ז בבית הרב ועוד רבנים, והרב שיתף אותם בדיון ההלכתי. תוך כדי דיון, השמיע הגרא"ז דברים הנוטים לצד איסור. מיד הפסיק הרב את הדיון ואמר: "כיוון שיצא מפיו כך, שוב אין לדון יותר בזה" (מפי הרב ברוך רקובר – "שבחי הראי"ה" עמ' רב, מהדו"ב עמ' 263).

הרב צבי קפלן (שליט"א) [ז"ל] מספר:

לנישואי בתו של הנדבן הנכבד ר' שרגא הריס ז"ל עם בנו של ר' אלחנן שיינזון ז"ל,

מיקירי תל-אביב, הוזמנו הרב זצ"ל והגרא"ז מלצר זצ"ל. החופה נערכה בגינה שבחצר, והוכנו עבור שני האורחים הנעלים שני כסאות במקום המתאים. הרב הגיע עם מלוויו והושב במקומו המכובד. הגרא"ז התאחר קצת, ובטרדות החתונה לא דאגו המארחים להעלותו ולהושיבו במקום שנועד לו, והוא בענוותו וצניעותו נשאר עומד במרחק-מה מהמקום שבו ישב הרב. והנה הרגיש הרב בדבר, ומיד קם ובתנופת יד חגיגית הזמין את הגאון ר' איסר-זלמן לבוא ולשבת בכיסא שעל ידו.

ילד הייתי כשראיתי את הדבר הזה, אולם מאוד הרשים אותי יחס-הכבוד שגילה הרב כלפי הגרא"ז, ועד היום זכור לי מראה פני הרב ותנופת ידו.

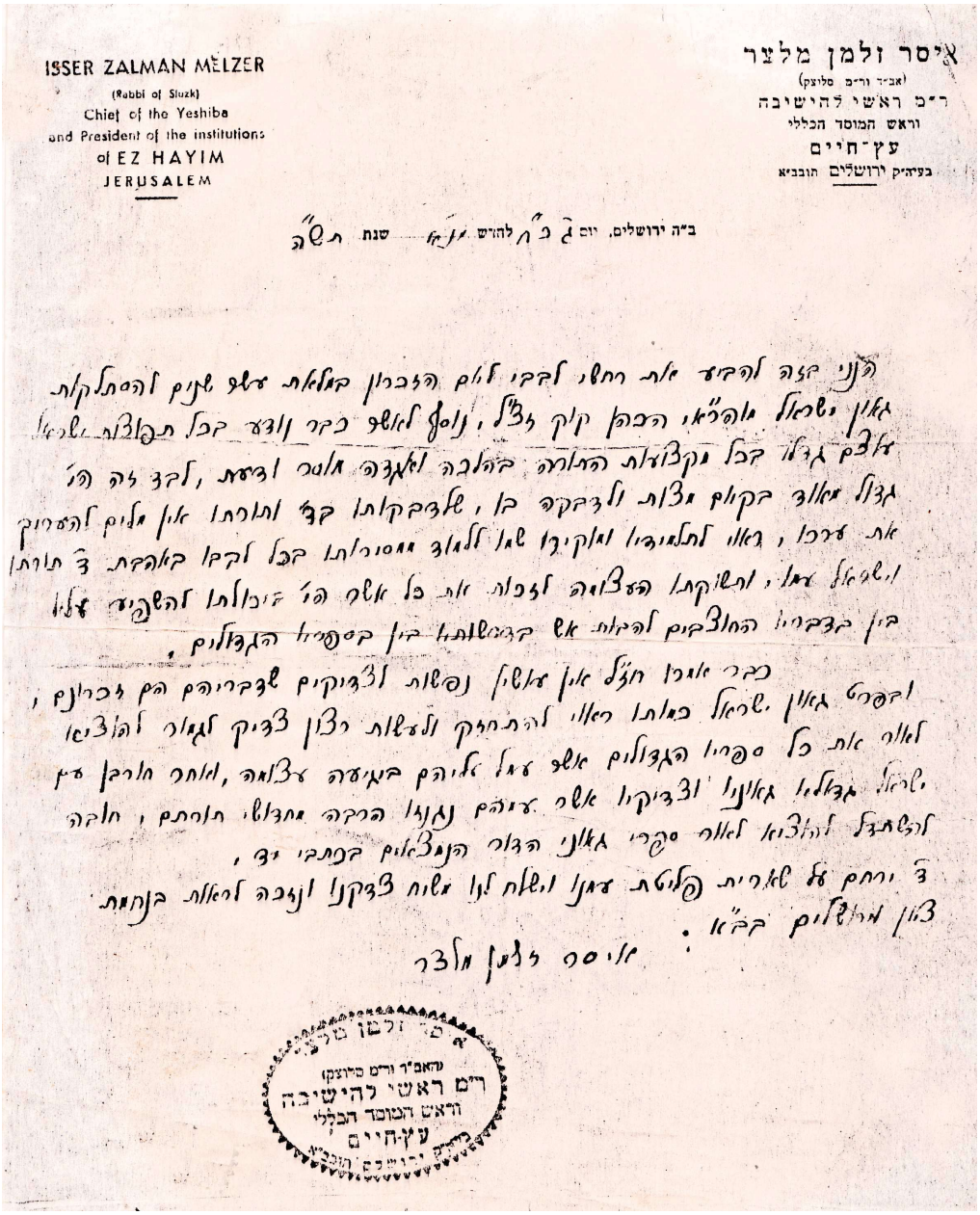
על היחס המקביל של הגרא"ז ז"ל אל הרב והערכתו הגדולה לאישיותו, ראה בספר תולדותיו "בדרך עץ החיים" (כרך ב, ירושלים תשמ"ו, עמ' 490-489). וראוי להוסיף שבכמה מאיגרותיו מכתיר הגרא"ז את הרב בתואר הנדיר ביותר – "**שר התורה**" (ראה לדוגמא בהסכמתו בראש מסכת ביצה עם "הלכה ברורה", שהופיעה זמן קצר אחרי פטירתו של הרב ע"י מכון הרי פישל).[83]

ועוד: הגרא"ז ז"ל, שהיה גר ב"בתי יעקובסון", היה מתפלל בקביעות בבית-הכנסת של הפרושים ב"בתי ברוידא" שהיה סמוך לו ביותר, והיה זה כבוד גדול לביהכנ"ס, שראש ישיבת "עץ חיים" הנערץ מתפלל בצל קורתו. אולם אחרי שבית-כנסת זה שימש אכסניה למאורע עגום של פגיעה חמורה בכבודו של הרב, עזב הגרא"ז באופן הפגנתי את בית-הכנסת הזה – שהתיימר בכבודו – ועבר להתפלל בבית-כנסת שהיה רחוק יותר מביתו, בית-הכנסת של החסידים ב"בתי רנד". (ראה "ההד", ניסן תרצ"ב עמ' ט).

כשביקר הגרא"ז ז"ל בפולין לרגל חתונה משפחתית, אמר בענוותו להגאון ר' חיים עוזר גורודזנסקי ז"ל: "מיר זיינען גדולים ביז צוא דיין קלאמקע" [הננו גדולים רק עד שאנו מגיעים לְיָדִית הדלת שלו...], והוסיף: כשאני מתחיל לדבר אתו באיזו שהיא סוגיה, נדמה לי שזה עתה החזיק את הגמרא, וסגר אותה רק לפני שפתחתי את דלת חדרו. בכל מקצוע בתורה שמדברים אתו, בש"ס, ברמב"ם – הכל אצלו ברור, טרי ורענן, כאילו זה עתה פנה מתוך הספר העוסק באותו מקצוע.

---

83. תואר זה – "**שר התורה**" – מופיע גם במכתב המלצה שכתב הגרא"ז אל הרב לזירוז השגת רשיון עליה לא"י עבור מורי ורבי הגאון ר' מרדכי פיינשטין זצ"ל, רבה האחרון של קהילת שקלוב (אשר אחיו הבכור הגר"מ זצ"ל מכנהו באגרותיו, "אגרות משה", "אחי הרב הגאון החריף"). עי' שחר אורו עמ' 36.
[מכתב המלצה זה נשמר בידי ידיד-נעורי הרב שמעיה שאנן ז"ל (שגם הוא למד בשקלוב), וברוב טובו מסר אותו לידי, ועתה נדפס בספר תולדותיו של הגרא"ז "בדרך עץ החיים", ח"ב. עמ' 333-332. ופה מקום אתי לתקן טעות שנפלה: לצערי טעה המעתיק בקריאתו, ובמקום הנדפס "והוא גדול באמת **ועניו** עצום", צריך להיות – כפי שעולה מתוך קריאה מדויקת – "**ומעמיק** עצום"].

איסר זלמן מלצר
(אב"ד ור"מ סלוצק)
ר"מ ראשי להישיבה
וראש המוסד הכללי
עץ־חיים
בעיה"ק ירושלים תובב"א

ISSER ZALMAN MELZER
(Rabbi of Sluzk)
Chief of the Yeshiba
and President of the institutions
of EZ HAYIM
JERUSALEM

ב"ה ירושלים, יום ג כ"ו להרש ענק שנת תשי"ה

כבוד ידידי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

ידידי יקירי הרב הגאון המופלא מוהר"ר יחזקאל אבינסקי שליט"א

יצחק יוסף זלמן מלצר

נכתב במלאות עשור לפטירת מרן הרב זצ"ל. נדפס בליקוטי הראי"ה ב עמ' 246-247

ביומא דאשכבתא הספיד הגרא״ז ז״ל את הרב בשם הישיבות בירושלים, ואח״כ הספידו במלאת ה״שבעה״ בחורבת ר׳ יהודה החסיד בעיר העתיקה. אחד המשפטים שאמר אז היה: ״עם פטירתו של הרב נפגע חוט-השדרה של כלל-ישראל!״[22] והוסיף ואמר: ״במהירות מוחו ועוצם חריפותו, יכול היה להתפרסם בעולם כמו ה״תומים״ [הגר״י אייבשיץ ז״ל]. אולם הוא ויתר על דרך הפלפול. והתמסר במשך שנים לסידור ׳הלכה ברורה׳ על כל הש״ס, ״קביעת דרך לאמיתה של תורה, ״כי תורת אמת היתה בפיהו״.

בהקדשה שכתב הגרא״ז ז״ל על אחד מכרכי ״אבן האזל״, אשר נתן למו״ר הרב ר׳ צבי-יהודה ו״ל, הוא מכנה את הרב ״גאון עוזנו, נשיא ישראל״.

ומו״ר הרב ר׳ יצחק אריאלי ז״ל מוסר, כי בהתייעצות מסויימת שהיתה בבית הרב אחרי פטירתו, אמר הגרא״ז ז״ל: ״על יד שולחנו של הרב, אי אפשר לדבר דברים בטלים, גם כאשר הוא איננו יושב אתנו״.

*

סח לי הרב שאול ליברמן ז״ל:

בתקופה מסוימת גרתי בדירה קטנה בירושלים, שפרוזדור ארוך עבר על פניה והוא חיבר אותה אל הדירה שבה גר אז ר׳ נחמי׳לה ז״ל,[23] אחיו הצעיר של הרבי הזקן מגור [הרא״מ] ז״ל. כרגיל ישבתי בחדרי, שדלתו היתה פתוחה, ולמדתי. באחד הימים היתה שמחת ״שבע ברכות״ בבית ר׳ נחמיה׳לה, שאליה הוזמן הרב. והנה כשהגיע הרב ועבר דרך הפרוזדור וראה אותי, נעצר ונכנס אלי, הציץ וראה באיזה עניין אני עומד, ומיד התיישב והתחיל נושא ונותן אתי באותה סוגיה.

חסידי גור שנאספו ובאו לכבוד המאורע ולכבוד האורח רם המעלה, תמהו מאוד למראה עיניהם, שכן גם משפחת ר׳ נחמיה׳לה לא הקדישה תשומת לב מיוחדת לאברך ללא זקן הנמצא בשכנותם, גם אם ראוהו מעיין בקביעות בגמרות ושאר ספרי קודש. כאמור, התיישב הרב על ידי, אולם הרגשתי שהוא מאריך בישיבתו ואינו ממהר כלל, ואמנם המשיך עד שבאו ואמרו בעדינות שהציבור מחכה לו. ברור לי שהוא עשה זאת בכוונה, להבליט את יחס הכבוד שלו אלי, כבוד למי שעוסק בתורה גם אם אינו נראה כלל כחסיד גור.

*

הרב המופלא ר׳ ירוחם ורהפטיג ז״ל (תלמידו של הגאון הרב סולובייצ׳ק ז״ל, וחברו של ״העילוי ממיץ׳ט״ הגאון ר׳ שלמה פוליאצ׳יק ז״ל) סיפר לי:

כשהייתי הולך להקביל פני גדול בתורה, ולהרצות לפניו מחידושי בהלכה, ידעתי שישנם גדולים חריפים שתוך ריתחא-דאורייתא במלחמתה-של-תורה, הם רגילים לבטל דברי זולתם, להקשות עליהם קושיות חמורות או לפרוך ולדחות חידושיהם, ולקראת עימות זה הייתי מכין עצמי, משנס מתני להשיב מלחמה שערה, שלא יבטלוני בהבל פיהם.

כשעליתי בפעם הראשונה לא״י, ועמדתי לבקר אצל הרב, הכינותי דברי תורה

מהמעולים שבחידושי, וכולי הייתי ערוך למערכה. והנה כשבאתי והרציתי לפניו מחידושי תורתי, האיר פניו אלי ברוב ענוותו, חיזק את דברי וביססם בעוצם בקיאותו, העמיק והטעים סברותי ברוחב הבנתו, וכה רוממני עד שנעשיתי בטל ומבוטל בפניו (ער האט מיר אזוי אויף-גיהייבען, אז איך בין גיווארן בטל ומבוטל פאר אים...)

בביקורי השני אצל הרב, חקר ודרש אותי הרב על מעמדי הכלכלי, ותשומת הלב היתירה והמפורטת של הרב, היתה קצת תמוהה בעיני, והנה בסוף השיחה פנה אלי הרב, וביקש ממני את הדרכון שלי, והוסיף שיחזיר לי אותו כעבור שבוע. לא שאלתי שאלות, ומסרתי לו את הדרכון, כעבור שבוע כשבאתי שוב אל הרב, הושיט לי הרב את הדרכון כשבתוכו ויזה ארץ-ישראלית... הרב החליט שלפי מצבי יכול אני לעקור דירתי מוורשה ומקומי הוא בארץ ישראל!

*

לא מיעט הרב ח"ו בערך של חיזוק תורה בוורשה, והרי לפנינו המלצתו החמה למען ישיבת "תומכי תמימים" שיסד שם אדמו"ר מליובאוויטש נ"ע:

ב"ה, יום י' לחדש תמוז תרפ"ט

לכ' ידי"נ הרב הגאון המפורסם

החכם השלם מוהרי"ל [לנדא] שליט"א

הרב הראשי לדרום אפריקה ביוהניסבורג יצ"ו

שלום וברכה באה"ר,

אבקש בזה מכת"רה לקרב בכל עוז, כמידת טובו, את הר"הג היקר וו"ח מוה"ר עזריאל זעליג סלונים שליט"א,[84] מפע"הק ת"ו, הנוסע למח"ק [למחנה קדשו] במלאכותו של כבוד הרב הקדוש המפורסם בישראל מוה"הרייצ שניאורסון, האדמ"ור דליובאוויטש שליט"א, לחזק את ישיבתו, הנקראת בשם "תומכי–תמימים", שמתקיימת כעת בווארשא. אבטח כי יקרת המשלח הגדול והנערץ, ולחשיבות המפעל לחיזוק התורה והיראה – יעשה כת"ר בכל חבת הקודש לטובת הישיבה הקדושה הנ"ל לחזק את ידי ציר אמונים הנ"ל בעבודתו הנאמנה.[נו]

והנני חותם בזה בברכה באה"ר כנה"ר [כנפשו הרמה] ונפש ידי"נ דוש"ת מקודש.

הק' **אברהם יצחק הכהן** קוק

*

בעילום-שם עלה לארץ הרב ישראל-יהושע הרצברג ז"ל מוורשה,[נז] בימים של חבלי קליטה ודלות מקורות פרנסה. הוא, חברו של הגאון המופלא ר' מנחם זעמבא ז"ל, הי"ד, הגיע "לאתרא דלא ידעין ליה", ולא הכריז כלל "צורבא מרבנן אנא", אלא נתן דעתו

84. עי' עליו בקובץ המוקדש לשמו ולזכרו "מגדל עז", כפר חב"ד תשמ"א, עמ' 56-9.

ליהנות מיגיע כפיו. התיישב לו באחד הצריפים בדרום תל-אביב, רכש לו בפרוטותיו הדלות כמה חמורים, והתחיל מוביל זיפזיף משפת הים אל קבלני הבנין שעסקו בבניין הבתים החדשים של תל-אביב המתרחבת והולכת. והיה לו היום להרוויח די מחייתו, והלילה לתורה. בסתר אוהלו שקד על תלמודו שבעל-פה, ואף הספיק לחדש ולהעלות דברי תורה חשובים על הכתב.

משנתבסס קצת מעמדו, עלה ירושלימה ובא לבקר את הרב, וכמקובל הרצה לפניו כמה דברים מחידושי תורתו. והנה נתגלה להרב שלפניו תלמיד-חכם מובהק, גדול בתורה ממש. הרב התעניין במצבו ושאל לפרנסתו, ונדהם לשמוע "מהיכן ירק זה חי" – "וכי כבודה של תורה שיהיה אדם גדול שכמותו עוסק בהובלת זיפזיף על חמורים בתוככי תל-אביב?" הרב פנה מיד אל ידידו, רבה הראשי של ת"א, הרב שלמה אהרונסון זצ"ל, והוא שהשתדל למנות רבנים בכל פינות העיר, הצליח תוך זמן קצר למנות אותו כרב אזור "מרכז-מסחרי" שגדל והתרחב באותה שנה.

בראש ספרו הגדול "ברית כרותה" על מסכת כריתות שהופיע בשנת תשכ"ד – ספר שעשה רושם גדול באהלי התורה – מופיע מכתב-ברכה ששלח הרב לראשי הציבור באזור המרכז המסחרי, בו מביע הרב שמחתו הגדולה על מינוייו של הרי"י כרב האזור, והוא מפליג בשבחו בדברים מרשימים:

> כשמחה בקציר שמחתי על הבשורה הטובה, כי תלי"ת [תהלה לה' יתברך] באו בני תל–אביב יצ"ו לידי הכרה, ושמו את העטרה המתאימה והולמת, לכהן–פאר בכהונת הרבנות בעיה"ק תל–אביב יחד עם גאוני עיה"ק ת"ו הנ"ל, על ראש כבוד יד"נ [ידיד נפשי] הגאון המובהק, סוע"ה [סיני ועוקר הרים] וכו' מוהר"ר ישראל יהושע הרצברג שליט"א, הנודע בתור גאון מפואר, אוצר חמדה, אחד מחריפי גדולי הדור, המחדש בטובו המון רבה, חידושי–תורה בחריפות ובקיאות ועמקות נפלאה, וכבר נודע לרבים אפס קצהו מעט מחידושיו המתבדרין בין הת"ח, וכפלי כפלים בגנזי–יקרות הנם אתו, בחידושים נפלאים ושו"ת הלכה למעשה, וכוחו יפה באגדה להפליא, ומצויין מאד בכל המעלות ויקרת המידות.
>
> והנני מביע בזה את ברכתי לעדת ה' היקרה, אשר תזכה להתבסם מתורתו והוראתו בקדושה, וגם תאזרו חיל להפיץ מעיינותיו חוצה, וממזכים את הרבים יהי' חלקכם, ולכהדג"ק [ולכבוד הדרת גאון קדשו] מז"ט, וכא"ל [וכל אשר לך] ירום ונשא וגבה מאוד, כנה"ר וידידו עוז דוש"ת באה"ר [דורש שלום תורתו באהבה רבה] מהר הקודש מירושלים, כ"ג טבת שנת תרצ"ג.
>
> הק' אברהם יצחק הכהן קוק

חתנו של הרה"צ ר' אריה לוין ז"ל, הגאון הצנוע ר' שמואל אהרן יודלביץ ז"ל (מחבר הספרים "החשמל לאור ההלכה" ו"מעיל שמואל"), מגדולי ירושלים היה, אלא שברוב ענוותו היה נחבא אל הכלים, אולם הרב שהכירו ידע להעריך את רום ערכו.[22] אחרי

פטירתו של הגרש"א, כתב לי בנו הרב מרדכי יודלביץ ז"ל את סיפור המעשה דלקמן:

"אאמו"ר הכ"מ [הריני כפרת משכבו] היה מועמד לדיינות, והיה זקוק להמלצה או לסמיכה של מרן **הרב** זצ"ל, והלך הסבא [הרה"צ ר' אריה לוין ז"ל] עם אבא אל הרב, וכשבאו על יד ביתו ראו שכבר הוא יושב במונית מוכן לנסיעה. אולם הרב הרגיש תיכף בבאים, ותיכף נפתחה הדלת והרב שאל את הסבא מה העניין. ענה הסבא כי לא-בוער ויבוא בעת אחרת, אבל הרב לא הרפה ואמר שהוא מוכרח לומר לו בשביל מה הוא בא, ואז ענה שהוא זקוק להמלצה בשביל חתנו.

מיד הזדרז הרב ויצא מן המונית והתחיל חוזר הביתה לכתוב את המלצתו. תוך כדי הליכה, אמר לו הסבא: "עד כדי כך?" השיב הרב: "אם בשביל תלמיד-חכם כחתנו גם כן לא [להזדרז ולמלא בקשתו], אז יסביר לי מה זה כבוד-התורה?!"

[סיפור זה על מידת זהירותו וזריזותו של הרב בכבוד התורה, דומה שקראתיו באיזה מקום, שנמסר ישירות מפי הרב ר' אריה זצ"ל, אלא שברוב צניעותו העלים ר' אריה שהמעשה היה בחתנו. והנה זכינו לברר מקחו-של-צדיק ושבחו של הגרש"א ז"ל, עד מה העריך אותו הרב ועד מה הזדרז להמליץ עליו בצורה כה נעלה].[85]

אברהם יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל

האב"ד בעי"הק ירושלים תובב"א

הנני בזה להודיע באתרא דלא ידעין ליה, את מעלת הרב הגאון החו"ב סוע"ה אוצר תוי"ר מו"ה שמואל אהרן יודעלעוויץ שליט"א, מיחידי הסגולה שבבני הישיבה הקדושה עץ חיים פעה"ק ת"ו, אשר מאז נודע לי בגדלו בתורה בגפ"ת ופוסקים, והוא כאחד הגדולים, מידותיו תרומיות ויראת ד' טהורה ערוכה אתו ושמורה, ואשרי עדת ד' אשר תקחנו אחר כבוד להיות לה לרב ואב"ד ומורה דרך ד' לעם קדוש, כי לו נאה ולו יאתה עטרת הרבנות בכבוד והדר, וכל תומכיו יאושרו ויתברכו לרגלו.

כנה"י ונפש מברכם מקודש

הק' **אברהם יצחק הכהן קוק**

בשנת תשל"ז קיבל הרש"א ז"ל את פרס עיריית תל-אביב, על שם מרן הרב זצ"ל, עבור ספרו "מעיל שמואל" (ביאורים וחידושים במסכת פסחים) וחבר השופטים כתב בנימוקי הפרס:

---

85. בזכותו של הרב ר' אריה לוין ז"ל, וחתנו הרש"א ז"ל, נשתמר בידינו חלק משיחתו של מרן הרב זצ"ל עם הרבי מליובאוויטש, אדמו"ר הריי"צ נ"ע. עי' לעיל עמ' 231. כשהרב החזיר ביקור לרבי, לקח הרב אתו גם את ר' אריה ואת חתנו הרש"א יודלביץ ז"ל. המשמשים בקודש ניסו לעכב כניסתם, סבורים היו שהרב יעדיף פגישה ביחידות, אולם הרב לא הסכים להפרד ממלוויו הנאמנים – "כך עושים לבני לויה"? (חולין ז', א) – וכך נכנסו גם הם ושמעו את שיחת הקודש המאלפת.

״המחבר הוא אחד מגדולי חכמי התורה בירושלים, שימש כראש ישיבה ומרביץ תורה בישיבות ׳עץ-חיים׳, ׳בית יוסף׳ וכולל מהרי״ל, פירסם עשרות מאמרים בקובצי ׳כרם-ציון׳ בענייני מצוות התלויות בארץ, לפני כמה שנים פירסם את הספר ׳החשמל לאור ההלכה״ – – – המחבר הוא תלמיד מובהק לגאונים ראשי הישיבות הראשונים לישיבות בארץ בתקופה האחרונה: הגאון ר׳ אברהם-אהרן בורשטיין זצ״ל, הידוע בשם ׳הרב מטבריג׳ (עיי להלן עמ׳ 389), והגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר זצ״ל, שרוב גדולי התורה בארץ הם בכלל תלמידיו. הרבה הושפע מדרך הלימוד של שניהם, וגם הביא בספרו [״מעיל שמואל״] הרבה מחידושיהם ומפלפל בהם. ואכן ניכרת בחידושיו השפעה מאותה העמקה יסודית של הרב מטבריג וההבנה הבהירה של בעל אבן-האזל. – – –

המחבר, חתנו של הצדיק הירושלמי הצנוע ר׳ אריה לוין זצ״ל, מתנהג כדרכם של ותיקי חכמי ירושלים, לומדים תורה מתוך הדחק ומתנהגים בעניוות וצניעות. הם עצמם מצמצמים עצמם בקרן זווית ותורתם מבשמת את העולם ומכריזה עליהם בחוץ״.[86]

בגנזי עיריית חדרה, מצאתי את מכתב-הברכה ששלח הרב להכתרתו של רבה הראשון, הרב יוסף-דב כהן ז״ל:

ב״ה, יום ו׳ חדש אדר, תרפ״ו

שלו׳ וברכה באה״ר לכ׳ ידידי הרב הגאון המפורסם חו״ב סוע״ה אוצר תו״י,

מו״ה יוסף דוב כהן שליט״א

האב״ד דמושבת חדרה ת״ו,

שלו׳ למר ולתורתו, ולכל העדה הקדושה עדת ד׳ אשר בארץ הקדש, יושבת חדרה, ולכבוד ועד המושבה, וועד בית הכנסת, יהי נועם ד׳ עליהם, ותיכף לת״ח ברכה.

אקוה בע״ה שתבא שפעת ברכה והצלחה לכללות העדה, ולפרטיה כולם מקטנם ועד גדולם, לרגלי הופעת כת״ר במשרתו הקדושה, אשר אקוה שינהל את כל הקהל הקדוש על מי מנוחות בדרכי התורה והמוסר, וכולם יכירו וידעו את ערכו הגדול וכשרונותיו הגדולים ומידותיו התרומיות.

---

86. פנינה נאה מדברי הרב נשתמרה לנו על ידי הרש״א ז״ל, ובתוך בירור הלכה מקיף בדין ״נטע רבעי של עכו״ם״ הוא כותב:

״במסכת זבחים (קטז, א), ישנה מחלוקת אם בן-נח יכול להביא [קרכן] שלמים, דיש מאן-דאמר דסבירא ליה שרק עולות יכול הוא להביא. ושמעתי פעם [ביאור הדבר] **מאדמו״ר הגאון הגדול ראי״ה קוק זצוק״ל**, דאף אם יתעלה הבן-נח למדרגה של עבודת-ד׳, אין בכוחו להשיג רק שיהיה האדם פרוש לגמרי מענייני העולם-הזה ויהיה כולו קודש לד׳, וזה הוא [הענין של] קרבן עולה, שהיא כולה כליל לשמים. אבל קדושת [קרבן] שלמים, דהיינו קדושת אכילה, להעלות את הגשמיות ולקשר אותה ברוחניות, להיות הכל בקדושה, זה אין בכוח הנכרי לעשות, ורק הנשמה הישראלית בכוחה לעשות גם את הגשמיות לשם מצוה ולשם קדושה״ (״כרם ציון״, ספר ה, ירושלים תרצ״ט, עמ׳ מג).

והשי"ת יגונן עליהם ועל כל שאר עמו, ולא ידעו עוד מכל נגע ומחלה, ויהיו נטועים בחצרות הקודש דשנים ורעננים לאורך ימים טובים. יפרחו כגפן וכלבנון יך שרשם לשמחת כל המצפים לתשועת ד' על עמו ונחלתו. כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר חותם בברכת מז"ט ורב טוב לעד.

הק' **אברהם יצחק הכהן קוק**

אוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"א, עמ' 435

*

שמח לב הרב על כל מינוי של רב במושבות החדשות באה"ק. באחת מאיגרותיו בנידון מינוי רב במושבה מסויימת, הוא מוסיף ומביע משאלתו "ואולי יחונן ד' יתברך שמו ונוכל לקבוע רבנות גם ביתר המושבות, למען ישוב להן תואר מלא של ערי ישראל עם קדוש" (אגרות הראי"ה א, עמ' קעט).

כשעלה לארץ הגאון הצנוע ר' אברהם יצחק טברוסקי ז"ל (רבה של מונסטירשצינא ברוסיה הסובייטית) והתחיל מכהן ברבנות מגדיאל, נתקל בקשיים בקהילתו החדשה. הרב הגדול בתורה, חניך-ולוז'ין, שהיה גם בקי מופלא בירושלמי, לא היה דרשן ועסקן, ורק שקד רבות על לימודו, ואנשי קהילתו לא ידעו להעריך את מעלת הגדול השוכן בתוכם. בצר לו פנה אל הרב והתאונן על מצבו הקשה, והרי לפנינו מכתבו של הרב המשתתף בצערו ומעודד את רוחו:

ב"ה יום י"ז לחדש חשון, תרצ"ג

שלו' וברכת טוב לכ' ידי"נ הרב הגאון הגדול, אוצר תו"י [תורה ויראה]
מו"ה אברהם יצחק טברוסקי שליט"א יושב בשבת תחכמוני בק' מגדיאל ת"ו.

שלו' בכפילא וכטו"ס [וכל טוב סלה].

אחדשה"ט באה"ר

הגיעני מכתב כ"ג, ע"י ידידנו הרה"ג היקר מוהר"ג שרייבמן שליט"א, ומאד נצטערתי מהידיעה שאינם מכירים שם במקום שבתו את גדולת ערכו דמר, ואינם יודעים איך להזדרז שיזכו הם בסגולתו היקרה וכתר תורתו הגדולה והרחבה, אבל מקוה אני בע"ה שסו"ס האור ינצח והאמת תגלה לעין כל ויבושו כל הנחרים בו. והנני מצדי כמובן, מוכן לעשות בל"נ את האפשרות שבידי, לטובת השלמת הענין בכי טוב בע"ה, ותמיהני על השו"ב המופלג ששמעתי עליו שהוא יר"א [ירא אלקים], איך יפעל בעצמו שלא להביא את השאלות לכתר"ה, ואולי נכון שיודיע לו מר את קפידתי בזה.

והשי"ת ישפות לנו ולכל ישראל עתרת שלו' כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר
[כנפשו היקרה ונפש ידידו עוז דורש שלום תורתו באהבה רבה].

הק' **אברהם יצחק ה"ק**

רב גדול זה נשאר במגדיאל לא הרבה זמן. הוא הגיע מרוסיה כשהוא שבור ורצוץ, ופקדוהו בארץ מחלות קשות. בהשתדלות הרב קיבלוהו בבית החולים ביקור-חולים בירושלים, ולא ארכו הימים והוא הלך לעולמו.

בהספד שנשא הרב עליו אמר בין השאר: "הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל". משמע שיש חשיבות מיוחדת לס"ת שקוראים בו לעתים קרובות ושומעים מתוכו את דברי התורה. אולם היה לנו גם ס"ת מיוחד שקראו בו לעתים רחוקות ביותר, וזהו "ספר העזרה" כמו שחז"ל קוראים אותו במסכת בבא-בתרא (יד, ב). ספר-תורה זה היה מונח בצד הארון, ודרגת קדושתו היתה הגבוהה ביותר, שהרי כתבו משה רבינו ע"ה. ואם אמרו לנו חז"ל "מקום ארון אינו מן המידה" (מגילה י, ב), הרי גם אותו ספר-תורה לא מן המידה היה. למעלה היה מבחינת המקום, כלוחות הברית אשר מכתב-האלקים אשר עליהם העלה אותם לדרגה עליונה ביותר.

והמשיך הרב ואמר: הרב הגדול שאנחנו מלווים לבית עולמו, היה מאוד צנוע ונחבא אל הכלים, והיה כס"ת גנוז בקודש-הקודשים, שהציבור הרחב לא קרא בו ולא שמע אותו, אולם השפעתו הסגולית מרובה היתה, שהרי היה כל כולו שקוע בתורה, כל כולו נתון לאורייתא דמשה, ובחודשים האחרונים היה מדוכא ביסורין – "ספר תורה שרוי בצער", וחבל על דאבדין וחבל על דחסרא ארץ-ישראל גברא-רבה.[87]

*

כבוד רב רחש הרב לרבנים מרוסיה הסובייטית, אשר גם בתנאי המצוקה החמורים ובמחנק הרוחני האופף אותם, התאמצו והמשיכו לעסוק בתורה, ואף לכתוב ולחבר ספרים בהלכה ובאגדה.

כשזכיתי לעלות לא"י, כ' תמוז תר"ץ, התחלתי לטפל בהדפסת ספרו של אאמו"ר הרב הגאון ר' פתחיה מנקין זצ"ל – "כרם פתחיה". אבא וכל המשפחה עדיין נתונים היו מעבר למסך-הברזל, ואילו כתב-ידו אשר עמל עליו ימים ולילות, הוברח לאה"ק טיפין-טיפין בצורת מכתבים.[88]

---

87. בכל האפשרויות שבידינו, חייבים אנחנו להעמיד את כבודה של תורה, גדוליה ונושאי דגלה, על המצב היותר הגון שבחיי החברה. היו ימים שהתורה היתה חביבה מאוד על ישראל, ולחיבתה הגדולה לא היינו צריכים לשום חיזוק ולשום חיפוש-דרכים של הבעות ופרסומים, אבל נשתנו סדרי החיים ועניני החול שוטפים אותנו. הכשרונות החילוניים אשר רבו בקרבנו, הולכים ומתעטרים מכמה חוגים בפרסומים ובפומביות, חדשים לבקרים, ואם גם עתה תהיה תורתנו הקדושה "כחולדה זו הגרה בעיקרי בתים", ולא נעשה לה שום פעולה של הכרת-כבוד-וטובה לבחירי נושאיה, והיה הדבר היוצא מזה, שהענין ישכח בכללו – חס ושלום – שיש תורה בישראל (מתוך מכתב-הברכה ליובלו של הרד"א לוונטהל ז"ל) (הסכמות הראי"ה סי' קג).

88. עי' שחר אורו עמ' 155-147. ליקוטי הראי"ה עמ' 318-313. שיחות הראי"ה עמ' 321.

ה ס כ מ ת

כ"ק רבנו הגדול גאון ישראל וקדושו צי"ע

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

הרב הראשי לארץ ישראל

אב"ד דעה"ק ירושלם ת"ו

ב"ה, כ"א אלול תרצ"א

אחד מהחזיונות אשר בהם מלאתי עונג, ושמחת לבב, היה לי מראה עיני בספר כתב גבר חכם בעוזה של תורה, יראה, וחכמת לב, כבוד הרב הגאון המפורסם, אוצר נחמד, כליל תפארת סוע"ה מו"ה פתחי' מענקין שליט"א האבד"ק סעננא ברוסיא, אשר בשם כרם פתחי', יכנהו, בכל המקומות אשר הצצתי בספר היקר והנכבד הזה ראיתי אור זרוע, והפעולה היא מעידה על פועלה, כי הוא גבר בכולא, בעל מוח חושב נכוחות, ובעל לב הוגה משרים, עתיר נכסין בבקיאות רבה, בכל חדרי תורה ובש"ס ופוסקים רו"א, ועתיר פומבי במדרשים ואגדות, וספרא רבא, בעטו השנון המתאים לרעיונותיו השוטפים, המבריקים והמאירים, ועיניו משוטטות במכמני ספרים רבים ראשונים ואחרונים, ומכלם דלה פנינים, ובצר מהם חומה גבוהה, בנויה כמו רמים, משוכללת בטוב טעם ודעת ומטב הגיון, ושיטת דרושיו הנכבדים היא מחוטבת בבינה יתירה, בדעה צלולה והסברה נעימה, ונחמדה, בחדירה מעמיקה, לדברי חז"ל, וגמרם בסימנים מובהקים, ואסברם בדדמי להם, ולבו תר בחכמה בשאיפה קדושה לרדת לסוף דעתם של רבותינו הקדושים ז"ל במאמריהם על פי דרכיהם ושטותיהם, ודין חרוזא, ודין קדוחא, לחבר את הדברים בסגנון יפה אף נעים, ובהעמקה מיוחדת בהקפת ענינים רבים, שהם ריעים זה עם זה, ודודים זה לזה, ובהתאמת המגמות הקדושות לפי תנאי הזמן והמקום של אומריהם, ובשימת לב טהור מלא יראת ה' טהורה, ואמונה אומן, כי דברי חכמינו הקדושים אבות העולם ז"ל, הנם דברי קודש קדשים אשר הם עומדים חיים וקיימים לעד, מיד ולדורות, אשרי שלו ככה.

נוסף לזה, אחרי אשר מלא כרסו מעדני התורה והיראה, ומצא את לבבו שלם וצדיק באמונתו יחיה, הלך לו גם לצדי הדרכים ובקש אחת הנה ואחת הנה, מאוצרות הספרות והמדעים במקצועות רבים ושונים, ומכל אשר מצא, פרחי שושנים, גם בין הקוצים והחוחים, דברי אמת, אשר הרבה פעמים יצאו מבלי משים להעיד על האור כי טוב, על קדושת התורה והאמונה הקדושה על ערכם הנשגב של המצות והחוקים, על מעלתם של ישראל גוי קדוש, לא השיב אחור ימינו, ומכל אלה, ממקורות מרוחקים, לקח והראה, איך אור המזהיר של האמת הטהורה הוא בוקע ג"כ את ענני החושך ובזה השכיל לעשות, לחזק לבב נמהרים, נבוכי דעה ונחשלים בצעדם בדרכי החיים, בדברים שבלב, בדעה ורגש, ובדברים שבמעשה בחיים ובפועל.

ואם כי לא לכל אדם נתנה מדה זו, ולא כל מי שרוצה ליטול את השם, לתור אחרי אוכל, במעונות נמרים, ובמאורות פתנים, יוכל לבוא וליטול, אבל כביר כח לב, ואיש מלא טהרה, וקדושת רצון ונפש טהורה ממולאה בכל חמדה ככבוד הרב הגאון המחבר שליט"א, סוף דבר הוכיח על תחילתו, כי כל כוונתו היא לשם שמים, ועל כן, לא נכשל במסילותיו ונתקיימה בו ההבטחה של רגלי חסידיו ישמור, ובכל דבריו אין בהם דופי ושמצה, והכל הולך למשרים בדרך ישרים סלולה, ע"פ התורה והיראה ואמונת חכמים, בקדושה ובטהרה.

הסכמת הרב לכרם פתחיה. הובא בהסכמות ראי"ה סי' סח.

כשהבאתי אל הרב את חמשת הגליונות הראשונים, קיבל אותם בחיבה יתירה, ושלא כדרכו להציץ בספרים החדשים הצצה חטופה, הקדיש לספר הזה זמן ניכר מזמנו היקר. חתנא-דבי-נשיאה הרב נתן רענן ז״ל הרגיש בדבר, וגילה לי שהרב מקדיש תשומת לב מרובה לספרו של אבא. וגם ראיתי כמה פעמים, בשעות השקטות של יום הששי אחה״צ שאז כבר לא כתב, שהרב יושב על הכיסא הנוח כשהוא מעיין ארוכות בגליונות שהבאתי לו. כך המשיך כשהבאתי לו את הגליונות הנוספים. הוא עבר ממש על כל הספר, והוא כתב עליו הסכמה נפלאה, הסכמה שכולה אומרת כבוד למחבר ולספרו, הסכמה ארוכה שבה הוא עומד במפורט על מעלות המחבר ״בעל מוח חושב נכוחות ובעל לב הוגה מישרים״, ומפרט בהרחבה את מעלות הספר, על שיטתו המיוחדת, עושר תכנו ויפי סגנונו:

> אחד מהחזיונות אשר בהם מלאתי עונג ושמחת לבב, היה לי מראה עיני בספר כתב גבר חכם בעוזה של תורה, יראה וחכמת לב, כבוד הרב הגאון המפורסם, כליל תפארת, סוע״ה מו״ה פתחיה מענקין שליט״א האבד״ק סעננא ברוסיה.

ואחרי שהוא מפליג רבות בשבח המחבר וביקרת ספרו, הוא מסכם וכותב: ״בטוח אני בעה״י כי הספר היקר והנחמד הזה יקנה לו לבבות רבות, ויחשב בין הספרים המצויינים רבי הערך שנתחברו בדורנו״.[89]

*

רבה וגדולה היתה הערכתו של הרב להגאון ר׳ חיים עוזר גורודזנסקי ז״ל מווילנה, ובמכתביו הוא מכתירו בתואר ״פאר הדור״. ואם לפני עשרות שנים כתב הרב לדודו-זקנו, הגרמ״ג יפה ז״ל, על חשיבות עלייתם של גדולי ישראל לא״י,[93] הרי אותה דעה היתה לו גם באחרית שנותיו, ולא חשש כלל שמא יכווה מחופתו של חברו.

בקובץ האגרות של הגאון רח״ע גורודזנסקי ז״ל,[90] נדפסה תשובתו למרן הרב זצ״ל על מכתבו מכ״ח מנ״א תרצ״ב (שהובא אל הגרח״ע ע״י שליח מיוחד – הרב זאב גולד ז״ל): ״והנה הדר״ג שמועה שמע מהסכמתי לנסוע לאה״ק, לשבת שם בקביעות, ורומעכ״ת מוצא שיהיה לתועלת לכל ענייני הקודש ולכל ענייני הבניין והריכוז של היהדות בכלל, ויעורר בדברים נעימים ונאהבים״ וכו׳.

בהמשך מכתבו מסביר הגרח״ע ז״ל את הקושי שביציאתו מפולין, אולם אינו דוחה את הרעיון, ומבקש מהרב להודיעו את פרטי הצעתו.

---

89. כצעיר לימים קטונתי מלדעת כיצד לעטר את שמו של הרב בראש ההסכמה. פניתי בנושא עדין זה אל המשגיח הרוחני של הישיבה, מו״ר הרב ר׳ יצחק אריאלי ז״ל, והיה זה הוא אשר ניסח: ״הסכמת כבוד קדושת רבנו הגדול, גאון ישראל וקדושו, צדיק יסוד עולם, מרן **אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א**.

90. ת״א תש״ל, ח״ב, עמ׳ תל-תלא. מהדו״ב: אגרות ר׳ חיים עוזר, ב״ב תש״ס, אגרת תשנב. אגרות לרא״ה מהדו״ב סי׳ רצט.

לצערנו, לא הגיע לידינו מכתבו הנוסף של הרב, אשר ודאי נכתב, אולם בהערת העורך שם (עמ' תלא) נמסר בשם הרב דב כ"ץ ז"ל (חתנו של הר"ז גולד ז"ל), שהצעת הרב היתה להכתיר את הגרח"ע בתואר "ריש גלותא".[91]

*

הרב ר' יהושע-זליג דיסקין ז"ל, רבה של פרדס-חנה, מספר:

הרב ר' אברהם ריניק ז"ל, תלמיד ישיבת סלבודקה שהתקבל כרב בכפר-סבא, התחיל ראשית כל לדאוג לבניין מקווה, והדבר עלה לו בקשיים גדולים. בניינו נגמר בקיץ, ועד עונת הגשמים עלתה הצעה של מילוי המקווה ע"י גבישי קרח. הוא דן בדבר עם מורו ורבו ראש ישיבת סלובודקה וחברון, הגאון ר' משה-מרדכי אפשטיין ז"ל, אלא שהוא היסס בדבר ואמר: נחכה עד לגשמים, אבל הרב ריניק טען: בינתים ישנן כאלה שלא תטרחנה לנסוע למקום אחר ותכשלנה באיסור כרת. אם כן, אמר הגרמ"מ ז"ל, תפנה אל הרב הראשי הגראי"ה קוק ז"ל. הוא פנה ואמנם הרב הכריע להכשיר (תשובתו המפורטת נדפסה ב"דעת כהן" סי' צ"ח). קבע אצלו הטעם של מניעת מכשול האיסור החמור. אבל, הוסיף הגראי"ה וכתב: "אך מאחר שידידנו הגרמ"מ שליט"א הלא עמנו פה, ועסק בענין זה [בקונטרס שנדפס והולך בירחון "הפרדס"], ייטיב נא כת"ר להציע לפניו את השאלה ואת תוכן דעתי, ואם גם הוא שיחי' יסכים על זה מה טוב".[92] הגרמ"מ היה צעיר מן הרב בשנה אחת, והרב לא ידע שהרב ריניק פנה אליו מקודם כתלמיד אל רבו – – – עם זאת הפנה אותו אליו מיזמתו הוא, הואיל וידע, כאמור, שהוא כבר דן בנושא.

כך התייחסו גדולי-תורה זה אל זה.

*

ועוד סיפר הרב ר' יהושע-זליג דיסקין ז"ל:

כשעליתי מרוסיה, פגשתי רב מרוסיה שהקדים ועלה לפני. שאלתי אותו: מה טיבו של הרב קוק ז"ל? שמעתי עליו גדולות. והרב-העולה ענה לי: אספר לך מה שהיה אתי, ותשמש לך דוגמא קטנה.

כשבאתי אליו בפעם הראשונה היה שם תור של אנשים. נשארתי לשבת ביניהם בפרוזדור. והנה יצא הרב מחדרו וראה אותי יושב. הזדרז וניגש אלי, הושיט לי ידו לשלום ושאל מאין אני? אמרתי: "אני הרב מאושבסק, עיירה בוואהלין, ברוסיה". הרב הגיב מיד ואמר: "סלח לי מאוד. אני משועבד. מה אפשר לעשות. צריך אני להקדים ולקבל אותך, אבל איני יכול, כי בחדרי יושבים כבר אנשים. אני מבקש את סליחתך".

---

91. עי' חיי הראי"ה מהדו"ב עמ' 322. ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 309-311.

92. ראה תשובתו המקיפה בנושא זה בשו"ת "לבוש מרדכי", ירושלים תש"ו, סי' כה.

הרגשתי שהרב אינו יכול לשבת במנוחה בחדרו, בזמן שבחוץ יושב ומחכה איזה שהוא רב מעיירה קטנה. והלא אני קטן כל כך, והוא הרב הראשי של ארץ-ישראל.

*

סח לי הגר״מ סטלביץ ז״ל (הרב מחסלאווטיש, מחבר ספרי ״מבית מאיר״) שהיה רבה של שכונת זכרון-משה בירושלים[9]: כשהייתי בא אל הרב בעניין ציבורי, היה נפנה מיד אלי ומזדרז מאוד שלא לעכב אותי. באמרו לי: ״איהר זיינט דאך א מתמיד, און אייער צייט איז זייער טַייער״ [כת״ר הלא הוא ״מתמיד״ – וזמנו יקר מאוד].

[וראה מכתבו של הרב מחסלביץ ז״ל אל מרן הרב זצ״ל, ״אגרות לראי״ה״, ירושלים תשמ״ו, עמ׳ רה, מהדו״ב סי׳ רנט, עמ׳ שח, ודברי הרב בשו״ת ״דעת כהן״ סי׳ ריד ורטו].

כיוצא בזה הגיב הרב בשכבו על ערש-דווי, כשמסרו לו שהגאון בעל ״חזון איש״ ז״ל רוצה לבוא לבקרו: ״ה׳חזון איש׳ הוא מן השקדנים היחידים שבדור, ואני חס מאוד על ביטול-התורה שלו, אנא מסרו נא לו שלא יטרח לבוא, ואני מבקש שיתפלל עבורי בביתו״ (ראה לעיל בסוף פרק ״חזון וראיה״, עמ׳ 213).

גם השקדן הגדול, ״הרב מפיריל׳וקי״, הגר״מ חסקין ז״ל, זכה לחיבה יתירה מצד מרן הרב זצ״ל, ובמכתבו הנלבב שנדפס בראש ספרו של הגר״מ ״כלכלת שביעית״ (ירושלים תצח״ר) כותב הרב: ״הגיעני מכתב קדשו – – – ותשואות חן לכבוד גאונו על דבריו המסולאים, אשר הרהיבוני בטוב טעמם וחין ערכם״. (עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 90, 507.)

*

כשעלה הרב המופלא, שר-בית-הזוהר, ר׳ ראובן מרגליות ז״ל לא״י, וביקר את הרב בירושלים, והציג עצמו לפניו בשמו, קם הרב ושם כובעו על ראשו, חגר אבנטו ובירך ״שהחיינו״. מתוך חיבת ספריו בא לחיבת מחברם, עד כדי שמחת-לב בראייתו הראויה לברכה ב״שם ומלכות״.

בהסכמת הרב לספרו של הג״ר מרגליות ז״ל ״נפש חיה״ (כ״א באלול תרצ״א) כותב הרב:

> העיפותי עיני בדברי-קדשו, והתבסמתי מבשמי-תורתו והערותיו היקרות והמפליאות בבקיאות נפלאה וחריפות ישרה. – – – ספריו היקרים שהוא מוציא אותם לאור עולם מדי פעם בפעם במקצועות שונים, כולם מאירים הם עיני ההוגים בהם – אשרי חלקו. ולאות חביבות דבריו הנני רושם בזה איזו הערות קטנות״. (הסכמות הראי״ה סי׳ סט)

בט׳ ניסן, תרצ״ג, כתב אליו מרן הרב זצ״ל:

> לכב׳ ידידי הרב הגאון, איש-האשכולות, רב פעלים לתורה ולתעודה, מוה״ר ראובן מרגליות שליט״א,
>
> מחברתו היקרה ״יסוד המשנה ועריכתה״ הגיעה לידי, ובהציצי בה מצאתי בתוכה

רב-פנינים, ואפיריון נמטיה לכבוד תורתו הרמה, על עבודתו החשובה הזאת, הראויה לעמוד בשורה של העבודות רבות-הערך שנעשו בנידון זה, מהמצוינים שבחכמי ישראל, יחזק ד׳ חילו ויפוצו מעינותיו חוצה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת.

*

בשנת-חייו האחרונה של הרב. חיזק ואימץ את הרב מרגליות ז״ל להוציא לאור את ספרו ״ניצוצי זוהר״ על הזוהר הקדוש.

בין מכתבי העידוד שהופיעו אחרי הופעת הכרך הראשון של הזוהר עם ״ניצוצי זוהר״ (ירושלים ת״ש), מוצאים אנו את מכתבו של מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ובו גם עדות על הזירוז שזירז מרן הרב זצ״ל להוציא לאור את **הניצוצות** הללו:

מן שמיא קזכי לידיד-נפשי, הרב הגאון המפורסם מוהר״ר ראובן מרגליות שליט״א, להכנס אל המקדש פנימה, וכעין מסורת הש״ס לתלמוד כן עשה על הזוהר, אין להעריך יקרת המלאכה שהפיץ אור בהיר על הזוהר הקדוש – – – ומצאתי חובה לנפשי להזכיר, כי כן כ״ק מאור עינינו הגה״ק מרן ראי״ה קוק זצוק״ל, היה מתגעגע מאד שיודפסו ה״ניצוצי זהר״, של הרה״ג רר״מ דידן, שהיה חביב עליו עד לאחת. וגם בחג הקדוש חג השבועות האחרון לימי חייו, בשכבו על ערשו, זירזו בחיבת-קודש, להתאמץ להו״ל את ה״**ניצוצי-זהר**״.

גם בנו יחידו של הרב, הרצ״י ז״ל, מוסיף וכותב על שיחת-הקודש הזאת עם הרר״מ בחג השבועות האחרון:

– – – מה יקר ונפלא יתרון-זכותו, אשר על כל התקשרותו הרוחנית מאז רבות בשנים אל אאמו״ר הרב זצ״ל, והחיבה וההוקרה המיוחדת שנודעה ממנו זצ״ל למעכת״ה ולפרי תנובת-רוחו בספריו הנכבדים, הנה עתה אחרי הגנז ארון-האלקים, עלה בגורלו לקיים בפועל את משאת חפצו ודעת קדשו של הארי החי נבג״מ, אשר בזמן מתן-תורתנו האחרון, להיות פה אתנו עלי-אדמות, בשיח ספוניו את מעכ״ת, עודדהו ואימצהו להשלים את מלאכת-הקודש הזאת על ספר הזהר״.

*

הרב חיבב מאוד את חסידי ברסלב.[סא] פעם היה בירושלים סכסוך בין חסידי בויאן – שהיו כולם ממעריצי הרב – לבין חסידי ברסלב, ובאו לקיים בירור בפני הרב. בריתחת הוויכוח פגע אחד מחסידי בויאן בזכרו של אדמו״ר רבי נחמן מברסלב ז״ל. שלא כדרכו, קם הרב ומחה על כך בחריפות עצומה.

*

לבעל בית חשוב, בן-תורה, אשר פנה אל הרב בדברי תלונה על הרב שבמקומו, משיב הרב וכותב:

יאמין לי כב׳ שבתור ת״ח הוא חביב עלי מאוד, אבל התלונות [שלו] על הרב מרא־דאתרא לא מצאתין מבוססות. – – – והענין של שעת־הדחק בודאי מסור הוא לכל מורה־הוראה, מר באתריה, להבחין את הענין.

– – – ומה שכתב שהרב חיפש בספרים – אין זה פגם וחסרון כלל, וכבר כתב הט״ז בסי׳ א׳ ס״ק ה׳, שבעל־הוראה אין עניינו שידע כל ההוראות בעל־פה, – – – ואפילו גאון עולם כה״נודע ביהודה״ ז״ל, כותב בהקדמתו שטרח בחיפוש, ואנן מה נענה אבתרי״ה.

– – – בעונות הרבים, מספרי לשון־הרע ומבזי בני־תורה נמצאים עכשיו בכל מקום[93] – ואבקש מכת״ר שיסיר מלבו את התרעומות, ויעזור להבא להרב מרא־האתרא בכל העניינים הנוגעים לתקומת הדת והיהדות, ויהי חלקם בין המיישבים את ארצנו הקדושה בדרך התורה והמצוה, לטוב לכל ישראל ולצמיחת קרן ישועה וגאולה לעם ד׳ ונחלתו.

דעת כהן, סי׳ טז

93. ״ואם באנו לעשות סייג לחומת־הדת, הלא צריכים אנו לדעת שלא לגרום את ההרס היותר גדול שמהרס את כל בנינה של תורה, שבא על ידי ביזוי תלמידי־חכמים. ובוא וראה דברי הירושלמי בפרק חלק [סנהדרין פ״י הל״א] – – – שהסבירו לנו חז״ל שעיקר הדבר המפקפק את כל בניין יסוד תורתנו הקדושה, הוא כשמפקירים את כבודה של תורה בזלזול של כבוד חכמיה ולומדיה״ (קונטרס ״ישוב משפט״, מאמרי הראי״ה, ח״א עמ׳ 56).

הבן היחיד והמיוחד

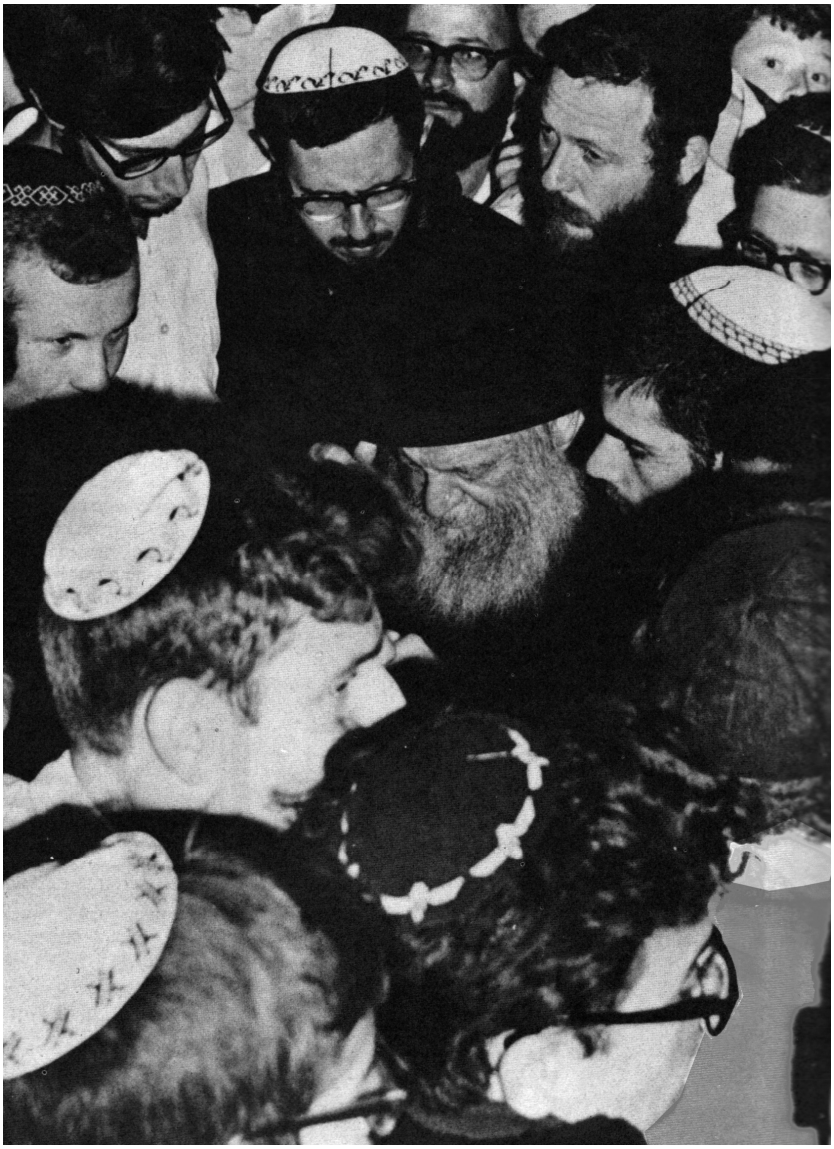
הרב ר׳ צבי-יהודה הכהן קוק ז״ל

א

״הלא בנו הוא מיוחד במינו, זהו **בן** שאין לו בעולמו אלא **אבאו**״ – כך אמר פעם נזיר אלוקים הרב ר׳ דוד הכהן ז״ל למרן הרב זצ״ל. ואמנם הגדרה זאת של ידיד קרוב קירבת-נפש, מבטאת בקיצורה את מה שראינו-חשנו במגעים עם הבן המיוחד הזה, מו״ר הרב צבי-יהודה זצ״ל.

לחוברת הקטנה והתמציתית, אשר הדפיס הבן מיד אחרי גניזתו של האור הראשון, אחרי פטירתו של אביו מרן הרב זצ״ל, הוא קרא בשם ״נפש הראיה״, ונפשו היתה קשורה בנפשו. מעבר ל**בן** האוהב, המסור, היה הוא **תלמידו** המקשיב, **חסידו** הנלהב. מתוך ספיגה מלאה של עולמו הרוחני-הרעיוני של אבא, מתוך אמונת-אומן בכל מלוא חזונו, מתוך התייחסות נפשית-רגשית ברטט של קדושה לאישיותו, לרוממות נשמתו, סלל **הבן** את דרכו בכל אשר פעל, בכל אשר הלך. אם בביקורו בפולין, שם כיתת רגליו ונפגש עם רבנים ואדמו״רים, והתאמץ להסביר את דרכו הרעיונית-הציבורית של אבא (והוא הרשים את כולם בתומת נפשו וטהרתה, ביראת השמים שלו ובלהט הפנימי שבנשמתו); אם בהשתדלותו להחדיר את רעיונות אבא בין בני הישיבה המבוגרים שהגיעו מחו״ל (ועוד לא הספיקו לתפוס ולהבין את יחודו של הרב בכלל, והנהגתו ברבנות הארץ-ישראלית בפרט); אם בהשפעתו הרוחנית-החינוכית העמוקה על בני הישיבה, שנתגלתה בהוד תפארתה בעשרים השנים האחרונות, ואם בהדרכתו הכללית-הציבורית ב״ערכה של ארץ-ישראל״ וקדושת סגולתו של עם ישראל.

חזקה היתה זיקתו לישיבה – היצירה הממשית של הרב שהבטיחה גדולות ונצורות – והוא התמסר לה רבות, מתחילת ייסודה ועד עלות מייסדה לגנזי-מרומים. אולם מיד אחרי פטירת הרב, החליט שהוא, הבן היחיד, חייב לדאוג ראשית כל לעזבונו התורני שבכתב, ובעיקר לחלק ההלכה שבו; שהוא חייב להזדרז ולהבטיח, שלא תסולף דמותו השלמה של הרב; שעליו לפעול שלא יוצג הרב רק כהוגה דעות גדול (אשר לא רבים יכולים להבין את עומקן), שלא יוצג כמנהיג-ציבור גרידא, אשר כמה מדרכיו שנויות במחלוקת, אלא שיֵרָאה בדמותו ובצלמו האמיתיים, במלוא שיעור קומתו התורנית-הלמדנית – רב גאון עצום הלן בעומקה של הלכה, אשר נהירים לו שבילי שני התלמודים, שיטות המפרשים והכרעות הפוסקים, מן הראשונים ועד האחרונים.

קרוב לעשרים שנה הסתגר בסתר-אוהלו ועסק בעריכת כתבי ההלכה של מרן הרב זצ״ל, והשו״ת בעיקר. ואמנם הצליח לפרסם ארבעה כרכי תשובות בהלכה, שבהם מופיע הרב כאחד ״המשיבים״ הגדולים, העונה לפונים אליו מארבע כנפות הארץ, מורה

הלכות בכוח ביסוס רב, ופוסק מובהק בעל הכרעות ברורות, בתשובות מנוסחות המקיפות את כל מקצועות התורה. כמו כן ערך את שני כרכי "עולת ראי"ה" – ביאורי הרב על סידור התפילה, ושלושה כרכי "אגרות הראי"ה" – אוצר בלום המשקף את הנהגתו הציבורית של הרב ואת השפעתו-הדרכתו הרוחנית.

ב

שנים אלו אשר בהן הצטנע **הבן**, אשר בהן התייחד כולו עם כתבי **אבא**, גרמו לקיפאון בהתפתחות הישיבה הנושאת את דבר הרב, ושנים אלו חסרות מאוד למדינת ישראל כולה. העובדה המצערת שבמשך אותן השנים לא הזרימה הישיבה כוחות צעירים לעולם הרבנות והחינוך, כוחות בעלי הכרה, מעמיקים במחשבה הישראלית, בעלי אמונה בתורת הגאולה, בעלי חזון היודעים להתמודד עם מציאות ולשנות אותה – עלתה לנו ביוקר.

ולעומת זה, היו אלה שנות-ברכה לו לעצמו, שנות עלייה והתעלות, "יושב בסתר – עליון!" בשנים אלו השיג לא-מעט 'מוחין דגדלות'. אותה התייחדות מרוכזת בעריכת ספרי-דבי-רב, תורת בית-אבא, תורת הרב בהלכה ("משפט-כהן" וכו') ובמחשבה ("עולת ראיה" וכו'), שלא היתה רק עריכה טכנית, אלא לימוד שקוד ועיון מעמיק, העלתה את הבן העורך מעלה מעלה.

אם בחיי הרב הוטרד הבן לא מעט בצרכי ציבור, מתוך רצונו להקל על עבודתו הקשה של אבא, מרא דארעא דישראל, וכן הקדיש הרבה זמן להנהגה השוטפת של הישיבה, על כל צרכיה הגדולים והקטנים, הרי בשנות ההתבודדות וההתייחדות, בהיותו משוחרר לגמרי מעול הציבור וטרדותיו, מעול הישיבה והנהגתה, זכו כשרונותיו הגדולים לפריחה מחודשת, זכרונו המופלא ספג רוחב-ידיעות, ותפיסתו החודרת הקנתה לו עומק-הבנה. מעט מן העושר הרוחני הזה בא לידי ביטוי בהערותיו המאלפות אשר באו כתוספת ברכה בסוף כרכי התשובות של אבא – "משפט כהן", "עזרת כהן", "דעת כהן" ו"אורח משפט" – וכן בסוף "עולת ראי"ה" ובמקורות שהוסיף למהדורה החדשה של "אורות".

בספרו "אישים ושיטות", מייחד הגרש"י זווין ז"ל פרק גדול ל"הרב ומשנתו". בסוף הערכתו המקיפה לספר התשובות הראשון "משפט כהן", מוסיף הרב זווין וכותב: "וראוי ליחד קצת הדיבור על הערותיו העניניות המרובות של ר' צבי-יהודה קוק. 'ואת צנועים חכמה' – מתרחק מן הפירסום ומן הדומה לו, ובמקום שאתה מוצא ענוותנותו אתה מוצא גדולתו. הולך בעקבותיו של אבא, בתורה ובמחשבה ובמעשה. אף על הסגנון המיוחד של הרב הוא שומר במידה ידועה. בהלכה – סגנון זה מלוטש ובהיר. מדור מיוחד קבע בספר להערותיו. **ההערות מלאות וגדושות בדברי תורה**. יש ואינן הערות לתשובות, אלא תשובות להערות. כלומר, הרב נגע בנקודה אחת, כאילו דרך הערת-אגב, ור' צבי יהודה בא ומרחיב את הדיבור על כך בתשובה שלימה" (עמ' 242).

אולם לא רק אישיותו התורנית-הלמדנית של הרצ״י ז״ל קיבלה ממדים רחבים ביותר, אלא כל מהותו נתעלתה ונתגבהה, נצטללה ונזדככה. שנות הלימוד, הריכוז והעיון, ההתבודדות וההתייחדות, העניקו לו ברכות שמים בכל הליכותיו, במחשבה ובמעשה, באורחות טיפולו האישי החם-הנלבב בבעיות הפרט, ובתגובותיו התקיפות-הנמרצות בבעיות הכלל.

כעבור שנים, כאשר חזר להנהיג את הישיבה – הופיע בכוחות מחודשים לגמרי. במקום האדם הצנוע, אשר בחיי האב עמד כולו בצילו של האילן הגדול רב-הענפים, עלה והופיע בתנופה רבת-אונים, בשפע רוחני כובש לבבות, בכושר השפעה נדיר, ביכולת הנהגה עקבית-עקשנית, בדרכים אשר סלל לעצמו ולאחרים. מתינות ושיקול דעת מרובה מצד אחר, והחלטיות בלתי-נרתעת מצד שני. תום-דרך במידות ויראת שמים דקדקנית מצד אחד, ומרחב-הבנה לכושלים ולנבוכים מצד שני.

במאמציו להעלות את הרמה הלימודית בישיבה, הכניס כוחות הוראה צעירים, הפעיל כוחות הדרכה ברוכי-השפעה, והוא ניצח על מלאכת-הקודש במגעים מתמידים עם כלל הישיבה ועם פרטיה. תשומת-לב מרובה הקדיש לתיקון המידות. לימוד ״חפץ חיים״ ו״שמירת הלשון״ הפך להיות חובה על כל תלמידי הישיבה, ומדי פעם בפעם תבע, אפילו מאברכים בעלי ותק, ללמוד ״מסכת דרך ארץ״ ולסגל את נועם המידות לחיי יום-יום.

״כרועה עדרו ירעה. בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא, עלות ינהל״ (ישעיה מ, יא) – כך ניתן להגדירו בשנות התגלותו. כאב מסור היה לכל בני הישיבה, דואג לעתידם, פותר בעיותיהם, מדריכם ומכוונם לטוב להם כל הימים.

יראת השמים המופלגת שלו (אשר זכתה להערכה מיוחדת מפי הרב מבריסק הגרי״ז סולובייצ׳יק ז״ל), הטביעה את חותמה על כל בני הישיבה, וכל באי בית מדרשה של הישיבה, יכולים היו לחוש אותה גם בכל תפילת מנחה ביום רגיל. שיחותיו-שיעוריו זכו להקשבה יוצאת מגדר הרגיל. רבות מהן הוקלטו והועתקו אחר כך על ידי תלמידי הישיבה, שחזרו ושננו את תוכנן. וזכור לטוב תלמיד רב-קֶשֶׁב, הרב שלמה אבינר שליט״א, אשר ליקט את הדברים, לקוטי בתר לקוטי, סידר אותן בצורה נאה, ואף הוסיף להן מקורות הבהרה והשלמה מכתבי מרן הרב זצ״ל, והוא שזיכה אותנו במערכות שלמות לפי סדר פרשיות השבוע, מאירות-עינים ומשובבות-נפש.

הישיבה אשר גדלה בכמותה ובאיכותה, והרחיבה גבולה בתלמידים מצויינים עד אפס מקום, הפכה לתנועה, בעלת ייחוד ובעלת ייעוד. בהדרכתו-בהכוונתו הפכו בני הישיבה לציבור תוסס ומתסיס, ער ופעיל, מכה גלים בחיי הציבור, חלוץ העובר לפני המחנה.

וכבר ניכר ובולט יבולה המבורך, פירותיה הטריים-הרעננים של הישיבה, בעולם הרבנות, בעולם החינוך התורני, במערכה היישובית של ההתנחלויות, במאבק הנמרץ הבלתי-מתפשר על הגשמת החזון הדתי-ציוני-חלוצי, כשדגלו של **הרב-האב** – דגל

ירושלים – מתנוסס מעליהם, כשדברו הנמרץ של **הרב-הבן** מדרבן אותם, ואיגרותיו התקיפות-החמות מחזקות את רוחם.

"בזרועו יקבץ טלאים" – הרחק-הרחק מעבר לתחומי הישיבה, התפתח אצלו ועל ידו מעשה-רב של קירוב רחוקים. הוא דבק במידתו של הקב"ה: "שהקב"ה מקרב את הרחוקים, ושמח לרחוקים כקרובים, ולא עוד אלא שמקדים שלום לרחוקים מן הקרובים, שנאמר (ישעיה נז, יט) שלו' שלו' לרחוק ולקרוב" (במדבר-רבה פ' ח, ד). דרכי ההסברה וההארה שלו מצאו מסילות ללבבם של מחפשי-דרך, ודבריו נתקבלו-נקלטו. הללו דבקו בו, נהו אחריו, חרדו למוצא פיו, ודברו להם כדבר-האורים. הם השכימו לפתחו, חיכו שעות לפתיחת דלתותיו. האזינו, הקשיבו, הסתכלו בעיניו, ברשמי פניו, התחממו לאורו, בחבלי-אדם התקשרו אליו, קסמו האישי לקח את לבם שבי.

ג

"אני ההמשך האבסולוטי של אבא!" – כך אמר לי בצורה פסקנית-החלטית באחת השיחות בשנים האחרונות. ואמירה תקיפה זו חייבה ראשית-כל את עצמו. הוא ראה את עצמו מופקד על שמירת ירושתו הרוחנית הגדולה של אבא, על דרכו, על חזונו ועל הנהגתו. כל דבר שאבא מסר נפשו עליו, היה יקר לו מאוד, ולא עצרו שום כוח לפעול במלוא מרצו למען חיזוק מעמדה של הרבנות הראשית, למען אחדות קהילות ישראל וכו'. כשעלתה על הפרק בעית שלמות ארץ-ישראל, בעית הוויתורים על חלקי ארץ-הקודש, זכר את עמידתו האיתנה של הרב בימי "ועדת הכותל", את סירובו המוחלט – למרות הלחצים של ראשי הסוכנות והוועד הלאומי – להצהיר הצהרת ויתור כלשהוא של בעלות עם-ישראל על שריד-מקדשו, והוא המשיך בדרך זאת בגופו וברוחו במאבקים הקשים של ההתנחלויות הראשונות ביהודה ושומרון, בפעולה הנואשת למען עצירת הנסיגה בחבל ימית (עי' מועדי הראי"ה עמ' 442-441).

"אני ההמשך האבסולוטי של אבא!" – ומשום כך ראה את עצמו כמדבר בשמו של אבא, ומתוך כך ראה את עצמו לא רק כמי **שרשאי** לצוות ולתבוע, להתריע ולהזהיר, אלא גם כמי **שמחוייב** לעשות זאת בתוקף אחריותו. וכמי ש"מורכב על כתיפו של אבא" עשה זאת לא פעם בהרבה יותר תקיפות, וברור שראה כחובתו לעודד ולהפעיל, לחזק ולאמץ.

מעבר לתחומי הישיבה ובוגריה, גאה-גאתה פעולתו הציבורית, התרחבה השפעתו על ענייני הכלל. הוא לא הסתפק בבאים אליו, במשכימים לפתחו, אלא פנה בדברי נגידים אל הציבור הרחב, הריץ מכתבים אל היושבים ראשונה במלכות. תבע ודרש במפגיע, מחה בכל תוקף, הצהיר בקול רם על זכויותינו, על תקוותינו, על אמונותינו. בתוקף אישיותו הרוחנית-המוסרית תפס מקום כבוד בדעת הקהל במדינה כולה, נהיה לדמות מרכזית אשר דבריה נשמעים.

בחודשי חייו האחרונים, היה לבו נתון כולו למערכת סיני. הוא שלח ברכותיו בעל פה ובכתב לכל העומדים במערכה. גייס תלמידים מן הישיבה לצאת למסע-הסברה, להזעיק את העם, להעמידו על חומר איסור הוויתורים על חלקי ארץ ישראל. רבה היתה התרגשותו מסביב למבצע עצירת הנסיגה, הוא דרבן את העושים, עודד אותם בדיבורים נמרצים על "ערכה של ארץ ישראל",[94] על ערך כל ד' אמות שלה "מלבוא חמת עד נחל מצרים" (מלכים א' ח, סה).

והוא היה הקרבן הראשון של הנסיגה מסיני, של חורבן חבל ימית, כי בימים אלה יקד באש קנאתו לציון ולכל מקראיה, והיה כל-כולו כשלהבת המתנשאה ועולה לפני שהנר כבה – – – וכשכבה נרו ועלתה שלהבת נשמתו השמימה, ראו זאת תלמידיו-נאמניו, עוצרי הנסיגה, כאילו נפל במערכה המצביא הראשי, שר צבא-ד' אשר פקד עליהם, אשר עמד על משמרתו לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח שפתיו, בעוז אמונתו.

אחרי מיטתו – בערוב יום פורים-דפרזים – הלכו המוני בני-נוער, בני ישיבות ובנות אולפנות, מחפשי-דרך ושבים בתשובה, ומהם רבים אשר דמעתם על לחיים, דמעות יתום ושכול, שכן היה זה בשבילם אבל יחיד. הם איבדו אב-מורה, אב-מדריך. וכשהסתכלת בעיניהם הבחנת במבטים של תהייה: הרב-המורה איננו, ואנה אנחנו באים?!

ובתחילת ליל-פורים דמוקפין, הקיפה חומת-אדם צעירה את הקבר הרענן של **הבן**, אשר נכרה במעלה הר-הזיתים על יד קברו של **האב**, חומת-אדם אשר נצבה בקור, ברוח ובגשם, מסביב לגל-העד, והאזינה ברטט לבת-הקול "יכנס הבן אצל אביו" (בבא מציעא פד, ב). וקשתה-קשתה עליה הפרידה, מרועה אבן ישראל (אב ובן – רש"י בראשית מט, כד), סולל "נתיבות ישראל".

*

> בני שיחי' – – – נפשו ב"ה טהורה היא ועדינה, והוא מבוסס ב"ה בהמון רעיונות טובים ומאירים, שיהיו בעזרת ה' לברכה לו ולעולם.
>
> אגרות הראי"ה א, אגרת קב, עמ' קכא

> מרן הרב זצ"ל מינה צַוות של גדולי תורה וחזון, לנצח על מלאכת הקודש של הישיבה – – – הוא גם הזמין את אחד מגאוני הדור השרידים, הגאון ר' אברהם אהרן בורשטיין זצ"ל מטאבריג לראשות הישיבה, ומכל הישיבות שבירושלים באו לישיבת "מרכז הרב" לשמוע את שיעוריו העמוקים.

---

94. מסכת נדרים היתה הראשונה ללמודי בישיבה, בבית הכנסת "שואבי מים" במינסק (עי' שחר אורו עמ' 20 ואילך), אבל המאמר "אלמלא לא חטאו ישראל, לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מפני שערכה של ארץ ישראל הוא" (דף כב, ב) – מאמר זה חדר לעומק הכרתי בעלותי ירושלימה, בשעורי התנ"ך שהיה הרצ"י ז"ל מרצה בכל יום שלישי בישיבה. (עי' ליקוטי הראי"ה ב עמ' 271-270. ועי' הנסמן בהע' 4 בשיחות הרצי"ה דברים עמ' 23).

אבל את עבודת הקודש של יישום תורת הרב ושיטתו בגידול בני-תורה – זאת עשה בנו הרב ר׳ צבי יהודה זצ״ל. הוא שעשה את הישיבה לישיבת **הרב**, שהיא חטיבה מיוחדת בעולם התורה, שהעמידה תלמידי חכמים הדבקים בתורה והדבקים בארץ ישראל בלי התרוצצות נפשית. הוא הצליח לחנך דור שלם ההולך בדרך הקודש של אביו מרן הרב זצ״ל.

הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי (שליט״א) [ז״ל],
קובץ הספדים ״רבנו זצ״ל״, ירושלים תשמ״ב, עמ׳ 14

מכתבו אל הסופר יוסף חיים ברנר, הי״ד

מכתב מאלף זה, כתבו הרצ״י ז״ל בהיותו בן שש עשרה. הסופר הזועם, המייסר והמתייסר, שברח מרוסיה, ישב אז בלונדון והוציא לאור את ״המעורר״ אשר הסעיר את לב הסופרים הצעירים בעידן המהפכות.

ב״ה, כ״ט תשרי, א׳תתל״ח [לגלותנו] [ה׳תרס״ז], יפו

אדוני הנכבד ומאוד נעלה, הסופר המצוין **י. ח. ברנר** נ״י, שלום לך!

קיבלתי מכתבך, ומאוד אני מודה לך על טרחך לענות לי. ואני שולח לך את הספר ״עקבי הצאן״ [ירושלים, תרס״ו], ומראש אני מודיעך ומבקשך כי את הספר הזה לא תקרא בו, כי אם תלמוד בו בעיון ועומק ובכובד-ראש, כי השטחיות משחיתה הרבה מאוד את הכוונה בדברי חכמה עמוקה. ובעיונך בו פעם אחר פעם – חושב אני כי יתוספו לך ממנו מדעים חדשים ואפילו השקפות חדשות. ואת הספר אני שולח לך לא בחפצי להפיצו לשם עסק, ולא בתור בן המחבר החובב את אידיאלי אביו וחפץ בהפצתם, כי אם בתור צעיר מצעירי דורנו, בעלי האידיאלים מ״המחנה הנשאר״, שהוא שולח מטעמים שהכירם לראויים להאכל, לצעיר חברו (סלח לי) המוכר ממנו מרחוק לבן-מינו וקרוב לנפשו, שגם הוא מהצעירים האידיאליסטים מ״המחנה הנשאר״.

וכבאור על הספר, הנני מעיר אותך את הדברים האלה, על דבר המחבר וספרו: **אבי** נ״י המחבר, הוא מן הרבנים האדוקים, ואשר מלבד גאונותו **בתורה** זכה גם לשם **צדיק**, ועם זה הוא **חוקר ופילוסוף** במלוא המובן של המילה הזאת (וירבה מאוד חקור ולמוד בתורות כל המורים הפילוסופים שבאומות העולם בידיעה עמוקה),[95] ויחדור עד יסודי תורתנו, וגם עד חדרי **הקבלה** הגיע.

---

95. בקי היה הרב אף בעולם הרוחני של הוגי אומות-העולם. היתה תקופה, בה גר תלמידו האהוב הרב שמעון סטרליץ זצ״ל בבית הרב. פעם אחת ישב ר׳ שמעון בחדר האורחים הגדול ליד השולחן ועיין בספר פילוסופי של הוגה נכרי ידוע. והנה הרב עובר ביעף על פני חדר החדר,

בלב קרוע ומורתח ראה ויתכונן אל שבר עמו אהוב-נפשו, הקרוע לגזרים, ויכיר את מקור כל הרעות באי-הידיעה איש את אחיו, בריחוקם ואי-הכרתם זה את זה, ואת רכושו ואת שאיפותיו, הכרה ברורה ואמיתית. עד שלמשל: מעבר מזה **היהדות** נעשתה לשם נרדף עם שנאת-חיים, בטלנות ועוד בעיני החדשים, והשכלה וחכמה ושאיפת חיות נעשו לשם נרדף עם כפירה ומינות ו"מאיסה בקדשים" בעיני הישנים. ובאמת, כל הרעות של **ההנהגה** הכללית, מקורן בעירוב של השיטות בבעליהן, והקרעים שנעשו על ידי זה וכדומה הלכו הלוך והתרחב, עד מצבנו היום שמעולם הלא היה לנו כמוהו, מעולם לא! אבי נ"י בא לארץ ישראל לפני שלוש שנים, ויראה פה את מלא ניוולו של הקרע הזה, וישם את פניו לעלות על במת הקהל, ולעבוד לטובת עמו בכל כוחו ממש. בעט-סופרים אשר לו, הוא מדפיס ומדפיס בפנים שונים לעברים שונים את רעיוניו, ובלשון-לימודים שלו הוא מדבר ומדבר עם כל מי שמוצא ראוי, השכם ודבר, השכם וכתוב. ולמרות רוב המפריעים שיש לו – בייחוד מהדור הישן – כבר הספיק לפעול הרבה לפי הערך (עד שלמשל מ"התלמוד תורה" פה ביפו, שלקחו תחת חסותו, ייסד כבר בית-מלאכה ללמד את הילדים מלאכת-יד. היושב בארץ ורואה את המצב יודע כמה גדול הצעד). וצעירים יחידים נענו לקולו גם בחו"ל, ורבה מאוד השפעתו על הדור החדש, המכירים מאוד את ערכו המיוחד. והוא עומד כעמוד התָוֶך בין שני הצדדים, ונוטע את הטוב בכל אחד, ומבקש לקרב זה לזה להכירם איש את אחיו.

בראש פסגתו: הבנת מהות היהדות ופרטיה יחד עם מפרשיה ומבאריה. למטרה זו חיבר את הספר "אדר היקר" (רעיונות ורשמים לתולדות הגאון האדר"ת), וביותר את הספר הזה ["עקבי הצאן"] השלוח אליך. את הספר הזה אני מחלק לשני חלקים: האחד [מופנה] אל הדור הישן מכיל המאמרים **"הדור"** – להבינם כי בצעירינו הלוחמים, גם בהם נמצא חלק טוב, ואפילו בצעירי "הבונד". **"העונג והשמחה"** – לבטל מעליהם את הפרישות מן החיים הנוראה, שנאת החיים המיוחדת המלובשת בלבוש קדושה, אשר ב"ירושלמיים" בפרט ובין הדור הישן בכלל. **"הפחד"** – לקרבם יותר לדברים חיים שהם אינם מלובשים בחשך ובקדרות, **ו"דרישת ד'"** – הוא להביא בידם, לכל הפחות, את ספרי הפלוסופיה

מתעכב לרגע על יד ר' שמעון, מציץ בספר ומפטיר ביעף: זה, קרוב הוא לאורחא-דמהימנותא" ("מהמקור", ירושלים תשכ"ט, עמ' קכא).

הסופר אשר הרב החזיר אותו בתשובה – ר' אלכסנדר-זיסקינד רבינוביץ ז"ל (עי' חיי הראי"ה עמ' 229), כותב:

"הוא מתמיד גדול. ממש לא פסיק פומיה מגירסא. תמיד הוא חושב, תמיד הוא משתלם. כַדַבָּר-האומה הוא מוצא לנחוץ לדעת את כללי המדעים השמושיים, הפילוסופיה, ההיסטוריה, וגם כל הספרות החדשה, ומכל המקצועות הוא רודה דבש. הכל מתמלא מרוח היהדות הטהורה המפעמת בלבו, ותמיד הוא הולך בדרכו המיוחד לו, ולפני האלקים הוא מתהלך. אדיר-אמונה הוא, ואור אמונתו האדירה מאיר את כל ענפי החכמה והדעת, האצורים בקרב לבו הרחב" (כתר תורה, עמ' 4).

הדתית הישראלית. והחלק השני [מופנה] אל הדור הצעיר: "דעת אלוקים" – להבינם ולהכירם יותר את המחשבות הרוממות של היהדות.

מאוד אחפוץ לדעת את דעתך על הספר, ואולי תכתוב רצנזיה עליו ב"המעורר"?

ברב כבוד ויקר כרום ערכך,

צבי יהודה הכהן קוק בן הרא"י קוק

צמח צבי, אגרת א

איש ירושלים של מעלה

הגאון ר׳ יעקב-משה חרל״פ זצ״ל[סב]

שבחי ירושלים את ד׳, הללי אלקיך ציון,
כי חזק בריחי שעריך, ברך בניך בקרבך
תהלים קמז, יב-יג

בז׳ כסלו תשי״ב הלך לעולמו – עולם שכולו טוהר – איש ירושלים-של-מעלה, גאונה ותפארתה של עיר הקודש, הגאון הצדיק רבי **יעקב-משה חרל״פ** ז״ל. ״גדולים צדיקים במיתתם״ – הגודל מתגלה והולך, אחרי שהנשמה הזכה עלתה לגנזי מרומים, בצאת לאור-עולם ספרי-דבי-רב: כרכי ״בית זבול״ – ספריו העמוקים בהלכה, בבירורים רחבי ממדים בסוגיות הש״ס, תוך ליבון שיטות ראשונים ודרכי עיון של גדולי האחרונים, וכרכי ״מי מרום״ – ספריו המאירים באגדה – מי-הדעת הצלולים, מים העליונים, העומדים ברום עולם מחשבת הקודש, הנובעים מהגות המוח המעמיק ורגשת הלב הטהור, ואוצרים בקרבם חכמת תורה ודעת אלוקים.

ברית כרותה היא לספרים שנכתבו בקדושה ובטהרה, שירגיש כל הוגה בהם כי ״אכן, יש ד׳ במקום הזה״. גם אלה שלא זכו להכיר את כותבם, חשים הם את האור הגנוז בהם, את אורם הפנימי והמקיף, את השכינה המרחפת על פני האותיות והגוויל גם יחד, אש-הקודש השחורה על גבי מחשוף אש-הטוהר הלבנה. אולם אלה שזכו להכיר מקרוב את האישיות המופלאה הזאת, להאזין לסוד-שיחה, להקשיב ללחשי-נשמתה, אצלם מאיר פי כמה האור הזרוע לצדיק, בעל-השמועה עומד כנגדם ודבריו נשמעים באימה וביראה, כשעת אמירתם.

*

שורש מגזע ישי (אילן היוחסין כתוב-הדר בראש ספר ״הוד תהלה״, ווארשא תרנ״ט, לדודו-זקנו הגאון המקובל ר׳ אפרים אליעזר צבי חרל״פ זצ״ל, רבה של מעזריטש שעל יד בריסק). הורתו ולידתו במקדש-מלך עיר-מלוכה, בין חומות ירושלים, ועיר הקודש היא גם גידלה שעשועיה, בין כותלי בתי-מדרשיה, לרגלי גאוניה וצדיקיה אשר בעפרם התאבק ברוב ענווה משחר נעוריו, והם היו לו לעיניים בלימודיו והנהגותיו. הוא ספג בעומק נפשו את כל הידוריה וחומרותיה של עיר-עוז-לנו, דקדוקי מצוות ופרטי מנהגים, ולבו היה מלא חיבת יקירי ירושלים ודבקות בנסתריה.

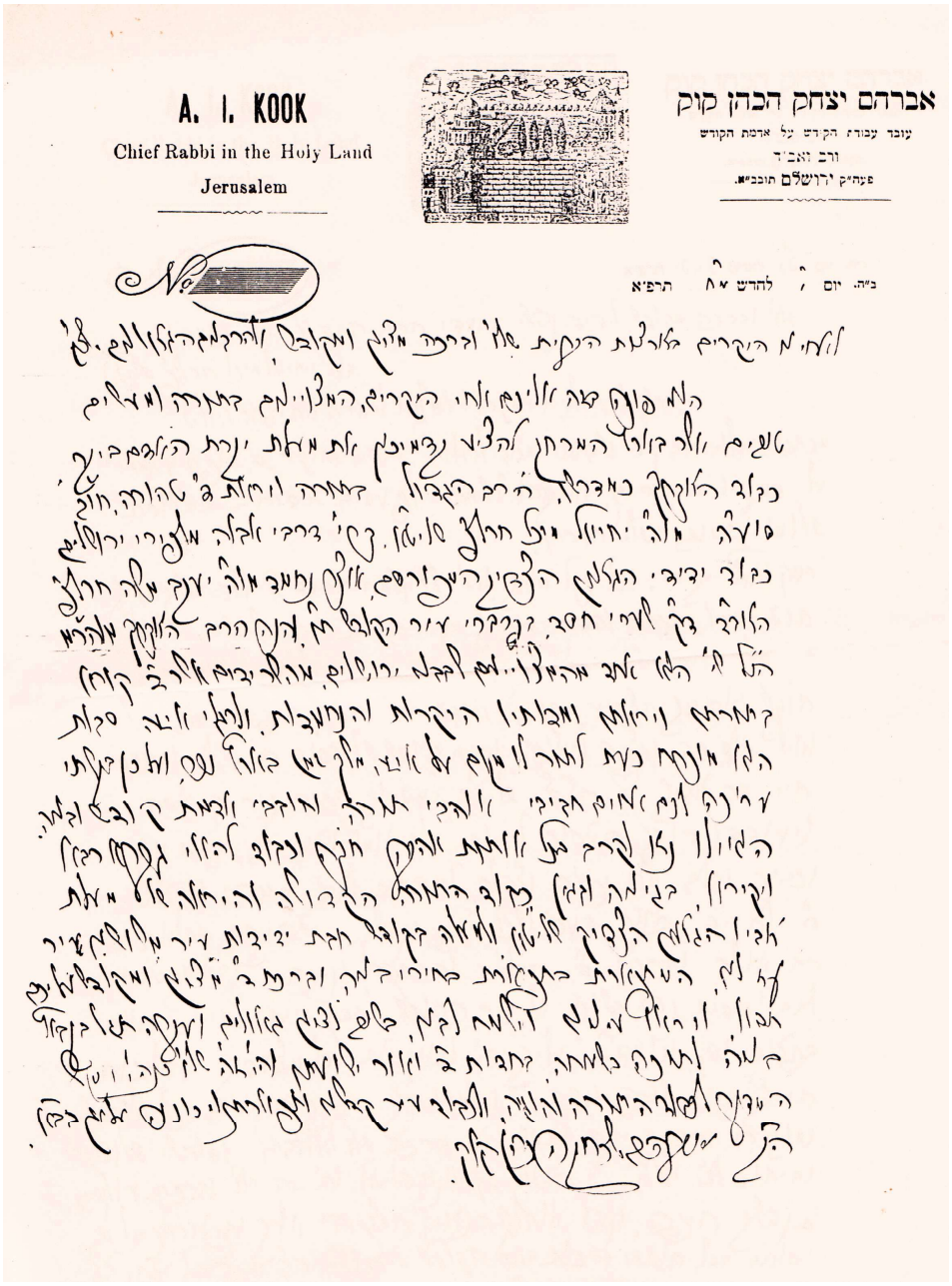
כעבור שנים רשם על פנקסו: "אני נמשך מאוד אחרי רבותי. באלה אשר אני מוצא בהם המשכת-לבבי, אני ממשיך עצמי להם ומוסר עצמי להם, וסדר שאיפותיהם נקבע בנפשי ונהפך בקרבי למקוריות גמורה. וכל כך אני משתווה עמהם, עד שגם תנועותיהם – אפילו אותן של חול – נחקקים בנפשי ובגופי, והיו לי כטבע".

דביקותו בצדיק הירושלמי, קדוש-ד' מכובד, רבי צבי-מיכל שפירא ז"ל – זו פרשה הקובעת לעצמה ייחוד ברכה וקדושה. מדרכי צניעותו וסתרי דרכו הושפע מאוד, ורבות קלט מתורתו שנלמדה ביראה, ומיראתו שהיתה רצופה באהבה. מסידור תורת רבו – ספר "**ציץ הקודש**" אשר הקדיש לו הרבה מאמצים והוסיף לו הערות חשובות – אנו עומדים על מידת הזיקה לשיטת הלימוד המעמיק של רבו זה בהלכה, ומן הספר קטן הכמות ורב האיכות "צבי לצדיק", אשר בו תיאר בכבוד ובמורא את תולדות רבו המובהק ואורח חייו למעלה למשכיל, אנו למדים עד מה נחקקו בלב התלמיד כל פרטי ההנהגה ומעלות הקודש של הרב הדומה למלאך ד'.[סג]

ואם אותה דביקות של צעיר ירושלמי, שקדן גדול וירא שמים מופלא, ברב קשיש מופלא הצועד בשביל-היחיד, בסתר-עליון, היא טבעית, מובנת ומוסברת, הנה לעומתה מפתיעה אותנו השנייה אשר באה אחריה, הדביקות המלאה באישיות רוחנית בעלת אופי שונה לגמרי, בעלת מהלכי מחשבה ואורחות מעשה שונים לגמרי – באישיותו של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל. הוא נכבש כולו מרוממות עבודת ד' שבתפילתו, והתפעל מאוד "מעושר רוחב שכלו, וביותר מבקיאותו העצומה בכל חדרי תורה" (הד הרים, עמ' ח, מהדו"ב אגרת א, עמ' יד).

משזכה הגרי"מ לגילוי הנשמה של **הרב מיפו** בקרני הודה הפנימי, בפאר הדרה, נמשך אחריה במלוא כוחו הרוחני, ולא הפריע לו כלל הקשר-של-קיימא בינו לבין רבו הירושלמי. שניהם התאחדו אצלו "ברזא דאחד", לאור שניהם הלך ותלמודם של שניהם נתקיים בידו – "'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד' (דניאל יב, ד) – – – מה כוכבים אין אורו של זה דומה לזה, אף צדיקים כן" (ספרי פ' עקב, על הפסוק למען ירבו ימיכם וגו').

הוא ראה לעצמו זכות גדולה, שאחרי שזכה "להסתופף בצל קדושתו של הגאון הקדוש, חמדת ישראל, מוהר"ר צבי-מיכל זצוק"ל, ולקבל תורה מפומיה דמר, וגם הוא קירב אותי מאוד מאוד, להורות לי דרכי אור תורתו וקדושת יראתו" (מתוך ההקדמה ל"ציץ הקודש"), זכה שוב שיאיר עליו האור החדש אשר האיר על ציון, אור-היקרות של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל: "מאז הופיע שמשו של גאון-עוזנו, פאר ישראל וקדושו, על שמי-ארצנו הקדושה, בשנת תרס"ד. בעלותו על כסא הרבנות של יפו והמושבות – זכיתי להתדבק **בחקל-תפוחין-קדישין**, וגם הוא פתח לפני את אוצרו הטוב, ויריק עלי משפע קדשו, וישקני ממי בארו, וממעיינו המתגבר בהלכה ואגדה, ויורני דברי אלקים חיים, בדברים שהם כבשונו של עולם, לאהבת ד' ויראתו, אהבת ישראל סגולתו, ואהבת ארץ-חמדתו כליל תפארתו" (מתוך ההקדמה, בית זבול, ח"א).

מכתב המלצה לבנו של הרב חרל"פ

בנשמת הגראי"ה ראה הגרי"מ: "נשמה אדירה גבוהה מאוד, נשמה כוללת אשר לא יחסר כל בה – – – שהכל יאירו בה ועל ידה, בכל חלקי התורה וסדרי היראה ובכל הקניינים הלאומיים – – – ציון וירושלים יחדיו. ההגיונים הנגלים והרזיים, עם קיומי המעשים בכל פרטי פרטיהם, הצלילה בעמקי המים האדירים, מי התלמוד והפוסקים, בכל עושר הבקיאות והחריפות, ושכלול כל קנייני האומה ובניינה, שיהיו מצד הקודש של נשמת ישראל ותעודתו הנצחית. נשמה מופלאה אשר תוקף גדולתה עולה על כולנה, עם ניב-שפתים ועריכת פה ולשון – שהכל ייכנעו לה, לקבל ממנה שפע ברכות, לקרוא בשם ד' ולעבדו שכם אחד" (הד הרים, עמ' עז-עח,מהדו"ב אגרת לג, עמ' פב-פג).

ועמוקה היתה החיבה הפנימית של הגראי"ה אליו, רצופת אהבה רבה ואהבת עולם: "מחמד לבבי ונועם זיווי, המאור הגדול לממשלת הקודש". (אגרות הראי"ה ב, אגרת תרפט, עמ' רצד). הרב גם סמך ידיו עליו לדון ולהורות, ובסמיכת-החכמים אשר העניק לו כתב לאמור: "הנה הלום ראיתי אחד מבני ציון היקרים, פרח נחמד ונעים, מגדולי התורה והיראה – – – אשר בעיר-עז-לנו – – – ידידי וחביבי – – – חריף ובקי בחדרי תורה, עמוס ביראת ד' טהורה, לב טהור ונפש ברה, שהירבה מקנתו, ויגע ומצא כדי מידתו, בשימוש חכמים עלה למעלה, ובדרכי הוראה במסילה סלולה, בשכל ישר לאמיתה של תורה".

רבנותו של הגרי"מ בשכונה הירושלמית החשובה "שערי חסד", שבה גרו תלמידי חכמים בעל שיעור קומה, היתה אות הוקרה שהעניקה ירושלים לבנה הגדול, הכרה בגדולתו התורנית ואישיותו המוסרית הנעלה.

וראוי להביא כאן משהו אשר מעיד על צור מחצבתו וחדר-הורתו: ההכתרה של הגרי"מ לרבנות "שערי-חסד" נערכה ברוב עם וברוב חדווה, ובאותם הימים היתה אמו הרבנית ע"ה על ערש-דווי, בחודשי חייה האחרונים. והנה באו וסיפרו לה על החגיגה היפה, ועל השמחה שהיתה ממש שמחת-תורה, ובטוחים היו כי בסיפור זה יעודדו את רוח האם המאושרה, אשר זכתה לראות את בנה עולה על כיסא הרבנות. אולם לא כן היתה תגובת האם על המאורע. היא נאנחה ואמרה: "אבל אני הלא קיוויתי שיע'נקלה שלי יהיה צדיק נסתר"...

ברם, יש להוסיף ולומר שאמנם זכתה האם הצנועה שתקוותה-תפילתה נתקיימה – בנה היקר, הגרי"מ, עם כל גילוייו בשיעוריו ובשיחותיו, בספריו ובמאמריו, עם כל פרסומו כאחד הגדולים בתוככי ירושלים, נשאר נסתר. אישיותו זהרה כל ימיו באור מוצנע, ורק קצות דרכיו נתגלו לקרובים ולמתקרבים, אפס קצהו ראו וכולו נשאר בפנימיותו, חתום באוצרותיו, במקדשו הפנימי, ב"עלמא דאתכסיא" (ובאחת מרשימותיו כתוב לאמור: "הגדולים שהצליחו להגיע לעילוי היותר שלם, זהו מפני שהיו אחוזים במרומי-המרומים ובגבהי-הגבהים, ובכל מקום שהלכו לקחו אתם את התשוקה לנעלם").

קדושת ירושלים היתה משוש חייו, וגילויי תורת ארץ-ישראל – חזון רוחו. רבה היתה ציפייתו לישועתן של ישראל, לגאולת עם-ד' ושיבת שבות נחלת-ד'. קבלת-שבת שלו

על יד הכותל המערבי בלהט קודש היתה לשם, ורבה של טבריה, הגאון ר׳ משה קליערס ז״ל, היה אומר: ״יהי חלקי עם מקבלי-שבת עם רבי יעקב-משה על יד הכותל״.

ספרו ״ממעיני הישועה״ (ירושלים תשכ״ג) מרומם את הנשמה בעוז-אמונתו בקדושת כלל ישראל ״מראשית מחצבתם עד סוף כל הדורות״ (חלק ב פרק ב, עמ׳ קיט), ובפתיחת הספר נאמר: ״כשמגיע תור התגלות צעדי הגאולה, ראשית התשובה היא לשוב אל מושגי הכלל הנעלם של ישראל ... לחפוץ שיהיה כלל ישראל, מלכות ישראל ומדינת ישראל״ (עמ׳ יב).

לדעתו ״התורה הנלמדת בעקבתא-דמשיחא, וביחוד בזמן של אתחלתא דגאולה, יש לה ערך אחר לגמרי מזו שנלמדת בזמן הגלות״ (בהקדמה ל״בית זבול״). ובימי האביב של הצהרת בלפור, אחרי שהשתחררה ארץ-ישראל מחמת המציק של השלטון התורכי, פרסם הגרי״מ ״מכתב גלוי״ ובו דברים נמרצים באזני בני התורה בירושלים: ״להשגת תורה דלעילא – – – זו תורת ארץ-ישראל, דרושה חרות אמתית ושחרור גמור מכל חותמי הגלות – לא רק שחרור **פרטי**, כי אם גם שחרור **כללי**, ולא רק שחרור **רוחני**, כי אם גם שחרור **לאומי**. על כן אנו צריכים לשמוח גיל, על התעוררות התנועה הנוכחית, ולהיות מלאי תקווה בציפיית ישועת אמת, שהשחרור הזה יהיה לנו לטובה ולברכה, ולעלייה גדולה גם בדבר השגת תורה-דלעילא, תורת ארץ ישראל״ (מכתב גלוי, ירושלים תרע״ח).[סד]

*

עם הסתלקותו של ״המאור הגדול לממשלת הקודש״, נסתם מעיין-ישועה טהור וזך, ״נחל נובע מקור חכמה״, עלתה לגנזי מרומים נשמה שנחצבה ממעמקי יפיה וחינה של ירושלים, נדמה שירת מעלה, שירה זכה וענוגה, מטהרת ומקדשת. אשרי הדולים ומשקים ממעיין ״מי-מרום״, אשרי המאזינים לשירה דלעילא הבוקעת ועולה מתוך ספרי דבי רב אשר השאיר לנו ברכה.

משומרי החומה

על חומתיך ירושלים הפקדתי שומרים

ישעיה סב, ו

רבו, הגאון הצדיק ר׳ זלמן ר׳ נחומ׳ס (פולין ה׳תקצ״ג – ירושלים ה׳ת ר״ע), **איש ירושלים**, היה עסקן גדול במצוות. פעם זימן את בן דודו ר׳ זלמן בר׳ יעקב-לייב (פולין תקצ״ד – ירושלים תרמ״ד. סבא-רבא של הגר״א שפירא זצ״ל), ויחד הלכו וזרעו חיטים לשם מצה שמורה. בדמי המצה **השמורה** השיאו אחד מבני ציון היקרים ״אשר למרות יסורי ארץ ישראל שסבל מאז בואו לשערי עיר קדשנו כשהיה ילד בן תשע, וחי חיי דוחק ועוני נורא, לא מש מאהלה של תורה״. היה זה הגה״צ רבי זבולון חרל״פ זצ״ל עם בת זוגו הצדקנית מרת מרים ע״ה בת הרה״צ ר׳ יוסף לייט ז״ל מאמדור.

מזיווג זה נולד מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל.

נתקיים בו מדרש חז״ל על הפסוק ״׳גיל יגיל אבי צדיק׳ – גילה אחר גילה בזמן שהוא

צדיק בן צדיק, 'ויולד חכם ישמח בו' – שאפילו הקב"ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא **יגע בתורה**" (בראשית רבה פ' סג).

וכביאורו המופלא של אדמו"ר הראשון מגור בעל **חידושי הרי"מ**: "כי כשהזיווג אינו בטהרה כל כך, יש פסולת בבן, ויגע לברר הטוב מהרע שלו, להיות כלי לתורה, ואין נקרא עדיין **יגע בתורה**. אבל צדיק בן צדיק על ידי שנולד ברוח קדושה... אין צורך להתייגע בביטול הפסולת, והולך **ויגע בתורה** שהוא בירור הכולל".

אכן, היתה הורתו ולידתו ב"שמירה", ועל כן היה זהיר ונזהר כל ימיו, על **משמר** תפארת ירושלים עמד, **שמר** בנפשו את חן-קדושתה **ונשמר** מכל שפוגם ביופיה הפנימי – יופי של מעלה.

ובבית מדרשו "בית זבול", למדנו כי **שמירת-קודש** לאו מילתא זוטרתא היא. תורה גדולה היא ולימוד רב היא צריכה. אל עבר פניו האיר פסוק בנחמיה, ובו פתח ודרש: "ואומרה אל הלויים אשר יהיו מטהרים ובאים, שומרים השערים לקדש את יום השבת" (יג, כב) – מה טיבם של לויים לכאן? ומה טיבה של שמירת שבת? אלא, המזהירים-השומרים על קדושת השבת צריכים לבוא למידה זו מתוך טהרה, מתוך אמונת קודש, ולכן הלויים המוקדשים לשמים – כדברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל – הם שצריכים להטהר **ולשמור** על השערים לקדש את יום השבת. ואם **שומרים** על השבת בהכנת טהרה, זוכים שיתגלה האור הגנוז בלב כל אחד מישראל, ואז השמירה לא רק מונעת חילול שבת אלא מביאה לידי קידוש שבת (בית זבול, חלק שני, פתח הבית, פרק ה).

הנה זאת תורת השמירה.

חומות ירושלים היו בשבילו מחיצות קדושה, שבהן ובתוכן אפשרית שמירת מצוות מדוקדקת. ואי-שם בכתבי יד-קדשו, כתוב לאמור: "אין לך עיר שמסוגלת לקיים שמירת הדינים בכל דקדוקיהן ופרטיהן, בשמחה ובצהלת פנים, בלי שום עצבות וצמצום, ולהנקות מכל שמץ איסור וחשש דחשש – כעיר הקודש ירושלים תובב"א". (ממעייני הישורה ב, עב.)

רבו המופלא, קדוש-ד', רבי צבי-מיכל שפירא זצ"ל, היה נזהר שלא ללון מחוץ לחומת ירושלים. ואף בן רבו, חברו הצדיק ר' בנציון שפירא זצ"ל, לא יצא את חומת העיר העתיקה כי אם לצורך מצוה גדול (עיין צבי לצדיק, הוצאה שניה, ירושלים תשי"ד, עמ' צו).

מרן זצ"ל שמר את משמרת החומה מחוצה לה, המשיך קדושתה מעבר למחיצות. אולם גם הוא לא הרחיק לכת, לחוץ-לארץ לא יצא – "והיה ד' בעזרי שלא יצאתי ממחיצת קדשה של ארצנו הקדושה, ולא טעמתי טעם אווירה וגושה של ארץ העמים" (הקדמת בית זבול, חלק א). באווירא דארץ ישראל נשם את נשימתו עד יומו האחרון, וזוהר אור נשמתו קורן בה עד היום הזה.[96]

---

96. בחודש תמוז תרצ"ז, סערו הרוחות מסביב לדו"ח ועדת-פיל, ורבו הוויכוחים על הצעת

"עשה לך רב"

הגרי"מ חרל"פ זצ"ל היה מאוד מקובל בתוככי ירושלים, מאוד נכבד אצל שומרי חומותיה. אביו, הרב ר' זבולון ז"ל, היה חבר הבד"צ של הרב מבריסק (מרן הגרי"ל דיסקין זצ"ל), ומנעוריו גדל הבן במחיצתם של גדולי ירושלים וצדיקיה. ותיקי קרתא דשופריא זכרו יפה, כי בגיל צעיר מאוד נבחן על ידי הרב מבריסק, והוא קבע "ער איז אַ גוטער אינגל!" [הוא נער טוב!], ובדיוק לשונו של אותו גאון מופלא היה זה תואר נכבד מאוד.

כבר בגיל צעיר, חמש-עשרה, עשה מעשה נועז, שנבע מתוך כיסופי הנשמה לתורה לשמה, להתעלות רוחנית מתוך לימוד בקדושה, מתוך הרגשת המאור שבתורה. לבו לא הלך אחרי תפארת הצעירים, להיות ראשון בכיתה ולהתחרות עם חבריו, לנצחם בקושיה חמורה או בתירוץ מתוחכם. הוא העדיף לפרוש מהמולת הציבור והחליט לקיים הדרכת "עשה לך רב", לקבל עליו רב בתורה ורב בתפילה, רב במידות ורב בהנהגות, וכל זה מתוך שימוש יומיומי קרוב, הכולל גם שרות של צרכי הגוף, (מבלי לחשוש כלל לביטול זמן של לימוד), שכן "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכות ז, ב).

החליט ועשה: הוא פנה אל הצדיק ר' יהושע צבי-מיכל שפירא ז"ל, מהדמויות המופלאות שבין החומות, וביקש שיקבל אותו כתלמיד. וראה זה פלא: צדיק זה, שהיה מתבודד-מסתתר, כל כולו נתון בעולמו הפנימי, מתייחד כל היום בד' אמות של הלכה, של לימוד ושל עיון מעמיק, מנדד שנה מעיניו ותנומה מעפעפיו בלילות והוגה בנסתר, ממעט באכילות ומרבה בטבילות – הסכים להכניס בתוך מעגלו הקטן, את הצעיר בן החמש-עשרה. וכך דבק הרב יעקב-משה בצדיק המופלא רבי הרש-מיכל ז"ל (כפי שנקרא ברבים). אצלו למד, אתו היה בוקר וערב, ואותו צדיק שהיה תלמיד מובהק של הגאון בעל "זית רענן" [והרב מזכיר כמה פעמים את התלמיד בתשובותיו] קירבהו בימין-צדקו, וכמים הפנים לפנים ראה בו את התלמיד המקשיב, את ה"יהושע" שאינו "מש מתוך

החלוקה של ארץ-ישראל (עי' שחר אורו עמ' 363). והנה עלתה אז קבוצת טירת-צבי על הקרקע, מעבר לבית-שאן הערבית, ועלייה זו עשתה אז רושם גדול בישוב.

ידעתי עד כמה לבו נרגש. ביקרתי אצלו, והזמנתי אותו לבקר בטירת-צבי. אולם הוא, אשר חש את קדושת א"י בכל הווייתו, לא נענה להזמנה, השיב לי ואמר: הלא איזור בית-שאן נמצא בתחום שכבשו עולי-מצרים ולא כבשו עולי-בבל (חולין ז, א). ואם כי לגבי חיבת הארץ כל התחומים יקרים לנו [עי' חי' הריטב"א ריש גיטין], הרי לגבי דרגת הקדושה אינם שווים, כידוע, שקדושה ראשונה [קדושת יהושע] קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ומשום כך איני רוצה לצאת מהתחום שנתקדש מחדש על ידי עולי-בבל.

אולם הוסיף מיד ואמר: העלייה בימים אלו לגבול שכבשו עולי-מצרים, מעודדת אותנו מאוד. בימים שרוצים לגזול מאתנו חלקים גדולים מגבול עולי-בבל, עליית טירת-צבי אות היא לנו, כי ירחיב ד' את גבולנו, ולא רק שגבול עולי-בבל לא יוסג, אלא אף גבול עולי-מצרים לנו יהיה.

האוהל". הוא הכניס אותו "בבתי גוואי", בסתר אוהל-תורתו בנגלה ובנסתר, ופתח לפניו דלתות שערי-יראה וכל מידה נכונה. והיה התלמיד נערץ מאוד על רבו [כשהתאונן לפניו הרב ר' ישעיה חעשין ז"ל, שהיה מבוגר מהגרי"מ, מדוע הוא מבכר את הרי"מ על פניו ומגלה לו יותר קירוב, השיב לו הרב צבי-מיכל ואמר: "מה אתה משווה עצמך אליו, הלא הוא דבר-פלאי"].

המשך התנהגותו של הגרי"מ "למעלה למשכיל", בשקידת התורה, בכוונת התפילה, בשמירת הלשון, ובדרכי הענווה והזהירות בכל מה שנוגע בין אדם לחבירו – כל אלה חיבבוהו על הכל. מינויו, בשנת תרס"ה, כרב בשכונת "שערי-חסד" הלמדנית, היה משהו חדש לגמרי, שכן נהגו בירושלים מקדמת-דנא למנות גדולים קשישים שהגיעו לעת זקנה לעיר-הקודש, והנה כאן העדיפו למנות "נביא בעירו", וקיבלוהו בכבוד גדול וכבודו ומוראו עליהם.

במכתב-הברכה לראשי השכונה לכבוד המאורע, כתב הגאון הרידב"ז ז"ל: "ראוי היה רבכם להיות רב בכרך גדול בעולם, אלא שחשובה יותר רבנות שכונה בירושלים מרבנות כרך גדול בחוץ לארץ!"

בתקופת המלחמה, הרעב ורדיפות הגיוס התורכיות, שהבריחו צעירים מירושלים והביאו לידי התפוררות הישיבות, נעשה נסיון לרכז את הצעירים-השרידים מכל הישיבות יחד, ועל דעת הקהל כולו הועמד הגרי"מ בראש, במתן שיעורי הלכה קבועים, תמידים כסדרם.

אחרי המלחמה, כשחזר מרן הרב זצ"ל לארץ, ונענה להזמנת הרבנים והמוסדות שהכתירוהו בכתר רבנות ירושלים,[58] והחוג הקנאי לא השלים עם זה וחיפש לו אלוף לראשו, עלתה במחשבה לפניהם לקבל כוח צעיר רענן שינהיג את ה"עדה". כמובן היו מעוניינים בגדול בתורה בעל שיעור-קומה אשר גם שם לו על פני חוץ, ויהיה ידוע לא רק כצדיק אלא גם כגאון. ואז שמו עיניהם באיש המקום, שגדל בשם טוב מטל ילדותו וחלק ניכר מן הקנאים תלמידיו הם שקיבלו תורה מפיו. אילו נענה הגרי"מ להפצרות חבריו מהישוב הישן לעמוד בראשם – בראש "נטורי קרתא" – יכול היה להגיע אז למעמד ציבורי וכלכלי מבוסס ביותר, אולם הואיל והתנאי שלהם היה, שעליו לנתק כל מגע עם מרן הרב זצ"ל, נתקלו המציעים בסרוב מוחלט. הגרי"מ דחה את ההצעה בתוקף, וסירב להכנס לשום משא ומתן.

באותו מצב כלכלי חמור שהיה הגרי"מ נתון בו אז, כשבסיבת המלחמה נתערערו כל המוסדות והוא בעל משפחה גדולה וטפלי תלויים בו, וגדולים היו יסורי העוני – היה זה נסיון קשה ביותר. אכן הוא עמד בו במסירות-נפש, כי הוא הרגיש מה שאמר ר' טרפון לר' עקיבא: "הפורש ממך כפורש מן החיים", ולבו היה בוער כולו בשלהבת הקודש של "הרב הדומה למלאך ד' צבאות", כלשונו בפתיחת איגרותיו אל מרן הרב זצ"ל.

נתברר שקשר הנשמות שבין הרב להגרי"מ, איננו רק קשר רוחני-רגשי גרידא בעולם

המופשט, אלא קשר ממשי עמוק ונר-קיימא בעולם העשייה, קשר שעמד במבחן הגוף וצרכי הגוף.

[בקשר הנשמות המופלא שבין הרב לנאמן-רוחו הגרי״מ ראו חסידי ברסלב דוגמא של מעלה, לאותו חיבור-לטהרה שעליו גודלו ועליו חונכו, והוא הקשר העליון שבין נ׳חל-נ׳וב-מ׳קור-ח׳כמה אדמו״ר מהר״ן ז״ל, לבין כותב תורותיו ורושם שיחותיו רבי נתן מנעמירוב ז״ל].

*

נמצא בכתביו: ״כמו שתפילין אסורין בהיסח הדעת, כך ארץ ישראל אסורה בהיסח הדעת״ (מעייני הישועה ב, עב). אכן, דעתו ומחשבתו, לבו ונפשו, קשורים היו בכל עומקם בקדושת הארץ בכלל, וקדושת ירושלים בפרט.

תחושתו העמוקה ינקה ממקורות הנגלה והנסתר גם יחד, כי מרן זצ״ל היה גאון בהלכה, ולימודו ברוב עומק ויגיעת מוח, ועם זה שתול היה על פלגי הנסתר, רודה דבש מגווית האר״י וגוריו. משני המעיינות הברוכים האלה – מי מרומים – הרווה את צמאון נשמתו הטהורה, ומכאן כל חוויותיו ורגשותיו בכל מה שנתקדש בקדושה של מעלה.

לדעתו: ״בעלי הנסתר האמיתיים, ראייתם היא באספקלריא המאירה, ויודעים מה לקרב ומה לרחק״ (מי מרום, לחם אבירים עמ׳ פז; מהדו״ב תשנ״ג, פכ״ד עמ׳ ק), אולם: ״כשם שאין נשמה בלא גוף, כך אין נסתר בלא נגלה. הנגלה הוא הגוף, והנסתר הוא הנשמה״ (שם). והוא עסק כל ימיו בשניהם ״כי אי אפשר להגיע לדבקות שלמה עם האחד המיוחד – ברוך הוא – אלא על ידי הכנה לדרוש את ד׳, שתכנה הוא התמסרות אמיתית **לכל חלקי התורה**״ (הקדמתו למי מרום, חלק ראשון).

מופלא היה בהליכותיו. בזו הצניעות והענווה, הוד השתיקה וחן הדיבור השקט, שהם כה רחוקים מעולמנו הגועש-הרועש. תכונות יקר אלו ירש מאביו הרב ר׳ זבולון זצ״ל, שהיה ״גאון וצדיק, חסיד קדוש ועניו״. הן התבססו יותר כשנדבק עוד בילדותו באחד קדוש, צדיק נסתר מאנשי ירושלים-של-מעלה, הגאון ר׳ צבי-מיכל שפירא ז״ל, אשר הכניסו בסתר-אוהלו והעניק לו ביד רחבה מכל סגולותיו המופלאות ודרכו בקודש.

אכן, אל מרחבי המחשבה הגיע בתקופה מאוחרת יותר: ״מאז הופיעה שמשו של גאון עוזנו, פאר ישראל וקדושו, מרן הראי״ה קוק זצוק״ל, בעלותו על כסא הרבנות של יפו והמושבות בשנת תרס״ד״.

בחוברת דקה ושמה ״הד-הרי״ם״ (ירושלים תשי״ג, מהדו״ב, אלון מורה ה׳תשנ״ז), מתגלה הקשר העליון דאורייתא שנתקשרו שתי הנשמות העילאיות הללו. ברדת הגרי״מ מירושלים ליפו, היתה זו ירידה לצורך עלייה והתעלות – ״את גודל הרושם וריבוי האורות שנתוספו בי באלו הימים שנתאכסנתי בבית גאון הדר ישראל עטרת ראשנו שליט״א – לא אוכל לתאר עלי גליון״ (שם, עמ׳ י, מהדו״ב אגרת ב, עמ׳ טו). ו״כבר צמאה נפשי לבוא להדרת גאונו,

לשאוב ממי בארו באר מים חיים, לחסות איזה ימים בצל קורתו, ולהסתופף בצל כנפי קדושתו, להנות מזיו אור פניו הטהורים" (שם, עמ' כ מהדו"ב אגרת ז, עמ' כו-כז), ו"הנני מעתיר ומבקש מאת כבוד גאון קדושתו שבל יסיר חסדו מאתי, להשפיע עלי תמיד מתנובת הגיוני קודש שלו, כי אין בידי לתאר גודל הופעת אורה וטהרה שמופיעה עלי במכתביו הקדושים" (שם, עמ' טז, מהדו"ב אגרת ד, עמ' כב-כג) "ואין לי שום נחת-רוח יותר גדולה בעולם, מזו העת שהנני מקבל לקח מפומיה דמרן" (שם, עמ' כג, מהדו"ב אגרת ח' עמ' כט).

> תערב נא עתירתי לפניו, ליקח לו מועד ולהאיר אור עיני בגדולת השגותיו הנישאות, והשי"ת יזכנו לחיי תמיד ברוח החן והחסד – חסדי ד' הנאמנים – ובטיולים תמידיים בשדה המערכות של מוחין דגדלות ודרוממות.
>
> שם, עמ' לז, מהדו"ב אגרת טז, עמ' מג-מד

והגיעו הדברים עד כדי כך, שבשובו פעם מיפו ירושלימה היה מופשט לגמרי מעולמו:

> רגשי הקודש של הדרושים הנישאים והנוראים אשר זכיתי לשומעם הפעם, הגביהו אותי ורוממוני למעלה גבוהה. וכל כך פעלו עלי להסיח דעת מכל אשר בעולם, עד שבשעה שהגעתי לירושלים – ומסיבה שלא מצאנו עגלה הלכנו רגלי – ממש שכחתי סדרי-הדרכים מכל וכל, ולולא ידידי שקדמו פני, לא ידעתי אנה לילך. וכן למחר, כשהלכתי לעיר – בקושי גדול שב אלי הזכרון בסדר הדרך.
>
> שם, עמ' נ, מהדו"ב אגרת כד, עמ' נז.

אין פלא שהתלמיד הגדול קלט רובי תורתו של הרב הגדול, ומחשבות מרן הרב זצ"ל מבוארות בהרחבה והעמקה בכל כתבי מרן הגרי"מ זצ"ל.

אף הקשר הפנימי למוריו ולרבותיו מגדולי ירושלים, אשר לא ירדו לסוף דעתו של מרן הגראי"ה וימררהו ורובו, לא הפריע לו כלל, כי לבו הרחב נשא אותם לשבת יחדיו. והוא התחזק והתאמץ בעבודת קודשו, קירב רחוקים ועודד בונים בחומה ונושאים בסבל, ואוזנו קשובה לפעמי הגאולה: – "קול ד' אשר דיבר ליהושע – הראשון שהכניס את ישראל לארץ – 'חזק ואמץ', הוא קול נצחי לכל גדולי ישראל, הנמצאים בעת התחלת צמיחת הישועה, ביחוד אלה הנמצאים בארץ" (מי מרום, לחם אבירים עמ' פה, מהדו"ב פכ"ג, עמ' צח).

ויהי דברו הנאמן בחוברת "טובים מאורות" (ירושלים ה'תר"פ, וע' ליקוטיה הראי"ה ג עמ' 105-102), אשר נועדה להסביר דרכו של מרן הגראי"ה זצ"ל, כי:

> החדירה הפנימית, השמחה בעתיד, וההבלגה על יגון ההווה, הן הן העבודות הקדושות שזורח עליהן אור נשמתו של רבי עקיבא, שגם בעת שראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, והתחילו הם בוכים – ורבי עקיבא משחק...
>
> הציפייה העמוקה של "אם ראית דור מחרף ומגדף – צפה לרגלו של משיח", איננה ציפייה בעלמא, אלא עבודה גדולה וקדושה, להתלמד איך לצפות בעין חודרת אל פנים-הפנים של כל דבר...

השחוק הקדוש הזה ממידתו של רבי עקיבא, לא רק שאינו גורם שום התרשלות בחיובי קדושת המעשים בכל זהירותם ודקדוקם, אלא אדרבא – תוספת אומץ וחיזוק הוא גורם...

לעת עתה, טרם שנתגלתה הנחמה המפולשת, מבית ומבחוץ קטגוריה בתלמידי חכמים, **הללו בוכים והללו משחקים**, אבל מהרה תתגלה הנחמה השלמה, לראות עין בעין בשוב ד׳ את שבות עמו, ואז יגל יעקב וישמח ישראל.

תפארת ירושלים

״עשרה קבין יופי ירדו לעולם – תשעה נטלה ירושלים״ (קידושין מט, ב). אשרי הזוכה ומבחין ביופיה של ירושלים.

״אל הארץ אשר אראך״ – פירש ה״שפת אמת״: אין ארץ ישראל מתגלה למי שאינו ראוי לה. זכה אדם – מראים לו אותה, לא זכה – דומה שהוא רואה ואינו רואה כלום...

בארץ ישראל כך – בירושלים לא כל שכן, וביקירי ירושלים – על אחת כמה וכמה.

יופיה של ירושלים גנוז תחת מפלת החורבן, ויופיים של יקיריה מכוסה בצעיף הצניעות והדלות. אשרי הנכנס לטרקלין היקר וזוכה ורואה...

נשמתו של מרן הגרי״מ חרל״פ זצוק״ל, נחצבה ממעמקי יופיה וחינה של ירושלים. קדושתה בלבו ותפארתה עליו וכלו אומר כבוד וענוות-חן.

מן הנסתרים היה. הללו כל כמה שהם מתגלים – בסתרם הם עומדים. הנכסה מרובה על הנגלה. קרני אור גנוז מפציעים מן החרכים, ותמיד אתה נשאר עומד בהערצה בפני המופלא והטמיר.

דמות מופלאה היתה זאת. זו הרצינות התמידית, המרוכזת, המהורהרת והשקועה בתוך עצמה. זה הדיבור השקט הביישני, כאלו בינו לבין עצמו. זו ההליכה המדודה האטית, כאילו לא לדחוק את רגלי מישהו, כאילו הן ד׳ האמות הראשונות בארץ-ישראל. ועם כל סימני ההתייחדות וההסתגרות – כמה פשטות וכמה לבביות במגע האבהי-הפנימי לכל מי שזכה להתקרב.

הוא לא השתדל למשוך אליו קהל-חסידים, הוא לא הזמין אליו. צניעותו וביישנותו הטבעית גברו אצלו על הרצון להשפיע, שהוא כה חזק אצל בעלי עושר רוחני שכמותו. על כן לא רננה בחוץ חכמתו. בשבילי היחיד נעו מעגלותיו. ורק מי שנעצר והבחין בו, הופתע ואמר: מאור גדול ראיתי בצדי רשות הרבים...

אכן, ״המאור הגדול לממשלת הקדש״ – זה תוארו מפי כתבו של מרן הגראי״ה קוק זצוק״ל בראש מכתביו אליו, אל ״צמוד-לבבו ויקיר-נפשו״.

עם פרסומו הגדול בין תלמידי חכמים ויראי שמיים, בעלי תריסין ואנשי מעשה, לא רבים שזכו להשקיף פנימה ולהאזין לסוד-שיח הנשמה בצקון-לחשה המתמיד ומחשבותיה המפכות "עתים חשות ועתים ממללות". ולכן, אם בשביל הרבים היתה הסתלקותו אבדת גאון וצדיק, הרי בשביל המעטים כבה כאן המאור הגדול. נסתמו מעיינות-קודש ונדמה שירת-נשמה, שירת-מעלה שהרעידה את הלב עד למעמקיו.

ואין לנו שיור אלא התורה הזאת – כתבי קודש בהלכה ואגדה, אוצרות חכמת-תורה ודעת-אלקים. בכתבי המחשבה שלו, אשר חותם המהר"ל מפראג טבוע עליהם, אתה מוצא לא רק עומק ורוחב, אלא גם קודש וטוהר – אור השכל העליון זורח על רקמת עדנים של זוך המידות. כתבי קודש אלה לא רק מרוממים את המחשבה, אלא גם מטהרים את הנפש. אשרי ההוגה בהם בשום-לב, ובאו מי מרום עד נפש, ועברו-שטפו על גדותיה, וטיהרוה וקידשוה.

> אין לך מקצוע שבתורה שנאמרה עליו "יהיב חכמה לחכימין", כמו המקצוע הרוחני-האצילי, אלא שלקליטת חלק זה של שכל-התורה דרושה הכנת טהרה יותר גדולה.
>
> הקדמה ל"מי מרום" על שמונה פרקים להרמב"ם

נתיבות עולמו

"שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ומשנתם" – אופייני הדבר לחכמי ישראל שהם ומשנתם חד הוא. הם היו מה שהם אמרו. גם אותם גדולים שלא נשארו אחריהם ביוגרפיות, יכולים אנחנו לתאר לנו את דמות אישיותם מתוך ספריהם, רצונך להכיר את המהר"ל מפראג – עבור על כל ספרו "נתיבות עולם". רצונך להכיר את רמח"ל – עיין ב"מסילת ישרים". וכך הלאה. ובנידון דידן: הרוצה להכיר את הגרי"מ חרל"פ, ילך ויעיין בספרו "מי מרום" מסביב לשמונה פרקים לרמב"ם, ובחלקו השני "מי מרום" על פרקי אבות. מה שהוא כותב שם – כך הוא היה. אלא שדורנו דור מפונק הוא, ורוצה שיסבירו לו את הדברים, שיתנו לו תאור חי של עובדות, שיספרו לו על המעשים הממשיים. ואמנם רואים אנחנו שבמידה מסוימת נהגה גם התורה כך. כל ספר "בראשית" מוקדש לסיפורי האבות, אם כי בצמצום רב, והסיפורים עצמם הם תורה שלמה.

הדבר האופייני אולי ביותר לאישיותו של הגרי"מ זצ"ל, היא הפגישה הבלתי אמצעית עם **נשמתו**. אדם מורכב מגוף ונשמה, אולם הדבר הנראה בעין זהו הגוף. הנשמה יושבת בסתר. אולם הגרי"מ היה אחד המעטים, אשר במגע אתו חשו והרגישו שנפגשים גם עם נשמתו. הנשמה הגדולה קרנה דרך קווי הפנים המרוכזים, העיניים המושפלות-המרוכזות, הדיבור שהיה בבחינת סוד-שיח וכו'.

ואל הנשמה הזאת נמשכו רבים ושלמים.

יסוד גדול הוא ביהדות: הבא לתקן את העולם חייב להתחיל מעצמו. רק אחר כך יתרחב התיקון ויקיף יותר ויותר, זוהי בעצם נחלתן של כל הנשמות השואפות לתיקון. אלא שהללו על פי רוב נפרדות לשנים: חלק אחד ממשיך לטפל בתיקונו הפרטי ונשאר עד הסוף עם עצמו ועם פרטיותו, וחלק שני שפעלתנותו החברתית מוציאה אותו מעולמו הפרטי והוא נדחף למעשה הציבורי. רק יחידים הם אשר אמנם ממשיכים בתיקונם הפרטי, אבל התיקון הזה איננו מכוון רק למען עצמם, אלא מכוון למען הרבים. עלייתם היא עילויו של הכלל, זיכוכם הוא זיכוכו של הכלל, וקדושתם היא קידושו של הכלל – "ונקדשתי בתוך בני ישראל". הללו, אם גם דרכם היא בפרישות ובבדידות, הופכים להיות בסופו של דבר למעין מרווה לצמאים, מקווה טהרה לנמשכים אליהם, והם מתקנים תיקונים כלליים בדורם ובדורות הבאים.

אחד מאלה היה מרן הגרי"מ זצ"ל.

היישוב הישן טרם מצא את גואלו, דמותו סולפה עד בלי הכר. קרה לו מה שקרה לעיירה היהודית הגלותית. למרות שזו נאבקה קשות ומרות על קיומה עם מציאות איומה שנכפתה עליה על ידי גזירות והגבלות של המלכות הרשעה, ואותה המציאות היא שגרמה לכל מיני תופעות שליליות, בכל זאת גילתה חיוניות מפליאה והעמידה בנים לתפארת. אף על פי כן נאחזו שני דורות של הספרות העברית החדשה דווקא בהופעותיה השליליות, והשמיצוה והשפילוה עד עפר. אף הם התעלמו והעלימו את כל אותה היכולת הנפשית והעמידה המוסרית אשר נתגלו שם. והנה דווקא בשנים האחרונות זכתה העיירה וקם לה גואל, אשר קיבל על עצמו להחזיר "עטרה ליושנה" – הסופר אברהם קריב ז"ל, אשר רב את ריבה מידי משמיציה.

לא כן היישוב הישן. הוא עודנו מחכה לסופרו. רק התחלה ישנה: הספר "הפותח שער" מאת הרב אליהו כי-טוב ז"ל, המתאר ביד-אמן ובחרט אנוש את דמותו של גאון ואיש מעשה גם יחד – ר' זלמן ר' נחום'ס, מראשי היישוב הישן. אולם ר' זלמן נחום'ס הרי לא היה יחיד. הרי עיקרו של הישוב הישן התחיל באותו קילוח דק של יהודים שוקקים לירושלים-של-מעלה, למקום המקדש, לכותל המערבי, לעבודת השם בקדושה ובטהרה. ואם אמנם נתגלו כמה וכמה תופעות שליליות, הרי כיוצא בזה אנו רואים בכל שדה מבורך, על יד כל גידול בריא. והריסוס והניכוש הינם חלק עיקרי בעבודת החקלאי. אולם כאמור הסיחו את הדעת מן המתיקות שבצברים ושמו לב לעוקציהם. והרי עד היום הזה אפשר למצוא בירושלים יהודים מופלאים אשר לא שם להם על פני חוצות, גדולים בתורה וגדולים ביראה, אשר דבר אין להם בעולמם חוץ מתורה ומצוות, והם ששים על כל הידור-מצוה נוסף ועל כל דקדוק-חומרה והוא שיחם והגיגם כל היום – מי מבחין בהם בנופה הצנוע של ירושלים?

*

הבן הצעיר של הדיין ר׳ זבולון חרל״פ ז״ל, מבית דינו של הרב מבריסק, אם גם הצטיין בלימודיו בישיבה וזכה לשבחים מפי רבותיו, לא יסתפק בכך. שאיפותו היתה להידבק באחד גדול, לשמשו, לצקת מים על ידיו, וללמוד מכל דרכיו ומכל מעשיו. והאחד הגדול אשר היה משכמו מעלה היה הרב מבריסק – הגאון האדיר ר׳ יהושע ליב דיסקין ז״ל. ברם לא כך עלתה במחשבה. הרב מבריסק נסתלק והלך לעולמו והתקווה הגדולה נגוזה. אז התחיל הצעיר שוב משוטט בדעתו: אל מי מגדולים אפנה? אף הוא נתן עיניו באישיות מופלאה מבני קרתא-דשופריא, איש-שרף אשר שימש שניים מגדולי החסידות – רבי מנדלי מקוצק ורבי מנדלי מליובאוויטש. גדול בתורה ולוהט בתפילה. עובד השם בכוח ובמאמץ עד זוב דם מהעינים. מתפלל תפילות שחרית הנמשכות עד עלות המנחה, ועושה לילות שלמים עם נרות דולקים על יד הכותל המערבי – ר׳ משה מש׳ל געלבשטיין ז״ל, יליד ביאליסטוק. בעודנו נער דבק ברבי מקוצק, וכששמע שם על האור הבוקע מליובאוויטש, הלך ברגל עד בואו שמה, והרווה את צימאונו גם ממעיינות חב״ד. אליו פנה הצעיר ראשונה. וסימן עשה לו: אם יקבלני מיד – מוטב, ואם לאו – לא זאת הדרך נחני ה׳. כשבא אליו עם עלות המנחה מצאו עומד בסיומה של תפילת שחרית, חיכה עד שסיים ושטח בקשתו לפניו, והנה היתה התשובה: נראה, תבוא מחר. היה, אפוא, הדבר ברור: לא זו הדרך. והוא פנה לכיוון ההפוך, אל קול הדממה הדקה, אל הצדיק הצנוע והנחבא אל הכלים, אור הגנוז, ר׳ צבי מיכל שפירא זצ״ל. הלה קיבלו מיד, והוא דבק בו דבקות רוחנית ונפשית. גם שלא בפניו שקל את מעשיו לפי הקו: ״מה היה ר׳ צבי מיכל אומר על זה?״ רשמי השפעת רבו-מובהק זה נחרתו בדרכיו ובמעשיו עד סוף ימיו. צעדו השקט, כאילו בצדי הדרכים, היה סמלי לכל דרך חייו. אף דיבורו המתון שקלח לרוב כמדבר אל עצמו. ואם התבטא ואמר ש״אין שותים מצינור אלא אם כן מתכופפים אליו״, הרי מי שבא לשתות מצינורו הוא, לרוות ממעיינו הזך, היה צריך לא רק להתכופף, אלא לסטות הצידה מדרך המלך, לרדת לשביל-היחיד, לסתר המדרגה. ורק שם יכול היה לא רק להשקיט צמאונו, אלא גם להקשיב לצלילים דקים – אוושת פיכויו של המעין בנבוע מימיו מן המעמקים.

לכאורה, היתה זו אחת החידות, כיצד נשא הלב לשבת יחדו גם את הדבקות בצדיק הירושלמי הצנוע, וגם את הקשר שהפך גם הוא לדבקות עצומה ברבה של יפו רב הפעלים. האם לא היה כאן תרתי דסתרי? אולם דומה, שמבחינה זאת דבקותו של הגרי״מ באישיותו של הרב זצ״ל מהווה את הפירוש הטוב ביותר לאישיותו של הרב. אותה קדושה ואותה דבקות שמצא הגרי״מ בהסתרו של רבי הרש-מיכל, מצא גם בגילויו של הרב. והוא הביע רעיון זה במאמר תמציתי בשם ״מקדשו הפנימי״ (אמרות טהורות, מהדו״ב עמ׳ כא-כג): למרות פעילותו המרובה ואחריותו הצבורית הענפה, לא יצא הרב ממקדשו הפנימי, לא ירד ״למטה מעשרה״. נשאר דבוק בקדושת מחשבותיו – ״ומן המקדש לא יצא״.

*

בעיית היחס לישוב החילוני, מהוה סלע מחלוקת ביהדות הדתית עד היום הזה, ועדיין לא הוכרעה הבעיה. מבחינה חינוכית, דרכם של "נטורי קרתא" לכאורה נוחה מאוד: אנחנו יהודים והללו גויים הם. לעומת זה, לא כל כך נוחה ולא כל כך פשוטה דרכו החינוכית של אותו ציבור שאיננו מוציא מכלל ישראל גם את ישראל שחטא ושמחטיא. אולם מחוץ לבחינה החינוכית, יש גם בחינות אחרות, והן אינן מרשות ואינן מתירות לוותר בקלות על ענפים מרובים, גם אם יניקתן מן השורשים מועטת היא. לפעמים יש צורך במסירות נפש למען הכלל ולמען שלמותו של הכלל "לבלתי ידח ממנו נדח".

מבחינה זאת ראה הגרי"מ בדרכו של הרב מיפו את הביטוי המעשי לאותה מחשבה, אשר שימשה כנקודת מוצא לראשיתו של הישוב הישן המורחב ועליית הפרושים, תלמידי הגר"א מווילנא, לארץ ישראל. במאמר קצר שנתפרסם בספר "חזון ציון", שהופיע בירושלים לפני שנים מספר, מביא הגרי"מ מסורת-קבלה בשמו של הגר"א[15]. בימי המחלוקת הגדולה עם תנועת החסידות, שאיימה בפילוג גמור בין שלומי אמוני ישראל, הציקה מאד לגר"א ז"ל השאלה: כיצד הגיע הדבר שנבע פילוג חמור כזה בין יהודים יראים ושלמים העומדים כולם על בסיס התורה השלמה? והוא הגיע למסקנה: ההתרחקות מארץ ישראל היא שגרמה לכך – "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ – בארץ אינון גוי אחד, הא לאו בארץ אינון בלחודוהי". ובכדי להגיע לאחדות בישראל, מוכרחים לחדש את הקשר הממשי עם ארץ ישראל. לכן ניסה בעצמו לעלות ארצה, וכשלא עלתה בידו, שלח את גדולי תלמידיו לעלות ולהעלות, להגדיל ולהרחיב את הישוב בארץ.

לא יתכן, אפוא, שארץ ישראל, שטבעה הוא להביא לידי אחדות בישראל, תהיה למקור פירוד ופיצול. ואם גם נראים לנו המהלכים החיצוניים הולכים בדרכים עקלקלות, סופם להתיישר ולהתחבר: "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

המסתכלים החיצוניים יתקשו להבין את משמעות התופעות הללו, אולם בעלי המבט הפנימי ידעו למצוא כאן חזרה על תהליך קדום מקדמונו של עולם: "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תוהו ובהו", מפרש האר"י הקדוש: בראשית נבראו שמים וארץ הרבה יותר רמים, הרבה יותר נישאים, ורב וגדול היה האור האלוקי אשר האיר בהם. מגודל האור לא יכלו הללו לסבול אותו ונשברו הכלים והפכו לתוהו ובוהו. ורק אחר כך "ויאמר אלקים יהי אור" מוגבל יותר, מצומצם יותר, ויהי אור ויהי עולם בר-קיימא.

הבעיה שעמדה כאן היא איפוא אוסף שברי-הכלים, למען תיקונם ושיקומם. מציאת הצינורות המתאימים להזרמה חדשה של האורות, בהתאם לכוח הקליטה של הכלים, למען יהיו תואמים יחדיו – ויהי אור. דור שלם לפנינו שהוא בבחינת "תינוק שנשבה", והוא זקוק להדרכה אבהית אוהבת ומסורה – כך ראו את פני הדור שראשיתו בביל"ו והמשכו בעלייה השנייה. לא לחינם נקראו ספרי הרב זצ"ל בשם "אורות" – זהו שם סמלי המבטא את כל התוכן המחשבתי, הנוגע לזיקת הדברים אל הדור שלמענו נכתבו

ואליו נועדו. על פרק אחד מן הספר "אורות", יותר נכון על שורות אחדות בפרק, כתב הגרי"מ זצ"ל מאמר שלם בשם "טובים מאורות", אשר בו הסביר באריכות את הרקע הרעיוני של ראיית הטוב והמאיר בנשמת הדור ודרכי העלאתו, להיטיב את אורו עד שתהא שלהבתו עולה מאליה.

רעיונות של לימוד זכות על ישראל אינם חדשים. הללו נאמרו ונשנו בפי סופרים וספרים. אולם הקושי הוא לצרף את המחשבות עם המעשים. אדם המעלה השקוע בעומקה של הלכה, העוסק ב"עבודה שבלב – זו תפילה", המדקדק בדקדוקי מצוה ובחומרותיה, טורח בהידור שבהידוריה ועולמו הוא עולם של טהרה וקדושה, והנה הוא נפגש עם אחד אשר מהווה ניגוד גמור לכל האמור לעיל, ואף על פי כן הוא מקרבו ומעודדו, מדבר אתו בשפה המובנת לו ומשתדל לחזקו ולאמצו, גם בשעה שהוא יודע שעם כל הקירוב והחיבוב עדיין הלה רחוק רחוק – זוהי מן העבודות הקשות שבמקדש. אותה עבודה החל בה הכהן הגדול מרן הרב זצ"ל והמשיך בה עד סוף ימיו.

*

הדברים נראים כאגדה. הימים ימי חורף תרע"ד. כבישים ודרכים סלולות טרם היו אז בגליל. בין הרים וגיאיות התפתלו שבילי גמלים וחמורים. על פני השבילים האלה שירכה את דרכה שיירה רכונה על חמורים. לא ידוע מי רכב על החמור הראשון, מי שימש כמורה דרך, אולם ידוע מי רכב על החמור השני – הרב מיפו. על החמור השלישי – הרב רבי חיים זוננפלד זצ"ל, ועל החמור הרביעי – הרב חרל"פ זצ"ל, ואחריהם הרב יונתן בנימין הלוי איש הורביץ ז"ל, ואתם הרב ר' בן ציון יאדלר ז"ל. אכן הרכב משונה בשביל כל מי שיודע מה שקרה כעבור שנים בתוככי ירושלים. אולם זוהי עובדה. פרטי המסע מתוארים בחוברת קטנה יקרת המציאות ושמה "אלה מסעי" (פראנקפורט, תרע"ו[85]). היתה זו הושטת יד אחים של היישוב הישן אל היישוב החדש, ורב היה רישומו של מבצע זה. דומה כי אילו היה נמשך, היו הדברים בארץ לגמרי אחרים. אילו זכינו והשיירה הזאת, הרכובה על החמורים, לא היתה מתפרדת, כי אז היינו זוכים כבר לראות את חמורו של משיח... אולם לא כך עלתה במחשבה. פרצה מלחמת העולם הראשונה, והרב מיפו אשר יצא לחוץ-לארץ, אל הכנסייה הגדולה של אגודת ישראל שעמדה להתכנס אז – נשאר תקוע בארץ העמים עד תום המלחמה[86]. הרב חרל"פ הצעיר, אם גם הוערך והוחשב שלא לפי גילו, בכל זאת לא עצר כוח לכוון את פני הדברים ולהכריעם בכוונו לצד אחד, והם פנו לכיוון ההפוך. השער שנפתח אל פני היישוב החדש חזר ונסגר ברעש, ורב היה צערו של הגרי"מ זצ"ל על הדבר. באחת מאיגרותיו ששלח אל הרב הוא כותב: "אילו היתה נשמת חזקיהו מלך יהודה נמצאת יחד עם נשמת יותם בן עוזיהו מלך יהודה, היה הכל אחרת". האיגרת הזאת שנתפרסמה רק לפני שנים אחדות (הד הרים, ירושלים תשי"ג מהדו"ב אגי לג), מגלה טפח מעולם הנסתר של צמד נשמות אלו, כי היה הגרי"מ נצר מבית המלכות וייחוסו מגיע עד דוד המלך זה ידוע (כתב אילן-היחס, נדפס בתחילת הספר "הוד תהלה", לדודו-זקנו הגאון המופלא והמקובל רבי אפרים

אליעזר חרל״פ זצ״ל). אולם ראותו בתוכו את נשמת יותם, ובהרב זצ״ל, שהוא נצר מזרע אהרן הכהן, את נשמת חזקיהו המלך – זה מופלא.

לא התאמץ הגרי״מ למשוך אליו אנשים, אולם כל מי שנמשך אליו לא יצא ריקם ממנו. מי שישב והתייחד עמו בחדר הקטן, היה עובר לאט לאט לעולם אחר, מחשבות אחרות, הרגשות אחרות, תגובות אחרות, וראייה לגמרי אחרת. ההימצאות באותו עולם אחר היתה מטהרת ומרוממת. וכשנסתיימה השיחה, והבא יצא וחזר לרשות הרבים, נראה לו העולם שונה ממה שהיה. קרן אור מהעולם ההוא האירה לפניו והיא שנתנה מידות וערכים.

אמר רבי נחמן מברסלב: ״ונהר יוצא מעדן – זה בחינת צדיק יסוד עולם... וכשנתגלה זה הצדיק שהוא החן והיופי של העולם, כל מי שמתקרב ונכלל בזה חן-האמת, נפתחות עיניו ורואה ומסתכל על עצמו איך הוא עומד בכל המידות... ואז יכול לראות ולהסתכל בגדולת ד׳ ולהסתכל בעולם... ובשביל זה נקראים הצדיקים עיני העדה, כי על ידם נפתחות העינים״... (ליקוטי מהר״ן תניינא, סי׳ סז).

ראש הישיבה

עוד בשנת תרס״ד, בה דרכו רגליו של כ״ק **רבנו** זצוק״ל על אדמת הקדש, קזכו לי משמיא להיות יוצק מים על ידו, וחיבה יתירה נודעת לו אלי להעטני במעיל-קדשו, לצרף אותי אתו במהלכיו לעורר עוו-הקדש ולרומם ימין ה׳ רוממה.

וביחוד מאז נתעטר בעטרת הקדש והוקם-על לרב-רבנן בארעא דישראל, ויט אהלו לשבת בקרבת מקום הקדש והמקדש בתוככי ירושלים תובב״א, אז יסד את אבן-הפינה אבן-הקדש של הישיבה הקדושה, ואותי ציווה לשרת בה בתור **ראש הישיבה**. יודע אני כמה ערגה נפשו ולבבו כמה בכמיהת-מעמקים, לשכלל את הבית הגדול והקדוש הזה, להכתירו בכתר-עולמים כהוד יפעת קדשו ומהלך רוחו העליון, ולקוממו למכון תורה מרכזי עליון, אשר כל בחור וטוב מתופשי התורה המצוינים, הצמאים לדבר ה׳ מעיר ה׳, ינהרו אל הבית הגדול הזה אשר במרום-הררי-הקדש, לקבל לקח תורת-אמת תורת ארץ-ישראל, ולקלוט מאוירא זכיא וקדישא, זהב הארץ ההיא טוב, עפ״י דרכו בקדש דרך הסלולה העולה בית-אל.

ורצונו של אותו צדיק נתקיים. עדרים עדרים נאספו אל הישיבה הקדושה, ורבים גדלו והצליחו ועשו פרי והיו למאורות, עדויים בזיו אור רוח הקדש של רבנו זצוק״ל, מוארים ומאירים בשלהבת קדש לאהבת השי״ת, אהבת התורה והמצוות, אהבת ישראל, ואהבת ארץ חמדה וכל חמדת קדש.

מתוך קריאה גדולה לחיזוק הישיבה

מרן הגרי"מ זצ"ל היה אחד מגדולי הדור. גדול בהלכה וגדול באגדה, גדול בקבלה וגדול במחקר, גדול במידות וגדול במעשים. ועל כל אלה ובתוך כל אלה – נשמה גדולה חצובה מעולם האצילות.

כבר לפני עשרות בשנים כתב מרן הגראי"ה זצ"ל על רבו הגאון הנצי"ב זצ"ל מוולוז'ין: "בדור יתום זה עלינו לחבב ביותר את היחידים-השרידים, אשר מד' אמות של הלכה הם צופים ומביטים לאחרית הימים. ובשבתם באהלה של תורה – יעבדו עבודתם לקיום הכנסייה הישראלית" (מאמרי הראי"ה עמ' 123) – לאמור: גם אז כבר היו טיפוסים כאלה נדירים ביותר. והנה זכינו לראות חזיון מופלא זה גם בימינו. כי יחיד-שריד כזה היה גם מרן הגרי"מ זצ"ל. מעולם לא מש מאהלה של תורה, מעולם לא יצא מד' אמות של הלכה. כל דעותיו ומחשבותיו ינקו מבפנים, מן המעיין הטהור של תורה, מהחויה העמוקה של קדושת ארץ ישראל, מקדושת תורתם וחייהם של רבותיו, גדולי התורה והיראה, אשר על ברכיהם גדל ובעפר רגליהם התאבק.

על רבו המובהק, הגאון הצדיק ר' צבי-מיכל ז"ל, הוא מספר ברשמי תולדותיו (צבי לצדיק, ירושלים תרס"ז) כי "סדר לימודו בהלכה היה בחריפות ועמקות נפלאה מאוד, עם שיטות רבות של ראשונים ואחרונים, עד שהיתה אפשרות ללמוד עניין אחד חצי שנה ויותר. ולכן מיאנו רבים – הצופים מקרוב ולא מרחוק – להיות תלמידיו" (שם, עמ' 43). אולם הוא היה מן המעטים הצופים מרחוק, ודבקותו ברבו פתחה לפניו שערי-עומק בשבילי ההלכה.

לגאונותו בתורה זכה לא רק בכשרונותיו המצוויינים, שכלו החריף וזכרונו הדייקן, אלא גם ביגיעתו העצומה. היגיעה היתה אצלו גם שיטת לימוד וגם יסוד מוסד בעבודת השם, באהבת תורה. ועל כן המשיך בדרכו זאת עד ימיו האחרונים, ובימי מחלתו התאונן על שהמחלה מפריעה לו להתעמק בלימוד.

ואם בבואו ללמוד כך – בבואו ללמד על אחת כמה וכמה. ההתרכזות הרוחנית ביום שלפני הרצאת שיעור בישיבה – היתה מופלאה. כשאמרו בבית שהוא "מכין את השיעור", היה הפירוש שאין מקום לגשת ולהפריעו בשום דבר דחוף. לפעמים היה עובר עליו הלילה שלפני השיעור באי-שנה מתוך שנמשך בעיונו עד הבוקר.

וכשהיה בא ביום החמישי לישיבה, להרצות את שיעורו, היה דומה כאילו בא מעולם אחר. כולו מכונס בתוך עצמו, כולו דרוך והרצינות המתוחה שעל פניו היתה מעוררת מיד הרגשת כובד ראש והקשבה. רק אחרי השיעור היתה הרווחה. שוב הופיע החיוך השקט, המלבב-הביישני. ובו ביום אחר-הצהרים, כשהיתה באה אליו הביתה קבוצת תלמידים לחזור על השיעור – כבר שרתה הרוח הטובה במעונו. שמחת היצירה הפיגה את עמל הרוח. השיעור הבנוי והמתוכנן לתפארת, השכיח את חבלי לידתו הקשים.

בחידושי תורתו לא גרס את הצורה המודרנית של "רמב"ם קשה", חלוקה ל"שני דינים", כמה דיוקים נוספים וגינוני-סברות-מיישבות והכל אתי שפיר. לא זאת היתה

דרכו. הוא היה אמן היריעה הרחבה, הסוגיה לאורכה ולרחבה. ומכאן ה"סימנים" הארוכים בספריו "בית זבול", והעניינים הנמשכים על פני כמה "סימנים". עיוניו וביורוריו משתרעים על פני עשרות עמודים רחבי שוליים, והם אינם רחיפה על פני העניינים, אלא העמקה יסודית וממצה, פרי עמל רב ויגיעה עצומה, וסבלנות מרובה-מרובה, אשר רק אהבת תורה מסוגלת לה ומסגלת אותה.

"בית זבול" אינו ספר של אחרון, שאתה יכול לעיין בו בשעות הפנאי. אמנם גם ברפרוף אפשר לתפוס סברא נאה, הערה מאירת-עין, אולם בשביל להבין את העניין על בוריו, חייב אתה לשבת וללמוד ולעיין יפה-יפה. תורתו אינה נקנית בראייה בעלמא. כדרך שניתנה ביגיעה כך היא נתפסת בריכוז נפשי ובמאמץ שכלי – הנה זאת תורת ה"בית"!

*

גדול בקבלה. אתו המתיקו שיח חכמי הנסתר העוסקים ברזי עולם.

היה בקי בכל ספרי החסידות על זרמיה ושיטותיה. אדמ"ורים בני דינסטיות [שושלות] שונות שביקרוהו – מצאוהו בן-בית בחדרי משכיתם, בתורת בית אבותיהם ומדרשי רבותיהם, ובתפיסת המהות הפנימית והדרכים בעבודת השם. המה ראו כן תמהו.

על גדולתו במחשבה מעיד ספרו קטן-הכמות ורב-האיכות – "מי מרום" על שמונה פרקים להרמב"ם. זהו מן הספרים הבודדים שהופיעו בתקופתנו שאינם מדברים על המחשבה הישראלית אלא שהם-הם המשכה של המחשבה הישראלית המקורית. סינתיזה של מחקר וקבלה, בנוסח המהר"ל מפראג.

בדרכו במחשבה ובחיים הושפע הרבה מן הנשמה הכללית של ענק-הרוח מרן הגראי"ה זצ"ל. הוא זה שסלל לפניו את נתיבות הסינתיזה, הרחיב את דרכי הביטוי, אף צירף את זרמי המחשבות המופשטות למהלך המעשים הממשיים. מאז נקשרה נשמת התלמיד בנשמת רבו בקשר הדוק נפתחו לפניו אפקים רחבים, ומאז חתומה יצירתו בחותמו של הכהן הגדול.

דמות אצילה זו – כגודלה כך עומקה. ועל כן לא נדחפה לרשות הרבים. לא בסופה ולא בסערה דרכה. לכתה – בהצנע. ברשות היחיד. ונתקיים בה פירוש הבעש"ט: "יושב בסתר – עליון!"

ברם, כל מבקש-ד', כל הצמא לדיבור טהור, למחשבה קדושה, להרגשה מפכה מן המעמקים – ידע לאן עליו ללכת. הללו היו באים בשקט ומקשיבים לסוד-שיחו, ויוצאים מטוהרים, מרוענגים כשבלבם צביטת געגועים לנאצל, לנעלה, שהוא כה נדיר, כה נדיר.

*

בואו ונחזיק טובה לעמלים בהדפסת כתבי מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, שכינו את החלק החדש של כתביו בשם "ממעיני הישועה" (ירושלים, תשכ"ג). כי אכן כשמם כן הם, מעיינות זכים המטהרים אפילו בכלשהו. כל פרק הוא פנינה, והיורד לתוך המעיינות

וצולל בהן עולה ומוצא עצמו ברייה חדשה. מן "המים העליונים" נובעים מעינותיו – "**מי-מרום**" הם, ועל כן בעליונותם-במרומיהם הם עומדים, גם כשהם יורדים וזורמים בערוצים האפורים של הגילויים המעשיים.

אהבת ישראל מתגלה כאן לא כמליצה, אלא כמושג רב-תוכן, חצוב ממעמקי ברית-אבות, קשור וארוג בחבלי מחשבה ומעשה. וקדושת ארץ ישראל נעוצה כאן בקדושת הר המוריה, בקדושת אבן השתייה, אחוזה בהידורי מצוות התלויות בארץ המתקיימות על ידי בנים-בונים. ומעלה מיוחדת לארץ ישראל שדרכיה דרכי נועם, "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" – האחדות הפנימית היא המדריכה, ושצריכה להדריך את היחסים, ובאמצעותה, ייבנה עם קדוש.

> ביעור הטומאה מן הארץ יתכן בשני אופנים: האחד – להחליש את כוח הטומאה, לעקור אותה ולבטלה בכל האפשר, והקדושה תתגלה ממילא; והשני – לגלות את הבהקת האור של הקדושה ברוב עוזה ותפארתה, ועל ידי זה נכנעת הטומאה ומתבטלת ועוברת מן העולם. וההבדל בין א"י לחו"ל הוא גם בזה, שבחו"ל עיקר העבודה לשבור את הטומאה ובארץ ישראל עיקר העבודה לגלות את הקדושה.
>
> ממעיני הישועה ג, יד, עמ' רנו

בסוד שיח

בשעת–רצון מסר לי מו"ר הגרי"מ זצ"ל
דברים ששמע מפי מרן הרב זצ"ל בשנות יפו.

"אילו רציתי, הייתי מקרב אלי חוגים, שיהיו בבחינת **'חסידים'** שלי, להפצת דעותי ומחשבותי, אבל אינני רוצה זאת. החוגים מצמצמים, ואני אינני רוצה להינתק מן הכלליות".

*

"ידוע לי שמדברים אודותי, אולם אתה יודע, לפי מידת הכרתך, כי כלל לא הגיעו אף למשהו מן הדברים כמו שהם בפנימיות שלי".

*

"רצוני היה שהעולם יכיר את פנימיות דברי, אולם אם הקב"ה מסבב שדברי נתפסים רק בתפיסה חיצונית, הרי נגד זה אינני יכול לעשות כלום".

*

"בחוץ-לארץ ניתן להסביר את היהדות גם בנוסחאות הלקוחות מדעות חיצוניות. לא כן בארץ-ישראל – כאן חייבים כל גילויי היהדות – הסברותיה ונוסחאותיה – לבוא מבפנים, מתוך עצמה".

*

"חופש, דרור, חירות – אלו הן מידות שיש בהן גבולין, אולם מידת החירות הכי גבוהה שאליה התפלל דוד המלך זוהי מידת **השובבות**, החרות העליונה ביותר – 'נפשי ישובב, ינחני במעגלי צדק למען שמו' (תהלים כג, ג)".

דברים אלה אמר לי הרב אחרי תשובה על שאלותי בעניינים פנימיים של קבלה. וכשאמר את הדברים, בערו פני הרב כלפידים, והבינותי את פירוש דבריו, שכאילו התכוון לומר לי, כי אל גובה תפיסתם של מושגים כאלה מגיעים רק כשנמצאים בדרגת חירות עליונה זו.

*

בברכת השגותיו הגבוהות של הרב, בהתעלותו הרוחנית, התברכה גם **ההלכה** שלו. אף על פי שבראשית ימי יפו עסק רק במחשבות עליונות, בכל זאת היתה ההתעלות שלו בהלכה אחר כך לאין שיעור. הוא התמסר אז במיוחד ללימוד ההלכות התלויות בארץ, ותשובותיו הברורות לכל השאלות החמורות שנתעוררו אז [בימי חידוש החקלאות היהודית בארץ], תשובות של פסקים הלכה למעשה, נתקבלו בעניין רב וזכו להסכמת גדולי ירושלים.[97]

*

"קיבלתי מאדמו"ר הגאון הקדוש מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל, כי העדות הנאמנה על דברים המופיעים ברוח-הקודש היא זאת, שלעולם לא ייבש המעיין, והדברים תמיד הם נוזליים, הולכים ומפכים, ואינם נשאבים לעולם, בונים הם בשמיים מעלותיהם, וכל אחד מוצא בהם טעם, וכל מה שיותר משתעשעים בהם – יותר מוסיפים ברכה ותושיה" (מתוך הסכמתו של הגרי"מ זצ"ל לספר "נעים זמירות ישראל", ח"א, שנכתבה ביום בדר"ח אלול תשי"א, ברכת מרום סי' סח).

סמיכת-חכמים

בענוות-אמת פנה הגרי"מ וביקש את מרן הרב זצ"ל לסמוך ידיו עליו לדון ולהורות, ובענוות-צדק נענה הרב לבקשתו ש"לא נצרכה [סמיכה זו] אלא להעדפה", שכן כבר נסמך הגרי"מ על ידי הגאון הרידב"ז ז"ל, והוא ש"הודיע חזותו להורות ולדון", והרי לפנינו הסמיכה הנעלה שעיקרה הערכה וסופה ברכה.

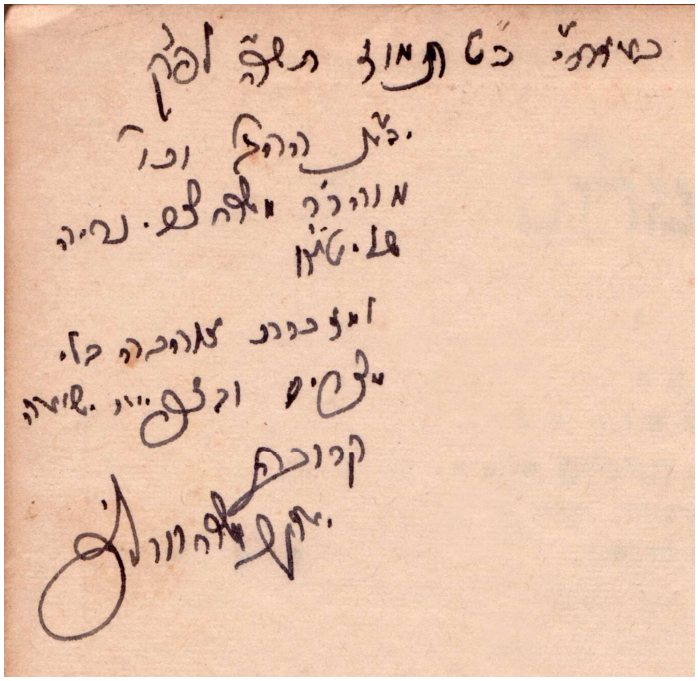
97. שמחה גדולה שמח הגרי"מ כשהגיע אליו ספרו של **הרב** "עץ הדר", ובגנזי בית הרב נמצא המכתב דלקמן (ועי' ליקוטי הראי"ה ג עמ' 50 הע' 52):
"שלמא רבה ונפישא, לכבוד האי גברא רבה וקדישא, הגאון הצדיק המפורסם, פאר הזמן, מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הרב דעיה"ק יפו והמושבות תובב"א.
ששתי כעל כל הון בספרו הנפלא "עץ הדר", בו הראנו את ידו הגדולה ובקיאותו המבהילה בכולהי תלמודי בבלי וירושלמי, ספרא ספרי וכו', ראשונים ואחרונים.
ואם כי עדיין לא ירדתי בעומק בתרי מאמריו הטהורים, בכל זאת לא אמנע מלהציע בפני כס הדרת קדושתו, הערה קטנה שעלתה במחשבה בעת עיינתי בספרו דרך השקפה ראשונה".

וראוי לציין שהמלים "**מי-מרום הדעת**", שיצאו מקולמוסו הטהור של הרב (במכתב להלן), הפכו אצל הגרי"מ לראש-פינה, והוא החליט לקרוא את ספריו באגדה בשם "**מֵי מרום**" (ושם זה הוא גם זכרון לאמו הצדקת מרת מרים ע"ה).

ב"ה, יום כ"ג חודש סיון, שנת תר"ע

הנה הלום ראיתי אחד מבני ציון היקרים, פרח נחמד ונעים, מגדולי התורה והיראה אשר בסגל חבורות קודש מלימודי ד' אשר בעיר עז לנו, בתוככי ירושלים עיה"ק ת"ו, ידידי וחביבי הרב הג' חריף ובקי בחדרי תורה, לו זרוע עם גבורה, בגמרא וסברא, קולע אל השערה, עמוס ביראת ד' טהורה, לב טהור ונפש ברה, מוהר"ר יעקב משה שליט"א חרל"פ, שהִרבָּה מקנתו, ויגע ומצא כדי מידתו, ובשימוש חכמים עלה למעלה, ובדרכי הוראה במסילה סלולה, בשכל ישר לאמתה של תורה, וכבר אתמחי גברא לרבים, ובחתומיו זכה לו ידידי הגאון הנודע הר"י דוד רידב"ז שליט"א, והודיע חזותו להורות ולדון, וללמד בישראל דבר חק ומשפט, כאחד המורים ורבני ישראל מובהקים, וכל מן דין סמוכו לנא, ולא נצרכא אלא להעדפה.

הנני גם אני מן המודיעים את יקרת ערכה של המרגלית היקרה הזאת, יאריך ד' ימיו ושנותיו ויחזק ויאמץ לאורייתא, ולעבודת ד' תמימה, ויהל אורו ותרמיני"ה שעתי',

הקדשה ל"מי מרום" – מזכרת אהבה מהרב חרל"פ למחבר

לנהל קהל עדה בישראל על מי מנוחות תורה והוראה, ומריח מים – **מי מרום** הדעת, באור תורה ויראת ד' לחיים – יפריח, ועשה קציר כמו נטע, מטע לשם ולתהילה בישראל. ויתברכו בו רבים, ורבים יאשרוהו ברצות ד', כי לו נאה ולו יאה, והנני חותם בברכה לכבוד התורה ולומדיה בטהרה, ולכבוד כל מחזיקיה באהבה, יתברכו מקודש בנפשם הטהורה, ונפש מצפה לאור ד' על עמו ועל יראיו בהר קדשו סלה ככ"א.[98]

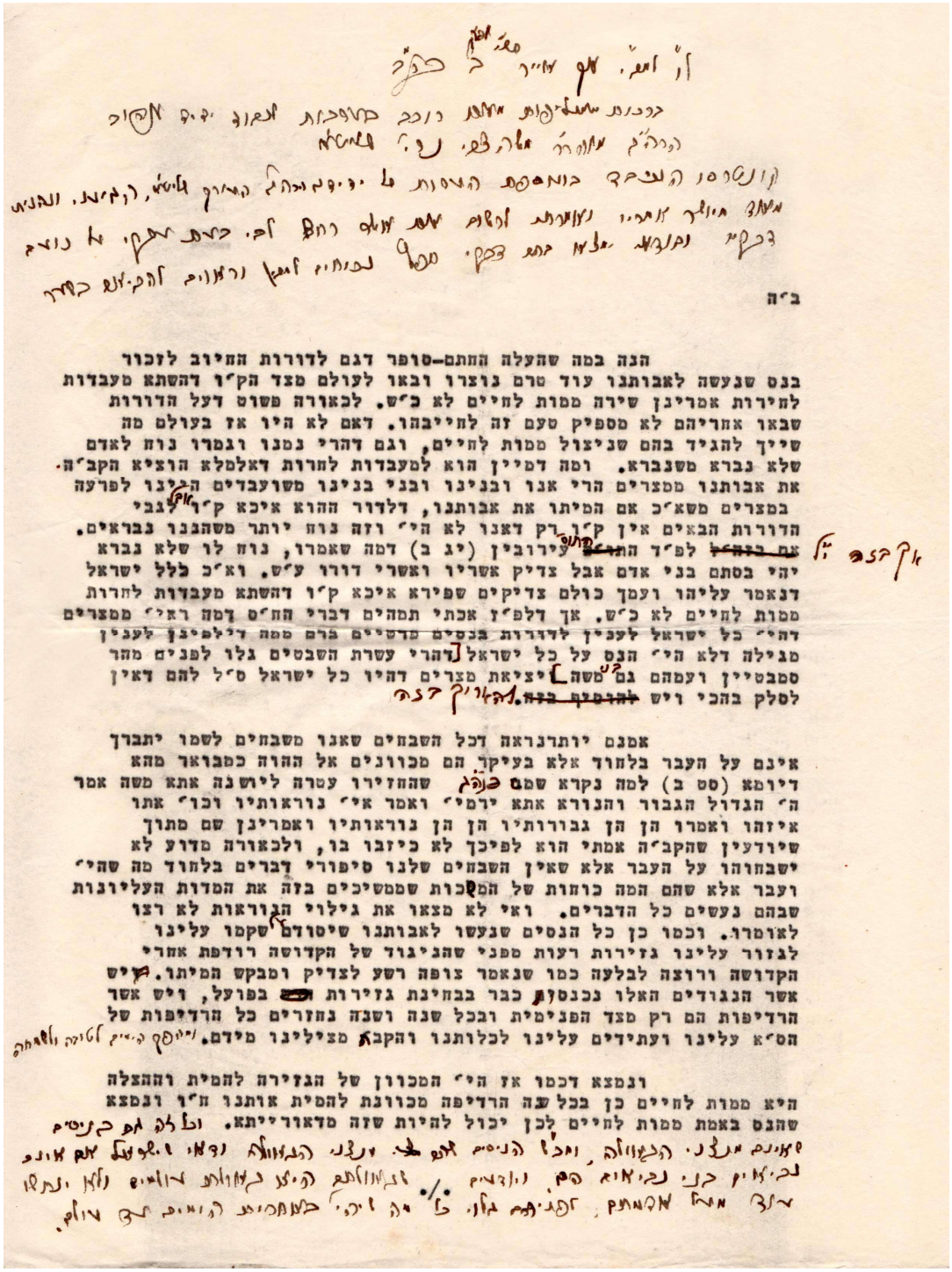
הק' אברהם יצחק הכהן קוק

*

חכמי-הדור בכללותם, הם המקבלים בכל דור ודור את התורה, ובלא התקשרות לחכמי-הדור אי אפשר להשיגה – – – ומיום העמידה על הדעת עד היום האחרון צריך הלומד להיות מקבל – לא חכם אלא תלמיד-חכם, ואין שום זמן בגרות בענין זה.

מי מרום לפרקי אבות, ירושלים תשל"ה, עמ' ו-ז

98. עי' אגרות הראי"ה א,אגרת שלא, עמ' שסח. לנתיבות ישראל מאמר ו, סביב הע' 1, 11.

בס"ה

הנה במה שהעלה הח"מ-סופר דגם לדורות החיוב לזכור
בנס שנעשה לאבותינו עוד טרם נוצרו ובאו לעולם מצד הק"ו דהשתא מעבדות
לחירות אמריכן שירה ממות לחיים לא כ"ש. לכאורה פשוט דעל הדורות
שבאו אחריהם לא מספיק טעם זה לחייבהו. דאם לא היו אז בעולם מה
שייך להגיד בהם שניצול ממות לחיים, וגם דהרי נמנו וגמרו נוח לאדם
שלא נברא משנברא. ומה דמיין הוא למעבדות לחרות דאלמלא הוציא הקב"ה
את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה
במצרים משא"כ אם המיתו את אבותינו, דלדור ההוא איכא ק"ו לגבי
הדורות הבאים אין ק"ו רק דאנו לא היי וזה נוח יותר משהננו נבראים.
את בחוש לפ"ד התוס' עירובין (יג ב) דמה שאמרו, נוח לו שלא נברא
יהי בסתם בני אדם אבל צדיק אשריו ואשרי דורו ע"ש. וא"כ כלל ישראל
דנאמר עליהו ועמך כולם צדיקים שפירא איכא ק"ו דהשתא מעבדות לחרות
ממות לחיים לא כ"ש. אך דלפ"ז אכתי תמהים דברי הח"מ דמה ראי' ממצרים
דהי' כל ישראל לעניין לדורות בנסים מדשיים גרם ממה דילפינן לעניין
סגילה דלא הי' הנס על כל ישראל דהרי עשרת השבטים גלו לפגים מהר
סמבטיין ועמהם גם משה [illegible] יציאת מצרים דהיו כל ישראל סיל להם דאין
לסלק בהכי ויש להדסיק בזה. [illegible]

אמנם יותרנראה דכל השבחים שאנו משבחים לשמו יתברך
אינם על העבר בלחוד אלא בעיקר הם מכוונים אל ההוה כמבואר מהא
דיומא (סט ב) למה נקרא שמם בנפלא שהחזירו עטרה ליושנה אתא משה אמר
ה' הגדול הגבור והנורא אתא ירמי' ואמר אי' נוראותיו וכו' אתו
איזהו ואמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו ואמריכן שם מתוך
שיודעין שהקב"ה אמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו, ולכאורה מדוע לא
ישבחוהו על העבר אלא שאין השבחים שלנו סיפורי דברים בלחוד מה שהי'
ועבר אלא שהם המה כוחות של הקדושה שממשיכים בזה את המדות העליונות
שבהם נעשים כל הדברים. ואי לא מצאו את גילוי הנוראות לא רצו
לאומרו. וכמו כן כל הנסים שנעשו לאבותינו שיסודם שקמו עלינו
לגזור עלינו גזירות רעות מפני שהניגוד של הקדושה רודפת אחרי
הקדושה ורוצה לבלעה כמו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש המיתו. ויש
אשר הנגודים האלו נכנסים כבר בבחינת גזירות בפועל, ויש אשר
הרדיפות הם רק מצד הפנימית ובכל שנה ושנה נחזרים כל הרדיפות של
הס"א עלינו ועתידים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם.

ונמצא דכמו אז הי' המכוון של הגזירה להמית ולהשלה
היא ממות לחיים כן בכל שנה הרדיפה מכוונת להמית אותנו ח"ו ונמצא
שהנס באמת ממות לחיים לכן יכול להיות שזה מדאורייתא.

רוח ממרום על יד הכותל המערבי[99]

וכך היא המדה, למי שזוכה לקיים פעולה טובה, מצד נשיאת רוח–קודש, זוכה [הוא] לשמוע שפע של שמועות השוטפות וזורמות ממרום–המרומים.

מי מרום, אורי וישעי, פרק יא, עמ׳ עא

בעזה״י, א״ך טוב לישראל בירח שבט עזר״ת לפ״ק.

בשם אל-הא רבא ונפישא יושפע שלו׳ רבא ונפישא למע״כ גאון עוזנו כתר ישראל הרב הדומה למלאך ד׳, אדמו״ר **מרן אברהם יצחק הכהן קוק** שליט״א.

אחד״ש במורא גדול והדרת קודש, הנני גש היום לפני מרן שליט״א, להעירו ע״ד הרושם העמוק שנעשה ונהי׳ לרגלי פרידתנו, אשר אאמין כי גם מע״כ מרן שליט״א בעצמו יכול לשער, עד כמה יכול היה הדבר הזה לפעול על מצב גופי ונפשי וגם על רוחי ונשמתי.

ולולא ד׳ שהיה לי אז אבדתי בעניי, הגעגועים כפי עוצם החשק ועוז התשוקה התרבו בשטף כל כך גדול, עד שלא ידעו מנוח והפסק, ובפרט שבכל ימי הפרידה לא זכיתי להשיג גלילי זהב כתבי ידיו הקדושים רק פעם אחת. לזאת הנני רוצה לקוות שגם מע״כ לא ישכח ממני, ובכל הזדמנות שימצא להודיעני משלומו ושלו׳ תורתו ויראתו, בל ימנע הטוב. והנה לו ידעתי בבירור שמכתבי זה יגיע בודאי לידי מרן הקדוש שליט״א, אז הייתי צריך להאריך בכמה דברים נעלמים וסתומים, אך מפני הספק אכתוב ברמז, כי עוד בחודש חשון דאשתקד [תרע״ו] נצטויתי לכתוב לו ולהודיעו ״כי נשגב ונפלא הוא למאוד התדבקות מחשבתו בכותל המערבי, תשוקתו הגדולה להתדבק בשכינה שלא זזה משם, עושה רשמים נוראים, רק דיחד עם זה דרוש שלא יסיח דעת ממני תלמידו, ומכיוון שהעולם לקוי לסיבת אי התחברותנו במקום אחד, דרוש שעל כל פנים בדעת ובמחשבה לא יהיה פירוד והיסח הדעת בינינו, והחובה מוטלת על מרן שלא להפסיק תשוקתו על הכותל הקדוש, בצירוף הכוונה להעלות גם את תלמידו ע״י ריבוי תפילות והתאמצות בכח גדול״ – זהו תמצית הציווי במה שנוגע אל הדר״ג מרן שליט״א. פרטות הדבר אגלה לו בעת ירחם ד׳ וישוב מרן שליט״א אל הקודש.

הנני עבדו ותלמידו המשתחוה מרחוק מול הדרת גאון קדשו,

הצעיר יעקב משה חרל״פ

הד הרים, עמ׳ סה-סו, מהדו״ב אגרת כט, עמ׳ ע-עא

---

99. עי׳ לעיל עמ׳ 104.

ובמכתב נוסף בא המשך הדברים בצורה הרבה יותר מפורטת:

– – – הגילוי המזהיר שנתגלה אצל הכותל המערבי ביום י׳ חשון תרע״ו, (שכבר רמזתי ע״ז למע״כ מרן שליט״א כמה פעמים באיזו מכתבים), שבהמשך הדברים נאמר בזה״ל:

וצריכים לכתוב להרב שהוא עתה בחו״ל, אשר הנך מקושר בו נפש בנפש, שירבה להתפלל בעדך, להעלותך למדרגת רוח-הקודש, כמו שהוא בעצמו מתעסק להתעלות, ואילו הייתם שניכם ביחד באלו הימים אז כבר הייתם מתעלים, כי התגברות החיצונים עליכם הרבה, ובפרט עליך, עד שאי אפשר לשער כלל התגברותם, ואילו הייתם ביחד היה עולה לכם לגרשם כליל, והייתם עולם למדריגה נישאה, והייתם מעלים עמכם את כל ההוי׳, והייתם מאושרים כל ימי חייכם וכו׳ וכו׳ וכו׳, ואתה ורבך צריכים לתקן את כל העולם כולו, והלואי שימצאו לכה״פ שני אנשים כאלה בעולם, וכו׳.

והנה נפש רבך משתוקקת מאוד להיות אצל כותל המערבי, ולפעמים ע״י רוב השתוקקותו ושהוא מכוון בנפשו כאילו הוא אצל הכותל המערבי, הנה נפשו היא באה באמת שמה, ושואבת משם כל רעיונותיה ומחשבותיה, והוא מתעלה מאוד באותה שעה לאיש יותר גבוה ורם ביראת ד׳ וביטול עצמיותו לפניו יתברך שמו, ולכן גם אתה בכל פעם בואך אל הכותל המערבי להתפלל שם, מוטל עליך לכוון להעלות גם את רבך.[סט]

אלה הם קטעים אחדים מהחיזיון הנפלא ההוא, שמידי דברי בו וזכור אזכרנו, לבי דומה ובוער על אשר הציקני המצב האיום. ולא עלה בידי לקיים כל אשר נצטוויתי אז, ולא הגעתי למה שהבטיחני להתעלות, ואדרבה ירד ירדתי ונפל נפלתי – יתן ד׳ שאוכל לקום – כי תורף הציווים היו רק בעיקר על השמחה והעליזות, ואיך היה באפשר זאת אחרי כי רק ד׳ היודע מסבל הרב שסבלתי, והנני סובל גם היום אני וב״ב יחיו.

– – – ולזאת גם בתוך המון פעולותיו יזכור גם אותי, עבדו המוכן לשרתו, לפקדני פעם בפעם במכתביו האהובים והקדושים, לרומם את רוחי ולהחיות את נפשי הנדכאה, כי הרי לפי המדובר גם הפרט שלנו כלל גדול הוא – – – עבדו הנרעש והנפחד מפחד זכרון שמו הקדוש, המשתחוה מול הדרת פני קדשו.

הצעיר **יעקב משה חרל״פ**

הגאון האמיתי פאר הדור ר׳ **יצחק ירוחם דיסקין** שליט״א, דורש שלומו באהבה רבה.[ע]

ועוד, והוא העיקר, להרבות ברחמים עלי, להעלני, כפי המצווה בחזיון הנפלא הנ״ל.

הד הרים, עמ׳ סט-עב, מהדו״ב ארגרת לא, עמ׳ עד-עז

"חיי תלויים בחייו ונפשי קשורה בנפשו"

אגרת שלוחה מירושלים ללונדון[א]

בעזה"י, עש"ק שמיני כ"ד ניסן תרע"ח, פעה"ק ירושלים תובב"א

מראש הררי קודש ומרום המקדש, יחולו כל הברכות ורוממות הדר עליון ב"ה, לכבוד עטרת ראשנו ומאור עינינו, אדמו"ר הגאון הגדול, המפורסם בכל אפסי תבל, צדיק יסוד עולם וקדוש ד' מכובד, כתר ישראל ונזרו ועמוד העולם, כבוד קדושת ש"ת, מרן **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט"א עד עמוד הכהן באורים ותומים.

בידים רועדות ורוב מורא ופחד הנני בעניי להודיעהו כי לאשרי – תהילה לו יתברך – זכיתי לקבל באהבה מכתב קודשו, ביום ערב חג הפסח אחר חצות היום, ותאורנה עיני מקדושת גלילי זהב ידיו הטהורים, לקבל את החג הקדוש ברוב פאר שמחה וחדוות קודש. כה יתן וכה יוסיף לשמחני פעם בפעם במכתבי קדשו, כדי שעכ"פ עוד טרם ישוב לאה"ק, נהי' עומדים בקשר עליון של מכתבים, מלאים עניין ובדברים יותר מפורשים ומבוארים באר היטב.

לדעתי הפעוטה אולי כבר הגיע הזמן, שבזה הנני מקווה לחסדי ד' אשר לעולם לא יתמו, שיתמלאו ברצון ויצאו לפועל כל ההבטחות שהובטחו אז, בעת החיזיון הקדוש שהי' [לי] בהקיץ אצל כותלנו, ביום י' חשון תרע"ו לעת תפילת המנחה, (שתחילת הדברים היו, שמפני שהיום הצטער עליך רבך שבחו"ל ותפילתו עשתה רושם גדול, ע"כ מודיעים לך וכו' וכו'). ויטיב נא מע"כ מרן שליט"א להעליני על לבבו ומוחו תמיד, בכוונה להעליני למדריגתו הגבוהה בנגלה ובנסתר וכל חמדת קודש.

ואל יחר בעיניו על אשר הנני מטיח כ"כ דברים אודות זה, כי חיי תלויים בחייו, ונפשי קשורה בנפשו, ומאז נסע מפה כמעט נשיתי טובה. ועיני צפויות להשי"ת, שישוב ויחייני ויברא לנו ניב שפתים, ותורה מרובה בהמון שמועות ובירור כל ההלכות וגילוי הרזים והסתרים, לפרסם תורתו ושמו בכל העולם כולו, לקרוא בשמו יתברך בקול גדול ובפום ממלל רברבין, ויבואו רחוקים לתן לו כתר מלוכה, ואף אני הנני מתכוין להתחמם לאורו הגדול של מרן שליט"א, למען קדושת השי"ת ותורתו.

ועל דבר המכתב הנשגב "**דגל ירושלים**", אקווה לחסדו יתברך כי נעשה פה צעד חשוב למטרה זו. ולע"ע הנני משתדל שיעתיקו את המכתב ללשוננו הק', ונצרף עמו עוד איזו מאמרים לתכלית זו והי' למחברת, והעיקר הי' ראוי שיעשו סניפים בכל העיירות לאגודה זו, כמו מלפנים אגודת ישראל, והמרכז יהי' לע"ע בלונדון תחת ראשותו של מרן הדר"ג שליט"א.

והנה עוד לפני החג טרם הגיע לפה המכתב הנדפס, שמועה שמענו מדבר התייסדות **הדגל ירושלים**, והי' פעה"ק ידידנו הד"ר בנימין מנשה לעוין ויבא לבקרני יחד עם לווית אחיו הר' שאול-חנה ור' שמואל קוק, נועצנו יחד לערוך מכתב אודות יצירת ישיבה מפוארה ממאה אברכים ובחורים צעירים נעימים בעלי כשרון, שתתנהל ותעמוד תחת השפעתו הק' של מרן הדר"ג שליט"א. כמדומני שכבר שלחו אותו.

והנה כאשר החל ד' לעזרני בערב החג בקבלת מכתבו הק', כן לא עזב חסדו מאתי, וביום שביעי של פסח קיבלתי ממר אביו הרב שליט"א את הספר הנשגב והקדוש "ראש מילין". ואם כי עוד לא זכיתי לעבור עליו בעיון, כי עמוק הוא, לא אוכל להתאפק מלהעלות פה את אשר רחש לבבי בעת שהסתכלתי בו – 'מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים', לא נוכל לאמר אחרת, בלתי אשר ממרום המקדש בית קדשי הקדשים עד מקום מגורו של הדר"ג שליט"א בלונדון, מופנה מקום מאויר הטמא של אויר חו"ל, וצינור קדוש של אווירא דכיא וקדישא שופע עליו תדירא, בממשיות הגדולה והגבורה, שיתגלה לעת קץ במכון בית אלקינו.

אם אפשר לשלוח לי איזה עקסעמפלארים מהספר הקדוש "ראש מילין" הייתי מבקש לשלוח לי כדי לחלקם לאלה הצמאים לדבר ד'.

כן אולי כבר נדפס עוד איזה דבר ממרן שליט"א, אם בפני עצמו, אם בחוברת, אני מתגעגע לראותם.

אל ירף מע"כ להעתיר בעדי ובעד ב"ב.

עבדו המוכן ומצפה לשרתו, הצופה לישועת ד' על עמו ונחלתו.

יעקב משה חרל"פ

*

על מה אדבר, על הגאונות המופלאה או על הצדקות הכבירה, על החסידות הטהורה או על המון מעשיו הרבים, הלא הוא היה דבר-הדור ורבו מעשי תקפו וגבורתו – – –

יסוד אושר חיותו היה **מקדשו הפנימי**, קודש אמונתו הטהורה. "צדיק באמונתו יחיה" – **במקדשו הפנימי** החזיק, מבלי לצאת ממנו אף לרגע. בו טיהר וקידש את מחשבותיו וכל הגיונותיו שלא יהיו חולין, והיו כולם קודש לד'.

ירחון שערי ציון, אלול תרצ"ה, אמרות טהורות מהדו"ב ה'תשס"ב, עמ' כא-כג.

אשרי האיש אשר זכה לעמוד במחיצתו, מחיצת הקודש, להסתכל בזיו דמות דיוקנו, ולהתחמם לאור קדושתו. אשרי הדור אשר זכה להתבשם מתורתו, וזכאים היו כל אלה **שרבנו** היה שרוי בתוכם ומשפיע עליהם מאהבתו הגדולה הכוללת והמקיפה – אהבה לד' ולתורתו, אהבה לעם ישראל ולכל אדם מישראל, אהבה לארץ ישראל ולכל אחד מבניה-בוניה.

סיני, אלול תצח"ר, שם עמ' מד-מה

קשרי נשמות

צלילי הראי״ה והד הרי״ם

מחמד לבבי ונועם זיוי, הרב המאור הגדול לממשלת הקודש,
באור תורה ונר מצוה ודעת ד׳ ועוזו, מוהר״ר יעקב משה שליט״א.
אגרות הראי״ה ג, אגרת תרפט, עמ׳ רצד

ביישן מטבעו, צנוע ועניו. דיבורו בנחת והילוכו אט-אט. בלבו נשא ערגה גדולה לנשגב, לנאצל, נפשו פרכסה לקראת מרחבי-יה. אעפ״י שנולד בירושלים – לא היה לבו גס בקדושתה. תמיד ראה והרגיש את קדושת ירושלים, וכאילו נזהר מלדרוך על אדמת קודשה. חבריו ביקרו תכופות על יד ״הכותל המערבי״, והיה הכותל אצלם משהו טבעי, רגיל. לא כן עמו. ידוע ידע: הגאון המופלא והצדיק הנשגב ״הרב מבריסק״ – לא ביקר אף פעם על יד הכותל, והיה הדבר לחידה סתומה. ומדי בואו לראות את הכותל, זכר כי הרב מבריסק לא ניגש אל הקודש, ויתמלא לבו פחד ויהי לחרדת אלקים...

חבריו, משצמחו להם כנפיים כלשהן, עמדו ברשות עצמם והיו ל״גדולים״. אולם הוא, אשר תמיד ערג למה שמעבר לו, ביקש למצוא את שאהבה נפשו ברבותיו, אליהם הביט בכבוד והערצה, ואותם שימש בהכנעה.

משך את לבו ביחוד הצדיק הירושלמי הצנוע, הגאון ר׳ צבי מיכל זצ״ל, וידבק בו ויהי לבן ביתו, תלמיד שומע ומקשיב לאמריו ודבק-הולך באורחותיו. כמוהו הצניע לכת, שמר לשונו, כמוהו צם ויתבודד, וידא על כנפי רוח בתוך ״ארבע האמות״ של חדר רבו... והנה חלה הגוף ונחלש, והנשמה אף היא נכספה וגם כלתה להתחדשות, להתנערות – וירד יפו, לטבול בימה ולשבוע מטוב גליו. ואמנם שם נתגלה לו גילוי חדש. שם נתחדשו גופו ונשמתו גם יחד. כי באותו פרק עלה ליפו – **הרב**.

כאן מצא התלמיד את המרחבים אשר ביקש, את מעמקי התהומות וגובהי-השחקים. וידבק ברבו החדש דבקות-נשמה. ועם המשך יחוד הלב עם רבו מירושלים הצדיק הצנוע, קשר קשר-עליון-דאורייתא עם הרב מיפו, הגועש והסוער... כי במעמקי הגעש וסופת הסער הקשיב לקול הדממה הדקה...

יש משהו מוזר בדבר: האם אין כאן משהו משונה? קפיצה כה ענקית בבת אחת? אולם: לב יודע כוסף נפשו. לא קפיצה היתה זאת, כי אם ערגה, כלות הנפש – ״כאיל תערוג על אפיקי מים, כן נפשי תערוג אליך״...

והרב אף הוא נמשך אל האברך הירושלמי המהורהר והשתקן. הוא הבחין כי מתחת לארשת השתיקה שוכנת נפש דובבת, רוח ממללת, ודומייתה אדירה וחזקה ומשמיעה קול. הוא בעל הנשמה הטלולה הרעננה, אשר זר היה לדורו, מצא באברך הירושלמי איש אשר רוח בו, רוח שואפת למעלה למשכיל, ויפתח לפניו את שערי נשמתו ויכניסהו אל חדרי לבו, ויסגור בעדו, ויסגור בעד שניהם.

בלילות קיץ ישבו על חולות יפו והמתיקו שיח. עסקו בנויו-של-עולם, בכבשונו של עולם. לילה-לילה חשפו אורות מתוך החושך, וישטפו גלי הנהרה, ויגאו גלי הים אשר המו ורעשו בדומית-ליל. ויתמזגו שני הבודדים בבדידות גדולה אחת, ויתהלכו בין אנשים וישאו את סודם, ויתערבו בין הבריות ולא נודע סוד שיחם – "הם לא היו צריכים לדעת כלל כי יש הכרות בינינו" – אמר פעם הרב לתלמידו.

ומדי פעם בפעם ירד התלמיד יפו וישב שם ימים ושבועות, ורווה וספג והתעלה ושב ועלה ירושלימה, ככה יעשה מימים ימימה. ופעם בעלותו ירושלימה התהלך כסהרורי, כי את נשמתו השאיר ביפו... את מוחו, את הגיגיו וכל כולו השאיר שם, והוא לא ידע. ויבוא אל העיר ולא הכירה, וינסה ללכת לדרכו – ולא יכול. וימצאוהו אנשים תועה בדרך, ויובילוהו הביתה. כי לא ידע ללכת אל עיר, כי רק אחת ידע: **יפו... הרב מיפו...** וגם את ירושלים ראה באספקלרית **יפו**, ככל מראה עיני **הכהן**...

וימים קשים באו לעולם. הרב מיפו יצא לחוץ-לארץ, ויהי לו הדבר כאילו גלתה ארץ

מרן הראי"ה בשוויץ. מימין הרב ד"ר מרדכי (מרקוס) כהן. משמאל: חתנו וגיסו, ר' ישראל שמעון רבינוביץ-תאומים ואברהם קמחי

ישראל חוצה לה... מעבר לימים ערג אל הנשמה הגדולה, הסגורה במחשכי גולה, הנושמת בכבדות אויר ארץ העמים. אז עפו מירושלים מגילות עפות. מכתבים רצופי אהבה, רוויי געגועים עזים ולוהטים, ומהגולה הגיעו באו מכתבי עידוד ונחמה.

כי הרב הגדול צפה וראה את ארץ-ישראל מן המרחקים והנה היא גדולה... גדולה... הומים גויים. מטות ממלכות, ומכל אלה בוקעת ועולה ישועת קטן-גויים, ישועתן של ישראל... אורה של ארץ-ישראל... אורו של משיח... ויעורר הרב את התלמיד לעמוד על המשמר, לראות את החזון על לוחות התקופה.

ובשוב ד׳ את שנות הרב היה התלמיד כחולם. כי נתעלה הרב בקודש, ועלה **ירושלימה**.

- וישבו שניהם יחדיו...

מורא רב וכבודו

בגמרא (בבא-קמא מא, ב): ״שמעון העמסוני וכו׳, היה דורש כל אתין שבתורה, כיוון שבא לאת ד׳ אלקיך תירא פירש וכו׳, עד שבא ר׳ עקיבא ולימד, את ד׳ אלקיך תירא לרבות תלמידי-חכמים״.

לימד בזה ר׳ עקיבא, שהדרך האמיתית של היראה בפני ד׳ היא, שהאדם יבטל את כל ישותו ומהותו מפני אור ד׳, וירגיש ״דלית ליה מגרמיה כלום״, ותלמידי החכמים האמיתיים הם-הם שזוכים ליראה עליונה זו. ולכן גם היראה שמתייראים מפניהם אינה יראה מהם, אלא מפני אור-ד׳, החדור בקרבם, והיראה שיראים מפניהם – יראת ד׳ היא. ולא עוד אלא שבלי היראה מן הת״ח, אי אפשר להגיע גם לידי יראת ד׳ אמתית, וכמו כן אי אפשר להיות דבוק בהקב״ה מבלי הדבקות בתלמידי חכמים (עיין כתובות קי, ב) (מי מרום, נמוקי המקראות, עמ׳ רלב-רלג).

״אני הצעיר, מעולם הייתי מתאבק בעפר רגלי חכמים, ומורא כל תלמיד-חכם עלי מאוד״ (בתוך החומות, עמ׳ 295).

וכך היה הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל אומר: אצל רבי יעקב-משה אפשר היה לראות ממש, כיצד הוא מקיים בפועל את לימודו-הוראתו של רבי עקיבא!

*

הגרי״מ זצ״ל היה מדקדק לשבת בסוכה ברציפות כל שבעת ימי החג, ואף לבית-הכנסת לא היה יוצא. ״מניין״ היה לו בסוכה יום-יום. ורק שתי פעמים היה יוצא מן הסוכה – פעם אחת לתפילה על יד ״הכותל המערבי״, לקיים מצוות עלייה לרגל, ופעם שנייה להקביל פני הרב בביתו-בסוכתו.

שאלוהו: מדוע אין הוא מצרף את שני הדברים? והרי על ידי זה ימעט את הליכתו בחוץ ושהייתו מחוץ לסוכה? ותשובתו היתה: כל עיקרה של מצוות קבלת פני הרב ברגל, הוא עניין של הבעת יחס הכבוד של התלמיד לרבו, ואם תיעשה מצוה זו כטפלה למצוה

אחרת, יהיה בזה משום מיעוט יחס הכבוד להרב. ולכן כל צעד לקבלת פני הרב, חייב להיות מיוחד כולו לקיום המצוה הנעלה הזאת.

עד היכן הקפיד והחמיר הגרי"מ זצ"ל בכבוד הרב, נוכחתי לראות זאת בחתונת בתו של הרב משכונת "מקור חיים", הרב אברהמיצחק ייקוצ'ינסקי ז"ל, שהרב סידר הקידושין והגרי"מ נתכבד בכמה ברכות. כשהגיעה המונית אחרי החופה, להחזירם לבתיהם, ונכנס הרב בפנים, לא הסכים הגרי"מ לשבת לימין הרב וסבב והלך ונכנס וישב משמאלו של הרב, ואם כי חז"ל גינו רק את **המהלך** לימין רבו (יומא לז, א), החליט הוא שגם אין **לשבת** לימין רבו.

מכתב אל הרב מבענדין ז"ל

ביקש מרן הרב זצ"ל לישב בשלווה בעיר-עז-לנו, ולהרים בתנופה רבתי את דגל ירושלים, דגל הקודש, אשר סביביו יתרכז כל העולם היהודי הכשר, לפעול גדולות ונצורות בתחיית כל ערכי קדושת ישראל, והנה קפץ עליו רוגזם של קנאים, אשר ניסו לעַוֵות את דמותו של הרב ולהציג את דרכו בצורה מסולפת שתקומם נגדה את שלומי-אמוני-ישראל באשר הם שם.

עם כל ענוותו, החליט הגרי"מ כי לא עת לחשות, והוא חייב להגיב על הנעשה, ולהעמיד את הדברים על אמיתם. והרי בזה החלק העיקרי ממכתב אשר שלח אל גיסו של האדמו"ר הזקן מגור, בעל "יכהן פאר" ז"ל:

> בעזה"י, עש"ק תולדות בדר"ח כסלו תרפ"א, עיה"ק ירושלים תובב"א
>
> מציון וירושלים יצו ד' את הברכה וכל טוב סלה לכבוד הגה"צ בוצינא דנהורא, מזר"ק טהור, שולשילתא דבי יוחסיא מו"ה **צבי העניך הכהן לעוין שליט"א.**
>
> עם מיעוט הכרתי במע"כ שליט"א, ועם בהירות הכרתי במך ערכי הדל, הנני מרהיב עוז בנפשי לדבר דברים אחדים, אשר אקווה בעזה"י שיתקבלו לרצון למע"כ וכל אשר דברי אלה יגיעו אליהם.
>
> - - - כל ישרי לב יודעים כי אין באה"ק עתה איש אשר יכול לעמוד בפרץ נגד כל הקמים על תורתנו ומסורתנו כמו מרן שליט"א, ועוד לפני המלחמה בשנת תרע"ד עבר מרן שליט"א יחד עם הגאון ריי"ח זאננפעלד שליט"א ואני הצעיר עמהם, בכל מושבות יהודה וגליל, וראה אז הגרי"ח שליט"א בעצמו, איך הוא [הרב] פועל בכל השדרות, וקידש שם שמים ברבים והחזיר כמה נפשות, וקבוצות שלמות לתשובה, והג"ר יוסף חיים זאננפעלד שליט"א בעצמו שמע לקולו אז בכל אשר ציווה לו, אף בדרכים שלא הסכין מעולם, כמו העובדה של "פוריה", מושבה סמוך לטבריה, ששם היתה קבוצה של פועלים (רובם היו מוארשא וגליציא), ולדאבוננו אכלו טריפות ונבילות ובישלו בשבת, והלך אליהם

מרן שליט״א בבית תבשילם ודבר עמהם בנחת ובשמחת לב עד שרקד עמהם. וצוה גם להג״ר יוסף חיים זאננפעלד שליט״א שירקוד עמהם, וע״י אלו הרקידות עלה בידו להכשיר תבשילם, ולהעמיד להם מבשלת כשרה, והגעילו כליהם (אותם שהיה אפשר על פי דין להגעיל) ובשבת נחו, והיה זה לפלא מאוד. זו היא רק עובדה אחת ממפעלותיו הכבירות, ולולא לא גינו אותו [הקנאים] הלא היה הדרך-ארץ לפניו נורא מאוד, ואז היו כל המתחדשים כורעים ברך לפניו, ומה נעלה היה אז מעמד ארצנו הק׳, ובשביל זה השתדלו ישרי לב עיר קדשנו להביאו לירושלים עיר קדשנו. אבל השטן אי אפשר לו להניח זה, והבעיר תבערה לחלל קדושת ארצנו הק׳, והפריעו שלום העיר לקרוע את העיר לגזרים, ושיהיה איש את רעהו חיים בלעו, והצליחו גם להפריד בין הדבקים גאוני ארצנו הק׳, מרן הגאון ר׳ **יצחק ירוחם דיסקין שליט״א** שהיתה לו אהבת נפש עם מרן שליט״א,[עב] והג״ר יוסף חיים זאננפלד שליט״א שכיבדו ומכבדו גם עתה – שיעמדו במחלוקת עם מרן שליט״א.

ועתה ידעו נא הרבנים הגאונים והצדיקים שבחו״ל, כי חלילה להם למהר לעשות צעד כל דהוא נגד **מרן** שליט״א. אם קשה להם איזה דבר יפנו בשאלה ישר אליו, בנימוס ודרך ארץ, ואז ידעו את אשר לפניהם, לצאת ידי שמים של כבוד התורה ולומדיה וכבוד השי״ת וארצו.

– – – והנה עוד הפעם הנני אומר, כי ידעו נא כל ישרי לב, כי שווא ותוהו כל הוצאות הדיבה. אין בהם אפילו קורטוב של אמת. להיפך: **הלוחם היחידי בדורנו עם כל שולחי יד במקדש ד׳ ובתורתו, הנהו אך מרן הגאון הרב שליט״א**, לא רק בהיותו סגור בביתו כשאר לוחמים, אלא גם בתוך הקרב, יוצא הוא אל המערכה ולוחם אתם פנים אל פנים, לא רק בדברים בלא טעם, אלא בדברים של טעם, וכשהוא פותח פיו בקדושה ובטהרה, הכל נעשים כאלמים, כאשר ידענו מכבר וידוע לכל מקורביו. ועוד יותר ראינו באסיפת הרבנים, שנתאספו עפ״י הכרזת הנציב העליון יר״ה, לסידור **הרבנות הראשית**: מיום אשר הופיע בהאסיפה, אחז את הרסן בידו וילחם מלחמת-מצוה עם כל אלו שדימו להכהות את ערך קדושת הרבנות, ובעצמת כח הכריע כל הקמים תחתיו.

בתוך החומות, הרמ״מ פרוש ז״ל, ירושלים תש״ח, עמ׳ 99-295[עג]

אש המחלוקת שהציתו קנאים בירושלים, כשם שמצאה קוצים להעלות שלהבתה, כך גם פגעה בכרם זית, בתמימי לב שבקרתא דשופריא, כדרך שנתפס בתחילה און בן פלת במחלוקת נגד רבן הראשון של ישראל.

ברם, לא מעטים מהם התפכחו ועמדו על טעותם וחזרו בהם בתשובה שלמה. מכתב הגרי״מ דלקמן, שנכתב בתוך עשרת ימי התשובה, מדגיש לפנינו את תומת הישרים האלה:

בעז"הי, בין כסה לעשור, יום ג'

כבוד עט"ר [עטרת-ראשי] הגאון הגדול, הצדיק המפורסם
מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

אחד מידידי, ת"ח מובהק וירא אלקים מצויין, אשר כל דרכיו לשם שמים באמת ובתמים, ביקשני לכתוב להדר"ג ולבקש ממנו מחילה, על כי נכשל לפעמים באיזו שיחה ודיבה, אשר היו דברי בזיון לפי ערך גדלו של הדר"ג, וגם לפעמים באיזה עלבון ששמע מאחרים ולא מיחה. על כל זה הוא חוזר בו מעיקרו, ומעתיר הסליחה והמחילה. ולאשר הנה הוא מתבייש בזה, ע"כ הוא מעלים שמו. ואמרתי לו כי לפי הכרתי בקדושת טבעו של הדר"ג שהוא נוח, נעלב ואינו עולב, אינו מקפיד כלל על שום אחד ממקניטיו, ומכל שכן על מי שכונתו לש"ש, ובכל זאת ביקשני להודיע זאת להדר"ג.

ייטיב נא הדר"ג להזכירני בתפילתו ביום הקדוש שאזכה להצליח בתורה ויראת שמים והשי"ת יחתמנו לחיים טובים, עבדו

יעקב משה בלאאמו"ר מוהר"ז זצ"ל חרל"פ

*

"כמים הפנים לפנים" החזיר מרן הרב זצ"ל כבוד ויקר, רחשי ידידות וחום אהבה להגרי"מ – "פאר ציון הנהדר בקודש" – ואף חתניו הרבנים המצויינים זכו לתשומת לב ולחיבה יתירה.

סח לי הרש"ב ורנר שליט"א, חתנו של מרן הגרי"מ זצ"ל:

"לארוסי, בחודש אדר תר"ץ, קיבלתי מתנה ממרן הרב זצ"ל את הכרך הראשון של 'אוצר הגאונים' (ברכות, ירושלים תרפ"ח), ובשעה שמסר לי את המתנה, והעתיר עלי ברכות, הוסיף ואמר: 'בכוונה מיוחדת הנני מגיש לך את הספר הזה, "אוצר הגאונים", אשר זכינו להופעתו בזמן האחרון. ברצוני לציין בזה, שתלמידי החכמים הצעירים שלנו, יתרגלו לעסוק בתורתם של הגאונים הקדמונים, וכדאי גם לדלות מהם מקורות לכמה וכמה הלכות פסוקות ברמב"ם, שהרי ידוע שהוא שאב מתורתם, ודלה מבארותיהם'".

בשער הספר, כתב הרב את ההקדשה הנלבבת דלקמן:

למז"ט לשמחת כלולת יקר וחביב, הרה"ג האברך כמדרשו החו"ב, נחמד במידותיו ונעלה ביראת ד' טהורה, מו"ה **שמואל ברוך ורנר** שליט"א, עב"ג תחי' לאוי"ט, בת חמיד-לבאי הגאון המובהק, צדיק ונשגב, פאר ציון נהדר בקודש, כקש"ת מו"ה **יעקב משה חרל"פ** שליט"א, ר"מ בישיבתנו הקדושה המרכזית פע"הק ת"ו, האב"ד דעה"ק שערי חסד בתוככי ירושלים ת"ו.

מוגשה באהבת נצח ובברכת עולמים מאת אוהבו הנאמן סלה

הק' **אברהם יצחק ה"ק**

חביב מאד היה הרש״ב (שליט״א) [ז״ל] על חותנו, וכך הוא כותב בראש ספרו:

במיוחד אזכיר ברטט של קדושה את אדוני מורי וחמי, גאון ישראל, צדיק יסוד עולם, מרן יעקב משה חרל״פ זצ״ל, אשר זכיתי לצקת מים על ידו כעשרים שנה בשיעורים כסדרם תמידין כהלכתן. הוא קרבני בחיבה יתירה, והשתדל למסור לי אורחות חיים וללמדני תורתו ותורת רבותיו, גאוני עולם קדושי עליון נשמתם עדן.

משפטי שמואל ח״א, ירושלים תשל״ב

ממעין "מי מרום"

מתוך כתבי מרן הגאון רבי יעקב-משה חרל"פ זצ"ל

הבריאה כולה מעידה על בוראה. מתחילה נקבעה בה התכונה, שכל מי שיסתכל בה, יווכח תיכף מי בראה ומי יצרה. החטא הכללי גרם שנעלמה עדות זו מהבריאה, עד שבא אברהם-אבינו והחזיר קצת את הסגולה הזאת – אמר "אפשר לעולם בלא מנהיג, הציץ עליו בעל-הבירה".

*

כל תקופה – יסוד גילויה הוא בזמן התחלתה, והיא השעה היותר מזהירה שלה, לפי שכל המשכה כלול בה. ולכן כשרוצים לחדש מערכותיה, זוכרים ונזכרים בשעת ההתחלה, ושואבים משעה זו את לשד החיות. תקופתם של ישראל מתחילה בעיקר בזמן קבלת התורה – "היום הזה נהיית לעם". ועל כן כל לשד החיים יונקים אנו מאותה השעה המזהירה, שעת קבלת התורה, וכל מה שנתעמק יותר בגדלות השעה, יותר נתמלא עוז והדר.

ישראל נוצרו להיות עבדי-ד', וזהו תפקידם האמיתי, ולכן הם-הם בני החורין היותר גדולים בעולם.

פלאי תפקידם מעמידים אותם באור היותר-עליון, להרגיש בעבודת ד' את כל המתיקות והנעימות, ובזה הם בני חורין ממש, ואינם משועבדים לשום דבר, כי אם לד' השוכן בקרבם, שהוא חייהם ואורך ימיהם.

*

אי אפשר לזכות את ישראל, אם אין מבינים באמת שישראל הם זכאים ונקיים. כל הבא להציל אחד מישראל מאיזה שהוא דין המתוח עליו, צריך שיהיה מוכן וברור לו, שאין אותו אדם מישראל ראוי שיהיה הדין מתוח עליו, ורק בזה יוכל לפעול לבטל ממנו את הדין.

– זה נוהג בכלל וכן בפרט.

*

כל מידה נכונה וכל תכונה טובה, צריכות לעבור דרך צינורות התורה, וה"דרך-ארץ שקדמה לתורה", גם היא צריכה לעבור אחר כך דרך התורה, וזה כל עמל האדם מישראל, לקדש הכל בקדושת התורה.

*

הדורות מתמעטים והולכים, מפני שאבדו מהם הרצון והכוסף ליותר גבוה, ליותר שלם ויותר נעלם.

הגדולים שהצליחו להגיע לעילוי היותר שלם, זהו מפני שהיו אחוזים במרומי-המרומים ובגובה-הגבהים, ובכל מקום שהלכו לקחו אתם את התשוקה לנעלם.

*

מה שלפעמים מסתבבת מחלוקת מקנאות, הוא מפני שהקנאות היתה מופרזת, מעורבת טוב ברע. ועל כן הטובים שבישראל מתאחזים בחלק הטוב ומסייעים לו, והרעים שבישראל מתאחזים בחלק הרע, והרי לנו מחלוקת ופרודים. לא כן אם הקנאות נקייה מכל שמץ פנייה וכולה טוב, היא מסבבת רק ברכה ושלום, כי במקום שמתגלה אור האמת, נדחה הרבה מן החושך.

וזהו עניין פנחס, שאמר הקב"ה למשה "לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום", שהקנאות הזכה שלו גרמה אדרבה רק שלום. (מי מרום יח, רזי לי, עמ' רפא)

*

עניין לימוד זכות הוא, לשפוט על הרצון הנעלם של כל אדם, ולהחליט שרצונו הנעלם הוא לטוב, ובזה באמת מתהפכים כל המעשים לטוב, וזו כל עבודת הצדיקים – להצדיק את כל העולם כולו, שמתוך זה הם מקרבים את כולם לכנפי השכינה. (שם עמ' תא)

*

הצדיק שהוא כולו טוב, רואה בכל דבר רק את הטוב שבו, וע"י התעמקותו בכל הטוב הנמצא בכל אדם ובכל דבר, מעלה את ביטויי הטוב וכוללם לקדושה, והרשעה מאליה נכרתת.

*

אווירא דארץ ישראל הוא מעין קדושת השבת, וקדושת השבת היא מעין עולם הבא, וכמו שעוה"ב אין בו קנאה ותחרות וכו', כן תלמידי חכמים שבארץ-ישראל מנעימים זה לזה בהלכה.

*

ישנם צדיקים כאלו שכל כוחם להחזיר בני אדם בתשובה הוא רק ע"י השירה והזמרה, וע"י רוב שמחתם בתמימות האמונה, הם ממשיכים אמונה ותמימות בעולם, ולפעמים הם מכוונים בפרטות להמשיך אמונה לפלוני ופלוני, והאיש הפלוני מהרהר בתשובה ומתקשר באמונה. (שם עמ' שנז-שנח)

*

עוון שנאת חינם הונח בעיקרו על השנאה הארורה המדובקת במוח האדם, לשנוא דרך עבודת-ד' של חבירו ולאהוב רק דרכו, מבלי לחדור אל תוך-תוכו של כל סדר ודרך.

ועיקר גאולת ישראל תלויה בעיקרה, לקבל כל הדרכים והסדרים, ולצרפם ולזקקם ע״י הזיקוק מאחד לחבירו, ולהביאם לכלל תיקון. וביותר מונחת עבודה זו על אלו הצדיקים המרגישים בנפשם הכשר לעבודה זו. (שם עמ׳ מא)

*

השיחה של צדיקים עם רשעים, להכניס הרהורי תשובה בלבותם, הוא אצלם **בחינת מקווה**.

*

כל מי שזהיר להיות עמוס במידות טובות, ולא להאחז ברעות גם לצד מצוה, נכנס בגן עדן דרך ישר, ואינו צריך לעבור את מדור הגיהנום.

*

כל שעה ושעה שמתחדשת, צריכים לקדשה בקדושת שקידת התורה והמצווה והגיון קודש המחשבות. וזהו **האיסור של דברים בטלים**, שהשעה העוברת לא נתקדשה. הזמן הוא עולם, וצריכים לשים עליו צורה, והקידוש הוא הצורה שלו.

*

החיבור על האגדות, שאחשוב לקוראו בשם ״מי מרום״, אם אזכה לחברו ולהוציאו לאור, יהיה אור בכל העולם כולו.

*

כל מה שאכניס יותר בקרבי קדושה אלקית בכוח יותר אדיר, יותר מתקדשת כל ההוויה, וכל הנבראים והנוצרים והנעשים. ואין לי להביט על חולשותי, כי כל עמלי איננו בעבורי, כי אם בעד כל ההוויה כולה, וחייב אני למסור נפשי בכל שעה בעד היצור כולו. (שם עמ׳ רצ)

*

הקריאה של שניים מקרא ואחד תרגום בערב שבת קודש, מסירה כל ניצוצי העצבנות, ומכשירה את קדושת יום השבת שתהיה בחדוותא-שלימתא.

*

להיות משוחרר **מחמדת הממון** עדיין אינו די, אלא שצריך להיות משוחרר גם **מכבוד הממון**. (שם עמ׳ רצז)

*

כל אלו שמרגישים בשורש נשמתם, כי יש להם קרבה שורשית עם נשמתו של מרן הגר״א זצוק״ל, צריכים להזהר הרבה בקדושת הדיבור, ושלא להסתכל חוץ לארבע אמות בכל מה שאפשר. (שם)

*

חייב אדם מישראל להיות קשור לגדולים ומושפע מצדיקים, ואל ישתרר בלבו לאמר מה לי ולהם, כי ההשפעה פועלת גם בלי הרגשה וגם בלי כוונה נמשכים אחרי הגדולים-הצדיקים, להיות דומים להם ולהידבק במעשיהם.

*

אני נמשך אחרי רבותי, באלו שאני מוצא בהם המשכת לבבי. אני ממשיך עצמי להם ומוסר עצמי להם, וסדר אידיאליהם נקבע בנפשי ונהפך בקרבי למקוריות גמורה. וכל כך אני משתוה עמהם עד שגם תנועותיהם, אפילו אותן של חול, נחקקות בנפשי ובגופי והיו לי כטבע.

*

כשם שאין נשמה בלא גוף, כך אין נסתר בלא נגלה. הנגלה הוא הגוף והנסתר הוא הנשמה, וכשמתעלים לנשמה צריך לקחת עמה גם את הגוף, שיתעלה גם הוא עמו.

בעלי הנסתר האמיתיים, ראייתם היא באספקלריא המאירה, ויודעים מה לקרב ומה לרחק. (לחם אבירים פרק כד)

*

– – – העיקר הוא: לדבר על לב בני ישראל, להסביר [להם] שעוד לא נותקו מכלל ישראל, ועוד יכולים לשוב ולהגיע למחוז חפץ הקדושה, לקרבם לתורה וליראה טהורה, לגלות תמיד מעלתן של ישראל ונצחיות תפארתם ומעוזם (מרן הגרי״מ זצ״ל, בתוך החומות, עמ׳ 297).

*

– – – ככל החזיון הנפלא הזה [חלום יעקב אבינו ע״ה], כן הוא גם עניין התעוררותנו לתחייה ושובנו לארצנו.

כל זמן שהננו במצב של תרדמה, אין אנו יודעים מה פועל עבודתנו בארץ, בהוספת בניין ונדבך. אבל כשנקיץ משנתנו, ויקומו נביאים וחוזים, ויגידו מה פעלנו עם א-ל, או אז כולנו נאמר ״מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים, וזה שער השמים״ (בראשית כח, יז).

*

להשגת תורה-דלעילא, זו תורת ארץ-ישראל, דרושה חרות אמתית ושחרור גמור מכל חותמי הגלות, ולא רק שחרור פרטי, כי אם גם שחרור כללי, ולא רק שחרור רוחני, כי אם גם שחרור **לאומי.**

על כן אנו צריכים לשמוח אלי גיל, על התעוררות התנועה הנוכחית, ולהיות מלאי תקוה בצפיית ישועת אמת, שהשחרור הזה יהיה לנו לטובה ולברכה, ולעליה גדולה גם בדבר השגת תורה-דלעילא, תורת ארץ-ישראל.

מכתב גלוי, ירושלים תרע״ח. עי׳ לעיל עמ׳ 261

שורות אלה שנכתבו בימי האביב של הצהרת-בלפור, אחרי הכיבוש הבריטי, ימים שהיו מלאי תקווה וחזון – ראייה מיוחדת יש בהן. במאורעות הממשיים המרעישים, בשינוי פניה המדיניים של ארץ-הקודש, אחרי כל הסבל הרב – ביחוד בשנות המלחמה – תחת השלטון התורכי הקשה, הקשוח, רואה הכותב מיד אפשרות "לעלייה גדולה גם בדבר השגת תורה-דלעילא, תורת ארץ ישראל", והוא צופה לישועת אמת שתצמח מתוך השחרור הלאומי.

– זוהי ראייתו של איש ירושלים-של-מעלה, שהאמונה היא אזור חלציו.

*

בעיקבתא דמשיחא, **נשמת רבי עקיבא** מתגלית והולכת. והוא הש והשמח למראה השועל היוצא מבית קודש-קדשים, ברז של "ותשחק ליום אחרון", אינו נכנע בפני מלכות-רומי.

גם אנו נדגול בשם ד' ונתאמץ לזקוף למעלה את קומתנו שנכפפה בגלות, ולא נוותר על כל מה שירשנו מאת ד' אלוקינו, לקיים מה שנאמר "וזרע עבדיו ינחלוה, ואוהבי שמו ישכנו בה" (תהלים סט, לז).

*

תשוקתו של משה רבנו לארץ-ישראל, נחדרה לכללות ישראל, ועל ידי זה שהם משתוקקים אליה, נחשבים הם כאילו נמצאים שם. (ממעייני הישועה ג, יב)

*

כשם שההסתכלות באותיות של התורה היא מחכימה, כך גם ההסתכלות בארץ-ישראל בקדושתה, בירושלים בתפארתה הפנימית, ובהר-הבית הר המוריה, מחכימה היא ומאירת עינים.

*

הציפייה לישועה – היא היא הישועה, כי מעומק הציפייה באה הישועה, וממנה היא נעשית – "אשרי כל חוכי לו".

אופן **גאולתם** של ישראל תלוי לפי אופן **הציפייה לישועה**. כל כמה שידעו להרים יותר את הציפייה לתכנית יותר נהדרת ויותר מופלאה – כך יהיה בפועל. כי הגאולה היא הסך הכל והתמצית של הציפייה, והחוב מוטל על בני-הדעה שילמדו את תוכן העתיד המזהיר, למען ידעו לצפות אליו ולהתגעגע לו, ובזה יגרמו ישועות גדולות בקרב הארץ.

אתחלתא דגאולתנו

> עם התחדשות **אתחלתא דגאולתנו**, כי פקד ד' את עמו ויפדם ברחמים מידי הזדים הארורים אשר ביקשו את נפשם וירדפו אותנו בחימה ובקצף גדול, – – – התאזרו גדולי תלמידי-חכמים שבארץ-ישראל, להכין את ההלכות של הלכתא למשיחא, ולעבד אותם ולקרבם להלכה למעשה. – – –

ואם אמנם עודנו מלך אסור ברהטים עבים, וענינים עוברים על ארצנו, וערפל יכסה פנינו מאנשים אשר עודם מוכים בַּסַּנְוֵרִים, ולא יוכלו להביט בהבהקת אור הקודש ההולך ומתגלה, ודומים [הם] להסתפק במשטר מדיני של "ככל הגויים אשר סביבותינו", ומתברכים בלבבם ללכת בשרירות לבם – כל אלה לא יפחידונו מאומה, כי מעשיהם ומזמותיהם כצל-עובר, ו'נצח ישראל לא ישקר', וייווכחו כי הלכו חשכה ואין נוגה למו, ויחפשו את דרך הקודש לבקש את ד' ואת דוד מלכם.

מתוך הסכמתו לספר "משנת ראשונים" ח"א,
מאת חתנו הגר"י בארי ז"ל, ירושלים ה'תש"י
ברכת מרום סי' סג

יפה עינים

הרב יצחק אריאלי ז״ל, מחבר ספרי ״עינים למשפט״

״שייף עייל שייף נפיק וגריס באורייתא תדירא״ (סנהדרין פח, ב) – כזה היה מו״ר הרב ר׳ יצחק אריאלי ז״ל, המשגיח הרוחני של ישיבתנו ישיבת ״מרכז הרב״. הילוכו שקט ודיבורו שקט. בשובה ונחת ישב במקומו כשהוא לומד לבד, ומדי פעם בפעם רושם משהו בפנקסו, או לומד בחברותא (הרבה זמן למד עם תלמיד הישיבה ש״ב הרב ר׳ ירוחם-פישל גרוסברג (שליט״א) [ז״ל]).

לא משגיח קפדן היה. לא מטיל אימה. מעולם לא הרים את קולו, ואף פעם לא ראיתיו מטיף מוסר בריתחא כלשהי. לא דיבר רתת, אלא העיר, הסביר, שכנע, והכל בדרכי נועם. כרַעַ, כאח, התהלך עם הבחורים, ולא רק עם המבוגרים, האריות שבחבורה, אלא גם עם צעירי הצאן. בשלום ובמישור מילא את תפקידו. הוא לא הטיל מרות, לא זרק מרה בתלמידים. נוכחותו השרתה שלווה ורגיעה. מי שפנה אליו בשאלה – קיבל תשובה (בבקיאות, בהבנה, בהלכה למעשה), ומי שהתקרב אליו יכול היה לקבל עצה טובה, הדרכה נבונה.

אישיותו המיוחדת ודאי תרמה לאווירה הליברלית של הישיבה, להרגשת החופש, שאולי היתה מופרזת ביחס לאלה שהיו זקוקים לדירבון, ליד קשה יותר, אולם הוסיפה לא מעט רווחה לציבור התוסס. היא סייעה להוציא מן המפרשים את הרוח המרדנית, האופיינית לגיל הנעורים, ומנעה את התופעות השליליות והתגובות הבוטות שהן תוצאות האוחזים באמצעי כפייה, נחלת היוצרים אווירה מתוחה.

יליד ירושלים, תחילת צמיחתו – בישיבת ״עץ חיים״ הוותיקה. אולם נוסף על הקשר עם גדולי הישיבה וותיקיה, ידע גם להתקרב אל הגדולים שעלו מחו״ל ירושלימה (הוא נסמך להוראה ע״י הגאון ר׳ חיים ברלין ז״ל). היה נכנס אל הגאון ר׳ יצחק ירוחם דיסקין ז״ל הקשיש ואל הכוח העולה הגרצ״פ פרנק ז״ל. כבר אז התחילה קוסמת לו אישיותו של **הרב מיפו**, והוא ראה בו את המאור הגדול לממשלת ארץ הקודש.

באמצע לבלובו וגידולו פרצה מלחמת-העולם הראשונה וניתקה את הישוב בארץ מאירופה, שהיתה אז מקור תמיכתו העיקרית. כולם סבלו ממחסור ורעב, ואצל הצעירים נוספה גם אימת הגיוס התורכי. אולם רבי יצחק היה מאלה אשר כל התלאות האלה לא שברו את רוחם. הוא ברח והסתתר בפתח-תקוה, ושם המשיך לשקוד על תלמודו בעליות-גג צרובות שמש ובמרתפים אכולי עובש. דווקא בתנאים קשים אלו השקיע את כל-כולו בלימוד. לא פעם ציין ששנים אלו היו אצלו שנות ההתפתחות התורנית הטובה

ביותר. נתקיים בו ״אף חכמתי עמדה לי – תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי״.

בערב שבת-חנוכה תרע״ח, שוחררה ירושלים מהשלטון התורכי, ור׳ יצחק חזר אליה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה.

כשחזר הרב מגלותו בלונדון, היה גם הוא בין מקבלי פניו בלוד.[עד] הוא דבק בו והיה מראשוני חוג הלומדים המעולים ב״עץ חיים״ אשר התרכז מסביב להרב.

הרוח החיה בחוג הזה היה הרב **יצחק לוי** ז״ל, תלמידו של הרב שלמד אצלו בישיבתו ביפו. כוח תוסס ונמרץ זה (צאצא של משפחת לעוי הוותיקה), שהיה מעורה ביישוב הישן, וזכות-אבות עומדת לו – הוא עורר את הלבבות הצעירים, שנוסף על לימודיהם בישיבות, יעלו ויבואו אל הרב ותורה יבקשו מפיהו.

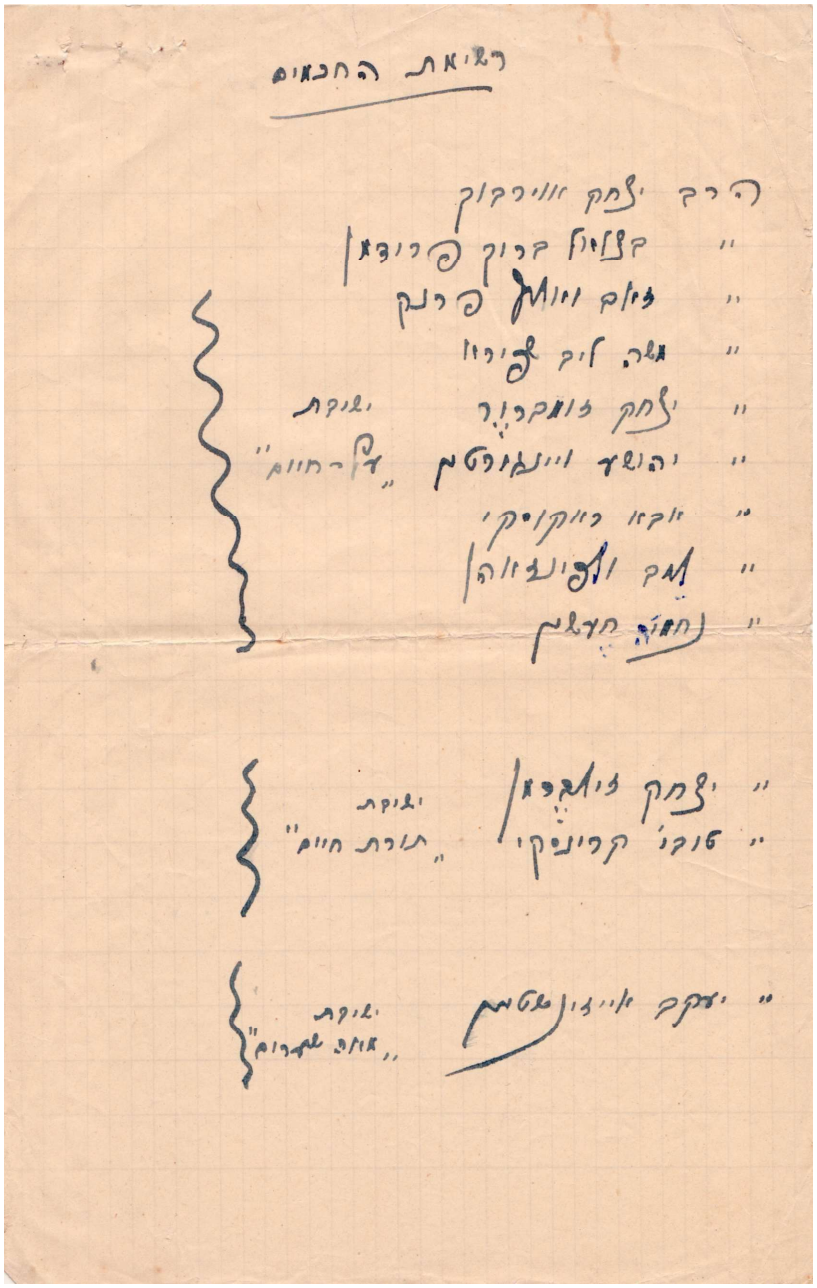
בגנזי בית הרב נשמר מכתב מהימים ההם, ובו אנו קוראים על ההתרכזות של חבורת מצוייני הישיבות הירושלמיות הותיקות מסביב לאישיותו הסגולית, ושעל כן קרא לה המארגן-המקשר בשם ״מרכז הרב״:

> מעלת כבוד רבנו הגדול, קדוש ישראל ופארו,
>
> מרן רבי **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט״א,
>
> אחדש״הט ביראת הכבוד,
>
> נתכבד לבשרו כי חפץ הצליח, והנה נתכוננה חבורה של חכמי ורבני הישיבות, אשר בכוסף נפש מתקשרים לבוא בצל קורת ברית ידידותו והשפעתו החביבה והסגולית.
>
> ההתקשרות תתבטא על ידי קשר רוחני תמידי, בדיבורי קודש ובכתבים בהלכה ובפלפול, באגדה ובמוסר, בוועדים קבועים ובכל עת חפץ.
>
> והיה זה לאות עולם, לצבי תפארת ציון וירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים.
>
> תלמידו הנאמן
>
> כ״ו אדר, פר״ת **יצחק לוי**[100]

למכתב זה מצורפת רשימה שמית: הרב יצחק אוירבך, הרב בצלאל ברוך פרידמן, הרב זאב-וולף פראנק, הרב משה-לייב שפירא, הרב יצחק זומבראוועד (הוא רבי יצחק אריאלי), הרב יהושע וויינגארטן, הרב אבא רקובסקי, הרב לייב וואלפינזאהן, הרב נחמיה חעשין [כל אלה מישיבת ״עץ חיים״], הרב יצחק זילברמן, הרב טוביה קרינסקי [ישיבת ״תורת חיים״] הרב יעקב איזנשטיין [ישיבת ״מאה שערים״].

---

100. אח״כ שימש הרי״ל ז״ל כרב בכפר העברי שעל יד ירושלים נוה-יעקב (על שם הדורש לציון מייסד ״המזרחי״ הגרי״י ריינס ז״ל). עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 233-232. שלושת האחים הירושלמים, הגאונים הרב אשר לעמיל לעוי, הרב נחום סאדיקר והרב יעקב יהודה לוי, היו שנים מסביו הגדולים והשלישי סבו.

החוג התרחב והתפתח וכך אנו קוראים בירחון התורני החשוב "שערי ציון" שהופיע בירושלים, במדור ידיעות תורניות (כסלו, תרפ"א): "מספר ידוע מחכמי הישיבות המצויינים בעירנו הק', התאגדו לשם התפתחות בלימודים התלמודיים. למטרה זו יסדו שיעורים בבית מדרשו של רבנו הגאון מרן הראי"ה קוק שליט"א. השיעורים ניתנים ע"י רבנו שליט"א בעצמו בכל ערב, ונחלקים לענייני הלכה ולענייני הרוח. ההתאגדות הזאת תועיל להרבות את היצירה הספרותית התלמודית בחוג חכמי הישיבות בירושלים".

הרצאת הרב

רבנו

אברהם יצחק הכהן קוק

שליט"א

לפני הכבוד

מרכז הרב

— אור ליום כ' שבת תרפ"א —

תוצאת מרכז הרב

ע"י „הגל ירושלם"

פעה"ק ירושלם תובב"א

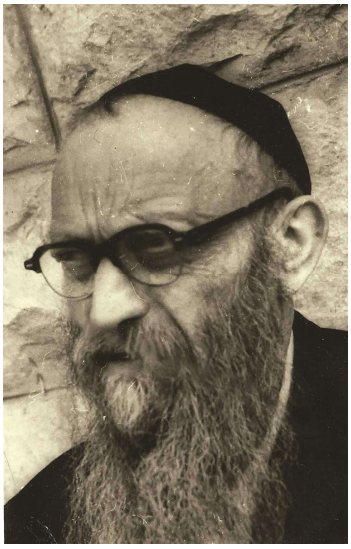
דפוס שלמון בירושלם

לפני חוג זה שטח הרב את תכניותיו הגדולות "לסדר עבודות גדולות, ענקיות", וקרא אותם "להרים דגל של יצירה רוחנית", ככל המפורט ב"הרצאת הרב", אשר נישאה באור לכ' טבת, תרפ"א, ונדפסה בה-בשנה (נדפסה שוב ביחד עם "אורות התורה", ירושלים תשכ"א). בפני אותו חוג התחיל הרב להרצות שיעורים קבועים בירושלמי זרעים, להעמיק ידע בתורת ארץ-ישראל המעשית, במצוות התלויות בארץ, וכן שיעורי מחשבה בספר "הכוזרי" וב"שמונה פרקים להרמב"ם".

אברכים מצויינים אלו למדו רובו של יום בישיבות הירושלמיות הוותיקות, אבל, כידוע, נשא הרב את לבו להקמת ישיבה חדשה, ישיבה מרכזית אשר אליה יעלו ויבואו צעירים מעולים מכל ארצות הגולה, ככל הכתוב בקריאות הקודש אשר פירסם בימים ההם.

אכן, מיסוד-המעלה בימי עזרא ונחמיה למד הרב, שראוי להתחיל באתחלתא צנועה, וכי אפשר להגיע לאחרית שגיאה גם אם הראשית מצערה היא. וכך התחיל יסוד ישיבתו בפחות מ"מנין" בחורים שעלו לארץ מישיבות פולין וליטא.

עם ראשית ניצני בני הישיבה, היה צורך להרכיב את צוות אבות הישיבה, צוות ההוראה התורנית וההדרכה הרוחנית.

הרב יצחק אריאלי

ואז נתמנה כראש הישיבה נאמן רוחו הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, וכמשגיח רוחני נתמנה הרב ר׳ יצחק אריאלי ז״ל.[101]

היה זה טבעי שבחר הרב בכוח הצעיר והרענן שהיה סמוך ונראה, בכוח התורני אשר ידיעותיו והליכותיו הכשירוהו לתפקיד של הוראה והדרכה גם יחד. הר״י בלט בייחודו, בזיקתו העמוקה למשנתו של הרב, לעולמו הרוחני המקיף (הוא נהיה חדור כולו ברעיונותיו, כפי שזה השתקף כעבור שנים בספריו העיוניים וכן בהקדמות לספרי ההלכה שלו). ברם, לעומת אחרים שנתפסו בעיקר לתעופה העיונית של הרב, לעולם המחשבה שלו, ועשו אותו עיקר, הרי עם כל הקסם שבדבר, נוכח רבי יצחק לדעת, שהבסיס לאמונות ולדעות של הרב הוא עולם ההלכה שלו.

ובה בשעה שהיו כאלה אשר שיעורי ״הכוזרי״ של הרב תפסו את כל לבם, וכיוצא בזה השיעורים ב״שמונה פרקים להרמב״ם״, לא כן ר׳ יצחק, שעיקר שימושו לפני הרב היה בלימוד ירושלמי זרעים. בשבילו היה גם עולם ההלכה של הרב עולם מלא. הוא מצא את האיזון הנכון בין ההלכה והאגדה, ויהיו לאחדים בידיו.

[באחת השנים הבאות, מצא שני תלמידים יושבים בביהמ״ד בשעות ה״סדר״ ולומדים ״מורה נבוכים״. הואיל והיו אלה בחורים רציניים, החליט להביא את הדבר לפני הרב. תגובתו של הרב היתה: זמן תלמוד לחוד וזמן מחשבה לחוד. כשלמדתי בוולוז׳ין הקדשתי לאגדה רק שעה וחצי ליום,[102] אבל שעה זו היתה קבועה. וכששומרים יפה על הקביעות אפשר לרכוש הרבה ידיעות גם בשטח המחשבה].

באותן השנים הגה ר״י את הרעיון להדפיס מחדש את ספרו הראשון של הרב ״חבש פאר״,[עה] אלא שהפעם ראה להוסיף לו את פרקי המחשבה שב״עולת הראי״ה״ (שאז היה

---

101. סבו היה הגאון ר׳ יהודה-לייב ז״ל, רבה של זעמברבה שעל יד לומז׳ה (ידידו הקרוב של הגאון ר׳ יהושע-לייב דיסקין ז״ל, שהיה רבה של לומז׳ה, לפני שקלוב ובריסק, וכשהיה הגרי״ל נוסע מביתו, היה ר׳ יהודה-לייב ז״ל ממלא את מקומו בעיר). כשעלה אביו הר״ר אביגדור ז״ל לא״י, הדביקו לו את עיירת מוצאו כשם משפחה – זעמבראוער. בעצתו ועידודו של הרב, שינה ר׳ יצחק את שם משפחתו **לאריאלי**. עי׳ הערתנו בליקוטי הראי״הג עמ׳ 342, שגם ר׳ אליעזר אלינר נהג כן בהמלצת מרן הרב.

102. עי׳ ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 427.

עדיין בכתב-ידו), ויתכן שהיה כאן ניסיון של הצגת דמותו של הרב על רקע של הלכה ומחשבה.

למהדורה החדשה של "חבש פאר" (ירושלים תרפ"ה[103]) נוספו "**הערות**" של גדולי ירושלים – הגרצ"פ פרנק ז"ל והגרי"מ טוקצינסקי ז"ל. והנה הוסיף המו"ל, רבי **יצחק**, "**הערות להערות**" מתחת לקו, והיה זה גילוי ראשון של מחבר צעיר שהראה חזותו לרבים ביושר הבנה, בבקיאות מקיפה, ובידיעת סוד הצמצום של הכתיבה התמציתית. על רוחב יריעת הבקיאות העידו ציטוטים לא שגרתיים: ציון לפירוש רש"י בדברי הימים ומראה מקום ל"תורת-הנביאים" של מהר"ץ חיות ז"ל.

בהקדמה למהדורה החדשה הזאת הובטח לנו, שבסופה יבוא גם "קונטרס אחרון", והוא "משא ומתן ארוך בדברי קדשו של רבנו שליט"א, מאת המו"ל יב"א (יצחק בן אביגדור)", ואותו קונטרס הכיל, לכל הפחות, כ"ו סימנים (ראה בהערות עמ' סז), אבל לצערנו לא זכינו לאורו. כנראה רבו הוצאות הדפוס למעלה מן המשוער, והוחלט לוותר על תוספת חשובה זו. וכך נשאר הגילוי חד פעמי, ובעל "ההערות להערות" נשאר בצל, עוסק בתורה ברוחב ובעומק, וכותב, והכל נשאר בבית גנזיו.

בעל משפחה גדולה הגר בדירה צנועה בשכונת כנסת הישנה, ומשכורתו בישיבה די מצומצת, לא יכול היה להרשות לעצמו להוציא דבריו בדפוס. ומכיוון שלא עסק בצלצלי-שמע ודעתו לא היתה נתונה לצלצלי-תרועה, היתה תורתו נתונה בפנים, ולא נפוצו מעיינותיו חוצה.

רק בשנת תרצ"ו הופיע ספרו הראשון "עינים למשפט" על מסכת קידושין, שזכה להסכמות נלהבות של גדולי ירושלים, שאעפ"י שהכירוהו והוקירוהו, בכל זאת היתה בהופעת ספרו משום הפתעה מסוימת גם אצלם.

לספרו זה הקדים הר"י הקדמה-סקירה חשובה שראוי להביא כאן קטעים מיוחדים ממנה:

> אחד היה **אברהם**, הגדול בענקים, אשר שלחו ד' למחיה לדורות התחייה בארץ-החיים, עמודא דנהורא, נזר הקודש, גאון הדור ומנהיגו, מו"ר רבי **אברהם יצחק הכהן קוק** זצוקללה"ה, אשר מיום הופיעו על אדמת הקודש, עמד על תקלה זו, ותהי כל מגמתו וחזון-רוחו להשיב את מלכות התורה למקומה, לד' אמות של **הלכה ברורה**.
>
> יחידי סגולה שבעיה"ק נמשכו אחריו בעבותות אהבה עזה ונאמנה, גדולי הרוח ראו בו מקור מים חיים, נהר שאינו פוסק, ובביתו התרכזה קבוצה חשובה של ת"ח

---

103. יצא לאור על ידו ועל ידי ידידו, ת"ח נעלה מיקירי ירושלים שבין החומות, הרב אורי סג"ל המבורגר ז"ל (ראה רשימותיו "בצאתי מירושלים", המספרות על הימים האחרונים שלפני נפילת העיר העתיקה בשבי-הערבים בי"ט אייר תש"ח – "לוח ירושלים" בעריכת ר' דב-נתן ברינקר ז"ל, תש"ט).

גדולים ומצוינים, אשר הקשיבו לשיעוריו בהלכה והגדה, בהם ראה רבנו זצ״ל את הגרעין היסודי להגשמת שאיפתו הקדושה: יסוד ישיבה מרכזית עולמית בעיר הקודש.

– – – ותהי ראשית עבודתו אתנו להוציא את סדר הלימוד ״מעלמא דפרודא״, להרגיל את הצעירים בלמוד מיושר המעמיד את התלמודים עם הפוסקים במערכה אחת, שניהם מחוברים איש אל אחיו – ״עלמא דיחודא״, ואף הוא עצמו, ברוב טרדותיו במילי דארעא-קדישא ובמילי דשמיא, להשיב לכל שואל בדבר הלכה מקרוב ומרחוק, ולכל מבקש ד׳ במחשבת הקודש וכו׳ וכו׳, שם את צווארו בעול עבודה ענקית, ספרו הגדול ״הלכה ברורה״, שהמשיך לעבוד בו במשך שנים רבות, בעקשנות גאונית ומאמצי-נפש כבירים, ויצב על יד כל הלכה בגמרא את לשון הרמב״ם במסקנתו הברורה, ואת לשון השו״ע במקום שהוא משנה משיטת הרמב״ם ומלשונו, ובמקומות ידועים גם את מסקנות האחרונים. בידעו כי עבודת-דורות היא, התמסר לה ברוב שקידה וחיבה יתירה, עד שהספיק לגמור את ספרו על ש״ס בבלי כולו, ונתקיים בו מקרא שכתוב: ״אז לא אבוש בהביטי אל **כל** מצותיך״.

אולם שואף שאף כל ימיו לעבודה עוד יותר כבירה והיא: חיבור ״באור הלכה״ – לבאר וללבן את מוצא ההלכה, היאך היא נובעת מסוגיית התלמוד, ברור כל השיטות ונימוקיהם ו״תוספת באור״ – חידושים והערות וכו׳, כאשר דיבר והסביר באריכות ב״הרצאת הרב״ אשר נשא בכ׳ טבת תרפ״א.

והודות והלל לד׳, שזיכני להיות אחד מהמיוחדים שהקימו את הקיבוץ הנעלה האמור, וממייסדיה הראשיים של הישיבה הק׳, אשר אחרי עבודה מאומצת והשקעת כוחות מרובים, רוחניים וגופניים, חפץ ד׳ הצליח בידינו, והיא שעלתה והתפתחה, ותהי לישיבה גדולה ונהדרה, המתנוססת כיום לתפארה בעיר הקודש. והנני ת״ל מנושאי-הארון, עומד ומשרת בה מיום היווסדה ועד היום הזה, יזכני ה׳ להמשיך בעבודת הקודש ללמוד וללמד כו׳. וחיבה יתירה נודעת לי ממנו, לקרבני ביותר לעבודת קודש זו, וזכיתי לעמוד לפניו שש-עשרה שנה תמימות, להקשיב אמריו הקדושים ולהתבונן להליכותיו בקודש, ואף משכני לעבודתו הענקית ״הלכה ברורה״, ושתי מסכתות – כתובות ומכות – חוברו בעז״הי על ידי (בשנת תרפ״ה).

מתוך עבודתי זאת נוכחתי לדעת, כי לא תהא המלאכה שלמה אם נלך רק בעקבות ציוני ״עין משפט״, ונעתיק את המסומן בו, כי בהיות העבודה גדולה עד מאוד, והרבה יותר מכוחו של איש אחד – ובייחוד מהראשון בעבודה כבירה זו – לקו הציונים בחסרונות והשמטות, ואפילו במסכת ״מכות״ הזעירה נתוספו אצלי מאות ציונים נוספים, ובהם גמרות מפורשות שדלג עליהם המחבר לציינם. משהרציתי הדברים לרבנו זצ״ל, והראיתי כי לא רק מקורות בלתי עיקריים נשמטו, אלא גם הרבה דברים עיקריים ויסודיים בהלכה ומפורשים בפוסקים לא נראו ב״עין משפט״, אמר לי אז כי אמנם לפנינו שוב עבודה כבירה, מיוחדת במינה. – – –

בראותי את החשיבות הגדולה של מלאכה זו מצד עצמה, להעמיד כל דיבור בגמרא על מכונו בפוסקים, ובעיקר מפאת תוצאותיה לחקר ההלכה, לבירורה וביאורה, לחידושה והבנתה, ולישר על ידי זה את דרך הלימוד האמיתי, דרך הקודש של קדמונינו ז״ל, העמסתי עלי את עול העבודה הכבירה הזאת. ובהיותה רבת-אחריות, בררתי לי שיטה מסוימת אשר בה אלך בעזה״י, ות״ל כבר עלתה בידי להכין ולסדר את החומר היסודי של הציונים על שני התלמודים, התוספתא, מדרשי ההלכה וכו׳, ויחד עם זה אמרתי לסלול לי דרך של הלכה ברורה בדרך קצרה, ובמקומות הקשים וטעונים ביאור הצגתי את גוף לשון הרמב״ם ושאר פוסקים, וביחוד הטעמתי את שיטתם בהשוואה לשיטת רש״י ותוספות ואף של הרי״ף, הרא״ש הר״ן וכו׳.

מסכת בבא-בתרא, מעובדת כולה ומתוקנת עם ביאורים וחידושים רבים, היתה למראה עיני מרן הכהן הגדול זצ״ל, אלא שלא יכולתי להדפיסה מפני גודל כמותה, ומסכת זו, קידושין, הבינונית בכמותה, שלמדתיה (עם בני היקרים משה-ליב וגרשון הי״ו) וחיברתיה בתוך שנת אבלי על פטירת אאמו״ר זללה״ה, נגמרה בראשית הקיץ שעבר, תרצ״ה. נזר-ישראל שכב כבר אז על ערש-דוי, וקווה קיווינו כי עוד מעט ישוב לאיתנו ושכן בקרבנו כבראשונה, אך למגינת כל בית ישראל אשר עקבו אחרי מצבו מתוך חרדה מרובה, סתם תפילתנו, ומיום ליום הורע מצבו, ולגודל האסון נדמה כי עטרת ישראל נפלה פתאם וקדר שמשנו בצהרים, ״**כיתומים היינו**״ – נוכחנו כי גם בחיים חייתו אתנו, כיתומים היינו, ולא ידענו איך להחזיק את העטרה בראשנו, ואיך להשתמש באוצר-האוצרות הזה, ״ואין אב״ – נפסק המעיין שזרם עלינו גם בלא-יודעים, שהרווה אותנו והשקנו ממי-חייו הזכים והטהורים.

ואין לנו שיור נחמה אלא באורו הגנוז, בספריו הקדושים ורוחו המפעמת בישיבה שלנו, נחלת-קדשו, הישיבה המפוארת, אשר היתה משאת נפשו הטהורה ומשוש חייו, אשר גידל אותה וטיפחה במאמצים כבירים, והשפיע מהודו עליה, למלאות את לבות צעיריה-תלמידיה בשלהבת-קודש, לימודים רוחניים גבוהים ונישאים, מלאים אהבת השי״ת, אהבת תוה״ק, אהבת עם הקודש וארץ הקודש, וביותר מה שהעמיק את סדר לימודי ההלכה שישובו למסלולם הישר והאמיתי. ואף אנן ננקוט בשיפולי גלימיה דמרנא זצ״ל, ללכת בעקבותיו, והריני מנסה בספרי זה לצעוד בדרך-קודש זו״.

*

זכות נתגלגלה לידי, שמיד עם הופעת הספר הנכבד הזה, פרסמתי בירחון ״ההד״ דברי הערכה על הגילוי המיוחד שלפנינו – המחבר והספר גם יחד:

״עדים אנו לחזיון מיוחד המתגלה גם בארץ ישראל הממשית וגם בארץ ישראל הרוחנית, אוצרות טבעיים מרובים, גנוזים במעמקיה של הארץ. דורות על דורות היו רדומים, עד אשר באו אנשי היזמה והמעשה וגילו אותם והכשירו אותם להנאתן של בריות. וכך נוהג הדבר גם בענייני הרוח. כשרונות גדולים צפונים בישיבותיה של ירושלים, כשרונות ומרץ גנוזים בין בני היישוב הישן, ואין אלה חסרים אלא מגלים שיגלו להם, לעצמם, את אשר יש בכוחם לפעול, ומכונים אשר יטו את זרמי המרץ לאפיקם המתאים. זכור לנו מפעלו המפליא של הרב י״ח קסובסקי ז״ל, הקונקורדנציה על המשנה והתוספתא; זכור לנו ספרו של הרב י״ז הורויץ ז״ל על חקר ארץ ישראל, אשר רק חלקו הראשון הופיע לעת עתה; כעת יאמר לציבור התורני, מה פעל **הרב יצחק אריאלי**. השם כמעט בלתי-ידוע. אף בירושלים עצמה לא רבים המכירים אותו. הוא אמנם מוכר כאחד מראשי ישיבת ״מרכז הרב״ ומנהליה, אולם מעטים היודעים כי אדם זה יושב ועובד כל הזמן, משקיע את כל כוחותיו בעבודה כבירה, מפעל ענקי אשר רק חלק ממנו מוגש עכשיו לפנינו.

בעצם היתה כאן פרשת תולדות-אדם רגילה, שיכלה גם להימשך ולהתפתח באופן רגיל: צעיר ירושלמי, ברוך-כשרונות, המית את עצמו באהלה של תורה, למד ויגע, והשיג והגיע, ומכיוון שנחן גם בכשרון החידוש, ודאי היינו זוכים עכשיו לספר חידושים בנוסח הרגיל: אם בסוגיות שכבר דשו בהן רבים, ובכל זאת היה מוצא בהן מקום להתגדר; ואם בענייני קדשים וטהרות, שעדיין הם ממתינים לבעלי-תריסין שיכנסו לבית מדרשם. אולם כאן קרה דבר אשר שינה את פני הדברים. פגישה עם אישיות אחת, הפנתה את המהלך לצד מסוים, לאותו צד שהוא כל כך חשוב לכל תופשי התורה באשר הם. צעיר לימים היה הרב אריאלי בשעה שעל כיסא רבנותה של ירושלים עלה הכהן הגדול מרן הרב זצוק״ל. אולם בין הראשונים אשר זכו להתקרב אל **הרואה** הבהיר היה גם הוא, הרב הצעיר הזה.

עם עלות האיש הגדול אל המקום אשר נועד לו, התחיל מיד לתכן תכניות רחבות למלאכתה של תורה. הוא, בעל מעוף-הנשר וראיית-המרחבים, ראה לפניו עבודות רבות וחשובות מחכות לגואלן, עבודות כינוס וסידור, בירור וליבון, וחלוצים אין בארץ אשר יטו את שכמם לעול העבודה. גדול יצר החידושים, בה בשעה שהיסודות עדיין טעונים בירור, בה בשעה שדברי קדמונים טעונים סידור, ורבה שם המבוכה. לפיכך, משנתכנסו לבית מדרשו חכמי ישיבות צעירים, גדולי בקיאות ומופלגי חריפות, התחיל מיד להרצות לפניהם את תכניותיו וזירז אותם לגשת אל העניין, איש על עבודתו. ואף הוא עצמו, ברוב טרדותיו, היטה את שכמו למפעל כביר: ספר ״**הלכה ברורה**״ על כל הש״ס. ליד כל דף – מסקנות הפוסקים. היה מי שהעיר להרב זצ״ל: היתכן? איש כמוהו יעסוק בדברים כאלה?[104] – יעסקו בהם אלה אשר אין דעתם מספיקה לגדולות מזה, אולם הוא – הן גדולות מחכות לו?! ותהי תשובתו: ״עת לעשות! דבר זה מן החלוצים אני לומד! מה

104. עי׳ ליקוטי הראי״ה א,עמ׳ 342-356.

הם – אנשי מדע ותלמידי מכללות – עזבו את ספסלי לימודיהם ובאו לעסוק ב"עבודה שחורה" מפני שהשעה צריכה לכך, אף אני כך! כיוון שאין אנשים והשעה דוחקת מוכרח אני לקבל עבודה זו על עצמי". לעבודה חלוצית זו הצטרף גם הרב אריאלי הצעיר, ואף הוא סידר את "ההלכה הברורה" על שתי מסכתות.

ברם, תוך כדי העבודה נתגלה לפניו שדה פעולה חדש. נתברר: ה"**עין משפט**" אשר היה **לעיניים** לכל הלומדים, אינו עומד בפני משפט הביקורת. הוא אמנם מראה מקום להלכות הפסוקות, אולם כבר עם דיוק מלא בכמה דפים, אפשר להיווכח כי מרובות ההשמטות והחסרות. בהם כמה פסקי רמב"ם מפורשים, אשר לא ציינם, והלומדים בהסתמכם עליו נפלו במבוכה, עמלו ויגעו בחקרם למה השמיט הרמב"ם דין פלוני והלכה אלמונית, ולא ידעו ולא ראו כי הלכה זו מפורשת במשנתו, ולא הושמטה אלא ב"עין-משפט". מעוצם העבודה לא הספיק הגאון ר' יהושע בועז ז"ל להוציא מתחת ידו דבר שלם ומתוקן. הרב אריאלי ייחד לעצמו עבודה זו, והתחיל לבדוק אחרי כל פסקה, לחפש ולמצוא את מקומה בספרות הפוסקים. הוא פקח "**עינים למשפט**" ולא הניח דבר גדול ודבר קטן אשר לא איזנם וחקרם וביררם ומצא את מקומם בהלכה הפסוקה. ועם הרחבת הראייה – הורחבה היריעה: הוא לא הסתפק רק בציוני הלכות הרמב"ם ופסקי ה"שלחן ערוך", אלא ראה לנחוץ לציין גם את שיטות שאר הראשונים, ביחוד במקום שהם חולקים. וכאן באה עבודת שעות וימים מרוכזת בשתיים-שלוש שורות, לימוד מעמיק של הבחנת דעות ובירורי שיטות מקופל בהערה קצרה: "ושיטת רש"י כרמב"ם". "ושיטת רמב"ם כפי' הר"ן". כמעט הגשמת שאיפתו העיקרית של מרן הרב זצוק"ל בספרו "ברור הלכה".

לפנינו רק התחלה של הספר – מסכת אחת. אולם גם בה באו (לפי דברי המחבר) כחמש מאות וחמשים ציונים חדשים למאמרים מפורשים אשר "**עין משפט**" השמיטם לגמרי, ועוד מאות ציונים נוספים, מלואים, מלבד אלפי ציונים בפוסקים שונים – אין כמעט אף ציון אחד מציוני "עין-משפט" אשר לא נכנס בו תיקון, מילוי, השלמה.

"על ידי אלפי הציונים שנאספו ונתוספו, הוכנסה רוח-חיים בכל דיבור ועניין של הגמרא, להתבונן ולהעיר, להוסיף לקח, לחדש וליצור" (מתוך ההקדמה), ואיש כי יבוא לעסוק בסוגיא זו או אחרת, יפתח את הספר החדש, ומצא את כל הדברים ערוכים ומסודרים לפניו. הוא יבין דרכה של סוגיא – כמה שיטות יש בה ומי ומי החולקים, והוא ידע את מקומה – עיין שם, עיין שם. ולא ייעף ולא ייגע המחפש והמעיין, כי כל אלה אמורים בשפה ברורה ומרוכזת, בתכלית הקיצור וסוד הצמצום.

אין שום הפרזה בדברי **הרא"ז מלצר** שליט"א (ז"ל), האומר במכתבו בסוף הספר: "הספר הזה כשיצא לאור יהי' באמת לאור עולם, ויביא תועלת עצומה לגדולי התורה המעמיקים בבירור ההלכה. וחובת הציבור התורני היא לאפשר למחבר הנכבד להמשיך בעבודתו ולהוציא את אורו הגנוז להאיר **עינים במשפט** התלמוד והפוסקים".

מרשימים מאוד דברי-ההסכמה הנלהבים של מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל:

בעזהש״ית, ט״ז למב״י, ה׳ תז״ם, בדר״ח אייר תרצ״ו לפ״ק ידידי וגדולי ציון מוהר״ר **יצחק אריאלי** שליט״א מראשי ומנהלי הישיבה הק׳

ספרו הנפלא ״**עינים למשפט**״ על מסכת קדושין הגיעני, והפתיע אותי חן-ערכו, אשר לא הניח זווית ופינה שלא נגה עליהם אור מחברתו. עיניו כיונים על כל האפיקים, להעיר ולהאיר ציונים-לתורה במרחבי-הימים של הפוסקים, ראשונים ואחרונים, אשר לאורם אנו הולכים, עם פלפולים קצרים במיטב ההגיונים וההסברות, בחריפות ובקיאות, מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא.

פרי ברכה הוא, מאת תורת מרן גאון ישראל וקדושו מוהר״ר אברהם יצחק הכהן קוק זצוק״ל הכ״מ, אשר מאז הופיעו בשערי ירושלים, ואתו החזון הגדול ע״ד ייסוד ישיבה עולמית בעיה״ק ירושלים ת״ו, היה מע״כ אחד מהמיוחדים אשר התעוררו לגשם את הרעיון הגדול והקדוש, ולקח חלק גדול בייסודה ובהקמתה, וזכות הרבים תלויה בו. ומאז שנכנס אל חנות הבשם של כ״ק **מרן** זצ״ל, קלט אורו, בדבר חיבור התלמוד עם הפוסקים, שזו היתה כל מגמתו לעבוד במלאכת קודש זו, להאיר אורות הישרים על השדות הקדושות שנעבדו ושלא נעבדו עדיין, ומע״כ ידיד נפשי שליט״א לקח לו שביל-הזהב הזה, וידרוך על במתי התלמוד, ויזרע **יצחק** בארץ וימצא מאה-שערים. כל תופשי התורה יברכוהו, ויודוהו כל ישרי-לב – אשרי שלו ככה״.

ואחרי כמה הערות חשובות לדבריו של המחבר, מסיים הגרי״מ בדברי ברכה:

יהי ד׳ עמו להפיץ מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה.

ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הגדול, מצפה לישועה קרובה

יעקב משה חרל״פ

גם הגרש״י זווין ז״ל הפליג בשבח העבודה החשובה שנעשתה בספר זה, וכתב במדורו ב״הצופה״:

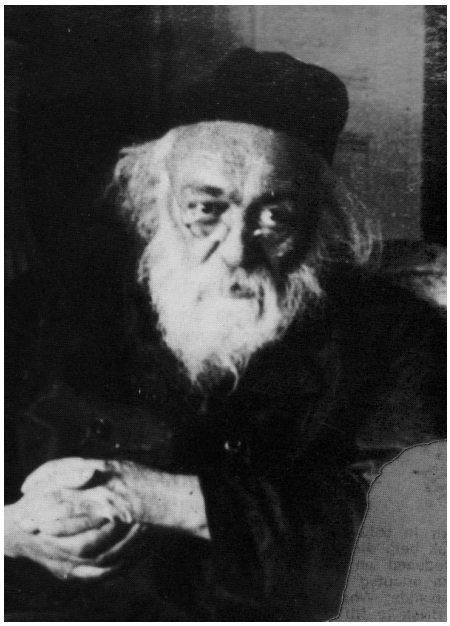
עד כמה חשובה היא עבודה זו, יש לראות גם מתוך העובדה שכמה מחברים גדולים בתורה, תמהו על הרמב״ם ״שהשמיט״ הלכה זו או אחרת, ופלפלו בטעם ״השמטה״. בא מחברנו ומראה שהרמב״ם לא השמיט כלל אותה ההלכה, והיא מפורשת ברמב״ם במקום פלוני. – – –

המחבר אינו מסתפק בציונים ל״משנה ברורה״ של הרמב״ם בלבד, הוא מציין ציונים ל״מורה נבוכים״, לתשובותיו ולשאר ספריו. אין מהצורך לבאר את התועלת המרובה שבדבר. יש ואנו למדים מתוך כך גם לעמוד על דעתו האמיתית של הרמב״ם ב״משנה תורה״, בחינת ״בא זה ולימד על זה״.

סופרים וספרים ח״ב, ת״א תשי״ט, עמ׳ 202-203

אכן, זו מידה יתירה שהיתה בדרך לימודו של רבי יצחק, שללמדנות העיונית המופשטת נוספה גם החתירה למסקנה המעשית, מסקנת ההלכה הפסוקה. וכך מוסר בנו הרב גרשון אריאלי (שליט"א) [ז"ל]: "כשהיה אבא לומד את סוגיית הגמרא, היה מונה באצבע את מסקנות ההלכה, והיה אומר שזהו העיקר, לדעת את ההלכה". גישה זאת כנראה היתה קיימת אצלו מעיקרא, וכשנוצר קשר חזק אל הרב, קיבל עידוד רב ודחיפה מעשית לדרך לימודו.

עוד בטרם נודע טבעו מעבר לתחומי ירושלים, כבר ידעוהו והכירוהו בסביבתו הקרובה כבעל הוראה מובהק וכפוסק מעולה. וכאשר כפה עליו הגרצ"פ פראנק ז"ל לשאת בעול הרבנות של שכונתו וסביבותיה, נתקבל מינוי חשוב זה ללא עוררין. וזכה רבי יצחק שאת כתב הרבנות הגיש לו ברוב עם זקן ראשי הישיבות, הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל, שהיה גר באותו אזור ("בתי יעקובסון"). וראה בספר "דרך עץ החיים" (עמ' 375) שהגרא"ז ז"ל רצה לפנות את מקומו בבית-הכנסת ולהושיב עליו את ה"מרא דאתרא" החדש, אלא שרבי יצחק סירב, ובנושא זה הרשה לעצמו שלא להיענות להפצרותיו של ר' איסר-זלמן ז"ל.

הגאון ר' חיים סולובייצ'יק

הגרא"ז העריך מאוד את יושר שכלו ועומק הבנתו, ואמר לו פעם: "ר' יצחק, בטוח אני שכת"ר היה בצעירותו עילוי גדול!" וכתלמידו המובהק של הגר"ח ז"ל מבריסק, שרבו זה שימש לו קנה מידה ללמדנות, קבע הגרא"ז ואמר: "אילו היה ר' יצחק לומד אצל הגר"ח מבריסק ז"ל, היה מרעיש עולמות אתו!"

בשנת תש"ז הופיע כרך חדש של "עינים למשפט" על מסכת ברכות, וכרך זה הרשים את מְעַייניו יותר מקודמו. במכתב הוקרה ששלח לו הגרא"ז מלצר ז"ל נאמר:

> בעונג רב קיבלתי מהדר"ג ספרו המצויין **עינים למשפט** על מס' ברכות, ח"א, ושמחתי לראות כי עוד הגדיל והפליא ידידי לעשות בספרו זה [יותר] מספרו הראשון על מס' קידושין. שהרחיב בחידושיו הרבים לבאר ולברר שיטת הראשונים בחכמה ובתבונה, ומהם תוצאות להלכה ולמעשה. וכבר כתבתי במכתבי לספרו

הראשון, שהספר הזה יהיה לאור-עולם ויביא תועלת עצומה לגדולי התורה העוסקים בבירור ההלכה.

מכתבי תהילה נוספים הגיעו ממרחקים, מליטא ומפולין, ובתוכם גם מהגאון ר׳ מנחם זעמבא ז״ל הי״ד מוורשה.

בשנת תשי״ב הופיע הכרך השני על ברכות, ואחריו על מס׳ בבא-בתרא, וסנהדרין ומכות, נדרים ויבמות. כל כרך עורר השתוממות על ההיקף הגדול, וכך נודע לרבים כי לפנינו אחד מיוחד מגדולי ירושלים, וספריו הם ״משען לחם״ ללנים בעומקה של הלכה.

״כל העוסק בתורה מבפנים – תורתו מכרזת עליו מבחוץ״ (מועד-קטן טז, א). בשנת תשכ״ו החליטו ידידים-מעריצים של רבי יצחק, שהגיעה השעה להודיע טבעו בעולם, והציגו את מועמדותו לקבלת פרס-ישראל לספרות תורנית. ואכן החליט חבר השופטים כי ראוי הוא רבי יצחק להיעטר בפרס נכבד זה על מפעל-חייו המפואר, והרי לנו עיקרי הנימוקים שנוסחו על ידם:

> צא ולמד את העבודה הכבירה שעשה הרב אריאלי ברבבות ה**״עינים״** שהוסיף והשלים ל**״משפט״** התלמוד, לכל תלמוד בבלי וירושלמי, ועוד יתירה עשה בהציבו ציונים גם לרש״י ותוספות. – – –
>
> ואם בספרו על שני התלמודים התרכז בעיקר ב״עינים״ ובציונים, הרי בספריו על המסכתות – קידושין ואחר כך ברכות, בבא-בתרא ומכות, ועכשיו נדרים – נקודת הכובד היא ב״משפט״, בבירור עצם ההלכה... בירורי השיטות של הפוסקים, ראשונים ואחרונים, כיצד הסיקו מה שהסיקו ופסקו מה שפסקו – עבודה רבת תנופה, רבת היקף ורבת תועלת. מלבד זה באו גם ביאורים וחידושים ברמב״ם, ואף כאן החוד מכוון כלפי הנקודה הפסקנית. חידושיו מלאי-עניין הם, בסברות ישרות וחשיפת הנקודות התמציתיות שבנושא הנידון, ובקיאותו הרבה בראשונים ואחרונים מרחיבה את האופק של החידושים. – – – אף הוא הוגה דעות ופרסם ספרים גם במחשבה ואגדה.
>
> בעד גולת הכותרת של עבודתו הספרותית-התורנית, מפעל חייו **״עיניים למשפט״**, אנו ממליצים להעניק לו כאות הוקרה את פרס-ישראל תשכ״ו.
>
> **הרב שלמה יוסף זוין**
> **הרב אברהם כהנא-שפירא**
> **הרב שאול ישראלי**

להכתרה נעלה זו הקדיש תלמיד-הישיבה לשעבר, עורך ״הצופה״ מר ש. דניאל ז״ל, שורות מלאות הערכה:

> הרב **ר׳ יצחק אריאלי**, חתן פרס-ישראל לספרות תורנית [תשכ״ו], הוא מחכמי התורה המובהקים בירושלים, הלנים כל שנותיהם בעומקה של הלכה. בו-בפרק נתן

את דעתו לניצני הגאולה בארץ, והיה משומעי לקחו של **הראי"ה קוק** ז"ל, שלפני ארבעים שנה הפקיד בידו את ההשגחה על סדרי "ישיבת מרכז הרב".

הלמדן הירושלמי רב-הכשרון השקדן והזריז, בשעות היה בין מעצבי דמות הישיבה ותלמידיה, ובערבים חיבר את חיבורו המקיף "עיניים למשפט", שזה מקרוב הופיע חלקו השלישי, ספר המוסיף אלפי מראי מקומות לאלה הכלולים ב"עין משפט" ו"נר מצוה", תוך כדי תיקונם של הציונים הנזכרים. עבודה גדולה זו, שבדרך כלל נעשית היא בידי צוות של תלמידי חכמים, נעשתה ברוב ידיעה, הבנה ואבחנה, בידי יחיד – בידי חתן פרס-ישראל.

מראי המקומות החדשים לרמב"ם, מגלים מקורי "משנה תורה" בבבלי ובירושלמי, שלפיהם מוסברות הרבה הלכות עמומות; מראי-מקומות לרש"י ותוספות המבהירים שיטתם בסוגיות לעומת שיטתם של הרמב"ם, הסמ"ג והטור. הספר **"עיניים למשפט"** מאיר עיניהם של תלמידי חכמים בבקיאותו, בהשוואותיו המבהיקות ובהיקפו הרב. המסילה בין תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי לבין גדולי הפוסקים הוארה בצבא-כוכבים, אלה הציונים שלפיהם מתבררים הרבה עניינים מוקשים. זהו ספר מורה-דרך לתלמידי חכמים, המבקשים מקורי פסקים בתלמוד ופירושיהם של הפוסקים בסוגיות הגמרא – ספר המְגַדֵל למדנים. – – –

מתן פרס-ישראל לספרות תורנית, יש בו מתן כבוד לתלמידי חכמים יוצרים, מחדשי חידושים, שקנו את התורה קנין של ידיעה, הבנה וזיקה נפשית. הרב **יצחק אריאלי**, שכל ימיו ייגע בלימודו ומחבר ספרים חשובים בהלכה, מזכה את הרבים. אחד מבוני ישיבה גדולה בישראל ורב פוסק בשכונה ירושלמית ותיקה, איש-מידות וחושב מחשבת הגאולה, צורף לחבורה גדולה הנעלה שהוכתרה בכתר מלכות בזכות כתר התורה שלראשה.

בנו של רבי יצחק, הרב גרשון אריאלי (שליט"א) [ז"ל] הוסיף וכתב:

"כשהתקרב אל הרב, הוקסם ממלוא אישיותו, וממש נדבק בו לאהוב אותו כתלמיד נאמן לרבו. כל שיחה של הרב היתה יקרה אצלו, ורשם על פיסות נייר כל שמועה ממנו. הוא נחלץ להגן על כבוד הרב מהתקפות הקנאים, ורבות סבל מבעלי המחלוקת".

והנה על זיקתו העמוקה אל הרב ואל משנתו, קראנו בהקדמתו לספרו הראשון, אלא ששם התרכז רבי יצחק בעיקר בשיטת הלימוד של הרב, אולם דברים מקיפים יותר על שיעור קומתו בכללה, הביע בראיון שנדפס ב"הד המועצה הדתית" של ירושלים (גליון 17-18, ערב ר"ה תשכ"א), והמראיין היה מר יוסף אבידורי:

הרב יצחק אריאלי הוא ממחולליה של ישיבת "מרכז הרב". הוא שימש רועה רוחני ומנהל של הישיבה. **את פני הרב קוק קיבל בלוד, בדרך עלותו ירושלימה** (עי' לעיל עמ' 299). **מאז ליווה אותו עד יומו האחרון.**

מדי דברו במרן זצ״ל – כולו אחוז התלהבות ורגש. גויל אלו רקיעי, קני כל חורשתא, דיו אלו ימי, וכל מי כנישותא – לא היו מספיקים לרבי יצחק לבטא את רגשותיו והגיגיו אודות אותו ענק הדור.

מצאתי אותו עומד על יד השולחן. עיניו מרצדות, רכון ומדפדף בספר. כאן עולמו וסדנת יצירתו. ארונות גדושים ספרים, שלחן עמוס כתבי יד. אני לוחץ את ידו. על פניו הרזים מרחף חיוך. בתנועה זריזה הוא מפנה את השולחן. הנה יושב לפני תלמיד חכם שנון, פוסק הלכה, ספרא וסייפא בחידושים, ראש מתיבתא, חריף ומורה הוראה, עסקן ואיש העם.

פתחתי ושאלתי:

הרב היה כידוע, גדול בתורה, במחשבה ובקבלה, בהבעה ובשירה, במידות ובתכונות. אולם מה היה לפי דעת כב׳ המיוחד בדרך חייו?

איש שיחי עוצם עיניו ומתרכז בתוכו רגע קט. אחר נפקחות העינים, האישון נדלק והוא עונה:

המיוחד שציין את הרב נעוץ בכך, שהוא היה מיוחד בדורו. כל הסגולות התקפלו בנשמת הענק שלו. אתה אומר מיוחד – הייתי מוסיף ואומר: **יחיד** ומיוחד, שהכיל הכל. אילן פאר שענפיו מרובים והצמרת מסתעפת ומחבקת חללו של עולם. **בשטחים רבים היה יחיד ומיוחד בדורו הוא ובדורות שקדמו לו. רוחו חבקה זרועות עולם. היה יחיד בדורו במחשבה הישראלית. הוא היה אוצר בלום, המכיל כל מכמני התורה, ההלכה, הקבלה, המחקר והפילוסופיה. ענק הרוח בספרות, בפיוט ובשירה. פרט לזה, הגה הרב** ועסק כל ימיו בערך נוסף ומיוחד **במסכת ארץ ישראל**. כן, היתה קיימת עבורו מסכת נוספת, בכריכה עבה ומהודרת, זו מסכת שהרב היה עוסק ומשתעשע בה כל ימיו. בדרך מחשבתו המקורית הניח הרב הנחת יסוד, שארץ ישראל היא נשמת היהדות. שתיהן עולות בקנה אחד, אחת משלימה את השנייה. כל מעייניו היו מכוונים אל ארץ הקודש והמצוות התלויות בה. רק באווירה של ארץ החמדה ימצא העם תיקון לגופו ולנשמתו.

בהלכה היה הרב אחד מגדולי הדור. אבל באגדה, **בכל** התורה **כולה** – במחקר, במחשבה ובפילוסופיה, בעיקר ברזי דרזין, כאן היה **הרב יחיד הדור**.

הייתי מציין את מידותיו כמיוחדות שאינן מצויות. הן היו תרומיות ועילאיות, שנבעו מתוך נפש אצילה וזכה שמעולם לא דבקה בה טיפה של גשם. ובין שלל מידותיו הנעלות נוצצה אחת כיהלום מבהיק: מידת הסבלנות שגילה.

רבי חיים ברלין ז״ל מספר בזכרונותיו שהוא עוד זכה להתהלך עם זקנו, רבי יצחק מוולוז׳ין. ביום חתונתו נכנס אל רבי יצחק לקבל ממנו ברכה. אמר לו רבי יצחק, בוא ואלמדך ארחות-חיים בהן תלך ותצליח. דע לך, כי ראשונה לכל המידות שאדם

מצווה בהן היא מידת **הסבלנות**. ורבי חיים מסיים: קיבלתי וקיימתי. ומידה זו הצילה אותי ממכשולים ומאבני נגף בדרך חיי.

הרב הצטיין במידת הסבלנות כלפי כל יצור אנוש. אפילו כלפי אלה שפגעו בו. על הכל היה מגיב בסלחנות ובהבנה. תכונותיו האציליות של איש טוב ומיטיב, שהוציאו לו מוניטין בעולם היהודי, הושתתו, בעיקר, על מיזגו הטבעי הנוח ועל צדקות נפשית עמוקה שיסודה – אהבת ה׳ ואהבת הבריות.

בעולם המחשבה הייתי מציין במיוחד את תורת הרז והנסתר שעסק בה. ממעיין זה ינק שפע של דביקות אלוקית, חזיונות ומשאי-נפש, והמריא אל-על, אל עולמות עליונים ונשגבים.

האם השפעתו הרוחנית של הרב על בני דורו היתה ניכרת? האם היא נמשכת ומורגשת כיום?

רבי יצחק אינו ממהר להשיב בנקודה זו. הוא מתופף באצבעותיו על השלחן, חושב, זורק מבט אלי ועונה אט-אט:

על אף העובדה שהרב היה מרבה להופיע בפני הציבור, ופניו היו מופנות לעם, היה איש יושב אוהלים. ביתו היה מבצרו. כאן רקם את מחשבותיו, כאן כתב את יצירותיו. אבל, כאמור, היה הרב איש העם, ובזה – השפעתו היתה חותכת. כל אלה שזכו ליהנות מזיו-אורו הוקסמו מאישיותו רבת-הזוהר וההוד. אנשים רבים מכל השדרות, גדולי הדור, צדיקים וחסידים, אנשי הגות, סופרים, אמנים ומשוררים, נדבקו לאהבה אותו, והשפעתו עליהם העמיקה חדור. חייו היוו מוקד לסערה ולוויכוחים. מטענו הרוחני – נושא להתלהבות ולפלוגתא. עובדות אלו מראות עד כמה היתה אישיותו כובשת, ועד כמה היתה השפעתו רבת היקף.

אבל, מוסיף רבי יצחק בנימה שקולה, יתכן שלא איכשר דרא. יתכן שהדור לא היה ראוי לו. הרב חי בתקופה של ״בין השמשות״, בין גולה לגאולה. חלק מהדור שהיה כבול אל מושגי הגלות, לא חדר לעומק תודעתו ולמשמעות שליחותו. פשוט לא הבינו אותו.[105] מאידך, דור הגאולה טרם גובש. אין זה סוד שמתוך אי-הבנה התנגדו לו והפריעו בעדו.

לא אכנס לנושא ׳מה היה קורה אילו חי הרב כיום׳. ארמוז רק כי נראה לי שכיום מוכשר הדור יותר לספוג את תורתו, כי עקשנותו ואמונתו התקיפה בעקרונותיו מחד, ואישיותו רבת-הקסם מאידך, היו עושים את שלהם בדורנו, גם בהשפעה על המבוגרים, ובודאי על הנוער.

גם כיום ישנם חוגי נוער רבים ההוגים בתורתו, ובני הישיבה שיסד מצויים כיום בכל חלקי הארץ, ומפיצים את אור תורתו.

---

105. עי׳ להלן עמ׳ 400. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 25. שחר אורו עמ׳ 268, 285, 449. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 111, 127.

אני יושב ומביט באיש שיחי המשמיע דבריו בהתלהבות, אך בשיקול הדעת, בטוב טעם ובניסוח בהיר. בפני האיש שהתהלך כל ימיו עם הרב, נאמן ביתו ויד ימינו בייסוד הישיבה, ואשר את מיטב חזונו, מרצו, והשפעתו השקיע בה.

אני מביט באיש שיחי, ברבי יצחק, וסוקר:

יליד העיר העתיקה לאביו הרב אביגדור ז״ל שנולד בירושלים. הסבא הגיע מלומז׳ה. האב והבן לא עזבו מימיהם את הארץ. מהעילויים של ישיבות ״תורת חיים״, ״עץ חיים״ ו״שיבת ציון״. נסמך להוראה בשעתו ע״י רבי חיים ברלין. לפני למעלה מעשרים שנה מונה לרב של שכונות ״כנסת״ וסביבתה. רבי איסר זלמן מלצר הגיש לו את כתב הרבנות. ספריו ״עינים למשפט״ שהופיעו בחמישה כרכים, זכו להערכה כללית. שני כרכים מהם (על פסחים, שקלים וקידושין) נדפסו כבר בש״ס ״הוצאת התלמוד״. רבי צבי פסח פראנק רושם: ״קורא אני על ספרו דין גליא רזיא, וכשמו כן הוא: עיניו כיונים על אפיקי הש״ס והפוסקים״, חיבורו ״שירת הגאולה״ על הגדת פסח מדגים את מחשבתו והגיגיו של רבי יצחק. הוא הוציא לאור את ספרו של הרב ״חבש פאר״ וצירף בו חידושים מצדו.

אני מסתכל בו וזורק לעברו שאלה נוספת:

איך ראה הרב את ייעודה של הרבנות הראשית, שהוא היה מיסדה?

הנשאל עונה בניחותא:

הרב ראה ברבנות הראשית מוסד עליון שעליו לעצב את פני הדור. סבור היה כי כל עוד אין לנו סנהדרין, חייבת הרבנות הראשית להיות האוטוריטטה [הסמכות] הרוחנית שלנו. תפקידה להיות הפוסק האחרון והעליון בענייני הלכה. אך יחד עם זאת לשמש דוגמה בקדושתה, בטהרתה, ולעשות הכל ע״מ להשליט את יסודות הדת בין כל חלקי העם. הרב נלחם במגמה שהסתמנה מצד חוגים חילוניים לחדור למוסד זה – וניצח. יחד עם זאת, שאף לראות ברבנות הראשית מוסד עליון ויחיד המאחד את כל שלוחות הציבוריות הדתית.

הרשה לי להוסיף, כי גם ביסוד ישיבת ״מרכז הרב״ ראה תפקיד וייעוד מיוחד. היא יצרה אסכולה בעולם הישיבות. נוער אחר, בלתי-נודע בחוגים אלה עד אז, הופיע. נוער ששפתו עברית בא והקשיב לשיעוריו של הרב בהלכה, ולשיחותיו בשמונה פרקים לרמב״ם ובכוזרי.

אולי יואיל כב׳ לספר לקוראים על זיקתו של הרב לרעיון של הקמת המועצות הדתיות?

במידה שזכור לי, הרי אחד המסמכים האחרונים שהובאו בפני הרב לחתימה, סמוך להסתלקותו, היה בדבר כינון המועצה הדתית בירושלים. הרבה יוזמה, כוחות ומאמצים, השקיע הרב בייסוד מועצה זו, יחד עם הגאון רבי צבי פסח פראנק. הוא ראה אותה כגולת הכותרת של רעיונו, בדבר ייסוד מועצות דתיות בארץ. רעיון

המועצות הדתיות התגבש אצלו, מאחר שכל ימיו דגל באחדות האומה. לפי משנתו – הרוח תמנע פירוד. ומהי הרוח אם לא רוח ישראל סבא המושתתת על יסודות התורה והיראה? המועצות הדתיות הן מכשיר הולם לאיחוד ולהשלטה בפועל של חיי טוהר בקרב העם.

שאלה אחרונה לי אל כב'. כאחד שהסתופף בפלטרין של הרב יום-יום, אולי ימסור כמה חוויות שקירבתו של הרב השאירו בו?

קשה לבטא ללא הכנה מוקדמת אפילו מעט מזעיר ממה שראיתי והרגשתי באווירה הקדושה שאפפה אותו. הכל נראה לי כאגדת קסמים שנרקמה בארמון מלכים. היינו מסתגרים יום-יום באהלי תורה למספר שעות. בקיאותו של הרב, חריפותו, זכרונו, הגות מחשבתו – הכל היה כה נדיר, כה מפליא ומושך בחבלי-קסם; על שולחן לימודיו היה מונח כרך גדול ולידו קשור עפרון מחודד, למען יוכל לבטא במהירות את מחשבותיו. באותם רגעים שבין הפסק תלמודו וקבלת פני הבאים לשחרו, היה נוטל את עפרונו ורושם במהירות הגיגיו ודברי מחשבתו.

זכורני, פעם בעת שיעור בתלמוד, נכנס לחדר המזכיר הכללי של הרבנות הראשית, והודיע כי מאחר והנציב העליון, הרברט סמואל, עבר ניתוח קשה בהצלחה, דעת הרבנות היא, שיש לערוך תפילת הודיה. הרב הסכים. קם ממקומו, עזב את החדר וכעבור דקות ספורות חזר עם נוסח תפילה שהספיק לחבר[106], והנושא כולו פיוט ושירה. מלא הבעה רבת-עוז.

הרב היה מרבה בתעניות. גם המקורבים ביותר לא ידעו שהוא שרוי בתענית. וגם בימי צום אלה, היה עוסק בתורה כל היום, כרגיל, עד שעות מאוחרות בלילה.

*

עד כמה ספג רבי יצחק את משנתו העיונית של הרב, זו אנו למדים מתוך דבריו באגדה, והרי לנו כמה פנינים נבחרים:

הסוכה מסמלת את ארץ-ישראל, וכמו שנאמר בתהלים 'ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון', ונבואת העתיד היא: "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת". ואילו **ארבע-המינים** הם כנגד כלל ישראל (ויקרא-רבה פ' ל'). וכיון שארץ ישראל היא המטרה של כלל-ישראל – 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ', בארץ דוקא, על כן קרוי החג על שם **הסוכה**.

ירח האיתנים, ירושלים תשכ"ד, עמ' ק

ארץ-ישראל היא המקום הטבעי והחיוני, מקום חיי הנשמות של ישראל. בה פושטים הבגדים הצואים, מתנערים מאבק עבודה-זרה של אדמת ארץ העמים "של נעליך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא" (יהושע ה, טו).

106. צילומו בליקוטי הראי"ה ג עמ' 95.

בארץ-ישראל לובשים מחלצות קודש, במדות ובמעשים, בעבודה מאהבה ובשמחה, בהשגחה אלוקית עילאית, כמו ששנינו "וכמי שיש לו א-לוה". בארץ מגיעים לעצם מהותו של עם ישראל ולקדושת תורתו.

בראש ספרו של בנו הרב גרשון אריאלי (שליט"א) [ז"ל],
תורת המלך, ירושלים תשי"ח, עמ' 8

ויקח מאבני המקום – יציאתו של יעקב **מארץ-ישראל** מתנהלת בכבידות – ויצא וילך, כל פסיעה מחושבת. הלך תחילה לבאר שבע, מתוך כוונה שמא יעוכב שם על ידי המקום כאביו, שאכן נתעכב שם, אולם כאשר הוכרח כבר לצאת את הארץ מחמת פיקוח נפש וציוויו של אביו, נטל מאבני המקום. מתוך חביבות **ארץ ישראל** ביקש לשכב על האבנים בלילה האחרון, בבחינת "כי רצו עבדיך את אבניה", ולהשביע את עצמו מקדושת המקום. ומשום כך זכה מיד שנגלה אליו הקב"ה, ואמר לו באותו מקום: "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך – – – והשיבותיך אל האדמה הזאת". זהו שאנו מתפללים: "אתה תקום תרחם ציון" וסמך ליה "כי רצו עבדיך את אבניה" (תהלים קב, יד-טו).

ועוד: **אבני** המקום, כינוי הן ליסורים וצרות שעתידים לבוא עליו ולדורות הבאים אחריו, וקבלם באהבה והניחם למראשותיו – לכן זכה מיד להתגלות השכינה ולבשורת הארץ.

ויחלום והנה סלם מוצב ארצה – גם אם יישוב **ארץ ישראל** מתבטא בגשמיות, מכל מקום ראשו מגיע השמימה.

הגר"י אריאלי ז"ל, "מדרש אריאל" ח"א
ירושלים תשל"ח, עמ' קי-קיא

ובמסיבת הודיה שנערכה בישיבה באור לכ"ח אייר תשכ"ח, במלאת שנה לשחרור ירושלים שבין החומות, נשא רבי יצחק את דברו ואמר:

"נכבדות מִדֻּבָּר בך עיר האלקים סלה" (תהילים פז, ג), ולא בירושלים בלבד, אלא שירושלים היא משוש כל הארץ. הרב זצ"ל מביא ב"אדר היקר" (פרק ה עמ' סו) בשם האדר"ת זצ"ל: "אין דבר אשר יבואני לידי בכי תיכף, כמו שמביאני זכרון ירושלם עיר קדשנו ובית תפארתנו, גלות השכינה, גלות התורה וגלות ישראל, אשר ברגע התבוננני במו זולגות עיני דמעות". והנה היום כשזכינו בגופה של ירושלים, זולגות עינינו דמעות-גיל תחת דמעות-הצער של האדר"ת, וזכותנו היא כעת לדבר בעיר האלהים נכבדות.

יש בידינו לבנות את בית תפארתנו, ואין בידינו לבנותו. מצב ביניים זה של יש בידינו ואין בידינו, מרבה את געגועינו לבנייתו, וככל שירבו הגעגועים יעלה הדבר בידינו. וכל זאת הגיעתנו בזכות אותם שמסרו את נפשם, את נפשם ממש,

על שחרור העיר והארץ, ועוד אנו מצפים לנסים גדולים מזה, עד שיודו הכל שד׳ הוא האלקים.

בעיצומה של מלחמת ששת הימים מצאו אחד הקנאים (התוקף מדי פעם את המדינה ואת הציונים) כשהוא מאזין לחדשות ברדיו. כשההוא הביע את תמיהתו על כך, השיב לו ר׳ יצחק: ״הלא יש לי בנים בצבא ואחים בצבא, ואני חרד לדעת מה שלומם!״ ההוא משך בכתפיו, שכן ידע כי אחים אין לו ובניו כבר מזמן אינם בצבא.

״כן״, המשיך ר׳ יצחק, ״**לך** אין בנים ואין אחים בצבא, **ולי** יש אלפי בנים ואלפי אחים״.

*

כאמור, היה רבי יצחק מורה הוראה, פוסק לרבים, ובשנים האחרונות העמיד גם תלמידים מורי-הוראה, בעיקר מבני הישיבה. אצלו קיבלו שימוש מעשי והוא סמך ידו עליהם לדון ולהורות.

ולא קל היה לקבל סמיכה ממנו. הבחינות נמשכו זמן רב. מדי שבוע בשבוע היה צריך לבוא אליו, הוא הציג שאלה ובחן כיצד הנבחן ניגש להשיב עליה.

רב צעיר שכבר שימש ברבנות, והיה מעוניין להסמך גם על ידו, היה חייב להביא לפניו מדי פעם בפעם את השאלות שנשאל ומה השיב ואיך הורה.

מוסמכיו מבני הישיבה מוסרים, כי כשהחליטו להתחיל בלימוד ענייני איסור והיתר, פנו אליו וביקשו ממנו עצתו-הדרכתו. הוא קיבל אותם בחיבה, עודד אותם ואמר: שתי דרכים לפניכם, האחת קצרה וארוכה והשנייה ארוכה וקצרה. האחת הקצרה – היינו ללמוד שולחן ערוך יורה דעה עם ש״ך וט״ז וכו׳, אבל בבוא לפניך ״שאלה״ שאינה מפורשת, תצטרך להתחיל ללכת בדרך ארוכה, להתייגע, לחפש במקורות ולברר כיצד לדמות מילתא למילתא. ואילו השנייה היא אמנם ארוכה – ללמוד קודם יפה את הטור ונושאי כליו, הב״י והב״ח, ולעסוק בסוגיות שבגמרא, ורק אחר כך להגיע ל״שולחן הערוך״, ואז כשתגיע לפניכם ״שאלה״ לא מפורשת, תדעו מיד לאן לפנות ואיך למצוא את הדרך לפסק הלכה נכון.

כך למדני הרב זצ״ל: יש ללכת בדרך הארוכה וקצרה, וראשית כל ללמוד טור עם ב״י וב״ח, ורק אח״כ שו״ע עם נושאי כליו. ואשר להלכות נידה, כאן – אמר הרב זצ״ל – חייבים לדעת את הטור ולהיות בקיאים בו ממש בעל-פה, כי כשבאה שאלה לפניכם, צריכים לדעת לפסוק הלכה ולהשיב מיד, כאן אי אפשר להשהות את התשובה. והרב באמת ידע את לשון הטור בהלכות אלו על-פה ממש.

בהמשך הלימוד המשיך רבי יצחק להדריך ברוב חן וברוב ענווה, הוא ידע להקשיב יפה לשאלותינו, הוא השיב והסביר באורך רוח והיה נעים לשהות במחיצתו.

כשהגענו לעונת הבחינות, בחן ב״יורה דעה״ סעיף-סעיף, ותוך כדי הבחינה סיפר על ״שאלות״ חריגות שבאו לפניו, מהן שפסק בעצמו ומהן שהלך לברר אותן בפני גדולי

ההוראה, ובמיוחד אצל הגרצ״פ פראנק ז״ל, בכל נושא חקר ודרש וידע כל פרט. אף ידע הנהגות של גדולים בענייני פסיקה.

לא פעם הדגיש כי בשאלות-נשים חייבים לקיים בירורים עם רופאים מומחים, בכדי להכיר את המציאות, ולא להגרר לחומרות הבאות מתוך אי-ידיעה.

כשבאמצע הלימוד או הבחינה הגיעו אנשים עם ״שאלות״ – על פי רוב בעופות – היה מראה לנו את האבר הפגוע ואומר: נו, מה אתם אומרים? היו מקרים שקבע: זו מחלה חדשה שאינה נזכרת ב״שולחן ערוך״, וצריך למצוא את ההשוואה הנכונה, לאיזה מקרה הנזכר בשו״ע דומה המחלה הזאת שבעוף שלפנינו.

במקרה מסויים הובאה השאלה קודם בפני רב אחר, וההוא – שטרם נפגש עם מקרה כזה – הורה לאיסור. והנה בא השואל גם לפניו, והוא, שכבר הכיר את המחלה ועמד בדיוק על טיבה הורה להיתר. כשהערנו לו הלא ״חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר״?[107] השיב ואמר: אילו היתה זו הוראת איסור של חכם המבוססת על טעם הלכתי מסויים, ודאי שאסור היה לי להתיר, אבל כאן היתה פשוט טעות, דימוי מוטעה שנבע מתוך אי הכרת המחלה, וטעות לעולם חוזרת.[108]

הוא היה הפוסק הקבוע של בית החולים הירושלמי הוותיק ״ביקור חולים״, וכל השאלות שנתעוררו שם, אם בענייני כשרות ומלאכות שבת, ואם בשאלות נשים, כולן הובאו לפניו לפסיקתו ולהכרעתו.

דבר היותו פוסק מובהק התרחב ועשה לו כנפיים, והגיעו אליו שאלות מכל הארץ, ואף מחו״ל, ומדי יום ביומו היה משיב להרבה שאלות שנשאל בטלפון.

מתוך שהיה לו ידע רחב ומבוסס מאוד, גדול היה כוחא-דהיתירא שלו. אותה פסיקה לחומרא שמקורה בחוסר ידיעה, לא היתה קיימת אצלו, וכל מה שידע הוא, השתדל למסור לתלמידיו.

על דרכו של הר״י אריאלי ז״ל בפסיקה, ניתן לעמוד מהדיון היסודי שלו על בעיית ניתוחי מתים ומסקנותיו הלכה למעשה – ראה מאמרו שפורסם בקובץ ״תורה שבעל פה״, כרך ו, ירושלים תשכ״ד, עמ׳ מ-ס.

> מגמת החידושים שחננני ד׳ היא בעיקר לברר וללבן את שיטות הראשונים, וכמה מן החידושים נאמרו בפני גדולי ישיבתנו הקדושה ״מרכז הרב״, היא הישיבה אשר חופף עליה הוד-רוחו של מחוללה גאון ישראל וקדושו, מרנא רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל – – – וברוב חסדי ד׳ הייתי מהזוכים ליסד ולהקים את הישיבה הק׳ בעבודה מאומצת, בהשקעת כוחות רוחניים וגופניים.
>
> בהקדמה ל״עינים למשפט״, מס׳ ברכות

---

107. עי׳ אנציקלופדיה תלמודית כרך ת, ערך הוראה, עמ׳ תקז.
108. עי׳ עיניים למשפט ברכות סג, ב, ועי׳ שו״ת עזרת כהן סי׳ ע.

יצחק אריאלי
רב וריש מתיק חיו
מחיס עינים למשפט
כנסת ג, ירושלים

בית יום ... לחדש ... שנת תשיג

היתה לי קביעות של לימוד עם **הרב**. למדנו טור. הרב הפתיע אותי כל פעם מחדש, שלמרות טרדותיו המרובות, כשהתחלנו ללמוד היה לימודו רענן, וגילה מיד שליטתו המלאה והמקיפה בכל נושא שלמדנו.

עלי לא השפיעו כלל דברי הקנאים החולקים על הרב. כי מי שהכיר את הרב מקרוב, את גאונותו, את צדקתו, את מוסריותו – לא היו לו שום ספיקות בדרך האמת שהלך בה הרב.

להרב היה "שולחן ערוך" של הלכות פסוקות גם בסוגיות המחשבה הישראלית, ובענין זה היה חד-בדרא.

*

"כרמי שלי לא נטרתי" – **הרב יצא** (בשנת תרפ"ד) לארה"ב למען מוסדות אה"ק, אולם לא הקדיש דאגה מיוחדת לישיבה שלו, ואילו המוסדות הוותיקים שהיו מאורגנים כהלכה, ידעו יפה כיצד לטפל בענייני הכספים, וכשהגיעו כספים מארה"ב, נתברר שהישיבה הצעירה מקופחת. במכתב ארוך מתלונן ר' יצחק על קיפוח הישיבה, והוא מבקש מאד שהרב יעשה משהו לתקן את המעוות שנעשה כלפי הישיבה הנתונה במצוקה רבה.

במכתב אל הרב לארה"ב, י"א סיון תרפ"ד, כותב רבי יצחק בין היתר: "גם נחוץ מאוד להתחיל בתעמולה – ולכל הפחות בהזדמנות – לדבר על מגרש בשביל הישיבה, ועל דבר בניין היכל הישיבה וחדרי לינה בשביל הלומדים וכו'. – – – כמהים אנו מאוד לשובו של רבנו – – – כה דברי עבדו ותלמידו".

במכתב אל הרב לארה"ב, י' אלול תרפ"ד, כותב רבי יצחק: "הננו טרודים כעת בהכנת אתרוג לרבנו. השנה קשה מאוד להשיג אתרוג כשר ומהודר, ובקושי גדול אולי יעלה בידינו למצוא כחפצנו".

*

בי"ג ניסן תשל"ה הלך לעולמו, לעולם שכולו טוב, ובן שבעים ושבע היה במותו. ויפה כתב חתנו הרב מרדכי אילן ז"ל:

"מורי-חמי היה אישיות סגולית, בעלת הרכב שכלי-נפשי מיוחד. הצטיין בפקחותו ובמעשיו הטובים. צירוף המלים "לבב-חכמה" הוא שמיצה את הוויתו. המוח והלב היו תואמים יחדו – מוח חריף ולב טוב ומטיב. כרע כאח התהלך עם כל אחד ואחד – – – משום כך היה כה מלבב בישיבה, ברבנות, ובכל מסעפי פעילותו הציבורית. – – – מפעלו התורני הגדול "עינים למשפט" – הקנה לו מקום ראשון במעלה בין המחברים התורניים – – – וַי דחסרא קרתא קדישא וארעא קדישא גברא רבה".

כינוס בבית כנסת "ישורון"

א י ש ה ד מ מ ה

הרב ר׳ דוד הכהן ז״ל, עורך ״אורות הקודש״

האומר הריני נזיר – – – ונודר לד׳ דרך–קדושה, הרי זה נאה ומשובח, ועל זה נאמר (במדבר ה, ז–ח) כי נזר אלקיו על ראשו, כל ימי נזרו קדוש הוא לד׳. ושקלו הכתוב כנביא, שנאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים (עמוס ב, יא).

רמב״ם, סוף הלכות נזירות

א

בין כוכבי הלכת אשר סובבו את השמש בגבורתה – מרן הרב זצ״ל – נתייחד **הנזיר**, הרב רבי **דוד הכהן** זצ״ל במסלולו הנבדל, בשביל-היחיד שלו. אור-רזים אפף את אישיותו הזכה, ואור-מופלא זה לא רק ללמד על עצמו יצא, אלא גם בא ולימד על מי שבצילו הסתופף. דמותו של רבי דוד שימשה כתזכורת מתמדת גם לצד הנסתר, גם ל״עלמא דאתכסיא״ של מרן הרב זצ״ל, עולם האצילות הפנימי, שבו חי והגה הרב, עם כל רב-הגוניות בחיי המעשה של ה״עלמא דאיתגליא״, שדרכו הופיע בפנינו יום-יום.

דמותו המהורהרת-המכונסת של רבי דוד אי שם בירכתי בית-המדרש, השרתה רוח של רצינות, אווירה של כובד ראש. שירת-חייו הענוגה, שירת השתיקה והדממה, הכניסה בישיבה צליל מתמיד משירה-של-מעלה.

במשך יובל שנים היה רבי דוד הנזיר שייך לנוף הירושלמי, לנוף הממשי והרוחני גם יחד. בעשרות השנים הראשונות היה בא יום-יום לבית מדרשו של הרב זצ״ל, קומתו התמירה היתה חולפת-עוברת על פני הרחובות שבהם הלך, וצעדיו הקלים כאילו נוגעים ולא-נוגעים. אלה שראוהו לראשונה, עוררה דמותו הנזירית השתאות-פליאה: אנשים נעצרו למראה הרב-הנזיר עטור התלתלים, תלתלי הזהב, אשר כאילו הגיע אלינו מעולם אחר. ואילו אצל יודעיו מכבר, הופיעה למראהו הרגשה של קורת-רוח: הנה דמות נעלה המפארת את אפרורית חיינו, הנה תפארת-אדם המייפה את עולמנו.

אכן, בעולם של עשייה, על כל הנלווה והמסתעף, על כל הטורד והסוחף, נראתה דמותו כאי של שלווה עילאית, שלווה ענוגה, מרגיעה. חוט של חן וחסד משוך היה על פניו האציליים, ועיני התכלת הטהורות שלו קרנו באור של ענווה.

ב

הנזיר שבא מן הדרום...

בילדותי, כשלמדתי מסכת נדרים בקיץ תרפ"ו במינסק, בישיבתו של הרב ר' יהושע הורודנר ז"ל[109], התרשמתי מאוד מתיאור הגמרא על הנזיר "שבא מן הדרום, והוא יפה-עיניים וטוב-רואי, וקווצותיו סדורות לו תלתלים" (דף ט, ב) – נזיר-אלקים שהקדיש את יפי-שערותיו לשמים. כשזכיתי לעלות ארצה, בקיץ תר"ץ, לישיבתו של מרן הרב זצ"ל, נתגלה לי בירכתי ביהמ"ד, בקצה השולחן, החזיון המופלא. לפני עמד ניצב חי הנזיר שבא מן הדרום: גבה קומה, רחב כתפים, פנים מאירות, עיני תכלת טהורות-זכות, קווצותיו זהב סדורות לו תלתלים – והוא כולו מוקדש לשמים.

ונתייחדה דמותו של הנזיר גם בצניעותו וגם בשתיקתו – צניעות של ענווה ושתיקה לא חמורת-סבר. וכמו שביאר לנו מהר"ל מפראג ז"ל: "מיעוט הדיבור שהוא צניעות – מורה על ייחוס" (נתיבות עולם, נתיב השתיקה,ד"ה ומה שכתב הרמב"ם). לאמור: נקיות הדעת מלידה, מתורשה, היא המדריכה את הנפש החיה, את הרוח-הממללא, **בנתיב השתיקה**, שלא להשתמש שימוש לא נכון במתנה הנפלאה שניתנה לאדם ["ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז) תרגם אונקולוס: לרוח ממללא].

וכך כותב הגרח"י לוין (שליט"א) [ז"ל] (נזיר אחיו, ח"א, ירושלים תשל"ח, עמ' לב):

אבא זצ"ל [הרב ר' אריה לוין] אמר לי פעם: "משחר ילדותי אהבתי לשבת לפני חכמים ולהאזין לדבריהם, בין אם הבינותי מה שהם אומרים ובין אם לא הבינותי, כי פשוט נהניתי לשמוע את קול שיחתם. אך הנאה מיוחדת ותענוג מיוחד היה לי, עת הייתי יושב על יד **ר' דוד הכהן, והאזנתי לקול שתיקתו**. היה זה איזה קול סודי-מסתורי, קול מרומם. קול של שירה עילאית היה בוקע ועולה מתוך שתיקתו.

ופעם היה לי איזה ענין מאוד רציני ודחוף, ולא יכולתי לשית עצה בנפשי איך ומה להחליט. הלכתי אל **רבינו זצוק"ל** לקחת עצה מפיו. במקרה לא היה מרן הרב זצ"ל אז בביתו, נכנסתי לבית מדרשו שהיה אז פנוי מאדם, מלבד ר' דוד זצ"ל, שישב לו בפינה המערבית של בית-המדרש שקוע בלימודו. ניגשתי אליו, נתתי לו שלום והחזיר לי שלום מתוך חיוך קל ופניו צוהלים, ורמז לי בידו לשבת. ישבתי על ידו, הבטנו והסתכלנו זה בזה מבלי להוציא אף הגה מפינו, וכך ישבנו ושתקנו יחד לערך חצי

---

109. כשנחלץ הרה"צ רבי יהושע צימבליסט ז"ל מרוסיה הסובייטית ועלה לירושלים, זכה לקבלת פנים נרגשת של הרב, ואף נערכה מסיבה לכבודו בבית הרב, שבה השמיע הרב דברי הערכה חמים למסירות הנפש של האורח-העולה בהחזקת הישיבה במינסק, בתנאי פחד ממאסר ומגירוש לארץ-גזירה. הרב העלה על נס את המאמץ הגדול שנמשך שנים, שלא יכבה נר התורה באפילת הגזירות של השלטון הסובייטי. הרה"צ ר' יהושע ז"ל נפטר בז' תשרי תש"ח. עי' רבות עליו ב"שחר אורו", ע"פ שמו במפתח האישים: הרב יהושע הורודנר.

שעה. אח״כ קמתי ונפרדתי מאתו וחזרתי הביתה. בבואי הביתה הרגשתי כאילו נפתרו לי כל השאלות והספקות. כל מה שרציתי לשאול נראה לי כל כך פשוט, כל כך בהיר, והיה לי הדבר לפלא.

פעם בהזדמנות סיפרתי את כל זה לרבינו זצ״ל, אמר לי הרב: וכי מה זה פלא בעיניו? חושב כבודו כי ר׳ דוד שלנו שתקן הוא? לא כן הדבר. ר׳ דוד דברן גדול הוא, הוא אינו פוסק מלדבר, **אלא מדבר הוא בשפה מיוחדת משלו, שפה של שתיקה, שהיא שפת החכמה**. והוסיף בדבריו כי **המהר״ל מפראג** זצוק״ל אומר בספרו ״**נתיבות עולם**״ (נתיב השתיקה, פרק א), **כי** חכמה נתפסת **במחשבה**, במקום שאין לסכלות אחיזה, שהיא חומרית, גשמית, ואין היא נתפסת במחשבה, ואין לסכלות מציאות עד שהיא מתגלמת ומתגשמת **בדיבור**. והשתיקה היא הביטוי של **המחשבה** – והיא **שפת החכמה**, וזה שאמר אליפז: ׳דממה וקול אשמע׳ (איוב ד, טז), וכששני לבבות **מתאחדים בשתיקה**, אזי שומעים את הקול עובר מאחד לשני.

וכך היה הרב רבי דוד ז״ל אומר: ״אפשר להביע בשתיקה יותר מאשר בדיבור!״

> ויתבודד להדבק באלקות, ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמתית, ובכלל זה **למעט בדיבורו**, וליזהר מן השיחה הבטלה.
>
> מסילת ישרים, סוף פרק יד

> **השתיקה** נתבעת מעומק הנשמה – – – והיא אוצרת בתוכה את הוד החכמה. – – – וזאת היא הדממה העליונה, קול הדממה הדקה המתעלה על הרוח, על הרעש ועל האש – ״והנה ד׳ עובר״ (מלכים א׳ יט, יא).

המעמיקים בקדושה בורחים מכל דיבור של בטלה, אפילו ממילה אחת, ובזה הם זוכים לאור הגנוז המלא חיים – – – וכל שיחה הנובעת מרוחם פותחת צינורות מלאים זיו עליון.

אורות הקודש ג, דרךהקוד, פרישות פרק יז, עמ' רעט-רפא

אשרי האיש השומע קול נשמתו מתוך מעמקיו.

אורות, ישראל ותחייתו, פרק לב, עמ' מו

על ידי **השתיקה** כל הגוף שותק מכל רגשותיו ואינו מחוה דעה, כי אם מניח עצמו להיות מקשיב ללחשי נשמתו.

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, מי מרום לפרקי אבות עמ' ק,
ועי' "מסכת הנזיר" עמ' כה-כו

ג

חזיון וקשב

פתח רבי דוד הכהן ז"ל ואמר בראש ספרו "קול הנבואה":

שמעיות ההגיון העברי, עיקרה חשתי בכריית האזניים שבי, בעומק הנפש, כמה שנים. אחר כך מצאתיה בחכמה הפנימית, בספר "שערי אורה" (לרבי יוסף ג'יקטילייא ז"ל). "כתר" – ספירה זו נקראת בתורה אין, צריך אתה לדעת שלפי רוב התעלמותה והיותה נסתרה מכל הנביאים, אין מי שיכול להתבונן בה, זולתי בשמע אוזן.

ובהמשך פרקי ספרו הוא אומר:

יש **השקפת** עולם [ויש] **האזנת** עולם – **הקשבה**. ההגיון השמעי אינו **צופה** בעולם, אלא **שומע** חוקי-עולם, **מקשיב** למצות הבלתי נראה, הבלתי צפוי, אשר דברו **נשמע** כמו בנבואה.

קול הנבואה, עמ' לח

דברי המקובל הקדמון ב"שערי אורה", מקבלים הארה מחודשת ע"י אחד מגדולי גידוליה הראשונים של ישיבת "מרכז הרב", שהיה קשור בעבותות-אדם-ורוח למרן הרב זצ"ל, גאון בהלכה וגדול במחשבה – ר' **שמעון סטרליץ** ז"ל (מעמודי התווך של עריכת ה"אנציקלופדיה התלמודית", שהלך לעולמו בדמי ימיו, ואשר לדאבוננו נשאר בידינו כה מעט מעושרו הרוחני-העיוני). בין דברי המחשבה מעטי הכמות ורבי האיכות, אשר שרדו לנו לפליטה וכונסו בספר הקטן "**מהמקור**" (ירושלים תשכ"ט), נמצא מאמר נפלא בשם "**חזיון וקשב**", ובו אומר רבי שמעון:

הראיה הרוחנית אינה מגעת לאותו התחום אליו מגיעה **ההקשבה** הרוחנית. **הראיה**

מתעכבת על קווים בודדים, מתייחדת בפרטים ופרטי פרטים, סוד ההכללה זר לה, ואילו **הקשב** הרוחני חודר ובוקע ומגיע להתמזגות הקוים והתכללות הפרטים.

מהמקור, עמוד כג

רבי שמעון מציין כמקור להבחנתו את דברי הרמב"ן ביבמות (מט ב): "והפירוש שהוא אמת – כל הנביאים נסתכלו בעין **וראו**, אבל משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה, הסתכלות **הדעת** שהיא תפארת ישראל, ומנע ממנו מראה פנים" [וראוי להוסיף כאן דברי הרמב"ן בדברים (לד, י), ודברי מהר"ל מפראג ז"ל בחידושי אגדות שלו למסכת יבמות, שם, שהופיע עתה מכתב ידו: "אבל מראה הפנים – לא שייך בהם כלל **ראיה**"].

הסיפא של הרמב"ן ברמז נאמרה, אולם רבי שמעון מרחיב כאן ועולה בכפליים לתושייה, באזניים לתורה:

משה רבינו עלה למדרגת הסתכלות טהורה שבדעת פנימית, מבלי להיזקק כלל לחזות העין, אף לא של העין הפנימית. – – – הוא **הקשיב** בדעת-פנים לקול ד' – – – הוא היה כולו קשב-פנים לקול ד' ורצונו בעולם. לא **הראיה** המטאפיזית היתה מנת חלקה של נבואת משה רבינו, אלא ההקשבה התמידית לדבר ה' ורצונו – הסתכלות הדעת, קשב הדעת.[110] וזוהי תפארת ישראל – שהוא חידש את כושר הקשבתה של נשמת ישראל, שכולה אומרת קשב תמידי לקול ד' המדבר מהר סיני. הקשבתה מאומצת תמיד יותר אל "**מה** ה' אלוקיך שואל מעמך", מאשר אל "**מי** ה'" – וזוהי תפארתה של היהדות. לא **חזון** של ראייה מטאפיזית הוא ראשית מאוייה, אלא **קשב** פנימי, קשב דעת לדבר ד' הוא הממלא ישותה. ועל ידי הרגישות המאומצת של הקשבתה לקול ה', התייחדה עמו ייחוד מלא – אורייתא וישראל וקודשא בריך הוא חד הוא.[111]

מהמקור, עמ' כז-כח

---

110. וזהו כי **תשמע** בקול ד' אלקיך – – – היינו בפנימיות הקול, כי **תשמע** – שתהיה **השמיעה** בבחינת פנימיות ההמשכה, מה שנמשך מההעלם, דהיינו בחינת אור-אין-סוף ברוך הוא. ומומשך גילוי זה על נפשו" ("לקוטי תורה" לאדמו"ר בעל התניא ז"ל, פ' ראה ד"ה כי חשמע וכו' אות כ).

111. "משה קיבל תורה מסיני" – הגדולה העליונה של האדם, המתעלה מעל כל גודל ונשגב, היא ההסתגלות **לשמוע** בקול ד', לא לחדש מעצמו, לא להעמיד חזון, לא להתחזק בעצמיות הכוחות המוגבלים אשר לאדם ולכל נוצר, כי אם **לקבל**. ומשה אדון הנביאים, הענו שבכל האדם אשר על פני האדמה, הוא בא אל העליוניות הזאת, אשר סיגלתו לה ה"ענוה" ה"גדולה מכולן" (עבודה-זרה כ), עד אשר הנבואה המצוחצחת שלו, שהיא היא אור העולמים לעד, לא נתערבבה כל-דהו ממחשך הגבלה אנושית ויצורית, כי אם כולה היא דבר ד'. שהנשמה העליונה הזאת, נשמתו של הרועה הנאמן משה, נעשתה **לכלי-קבלה, לקבל** את האור העליון במלא זהרו, בעוצם גבורתו וכליל תפארתו, והוא תיקון **יסוד השמיעה** בכל העולמים, ובכל היעודים – "**אזנים** כרית לי, עולה וחטאה לא שאלת. אז אמרתי הנה באתי במגילת-ספר כתוב עלי" (עולת ראיה ב, עמ' קנט).

ומאירים-מזהירים בזיהרא עילאה דברי ראש-הישיבה, מו"ר הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל, בספרו המיוחד לימי ראש השנה ויום הכיפורים:

> גם בעל חיים שומע, אבל אינו **מקשיב**. האדם הוא **המקשיב**, וההבדל בין אדם לאדם תלוי במידת **הקשבתם**. ישראל רוממו עצמם להיות **מקשיבים, ואמרו** "**נעשה ונשמע**", היינו **נשמע ונקשיב לדבר המעשה**. – – – **אכן, לא הגוף מקשיב אלא הנשמה היא המקשיבה.**
>
> מי מרום, חלק ז, אורי וישעי, ירושלים תשכ"ט, עמ' יב-יג, פרק ב וחלק יד עמ' קג.

נעשו, אפוא, ישראל עצמם **אוזניים לתורה**, שעבדו את גופם **העושה** לנשמתם **המקשיבה**, והאזינו מתוך מעשה המצוות **לדבר** ד' המְצַוֶּה.

ויפה כתב החושב-המרגיש-המקשיב הגרא"א קפלן ז"ל:

> וצריך האדם להיות גדול בכדי שיכול **לשמוע** את הנצח, להרגיש בפנימיות הרעיון את המציאות העולמית שאין לה תמורה, – – – "**שמע** ישראל – ד'!" שמע את הנצח.
>
> **בעקבות היראה**, ירושלים תש"ך, עמ' קסג

ד

"קשב היחודים"

שנינו שהקשב הוא פנימי, כי "הנשמה היא המקשיבה", ולכן לא קל להגדיר את מהותה של תפיסת-קליטת ההתייחדות בעומק הכוונה, בעומק העבודה שבלב. וכשעסק **רבי דוד** בעריכת מערכת "**חכמת הקודש**", והגיע לסדר הייחודים, התלבט מאד בקריאת שמו.

דף הגהה של שער סדר זה נשאר-נשמר, ועליו רשום בכתב-ידו: "אולי כוונת – – – [הייחודים] ואולי עבודת – – – ואולי הקשבת – – – ואולי **קשב** – – – ".

כיוצא בזה הננו שומעים כעבור שנים על אופיו המיוחד של סדר זה, בעובדה שהוא מספר עליה במבוא ל"אורות הקודש" (מהדורת תשכ"ג): "סדר קשב-הייחודים, משום שיגובו נעו מעגלותיו במעלות ומורדות, וכשהוגש להרב, בנוחו על הכרמל מול הים, גליון סדר זה, אמר **שהוא כגלי הים**"... (עמ' 22).

ואמנם באותו דף הגהה שנשתמר, נמסרת לנו התכתבות מעניינת. ראשיתה – עם נאמן רוחו של הרב, וסופה – עם הרב עצמו, ומתוך שהיא מכניסה אותנו לכבשונה של העריכה ורוב דיוקה, הריהי נמסרת בזה בשלימות:

> לכ' הגרי"מ חרל"פ שליט"א,
>
> בבקשה לרשום, אם יש [הערות] בצדי הגליון, ביחוד על דבר השם. "קשב" הייחודים, או כוונת [הייחודים] או עבודת [הייחודים].

הגרי״מ חרל״פ זצ״ל רשם בכתב ידו:

מדוע לא פלאי או פלאות הייחודים (!)

ויותר היה נראה לי לקרוא בסתם **הייחודים**

ובעמוד ב׳ נכתב על ידי מהר״ד:

לכ״ק מרן שליט״א

בדבר השם: **קשב הייחודים**, אם כי השם נעים לי בייחוד, לפי ״ההגיון השמעי״ שלי, בכל זאת העירו נגדו כי אינו כולל את כל פרקי הסדר כמו: מגמת הייחודים, העבודה, הכוונה. מצמצם, כמו אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט.

גם הגרי״מ [חרל״פ] שליט״א נוטה לסתם **ייחודים**. אמנם יש פנים להשאיר השם **קשב**, והנני מצפה להכרעת מרן שליט״א.

נראה שאחר כך הוסיף הר״ד ורשם:

אולי לשאול שוב

וכנראה שאח״כ הוסיף למטה את השורה:

כ״ק מרן שליט״א הסכים להוסיף: ״**קשב**״.

הכריע, אפוא, מרן הרב זצ״ל – ״**קשב היחודים**״, וסדר זה קיבל את השם שהוא נעים לו – לרבי דוד – ״ביחוד, לפי ההגיון **השמעי** שלו״, שהוא משולב בתפיסתו הכוללת, שכן היה רבי דוד חש במעמקיו, שבשעת התעלות והתייחדות, הוא מטה אזנו **ומקשיב**, ושמיעתו הפנימית קולטת צלילים מיוחדים, שהאזניים הרגילות אינן שומעות אותם כלל. צלילים מעולם הדממה.

והרי כך הוא כותב ומסביר:

החיות האלוקית – היא פנימית, בלתי נראית וצפויה, אלא שפע עליון, הנתון לתחושה פנימית, וכשמתגבר השפע נקשב [הוא] בגילוי אותיות רוחניות בנשמת האדם.

מבוא ל״אורות הקודש״, ירושלים תשכ״ג, עמ׳ 19

ובכתבי מרן **הרב** זצ״ל כתוב לאמור: ״אשרי כל חוכה, כל **מקשיב**, לקולות הדממה של המיית הנשמות, גם בטרם יגלמו מהם מלים ואותיות״ (אורות הקודש א, חכמת הקודש פרק קיד, עמ׳ קכט), ו״כל מה **שההקשבה** תתחדד יותר, כל מה שצינורותיה יתפתחו יותר, כן יהיה האושר גדול יותר, כן ישתפך עונג, שלימות, עדינות וברכה בכל״ (שם, חכמת הקודש פרק קח, עמ׳ קכב).

ו״**מקשיבי** שיח חיי העולמים״ (שם, עמ׳ קכו), ״הם המוסיפים אומץ להטות אוזן לסוד שיח עליון״ (שם, עמ׳ קנו).

ומבוררים לנו בזה דברי מרן **הרב** זצ״ל: ״בהתגלות הגדולה האישית – נוצרת **האוזן** הנאמנה, הלב **השומע**״ (אורות הקודש א, הגיון הקודש פרק יג, עמ׳ קעח).

אכן על כגון דא נאמר "אזנים כרית לי" (תהלים מ, ז) – הקב"ה מזכה את המייחדים-המקשיבים הגדולים בכושר שמיעה מיוחד, בכריית-יצירת אוזניים מיוחדות לשמיעת שירת הדממה...

ועתה, **ראה נא** דבריו של רבי דוד זצ"ל על "**יחודים ותיקונים**" ("קול הנבואה" עמ' רכח), ויחד לבך **להקשיב** ולתקן, שכן "האדם מזכך ומעלה את נפשו, על פי התשוקה הרעיונית התדירית של יחודו העליון" (אורות הקודש א, עמ' קפז. עולת ראיה א, אמ' קסז).

ה

פתחי-שערים

תחילת פתיחת שערי-הלב לטהרה ולקדושה – היתה בישיבת ראדין, בצילא דמהימנותא של ההוא סבא-קדישא מרן "החפץ חיים" זצ"ל, באווירה הבריאה של יראת-שמים טבעית, נורמלית, מלאת חן הפשטות ויושר הענווה. כבר אז בלטה אצלו הנטייה לאגדה ולמחשבה, וכשם שמצא את דרכו לספרי העיון של מחשבת הפילוסופיה הדתית, כך ודאי הגיעו לידיו ספרי תורת הנסתר.

הלימוד העיוני בפטרבורג ובפרייבורג, שהעניק אפקים למוח, אבל לא הרווה את צמאון הלב, הוא ששימש הכשרה טובה להמשך פתיחת שערי הלב לקראת פתחי תורת-הנסתר, אשר פתח לפניו אותו רב-גאון וחסיד מקובל, במחנה נתיני החוץ בבאד-נויהיים, בגרמניה, בפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

הרב רבי מנחם מנדל זצ"ל מסנדומיר אשר בוואהלין (רוסיה), הבחין בצימאון הרוחני הטהור של רבי דוד, והוא פתח לפניו את "קל"ח פתחי חכמה" של רמח"ל, והדריך אותו במסילות היושר של דרכי תבונותיו.

פגישה זו היא גם שהכשירה את הפגישה הגורלית בסט. גאלן, עם ה"חזיון הבלתי מצוי, אדם שהדרישה של הנגלה והנסתר יחד תהיה בו במילואה" (אורות הקודש א, חכמת הקודש פרק כד, עמ' לו), ואשר איחד בקרבו את שניהם איחוד מלא ושלם, ככל הכתוב והמבואר ב"סדר איחוד הנגלה והנסתר" (שם, מעמ' כא עד עמ' לח).

הפגישה עם מרן הרב זצ"ל בחוץ-לארץ, בימי מלחמת העולם הראשונה, בסט. גאלן אשר בשווייץ, היא מאורע גורלי בפני עצמו: סטודנט מצטיין בלימודי פילוסופיה ומשפטים, סטודנט בן-ישיבה לשעבר, המתלבט והשואל לנתיבות עולם, מחפש-מבקש, והנה הוא מגלה פתאום מגדל אור מופלא והוא נדבק אליו כולו.

על התקופה שקדמה לפגישה זו מספר ידיד נעוריו, נשיא מדינת ישראל, ר' זלמן שז"ר ז"ל. הוא מוסר כי כך אמר לו אז רבי דוד: "מתלבט אני אם לנסוע למרבורג וללמוד פילוסופיה אצל הרמן כהן, או לעלות לירושלים וללמוד תורה אצל הרב קוק".

והנה הגיע הרב לשוויץ – ואז הוכרעה הבעיה. "עילאה גבר".

על הפגישה הגורלית הזאת של הנפש המחפשת-המבקשת, עם נשמתו הכללית של מרן הרב זצ"ל, אנו למדים מפי כתבו של רבי דוד רק כעבור שנים, במבוא לספר המונומנטלי של הרב זצ"ל, שנערך על ידו – "אורות הקודש", בראש מהדורת ירושלים תשכ"ג (עמ' 17).

וכך מספר רבי דוד:

"לפני כ"ז שנה, ואני בשווייץ בבזל, עסוק בלימודי הדעות הפילוסופיות לתקופותיהן, מלא צימאון ושקיקה לאמת, ביחוד האמת הישראלית, הגיעה אלי השמועה מהרב, שנמצא אז בארץ זו מזרחה. פניתי במכתב, ובקבלי תשובה החלטתי לנסוע אליו.

אחרי טבילה במימי הרהיין, מצויד ב"שערי קדושה" [של רבי חיים ויטאל ז"ל], מלא ספק וחיכיון, עשיתי את דרכי להרב בערב ר"ח אלול (בכ"ח אב) תרע"ה. באתי אליו ומצאתיו עסוק בהלכה עם בנו. נסבה שיחה על חכמה יונית וספרותה, שלא סיפקה עוד נפש היודעת ממקורותיה הראשונים. נשארתי ללון אצלם.

על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היה על כפות המאזניים. והנה בוקר השכם, ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכות השחר, **תפילת העקדה**, **בשיר וניגון עליון**, "משמי שמי קדם", "וזכור לנו אהבת הקדמונים". **ואקשיב**, והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחרי **התפילה**, מהרתי לבשר במכתב, כי יותר מאשר פללתי מצאתי – **מצאתי לי רב**".

ודאי הרשימו אותו גם מרחבי **הדעת** של הרב, אולם כאמור מה **שכבש** אותו כיבוש מלא, זוהי **שירת-הנפש** של הרב, שירת-הנשמה שנתגלתה בתפילתו הזכה.

אחרי הפגישה הזאת כתב ביומנו: "נפתחה תקופה חדשה בחיי, נהפכתי והייתי לאיש אחר, לב חדש ורוח חדשה בקרבי – – – ושערי קדושה ושערי בינה עליונה נפתחו לפני" (קול צופיך, ירושלים תשל"ג, עמ' טו, משנהת הנזיר עמ' לא). "זיקוקין דנורא, שנזרקו בדממה משפתי פי הרב, גרמו לשינוי עיקרי ומהפכה בתמימות נפש התלמיד" (שם, עמ' כה, נזיר אחיו א, עמ' שכו). "כשבוע ימים עבר על פני, בהיותי כולי תהלה לא-ל, תחת השפעת רוח קדשו של רבנו הגדול – – – למדתי לדעת את ערך המצוה העיקרית של המידות בחכמה – והיא הענווה. רק מי שאין לו בעולמו כלום – זוכה ליש העליון. – – – הקדוש משים עצמו הדום וכיסא, וזוהי **ענוות-קודש**" (עמ' טז, נזיר אחיו א, עמ' שיב).

והרי לנו תיאור מעמיק-מקיף על מגעו של הנזיר עם אחד מספריו הראשונים של מרן הרב זצ"ל – עם ספרו "עקבי הצאן" (קבוצת מאמרים שנדפסה בירושלים, בשנת תרס"ו[ש], על ידי אחיו הצעיר הרב שמואל קוק ז"ל). הדברים נכתבו בשוויץ, במכתב למו"ר הרצ"י קוק ז"ל:

ב"ה, ג' בשבת, פקודי עתר"ו, בזל

ידידי שליט"א,

תודה רבה ותשואות-חן על הטוב רב, שהואיל לשלוח לי את דברי פי אביו מרן שליט"א. בליל שבת קודש מצאתיו על שולחני, ותכף ומיד נגשתי ללכת ב"**עקבי הצאן**" – אחזתיו ולא ארפנו, עדי הביאותיו כולו אל קרבי. יום של אושר היה לי אז, בצירוף לזה שמצאתי את תמונת-קדשו של רבנו אצל מר שטרנבוך, חשבתי לערוך לך איגרת, במעט בירור דברים על עניין מחשבותי בשעת קריאת הספר, לברר ולצרף וללבן דבר, אך בין כה וכה עברו ימים, ועכשיו אני כותב בשעת ארעי בבית הדואר.

לדעתי הקטנה חשוב הוא בייחוד ספר זה להבנת **דרכו** של רבנו במאמריו האחרים. למדתי יותר את שיטתו העניינית והפילוסופית **שבחכמתו** של רבנו, כשהיא לעצמה, **השיטה** ברמזי-דברים ובראשי-דברים מובעת בה, ובספר "שבת הארץ" שם כללות חכמתו של רבנו המוחלטת (כמעט בלי חותם אישי של הרב, עד כמה שזה אפשר בכלל). מה שאין כן כאן – הולכים אנו בעקבות דרכו, **המיטודה** [השיטה] ברורה ומזוקקה ומזהירה, והיא מקלה לברר לנו את תמונתו הרוחנית של הרב, כי בדברים ברורים ידבר ויורה דרך. עיקרי וחדש הוא הפרק על עניין **עבודת אלקים**, המרים את **העבודה** לנושא **האידיאלים**.

לרבנו, מביעה המילה **האידיאלים** הרבה יותר מאשר רגילים להבין בזה הפילוסופים והפייטנים. **האידיאל**, אם אינני טועה, הוא לרבנו – **הצדק** העולמי, שהוא גם – **הטוב**. ובכן: האור – הפיוט וכו' וכו'. ובכן, נשוא מאוויי-לבה של **הכללות**. וכאן המעבר **לכללות** האומה, ותחייתה בארץ לאור עמים רבים.

לרבנו **המוסר הטהור** – ראשית בדרך העבודה לכל הפחות, אם כי בפירוש מזכיר תמיד את אלקי הצדק.

עלי לקצר כי אין מקום יותר, ועדיין לא הגעתי להתחלת בירור דברו, ומכל שכן שלא לחצי המלאכה, כי לזה צריך היה לייחד מכתב מיוחד בעל גליונות רבים, כי שיחתו של רבנו – תורה היא וללמוד היא צריכה, מלבד הקדושה והמצוות שבה, שזה רק באפנים מיוחדים, וקיצרתי.

בברכת אמת, **דוד הכהן.**

דודי לצבי, ירושלים תשל"ה, עמ' כה-כו
מהדו"ב ה'תשס"ה, אגרת יט

ו

רב ותלמידו

ומה שהתרחש באותו מאורע הוא לא רק שהתלמיד מצא לו **רב**, אלא שגם הרב מצא לו **תלמיד**, תלמיד רב-תבונות, מסור בלב ונפש, אשר הקדיש אחר-כך עשרות שנות-חיים לעריכת משנתו של הרב, לסידור כתביו המפוזרים ובניינם המפואר במערכה עיונית שלמה ומקיפה בנויה לתלפיות – מערכת "**אורות הקודש**".

וכך רושם רבי דוד בספר זכרונותיו, אחרי סיפור עליתו לארץ-הקודש והגיעו למחוז חפצו לירושלים:

"סרתי למלון ורשבסקי. תיכף ומיד התכוננתי לצאת אל בית הרב. – – – אשריני שזכיתי לראותו יושב במקום הגבוה והעליון על כל ישראל. אשריך ישראל שזכית לרועה שלך, ואשריך רבנו שזכית למצוא לב ישראל נוהה אחריך. – – –

הרב מרבה לדבר, אבל רוחו וחכמתו מלאה. דרכיו דרכי נועם, בסדר, בפשטות, ברחבות, [מדבר דבריו] בנגלה ועם זאת בעומק, עומק עד לאין סוף, עד למקור נשמת חיי עולם בחיי ד'" (ספר הזכרונות, נזיר אחיו, עמ' רעד, משנה הנזיר עמ' מה).

"הנני יושב בלב ישראל, בלב ירושלים עיר הקודש ובבית גדול הדור – – – הוא המקיף הכל וכולל הכל, ולבו מלא רגש עדין, עמוק וחד, ונפשו מלאה טוב ורצון וחסד. שכלו מלא חריפות והברקה וידיעותיו רבות. הוא גאון, חוקר, צדיק תמים, חסיד, ענוותן כהלל" (שם, עמ' רפג, שם עמ' נז).

"מסתופף הנני בבית **הרב**, בבית מדרשו, יומם ולילה. ויהי היום ואעל אליו בשאלה: רבנו, קדושה יש כאן, רוח, השפעה סגולית. האם יש גם תורת הרב? תוכן לימודי מסויים, שיטה? והתשובה: כן, ודאי. מאז גמלה החלטתי לברר תורת הרב כשיטה אלוקית שלמה, יסודותיה ויסודי היסודות, ועל פיהם לבחור כתביו ולסדרם במאמרות. הרב מסר לידי כתבי קדשו ועודד אותי בדבריו, כי הוא סומך על סידורי" (שם, עמ' רפו-רפז, שם עמ' נט-ס).

"הנני עובד בזה לנחת רוח לו [להרב] ולעולם כולו, ועל ידי כך מתקרבת גם לי לעצמי האמת, שרבנו הגדול מבררה בכל היקפה ורחבה, בחייו, בדיבוריו ובכתביו היקרים".

"בימים האחרונים הנני מתמיד בלימוד גמרא, ראשונים ופוסקים – – – כי זה הנני מכיר, שרק בגדלות דעת התורה **בהלכה**, ברוחב כל מקצועותיה, בהעמקה בכל פרטיה, נקנית הנפש הגדולה של תלמיד-חכם אמיתי בישראל, שהוא **הגאון והחסיד**" (שם, עמ' רפח, שם עמ' סא).

"הנני נמצא בהיקף של קדושה כל היום והלילה, בין במעשה ובין במדע. התורה והחכמה, וכתבי הרב מרן שליט"א, שהנני מסדרם יום-יום, ופועלים על מחשבתי הרבה, להקיפה בעולם עליון, גבוה-גבוה, ממקור עליון, באור ד' ואור עמו וארצו" (כתי"ק מגילת סתרים ג, סג).

"זה עתה ירדתי מחדר הרב, והיתה לי שיחה ארוכה עם מרן שליט"א, במקום שיעור ב'אבן-העזר'" (שם ג, כה).

"תורת הרב היא שופעת במילואה ממקור הקודש העליון, בלי עמל ויגיעת מוחין. תורת הרב היא **אורות הקודש**, אור מקיף – – – אמנם תורת הרב היא סוד וגילוי ארוך וממושך. – – – הוא חי חיים סודיים בכל עומקם" (ספר הזכרונות, כת"י, שם ג, כו).

*

ולעומת ההקשבה הפנימית של התלמיד, לסוד-השיח של בעל "החיים הסודיים" העליונים, ההאזנה לאומר הקדוש שבקע ועלה ממעמקי נשמת הרב, ראוי להביא כאן כמה הגדרות מדברות הקודש אשר השיב מרן **הרב** זצ"ל על התלמיד, כשנשאל עליו ועל דרכו המופלאה:

"ר' דוד שלנו – רוח אלוקים בו. יש בו תמימות של חסיד-עולם, עם עמקות של אמונה, זהו איש הבוער באהבת-קודש לאלוקים ולעמו. רק מעטים זוכים למדרגה גבוהה כזאת" (מפי שמועתו של הרב יהודה גרשוני (שליט"א) [ז"ל], "אור המזרח", ניסן-תמוז, תשל"ג, נזיר אחיו א, עמ' כט).

"להתפלל בכוונה ולשמוע"

מרובות היו שעות השתיקה וימי השתיקה לאורך כל שנה ושנה, אולם עולה על כולנה היתה השתיקה האריכתא בימי ההקשבה הגדולה, בימי הרחמים והסליחות. בימי התשובה גזר הרב רבי דוד על עצמו שתיקה גמורה, שתיקה אשר התחילה לפני ראש-חודש אלול, ונמשכה עד אחרי יום-הכיפורים.

תשובות לבאים בסתר-אוהלו, מבקשי דרך בעבודת השם, היה רושם על פתקים. בקיצור וברמז היה מדריך מחפשי נתיבה בעבודת הימים, רושם ומרשים – ופותח שער לדופקי בתשובה.

בער"ח אלול ה' תשכ"ו, בא אליו בני הרב אברהם-יצחק ז"ל לקבל ברכתו.[112] הואיל והיה מתחיל את תענית-הדיבור שלו בכ"ח אב, השיב לו בכתב:

"ר' אברהם יצחק – זכות **מרן** זצ"ל תגן עליו" [כלומר: אשריך שאתה נושא עליך את שמו של הרב]. לשאלת בני על עיקר עבודת היום של ראש-השנה, השיב: "עיקר מצות היום – יום תרועה, שופר. ויש כוונות כלליות: שופר – **בינה**, להעלות הכל **לבינה העליונה**. להעלות זאת אומרת **להתעלות** ביום הגדול לפתוח חמישים שערי-בינה עד כמה שאפשר".

---

112. בתקופת לימודו בירושלים, בישיבת חברון, השתתף בקביעות בחוג שהתקיים בביתו של רבי דוד, שבו לימד את ספר הכוזרי. וכך זכה לקנות את משנתו של רבי יהודה הלוי בקניין יסודי, וידע אחר כך ללמדה בהרחבה יתירה בשיעורי מחשבת ישראל בישיבה ובחוגי השתלמות למורים.

לשאלה נוספת: "ובמה זה מתבטא **למעשה?**"

השיב: "להתפלל בכוונה **ולשמוע**. להרבות **דעת** – חכמה בינה דעת".

וסיים: "לשנה טובה תכתבו, יעלה מעלה מעלה, אכי"ר [אמן כן יהיה רצון]".

ז

"יש אישים שספריהם גדולים מאישיותם ויש שאישיותם גדולה מספריהם"

על המגע עם האישיות הגדולה-הזוהרת של מרן הרב זצ"ל, אמר הרב-הנזיר בראיון עם הסופר מר יצחק גולדשלג (הי"ו) [ז"ל]: "יש אישים שספריהם גדולים מאישיותם, ויש אישים שאישיותם גדולה מספריהם. הרב זצ"ל היה גדול בספריו וגדול בעצמו, באישיותו האדירה. לעומת ספריו – ראינו גדלות לאין שיעור של אישיות, ולעומת אישיותו – ראינו גדלות לאין שיעור בספריו. הוא היה איש קדוש וטהור, והעולם הזה על צרכיו, ממש נתרוקן מתוכו והיה כלא היה, כמו אצל כל צדיקי הדור. פעם אחת הטיף לי מוסר, שאני צריך להקפיד יותר על צורכי הגוף. ניצלתי הזדמנות זו ועניתי לו: "רבי, הוא נאה דורש ואינו נאה מקיים"... ("הצופה", ג' אלול, תש"ך).

מרהיב היה המחזה: "זית רענן יפה פרי תואר" (ירמיה יא, טז), והוא מתכופף ומסתופף בצילו של אילן גדול, בצילא דמהימנותא של אילן רב-פארות עמוק-השורשים ורחב-הענפים. בעל מחשבה עצמאית המשקיע עצמו כל-כולו בעולם-המחשבה של רבו, במכמני כתביו, והוא מצרף קו לקו, רעיון לרעיון, ובונה בניין מפואר, רב-קומות, מערכות וסדרים, פתחים ושערים. כל הרוצה להכיר את עבודתו של רבי דוד בעריכת אורות הקודש, ישים נא לבו לשמות הסדרים, לכותרות הפרקים, לצירופם ולסידורם, מה מוקדם ומה מאוחר, ואז יתגלה לפניו אמן מוצנע זה במלוא תפארתו. ואם יוסיף וידקדק בפיסוק, בחלוקת הפרקים לפיסקאות, בהדגשות שעל ידי פיזור האותיות, יזכה ויבחין בבהירות תפיסתו ורוח הבנתו, בראייתו-הקשבתו הבוחנת והמבקרת.

"אין סדר למשנה" – כמה פעמים הזכיר הרב בספריו את חסרונו, שאיננו בעל סדר (אגרות ראיה אגרת תרד, עי' לעיל עמ' 63). חסרון זה נבע ממעלתו הגדולה, שטף הרעיונות שלו גאה גאה, והוא התקשה מאוד להצטמצם במסגרת של סדר ידוע. דבר זה שבהלכה הצטיין בו באופן מפליא, כאשר יעיד ספרו "שבת הארץ" ותשובותיו הבהירות, הנה באגדה, בעולמו הרוחני המופשט, גדלו ה"אורות" מן ה"כלים", והזרמים זרמו-עברו על גדותיהם. מרן הרב זצ"ל לא היה יכול לצמצם דבריו, כאמור, ולקובעם בצורה מסודרת ומסוכמת. מחשבותיו זרמו בשטף רב, ובקושי הספיק העט לרוץ-אורח על גבי חלקת הנייר ולהדביק את הרעיון. הרב העדיף לכתוב בעיפרון, כיון שאין טיבולו בדיו וכתיבתו בהמשך אחד, וכרכים גדולים נכתבו בזרם גובר והולך על שפת ימה של יפו.

והנה בא ר' דוד הכהן ז"ל, צלל כאמודאי מובהק לתהומות ים-האורה, ליקט את האורות אחד לאחד וסידרם בסידור נפלא. מבואות ושערים התקין להם, והמאמרות חולקו לפרקים אשר ניקבו בשמות, והם מקושרים קשר הגיוני-פנימי. עולמו הרוחני של מרן הרב זצ"ל משתרע לפניך במלוא הדרו בסדר מופתי ובטעם עדין, ערוך ומשוכלל בבנייה נאה ומתוקנת. מתוך כתבי יד מרובים אוספו-לוקטו הדברים, אולם רוח אחת מפעמת בהם, רוח קדוש-ישראל אשר הגה ברוחו הגדולה ביום-תחייה.

לאחר הופעת "אורות הקודש", נפתח שער רחב לעוסקים במחקר המחשבה הישראלית בדורות האחרונים, וניתן להם לעמוד על התופעה המיוחדת בעומקה ובהיקפה – **מחשבת הרב**. לא עוד יאמרו האומרים: אין שיטה למשנת רבנו, רק שברי רעיונות ונצנוצי מחשבה. טעות זו נבעה, כאמור, מתוך שאין סדר למשנתו. ברם, משבא ר' דוד "תנא דבי **רב**" וסידר מתניתא-דבי-רב קמן, נתברר ונתחוור כי רק הרואים אפס-קצה המראה הגדול אינם מגיעים **לראיה** שלמה, לא כן המסתכלים **באורות-הקודש**, באספקלריא המאירה, הם זוכים לראות את השמש בגבורתה. זכינו לשלושה כרכים גדולים ומפוארים – אוצר בלום של מחשבה ישראלית חובקת זרועות-עולם, של הגות ושל שירה.

סח לי המשורר-ההוגה הגדול מר אורי-צבי גרינברג ז"ל: "בפרק אחד של 'אורות הקודש' יש יותר מחשבה מאשר בספרים שלמים של חכמי אומות-העולם!"

ח

רבי דוד ז"ל הרחיב פעם את הדיבור על משנתו של הרב, ואמר:

> כשאני לעצמי אני מרוצה מתפוצת ספרי הרב, משנתו ודעותיו, ובייחוד בקרב השכבות המשכילות העליונות. כמה פרופסורים אמרו לי שהם עוסקים בספרי הרב כמעט בכל יום. ולא רק פרופסורים וסופרים עוסקים בתורת הרב, אלא למרבה הפליאה נודע לי שישנם אפילו אנשי אמנות שקובעים עתים לתורת הרב. ואמנם זו היתה שאיפת הרב שתורתו תהא נפוצה וחודרת בקרב השדרות הרחבות בעם. הוא אמר לי פעם: "את אנשי 'מאה שערים' אינני צריך להחזיר בתשובה..."
>
> אף על פי כן אנו סבורים שעיקר המקום בשביל החדרת תורת הרב ושאיפותיו, הוא דווקא בין בני הישיבות והחוגים הקרובים לרוח הרב. בשנה האחרונה הקדשנו בחוג בני הישיבות תשומת לב מיוחדת למשנת הרב, וכשאני שומע צעירים מחוגי הישיבות מרצים הרצאות מסודרות על משנת הרב, אני נהנה הנאה רבה, שכן יש דברים שאינם נתפסים אלא כשישנה בחינה של "**והריחו** ביראת ה'". ביחוד ראוי לציין שבנו-יחידו של הרב, ראש ישיבת "מרכז הרב", הרב ר' צבי יהודה הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל], ממשיך בישיבה לחנך את תלמידיה ברוחו של הרב, ועשה בכך דבר גדול, והוא גם ממשיך בהוצאה לאור של כתבי הרב הגנוזים בכתב-יד בהלכה ואגדה, ויש לעודדו בעבודת הקודש. בשלושת הכרכים של "אורות הקודש"

שהוצאנו לאור, ובעזרת השם יבואו כרכים נוספים – נתנו את המקורות לשיטתו של הרב שקראנו לה "חכמת הקודש". יבואו סופרים ואנשי רוח, וימשיכו לסדר את הדברים לפי נושאים שונים ובצורות מגוונות. ברם, איתנה תקוותנו כי השפעת הרב ומשנתו בעם ישראל, וביחוד במדינת ישראל, תלך ותגדל ברבות הימים.

בודאי שיש משמעות מיוחדת למשנת הרב, לפתרון בעיות דורנו. זכורני שנכנסתי פעם לבקר את המקובל הירושלמי הנודע בעל 'לֶשם שבו ואחלמה',[ש] והיה אצלו אז גם המקובל הרב אהרן שלמה מהרי"ל ז"ל, מחבר הספר "טועמיה חיים זכו".[שו] כשנפרדתי מה"לשם" ביקשתיו לברכני **ברוחניות**. על כך השיב: 'מה זה רוחניות? גשמיות זו גם כן רוחניות'. ביציאתנו אמרתי להרב מהרי"ל ז"ל (שהיה תלמיד-חבר לבעל ה'לֶשֶם') שבשבילי אין חידוש בדברים ששמענו עכשיו, שהרי זהו היסוד של שיטת הרב זצ"ל – אחדות החול והקודש. כמדומני ששיטה זו יפה היא ביותר ואקטואלית ביותר לדורנו זה, דור תחיית המדינה הישראלית.

הרב זצ"ל היה מסביר עניין דור המדבר, שכידוע היה דור-דעה, ו'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים', מדוע לא רצו, אפוא, לעלות לארץ ישראל? הסיבה היא, משום שאישי דור המדבר, דעתם היתה נתונה לענינים עילאיים שמימיים, והם חשבו בלבם: לשם מה עליהם לעלות ארצה, כדי לחרוש ולזרוע, ולעסוק בעניינים ארציים, גשמיים?! זו היתה טעותם של אנשי דור המדבר, כי הם לא הבינו ולא תפשו שלחרוש ולזרוע בארץ-ישראל – זוהי עבודת הקודש.

בארץ-ישראל, גם הענינים הארציים עולים ומתקדשים והופכים לענינים שמימיים, ובניין הארץ זהו בניין הקודש. תורה זו של הרב היא כאוויר לנשימה, לדור הבניין והתקומה במדינת ישראל שקמה לתחייה.

ואף זאת: ב'אורות הקודש' כרך ג, יש פרק בשם 'העין העליונה' (עמ' שכו, דרך הקודש, חסידות, פרק יג), המיוסד על מקור בזוהר הקדוש. הרב זצ"ל מסביר שם, שיש להביט על הכל בעין יפה, בעינא עילאה (בניגוד לעינא תתאה), ושם נאמר: 'כשאנו מתבוננים על האגדה האומרת: מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, מבני בניו של המן למדו תורה בבני-ברק – אנו חודרים לעומק החסד, שאין לנו להסתף בזרם של שנאה גם על האויב היותר נורא. ומזה אנו דנים דין קל-וחומר לאותם שהם גורמים לנו צער בדעותיהם ועניניי הריסה שלהם, בשביל מטרות טובות לפי דעתם, וקל וחומר כשהמטרות הטובות הן יוצאות מן הכוח אל הפועל ועושות דברים טובים ומתוקנים. אף על פי שעם הטוב יש בו גם כן רע וקלקול, אין הרע מבטל את הטוב'.

אכן, מתוך השקפה עליונה זו, של הסתכלות בעין העליונה, נפתרו על ידי הרב זצ"ל הרבה בעיות שנראו קשות ומכאיבות, וגם מנהיגי דורנו צריכים ללכת בדרך זו, להתעלות ולהשקיף על כל הבעיות המתעוררות בעין העליונה, שלפי הסתכלות זו הכל נראה טוב, ואין שום רע כלל ועיקר.

ט

היתה זו מסירות-נפש מצד רבי דוד, חושב מעמיק ומקורי, שהקדיש מיטב שנותיו ליצירת רבו. אולם עמדה לו זכות מסירות זו, והוא זכה גם לפרסום חלק מיצירתו הוא – הופעת סִפרו הגדול "קול הנבואה", שבו מתגלה ההיקף הגדול של עיוניו המדויקים, וחלק מבניין הגותו המקורית. ודאי נזכה בשנים הקרובות לספרים נוספים מעושר יצירתו, אולם ספק אם הם יבטאו את מה שהרגישו אלה שהכירו את מחברם, או שלכל הפחות תפסו שאינם "מכירים" אותו...

הן כה כתב הגרי"ד סולובייצ'יק (שליט"א) ז"ל: "ישנם גדולים המסמלים את מידת **ההעלם**. כבוד-ד' צפון במעמקי הווייתם – – – כארון-הברית בימי קדם חבויה גדולתם לפני ולפנים – מתעטפים הם בענן, בסתום ובנעלם, פורשים הם מרשות הרבים ומתקפלים בפנימיותם, בתוך-תוכם". **רבי דוד הנזיר** היה אחד הגדולים האלה – חמדה גנוזה, אור גנוז ומוצנע.

*

נפלאת אַת, ירושלים,
בבתיך מלאי-דממה
כוכבי לבב יאירו.
דמות כהן נזיר אחיו,
מחוסן שתיקה, פיוט אין-ניב.
מבאר הרואה דלה דלה
- לדורות הקרין אורותיו!

(רי"ל ביאלר ז"ל)

*

בסיום המבוא ל"אורות הקודש" כתב רבי דוד:

"בר"ח אלול תרצ"ה, עשרים שנה לקבלת פני הרב, ביקרתיו לאחרונה. – – – והוא על ערש דווי. שמח ובכה, בצוותו שלא לכתוב עליו שום תארים. ובעוד יומיים, ג' אלול תרצ"ה, כבה אור-האורות, חשך העולם בעדנו. אמנם אור תורת קדשו יופיע ויאיר לעולם" (עמ' 24).

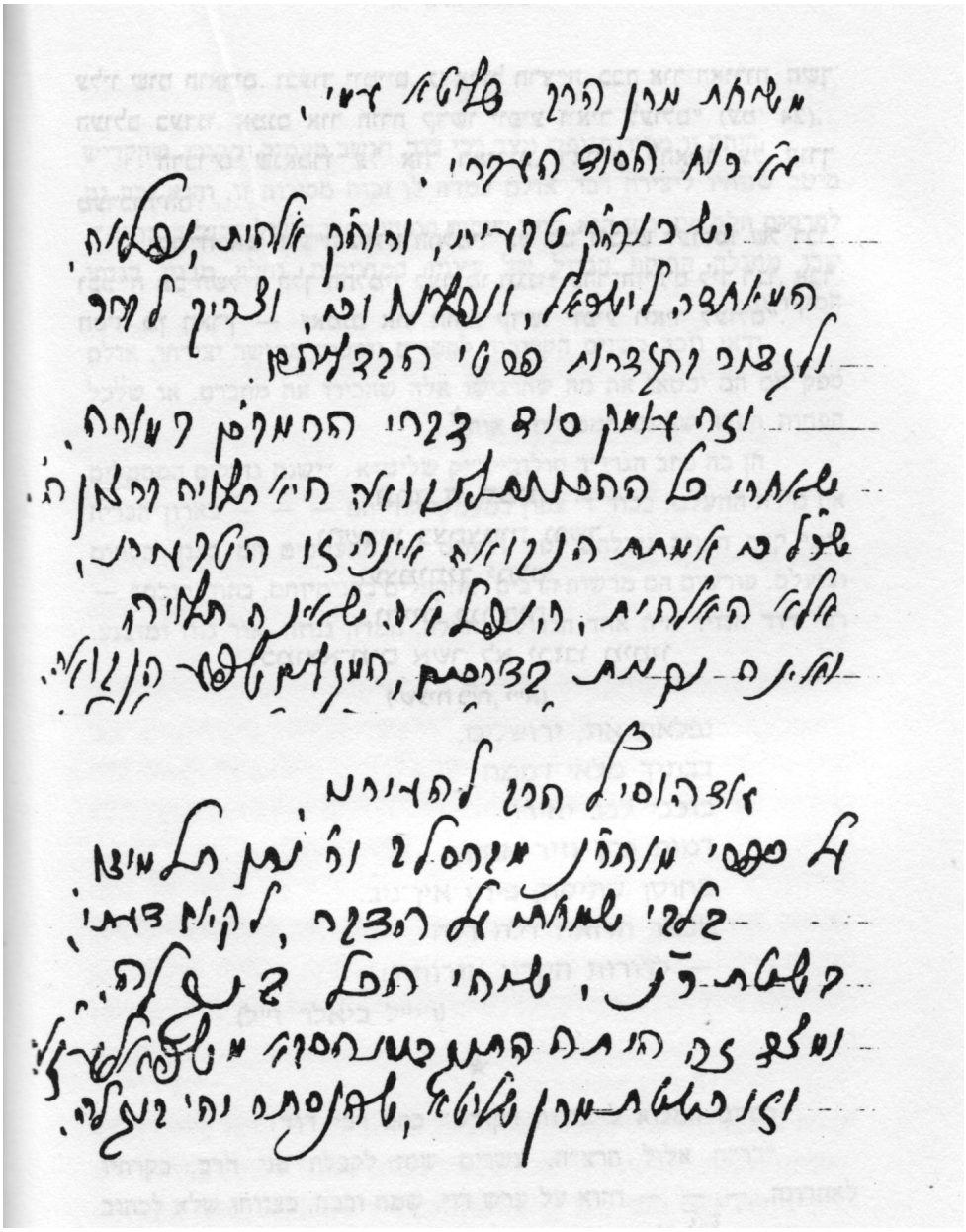
הדברים שנאמרו על אור האורות, ראויים להאמר על עורך מערכותיהם:

בכ״ח אב תרע״ה נפגש התלמיד עם רבו ונכבש לעולמו של רבו, **ובכ״ח אב** תשל״ב הלך התלמיד לעולמו ונגנז[113] בהר-הזיתים ליד רבו. אבד חסיד מן הארץ – ״אמנם אור תורת קדשו יופיע ויאיר לעולם״.

*

ונחך ד׳ תמיד
והשביע בצחצחות נפשך
ועצמותיך יחליץ,
והיית כגן-רוה
וכמוצא-מים אשר לא יכזבו מימיו
(ישעיה נח, יא)

113. ״סוד הכנסת ספר תורה להיכל – להעלים אורו בבית-גניזתו״ (תפלה למשה, דף רנב, ב).

כתי"ק של הרב-הנזיר ז"ל מתוך ספר הזכרונות "מגילת סתרים ג, יא
נדפס בליקוטי הראי"ה א פרק "מצחשבתו"עמ' 66-67

איש צדיק היה

הרב ר׳ אריה לוין ז״ל

״האנשים כולם נעשים יותר טובים בסתר–לבם, על ידי ההטבה העליונה של **אחד** מהם.

כמה עצובי–רוח יגונם נעשה נוח ומהול בנטפי–נוחם, על ידי התעוררות נחמת–אל שבנשמה אחת.

אפילו החיות הטורפות וכל היצורים המזיקים נעשים יותר נוחים, ארסם מתרכך מעט, על ידי ההכרעה הכללית של הנשמה המתענגת על ד׳״.

אורות הקודש ג, עמ׳ שיד
דרך הקודש, חסידות, פרק ד

איש החסד

אהבת-נפש אהב מרן הרב זצ״ל את הצדיק הירושלמי, הרב רבי אריה לוין ז״ל. שנים לפני שהרבים עמדו על המיוחד שבאישיותו של רבי אריה, כבר הבחינה בו הנשמה הכללית של הרב. העיניים הבהירות של הרואה הגדול ראו את האור כי טוב הוא, ראו את האור הצנוע העולה מטוב לבו, מענוות-נפשו ויקרת-רוחו של איש החסד, שכל כולו אהבת חסד בהצנע לכת של תום וטוהר.

״יש סגולה מיוחדת לכנסת ישראל – לגדל צדיקים״, כך כתב מרן הרב זצ״ל (אורות הקודש ב, עמ׳ ש, הקודש הכללי, פרק י). ואכן, דמותו של רבי אריה היתה בשביל הרב אחת ההוכחות המשכנעות ביותר כיצד מתגלה סגולה מופלאה זו, כיצד צומח ועולה בגנה של כנסת ישראל אילן רב-פארות, עץ פרי עבות, שפירות מעשיו משביעים רעבים, שצילו משובב נפשות ומביא שלוות-השקט לרבים, ואמת המים של זוך בוקעת ועולה מעמקי שורשיו, מרווה, מטהרת ומנביעה חיים.

מעיירה קטנה, מבית יהודי פשוט, צמחה ועלתה דמות דגולה, ודרך אהלי התורה וקרני הוד גדולי תורה, גדלה והתעמקה הדמות, ואורה הזדכך והצטלל.

״רבינו הגדול היה ארון ד׳״

ענוותו של רבי אריה הביאתו לאוהלי צדיקים. הוא אהב לחסות בצל אילנות גדולים, וללמוד מדבריהם ומעשיהם, בבחי׳ ״בצלו חמדתי וישבתי, ופריו מתוק לחכי״.

כשעלה ירושלימה בימי העלייה השנייה, דבק בהגאון ר׳ חיים ברלין ז״ל, בנו בכורו של הגאון הנצי״ב ז״ל מוולוז׳ין. בן-בית היה אצלו במשך שנים, וספג הרבה מאישיותו האצילה ותרומת-מידותיו. הגאון ר׳ חיים ברלין ז״ל סמך ידיו עליו בסמיכת-חכמים, וכתב עליו: ״אשר הוא אבן יקרה מיקירי ירושלים... ויהיה לאיש אשר רוח בו, ככל גדולי עמנו הנודעים לשם - - - הילוכו ביראת ד׳ טהורה ובענווה יתירה - - - ונחבא אל הכלים״.

אחרי מלחמת העולם, כשעלה מרן הרב זצ״ל ירושלימה, דבק רבי אריה באישיותו הזוהרת-הקורנת. קשור היה אליו בלב ונפש, ולא זזה ידו מתוך ידו.

דברים שבכתב מפי עטו של רבי אריה, שנה אחרי פטירתו של הרב, מגלים לנו כיצד נראתה לו דמותו העילאית, וכיצד העריץ את עוז-גאונותו וזיו-צדקתו:

מי יכול לספר בשבחו של רבינו הגדול, מי יכול לתאר את גאון עוזו וצדקתו. היה זה ארון-ה׳: ש״ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא, תוספתא, זוהר הקדוש, מדרשים, ספרי קבלה, ספרי מחקר – כל רז לא אניס ליה. תורת-אמת היתה בפיהו, בירורה של הלכה, ועוולה לא נמצאה בשפתיו.

שקידתו בתורה – לא היתה מִשָּׁלָה. לא פסק פומיה מגרסא, ולא הלך ארבע אמות בלי תורה.

תורתו נקנתה לו, בכל מ״ח הדברים שהתורה נקנית בהם.

רעיונותיו הקדושים שטפו ללא גבול, כמעיין המתגבר בלא מעצור.

רבינו לא שח שיחה בטלה מימיו. שיחות החולין שלו היו צריכות לימוד הרבה.

בדבריו מצאנו אוצרות של יראת שמיים, אהבת המקום ואהבת הבריות. ומידות טובות שמסר נפשו עליהן.

על רבינו יש לומר, שהוציא זיו התורה מנרתיקה, הן בפיו המפיק מרגליות, והן בעטו המהיר והמזהיר, וגם אלה אשר מקודם לא הבחינו בין אור לחושך, התחילו אף הם לראות את המאור הגדול שבתורה.

שקידתו העצומה בתורה לא הפריעה בעדו מלהשתתף כל ימיו בצערם של ישראל, והוא נתן נפשו עליהם במסירות-נפש ממש. כרועה נאמן השליך נפשו מנגד למען כל אחד מישראל.

במקום גדולתו של רבינו, שם אתה מוצא ענוותנותו. ענוותן גדול היה, מהסולחים באמת לאלה שהעציבו את רוחו הטהור. ושמעתי כמה פעמים מפיו הקדוש, שהיה מתפלל עליהם שלא יענשו, חלילה, בסיבתו. והיה משתדל בכל כוחו, להיטיב להם בעת הצורך, כאשר ראו עיני.

אהבתו לכל אחד מישראל היתה אהבה עזה, ללומדי תורה היתה אהבתו ממש בלי מצרים.

הוא נשא על שכמו את סבל האומה בעבר ובהווה, היה מיצר על גלותה וציפה והתפלל לגאולתה.

"הקדושה העליונה – מלאה אהבה וחסד"

כדוגמא לענוותו-סלחנותו ואהבת ישראל של הרב, סיפר רבי אריה את הסיפור דלקמן:

"בתו של אחד מראשי 'נטורי קרתא' – שפגע לא פעם בכבודו של הרב – חלתה במחלה קשה, והרופאים יעצו לנסוע אתה לחו"ל, אל אחד המומחים הגדולים. אולם רבים החולים שהיו פונים אל רופא מפורסם זה, ואף התשלום הנדרש היה גבוה ביותר, וכאן היתה דרושה דחיפות בזמן בקבלת החולה, וגם הנחה גדולה בכסף. והנה נודע לאבי החולה, כי אותו פרופסור הוא ממעריצי הרב, ואם יקבל מכתב המלצה מהרב, גם יקדים את הטיפול בבתו החולה, וגם יסתפק בתשלום נמוך יותר. הנ"ל לא העז לבוא בעצמו אל הרב, בידעו יפה כמה חטא נגדו, ובצר לו ביקש שאהיה למליץ-יושר, ואבקש מהרב לעשות למען הצלת בתו החולה.

כשבאתי אל הרב, נענה לי הרב מיד. ולא רק שהזדרז לכתוב את המכתב הנדרש בדחיפות (כדברי חז"ל [בבא-מציעא לב, ב]: 'מצוה בשונא – כדי לכוף את יצרו'), אלא שבאותו מכתב הפליג בשבחו של אבי החולה.

יצאתי מבית הרב ולבי שמח על שזכיתי להיות שותף למצוה של הצלת נפש מישראל, והנה אני שומע שקוראים לי מן הבית. כשחזרתי אל בית הרב, נאמר לי שהרב הוא הקורא אותי. נכנסתי שוב לחדרו הקטן, והנה הרב מושיט לי עוד מכתב, ומוסיף ואומר: 'הלא הנסיעה לחו"ל עולה הרבה כסף, והנה נזכרתי בחברת ספנות המתחשבת בהמלצותי, ומעניקה הנחה גדולה לנזקקים. הא לך איפוא מכתב נוסף עבור אותה חברה'..."

שמחת רבי אריה היתה כפולה ומשולשת: לא רק שזכה להיות שותף לדבר-מצוה, אלא גם על שזכה **לראות** את הרב בגדולתו המוסרית, וגם על שזכה להראות גדולה זאת לאלה שאורו של הרב לא נגה עליהם.

סיפור המעשה דלעיל, המחיש בצורה נהדרת את דברי מרן הרב זצ"ל, אשר כתב ברום רוחו וחום לבבו:

> הקדושה העליונה מלאה אהבה, חסד וסבלנות, מרוב יפעת שלמותה. השנאה, הדין והקפדנות, הנם תוצאות של שכחת–ד' ודעיכת אור–הקודש. כל מה שדרישת ד', מתגברת ביותר בלבו של אדם – אהבת כל הבריות כולן מתרתבת בקרבו.
>
> אורות הקודש ג, עמ' שיז, דרך הקודש, חסידות פרק ו

והרי לנו דוגמא נוספת שנמסרה לנו מפי הרב מנחם-יהודה אושפיזאי (שליט״א) [ז״ל]:

אחד המתנגדים-הרודפים, נהיה זקוק מאוד למכתב המלצה לחו״ל, ולא העיז לבוא ביום מפחד היודעים מעשיו. אכן ידע טוב-לבו של הרב והיותו מעביר על מידותיו, ובשעה 12 בלילה, כשהרב נמצא לבדו בחדרו ואנשי הבית כולם ישנים, בא ושטח בקשתו לפני הרב. הרב, כדרכו בקודש, למרות שידע יפה מה טיבו של המבקש, מילא מיד בקשתו וכתב לו את המכתב הנדרש.

והנה נכנסו לבית שני בחורים, מהשקדנים בישיבה, ונתקלו באיש בצאתו. הם הבינו מיד את הנעשה, ונסערו מאוד על החוצפה הזאת. הם לא יכלו להבליג, וברוב קנאתם לכבודו של הרב, נכנסו לחדרו ושאלו: היתכן? תשובת הרב היתה: ״כשאדם נתון במצוקה והוא בא לבקש ממני טובה – הכל מתבטל!״ (עי׳ עוד לקמן עמ׳ 362).

> עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים ובין באיכותו של הטוב, זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמת כנסת–ישראל, זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה.
>
> אורות ישראל פרק א, ד, אמ׳ קלט

כיוצא בזה סיפר ר׳ אריה עצמו: נזדמנתי לבית הרב אחרי שהוא כתב מכתב המלצה עבור אחד ממתנגדיו התוקפניים ביותר, ואמר לי הרב: ״אילו לא עשה לי צרות כאלה, לא הייתי כותב עבורו מכתב כה נלהב״... (ע״ע ר׳ אריה היה אומר, ב, ט).

מהקנאים החריפים המתנגדים להרב היה גם ר׳ ברל סמניצר (בנו של הרב משה סמניצר ז״ל, ממקורביו של הגר״ש סלנט ז״ל).[עש] הרב שידע על מצבו הכלכלי הקשה, הי׳ שולח לו בצינעא תמיכה קבועה מדי חודש בחודשו. כשיצא הרב לביקורו בארה״ב, שלח את התמיכה משם לידי הרב שמואל אהרן וובר (שזורי) ז״ל, ובידעו כי הרש״א יתקשה מאד למלא את השליחות, הוסיף במכתב והדגיש שהוא **פוקד** עליו לעשות זאת.[114] פ

סח רבי אריה ז״ל:

באחת השיחות הצדיק הרב על עצמו את הדין, ואמר שהעובדה שהוא סובל מרדיפות, זה ״מידה כנגד מידה״, כיון שבצעירותו היה בבחינת **רודף**: בלמדו בישיבת וולוז׳ין, שמע פעם דיבור חמור של אפיקורסות מפי אחד הבחורים, וראה נזק קשה לישיבה אם בחור זה ימשיך ללמוד בה. במר-רוחו עמד ומסר את הדברים לראש הישיבה, לנצי״ב זצ״ל, והוא החליט לסלק מיד את הבחור מן הישיבה.[115]

---

114. ״להזהר מאוד ממחלוקת – – – וכל שכן במחלוקת רבים, ויכניע עצמו נגד החולקים עליו ויבקש שלום מהם – – – ואף בלב יזהר מאוד מלשנוא אותם, ויזהר שלא לדבר לשון הרע עליהם, ולא יריע להם בשום דבר, ואדרבה יעשה טובה להם ככל מה שיוכל״. (״מרגניתא טבא״, הנהגות הגה״צ ר׳ יהונתן מוואהלין ז״ל).
115. לכאורה, נקיפת-לב זו של הרב תמוהה היא, והרי סוף מעשה מוכיח שכהוגן עשה, ודעתו

*

הבן יקיר לי, הרב אברהם-יצחק ז״ל, שאל את ר׳ אריה זצ״ל: מה היתה הנקודה המיוחדת שבאופיו של הרב זצ״ל? הוא השיב מיד ואמר: שבירת המידות! והוא הוסיף שהרב היה קנאי מאוד לדעותיו, ועל כל דבר שראה אותו כעיקרי, כחיוני, עמד בתקיפות רבה ללא פשרות. אלא שהוא עבד רבות על עצמו,[116] על מידותיו, והיה לו כוח עצום להיות ״מעביר על מידותיו״, ולהיות נוח לבריות. הוא עקר מלבו כל צד של שנאה כלפי מתנגדיו הקשים ביותר, והיה מוכן להיות טוב ומטיב להם בכל לבו ובכל נפשו.

כשעלה הרב ראובן מרגליות ז״ל ארצה, ביקר אצל מרן הרב זצ״ל, ואח״כ הלך וביקר אצל רבי אריה. שאל האורח-העולה את איש-ירושלים הותיק: מה טיב גדולתו של הרב? השיב ר׳ אריה ברוב ענוותו ואמר: מי אני שאוכל לשפוט ולהעריך גדולת הרב, אולם זאת יכול אני לומר, קטנות לא ראיתי אצלו אף פעם! (״איך האב קיינמאהל קיין קטנות בַּיי אים ניט גיזעהען״!)

רבי אריה היה משחר פני הרב בראשי-החדשים. וכמה נעים היה לראות כיצד רבי אריה תולה את עיניו הטובות בפני הרב, וכאילו סופג הוא את זיו פניו לתוך תוכו, אוגר קרני הודו ומניחן בבית גנזי-נפשו.

וסיפר אותו צדיק: פעם אחת חלמתי חלום קשה ומכאיב בליל ראש חודש, ורציתי לעשות מיד תענית חלום (עי׳ או״ח סי׳ תיח סעי׳ ה), אלא שהתלבטתי בדבר, והחלטתי לשאול את הרב. כשבאתי לפניו ומסרתי לו הדברים, הרגיע אותי ושם ידי-קודשו על ראשי וברכני בברכת-כהנים (עי׳ ברכות נה, ב). בצאתי מחדרו, נפלו המשקפיים שלי ונשברו לרסיסים, והנה יצא הרב מחדרו לראות מה שקרה, ומיד קרא עלי את המקרא ״הפח נשבר – ואנחנו נמלטנו״, והוסיף: ״לך אכול בשמחה לחמך״, וסעודת ראש-חודש תסעד בלב טוב.

כיונה לדעת ראש הישיבה הגאון הנצי״ב ז״ל, שאף הוא הכריע שאין מקום לבחור זה בישיבה. אולם נראה שמלבד דקות הרגשתו של הרב, מקורה של ההאשמה העצמית של הרב היא בהסברת ר׳ יהודה הלוי בספר ״הכוזרי״, שגם אם כוונת אהרן הכהן – בסיועו למעשה העגל – היתה רצויה, בכל זאת שימש גורם להגדלת החטא, בזה שמקודם היה החטא בכוח, סמוי מן העין, והוא סייע להוציאו לפועל ולפרסמו: ״אבל התנצלות הגדולים שסייעו בעשותו [של העגל] היה, בעבור שיראה המַמֶּרֶה מהמאמין, כדי להרוג המַמֶּרֶה העובד אותו, ונחשב להם לעוון מפני שהוציאו המרי מן **הכוח** והמצפון אל גבול המעשה״ (כוזרי, מאמר ראשון, אות צז).

ולפי זה – חשב הרב – כי אילו היה מעלים את הדבר, הרי עצם ההתעלמות היתה ממעטת את הנזק, וממילא לא היה מקום אז לצורך לסלק את החוטא, מה שאין כן כשהדבר נתגלה, הרי אפשר שתוספת זו של גילוי המעשה היא שהכריעה והיא שגרמה לסילוקו של הבחור, וזאת ראה הרב כמעשה רדיפה שנענש על כך.

116. עי׳ העמק דבר ריש פר׳ נח ד״ה ״את האלקים״.

*

נכדו של רבי אריה, הרב מרדכי יודלביץ ז"ל, כתב אלי:

"סיפר לי הרב ר' ישעיה חעשין ז"ל,[117] שפעם היתה הסבתא שלי – מרת חנה ע"ה – חולה מסוכנת, וממש קרובה ליציאת-נשמתה, ואז שלח אותו הסבא אל הרב לשאול מה לעשות. כשבא אל הרב מצאו לומד 'שולחן-ערוך' (כי היה להרב שיעור קבוע של לימוד 'שולחן-ערוך' בכל יום, ועל שיעור זה שמר שלא לוותר עליו, ואפילו שלא להפסיק בו באמצע). כשהתקרב אליו ר' ישעיה, שידע כי מצבה של הסבתא הוא מסוכן, אמר מיד: 'פיקוח-נפש! פיקוח-נפש לאשתו של ר' אריה!'

כשנפנה הרב להקשיב, אמר לו ר' ישעיה שהיא חולה מסוכנת, ואז הפטיר הרב בקצרה: 'כצפרים עפות כן יגן ד' צבאות – יוסיפו לה שם **צפורה**!'[118] מיד חזר ר' ישעיה עם תשובתו של הרב, עשו כדבריו ובא שינוי במצב החולה, ובע"ה יצאה מכלל סכנה והבריאה והאריכה ימים (נפ' בכ"ו אדר תשי"ב)".

*

ומספר רבי אריה: באחד מביקורי בערב שבת בבית מושב הזקנים, ניגש אלי אחד הזקנים ואמר לי ששמורות אצלו רצועות תפילין מתעשיית רבי נתנאל הסופר ז"ל – הסופר הירושלמי המובהק שרצועותיו היו ההדורות ביותר – והוא החליט למוסרן לי, שתהיינה שמורות בידי לעת הצורך. הודיתי לו מאוד על מתנה יקרה זו, וראיתי זאת כפיקדון עבור מי שראוי לכך.

ביום הראשון שלאחר אותו יום שישי, הייתי זקוק לעזרתו של הרב לרגל איזה עניין, והנה באתי ומצאתיו מצטער. מה קרה? – רצועת תפילין אחת נקרעה אצלו – רצועה הדורה ממעשי ר' נתנאל הסופר ז"ל – והוא עדיין אינו יודע כיצד ישיג רצועה אחרת בהידור כזה. סחתי מיד להרב שרצועה כזאת, הגיעה לידי ביום שישי האחרון, ואני רואה כי מן השמים זימנו לי את הזכות הזאת במועדה.

"אף מילה אחת בשבחי, ואף מילה אחת בגנות אחרים!"...

אחד מגדולי התורה מחו"ל שאל את הרב, מדוע הוא מחבב כל כך את רבי אריה ומה המיוחד שבו?

השיב הרב: "עשרים שנה שאני מכיר את רבי אריה מקרוב, והוא יוצא ונכנס בביתי – ובמשך כל השנים לא שמעתי מפיו אף מילה אחת בשבחי, ואף מילה אחת בגנותם של

---

117. עי' עליו בסוף ספרו "דברי ישעיהו", ירושלים תשט"ז, רשומות וזכרונות עמ' טו-טז.

118. "כצפרים עפות" וגו' – זהו פסוק בישעיהו (לא, ה), ואפשר שנצנץ במוחו הטהור של הרב לשון הפייטן בשחרית של ראש השנה: "יחלצנו מתחלואי תוצאות, כצפרים עפות, כן יגן ד' צבא-ות".

אחרים... תמיד בא אלי רבי אריה לבקש טובות בשביל אחרים, ואף פעם לא ביקש ממני טובה לעצמו...״

ופעם בעת-רצון, כשסיפרו לרב על איזה מעשה מיוחד ממעשי החסד המופלאים של רבי אריה, עמד הרב ואמר: ״אילו היו בדורנו שלושה יהודים כמו רבי אריה – היה המשיח בא״...

רבי אריה גומל חסד בגופו – וכאן שורש נשמתו...

כששלטונות המנדט הבריטי פנו אל הרבנות הראשית בדבר מינוי רב שיבקר בקביעות בשבתות בבית-הסוהר, ויעניק טיפול דתי-רוחני וסעד מוסרי לאסירים, היתה זו הצעה

מאוד רצויה, אולם לגמרי לא קלה. קשה היה למצוא רב, שמדי שבת בשבתו יבוא "להתפלל עם העבריינים", שכן ברור שמעשה זה אינו מוסיף "עונג" לשבת, ואינו נוח כלל למשפחה.

והנה העלה מרן הרב זצ"ל רעיון: עלינו לפנות אל רבי אריה לוין, ולבקש ממנו שיקבל עליו את הדבר. ואמנם רבי אריה נענה וקיבל את התפקיד הבלתי-נעים, שלא על מנת לקבל פרס.

כששאלו את הרב מה ראה להמליץ על רבי אריה ולהטיל עליו משימה קשה זו, והרי רובם של האסירים ודאי חוטאים ופושעים הם? השיב הרב ואמר: "היא הנותנת, בשביל לטפל ברוך ובסבלנות בחוטאים ופושעים, צריך מידה גדולה של רוחב-לב, של אורך-רוח, של אהבת-חסד, ולזה מתאים דווקא רבי אריה, הואיל והוא גומל-חסד בגופו, וכאן שורש נשמתו וסוד תיקונו בעולמנו".

מידת החסד של רבי אריה, שהתבטאה ביחסו החם גם לרחוקים, קיבלה עידוד רב מהגותו ומדרכו של הרב. הוא היה אוהב לחזור על אימרתו של הרב שאמר: "מוטב שיענישו אותי על אהבת-חינם משיענישוני ח"ו על שנאת-חינם".

> הצדיקים המטים כלפי–חסד, האוהבים לצדק את הבריות, דבקים במידתו של אברהם אבינו – – – האהבה שבלבם היא רבת כח ועוצמה, עד שיש בכוחה לחמם נשמות רבות, ולהכניס אש–קודש של אהבת–ישראל במעמקי לבבם ונשמתם, בשיעור גדול ועצום, המביא לידי מעשים.
>
> אורות הקודש ג, עמ' שמט, דרך הקודש, צפיית הישועה פרק לב

ואמנם, רבי אריה העלה את המשימה למעלה רמה, נאדרת בקודש, מעלה שהיה בה גילוי נעלה של קידוש-השם לעיני יהודים, אנגלים וערבים גם יחד.

ובשנים הבאות, אחרי פטירתו של הרב, בתקופות המרי, בימי מאסר אנשי ההגנה ואנשי המחתרות – אצ"ל ולח"י – ובעיקר בימי הגרדומים והנידונים למוות, הפכה משימתו-שליחותו של רבי אריה, לשליחות אנושית-יהודית-לאומית ממדרגה ראשונה.

זכות גדולה נתגלגלה על ידי מר שמחה רז (רקובר) הי"ו, שזיכה את כלל-ישראל בספרו המצויין "איש צדיק היה" (ירושלים תשל"ג) ובו כינס את פרטי מעשי החסד המופלאים של רבי אריה, למען ידעו דורותינו צדיק-מה-פעל בטוהר לבו ובמסירות נפשו.

*

"כל המלמד סנגוריא על ישראל – הקב"ה מרוממו בעולם"
פסיקתא דרב כהנא פ' לב, וזאת הברכה

לפני שנים נלוויתי אל הרב ר' אריה לוין מנוחתו-עדן, בצאתו מניחום אבלים אצל משפחה (שלא נמנה כלל על מיודעיה), שהרי כדרכו רודף צדקה וחסד היה האיש המופלא הזה. שוחחנו על עניני דיומא, ולפני שנפרדנו לדרכנו ביקשתי ממנו רשות

להביא לפניו שאלה: כתוב בתהלים (צה, יא) "ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב המה, והם לא ידעו דרכי" – האם אנשי דור המדבר שוגגין היו או מזידין היו?

השיב הרב: שוגגין היו. ארבעים שנה הן אמנם תקופה ארוכה, ובמצרים ראו בה אותות וגבורות ד', ששום דור לא זכה לשכמותן. אך חינוכו של עם אינו קל, וחינוכו של עמנו נמשך מאז ועד עתה. צאן ישראל בחלקם תועים גם היום, אינם יודעים את דרכי ד', ומגששים באפלה, אבל שוגגים הם.

הפסוק ממשיך: "אשר נשבעתי באפי" ועל זה באים דברי רבי יהושע בגמרא חגיגה (י, א): "באפי נשבעתי, וחזרתי בי". שבועה בחרון אף, הרי היא בטלה. לכן אנחנו מסיימים את המזמור בליל-שבת ברינה של שמחה דווקא, כי יש כאן ניחום "אם יבואון אל **מנוחתי**" (ולא מנוחתם), לאמור: "עמכם אנכי בצרה" – כביכול הקב"ה גם הוא לא הגיע אל המנוחה, כשם שדור המדבר לא זכה להגיע אל מנוחתו. וכשם שעתיד דור המדבר להגיע אל המנוחה (עי' סנהדרין קי, ב), כך עתידים כל תועי-לבב להגיע אל המנוחה ואל הנחלה.

ר' שמשון נשר, טורי ישורון

"איני יודע איזה תארי-כבוד יספיקו לתאר את רבי אריה"

נתקיים ברבי אריה מקרא שכתוב: "כל היום חונן ומלווה – וזרעו לברכה" (תהלים לז, כו), הואיל ואת כל יומו חנן ונתן לכל דצריך, זכה מן השמים שזרעו יהיה לברכה.

דור ישרים מבורך העמיד רבי אריה. וכולם אהובים וכולם ברורים, בנים – רבנים ובנות אצילות נשואות לחתנים רבנים, ועל כולם – זיכה הקב"ה את ר' אריה בבן גדול במידות, הרב חיים יעקב לוין (שליט"א) [ז"ל] רבה של פרדס-חנה, שכבר בצעירותו נתפרסם לשבח באוהלי התורה. הוא שימש גדולי ראשי הישיבות, את הגאון רא"ז מלצר ז"ל בישיבת "עץ חיים" הירושלמית הוותיקה (המעניק לתלמידו זה את התואר "עילוי עצום"), ואת הגאון רבי ברוך-בער לייבוביץ ז"ל בישיבת קמניץ בחו"ל (הכותב על התלמיד שהגיע אליו מירושלים עיר-הקודש: "עמקן, בעל שכל ישר ונפלא").

ספרו הראשון "חיל המקדש" על סוגיות עבודת בית המקדש שבסדר קדשים, נדפס בירושלים תרצ"ז, אולם הסכמת הרב לחידושיו המבריקים והישרים, נכתבה כבר בח"י אלול תרצ"ד.

וזו לשון הרב:

> הנני בזה בכל לשון של חיבה, להודיע באהבה רבה, את פאר מעלת האי צורבא דרבנן, דחזינא לרישיה בין עמודי התורה, אשר הרבה מקנתו ברוב–חכמה–ודעת, הוא ידיד וחביבי, צמוד בלבבי, החתן הנעלה, הרב הגאון החריף ובקי, סיני עוקר הרים, אוצר נחמד מו"ה חיים יעקב לוין שליט"א, אשר ידעתיו מנעוריו לאחד מיקירי ובחירי תופשי תורתנו הקדושה, בעיר–עז–לנו ירושלים עיה"ק ת"ו.

> תכנתי את רוחו הטהור, המלא יראת ד', ואת נפשו העדינה המלאה חמדת מידות טובות ויקרות. בטוב כשרונו ויגיעתו הגדולה בשקידת תוה"ק, עלה ונתעלה במעלות רוממות, ומחדש בטובו חידושים יקרים ומסולאים בפז, על משקל הצדק והיושר נשקלים, מלאים הם חריפות ובקיאות, וראויים הם לעלות על שולחן מלכי–רבנן גדולי הדור (הסכמות הראי"ה סי' צא).

והנה סיפר חתנו של הרב, הרב נתן רענן ז"ל: כשראיתי את דברי ההסכמה, הכתובים בכל כך הרבה חום נפשי, עמדתי תמה על ששמו של האב הדגול, של רבי אריה, אינו נזכר בה כלל, והרשיתי לעצמי לגשת אל הרב ולשאול אותו לפשר הדבר.

הרב השיב לי ואמר: "לא הזכרתי שם את ר' אריה, כיוון שפשוט איני יודע איך לכנותו, ואיזה תארי-כבוד יספיקו בכדי לתאר אותו כראוי לו"...

*

זמן קצר אחרי מלחמת ששת הימים, כשזכינו בעזרת ד' הבוחר בציון לשחרור ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו (כ"ח אייר, ה'תשכ"ז), זכיתי בשעת בוקר מוקדמת לפגישה נרגשת על יד הכותל המערבי, עם איש החסד המופלא הזה הדורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו, רבי אריה לוין ז"ל, אחד-מיוחד מהמצפים לישועה.

כשהצבעתי על הכותל ואמרתי: "אם הקב"ה הואיל להעניק לנו מתנה כזאת אעפ"י שאין אנו זכאים – הרי יכול הוא לתת יותר ויותר!" הגיב רבי אריה בנועם-לחשו ואמר: "אין

הרב הצדיק רבי אריה לוין ז"ל עם המחבר אצל הכותל המערבי. צילם: ר' יעקב דוד פרלין הי"ו

להתבטא כך! רק **יחיד** רשאי לומר על עצמו שאינו זכאי, אבל כשמדובר על **הכלל** – עלינו לדעת שאין אנו יודעים להעריך כלל את **זכויותיו של כלל-ישראל**״.[פא]

באותה פגישה עם רבי אריה, כשהלבבות היו נרגשים מעוצם החוויה של שובנו לירושלים העתיקה ולכותל המערבי, הוסיף רבי אריה ואמר לי: ״עלינו להתפלל ולבקש שלא יהא לבנו גס בשריד-מקדשנו, ושאותה חוויה שהיתה בלבנו אז, כשהיינו מגיעים אל הכותל בימים ההם מתוך הרגשת חרדה, תמשיך להתקיים גם עתה, כשאנו באים אליו בששון ושמחה״.

כשעליתי ירושלימה לבקר את רבי אריה ב״הדסה״ ביום ה׳ ניסן תשכ״ט (ארבעה ימים לפני פטירתו), מצאתיו ישן מתוך חולשה מרובה. כשהתעורר והתקרבתי אל מיטתו, התאמץ והושיט לי ידו – היד החמה של רבי אריה! – שאל לשלומי והוסיף: ״הלא באחרונה נפגשנו על יד הכותל המערבי!״...

חווית הפגישה על יד הכותל היתה כה עמוקה אצלו, שהוא זכר אותה יפה, אף על פי שבגיל זה ובמצב תשישות זה, זכר מעשים מיטשטש מהר מאוד.

*

מכתב ברכה למתכנסים בעצרת זכרון לשמו ולכבודו

צבי יהודה הכהן קוק
ירושלים עיקות״ו

ב״ה, ל״ב בעומר ה׳תשל״ב

למעלת כבוד המתכנסים לשעת קדש זכרו המבורך ושם תפארתו הנפלא של הרה״צ הנשגב והנאדר מאד, פאר עיר ד׳ וחסן נצחו, ר׳ **אריה לוין** נבג״מ.

כולי בהִתעַנְוֻתי להיות אתכם בשעה רוממה זו, ובהתחזקותכם והתאמצותכם בשפע אור דמותו העילאית של איש תורת החסד, מסירות הנפש והרוח הנאמנה, וכל שיעור הקומה במלוא קידוש השם.

הוסיפו ושכללו נא כל נעם תקף ותמימות עז, ממקור הארת דבר ד׳ אלהי ישראל ונצח קדשו, בהמשך זכותו של האי גברא רבא ויקירא כרפב״י [כרבי פנחס בן יאיר] בשעתו, והקרנת אישיותו בשלשלת דורותינו לתקומת עם ד׳ ונחלתו.

בכל אמתת היקר
וצפיית הישועה השלימה
צבי יהודה הכהן קוק

*

בשנות לימודיו של בני היקר הרב **אברהם-יצחק** ז״ל בישיבת חברון בירושלים [תשכ״ו-תשכ״ז], ביקר כמה פעמים אצל רבי אריה והשתדל ללמוד ממנו אורחות חיים. בשנת תשמ״ה, בתקופת מחלתו הקשה, התאושש והתחזק, ובין ניתוח לניתוח מסר לדפוס את

הדברים דלקמן "על מנת לזכות את הרבים", והרי לנו בזה המאמר התמציתי שפורסם בקובץ "שנה בשנה" (תשמ"ו, עמ' 270-268).

אברהם יצחק נריה

על הקשר וההתאמה בין איש לאשתו

שיחת הכנה לנישואין של הצדיק רבי אריה לוין זצ"ל

בקיץ שנת תשכ"ז, בעת היותי חתן צעיר בין אירוסין לנישואין, נכנסתי ל"אבי האסירים" הרב הצדיק ר' אריה לוין זצ"ל. הוא, כדרכו בקודש, קיבל פני בסבר פנים יפות ואילפני בינה. מיד אחר השיחה רשמתי לעצמי את תוכנה, ועתה החלטתי שמן הראוי להדפיס חמדה גנוזה זו על מנת לזכות את הרבים. הדברים נראו כמונולוג ארוך שלו, אף שבפועל היתה זו שיחה רצופה שאלות ותשובות. יהיו דברי תורה אלו בשמו לעילוי נשמתו הטהורה. ויהיה למליץ יושר ושפתיו דובבות בקבר.

בראשית דבריו ציטט לי איגרת של מרן בעל "החזון איש" זצ"ל לאברך צעיר אחר חתונתו, וזו לשון האיגרת:

"נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" [דברים, כד, ה]. כיצד משמחה? טבע שלה להתענג על חנה בעיניו כי אליו עיניה נשואות, אם כן עליו להשתדל להראות לה אהבה וקירוב בריבוי שיחה וריצוי. ומה שאמרו "אל תרבה שיחה עם האשה" באין צריך לריצוי מדובר, ולא בשנה ראשונה שצריך השתדלות והתאחדות, אשר זה כוונת היצירה "והיו לבשר אחד", ואמרו "איש ואשה שכינה שרויה ביניהם". לפעמים ההתייחסות בכבוד ובדרך ארץ מראה חסרון הקירוב. וצריך להתאמץ להתנהג באופן יותר מקורב וכיחס יד ימין לשמאל, שאינו [דבר] חוצי אלא עצמי. אין לדבר רק בלשון נוכח. [גם] להודיעה יציאתו לאן הולך, ובשובו מה עשה וכיוצא בהם בדברים ערבים ובדברי חיזוק לשמח לבה. ועל זה צריך לבקש רחמים מהשי"ת כמו שכתוב "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך" – אי"ש [אברהם ישעיהו קרליץ].

והוסיף ר' אריה ואמר: אדם צריך להתייחס לאשתו כאילו היא חלק ממנו ממש, כפי שהוא מרגיש את ידו או רגלו כך ירגיש אותה, ובדידו הוה עובדה אמר, שאשתו המנוחה לא הרגישה טוב וסבלה מכאובים, ובאתי לד"ר קוק [בן אחיו של מרן הרב קוק זצ"ל] ואמרתי לו "אשתי כואבת לי". ד"ר קוק התפעל מאוד מניסוח זה וסיפר זאת אף לרופאים אחרים. (בשולי הדברים אעיר שמצורת הסיפור והתיאור היה נראה שעד עתה אינו תופש מה המיוחד בצורת דיבור זו, וממה התפעל ד"ר קוק – א.י.נ.).

כתיב "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה" (בראשית ב, ז). ומבאר רש"י שלקח עפר מכל העולם כדי שתקלטנו האדמה בכל מקום בו יקבר. והנצי"ב מסביר שיוכל להתאקלם בתחומי האקלים השונים שעל פני כדור הארץ. ויש לשאול מדוע אם כך לא נבראה אף אשה מעפר אלא נלקחה מצלע האדם?

ועוד כתיב: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד). ומדוע אדם עוזב את הוריו אשר גדלוהו עד עתה ומתקשר לאשה שעד כה טרם הכירה כלל?

ועוד יש להבין: נאמר בפסוק "...לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" (שם ב, יח). והפסוק בפשוטו תמוה, הלא כל החיות נבראו בשני מינים זכר ונקבה לצורך קיום המין, וכן האדם צריך לדאוג לקיום המין האנושי, ומה החידוש בכך ש"לא טוב היות האדם לבדו"?

שאלות אלו ניתן לבאר על פי הסבר הראב"ד בספרו "בעלי הנפש" והובאו דבריו בהקדמת הטור ל"אבן העזר". הראב"ד מבאר שאמנם אצל החיות תפקיד הנקבה הוא לדאוג לקיום המין ותו לא. כרגיל, הקשר שבין הזכר והנקבה הוא מקרי, ואינו קבוע. לא כן ביחס לאדם, אצלו נאמר "או חברותא או מיתותא".

אדם, הוסיף ר' אריה בעקבות הראב"ד, זקוק לאדם נוסף עימו יחלוק את חוויותיו, ישמח בשמחותיו, ידאג את דאגותיו. דאגה בלב איש ישיחנה לאחר. סיפוק בשמחה, ולהבדיל שחרור מאבל, הם קלים בתוך חברה, וקשים מאד ליחיד. על כן בגלל מעלתו הרוחנית המין האנושי צריך שותפות. אדם נושא אשה ומתקשר עמה לחלוטין, וביניהם צריכה לשרור התאמה מלאה. וזו הכוונה העמוקה יותר ב"לא טוב היות האדם לבדו".

בהתאם למבואר מובן מדוע נבראה האשה מצלע האדם ולא מהאדמה. למען יצירת הקשר וההתאמה, האשה צריכה להיות כאבר מגופו ולא כגוש עפר מלוקט...

ומה שנאמר בפסוק "והיו לבשר אחד" אינו רק כביאור רש"י שם, אלא הכוונה היא גם לצורת החיים המשותפת, שניהם כשני חלקים שונים של גוף אחד! וברור ומובן מדוע על האדם לעזוב את הוריו לצורך ה"בנין עדי עד" שלו עם רעייתו.

ועל כן מ' יום קודם יצירת הוולד מכריזים בשמים "בת פלוני לפלוני", הואיל ויש להכין את הוולד בצורה ובאופי שיתאימו לצורתו ואופיו של בן הזוג.

לפני כמה מאות שנים חי בפרנקפורט הגאון הרב נפתלי כ"ץ ז"ל בעל הספר "סמיכת חכמים", שהיה רבה של העיר ומגדולי המקובלים בדורו. בצוואתו כתב לאשתו ביטויים כגון: אהובתי, חביבתי, יקירתי, וכו', [צוואה זו הודפסה, אך במהדורות האחרונות הושמט קטע זה]. והוסיף שם בצוואה שבתחילה הסכימו שלא להשאר בחיים אף יום זה בלא זו או להיפך [כלומר שלאחר מיתת האחד ימות מיד אף השני], אך אח"כ נמלך – מדוע שתמות אשתו קודם זמנה, והוא מתיר לה את

הסכמתם. עם זאת הוא מבקשה שלא תנשא לאחר אחר מותו, מרוב אהבתו אותה, אף שכבר זקנה מהיות לאיש.

והוסיף ר׳ אריה ואמר: אם מקובל קדוש וטהור כמוהו כך כתב, ניתן ללמוד עד כמה יחסו לנושא היה יחס של קדושה וטהרה, ועל-כן לא חש כל פחיתות כבוד במלים מעין אלו.

״ישמע חכם ויוסף לקח...״ ויבנה את ביתו על פי יסודות אלו לבנין עדי עד. ידורו מתוך אהבה ואחווה שלום ורעות עד מאה ועשרים ויזכו לבנים ובני בנים העוסקים בתורה ובמצוות.

עוד מפי כתבו של הרב אברה יצחק נרי׳ה ז״ל:

עי׳ לעיל עמ׳ 345, להלן עמ׳ 435-434. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 118-117.

שמש ומאור

הרב יצחק הוטנר ז״ל

מאורע חשוב התחולל בעולמה של תורה: ישיבת סלבודקה רבת התהילה, תוקעת יתד נאמן בארץ-ישראל, וקבוצה נכבדה מתלמידיה המעולים עולה לחברון. באלול תרפ״ד עלו לארץ עשרת התלמידים הראשונים, ובמשך שנת תרפ״ה הגיעו כל מאת הבחורים שנבחרו למטרה נעלה זו.

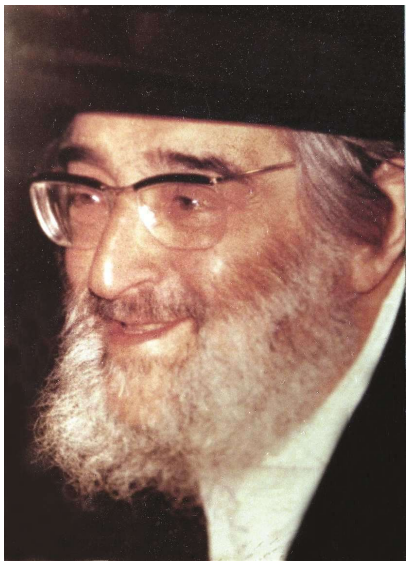
והנה מבין הבחורים-העולים לחברון בקיץ תרפ״ה, מגיע אל הרב בחודש אייר בירושלים בחור ווארשאי בן 19, ששמו יצחק הוטנר, וקירבת משפחה לו עם מרת חוה-לאה ע״ה, אשתו של בנו-יחידו הרב ר׳ צבי יהודה ז״ל (בתו של הרב יהודה-לייב הוטנר ז״ל מוורשה, נכדתו של הגאון ר׳ יוסף-זונדל הוטנר ז״ל מאיישישוק).

כבר בשיחה הראשונה של תורה, מתברר להרב שלפניו עומד בחור מיוחד, לגמרי לא שגרתי, למדן ערני תוסס, מקשה ומפרק בטוב טעם ודעת. הצעיר מושך תשומת לבו של הרב, והוא מזמין אותו מיד לפגישה נוספת, ואכן בה מתגלות סגולות-יקר חדשות: צעיר נמרץ זה, הוא גם בעל מחשבה ויד לו בספרי מחקר, הוא לא רק יודע להעיר אלא גם יודע לשאול ולהשיב, מוח חריף אנליטי לו, לשון חדה בפיו, ותגובותיו מנוסחות בניסוח מבריק. רבה היתה שמחת הרב על תופעה מרנינה זו, הרי לשכמותו הוא מצפה ימים ושנים, ועל שכמותו הוא יכול לומר בלשונה של חנה ״אל הנער הזה התפללתי״,[119]

---

119. לבו של הרב כאב על ש״עמקי הצדדים הרוחניים שבתורה נעזבו מאוד מאוד, והעזיבה הזאת היא מקור כל הריסותינו – – – וכל השפלות והאורך של הגלות, הוא רק משום ד׳עבדין לאורייתא יבשה׳, והוא הכריז ואמר: ״אם אך היה בכוחי, לא הייתי פוסק אף רגע, מלקרוא בגרון בקול גדול לכל עבדי-ד׳ הנאמנים, לכל חכמי התורה, למהר ברוב כוח וחיל, לתקן את המעוות האיום, ולשוב אל החלק הנעזב הזה שבתורה, שהוא בית-חיינו, שתשועת הנשמה הכללית של כל עם-ד׳, בכך תלויה היא״.
הוא תבע ״שנקבע לימוד קבוע, בכל אותם הספרים היקרים, הראשונים והאחרונים, של חלקי המוסר והיראה, הנגלים והנסתרים, ספר אחר ספר – – – ויקירי תלמידי-חכמים אלה, יהיו הם הפותחים את הדלת לשיבה לבצרון לאסירי התקוה״ (אגרות הראי״ה א, איגרת צה, עמ׳ קי).
כשהתארגנה בירושלים – בשנת תרס״ח – חבורה מובחרת של אברכים חכמי תורה, שהקימו ״בית ועד לחכמים״, כתב אליהם הרב איגרת עידוד מאוד מרוממת, ומתוך העתק מכתב שנמצא בגנזי הרב בימים אלה (עי׳ להלן עמ׳ 370-374), מתברר שהרב היה מוכן לעזוב את רבנות יפו, לעלות ירושלימה ולהתרכז כולו בהדרכת ״בית-הועד״ המעולה הזה, להעלותו לדרגות גבוהות בלימודי הלכה ואגדה גם יחד (קובץ ״ברקאי״ ב, ירושלים תשמ״ה, עמ׳ 217).

ואכן הדו-שיח של הפגישות הראשונות יצר מיד קשר פנימי אינטימי. וראה זה פלא: בחור צעיר בן 19, אשר רק תמול שלשום הגיע לארץ, וכבר כעבור ימים אחדים מקדיש לו הרב זמן רב מזמנו היקר, ודן אתו "בכל ההיקף" באחת הבעיות המעסיקות אז את רבני ירושלים, ככתוב במכתבו של הרב יצחק הוטנר שיובא להלן: "בימים הללו היה מדבר אתי הרבה בכל ההיקף - - - והיה מסביר ומבהיר - - - כדרכו בקודש בשטף שיחתו הנהדרה".

ר' יצחק הוטנר

ואם בבעיה שוטפת כך, בבעיות העומדות ברומו של עולם לא כל שכן. שם פתח הרב והוריק מאוצרות-רוחו והעניק ונתן בעין יפה ככל אשר מסוגל היה הצעיר לקבל. דברים שכתב הרב בקיץ תרס"ג, על תלמיד-חכם צעיר מבטיח,[120] כוחם יפה היה גם בקיץ תרפ"ה, ביחסו לצעיר המבריק שהגיע אליו: "מה מאד ראוי לקרב ולחבב כלי-חמדה כזה, אשר ברכה בו. כי מצעירים שוחרי דעת ותושיה, ממולאים ביראת ד' המצורפת לבינת-לב ודעת-החיים, נקוה בצדק שיבנה בית ישראל בעזהשי"ת".

ואמנם שערי זוהר-דעת שנפתחו לו, לר' יצחק הוטנר, בשיחות יחידות בהרי ירושלים, התרחבו וחזרו ונפתחו על ידו בפני קבוצות קטנות של תלמידים מעולים בישיבת ר' חיים ברלין בברוקלין. תחילתם כמעט באתכסיא, במאמרים שבע"פ ובקונטרסים שבכתב "שנועדו לאלה ששמעו בע"פ" והשפיעו רבות על שומעיהם, ואחר כך באתגליא בשער בת-רבים. בכרכי [ספריו] "פחד יצחק", שביצרו להם מקום כבוד במדף ספרי העיון של עולם הישיבות, והם נלמדים על ידי בעלי המחשבה ותורמים רבות לבניין עולמם הרוחני.

כאמור, למד רבי יצחק בישיבה בחברון, ברם מדי פעם בפעם היה מגיע לירושלים, ותמיד ביקר אצל הרב שהקדיש לו הרבה זמן ותשומת לב מיוחדת. מלבד עניינים שבמחשבה, היה הרב נושא ונותן עמו בגופי הלכה, ובגנזי הרב נמצאו מכתבי תורה ארוכים שכתב הר"י אל הרב מחברון, ומתוכנם נראה שהרב היה משיב לו ודן בהרחבה בדבריו.

*

120. ר' בנימין מנשה לוין, טל הראי"ה, עמ' קלח=קלט.

בסוף חורף תרפ״ט חזר הר״י לבית הוריו בוורשה, ובשנת תרצ״ב חזר לסלבודקה והפתיע את הוריו ואת מוריו כשהדפיס בקובנא את ספרו ״**תורת הנזיר**״ – ספר של הבנה מעמיקה במקצוע שמעטים מאוד עוסקים בו. אדיר היה חפצו לעטר את ספרו בהסכמה של הרב, ולפנינו המכתב אשר בו פנה אל הרב בבקשה זו [נדפס **באגרות לראי״ה**, ירושלים תשמ״ו, עמ׳ קצא, מהדו״ב סי׳ רפו עמ׳ תטז-תיז]:

בע״ה, יום כ״ח טבת, צ״ב, קובנה

הוד כבוד אדמו״ר הגאון הגדול, עטרת ישראל וקדושו,
מרן ר׳ **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט״א.

הנני מתכבד לשלוח בזה לכבוד גאונו את הגליונות הראשונים של ספרי ״תורת הנזיר״ ההולך ונדפס כעת בקובנה. תוכן הספר הוא חידושים וביאורים בענייני נזירות, מסודרים על פי סדר הלכות נזירות להרמב״ם בספר היד החזקה. ונפשי בשאלתי, כי יואיל נא כבוד גאונו לשים עליהם את עינו הבדולח, ובתקוותי כי ימצאו דברי חן בעיניו, הנני מרהיב בנפשי עז לבקש כי תנתן לי האפשרות לעטר את ספרי במכתב הסכמתו של כבוד גאונו שליט״א.

בציפייה למכתב כ״ג הנני חותם, המתאבק בעפר׳ רגליו

יצחק הוטנר

הרב נענה מיד לבקשת הר״י ושלח לו הסכמה נעלה, אשר תוכה רצוף הערכה ואהבה גם יחד. רבה שמחתו של הרב על הופעת הכוח הצעיר המבטיח גדולות, אשר בעז״ה ירום קרנו ו״יוסיף תת לנו תנובות חכמת לבבו ודעתו הרחבה״. והרי לשון-הזהב של ההסכמה המפארת את הספר:

הן הלום ראיתי ברוך מבנים, מלא כוח איתנים, ידידי וחביב–לבבי, ליש ולביא, הרב הגאון צעיר–רודם, אל בית אלקים מדדם, מו״ה **יצחק הוטנר** שליט״א, די שדר לן חורפיה וחולייה בגליונות–קודש אשר האירו אל עבר פני, מספרו היקר והנעלה ״**תורת הנזיר**״ על הלכות נזירות להרמב״ם ז״ל. והנה נתמלא הבית אורה ושמחה של תורה מדבריו המסולאים בפז, האמורים ומסודרים בטעם ודעת זקנים, וראויים להכנס לפנים מן הקלעים בחדרי התורה, להתיצב לפני מלכים מאן מלכי רבנן וגדולי הדור.

והנני בזה מביע ממעמקי לבבי את ברכתי, לכבוד ידידי הנועד לגאון ולתפארת בישראל בע״ה, כי יהי ד׳ עמו וירחיב גבולו ויאיר נרו בהילו, וירום קרנו למעלה למעלה, ויגדיל תורה ויאדירה ויוסיף תת לנו תנובות חכמת לבבו ודעתו הרחבה, וברבות השנים ותלמידי חכמים כל זמן שמזקינים עוד ירום ונשא וגבה, וירבה מקנתו באוצרות תורה יקרים מזהב ומפנינים, כיד ד׳ הטובה עליו ורב שקידתו וגבורת כשרונותיו הנעלים אשר ברכו ד׳.

הסכמות הרא״ה סי׳ פ

והיה זה שלו' וברכה כנה"י [כנפשו היקרה] ונפש ידי"ע [ידידו עוז] המחזק את ידיו בקודש, החותם בברכה נאמנה באהבה רבה מהר הקודש מירושלים.

אברהם יצחק הכהן קוק

באותן השנים עמד הר"י בקשר מכתבים עם הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, והרי לפנינו קטע מאוד מאלף מתוך מכתב שנשלח מוורשה לירושלים:

כמעט תמיד רוחשים ולוחשים בי הרהורי געגועים וכיסופים ל"ארץ ישראל", אולם לעתים תכופות יש אשר יתלכדו כולם לשטף אחד, ועברוני ושטפוני על כל קרבי ועל כל הוויתי. ולאמיתו של דבר רק אחרי צאתי את הארץ נתחוור לי המושג "ארץ-ישראל" לכל מלוא היקיפו. וידועים דברי הזוהר על הפסוק כיתרון האור מן החושך, "דמן חשוכא ממש אתי תועלתא לנהורא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא". ומחשכת ארץ העמים שיש לגזור על אווירה משום גושה, אתיא לי תועלתא להכרת אורות ארץ חמדה. וכמדומה לי עכשיו שאם אזכה לעלות ולהאחז בה שוב, אדע כבר לנשום באווירה המחכים לגמרי בדרגה אחרת.

ומעין הרגשת סבי-דבי-אתונה, בהריחם בעפר את ריח עפר ותחי רוחם, הנני מוצא עכשיו בעיוני בספריו של הרב שליט"א. יש לי הרושם כאילו נתקפל בהם, בעמודיהם, בטוריהם, הרבה הרבה מאווירא דארעא דישראל. ובכל פעם מדי עייני בהם, עולה באפי ריחה של ארץ חמדה. ועל כגון דא כולי עלמא מודו ד"ריחא מילתא היא". ברי לי עכשיו, שעל ידי מי שלא טעם מטעמה של ישיבת ארץ-ישראל לא ניתנו ספרים כאלו להיכתב. אותה התפיסה האורגנית את אחדותה הכללית של כנסת-ישראל לכל דורותיה ולכל שדרותיה, ובכל הופעות הרוח השונות והמשונות שבאו על ידה לידי גילוי מקצה אחד ועד קצהו, וכל אותם סגנוני הציורים ודרכי ההסברה שבהם היא באה לכלל ביטוי בספרים הנ"ל – אי אפשר להם שייוולדו כי אם על הרי יהודה וירושלים. ומכיון שעמדתי על המומנט המכריע של "ארץ ישראל", החי בכל עורקי מחשבותיהם והשקפותיהם – נכנסו אצלי בהחלט לכלל תורת ארץ ישראל.

ובאמת בימים אלה נפגשתי פה עם אדם חשוב אחד, יודע דבר ומבין מדע בהלכות דעות אשר בתורה, ודיברתי אתו קצת ברוחן של ההשקפות הנ"ל, וכשהלז הביע לי את התנגדותו ואת השגותיו עליהן, עניתי לו קצר ומפורש: עלה לארץ-ישראל ואחר נדבר.

*

עד מה רבה היתה חיבתו של הרב לארז הרענן המשגשג ועולה, תעיד העובדה כי כשחזר הר"י לארץ בשנת תרצ"ג ובא אל הרב – בירך עליו הרב "שהחיינו" בשם ומלכות.

על הרגשתו הוא עד כמה היה קרוב אל הרב, אנו למדים מהאימרה הנרגשת שאמר בעת רצון בחוג מצומצם של תלמידיו: "איך בין דאך גיוועז ביי הרב קוק אונטער זיין טלית-קטן!" [הלא הסתופפתי אצל הרב קוק מתחת לטלית-הקטן שלו!] (מפי הרב משה שירקין).

בשנים האחרונות בירושלים, יצא הרב כמה פעמים לנופש קיץ קצר, לשכונת מונטיפיורי, היא "קרית משה", שאווירה צונן יותר ומרענן. וסיפר לי הר"י: "באחד הערבים באתי לבקר את הרב, והרב הזמין אותי להילוות אליו לטיול. כשיצאנו מן הבית הזדרז הרב ושאל אותי אם אני מתמצא בדרכים, שאם לא כן מוטב שלא להתרחק מן הבית, שלא נצטרך אח"כ לשאול היכן מתארח כאן הרב קוק. הגבתי ואמרתי: 'בטוח אני שאילו בית-המקדש היה קיים, וכבוד הרב היה משמש בכהונה גדולה, היה ודאי מכיר יפה-יפה את כל מבואי המקדש ואת כל שביליו'. הרב שקע בהרהורים, ואח"כ אמר בענוותו: 'כן, דברים שבקדושה זוכרים'".

*

במוצאי יום הכיפורים תרצ"ד הגעתי לבית הרב זצ"ל, לקלוט פירורים משולחנו הגבוה. ואמנם, מלבד הזכות לראות פני הרב – מראה כהן גדול – במוצאי יום כניסתו לבית קודש-הקדשים, זכיתי לקלוט כמה דברים משיחות הקודש שלו, ופרסמתי אותם כעבור עשרות בשנים ב"מועדי הראי"ה" עמ' 89-88.

הרב ישב בראש השולחן ובידו טור אורח-חיים. הוא עיין בהלכות סוכה, וכך קיים מנהג "מחיל אל חיל". והנה הגיע רבי יצחק הוטנר, ואף הוא כולו אוזן לדברי הרב. כשנגע הרב בעניין תשובה, פנה אליו ר' יצחק בשאלה: מדוע מפליג רבנו יונה (ב"שערי תשובה") ברבותא של חסד התשובה, שהיא עוקרת את מעשה העבירה מעיקרו, וכאילו לא היה, והרי גם במצוות מצינו כן, שבתוהה על הראשונות נעקר מעשה המצוה מעיקרו "וכל צדקותיו לא תזכרנה" (קידושין מ', ב)? (עי' פחד יצחק ר"ה מאמר ח סע' ב-ד).

הרב כמובן השיב לו. ברם, כשנסיתי כעבור זמן להזכר בדברים, נתברר כי רק את השאלה זוכר אני, ואילו התשובה נשמטה מזכרוני. והנה כעבור ארבעים שנה נפגשתי עם הר"י בחתונה אחת, והוא החזיר לי את אבידתי. וכך מסר ר' יצחק: תשובת הרב היתה – לאחר שנתחדש חידוש זה של כוח-התשובה במערכת הבריאה, חידוש שהוא למעלה מתפיסת חכמים ונביאים (כמו ששנינו בירושלמי מכות), היה הכרח להשוות את המידות. ואם נקבעה מידה זו ביחס לעבירות, היה הכרח לקובעה גם ביחס למעשי המצוות [ועם זאת ראוי להעיר, שעדיין מידה טובה גדולה ממידת פורענות, שהרי בתשובה מאהבה, לא רק שהחטא נעקר מעיקרו, אלא ש"זדונות נהפכו לזכויות"].

סח לי הרב ישעיה שטיינברגר (מתלמידי הר"י הוטנר ז"ל בישיבת ר' חיים ברלין): בחול-המועד סוכות הלכתי להקביל את פני רבי ברגל, וכמובן היה הביקור בתוך הסוכה.

תשומת לבי הופנתה לתמונה נאה של הרב שקישטה את הסוכה. הואיל ובסביבה שלנו היו גם מחוגי המתנגדים לדרכו של הרב, נראה לי הדבר תמוה, וכיוון שידעתי שאין אצל ראש-הישיבה שלי משהו מקרי, העזתי ושאלתי אותו על כך.

מיד פתח רבי והפליג רבות בשבחו של הרב, ולא בשבחים רגילים אלא הרבה מעבר מזה: "הרב היה בקי בכל התורה כולה, בבלי וירושלמי, בנגלה ובנסתר, כל רז לא אניס ליה בשום חלק מחלקי התורה. הרב היה ספר-תורה מהלך!"

ובהזדמנות אחרת אמר הר"י: "ש"ס בבלי ידע הרב ממש בעל-פה, ואתם יודעים כי אני אינני מגזים".

הרב ישעיה שטיינברגר שליט"א הוסיף וסיפר, כי פעם פנו תלמידים ותיקים בישיבה, ושאלו את הר"י מה דעתו על לימוד כתבי הרב, ותשובתו היתה: "ראוי ללמוד את כתבי הרב אחרי שלומדים הרבה דפי גמרא, ואחרי שנהירים ללומד כתבי מהר"ל מפראג. הרב היה גם משורר וסגנונו מאוד פיוטי, ותלמידים שלא שימשו כל צרכם יכולים להשתבש בדברים ולא לרדת לסוף דעתו".

גם הרב המו"ל של הספר "אורות האמונה", הרב משה גורביץ ז"ל, כותב בהקדמתו: "זוכרני לפני כמה שנים, אמר מו"ר מרן הגר"י הוטנר זצ"ל, שבכדי להבין את כתבי מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, צריכים לזכור כי הוא היה משורר בחסד עליון".

כשעלה ארצה ה"סבא" מסלבודקה, הרה"צ ר' נתן-צבי פינקל ז"ל (תמוז, תרפ"ה), יחד עם קבוצת הבחורים המעולה, ליסוד הישיבה בעיה"ק חברון, נתעכב זמן-מה בירושלים ונפגש כמה פעמים עם הרב. למרות המגעים המעטים שהיו ביניהם, הרי הוא – גדול מחנכי המוסר בדורו – בעל העין הבוחנת וההבנה הפסיכולוגית המעמיקה, עמד על ייחוד אישיותו של הרב.[29] כמו כל גדולי המוסר נאמני רוחו ודרכו של הגר"י סלנטר ז"ל, שם לבו ועיניו לנקודות הדקות של "בין אדם לחברו", ותפס את הנהגתו המופלאה של הרב ביחסי הבריות, לא רק כלפי ת"ח אלא אל כל מי שפנה אליו, אל כל מי שנזקק לעזרתו (ככל הכתוב בקצרה בהוראות מעשיות ב"מידות הראי"ה" שצורפו למהדורה בתרא של "מוסר אביך", ונשנה בהעמקה רעיונית מקיפה ב"מוסר הקודש").

ראייה ותפיסה זו, באות לידי ביטוי באחד המכתבים שכתב הרנ"צ פינקל ז"ל אל הרב כעבור זמן מחברון, אשר בו הוא מתאר אותו בתוארי הערכה נדירים ביותר, שאצל איש המוסר כמותו, חניך הרש"ז ז"ל מקלם, ששקל כל דבריו בפלס, מקבלים הם משמעות מיוחדת. אחרי התוארים המקובלים לגבי גדולי-תורה, באים תוארים נוספים שאינם מצויים כלל, והם זורעים אור-יקרות על דמותו המוסרית של הרב:

> הגאון הגדול, המפורסם בקצווי ארץ בגאון תורתו חכמתו וצדקתו, ובנועם מידותיו העמוקות והנשגבות באור תורה, אוהב עם ישראל במסירת נפש כו', כקש"ת [כבוד קדושת שם תפארתו] הגרא"י הכהן שליט"א, אב"ד ור"מ דירושלים עיה"ק.

סח לי הר״י הוטנר: ״פעם דבר אתי ה׳סבא׳ על הרב ואמר לי: ׳הוא אמנם לא למד בישיבה של מוסר, אבל ער איז דיא צורה פון מוסר! [הוא הצורה – ההתגלמות – של תורת המוסר]״.[121]

ועוד מסר הר״י הוטנר ז״ל:

> כמובן, ידע הסבא על הקשר המיוחד שלי אל הרב, ופעם אחרי נסיעה לירושלים, שאל אותי ה״סבא״: הלא ודאי היית אצל הרב, ובכן מה ראית? עניתי לתומי: דיברנו בלימוד כרגיל, נשאנו ונתנו בהלכה, ולא עמדתי על משהו מיוחד.
>
> נזף בי ה״סבא״ ואמר: איפה העיניים? כשהולכים אל אדם גדול צריכות העיניים להיות פקוחות, לראות כל פרט ולשים לב לכל דיבור. הסבא לא הרפה ממני וביקש ממני למסור לו בדיוק תיאור מלא ממה שהיה מרגע בואי אל הרב עד צאתי, במה היה הרב עסוק בבואי אליו, כיצד קיבל פני וכו׳ וכו׳.
>
> התחלתי, אפוא, לשחזר את פרטי הביקור, ותוך כדי סיפור כבר צצו והתחילו להתבלט דקויות שונות בהנהגתו של הרב שמתחילה לא שמתי לב להן. הנהן ה״סבא״ כל פעם כשהוא נועץ בי מבט מייסר: ״נו, נו״, כלומר הנה אתה נוכח לדעת שהיה מה לראות, שהיה מה ללמוד. הרי על כגון דא – סיים ה״סבא״ – אמר ר׳ שמעון בר יוחאי ״גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה״ (ברכות ז׳, ב).

תחילתו של סיפור זה שמעתי מפי מו״ר הרב צבי-יהודה הכהן קוק ז״ל (כפי שסיפר לו הר״י), והמשכו נמסר לי מפי הרב רפאל הכהן קוק ז״ל (כפי ששמע גם הוא מפי בעל-המעשה):

נזכר הר״י שבבואו אצל הרב היתה השעה קרובה כבר ל-11, ועל שולחנו של הרב עמדה כוס החלב שהרבנית הביאה לו אחרי התפילה, והוא עדיין לא נגע בה. באותה שעה ישב וחיכה בחוץ פקיד בריטי גבוה שנקבע לו ביקור, אולם לפני זה קדם ונכנס אל הרב תלמיד-חכם זקן כבד-שמיעה, ושאל את הרב כמה שאלות, והרב השיב לו. אולם הואיל ואוזניו לא קלטו את כל תשובת הרב, חזר ושאל. הרב היה צריך לחזור על דבריו לאט לאט, עד שתפס הזקן את תשובות הרב כהלכה. מצב זה גרם שזמן ביקורו של הפקיד הבריטי נדחה וכמובן הביע מורת רוחו. השמש נכנס באמצע שיחת הרב עם הזקן ולחש להרב מה שלחש, אולם הרב השיב לו: כבוד התורה, כבוד התורה. התערבות השמש ותגובת הרב חזרה פעם שנייה, עד שסוף-סוף קם הזקן ונפרד מהרב, ורק אז קיבל הרב את פניו של הפקיד הבריטי.

כשגמר ר׳ יצחק את סיפורו, התרגש ה״סבא״ מכל האמור על הנהגתו של הרב, ונזף בר׳ יצחק על שאמר בתחילה שלא ראה משהו לא רגיל: ״אם את כל זה לא ראית, אז מה כבר נקרא **לראות**?!״

---

121. עי׳ לעיל עמ׳ 218.

אכן, ה"סבא" – לפי שיטתו החינוכית – "הגדיל חטאו" של ר' יצחק, אולם לזכותו של ר' יצחק יאמר: כל מי שהיה מקורב להרב, נפגש עם מעשים מסוג זה לעתים כל כך קרובות, עד שהם כבר לא היו אצלו בגדר חידוש.

שענייני אכילה ושתייה לא תפסו מקום בעולמו של הרב – היה זה מן המפורסמות. את כוס התה המצטננת אפשר היה לראות יום-יום על שולחנו של הרב, וחיבת תלמידי חכמים (לא מיבעי זקנים שחייבים בכבודם, אלא גם צעירים שבאו לשאול או להבחן), ליוותה אותו על כל צעד ועל כל שעל.

ואשר לכבוד מלכות ופקידיה – ידוע היה הרב ברוב אדיבותו כלפיהם, אולם לא איבד את חוש המידה שלו, ולא נכנס למתח כלשהו במגע או בערב מגע עם באי-כוח השלטון. בנידון דידן, ודאי לא חסך אחר כך דברי הצטדקות בפני הפקיד הבריטי, אולם ודאי גם הסביר לו מה שקרה, ולפי דרכו להעלות כל שיחה לדרגה גבוהה יותר, ודאי גם הוסיף להסביר כיצד היהדות מתייחסת לזקני תלמידי-חכמים והידור פניהם.

עובדה היא: גדול היה כבוד הרב בעיני הנציבים העליונים ופקידיהם, ולא מעט בקשות נענו כשפנה הרב בע"פ או בכתב, בזכות ההערצה המיוחדת לאישיותו.

סיפר רבי יצחק: נוכחתי בבית הרב בשעה שהרבנית ע"ה ואביו רבי שלמה-זלמן ז"ל התרעמו עליו, על שהעניק מכתב-המלצה לאחד הקנאים הקיצוניים, אשר רק לפני זמן קצר פגע בצורה חמורה בכבודו של הרב.

על אותו קנאי התרגשה ובאה צרה גדולה, ורק מכתבו של הרב יכול היה לעזור לו. הוא התבייש לבוא אל הרב ביום, והוא הגיע אליו בשעה מאוחרת בלילה. אולם כמה מבני הישיבה, המתמידים המאחרים שבת בבית המדרש, ראו את האיש בבואו אל הרב, ונרעשו למראה עיניהם. כשעמדו על סיבת ביקור מפתיע זה, ונוכחו בהֶעָנוּתוֹ המיידית של הרב לבקשת הבא, רגזו מאד בלבם. הם לא יכלו להשלים עם חסידותו המופרזת של הרב, שגם במקרה זה עבר על מידותיו, אולם, כמובן, לא העיזו להגיב, אבל מהם נודע הדבר לבני ביתו של הרב, שכאמור לא היו מוכנים להבליג.[פג]

והנה טענה הרבנית ואמרה מדוע הרב מזלזל כך כך בכבוד עצמו, וגם אבי הרב הוסיף ואמר שאין הרב רשאי למחול על כבודו עד כדי כך, ויש גבול לדבר וכו' וכו'.

הרב שמע את הדברים באורך-רוח, וכשנסתיימו דברי התרעומת, השיב הרב בשקט ועם זאת בפסקנות: "כיון שישנם שמאשימים אותי שאני עושה מעשים מסוימים משום כבודי, ואינני חס על כבוד-שמים, לכן אני מצווה שכבוד-עצמי לא יהיה חשוב בעיני כלל וכלל".

וסיים רבי יצחק: תשובה זאת הרעישה את לבי! הרבה יראת-שמים נוספה לי כששמעתי תשובה זאת מפי הרב!

*

סיפור זה הגיעני מפי הרב שמחה הכהן קוק שליט״א, רבה של רחובות, ומפי הרב צבי קפלן (שליט״א) [ז״ל], כפי ששניהם שמעוהו מפי הגר״י הוטנר ז״ל:

באיזו מידה היו בעיות ההוה והעתיד הנוגעות לכלל-ישראל מסעירות ממש את לבו של הרב, על כך תעיד העובדה שאני הייתי הגורם לה:

בימי בחרותי, כששהה הרב על הכרמל לצורך מנוחה, באתי לבקרו. כבן-בית וקרוב משפחה הותר לי להיות במחיצתו. המטפלת בענייני הגשמיות של הרב בשהותו שם היתה בת-דודי, חוה-לאה, אשתו של הרב צבי-יהודה ז״ל, והיא דאגה גם לגשמיות שלי. ישבתי עם הרב בערב בחוץ, ושוחחנו על דברים שונים. השתלשלו הדברים והגענו גם לענין הציונות, בנין הארץ וכו׳. וכשהיה הרב מדבר על נושא זה היה לוהט כולו, וממש ״עוף הפורח נשרף״. והמשיל הרב אז על הציונות החילונית את המשל הנמצא בדברי חז״ל על ״הציפור שהלכה ושישבה לה על איקונין של מלך״ (שמות-רבה כז, ה), שאי אפשר לפגוע בה, וכך הציונות על כל חסרונותיה, כיוון שהיא פועלת בשטחים חיוניים מאוד לאומה כולה, הרי כל הפוגע בה – בנפשה של האומה כולה הוא פוגע (עי׳ אגרות ב, איגרת תקמא, עמ׳ קעא).

אמרתי להרב: ואם פארגוואי תקרא לעצמה בשם ישראל, וגם תפעל למען צרכי עם ישראל, כלום תהא לזה איזו שייכות למחשבותיו, להרגשותיו של הרב? והרי מה שאצל הרב הוא קודש-קדשים, אצל הציונים זה סתם פארגוואי?

[ובנוסח שמוסר הרב שמחה קוק שליט״א בשם הר״י: ואם יבואו לא״י כמה מליון רוסים וידברו עברית, ויראו את עצמם כיהודים-לאומיים, האם גם אז יאמר הרב עליהם שהם דומים לציפור שישבה על איקונין של מלך?]

הרב התרגש משאלתי, והשיב והסביר בהתרגשות שיש לראות את פני הדור בראיה יותר פנימית, וכי ההתעוררות הלאומית יש לה יסודות עמוקים וכו׳ וכו׳, ככל המבואר בכתבי הרב ובאיגרותיו (ראה מאמרו ״ממעמקי הקודש״, ההד, תשרי תרצ״א, שנדפס מחדש בשם ״הניצוצות הראשונים״ בספר ״חזון הגאולה״, ירושלים תש״א, עמ׳ קמח-קנ; מאמרי הראי״ה עמ׳ 310-309, ועי׳ ניצני ארץ ט עמ׳ 127-126; ועי׳ ערפלי טוהר, ירושלים תשמ״ג, עמ׳ צ, ד״ה הרעיון; שמונה קבצים ב, רנט). אני עמדתי על דעתי והוספתי להתווכח, וכשהשעה נהייתה מאוחרת, נפרדתי מהרב ויצאתי מחדרו.

למחרת כשהגיעה חוה-לאה עם ארוחת הבוקר, מצאה אותי בקירבת המלון ושאלה: מה דיברת אתמול עם הרב? האם קרה משהו בשיחה הזאת? כשתמהתי: מדוע את שואלת זאת? השיבה חוה-לאה, כי ארוחת הערב אשר שמה על השולחן אמש נשארה במקומה, וכן נוכחה שהרב לא נגע במיטה שנשארה מוצעת – ״וכנראה לא אכל כלל וגם לא ישן כל הלילה בגלל השיחה שהיתה ביניכם״.

*

ברוך השם אשר עשה לי את הנפש הזאת – רוח ונשמה חיה ומרגשת כל התנועות והזעזועים השונים, עם כל ציריהם וחבליהם, אבל גם עם כל תוקף עוז–חייהם ואמונת–ישעם.

הדברים כולם פוגשים בי פגישה מוחשית, ואני מוכרח לטפל בהם בפועל ובמעשה, לסבול את כל המשברים של הזרמים השונים ושיא–דכיים, ולהקשיב אל הקול הגלוי והנסתר שבהם.

אגרות הראיה א, איגרת קפד, עמ' רמ

ההיכרות שלי עם הגר"י הוטנר ז"ל – מבית הרב היתה, בשנות תרצ"ג-תרצ"ד. ראיתיו מגיע אל חדרו של הרב והרב מקבלו בחיבה יתירה. שוחחתי אתו כמה פעמים ונוצר יחס של ידידות, למרות היותו גדול בחכמה ובמניין השנים.[122]

כשהגעתי בפעם הראשונה לניו-יורק, בראשית קיץ תשי"ז, התקשרתי טלפונית עם הגר"י הוטנר ז"ל, והוא הזמיננני מיד לבקר אצלו בביתו. כשהגעתי אליו קיבלני בחביבות מרובה, העלינו זכר ימים מקדם במחיצתו של מרן הרב זצ"ל, ושמעתי אז ממנו כמה וכמה הגדרות חשובות, כיד ה' הטובה עליו:

"דער רב איז גיווען אַ גר"א-מענטש!" [הרב היה איש-הגר"א מווילנא], ומשמעות הדברים היא כפי שמפורש ב"פחד יצחק" (ר"ה, מאמר יד): "הגר"א – איז דער פשט – התייחסות לכל מקצועות התורה מבלי להבליט פנים אחד על השני – היקף כללי המאחד את כל חלקי התורה" (ספר הזכרון, עמ' עו).

"הרב פתח לפני את מהר"ל מפראגז!"

"אלמלא נפגשתי עם הרב היו חסרים לי חמישים אחוז מהוויתי [וואלס מיר גיפעהלט פופציג פראצענט פון מיין וועזן!]".

---

122. במוצאי שבת-שובה תרצ"ד רשמתי בפנקסי:
"בסעודה השלישית בבית הרב נפגשתי עם ר' יצחק הוטנר. שוב שאלני למה איני נכנס אצלו. תלמיד-חכם גדול וחשוב הוא וצריך להכירו יותר. יש הרבה ללמוד ממנו.
ולהלן רשום: ר' יצחק הוטנר הוא, לפי דעתי, יורשו הרוחני של רבי אברהם אליהו קפלן ז"ל. [נעשיתי 'חסיד' של ראא"ק ז"ל, אחרי שקראתי את גליון "הנאמן" שהופיע בטעלז – לזכרו. את מאמרו "בעקבות היראה" השגתי אצל אורדנג – הוא אליעזר אלינר ז"ל – וקראתיו כמה פעמים]".
והנה לפני שנתיים ימים נתברר שאמנם היה קשר ישיר בין שניהם: סיפר לי בנו-יחידו של הראא"ק ז"ל, ידידי הרב צבי קפלן שליט"א, שדרכו של אביו היתה, בשנות היותו ראש בית המדרש לרבנים בברלין, לבוא ולשהות בכל חודש אלול בישיבת סלבודקה, לחדש נעוריו בבית מדרשה. וה"סבא" ז"ל שהכיר יפה הלך-רוחו של כל בחור בישיבה, דאג להכניס לאכסניא של הראא"ק ז"ל את הצעיר יצחק ווארשאוער [הוטנר], למען ישהה במחיצתו ויתבשם מרוחו. עי' שחר אורו עמ' 157, 256, 299-297.

עם תום ביקורי בביתו של הגר״י הוטנר ז״ל, הבעתי רצוני לשמוע מאמר שלו בישיבה. ואכן סודר הדבר, ובערב המיועד בא אלי תלמידו הקרוב לו, הרב מנדל פרבר שליט״א, והביאני לבית מדרשה של הישיבה. ביהמ״ד היה מלא. היה זה לפני חג השבועות, והיה זה מאמר הכנה לזמן מתן תורתנו. גם תלמידים ותיקים אשר היו כבר מעבר לכותלי הישיבה, באו במיוחד לשמוע את המאמר, אשר כידוע נאמר ברוב-ריכוז וברוב-רוממות, כשהציבור הוא כולו קשב.

כשנכנסתי אח״כ לחדרו, להודות לו על העונג הרוחני שהיה לי, אמר לי בין היתר: ״איהר זעהט וויא איך ארבעט-איבער א שטיקעלע ״עולת ראי״ה!״ [ראית כיצד הנני מעבד קטע של ״עולת ראי״ה״!]

כי אכן רעיונות רבים שקלט ״מחנותו של בשם״, מדבריו ומכתביו של הרב זצ״ל, מובלעים בספריו-במאמריו, אלא שלא נודע מהיכן באו אל קרבנה. וידוע לתלמידיו הראשונים, שבאו גם בסוד עיוניו בספרי הנסתר, שכאשר היה אומר להם ״כך מקובלני מבית מדרשו של הגר״א״, היה פירושו של דבר כי זאת הוא קיבל מפי מרן הרב זצ״ל.

וכך כותב לי הרב מתתיהו גרינבלט שליט״א מספרינג-וועלי:

> בודאי ידוע למע״כ שמורנו הגר״י הוטנר ז״ל קרא למאמריו ״הלכות דעות וחובות הלבבות״. מעניין שבמאמרו של הרב ״תחיית הקודש״[ד] נמצא ביטוי זה בדיוק, וברור שהרב הוטנר לקח את הביטוי הזה מהרב.

ואמנם בשנים הראשונות של עמידתו בראש ישיבת רבי חיים ברלין ז״ל, היה מרבה לצטט את דברי מרן הרב זצ״ל. ואחד התלמידים הראשונים שלמד אז בישיבה, מוסר, שפעם אחת הסביר לו הגר״י הוטנר ז״ל ואמר: ״תודעתו של אדם דומה לבניין בעל קומות. הקומה התחתונה שלי, קומת היסוד – זה הסבא מסלבודקה, והקומה העליונה – זה הרב קוק״.

וכשהעיר פעם מישהו ואמר שהיו כמה וכמה שלא קיבלו דעותיו של הרב, הגיב ר׳ יצחק ואמר: ״הרב היה גדול בתורה, ביראה, בחסידות, מכל אלה אשר חלקו עליו!״.

ופעם מסר ר׳ יצחק תגובת הרב לגבי העובדה שיש חולקים על דרכו לקרב כל אדם מישראל: מי שהוא ״דובר שלום **לכל** זרעו״ בהכרח הוא ״רצוי **לרוב** אחיו״ ולא לכל אחיו! [ועי׳ מגילה טז, ב, מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין].

*

כשחזרתי ארצה, אחרי ביקורי הראשון בארצות הברית, פרסמתי בחוברת קטנה בשם ״רבנו״ (תל-אביב, ה׳תשכ״א. לעיל עמ׳ 80-60, ראה עמ׳ 78) בין היתר, תגובה על אחת ההגדרות שאמר לי הר״י ביחס להרב, בעילום שם אומרה:

> סח לי ראש-ישיבה מפורסם בארצות הברית: ״הרב זצ״ל ידע יפה שורש **הנשמה** של פלוני ופלוני [מראשי החילוניים], אבל הוא לא ידע היכן **גופם** עומד...״

והתשובה על דבריו היא: מעולם לא היה מחסור ביודעים ובמבחינים היכן **גופם** של אלה עומד. אולם לא פעם, דוקא גישתם המעשית של יודעי **הגוף** ומבחיני **דמות הגוף** – היא שקלקלה את השורה. ובאמצעותה של גישה מעשית-"גופנית" זו, לא רק שלא השיגו כלום, אלא שדחו והרחיקו.

ונתגלה כוחו של היודע היכן שורש **הנשמה**, של העוסק בתיקוני **נשמות** – בשורשן, שדווקא דבריו היו נשמעים ומתקבלים, שדווקא שפת הנשמה שבפיו היתה מובנת יותר. באותה תקופה שאישים פעלו ועשו לא בכוח החוש המעשי, הגופני, אלא דווקא בכוח החזון, בכוח "התעופה הנשמתית הפנימית", היתה השפעה מרובה נודעת לאותה נשמה כללית קדושה, שהסתכלה והבחינה דווקא בשורשים העליונים של הנשמות, אשר "ביותר הן מתגלות באיזה אחרית-ימים, בתקופה שלפני הרת-עולם, שקודמת להוויה יצירית חדשה נפלאה", והן "בועטות וזועפות, משברות ומכלות, יורדות לרעות בשדות זרים". אבל "גיבורי כוח יודעים – – – שבתחילה מתגלה הכוח בצורת התהו, ולבסוף ילקח מידי רשעים וינתן בידי צדיקים, גיבורים כאריות, אשר יגלו את אמיתת התיקון והבניין" (הנשמות של עולם התוהו, זרעונים, פרק ג, אורות מהדורה בתרא, עמ' קכב).

בקיץ תשכ"ב ביקר הר"י בארץ, והיה לי העונג והכבוד לקבל פניו בבואו לכפר הרואה לראות את הישיבה, וכמובן שמחתי לארח אותו בצל קורתי. כיבדתי אותו בחוברת "רבנו", והפניתי תשומת לבו לתגובתי על דבריו. והנה כעבור חודשים הגיעני מכתב נלבב ממנו, ובו דברי הערכה לחוברת ודברי תשובה לתגובתי:

יצחק הוטנר

ברוקלין, נ.י.

ב"ה, כ"ח אלול, תשכ"ב

יקירי חביבי,

תשואות חן בעד החוברת "**רבנו**". בעיני חוברת זו היא הופעה כדאית להורות עליה באצבע.

שתי כוסות עמדו על שולחנך בשעת כתיבת חוברת זו: כוס אחת מלאה סערת הנפש של התבטלות תלמיד לרב; וכוס שנייה – מלאה שלוות הנפש של הערכה שקולה של המורה הגדול.

והנה רוחב דעתך הוליד כוס שלישית, אשר לתוכה של הכוס השלישית הזו הנך עומד ומערה שתי הכוסות הקודמות הסותרות זו את זו. וראה זה פלא, שתי הכוסות הסותרות זו את זו מתמזגות בהתאמה נכונה, ויוצרות קצב אחיד של סערה ושלווה בנשימה אחת. העיניים מפיקות שקט של הסתכלות המוחין, והיד רועדת מחמת האש היוקדת בלב. חילך לאורייתא, חביבי!

ראיתי דבריך בנוגע למה ששמעת ממני בהיותך באמריקה. והנה דע לך כי הדברים

הנ״ל ששמעת ממני, אמרתי בילדותי למרן נ״ע. (״ילדות היתה בי והעזתי פני״... וגו׳). והנני בזה לספר לך גופא דעובדה היכא הוה: אני הגעתי לארץ בפעם הראשונה ימים אחדים לפני פתיחת האוניברסיטה על הר-הצופים, ואז חלה אצלי ראשית ההכרה שלי עם מרן זצוק״ל. בימים הללו היה מדבר אתי הרבה, בכל ההיקף, על החלטתו להיות נוכח בפתיחה הנ״ל, והיה מסביר ומבהיר את החלטתו הנ״ל, כשהוא חורז וחוזר מעולם לעולם ומהיכל להיכל, כדרכו בקודש בשטף שיחתו הנהדרה.[123]

אחד העמודים של שיחותיו אלה, היתה ההבטחה שניתנה לו,[פה] כי לא יהא מקום באוניברסיטה זו לקתדרה של ביקורת המקרא.

חלף זמן רב, ואירע לי להיות נוכח בחדרו של מרן נ״ע, בשעה שבא אחד ומסר את תוכן הרצאתו של פרופ׳ טורטשינר, שהשמיע באוניברסיטה אתמול בלילה. כמובן שכל ההרצאה היתה מלאה תוכן של ביקורת המקרא מהסוג הגרוע ביותר.

---

123. חבל שהר״י קיצר במקום שהיה רשאי להאריך, ולא מסר לנו מהנאמר לו באותה שיחה נהדרה. אולם יש להניח שעיקרי הדברים הם-הם שבאו אחר כך לידי ביטוי קולע בנאום המקיף, המשא הגדול אשר נשא הרב באותו מעמד חגיגי.
נאום זה שהוצרך לשעתו, כוחו יפה לדורות. הוא נדפס אז בחוברת קטנה, ונדפס שוב בספר ״חזון הגאולה״ (עמ׳ רסה-רעא) ועתה חזר ונדפס ב״מאמרי הראי״ה ב, עמ׳ 306-308. וראויים הם דברי הנגידים אשר דיבר הרב בגאון רוחו, שיהיו נלמדים וחוזרים ונלמדים, כי ראה הרב את עצמו אז כ״שליח ציבור״ אשר בא למסור בפני קהל האלפים את ״הגות לבה של היהדות הנאמנה״ על מאורע מיוחד זה, והוא נשא דברו על חשיבותן היסודית של הישיבות, בתי-המדרש העתיקים שמגדלין בהם תורה, שהם-הם ״מבצרי הנשמה אשר לישראל״, לעומת בתי ההשתלמות במדעים שהם אנושיים-כלליים, שצריך ״להתאים את הטוב והמעולה שבהם לאוצר חיינו בטהרתם״. ולא עוד, אלא שחזר והכריז ״שהמכללה לבדה לא תסכם את כל הדרוש לחיינו – כי אם תהיינה לנו בראש וראשון ישיבות של תורה, גדולות ואיתנות, אלה שישנן ואלה שהולכות להיווצר, ובהן הישיבה המרכזית שהננו מתאמצים בעזה״י לכוננה בירושלים״.
עם תום הנאום-המשא, נשא הרב תפילת-מעמקים לריבון העולמים אשר כונן תבל ״באור חכמה ודעת״, ובעם ישראל בחר ״ונתן לו תורת אמת״, וסיים בבקשה:
״חזק נא ואמץ את לבב עמך – – – לרומם את קרן תורתנו הקדושה, להגדיל תורה ולהאדירה – – – למען יאמן דברך אשר אמרת על יד נביאך, כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים״.
לכל הולך-נכוחות אין שום ספק שפסוק הסיום נאמר על תורת אמת אשר ניתנה לעם-ד׳, על הישיבות הקיימות ושתקומנה, אולם אנשי הריב שהתנגדו להנהגתו רחבת-האופקים של הרב, מיהרו לפרסם ברבים, ובעיקר בחו״ל, שהרב קרא את המקרא הזה על האוניברסיטה, וכדרך כל עלילה, קל להפיץ אותה וקשה לעקור אותה.
ולצערנו, למרות שהדברים גלויים וברורים, חוזרים אנשי הריב על העלילה הזאת עד היום הזה, מתוך מגמה ברורה לשוות דמות מעוותת לדמותו של הרב. עי׳ בהרחבה ליקוטי הראי״ה ג׳ עמ׳ 167-152.

מרן זצוק"ל העיף עלי מבט של אכזבה, מרירות ופחי-נפש וצער נוקב, אשר עד היום מרגיש אני בלבי את המבט הזה כדקירת מאה מחטים בבת אחת. אני הייתי אז נדהם ונרעש מהמבט הזה. ואז, מבלי כוונה, הוציאו שפתי את המלים: "כנראה שמלבד **הנשמה** צריכים להכיר את **הגוף**".

מצאתי לנכון למסור לך את העובדה הנ"ל.

כתיבה וחתימה טובה, עלה בעצמך והעלה אחרים עמך כאשר הסכנת,

באהבה

יצחק הוטנר

לפני זמן-מה הגיע ליד מכתב נוסף שכתב הר"י בו-ביום – כ"ח אלול תשכ"ב – והוא מסמך מאלף על רחשי לבו ביחס לתורתו של הרב וההרגשה שליותה אותו "בכל שהותו הפעם בארץ". המכתב נשלח אל ידידו הוותיק הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, והוא פונה אליו בתואר "אלופי ומיודעי":

ב"ה, כ"ח אלול, תשכ"ב

מעלת כבוד אלופי ומיודעי שליט"א – שלום וברכה!

הנני בזה להגיד להדר"ג מה שהייתי אומר לו, אם לא אירע מה שאירע, והייתי מקבל ממנו ברכת הפרידה כאשר יאתה.

הנה אמרו חכמים: "לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין". ולמדים אנו מזה, "אז כאפן צו שנעל די דעה פון א רבי'ן איז נישט א גוטער סימן פאר א תלמיד" [כי לתפוס מהר-מדי את דעתו של **רב**, אין זה סימן-טוב **לתלמיד**].

בבחינה זו הנני מכיר את עצמי עכשו בתור תלמידו של הרב, נשמתו עדן, הרבה יותר מכל אלה שתפסו, כביכול, את תורתו תיכף בזיקה ראשונה.

אודה ולא אבוש כי לא תמיד היתה תפיסתי כל כך טובה, וכוח הקליטה שלי לא פעל בנקל כלל. אמנם עכשו, מדי התקרב הגבול של עמידה על דעת הרב, נתחדדו בפי כמה יסודות אשר בשעתם הייתי מוכרח לדבר בהם מתוך "גמגום". ועצם ההופעה של עמידה על הדעת לאחר זמן דווקא, מורה הרבה יותר על ההשתרשות הנפשית, מאשר התפיסה התכופה והקליטה הסמוכה.

התחדשות ההרגשה בתורתו של הרב, היתה מלפפת אותי בכל עת שהותי הפעם בארץ. מכיון שלא נזדמן לי להשמיע הדברים הנ"ל להדר"ג מפה לאוזן, אמרתי: יבוא נא מכתבי לפניו.

והנני חותם בזה בברכת-השנים, ובבקשה מיוחדת להתפלל עלי שאזכה להצטרף, באיזו בחינה שהיא, לבניין מהלך התורה בארץ.

באהבה,

יצחק הוטנר

ד״ר חיים חמיאל (הי״ו) [ז״ל] (שהיה המנהל הכללי של המחלקה לחינוך ותרבות תורניים שבהנהלה הציונית) מספר ברשמיו מביקורו בארה״ב בשנת תשל״ה (קובץ נתיבות, ירושלים תשל״ו):

״פגישתי עם הרב יצחק הוטנר, ראש ישיבת רבי חיים ברלין – הידוע כמשפיע ומחנך דגול – היתה בלשכתו בישיבה. – – –

ראש הישיבה השיב לי כי ארץ-ישראל היא בלבו ובנפשו. וכשם ששגריר ישראל יושב בוושינגטון ומייצג את ארץ-ישראל, כך רואה הוא את עצמו כשגרירה של ארץ-ישראל המיוחדת לו, עד שיבוא יום – וזה עניין שבינו לבין קונו – ויחליט שגמר תפקידו כשגריר בגולה וישוב לארץ-ישראל. – – –

הוא שולח את בחורי הישיבה שלו לארץ-ישראל, ורבים מתלמידיו לומדים בישיבות בארץ-ישראל, ואין בדעתם לחזור לארצות הברית. לאלה ששואלים אותו אם ישארו בארץ, הוא עונה בחיוב: כן!״

*

לפי דעתי היה נכון מאוד, אם הענין אשר תקבע תלמודך בו, יהיה מסכת **שביעית**. העסק בהלכות שמיטה (**בעיקר שמיטת קרקעות**) **הולם את ישיבתך בארץ הקדושה עד מאוד**. **השמיטה היא שבת הארץ**, והלא השנה הזו [שתלמד בא״י] היא בבחינת שבת של חייך. תבוא נא, אפוא, שבת-החיים ותזדווג לשבת-הארץ.

פחד יצחק, אגרות וכתבים, ירושלים תשמ״א, עמ׳ רכ

איגרת הדרכה לחברי "בית ועד לחכמים" בירושלים

ההתארגנות של מצוייני ישיבותיה של ירושלים עיה"ק – "בית ועד לחכמים" לעידוד ההתפתחות הרוחנית וליזמה תורנית–ציבורית, שהתחילה בקיץ של שנת תרס"ד וקיבלה תנופה מעשית בשנת תרס"ח, זכתה לתשומת לב ולברכה נאמנה מצד מרן הרב זצ"ל, ומאד מרשימה האיגרת עשירת התוכן אשר שלח להם, שבה מוסברת גם ההבחנה המעמיקה בין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ (ראה אגרות הראי"ה א, אגרת צו, עמ' קיא–קיד)

והנה נמצאה עתה בגנזי בית הרב איגרת נוספת אשר נכתבה בכ"ט אלול תרס"ח, והיא המשך נהדר לזו שקדמה לה בתוכנה העשיר והמרומם.[124]

ב"ה, כ"ט אלול, תרס"ח [יפו]

שנה טובה ומעוטרת בכתיבה וחתימה טובה בספרן של צדיקים גמורים, לכבוד קהלא קדישא די בירושלים עה"ק, ידידי וחביבי, כחותם על לבבי, הרבנים הגדולים בתורה וביראת שמים, יראת ד' ברה ובכל מדה טובה ויקרה, חברי 'בית ועד לחכמים' בעי"ק ותפארתנו תובב"א,

שלו' וברכה!

ראש כל דבר, אבקש סליחתכם, אחי היקרים, על איחור תשובתי על מכתבכם היקר מיום א' ח"ז [חודש זה], כי הקיפוני טרדות שונות ומרובות, ובשום אופן לא יכולתי למלאת את חובתי נגד הדרתם, החביבה ויקרה עלי כמשפט לאוהבי.

ובעיקר הענין, בטח יודיעכם עתה ידידנו הרב הגדול ר"י [יונתן] בנימין הורוויץ שי', את הדברים אשר נדברנו בזה בהיותו פה עמנו. ומכל מקום ריש מילין, אומר עוד הפעם עם הספר, כי כשאני לעצמי איני מוצא כלל מה שאוכל להיות להועיל לת"ח מצוינים שכמותם ירבו, וקנקני קנקן ריקן ומימי מי–מערה מעטים בכמות ואיכות, כאשר אדע נפשי. רק כאשר נוכחתי, כי דברי אשר אדבר לפעמים מקירות לבי, אחרי העיון והמחשבה הארוכה, מלבבים ומעוררים לצד עליון את

---

124. על תכנו ועל פעולותיו של "בית הועד לחכמים" ותוצאותיו הברוכות, ראה בהרחבה בדבריו של איש ירושלים, הרב מנחם מנדל פרוש ז"ל, בספרו "בתוך החומות" (מעמ' 68 עד עמ' 156). עי' לעיל עמ' 355. ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 334-332. חיי הראי"ה עמ' 219.
בראש בית הוועד עמדו בעלי-תריסין מעולים מבין הדור הצעיר יותר של חכמי ירושלים: הרב ר' אברהם אהרן פראג ז"ל; הרב ר' יונה ראם ז"ל; הרב ר' זרח אפשטין ז"ל; הרב ר' יעקב משה חרל"פ ז"ל; והמזכיר – הרוח החיה, היה הרב ר' ישראל פורת ז"ל. אכן שורה נכבדה של דמויות תורניות רעננות, אשר אמנם תפסו אח"כ מקומם הראוי להם בהנהגה ובהדרכה הרוחנית.

הנפשות היקרות של ת"ח מצוינים אשר באו בחברתי, ולפעמים מתעוררים הם ע"י השפעת הדברים לסלול מעצמם נתיבות בדרכי החיים לתורה ולתעודה. על כן איני חושך את מחשבותי ודעותי, ומדבר אני אותם באזני כל בעל שכל וישר לב המזדמן לי. אבל סוף כל סוף, אין בדיבורי בעצמם כדי להחיות בהם את הרוח הנחלי, כי אם אחרי אשר יהיו מתקבלים להגשים אותם במעשה ובפועל. אם כן, לא בדברים ובדרשות אוכל לשרת את כבוד הדרתכם, כי אם בשיתוף תמידי במעשה ובהנהגה.

אפרש את דברי מעט: כבוד מעלתם יודעים, הנני תמיד מכריז, כי עלינו לשים לב על כל התלונה של גדולי הדורות אשר מעולם, שצעקו על העזיבה של המאור הפנימי שבתורה, שממנו נדע את ד', ובו צרור החיים צרור במילואו וטובו. הקובלנא אמנם נחלקה לשלש צעקות: א) על דבר לימוד הקבלה וחכמת האמת; ב) על דבר לימוד המוסר וחכמת המידות; ג) על דבר לימוד ההגיון והחכמה השכלית. בין כל אחד מהמכריזים הללו נמצא נטיות שונות, ולפעמים אחד קורא תגר על המקצוע של זולתו, ועד קרוב לימינו היתה הדרך הכבושה, שכל מי שנדבו לבו לתור בחכמה, בפנימיות התורה, ברר לו מקצוע אחד, או קבלה או מוסר או חכמה. והחילוק הזה גרם שברבות הזמן, התלמידים המקבלים ביחוד את השפעתם מפי ספרים ולא מפי סופרים – הלכו ונתקטנו הרבה מרבותיהם, ולא יכלו לעמוד על סוף דעתם, מצא כל אחד במקצוע שלו ניגוד להמקצוע של חבירו. והניגודים בעצמם היו כמין תנאים מוכרחים להשלמת השיטה הבלתי משוכללת כראוי, עד שבהמשך הזמן נתקבלו על הדעת רק הניגודים, ובלבבות רבים נשארו הטענות השוללות של כל הצדדים, עד שהקבלה נעזבה מפני הטענות שבעלי המוסר והמחקר אומרים שהמקצוע שלהם הוא העיקר, שהכל מושרש בו, וממילא אין ללכת בגדולות ונסתרות; המוסר נעזב, מפני שבעלי הקבלה אומרים שעיקר הכל היא הידיעה והכוונה של הנסתר, וכל מה שזולת זה הוא רק עראי וטפל; והחכמה השכלית נעזבת, מפני ששתי הכתות אומרות שרק בהן או באחת מהן תלויה כל הישועה, הפרטית והכללית, אם כן רק מעמסה וחשש היזק הוא ללכת בחכמה השכלית ולעיין בכל הספרים שנבנו על פיה.

אבל מה שהיה אפשר לשאת בדומיה עד כה, אי אפשר לנו עוד. היבושת הגדולה, שגרמה העזיבה הכללית של אלה היסודות השלושה, גרמה לנו כל התלאה הנוראה, שאנחנו עומדים ומרעידים עליה באה"ק ובארצות הגולה. ואין לנו דרך, כי אם לשוב ולבסס את עמוד התורה המעשית, תורת ההלכה של תלמוד התלמודים והפוסקים וכל התלוי בהם, על הבסיס החזק של שלושת העמודים יחד, שרק בהאגדם יחד הם משלימים זה את זה. הקבלה, המוסר והחכמה, וכל מקצוע שבהם, צריכים הם להעבד כראוי, בכשרון ובשקידה. אז יגלו האורות הללו את אורם על כל התורה כולה ועל כל החיים כולם. כל חמדה שהפה יכול לדבר והלב יכול לחשוב, מצויה היא בההתאגדות הקדושה הזאת. ויען אשר ימים רבים עברו ולא נשמע דבר זה מפי גדולי ישראל, ומרבים היה נשמע ג"כ ההפך מזה, על כן יודע אני שקשה מאד שיותן מקום לדברי, דברי ננס כנגד ענקים. אבל כשאני לעצמי, לצורך הנהגה, איני חש על שום טוען ושום טענה, והנני עמל תמיד ברעיון, ומעט בכתב ובמעשה, איך להרגיל את הנפש, שלא יהיו שלושת הקשרים האלו מתנתקים זה מזה, ויהיו תמיד מאוחדים אחדות דודים ורעים. אבל אם אבוא להכריע אחרים אשר

יבקשו לדון בדברי, על פי הכרעות דעות הנאמרות בין הבריות ונתלים באילנות גדולים – מה כוחי כי אייחל לזה? עד אשר יערה עלינו רוח ממרום והאמת והשלום יהיו דבר מובן לכל.

על כן חשבתי כי צמאה נפשי מאוד להתחלת אור חדש של קיבוץ כל האוצר הרוחני מאור ד׳ אשר עמנו וההזרחה מאורו על ישראל ועל העולם, שיהיה מתנוצץ מעיר קדשנו ותפארתנו, וכשם שהאיר ד׳ פניו לעמו להחל את ראשית צמיחת קרן ישועה בקץ מגולה החומרי, של נשיאת פירות וענפים על הרי ישראל בימינו, שאע״פ שכמוהו כאין הוא נגד הישועה – אפילו החומרית – שאנו אסירים לתקוותה, מכל מקום בת–מינה היא ואתחלתא דגאולה היא לכל משכיל ומבין על דבר אמת, כך ראוי לנו שנעשה מצדנו אתחלתא לגאולה הרוחנית העתידה לצאת מציון על כל העולם כולו, על ידי זריחת אור–ד׳ אשר באוצר חיים, שבנשמתם של ישראל, המשתלהבת ע״י העסק בגנזי–תורת–אמת, בלב טהור, ברוח גבורה, בענווה ואהבת אמת, ע״י תרין–סמכי–קשוט של מוסר וחכמה, המסעדים את הנשמה, לעמוד בהיכל ד׳ ולחזות בנעמו. ואל נבוז ליום קטנות, הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום.

אבל התחלת הסדר בזה, והסרת כל אבני המכשול שבדרכים ההולכים אל עדן–גן–ד׳, צריכות הן להעבד תחילה ע״י חליפות איגרות בינינו. כמובן, הנני בטוח שהאיגרות תהיינה בע״ה נידונות בעיון וחיבה, כראוי לדברים הללו העומדים ברומו של עולם. ואז, כשהסדר של מכתבים יביא בעצמו את הצורך לדיבור של חיבה, הנני, בעזרתו ב״ה, ועלייתי בל״נ אל עיר קודש אלקינו להתענג על טוב ד׳,[125] בידידות אוהבים נאמנים, דורשי ד׳ ברוח עצה, חכמה וגבורה, בחבלי אהבה של ענווה קדושה ויראת חטא, כדי להתחיל ברוממות קרן לציון ולאה״ק בכללה, בהארת אור תורה ממנה להחיות עם רב.

ודעו נא, אהובי, שדווקא הדברים היותר עליונים, הם–הם שיכולים לרדת לעומק תחתית, להחיות את הדור אשר נפל לבירא עמיקתא, בור–שאון וטיט–היֵון. ועל ידי האור הגדול, הפונה לגאולה וישועה, יתיישרו נתיבות רבות בעומקה של הלכה גם כן, לשום מחשך לאור ומעקשים למישור, והתורה תהא מתחלת לשוב על לומדיה, והוגי תורה ימצאו בקרבם אומץ לבב וגבורת אמת, ליסד ספרות גדולה וקדושה, שתהיה ראויה באמת להנהיג את הדור ולהכשירו לפורקן ולפדות ולחירות אמת – אל תקרי חָרות אלא חֵרות.

הנה כן חשבתי מראש להקדים את הכתיבה לדיבור, אמנם נשתנתה בזה דעתי קצת על פי הרצאתו של אהובנו הרב הורביץ נ״י. בכל זאת הנני מצפה על דבריהם האהובים, שאחפץ לדעת מתוכם לא רק עניינים כוללים, המורים על חפצם הטהור, הכללי לעבודת ד׳, טהורה ורוממה, אשר ידעתי זה מכבר, כי אם על איזה עניינים פרטיים, המציינים את מגמת לבבם בייסוד בית הועד, למען אדע עד כמה הננו מתקרבים אל הנקודה המאחדת אותנו, לעדור בלב אחד לאבינו שבשמים שוכן בציון, המרומם על כל ברכה ותהלה, ב״ה.

הנני חותם את דברי באהבה רבה, אהבת נפש לאחי ורעי הנעימים, אשר בנועם ד׳ הננו

---

125. עי׳ לעיל עמ׳ 355.

מתקשרים באהבים, עם צדיקים יכתבו ויחתמו לחיים טובים, מתוקנים וערבים, ונזכה במהרה לחזות ביקרת תפארת צור ישראל יושב הכרובים, מפואר בפי כל בשער בת רבים, מלך ביפיו וארמון על משפטו, ורוח חיים מאור פני מלך חיים יפוח בכל עז וטהר, לשובב נפשות בני אלהים חיים בארץ חיים, במהרה בימינו בקרוב, כנפשכם היקרה ונפש מברככם מקרב לב עמוק בידידות אמת והדרת כבוד.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

אוצרות הראי״ה מהדו״ב ח״ב, עמ׳ 293-295

בהמשך לאיגרת חשובה זו של הרב, שנכתבה בערב ראש השנה, נמצא מכתב המצורף בזה, שכתב הרב מיד בצום גדליה, אל אחיו הצעיר רבי שמואל ז״ל, אשר גר בירושלים. מתוך כותלי דבריו אנו למדים שהרב, אשר לא פעם עייפה נפשו ממלאכת הרבנות השוטפת הטורדת אותו מעולמו הפנימי-הרוחני, והשתוקק לתת דרור למרחבי תעופותיו העיוניות המגוונות, הנה כאן מצא נקודת אחיזה ופתח תקווה לעלות ירושלימה ולעמוד בראש בית ועד חכמים זה, וכנראה שמסביב לצד המעשי התנהלו השיחות עם הרב יונתן-בנימין הלוי הורוביץ ז״ל, נציג פקו״מ [פקידים ואמרכלים] אמשטרדם, אשר היה צריך לפתור את הבעיות החומריות של הועד.

ב״ה, יום ג׳ חדש תשרי תרס״ט

אח יקר אהוב ונכבד הרש״ק שליט״א, שלו׳ וברכה וגמח״ט.

מכתבך היקר המלא דעה והשכל הגיעני, והנה כבר הסכמתי לחדול לעת עתה מהשתקעות בענין הישיבה פה, עד אשר יראני ד׳ מוצא נכון איך לבסס את כל מה שנפשי שואפת אליו. וכמובן אשתוקק מאוד להחל איזה עבודה בירושת״ו, אבל עודני מסופק אם המקשיבים יהיו מטים לרוח אשר אבקש להטותם, שיש בו מלחמה על ההרגל והרפיון, לבד המלחמה שצריך לאסור נגד הנטיות הבהמיות שכל דבר מרום וקדוש נתקל בהן, אפילו בשעה שאין אנו חייבים לפרוץ לפנינו דרכים חדשים.

והנה ערכתי מכתב לה״ה נ״י ולחברי בית הועד בתור תשובה על מכתבם מר״ח אלול אלי. כמובן איני יכול לכלול עיקר מחשבותי במכתב אחד, אבל אראה איך יפעלו הדברים, ומתוך ההערות אולי אוכל לעמוד על הענין ביותר קירוב.

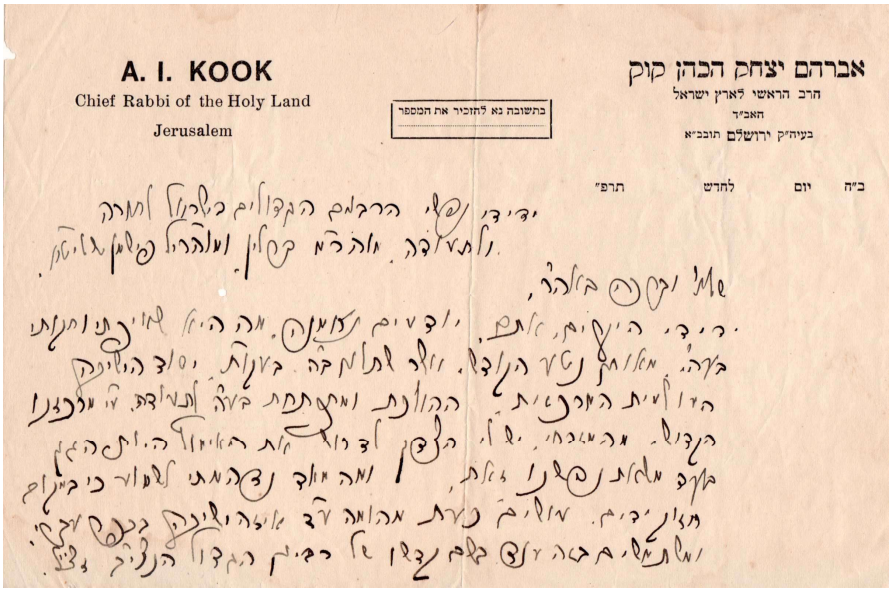
מה שאני טרוד בזה בדאגה, הוא מה שאני צריך הכנה גדולה בעניי, קודם שהנני מרגיש בעצמי כשרון להשפיע ולדבר, ובשעה שאיני מוכן הנני מרוצץ הרבה ברוח, וחוששני שלא ילמדו ממני להוסיף ריצוץ על רציצותם שהיא עוברת כל גבול, ומזה הננו סובלים, ומכל מקום תוחלתי לד׳ היא שיעודדני למען שמו ולמען עמו ונחלתו. הנני אחיך דבק באהבת נפשך מצפה לראותך בשמחת לב, ליום שמחת ישוע הבן של ש״ח [שאול–חנא] שי׳ למז״ט הבעל״ט, ומז״ט וכל טוב לכולנו בעז״ה.

אברהם יצחק ה״ק

אם בימינו אלה הנכם מיסדים כנסיה של תלמידי חכמים בעיר הקודש, שעיני כל ישראל אליה, תראו להשתדל לבקש דווקא גדולות ונשגבות. דורנו הוא כולו דור שואף, ואם השאיפה הריקנית של החורבא והתוהו מגבהת עצמה עד מרומי רמים, כמה צריך שיגבה לב דורשי ד' הנגשים אל הקודש.

המבוקש צריך שיהיה: לקדש שם שמים ושם ישראל, בקידוש שם ירושלים, בחפץ גדול להראות לכל העולם נצחונה וגדולתה של תורת ארץ–שראל".

אגרות הראי"ה א, אגרת צו, עמ' קיב[126]

מכתב לידידי נפש – הרב ברלין והרב פישמן (מימון)

126. עי' גם אגרות הראי"ה ח"ב, אגרת תרסו.

הליכות הישיבה

ראשי-פרקים שרשם מרן הרב זצ״ל
לשיחותיו בתחילת זמני הלימוד בישיבה ובשיחות-ראש-חודש.

חורף תרצ״א

א. ע״ד הבלילה של המסכת פסחים – העומק של עניני טומאה בא מתוך עומק הטהרה, בחינת השלילה שבקדושה.

ב. איסור כלאים בזרעים נוהג גם ברוחניות. דברי הרא״ש. בהירות ההפרש שבין קודש לחול, בתחילת ההשרשה בכל שהוא, ואח״כ זרוע ובא במאתים, אבל ביטול צריך.

ג. המקור של ״כל יום יהיו בעיניך כחדשים״, מתוך אהבת התורה, ואהבה זו מחזקת את השכל ואת הזכרון.

ד. תנ״ך שהננו כ״כ מעונינים בו, אל יֵעָזב בישיבה בכלל, הישיבה גמרה תנ״ך בכללה, וצריכים להתחיל מחדש.

ה. התאחדות הבאה מתוך האהבה, המתוספת בין ת״ח שבקיבוץ אחד, מגדלת את הנפשות, במה שכל אחד מתבסם מכשרונו וממידותיו הטובות של חבירו. דבר הבא מהשפעה ונקלט, זהו עניית אמן שגדול [העונה] יותר מן המברך.

קיץ תרצ״א

א. חיזוק השקידה ושמירת הסדרים.

ב. ערך המסכת ביצה וחובת ההעמקה בענייניה הכללים.

ג. על דבר התנ״ך והמוסר.

ד. ההנהגה מחוץ לישיבה.

ה. שאיפת ההתעלות, לכל גיל לפי ערכו.

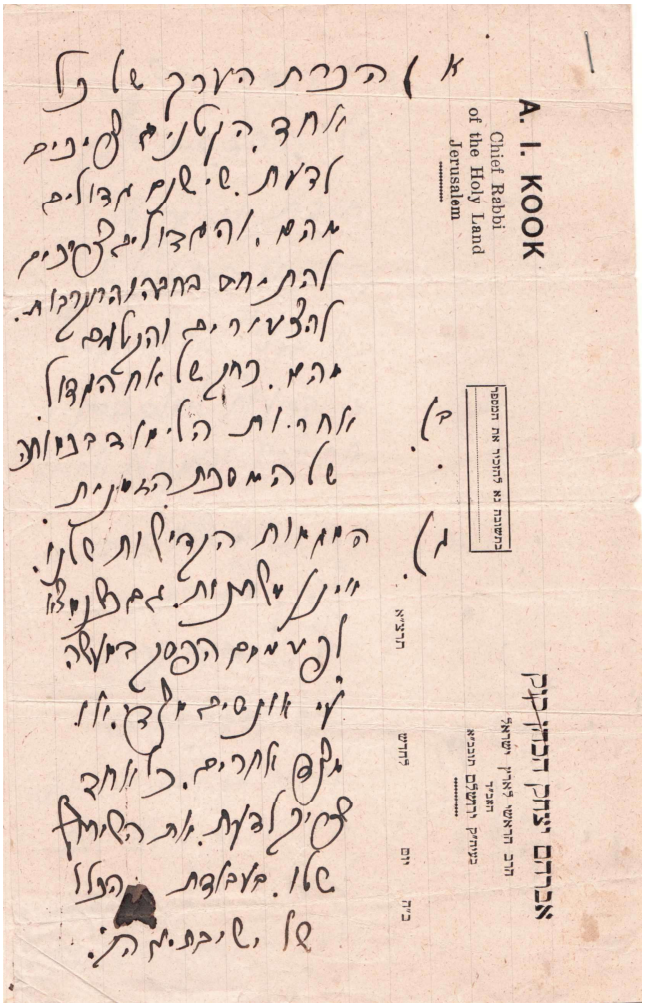
ו. ההתרגלות בהערכים הרוחניים, שהם יסודי היראה והמרכז של השלמות והתורה בכלל.

*

א. הכרת הערך של כל אחד, הקטנים צריכים לדעת שיש גדולים מהם, והגדולים צריכים להתיחס בחיבה והתקרבות להצעירים והקטנים מהם, כחק של האח הגדול.

ב. אחריות הלימוד בכמותה של המסכת ה״זמנ״ית.

ג. המגמות הקדושות שלנו, אינן משתנות גם כשנמצא לפעמים הפסק במעשה ע״י אונסים מצדי או מצד אחרים, כל אחד צריך לדעת את השיתוף שלו בעבודת הכלל של ישיבתנו הק׳.

ד. חובת השמירה של הסדרים, מצד חובת חיזוקה של הישיבה המוטלת על כל אחד מבניה, וזה לא יתורץ ע"י קביעות לימוד בזמנים אחרים ובמקומות אחרים.

ה. עד כמה שהמצב החומרי קשה, מ"מ דאגתנו על כל יחיד בפרט היא חזקה, והחפץ להסיר מניעות מכל אחד הוא חזק, וראוי שלא להעלים הדברים המעיקים ולמסור אותם לידיעת ההנהלה.

*

א. לפעמים צריכים לדבר דברים חדשים, ולפעמים צריכים לדבר דווקא דברים ישנים בחידוש צורה. אני חושב שהשיחה שמדברים ע"ד דברים ישנים בחידוש צורה היא

יותר חשובה משיחה של דברים חדשים. עיקר חשיבותה של השגה רוחנית היא לא החידוש המובלט שבה, אלא אופן הקיבול של הדבר שאחרים חושבים שהוא ידוע, ובאמת תמיד איננו ידוע, כדברי "חובת הלבבות" לענין היחוד, בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים.

ב. שמירת הסדרים – כמה פעמים דיברתי בזה, ולא פעלתי עדיין את הענין בשלימות. לו הייתם [דבקים] במטרת הישיבה, הייתם עוזרים בשמחה לחיזוקה ע"י שמירת הסדרים בתוכה, כי אחד מחזק את חבירו, ע"י הלימוד בחבורה, אפילו כשכל אחד שונה לבדו.

ג. בסנהדרין היתה המידה ש"כל אחד מכיר את מקומו". הנכם יחד, צעירים ויותר מבוגרים, בעלי כשרון ממדריגות שונות. כמה נאה הוא שכל אחד יכיר את מדריגתו. ידע הצעיר לכבד את הגדול ממנו. וכמו שהוא בענין השנים מצד מידת דרך–ארץ, יותר מזה במעלות הרוח, וידיעת התורה.

ד. וכשם שהערתי זאת, כיוונה הוא הוקרת הצעירים – בין בשנים בין במעלה – כלפי הגדולים מהם, כמו כן הנני מכוין כלפי החיבה והידידות שראוי שגדולי–המעלה יתייחסו בזה אל הצעירים. זה גורם לקשר ונפשיות פנימית, וזכות הרבים תלוי באלה שמתכשרים לכך להיות גם משפיעים ברוחניות.

ה. אבקש, שהאונס שלי במיעוט השיעורים משני הסוגים [בהלכה ובמחשבה], לא יחשב אצלכם ריחוק מצדי. תאמינו שהנני קשור לכם בכל לב, ומצפה לזמן שאוכל להתאחד עמכם, באופנים יותר מובלטים בע"ה.

ו. אל נא תזניחו את הצד הרוחני והמוסרי שבישיבה. אלה מידות האהבה, שאנו רגילים לפרסם אותם בהזדמנויות שונות, שהן כיסאות להשלמות העליונה שהיא אהבת השם יתברך. אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, צריכות להתאחד ברוח המוסרי של הישיבה אצל כל החברים, וליתן להם הברקה שכלית מיוחדת, שאפילו בבינת–ההלכה עקבותיה צריכות להיות ניכרות, וק"ו ברעיון הרוחני ובמוסר הנפשי.

*

בשנים האחרונות, באחת הפגישות עם הרב יעקב ז'ולטק ז"ל, כשהעלינו זכרונות משנות הלימוד בישיבה, ודיברנו על האופי המיוחד שבה, שאלתי אותו: הלא אצלנו לא הרבו ללמוד ספרי מוסר, מאין הגיעו הבחורים – לדעתו – לאותה מידה נאה של יראת שמים?

תשובתו היתה: "מאישיותו של הרב!"

אכן ברור הדבר: דמותו העילאית והנהגתו היומיומית, סיפקה מידה גדושה של יראת שמיים לכל מתבונן, לכל מי שבא ללמוד על מנת לשמור ולעשות.

*

מר"ח אלול הבעל"ט ידעו את חובתם הגמורה לשמור תמידים כסדרם את משמרת הקודש של שעות הלימוד בישיבה, ולהוסיף קדושה וטהרה בימים הקדושים הממשמשים ובאים בע"ה בחשקת התורה והיראה, בדעת קדושים בינה, בשאר רוח כשאיפתנו הקדושה מכינוסי היקר והחביב, כנוס לצדיקים בעה"י.

ברצוני לזרז בזה למזורזין, שכמותכם ירבו בישראל, ולהזכירכם את הדברים היסודיים של אופי ההכנה, אשר אנו צריכים לעסוק בה להשלמתנו האמיתית, בצאת השנה ולהכין את העצמנו לאור ימי הקודש – יום הזכרון, ימי התשובה בכלל, ויום הקדוש יוה"כ, וימי השמחה, חג הסוכות ושמחת תורה, הבעל"ט בעזה"י.

יסוד כל טוב, בעדנו, ובעד כל ישראל, ובעד כל העולם כולו, שהננו כל כך תאבים להאירם באור ד', הוא החפץ הנכון־שנקבע בנפשנו לקדושה ולעילוי: שאיפת **בהירות השכל**, והגברת הופעתו עלינו; שאיפת **יושר הלב**, שכל חמדת המידות הטובות קשורות בו; שאיפת **טהרת החיים**, טהרת המעשים, הדיבורים, וכיוצא בהם כל ערכי החיים, הפנימיים והחיצוניים ומהיכן אנחנו שואבים כל אלה – הלא מתוך אוצר החיים האמיתיים, מן התורה הקדושה, מעיין חיינו וחיי כל העולמים.

כל עניין שבתורה, בכל מרחביה, שמתקשרים אנו בו ביותר דבקות, ביותר בהירות; כל הלכה הנקנית בקרבנו ביותר בירור על ידי שקידתנו; כל סוגיא שמתבררת לנו ביותר טעם וביותר הארה על ידי עמלנו הנפשי; כל מחשבה שבתורת ההכלה והאגדה, המוסר והיראה, שמתיישבת יותר כנפשנו – הרי אנחנו מנבים על ידה, ובונים על ידה את הכלל כולו, ואת כל היקום, והננו מתקרבים בזה להשלמתנו האמיתית, לתכלית החיים, לרצון האמת של חי העולמים ברוך הוא, החפץ להנחילנו את אור החיים, בכל חסנם ואמיתתם.

אורות התורה, עמ' פח-פט

נר לאחד

הרב יצחק ריף ז״ל, הי״ד

ה׳תרס״ד – ה׳תש״א

על בני-עלייה נמנה דמות מופלאה. אישיות קורנת בזיהרא עילאה, ואור גנוז זרוע על אורח חייו. בחור גבוה בעל זקן, חיוך תמידי נסוך על פניו העדינים. עיניים טובות שפעמים מנצנץ בהן ברק של שובבות וחריפות ואחר כך הן חוזרות לטובן, לשלוותן.

רבה היתה פשטותו ורב היה חינו. לא אזכור את ר׳ יצחק בהבעה זועפת. פיקחות מפוכחת מצד אחד, ותמימות ופשטות מצד שני. לכאורה תרתי דסתרי, ברם תום העומק הנפשי התגבר על הפיקחות ונמצא האדם ״ערום ביראה״. שני הקצוות שבאישיותו, הפיקחות והתמימות, נתגלו בצורה קיצונית בשתי תקופות בשנה. יראתו ותמימותו – בימים הנוראים, פיקחותו ושנינותו – בימי הפורים. בראשונים היה מזעזע את הלבבות בתפילותיו הכבושות, ובאחרונים היה מצהיל ומפתיע בחידודי הברקותיו.

ובחיי יום-יום – היה מעוטר ומוכתר באותם דברים הרבה שזוכה בהן העוסק בתורה לשמה. ״אשרי מי שזכו לו אבותיו״ אמר רבי עקיבא (ירושלמי ברכות פ״ד ה״א) – סגולות יקר אלו אינן רק פרי מאמץ, הן טבועות בנשמה שהומשכה מעולם האצילות, הן מורשת אבות ואמהות האמונות עלי תורה, הן נושאות ומעלות את נושאן מעלה מעלה.

רבי יצחק היה בנו של הרב הגאון ר׳ ישראל ריף ז״ל, רבה של זאגר, נכדו של הגאון ר׳ רפאל שפירא ז״ל ראש ישיבת ולוז׳ין, נינו של מרן הגאון הנצי״ב ז״ל, מורה ומאורה של בית-אולפנא רבה זה. אכן, עולם-התורה יכול להתפאר בטיפוסים כאלה שצמחו ועלו מתוכו ומתוך-תוכו.

בין גדולי הישיבה משך הוא את תשומת הלב בשוני שבו. בניגוד לסגנון החדש בלבוש ובנוהג של בני ישיבות ליטא, היה הוא שייך לתקופה שקדמה לאלו. כך ודאי נראו בני ישיבת וולוז׳ין, ראדין וא׳יישישוק. ודווקא דמותו הטרום-סלבודקאית הוסיפה נופך משלה לנוף הישיבה. לאלה שרצו לצייר לעצמם ולאחרים ציור מסולף מדמותה האמיתית של ישיבת **מרכז הרב** – הפריעה דמותו של רבי יצחק לא-מעט. הוא שהיה מהדבקים במרן הרב זצ״ל, מהמקשיבים לרבנו הגרי״מ חרל״פ זצ״ל (עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 54), ועל כל דרכיו נגה אור העבודה התמימה, שימש עדות חיה למהות האמיתית של הישיבה, אשר תוכה היה רצוף אהבת ד׳ ותורתו, אהבת עמו וארצו.

בשנות לימודי כבר לא היה מצוי כל היום בישיבה. שיעורים קבועים היו לו במקומות שונים, אולם בניגוד לאחרים, מהקשישים, היה מדייק לבוא לשיעורים ולשיחות, ומקשיב להם רב-קשב.

זיקה עמוקה היתה לו לגאון המופלא מטבריג – רבי אברהם אהרון בורשטין זצ"ל – שכיהן תקופה קצרה כראש הישיבה. רוב שיעורי ההלכה שנדפסו בספר "נר אהרן" שנתפרסם אחרי פטירתו של אותו גאון (תל-אביב, ת"ש) נרשמו ע"י רבי יצחק, והוא גם ששמר על יום הזכרון שלו, י"ט בכסלו, והיה אומר דבר הלכה בחבורה בו-בערב ומשלב בו מתורתו של אותו גאון (עי' ב"נר יצחק", תל אביב תשי"ז, סי' ג, ובאיגרותיו שם סי' ה').

בימי יחוד-הלב עם אלה אשר כילם הצר, צפה ועלתה דמותו המופלאה וצרב הכאב: נר-אלקים זה, האמנם בחושך שמו יכוסה? האמנם לא יסופר לדור יבוא על הפלאי הזה אשר היה בתוכנו ואשר רבות השפיע ועודנו משפיע על כל אלה אשר נאותו לאורו? וקשה היה להשלים עם הרעיון שגם מה שיכול להשאר ולהשמר לדורות לא יחסן ולא יאצר לזכר עולם. והנה נעשה מעשה – על אפרו של יצחק הועלה "נר יצחק" מדבריו ועליו. ספר מעולה הכולל חידושי תורתו ותיאור אישיותו.[127]

הנר לא כבה.

יאיר נרו לדור ולדורות.

*

חתנא-דבי נשיאה, הרב נתן רענן ז"ל מספר:

> בפוניבז' שמעתי עליו, בסלובודקה הכרתיו ובירושלים ידעתיו. חורף תרפ"ג – בין כל פרצופי הפנים החדשות התבלט הוא הצעיר יצחק מזאגר בכל הליכותיו, תלבושתו הצנועה המיוחדת, פניותיו ומצעדיו, אוזניו אפרכסת לכל הגה ושיח בתורה ויראת ד'. בכל מקום שנשמע חידוש על ידי הר"מים או על ידי המצוינים בסגל החבורה – מקומו שם הוא.
>
> בשלהי שבט תרפ"ג יצאתי את קובנה, לברלין, לחכות שם לשיירה היוצאת מליטא לארץ ישראל, ומה הופתעתי אני ועמיתי צמח מסומי (הרב צמח גרין ז"ל מושינגטון, מיסד "גבעת ושינגטון" על יד כרם ביבנה) אשר יחד חכינו לשיירה הליטאית לא"י, לראות כי עם השיירה בא גם הצעיר המופלא הזה. והנה שלושתנו מצטרפים לנסיעה משותפת ארצה ישראל. ומאז נדבקנו יחד, החלטנו לא להפרד זה מזה, וכך הצטרפנו לייסוד הישיבה המרכזית של כ"ק מרן אדמור"ח הרה"ק נבג"מ, והיינו מעשרת הראשונים בהיווסדה.
>
> הרב זיע"א היה מקרבו מאוד, אפילו מהדרו בקימה, והוא היה שותה בצמא את דבריו. כולנו החברים היינו מתקנאים בו ועוקבים אחרי יגיעתו בתורה ורדיפתו

---

127. "נר יצחק" (ת"א, תשי"ז) – ממשנתו של הרב יצחק ריף ז"ל, הי"ד, בעריכת המחבר, הרב משה צבי נריה זצ"ל.

לעשות מעשים טובים. עם השקידה והעמל בתורה כבן ישיבת "מרכז-הרב", היו עיניו ולבו לכל היקף ירושלים העילאית. אין גדול ואין צנוע ונסתר שלא ביקר אותו ולמד והוציא ממנו את רובי תורתו. מה זריז היה ומה זהיר היה. חכמתו ויראתו הקודמת וזכות אבותיו הקדושים, העלוהו למעלה ראש, וקהלות זאגר הישנה והחדשה מינוהו אלוף לראשם.

*

והנה דברי ההערכה של הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי (שליט"א) [ז"ל], "לזכרו היקר והקדוש של ידיד וחבר-נעורים, אחד הבחירים המופלאים, הרב הגאון רבי יצחק ריף זצ"ל, הי"ד":

ר' יצחק ריף הי"ד היה מראשוני תלמידי "מרכז הרב" ומיחידי הסגולה אשר בישיבה, והוא כולו נסתר ונגלה כאחד. כאשר הכרתיו בישיבה בשנת תרפ"ה, כבר היה בולט בהנהגתו המיוחדת במעשי החסד, בדרך הלימוד, בעבודת התפילה, בדקדוק המצוות ובדיבוק חברים.

היתה לו גישה מיוחדת משלו לחברים, לבני הישיבה. מידת דיבוק חברים היתה אצלו אבן פינה בעבודת המידות. מעולם לא גילה כל דאגה לענייניו הפרטיים, אך חרד מאוד לענייני הזולת. התרועע עם כל אחד מבני הישיבה, כאילו היה חברו ממש. לא התנשא, לא עשה דבר למשוך אליו תשומת לב, וכולם רצו קרבתו וחיבבוהו על פשטותו וענוותו.

שקדן גדול היה, עשה ממש לילות כימים בתורה. מעולם לא פגשוהו מבטל זמנו, אבל סדרי לימודיו ושיעוריו השונים, נעשו בלי הבלטה והדגשה, לא החזיק טובה לעצמו. בישיבה היה מוקף חברים צעירים, שומע בהקשבה רבה כל חידוש או קושיה שנאמרו על ידי צעיר, ומתמוגג כולו מנחת ומלא התפעלות. מקבל הדברים בפנים מאירות ושמחות, כאילו נתגלה לו דבר חדש ויקר שעדיין לא שמע מעולם, ורק הודות לכשרונו של פלוני נתחדש דבר זה, והיה מפליג בשבחיו ומחלק לו כבוד גדול. מעולם לא הפריך בחוזק ובתוקף, ואם היה לו מה לסתור היה מגלגל שיחה ושואל כתלמיד-חבר, והלה לא נעלב אם ראה אחר כך שאין הצדק אתו. וכאשר העירו לו אולי יש הגזמה והפלגה בשבחיו, היה מוכיח בכל יכולת השיכנוע את נקודת האמת שבשבחיו, ועל דרכה של תורה לעודד ולחזק חברים.

עסקן במצוות ובצדקה היה. ידע צרור הדאגות של בני הישיבה אשר לא זכו להתבלט בכשרונותיהם, ולא הצליחו לתפוס מקום מכובד בכותל-המזרח של הישיבה, והוא עזר להם בהשגת סידור רצוי בענייניהם. תמיד היה מוכן לעשות טובה ולגמול חסד, ועשה את הדברים באהבה ובהצנע לכת בגופו ובממונו. וכאשר "נתפס" עם מטען חבילות תחת שחיו או מתחת לבגדיו (וזה היה מהדברים הרגילים והמצויים אצלו) להביא למי שהוא, ניכרת היתה בפניו בושה כאילו נתפס חלילה

בעבירה – נתגלה סוד נפשו. היה ידוע לרבים כי מר׳ יצחק ריף אפשר לבקש שימלא איזו שליחות, שיעשה איזו טובה, הוא אינו מקפיד על כבודו ואינו חס על טרחתו. המעשה הטוב היה חלק מנפשו העדינה, החסד היה מושרש עמוק בנשמתו האצילית.

היה מדקדק גדול במצוות, הרבה פעמים ראוהו מסופק בדקדוק מצוות, ולא היה זה מתוך ספק-ידיעה בהלכה, אלא מתוך זהירות יתירה ומהיותו חרד לדבר ה׳ כמבואר. בחג הסוכות לא יצא כל החג, ביום ובלילה, מתוך סוכתו, רק לתפילה בציבור ודברים הכרחיים. הצטיין בתפילתו והתפלל כפי שנשמתו דרשה ממנו, האריך בתפילה ולא חש על זמן ביטול תורה כפי שאחרים חשבו.

דמות דיוקנו האצילית היתה מושרשת ביראת ד׳. הצליח באופן פלאי להסתיר את זהותו ודמותו האמיתית. אבל היו ימים שבהם היה כולו נגלה, ואז הראה את כשרונותיו העצומים, את תפיסתו המהירה ואת ידיעותיו הרחבות בש״ס ובפוסקים. היו אלה ימי החג בישיבה, בבית מרן הרב זצ״ל אשר הכל היה זוהר מקרן רוח קודשו של הרב. ובפרט בימי הפורים שבהם הוכתר ר׳ יצחק ריף בהסכמת הרב לרב הישיבה, והיה הוא קורן מקדושת השמחה ומשמיע דרשותיו החגיגיות בהלכה, אגדה ומחשבה, בחריפות ובקיאות עצומה. והיו הדברים מאירים ומשמחים. נהדר היה המראה הנפלא איך הרב מחייך ונהנה מתלמידו האהוב, אשר כבר היה מיועד להיות אחד הגדולים.[128]

ר׳ יצחק יצא לחו״ל לעלות על כס הרבנות המפורסמת של הוריו בעיירות זאגר חדש וישן (משני עברי הנהר) במדינת ליטא.[129] קיווינו לראותו בגדלותו וגדולתו כאחד הרבנים הגדולים מגידולי ארץ הקודש המפיץ תורת רבו – תורת ארץ ישראל בחוץ לארץ. היינו בטוחים שיזכה לעלות יחד עם קהילתו ברינה לציון. והנה נגדע הארז אשר גדל בלבנון ועלה בלהבות אש השמימה על ידי הצוררים ימ״ש, יחד עם עם-ד׳ אשר נפלו בחרב במדינת ליטא.

נר יצחק, עמ׳ 11-12

---

128. עי׳ ״מועדי הראי״ה״ עמ׳ 248-247. ועי׳ ליקוטיה הראי״ה ב עמ׳ 170-165, 177, 157. חיי הראי״ה עמ׳ 103. ליקוטי הראיה א עמ׳ 496-495. שחר אורו עמ׳ 92, 106. מסכת הנזיר עמ׳ לב-לה.

129. כשנתברר לרבי יצחק שהוא מוכרח לצאת לחו״ל, למלא מקום אביו ברבנות קהילת זאגר, נתעורר אצלו ספק שמא צריך הוא כבר מעכשיו לחזור ולשמור יום-טוב-שני של גלויות. אף על פי שעודנו נמצא בארץ-ישראל. הוא פנה בשאלה זאת אל כמה מגדולי ירושלים ולא קיבל תשובה ברורה. אולם כשהציג את השאלה בפני ראש הישיבה הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, השיב לו מיד ואמר: אין כל ספק שאתה פטור, כי רק מי שבא מחו״ל לא״י ודעתו לחזור חייב לשמור יו״ט-שני של גלויות, ולא מי שהוא תושב א״י ודעתו לנסוע לחו״ל (מפי כתבו של הרב ח״ז חרל״פ ז״ל).

תיאור מקיף ורב רושם על רבי יצחק – בשם "הולוז'ינאי" – נתן לנו תלמיד הישיבה לשעבר, הסופר העורך ר' שבתי דון-יחייא ז"ל, הוא ש. דניאל:

יום ראשון לכניסתי לישיבה, ערב שבת בין-השמשות היה. צעירים עטופים בגדי שבת עיינו בספרים, שוחחו ביניהם, או התהלכו סבוב והלוך ברווחים שבין הספסלים. רובם ככולם פנים מוכרים, שכמותם פגשת בישיבות אחרות. מהם ערים ושופעי מרץ, ומהם שקטים וכבושים. כאן שקוע אחד בהירהוריו, ושם עומד שני ומדפדף בערימה של ספרים. בהשראת ליל התקדש השבת למדו בשקט, שוחחו בלחש, פיזמו בחשאי.

סמוך לפתח עמד לפני דוכנו בחור בעל-קומה, שגבו מורכן במקצת ופניו הוורודים, המנומשים, עטורים זקנקן חום מסולסל. הוא עיין בחומש, התנענע מפעם לפעם וחזר לשלוותו המרוכזת. משראה את האורח מיהר אליו במאור-פנים, הושיט יד חמה ובפיו "ברוך הבא, יישוב טוב", אמר שמו ושאל לשמך, התחייך ושב למקומו במבט עיניו החומות, שנזקפו תוך אמירת שלום, התגוונו צבעי-תום ושובבות, תמימות וסקרנות, התנזרות וחדוות חיים. משחק ניגודים מושך, שבין רגע נעלם ונגנז לפני-ולפנים.

הרב נכנס לישיבה ועיניו האירו באור-משנה את ההיכל. הבחור התקרב אליו ביראת הרוממות, שאל לפירושו של פסוק בפרשת השבוע, ומשהתשובה הניחה דעתו שמח שמחה רבה. עם שחזר לאחוריו חיבקהו הרב, התקרב לדוכנו ושוחח עמו עד שעת קבלת שבת. תפילתו של הבחור היתה לכאורה דומה לתפילתם של אחרים בחיתוך שפתיים, בהבעת כל מילה ומשפט, אך אמירת "אמן" שלו היתה טבועה בחותם מיוחד. חותם של יראה עילאה. כל נפשו היתה מקופלת ב"אמן".

ברבות הימים באו פגישות עראיות וקבועות, גם שיחות קטועות וממושכות. תמיד היה **גלוי ונסתר כאחד**. לכאורה משוחח בתום-לבב, בשפע דברים, בעניין רב, אבל החיוך המשתעשע בשני עברי אפו המקומר, המתגוון במבטיו והממוזג בדבריו, גילה משהו מראייתו החריפה, הביקורתית, החבויה מאחורי התמימות. שיחותיו היו דברי תורה או על גדולי תורה.

שבעים-שמונים צעירים למדו בישיבה. כל אחד עולם בפני עצמו. עולמות פחות-יותר נודעים בכשרונותיהם ובתכונותיהם. יוצא מהכלל ר' יצחק, שהיה בבחינת חטיבה בפני עצמה.

כל ימיו היה מתחמם כנגד אורם של תלמידי-חכמים מובהקים ושוקד ללמוד מתורתם ואורחותיהם. כיוון שהלומד מהשני פרק אחד או הלכה אחת או אפילו דיבור אחד צריך לנהוג בו כבוד, ככבוד רבו, הרי טרוד היה ברגלים להקביל פני רבותיו המרובים. מהבוקר עד הערב היה מכתת רגליו מרחוב לרחוב ועורך ביקורי חג אצל רבנים וחכמים, מפורסמים ובלתי מפורסמים, לרבות אלה שהוא עלה עליהם בתורתו, אך ורק משום ששמע מפיהם ביאור פסוק או מימרה. תוכנית הביקורים היתה רשומה בכתב לכל פרטיה: לוח השמות לפי סדר של מוקדם ומאוחר, זמנים וכתובות, ונושאים תורניים וכלליים לשיחות. בשנתיים האחרונות לישיבתו בארץ, שיתף אותי בביקורי-חג אצל רבני העיר וגדוליה. הסיור היה נפתח בראשון לחג, נמשך בחולו-של-מועד ומסתיים באחרון של חג. נזכיר כאן שמותיהם של המפורסמים ביותר מבין אלה שהלכו לעולמם. ראשון במעלה היה הגאון ר' **שלמה אליעזר אלפנדרי**, חכם ספרדי בן מאה וחמש, מפליא בעירנותו

ובתקיפותו, שהיה שורף בהבל פיו כל חכמי הדור. משנתו היתה סדורה, ברורה ופסקנית (עי' ליקוטי הראיה ג עמ' 120-130). ר' יצחק היה עוקב אחרי הליכותיו של הישיש זריז התנועה, שהיה מסתובב בחדרו הקטון ופולט במהירות דברי תורה מעניינא דיומא. ממנו היינו הולכים אל הגאון ר' **אליהו קלצקין**, הרב מלובלין, שכל שערי התורה היו פתוחים לפניו ובבקיאותו היה חורז מעניין לעניין ומשלב בדבריו עשרות סוגיות מהש"ס. עניין מיוחד היה לשמוע מפיו פרטי-פרטים על שרשרות היוחסין של רבני הדור. הוא הכיר את אבותיו ואבות-אבותיו של ר' יצחק – רבנים נודעים מליטא, ובמיוחד הפליג בשבחו של סבו, הנצי"ב מוולוז'ין. בשעת שיחה היה מסתכל היטב בפניו של ר' יצחק, סוקר כל מראהו ודעתו נחה עליו. כנראה מצא בו מסגולותיהם של אבותיו. שעה ארוכה היינו יושבים בעלייתו של הגאון ר' **בנציון קואינקה**, הראב"ד הספרדי, שהיה מטפס במהירות על סולם ספרייתו, מוציא מהאיצטבות העליונות כרכים מאוספו התורני ומקריא קטעים מעשרות מאמריו ומחקריו. הוא היה אוצר בלום של מנהגים והליכות ביהדות הספרדית.

הגאון ר' **איסר-זלמן מלצר**, גדול-הר"מים בדור, היה מקביל את פני הבאים בחיבה אבהית, מסביר בנעימות רמב"ם מוקשה ומסיים בזכרונות חג מימי שבתו בוולוז'ין, כשזכה להסתופף בצילו של הנצי"ב. בדבריו כיוון וודאי לגרום נחת-רוח לנכד שהולך בעקבות אבותיו. בביתו של הרב הראשי הספרדי ר' **יעקב מאיר**, שהיה לבוש גלימת ארגמן, היינו שומעים פרטים כיצד כיבדו הטורקים את החכם באשי, שהיה הנציג היהודי הנכבד ביותר בפני השלטונות, בעוד שבתקופת הבריטים הפרידו בין הנציגות הדתית לבין הנציגות המדינית. הרב הישיש לא הסתיר את אכזבתו מהשינוי הזה.

מדירתו הנאה של הראשון-לציון היינו באים אל חדרו של ר' **שאול-חיים דוויק**, מקובל סגי-נהור, שהיה מגלה משהו מכוונות וייחודים שבתפילות החג. הגאון ר' **שמשון אהרן פולונסקי**, הרב מטפליק, היה מבריק בפילפוליו החריפים, ור' **שלום אלשייך**, מחכמי תימן, היה סח על מנהגי חג בעדתו. בדירת מרתף שבבתי-מחסה היינו פוגשים את הגאון ר' **יוסף-חיים זוננפלד**, רבה של העדה החרדית, זקן מהודר ותקיף, שהיה מזכיר בגעגועים תקופת "הרב מבריסק" בחיי ירושלים. הגאון ר' **אבא-יעקב בורוכוב**, הרב מוולקוביסק, היה מעניק לאורחיו חידוש מעמיק בהלכה, מוסבר בהגיון חותך, ורבה של מאה-שערים, הגאון ר' **יוסף-גרשון הורביץ**, היה שופע חסד ואהבת הבריות.

ר' יצחק היה כולו אוזן ועין. מאזין וקולט, רואה ומתרשם. מפעם לפעם שואל ומעיר. בדרך שבין ביקור לביקור היה חוזר על תמצית הדברים ששמע. חוזר ומתפעל ו"ברוך השם שזכינו להיות במחיצתם של גאונים וצדיקים".

הביקורים שנמשכו שבע-שמונה שעות ליום היו מעייפים לא-מעט. אבל ר' יצחק היה קורן מרוב נחת, מרוב שפע של תורות, מנהגים ומידות שספג לתוכו בשהותו בארבע אמותיהם של רבני ירושלים. הזיקה היתה הדדית. גדולים אלה גילו חיבה גלויה לבן הישיבה מ"מרכז הרב", חיבה וגם הערצה כלאחד מבני העלייה.

אף-על-פי שבימיו כבר נסתיימה תקופת וולוז'ין בישיבות, היה הוא וולוז'ינאי בכל מהותו. נאמן למסורת אבותיו, רבותיו ותלמידיו של בית-המדרש הגדול בעיירה הליטאית, הגשים בכל מעשיו

את אורח החיים של סבו, הנצי״ב, בדמות-דיוקנו ראינו דוגמה של גדולי וולוז׳ין בצעירותם. הוא היה מבין המעטים בישיבה שלמד חומש ונביאים, מדרשי אגדות, ואין מן הצורך לומר שרוב כוחו וזמנו השקיע בגמרא ופירושיה הראשונים וגדולי האחרונים. דרך-לימודו היתה ידיעה, היקף ובירור יסודי על סמך המקורות. כל ימיו ורוב שעות לילותיו לן בעומקן של הלכות ואגדות, קיים מצוות התורה. בפנים שמחים היה מקדים שלום לכל אחד, ומגלה עניין בחייך. ומשחלה אחד מבין לומדי הישיבה, היה הוא ראשון לביקור-חולים, ראשון למתן עזרה.

כל מהותו היתה מתגלית בחגים ומועדים. חרדתו בימים נוראים, שמחתו בחג הסוכות, רוממותו בחג הפסח, דכדוכו בתשעה-באב, כאחד מעובדי-השם מבין זקני הדור. כשרונותיו זהרו ברבים בימי הפורים כשבבדיחות דעתו היה דורש שעות ארוכות ברוב בקיאות וחריפות ״פורים-תורה״, משלב עניין שלא בעניין תוך חידוד, ומתבל דבריו במאורעות שהתארעו בישיבה בשנה האחרונה. אלה שלא ידעוהו מקרוב כל ימות השנה היו מתפלאים מכוחו היוצר בתורותיו השנונות ששפעו מפיו בפורים. בחידודיו רצה להוכיח לשומעים, שכל ימות השנה יש להתרחק מפילפולים מחוסרי-יסוד ולהתרכז בידיעה וסברה ישרה. בחידושיו היה בבחינת בור סוד ומעיין מתגבר כאחד.

עינו עין טובה ודעתו רחבה. התרחק מקנאות מצומצמת והזיר עצמו מתוכחה. האמין אמונה שלמה בקדושת ישראל ובכוחו של מאור התורה להחזיר כולם למוטב. הוא בא לישיבת ״מרכז הרב״ משום שבראשה עמד אחד מגדולי וולוז׳ין, גאון וצדיק, שבתורתו ובמידותיו כבהשקפותיו מצא המשך חי לנצי״ב.

הוא הצעיר, לא זכה לשמש את הרבי ר׳ הירש-לייב ואת ר׳ חיים, ראשי ישיבת ולוז׳ין, מפני שנולד שנים מרובות אחרי סגירת הישיבה, אבל כולו השתייך לחבורה זו. הוא היה וולוז׳ינאי בלי וולוז׳ין.

*

משהגיעו הידיעות על אבדן יהדות ליטא, כוונו הירהורים ראשונים לבני-משפחה קרובים ביותר, ולאחד שלא ממשפחתך, שדמותו היקרה היתה חקוקה בלב בכל סגולותיה והפגישה עמו נשארה בגדר חווייה בלתי נשכחת – דמותו המופלאה של ר׳ יצחק ריף, זכר צדיק וקדוש לברכה.

*

בשבוע זה היה היארצייט [יום-הזכרון] של הגאון מטבריג זצ״ל, בי״ט כסלו, והמנהג הוא אצלנו בישיבה הקדושה, לחזור על דבר-שמועה מפיו בערב זה בפני קבוצה של ותיקי בני הישיבה, ויש לזה מקור בדברי רש״י סוף יבמות (דף קכב, א), ואומרים חידוש-תורה ובתוך החידוש משלבים את דבריו, ולפני שנה ובשנה זו נפל בגורל עלי שאני אהיה מהמגידים – – – ונמשכו הדברים בענייני סדר זרעים, – – – ויש בזה מקום לבאר.

ולפני שנתיים היה הגראי״ה קוק שיחי׳ אומר שיעור כל יום בהלכות התלויות בארץ בביאור פירוש הר״ש והירושלמי ופסקי הרמב״ם ז״ל.

מתוך מכתב להוריו, חורף תרפ״ט, נר יצחק עמ׳ צח

בשנות הנעורים, כל רגע וכל שעה יקרים מאוד, כי שנים אלו צריכות לקבוע את סדר החיים בעתיד. – – – ובשנים אלו, כל יום – לשנה יחשב. ואילו היתה מחשבה זו תקועה תמיד אצל האדם, בוודאי לא היו הימים דומים זה לזה. כל יום היה האדם נברא בשלמות יתירה, רבה ורחבה, כי היה יודע חובתו ועבודתו בעולמו.

מדבריו, שם, עמ' צא

תיאור אכזריות השפלתה ורציחתה של קהילת זאגר בידי ליטאים בהנחיית הגרמנים, מובא בפנקס הקהילות ליטא, ירושלים ה'תשנ"ו (בעריכת דוב לוין), עמ' 277-282. בין השאר מסופר שם כי הנאצים כפו על אחיו של רבי יצחק, שהיה גבה קומה, לרתום עצמו לעגלה יחד עם אדם נמוך קומה, ולמשוך אותה ברחובות העיר. בני הקהילה הוכרחו לעבור ו-לירוק בפניו תוך איום במוות. רבי ישראל הורה לבני קהילתו לבצע את שהתבקשו. רבי יצחק עצמו נרצח בערב יום הכיפורים ה'תש"א. כל משפחתו נרצחה אף היא. השם יקום דמם.

מבני העלייה

הרב אליהו יצחק פריסמן ז״ל[פו]

ה׳תר״ע – ה׳תשל״ו

כשהספיד מרן הגראי״ה קוק זצ״ל את הגאון הצנוע ר׳ אברהם יצחק טברוסקי ז״ל, רבה הראשון של מגדיאל, נשא עליו את מאמר חז״ל ״מקום ארון אינו מן המדה״ (מגילה י, ב), וכך אמר:

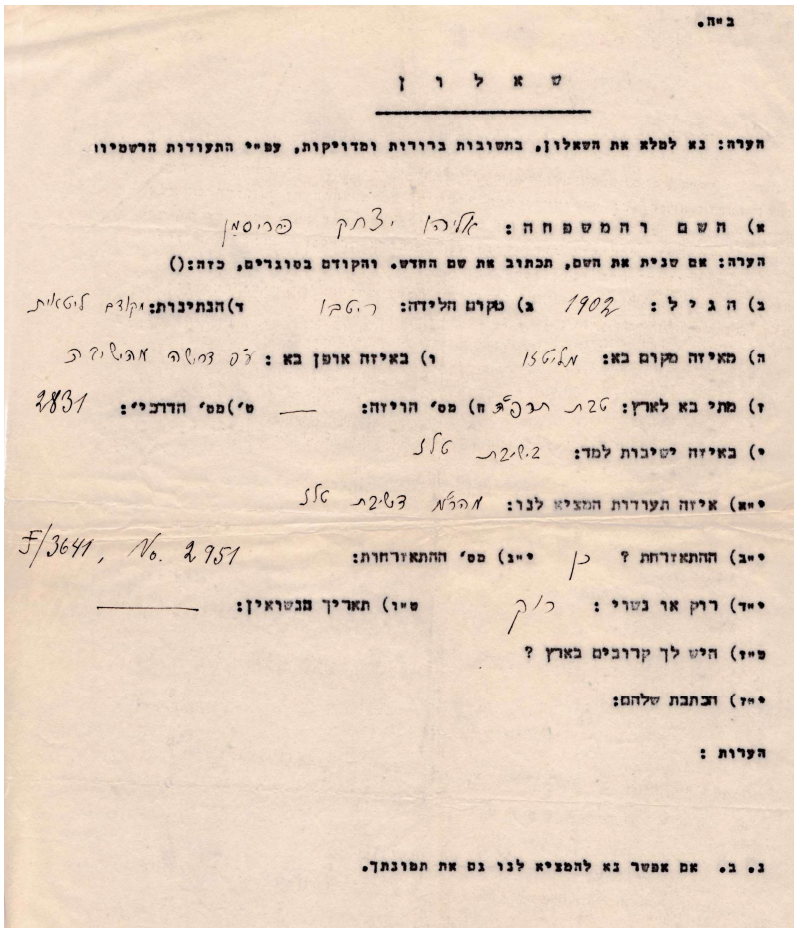
״׳ספר העזרה׳, ספר התורה שהיה מונח בארון-הברית, אעפ״י שעיקרו לא לשם קריאה ולימוד הוא בא, שהרי היו קוראים בו לעתים רחוקות – כהן-גדול ביום הכיפורים והמלך במעמד הקהל (עי׳ בבא-בתרא יד, ב, רש״י ד״ה ספר עזרה) – דרגת קדושתו היתה הרבה יותר גבוהה משאר ספרי תורה, שכן נכתב על ידי משה רבינו, ולא עוד, אלא שכולו היה עומד בנס – הרי אמרו בגמ׳ (מגילה י, ב): ״מקום ארון אינו מן המידה״, ולפי זה גם ספר התורה הזה, שהיה מונח בארון, גם הוא היה למעלה מן המקום״.

״׳יש גדולים נסתרים״, המשיך מרן הרב זצ״ל, ״שקדנים מופלאים שאינם ידועים ברבים, אולם דרגתם גבוהה ביותר, כי כל מהותם היא עמלה של תורה, שקועים הם בעמקי הגיונה. וכיוון שאין הם צריכים לצמצם עצמם ולרדת אל הרבים, הרי הם תמיד עולים ומתעלים, מתנשאים ומתרוממים. חייהם הם חיי-נשמה, למעלה מן המקום ולמעלה מן הזמן״ (ועי׳ ״תורה-אור״ לאדמו״ר בעל התניא ז״ל, פ׳ מקץ, דף לד, ב, ד״ה ולהבין: ״׳יש נשמות [של] יראים ושלמים, כמו עולה תמימה, שנלקחה נשמתם מעלמא-דאתכסיא, ועל כן אינם פרנסי הדור, לפי שהם בבחינת הסתר והעלם, המשומר ממגע״).

דברים אלו כוחם יפה גם לתלמידו-חביבו של הרב – הגאון ר׳ אליהו יצחק פריסמן ז״ל, שהלך לעולמו ביי״ג אדר שני ה׳תשל״ו.

יושב בסתר זה – עליון היה על רבים, גם אם רק מעטים ידעו על גדולתו ועליונותו. מרן הרב זצ״ל העריך מאוד את כלי החמדה רב-הסגולות, קירבו ביותר, ואף קבע איתו לפעמים לימוד משותף.

בין ראשוני הישיבה היה הוא – משכמו ומעלה. ״אליהו ריטובר״ שהיה שם-דבר בישיבות ליטא, תפס מיד את מקומו הראוי לו בישיבת ״מרכז הרב״ בירושלים. עילוי שקדן, עילוי צנוע, מוח מבריק בתפיסתו, בישרותו בבהירותו, ועם זאת כולו שקט ושלווה, מופנם לא מתוך יהירות, אלא מתוך ביישנות, מתוך צניעות ועדינות נפשית (סגולות היקר היו לו גם מורשת-אבות – דור שביעי היה לאחיו של הגר״א מווילנא, הגאון החסיד ר׳ אברהם ז״ל, בעל ״מעלות התורה״).

ב"ה.

ש א ל ו ן

הערה: נא למלא את השאלון, בתשובות ברורות ומדויקות, עפ"י התעודות הרשמיות

א) השם והמשפחה : אלחנן יצחק פרידמן

הערה: אם שנית את השם, תכתוב את שם החדש. והקודם בסוגריים, כזה:()

ב) הגיל : 1902 ג) מקום הלידה: רוסיה ד)הנתינות: ברית המועצות

ה) מאיזה מקום בא: מאוסטרליה ו) באיזה אופן בא : עם משפחה אחרת

ז) מתי בא לארץ: 26 תרפ"ח) מס' הויזה: — ט')מס' הדרכי': 2831

י) באיזה ישיבות למד: 1922 עלץ

י"א) איזה העודות המציא לנו: אחרא 1926 עלץ

י"ב) התאזרחת ? כן י"ג) מס' ההתאזרחות: F/3641, No. 2951

י"ד) רווק או נשוי : רווק ט"ו) תאריך הנשואין: ———

ט"ז) היש לך קרובים בארץ ?

י"ז) וכתבת שלהם:

הערות :

נ. ב. אם אפשר נא להמציא לנו גם את תמונתך.

שאלון רישום לישיבת "מרכז הרב"

לא גילגל שיחות-סרק עם חבריו. דומה שהמושג "להרחיב את הדיבור" לא היה שייך לו כלל. כשנשאל על קשיים בסוגיות חמורות, השיב בקיצור, בכמה משפטים, בחינת 'מועט המחזיק את המרובה'. העיר והבהיר: עיין שם בתוספות, וראה שם ברשב"א, בתשובות רבי עקיבא אייגר – והכל אתי שפיר. מוחו הערני היה נתון כל-כולו בעולמה של תורה. בשקט למד, רוב הזמן בעמידה. צעידותיו ימינה ושמאלה תוך כדי לימוד, העידו על מאמציו להבקיע לו דרך בסוגיות עמומות, עד שהכל יהיה ברור ומוסבר, הקושיות מתורצות והשיטות מיושבות, ואז התחיל המצח הגבוה קורן, והעינים זוהרות בזוהר-תורה.

הוא היה מבני העלייה המועטים אשר "תורתם אומנותם", שקועים בעולמה של תורה. באשר ילכו – באהלה של תורה הם. ממקדשה לא יצאו, אין הם מסיחים דעתם

מתלמודם, הוא שיחם והוא שיגם ביום ובלילה, ובשעות שלא יום ולא לילה.

כשנפרד ר׳ אליהו פריסמן מישיבת טלז על מנת לעלות לארץ-ישראל, זכה לדבר שרק מעטים זכו לו – רבה של טלז, הגרי״ל בלוך ז״ל יצא ללוות אותו. היה זה מחווה מיוחד מצד הרב וראש הישיבה שנהג נשיאותו ברמה, כלפי תלמיד צעיר, והוא אמר אז: ר׳ אליהו ריטובר – הוא יגדל ויתעלה, ועוד נשמע עליו רבות בשנים הבאות.

בשנת תרפ״ה, כשהגיע לירושלים הגאון ר׳ אברהם אהרן בורשטין זצ״ל מטבריג,[פו] ״בחיר גאוני הזמן״ (כפי שתיאר אותו מרן הגראי״ה זצ״ל, שהזמין אותו לעמוד בראש ישיבתו) ששימש פעם ברבנות ריטובה, שמח למצוא בישיבה את בנו של אחד מחשובי קהילתו, בנו של ר׳ אליעזר-זאב פריסמן ז״ל, הי״ד, כשהוא מפאר את הישיבה ברמתו התורנית ובאישיותו האצילה.

(ר׳ אליעזר-זאב פריסמן, שהיה בנעוריו ממצוייני ישיבות טלז וסלבודקה, היה בריטובה מן הפעילים למען ארץ-ישראל, מורשה הקהק״ל וראש וראשון לכל מקראי ציון. הוא נשאר נאמן לעולם הישיבות ושלח את בניו ללמוד תורה אצל מרביצי התורה הגדולים. את דמותו מעלה ברטט בנו ר׳ חנוך פריסמן ז״ל, ב״ספר ריטובה״, שהופיע בת״א בשלהי תשל״ה, עמ׳ 94-93).

הגאון מטבריג ז״ל היה אומר: כשאני מרצה ״שיעור״ בישיבה, יש מי שתופס תשעים אחוז, ויש 80 אחוז וכו׳, ורק אחד ישנו שהוא תופס את מאת האחוזים – וזהו ר׳ אליהו פריסמן. שני השיעורים הראשונים שנאמרו בישיבה, נרשמו על ידי הגרא״י פריסמן ונדפסו בספרו של הגאון ״נר אהרן״ (תל-אביב ת״ש) עמ׳ פה-צג, והמו״ל הר״מ פרנקל ז״ל ציין בראשם: ״הגאון המנוח זצ״ל עבר עליהם ומצאם ראויים״.

*

מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, גם הוא היה מזמין במשך תקופה ארוכה את רבי אליהו פריסמן לביתו, בכל אור ליום חמישי, ומכין יחד אתו את שיעורו העמוק, שהיה מרצה למחרת בצהריים בישיבה.

רבה היתה הערכתו וחיבתו של ראש-הישיבה, הגאון והצדיק איש-ירושלים, לדמות החדשה בשבילו, בן הישיבה הליטאי לבוש-הקצרות, שהביא אתו מטען תורני-רוחני עשיר מדרך הלימוד של ראשי הישיבות תלמידי הגאון ר׳ חיים מבריסק ז״ל, ומידותיו תרומיות מתרומת גדולי המוסר חניכי-חניכיו של רבי ישראל מסלנט ז״ל.

בספרו של מרן הגרי״מ חרל״פ ז״ל, בית-זבול (ח״ג, ירושלים תשי״ז), נמצאות שתי תשובות בהלכה שכתב הגרי״מ ז״ל לתלמידו החביב. האחת נכתבה זמן-מה אחרי מאורעות אב-תרפ״ט, ב׳ דר״ח אלול תרפ״ט, ובשורותיה הראשונות בא לידי ביטוי מצב הרוח הקשה של הרב בימים הקודרים ההם, ונחמתו בדברי התורה – בחינת ״זאת נחמתי״: ״מכתבך הנלבב הגיעני לפנות ערב, ומבעד כל העננים השחורים, מגודל התמרורים על שפך דמינו ובזבוז רכושינו, וביחוד על עוללי-טיפוחים קדושי חברון

וצפת, האיר כברק מכתבך הקצר, עם דברי תורתך הנעימים ומתוקים מדבש ונופת-צופים, ונמלאתי חיל וחדוות קודש, ואהבה דוחקת להשתעשע קצת (בדברי-תורה) עם **חברי האהוב עלי כנפשי**".

ובסיומה של התשובה נאמר: "ואתה ידידי ורעי, התחזק להמשיך מעוזך, שיהיו כל מעייניך בתורה ויראת ד', והיה תהיה לארז אדיר בישראל, המנשק אותך נשיקות של אהבת-אמת מהררי ציון".

גם בתשובה השניה כותב הרב ברוב חיבה לתלמידו: – "חביב רוחי ולבי, מחמדי וכו' – הנני לאשר בזה קבלת מכתבך הנחמד והחביב עלי והיקר לי מכל הון".

*

עם היכון המכון לדרישת התלמוד, על ידי הנדיב ר' ישראל-אהרון פישל ז"ל, היה הוא מעשרה הראשונים אשר מרן הגראי"ה זצ"ל הכניס אותם למכון. הוא נחלץ לעבודה השיטתית של **הלכה ברורה ובירור הלכה**. בשבילו לא היה זה מאמץ מיוחד, שכן גם לפני זה היתה משנתו ברורה, ערוכה בכל ושמורה. היה סדר למשנתו, ותורתו עשויה פרקים פרקים. חבריו למכון נעזרו בו לא-מעט, וכל הדבר הקשה הביאו אליו.

בשנים הראשונות במכון, עבד יחד עם חברו הגאון ר' מרדכי יהודה לייב זק"ש ז"ל (חתנו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל), על חידושי רבי יחיאל מפריז למסכת מועד-קטן, שנדפס בהוצאת המכון (ירושלים, תרצ"ז). הערותיו המצויינות לקונטרס בדיני שמחות לכהן-גדול, שכתב הגרמ"ל זק"ש ז"ל במבוא לתוספות, הם חידושי תורה מוצקים בביסוסם במקורות ההלכה.

העבודה המשותפת יצרה ידידות עמוקה, בין הנהו תרי צנתרי-דדהבא. בהקדשה להגרא"י, בראש ספרו "זמנים" (ירושלים תשי"א) כותב הגרמי"ל זק"ש ז"ל: "בהוקרה רבה וידידות לבבית ונפשית, לידידי ורב-חביבי הרב הגאון המפורסם" וכו'.

כשיזם הרב מאיר ברלין ז"ל את מפעל האדירים של האנציקלופדיה התלמודית, וגייס למלאכת-מחשבת זו חכמי תורה מעולים מבחירי הישיבות, בעלי ידיעות מקיפות ומסודרות, שוב היה הגרא"י פריסמן מן הראשונים אשר הוכנסו בעובי העבודה התורנית הזאת.

ערכים כבדי-משקל נכתבו ונערכו על ידו, וערכים רבים בוקרו ונבחנו על ידו. עינו החדה וידיעתו המקיפה עמדו לו לתרום תרומה נכבדה ביותר לקידומה של העבודה גדולת ההיקף ורבת האחריות, שכמותה טרם נעשתה בשדה הספרות התורנית.

במהדורה הראשונה של הכרך הראשון נזכר שמו כבעל ערכים מרובים, והרשימה ארוכה. ראוי להזכיר כאן את החשובים ביותר: אבדה, אין אדם משים עצמו רשע, אין איסור חל על איסור, אין דוחין נפש מפני נפש, אכילת מעשר-שני, אכילת פסחים, אכסדרה וכו',

יחס חברי עמוק גילה הגרא״י פריסמן לעמיתו הצעיר ממנו – אשר יחד עבדו במערכת האנציקלופדיה – הגר״ש סטרליץ ז״ל, שהקדים ללכת לעולמו בדמי ימיו (ז׳ טבת תשט״ו). הוא – עם עמיתו הגר״י כהן (שליט״א) [ז״ל], הקדיש זמן יקר לסידור כתביו והבאתם לבית-הדפוס. כך זכינו להופעתו של הספר המצויין ״שם משמעון״, חידושים וביאורים על מסכת מעשרות וסוגיות בתלמוד (ירושלים תשכ״ב), אשר רבים נהנים ממנו בלמדם סדר זרעים. הוא גם עיטר אותו בתוספת דברי תורה הנושאים ונותנים בחידושיו של המחבר ז״ל (מעמ׳ קמד עד עמ׳ קנ).

בקיץ תש״ח, כשיזם מרן הגריא״ה הרצוג ז״ל את הקמת ״המכון למשפט-התורה״ (במסגרת מכון הרי פישל), הוכנס הגרא״י במערכת ה״הלכה הפסוקה״, שהתחילה בעבודה שיטתית של ריכוז החומר המשפטי מסביב ל״חושן המשפט״, והרצאתו בשפה ברורה ובסיכומי הפסיקה (הכרך הראשון של ה״הלכה הפסוקה״, המגיע בחושן המשפט עד סימן ח׳, הופיע בירושלים בשנת תשכ״ב).

בשנים האחרונות סייע הגרא״י בעריכת כתבי מרן הגרצ״פ פרנק ז״ל, ושמו זכור לטובה **בהר צבי** או״ח חלק א׳ (ירושלים תשכ״ט) וכן בסוף ההקדמה ״לרגלי ההר״, בחלק יורה דעה (ירושלים תשכ״ד), ובני המחבר קובעים ברכה ל״ידידנו הרב הגאון רבי אליהו פריסמן שליט״א, שעזר הרבה במשימה כבדה ונכבדה זו״.

הגרא״י היה מבאי ביתו של עמוד ההוראה הגרצ״פ פרנק ז״ל, שלמדנותו העמוקה והמקיפה נצטרפה אצלו עם חתירה לפסק ההלכה, והשיב תשובות למעשה לכל השואלים בעל-פה ובכתב. והוא הרבה לשאת ולתת אתו בהלכה.

(הגרצ״פ פרנק ז״ל מכנה אותו בכתביו הגר״א פריסמן (״מקראי-קודש״ לפסח ח״ב, ירושלים תשל״ו, עמ׳ מו) ומביא בשמו הערה נמרצת. ועיין שם דברים בשמו (עמ׳ קצא, ב״הררי קודש״).

*

במאמר קצר ותמציתי, בספר שהופיע לכבוד יובל השבעים של הנדיב ר׳ ישראל-אהרן פישל ז״ל (ירושלים תרצ״ה, עמ׳ לד), כותב הגרא״י פריסמן ז״ל על שלוש דרגות בלימוד התורה: הראשונה – המצווה הכללית שנתחייבו בה כל ישראל; הדרגה השנייה, של העושים תורתם קבע, שמגמתם היא ״ידיעת התורה וקניינה״, והדרגה השלישית, העליונה, שנמסרה ליחידי-סגולה שבדור היא – ״בירורה וליבונה של תורה״, וחכמי ישראל אלה הם העושים אותה כ״שולחן-ערוך לפני האומה כולה״.

הגרא״י פריסמן ז״ל היה שייך ליחידי-סגולה שבדור. אחד-מיוחד היה, מחכמי ישראל הגדולים והמובהקים, אשר אורו הזרוע, אור תורתו הצנוע, האיר ויאיר לכל באי השערים המצויינים בהלכה, ב״בירורה וליבונה של תורה״.

יבורך זכרו וינון שמו.

הצופה, ג׳ באייר ה׳תשל״ו

עמלה של תורה

הרב יצחק שולזינגר ז״ל[פח]

ה׳תרס״ה – ה׳תשי״ז

הרב יצחק שולזינגר ז״ל למד בישיבה עשר שנים – מקיץ תרפ״ד עד קיץ תרצ״ד – בשקידה רבה, וזכה להערכה מרובה אצל הרב. בסמיכת-החכמים המעולה אשר העניק לו הרב, הוא כותב בין היתר ״החביב לנו עד לאחת״, ואף ראש הישיבה הגרי״מ חרל״פ זצ״ל כותב בהסכמה לספרו ״אמרות יצחק״ (ירושלים תש״י) ״וחביב היה אצל כ״ק רבינו הרב זצוק״ל״. ולא יפלא הדבר, שכן היה ר׳ יצחק עומד בהערצה גדולה מול תורתו של הרב. מקשיב לכל הגה שיצא מפיו, וכמו שמציין שם חתנא-דבי-נשיאה הרב ר׳ נתן רענן ז״ל: ״תלמיד מקשיב [היה ר׳ יצחק], אשר לא מש מתוך האוהל של בית רבו״.

וכך כותב ר׳ יצחק ז״ל בהקדמה לספרו ״אמרות יצחק״:

״והיתה מנת חלקי להסתופף בצלו הקדוש של רבנו, אור ישראל וקדושו, רכבו ופרשיו, נזר הדור, מורי ורבי, רבן של ישראל הרב הראשי הראשון לארץ-ישראל, מרן הגאון מוהר״ר **אברהם יצחק הכהן קוק** זצוק״ל, הכהן והשופט של המקום הקדוש.

ונאמר: ׳שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה׳ אלוקיך נותן לך לשבטיך, ושפטו את העם משפט צדק׳ – והלא השופט שופט רק בין איש לרעהו ולא ׳את העם׳? אלא רבנו זצ״ל היה מנהיג ושפט **את כל העם** בצדק, שמסר את נפשו למען הצדק, ולימד זכות על העם ועל הארץ, וזהו ׳ושפטו את העם משפט צדק׳.

שנים רבות זכיתי לצקת מים על ידיו הקדושות, לשמוע ולהאזין בהלכה, באגדה, במוסר, ובדברי מחשבה קדושים ועמוקים, ולהקשיב לכל הגה שהיה יוצא מפי כהן-גדול בקדושה ובטהרה, כמו שנאמר בשיר-השירים ׳בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי׳, וליהנות ממעיין-גנים, באר-מים חיים ונוזלים מלבנון, המים החיים של התורה, ולהתבשם מריח התורה ועומק המחשבה שהיתה ממלאה את הישיבה המרכזית ׳מרכז-הרב׳ במרומי הר הקודש, כמו שנאמר ׳כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים׳״.

כיוצא בזה הוא ממשיך וכותב:

״היתה לי גם זכות מיוחדת, שזיכני השי״ת להתקרב קירבה מיוחדת לראש הישיבה, רבנו הגאון הצדיק מרן יעקב משה חרל״פ שליט״א, שקרבני קירבה נפשית בשתי ידיו הקדושות והנאמנות, והייתי תמיד מבאי ביתו בשבת וחול, ושומע את דבריו בהקשבה רבה ובהתמסרות מיוחדת, מתוך הרגשת המסגרת המקיפה, הרחבה והעמוקה, שבדבריו

היוצאים מפיו בהתלהבות אש קודש, המאירים את מחשבות המקשיבים, מרוממים את הנפשות ופותחים אופקים רחבים ביראת ה׳ ואהבה עמוקה לה׳ ולתורתו״.

*

קטן-קומה היה רבי יצחק ז״ל, ועם זאת דמות בולטת מאוד בבית-מדרשה של הישיבה. זריז ונמרץ. לומד בשקידה, מלמד בחום, וכולו ריתחא-דאורייתא. כשהוא מרים עיניו מן הספר אתה נפגש במבטים חדים, בעינים עירניות, מרצדות. מעמדו האיתן כאחד הבחורים הוותיקים, המעולים, אינו מרפה את המתח – הוא ממשיך לעמול בתורה בלהט, הוא – הלמדן המובהק – מוסיף והולך, מרבה לימוד, מרבה דעת.

שלא כחבריו, שעיקר עיסוקם במסכתות ה״ישיבתיות״ (מסדרי נשים-נזיקין), רכש הוא ידיעה רחבה גם ב״יורה דעה״, והמתחילים ללמוד ״איסור והיתר״ – כל הדבר הקשה יביאו אליו. והוא קם ומסביר, מראה מקום, מאיר עיניים והדברים שמחים כנתינתם.

עשר שנים למד בישיבה – אילן נטוע, חלק מנוף הישיבה. בעל יחוד שם וקביעת מקום. קשור היה מאוד אל הרב. לא פעם הזמין אותו הרב להכין יחד שיעור הלכה, ומאוד נהנה משאלותיו, מהערותיו, ואין פלא אם קבע הרב ואמר: ״ר׳ יצחק הוא ממצוייני-המצוינים שבישיבה!״ כעבור כמה שנים עיטר הרב את ר׳ יצחק בסמיכת-חכמים מאוד מכובדת, סמיכה רב צדדית המציינת את כל הסגולות של הנסמך:

ב״ה, יום א׳ דראש חודש אלול, תרפ״ט

הנני בזה למיהב יקר–סהדותא, לאחד מיקירי בני ישיבתנו הקדושה המרכזית, החביב לנו עד לאחת, ידי״נ הרב המאור הגדול, עדיו לגאון ותפארת, חתן תורה המצויין, חריף ובקי, ויר״א מרבים, מוכתר במדות תרומיות ויקרות, מו״ה יצחק הלוי שולזינגר שליט״א, אשר הרבה מקנתו בש״ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, ויפה כח עיונו ביושר הלימוד ובדרכי חכמים, להעמיק בהלכה, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. והנני בזה לאשר חילי״ה, ולמימר לי״ה אשרתא, כי יורה יורה ידין ידין, כאחד מחכמי ישראל המובהקים, וכל מן דין סמוכו לנא, ואשרי עדת ה׳ אשר תבחרהו להיות לה למורה דרך ה׳ ואלוף לראשה, ותקותי לה׳ כי עוד יגדל ויעלה הלך ועלה במעלות הקודש ויהיה לשם ולתפארת בישראל.

ולאות אמו״צ [אמת וצדק] בעה״ח יום הנ״ל, פעה״ק ת״ו

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

ר׳ יצחק לא הסתפק בסמיכה לרבנות, אלא החליט גם ללמוד את מלאכת השחיטה (אפשר שהשיקול המעשי היה: המצב הכלכלי במושבות החדשות אינו מאפשר להן לשאת בהוצאות של רב ושל שוחט גם יחד, ומוטב להתכונן למלא את שני התפקידים).

בשקידתו בלימוד כך שקד גם על אומנות מלאכת-קודש זו, בהדרכת השו״ב הירושלמי הותיק ר׳ מנדל פרוש ז״ל. ואכן הגיע גם בה לדרגה מצויינת, וכשהציג אותו הרב פעם

בפני ראש קהילה מסויימת, אמר עליו בין היתר: "סמיכה להוראה הוא קיבל ממני, ואשר למלאכת השחיטה – אמר לי רבי מנדל פרוש, שהוא עולה עליו בזריזות ובדייקנות".

כשהועלתה הצעת השידוך עם בתו המצויינת של המשמש בקודש, ר' אברהם-חיים צ'צ'יק ז"ל, היו במשפחה שהסתייגו מההצעה בגלל היות החתן קטן-קומה. ובא רא"ח אל הרב להתייעץ בדבר. אמר לו הרב: "מה עדיף, בחור גבוה עם נשמה קטנה, או בחור נמוך עם נשמה גבוהה? נכון, ר' יצחק שלנו אינו גבוה, אבל הוא **גדול!**" והוסיף הרב וזרז: "תעשו את השידוך, והלא אתה אברהם נחשב אצלי כבן, וכל מה שתבקש אעשה למענך". דברי הרב וזירוזו השיגו את מטרתם, ואכן הקים ר' יצחק ביתו לתפארה עב"ג הרבנית הצדקנית מרת סימא-לאה (תחי') [ע"ה], וזכה להעמיד בנים תלמידי-חכמים, גדולים בתורה וביראה.

בהשתדלות הרב נתקבל רבי יצחק בשנת תרצ"ג לרב ושוחט בכפר-גנים על יד פתח תקווה. לכבוד המאורע ולמען הרים כבודו של הרב הצעיר בעיני הקהילה הצעירה, נערכה מסיבה חגיגית לרבי יצחק בבית הרב. הרב דיבר בשבחו של ר' יצחק, והעלה על נס הצטיינותו בתורה וידיעתו הרבה בהוראת הלכה למעשה. גם חבריו נתכבדו להגיד דברים במסיבה, ודיברו דברים של טעם.

והנה נכח במסיבה רב-אורח שעלה לא מזמן מרוסיה, והוא התרשם מאוד ממראה עיניו ומשמע אזניו – בני ישיבה צעירים נואמים בצורה כה יפה, בעברית כה נאה, ובתוכן של רוחב-דעת. כשנתכבד גם הרב האורח לברך, מצא לנחוץ לציין את התרשמותו מהבחורים, ובין היתר התבטא שהוא שמח לראות בני-תורה **שתורה והשכלה** צמודות אצלם יחד. לשמע הביטוי הזה הרצינו פני הרב, שכן הביטוי **השכלה** היה בו טעם לוואי לא נעים. המאבק של היהדות הנאמנה עם ה"משכילים", שהעמיק רישומיו בנפש בשנות הנעורים, נשאר ברגישתו גם בשנים הבאות, והביטוי "השכלה" צפן בתוכו הרבה יותר מהשתלמות רגילה במדע – הוא הזכיר את אותו זרם, שגרם תקלות מרובות לישראל ולתורתו.

הרגשה זו מובעת בדברי הרב במאמר מקיף על הרבנות בישראל, שפורסם בשנות התקוות הגדולות אחרי הצהרת בלפור, כשהשקיע הרב מאמצים מרובים לבניין הרבנות והעמדתה במעמד רשמי, מוכר ומאושר בגושפנקא ממשלתית. הוא השמיע דעתו גם על התרעננותה של הרבנות, וכתב אז את הדברים הבאים:

"ההשכלה הרבנית מוכרחה להתגדל בתוכיותה, לא על פי הנוסחה של השכלה חיצונית, המזיקה יותר משהיא מועילה, אלא ע"י השכלה פנימית, ברוחניותה של תורתנו, בדעות, בחזון ובשירה – – – לצקת את רוחה על הדור הצעיר, על בני העליה ועל ההמון כאחד" (כבוד הרבנות, התור, י"ד אדר א', תרפ"א. מאמרי הראי"ה עמ' 54-53).

החליט, אפוא, הרב שעליו להגיב מיד על הדברים, ולחזור בעל-פה על מה שנאמר לפני שנים בכתב, ועם תום דברי הרב-האורח רמז הרב שהוא רוצה לומר משהו. אכן רבה היתה התמיהה מה ראה הרב לדבר שוב, ומיד הופנו כל האוזניים לשמוע מה עומד הרב להשמיע בדבריו הנוספים. והנה פתח הרב ואמר: "הגמרא בכתובות (יז, א) מספרת לנו, כי סמכו רבנן לר' זירא, שרו ליה הכי: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס – ויעלת חן. וצריך להבין מה עניינה של שירה זאת דווקא במסיבה שנערכה לרגל סמיכתו של ר' זירא? אלא כך היה הדבר: ר' זירא כידוע חכם גדול היה ובקי במילי-דציבורא (עי' ב"מ פה, א), וודאי היו לו הידיעות הנחוצות וההבנה הרחבה הנחוצה להנהגת הציבור. ויש להניח שכבר בצעירותו בלטו בו גם מעלות אלה. והנה חששו חבריו שיחשבו אחרים, שר' זירא הקדיש חלק רב מזמנו לרכישת הידיעות האחרות, וכל זה על חשבון לימוד התורה. ועל כן השתמשו בשירתם במסיבת הסמיכה במשל מיעלת-החן:

אשה שמצבה הגופני איננו תקין ופניה חיוורים, משתמשת בכחל ושרק חיצוניים, ובמלאכותיות של פירכוס, כדי למצוא חן. אולם זו שבריאותה מושלמת, היא אינה זקוקה לשום סממנים חיצוניים, וגם בלי כחל ובלי שרק ובלי פירכוס – יעלת-חן היא. והתכוונו לרמוז בזה, שר' זירא הגיע לדרגתו, לא ע"י אמצעים חיצוניים, אלא מתוך גדולתו בתורה, מתוך בריאותו הרוחנית-הטבעית, נובעת תבונתו וחכמת-החיים שלו. אף אנו", סיים הרב, "מתכבדים לומר לאורחנו הרב הנכבד, שבני הישיבה שלנו, לא מתוך השכלה חיצונית נובעת חכמתם ותבונתם, אלא שזכו לכל מה שזכו מתוך לימוד הלכה ואגדה, ומתוך התעמקות בפנימיות מכמניה של התורה".

הרב נהג כבוד רב ברב הצעיר של כפר-גנים, וכשר"י פנה אליו בשאלת-חכם בהלכות טריפות, ודן לפניו בעומק הענין, השיב לו הרב בהרחבה, והוא פונה אליו לא כאל תלמיד, אלא בתואר "ידידי"[99]:

> בתשובה על דבר שאלתו שפלפל בחכמה בענין סירכא דבוקה בטינרי, אם יש מקום להתיר על ידי מיעוך ומשמוש – – – ידע ידידי שקשה מאד להכריע באלה העניינים שאין להם מקור חזק בש"ס, כמו שכתבו גדולי האחרונים, ונהירנא שבדווינסק התיר הגאון ר' ראובן זצ"ל סירכא דבוקה בטירני על ידי מיעוך ומישמוש, ונעשה מזה רעש גדול ומחלוקת רבה, עד שהגאונים ר' יוסף-דוב מבריסק ור' יצחק-אלחנן מקאוונא זצ"ל השתיקו את הנרגנים בנזיפה, אבל לא קבעו להתיר, אלא אמרו שחלילה לערער על הכרעת גאון הדור כהג"ר ראובן ז"ל, ועל כן קשה להכריע בזה בתוך פלפול, זולת על פי חכמים, והכל לפי ענין ההפסד ואופן המיעוך".[130]
>
> דעת כהן, סי' ל

---

130. הד עמום מאותו רעש גדול הגיעני באביב-ימי, כד הווינא טליא, כשלמדתי בשנת תרפ"ט בשקלוב אצל מו"ר הגאון ר' מרדכי פיינשטיין זצ"ל (עי' שחר אורו עמ' 36-50), ואז סיפר לי

תקוותו של הרב – כשסמך ידיו עליו – "כי עוד יגדל ויעלה הלוך ועלה במעלות הקודש", נתקיימה במילואה. כי אכן נודעה ברבים מומחיותו המעשית, ובקיאותו בהלכה אף היא נתפרסמה בחוגי הרבנים, וכעבור כמה שנים הוזמן אחר כבוד לקהילת חיפה, וקיבל מינוי חשוב ביותר כראש השוחטים, ועד מהרה תפס מקומו כפוסק מובהק בכל שאלה שנתעוררה בבית-המטבחיים.

כיוון שהיה מאוד מסודר, רשם את דבריו עלי-ספר, וכך זכינו להופעת ספרו "אמרות יצחק" (ירושלים תש"י) המלא אמרות טהורות, רצופות שלהבת-קודש של רעיונות משולבים בביאורי פסוקים ומאמרי חז"ל. בראש הספר מופיעה הסכמה נלבבת של ראש ישיבת "מרכז הרב", מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

> ב"ה ירושלים, יום כ"ו אלול תש"ט לפ"ק.
>
> הן כבוד יד"נ הרב הגאון החריף ובקי, יראת ד' היא אוצרו, איש חמודות ורב הפאר, מוהר"ר **יצחק שולזינגר** שליט"א רב בחיפה ת"ו, זכרתי ימים מקדם עת כי בא מחו"ל, מהישיבות דשם, ללמוד בישיבתנו הק' "מרכז הרב", ישיבתו של כ"ק מאור ישראל וגאונו מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, והוא עדיין צעיר בשנים. גם אז קנה לו שם טוב, ולפי מיעוט השנים הרבה מקנתו, ויהי מבעלי התריסין בהישיבה, וגם זכה לסמיכת חכמים אשר כתבו לו הורמנא להיות רב בישראל, וחביב היה גם אצל כ"ק רבינו הרב זצוק"ל".

אף בתנאי עבודה לא קלים ובעול אחריות מרובה, המשיך ר' יצחק באורח חייו – שקד ר' יצחק על תלמודו בכל שעה ביום ועד השעות המאוחרות בלילה. בשעתו קבע ראש ישיבת ראדין הגר"נ טרופ ז"ל ואמר כי "שקדן עצום ונפלא כזה לא ראיתי מעודי", וקביעה זאת נשארה שרירה וקיימת בכל המצבים, ולא עוד אלא שבחיפה נפתח לפניו כר נרחב של אפשרויות ללמד. עיר הנמל שהתפתחותה הכלכלית היתה מהירה, פיגרה מאוד מבחינת התפתחותה התורנית. חיפה לא נתברכה בשפע של תלמידי-חכמים, ולכן שמח הציבר הדתי-התורני על שנוסף במקום כוח רציני, ערני ונמרץ, אשר לא רק אוהב ללמוד אלא גם אוהב ללמד. הוא התחיל מרצה בשיעורים קבועים – שיעורי גמרא – בבית הכנסת המרכזי, בביהכנ"ס נצח ישראל, ברמות שונות – "קול ד' בכח – בכוחו של כל אחד ואחד". הסברתו המצויינת ולימודו הערני משכו ציבור נכבד לשיעוריו,

---

הדיין הישיש ר' יצחק יוסף ז"ל, על הוראתו זאת של רבי ראוב'לה ז"ל שעוררה התנגדות. כשפנו המערערים בנידון זה אל הגאון ר' יוסף-דב הלוי סולובייציק ז"ל (בעל "בית הלוי"), השיב להם: "דבר זה צריך הכרעה של גדול – ומי לנו גדול מרבי ראובן?!" (עי' מאבני המקום יג, עמ' 295-286

ועי' ספר "התורה והעבודה" להרב יוסף-חיים-יצחק סטודניצקי ז"ל, פיעטרקוב תרס"ט, חלק התורה סי' ד', שהאריך לבאר את יסוד היתרו של הגאון ר' ראובן ז"ל, ועיין שם בהסכמת הגאון ר' משה-נחום ירושלימסקי ז"ל.

והוא דייק מאוד בשמירת זמניהם, גם כשהיו הפרעות חמורות. נוסף על שיעורי הגמרא, לימד גם משניות ועין-יעקב, ובשבתות היה דורש בציבור בדברי אגדה (מבית מרן הרב זצ"ל למד לחבב את ה"שפת אמת"[131] – שהיה על שולחן לימודו של הרב מדי שבת בשבתו – ואף הוא היה לומדו בקביעות בכל שבת, והיה מצטט אותו רבות בדרשותיו).

אכן, שנות חיפה קובעות ייחוד-ברכה לעצמן. נפוצו מעינותיו חוצה, ועם כל העומס בעבודה ובתלמוד-תורה ברבים, הצליח לחנך את בניו לתורה ולתעודה (בין היתר, היה נוהג לשתף אותם בהכנת דף הגמרא, וכן היה חוזר אתם על הדף אחרי שנלמד), ולהעמידם על דרגה גבוהה ביראת ד'.

היה זה סנה אשר בער באש-התורה, ולצערינו אוכל הסנה ביום ט"ז לחודש טבת תשי"ז – זכרונו לברכה.

*

> נודה להשם יתברך שזכינו – אחרי השואה הגדולה והאיומה – לאתחלתא דגאולה, שקמה מדינת ישראל וממשלת ישראל והתחיל קיבוץ הגלויות – – – אבל גם באתחלתא דגאולה, עם כל הנסים והנפלאות שעשה לנו השי"ת, הקרבנו קרבנות יקרים, קדושים וטהורים, על מזבח קדושת העם והארץ. – – – נתפלל להשי"ת שיאיר לנו את אור הגאולה השלמה ויוריד את טל התחיה במהרה בימינו אמן.
>
> מתוך הקדמתו לספרו "אמרות יצחק", ירושלים תש"י

131. עי' מועדי הרא"ה עמ' 20.

אור צנוע

הרב משה-דוד בקשט ז״ל[32]

ה׳תרס״ב – ה׳תשע״ג

כולו תום וטוהר – חן של תמימות וטוהר של אצילות. פשטות בכל דרכיו וענווה בכל הליכותיו. מן הגדולים הוותיקים היה, ואילו על פניו עדנת-ילד. דיבורו נעים, לבבי, כשחיוך רחב מתפשט ומאיר את פניו. נתקיימו בו דברי חז״ל ״נמשלו דברי תורה ליעלת חן – שמעלה חן על לומדיה״ (עירובין נד, ב), כי אכן כולו היה מלא חן.

בנבכי הזכרון חרותה תמונתו של רבי משה-דוד יושב ומתפלל – בכוונה, בריכוז, כשיראת-שמיים חופפת על כל ישותו. התפלל בשקט ולמד בשקט. תמיד היה נתון באווירה של רצינות, אולם כשפנית אליו – הסביר פנים והשיב ברוח טובה, כשעיניו הטהורות מאירות באורן הצנוע.

״עיקר התקשרות אל השכל-דקדושה הוא על ידי תמימות״ (קיצור ״ליקוטי מהר״ן״, סוף סי׳ א) – וזכה רבי משה-דוד להתקשר בשכל-הקדושה שבתורה ובהרגשת הקדושה שבתפילה על ידי תמימותו, ענוותו וצניעותו.

אכן, מידות יקרות אלו הסתירו את למדנותו, ואפשר היה לחשוב שבחור צנוע זה בעיקר צדיק הוא, צדיק תמים, אולם הקרובים אליו יותר ידעו שהוא למדן, ולא למדן סתם, אלא למדן יסודי, מעמיק ומברר, ומשנתו סדורה לו. ואמנם דרגתו הגבוהה בלימוד לא נעלמה מראשי הישיבה. הם ידעוהו והכירו רום-מעלתו, וכשנבחרו המעולים שבישיבה לאתחלתא של ״מכון הרי פישל״, היה ברור שר׳ משה-דוד שייך לשורה הראשונה. עם זאת, שמור בידי המשפחה סיפורו של המנהל הראשון של המכון, הרב ר׳ דב הכהן קוק ז״ל: המועמדים למכון נתחייבו להגיש בפני ועדה בוחנת עבודה תורנית בכתב, קונטרס הלכה בנושא מסויים, ואחרי שהועדה עברה על העבודות, הוגשו המצוינות שבהן לעיונו של מרן הרב זצ״ל. הרב הכיר יפה את התלמיד הותיק ר׳ משה-דוד, ואף חיבב אותו על יראת-השמים שלו ויקרת מידותיו, ברם כשעבר על הקונטרס שלו הגיב בהתפעלות ואמר: ״סבור הייתי שהנני מכיר את ר׳ משה-דוד שלנו, אולם רק עתה הכרתיו״.

בתקופה מסוימת עסקו ב״מכון״ בהכנת פירוש למשניות, שהרב יעקב [דוד] הרצוג ז״ל תרגם אותו לאנגלית. (תוכנית זו הניבה לנו את הפירוש למעשרות של הרב שמעון סטרליץ ז״ל, שהוא כלול עתה בספרו ״שם משמעון״ – ירושלים תשכ״ב). כשחולק סדר זרעים בין חברי המכון, לקח לו הרמ״ד את מסכת כלאים, ומשנכנס לעומקה של הלכה עמומה זו חיבר ספר שלם על ירושלמי כלאים, ונהיה מומחה לכל פרטי הרחקות כלאים.

הואיל וגונב לאוזני דבר עבודתו החשובה, הרי כל אימת שנפגשתי אתו, הייתי מבקשו שלא ימנע טוב מהרבים. ברם, הוא השיב וטען שזה עוד לא מושלם ולא גמור. כעבור שנים העלה לפני הצעה מסוימת, ובמכתב אלי מיום ג׳ אייר תשי״א הוא כותב:

״...אשתדל בדבר שהנך משתוקק לזה, שאשלים פירושי על מסכת כלאים ירושלמי, וגם אשתדל לקבץ תשובות מראשונים ואחרונים על הלכות כלאים ואסדרם על הסדר״. והוא מוסיף וכותב: ״הייתי מציע לך שתסדר באיזה שטח בישיבתך ׳תרביצא-דבי-רב׳, ואני אעזור לך לערוך שם מערכות של דוגמאות חיות בענין הזריעות וההרחקות בשדות, למנוע איסור כלאים, כדי להקל על התלמידים״.

חבל שברוב ענוותו לא הביא ספרו לדפוס, ואף לא פרסם חידושי תורתו בקבצים תורניים. ברם, תורה מרובה שלו שקועה בעילום שם בארבעה כרכי ה״אנציקלופדיה התלמודית״, אשר שמו מופיע בין כותבי ערכיה (כרכים: ה, ו, ז, ח), וכן בכרכי ״אוצר הפוסקים״ אשר שם המשיך בעבודתו השקטה (ואגב עבודה זו חיבר קונטרס גדול ומקיף על בעיות היתר-עגונות, שגם הוא גנוז-שמור בעזבונו הרוחני). ויפה עשו בניו, שבשנת האבל פרסמו בירחון התורני החשוב ״מוריה״, סיון תשמ״ג, קונטרס מצוין בענין רוב מניין ורוב בניין בהלכה, ובו גם דיון על דברי נביא ובת קול לגבי הלכה. המעיינים בדבריו יווכחו עד מה ידיו-רב-לו בגבורתה של תורה, בבקיאות ובהבנה, בסדרנות ובהסברה.

בנו הרב חיים בקשט שליט״א, מוסר לנו את פרשת תולדותיו:

> נולד בשנת תרנ״ט (בערך) בעיירה אִיבְיֶה, ובגיל 4 התייתם מאביו. למד אצל המלמדים בעיירה. זקני עירו ספרו כי בשנות ילדותו המוקדמות כשהיה משחק עם בני-גילו במשחק ה״סוסים״, הציע לא פעם לחבריו לשמש כ״סוס״ גם כשלא היה חייב לעשות זאת לפי התור, ובלבד שתמורת זה, יעזרו לו אחר כך לשאוב מים מן הבאר, ולחסוך עבודה זו מאמו האלמנה.
>
> במלחמת העולם הראשונה נכבשה העיירה ע״י הגרמנים ושימשה גבול בין הכוחות, ומחמת כך הוכבד העול על התושבים, אין יוצא ואין בא. מר היה גורל כולם ויותר מזה גורלה של האלמנה וילדיה.
>
> עם רוב דאגתו לאמו, שהשתדל בכל דרך להקל על חייה, גברה בו אהבת התורה, ומיד עם גמר המלחמה, בימי מבוכה ומבוקה, בעולם הפוך כשתוהו ובוהו שוררים במדינת רוסיה הרחבה, הוא עוזב את הבית החם, ובעידודה וברכתה של אמא המוכנה לקרבן זה, הוא יוצא לחפש לו מקום תורה. הגיעה אליו השמועה כי ישיבתו המפוארת של הגאון ר׳ ברוך-בער ז״ל, ״כנסת בית יצחק״, גלתה ממקומה, ונתגלגלה והגיעה לקרמנצ׳וג הרחוקה אשר באוקראינה, והרי הוא נודד ונוסע ברכבות-משא, מתגלגל ימים כתחנות מעבר עד שהוא מגיע לקרמנצ׳וג. ואם כי הישיבה נתונה בתנאי מחסור חמורים ביותר, רבה שמחתו על שזכה להסתופף בצלו

של ראש-ישיבה גדול. והריהו מתיישב ללמוד בשקידה – "חסורי מחסרא והכי קתני"! בקרֶמֶנצ'וג שהה כמה שנים ועברו אליו כל התהפוכות שחלו אז ברוסיה, שמשמעותן היה רעב, לבוש עלוב (היה זמן שהלך בבגדי שקים ממש – כך בדיוק אמר לי), ונתון היה לסכנת מחלות ואף סכנת מוות ממש. ודווקא בימים הקשים ההם קיבל את גיבושו כבן-ישיבה.[132]

ומרגלא בפומייה של הגאון ר' ברוך-בער ז"ל: "בפני תלמידי בתקופת קרֶמֶנצ'וג הנני נוהג לקום, כיוון שהם למדו תורה במסירות נפש בפועל ממש".[133] כשנאסר קיומן של הישיבות ביזמת היבסקציה, החליט לעבור ב"גנבה" לפולין. לאחר הרפתקאות רבות בדרך-לא-דרך, רגלי וברכבות-משא – גם בשבת – בהוראת ר' ברוך-בער זצ"ל (ומפסק הלכה זה ניתן להבין עד כמה היה הדבר בגדר פיקוח נפש), הגיע למינסק הקרובה לגבול הפולני. במינסק נעצר ע"י השלטונות והיה עצור כמה ימים יחד עם מרן "החפץ חיים" זצ"ל, שהגיע גם הוא אז למינסק, וביקשו לשלחם בחזרה, באמרם: "אנו יודעים שאתם בורחים לפולין!"

כשהגיע לפולין, נעצר שוב ע"י השלטונות הפולניים, ועמדו לגרשו חזרה לרוסיה, יחד עם עוד כמה בני-ישיבות שנתפסו בגבולות. אולם רבה של העיירה ראקוב, הרב אברהם קלמנוביץ זצ"ל, השתדל ושחרר את בני הישיבה, וכך הגיע לוילנה בימי הפסח לאחר "מסע" שהתחיל בחודש שבט.

לאחר ביקור קצר בעיירת מולדתו בו נפגש עם אמו (שחשבה אותו למת), חזר לוילנה, שם התמקמה ישיבתו של ר' ברוך בער זצ"ל (עד העברתה לקמניץ בשנת תרפ"ו). שם הכיר מקרוב את הגאון ר' חיים עוזר גרודזנסקי ז"ל והתרשם מאד מאישיותו ומגדולת-תורתו.

בשנת תרפ"ה (בט"ו בשבט) הגיע לא"י, עפ"י דרישת מרן הרב זצוק"ל, הוא והרב יוסף בורובסקי ז"ל, והרב שמואל אליעזרי (יבל"א) [ז"ל] שעלו יחד, והיו הם שלושת הראשונים שהגיעו ל"מרכז הרב" ע"פ דרישת מרן הרב זצ"ל. באווירא דא"י ובהרגשת קדושת ירושלים שם לילות כימים בלימוד תורה, והכל בהצנע לכת.

היה מאוד קשור במרן הרב זצוק"ל, וטען לא אחת כי דורו לא זכה להבינו ולהכיר את גאונותו. לפי הגדרתו היה הרב גאון במלוא מובן המלה, גאון בכל השטחים, הן בפלפול, הן בפסק והן בדרוש, וצלל למעמקי תורת הקבלה. אולם דורו לא הבינו כראוי ורבים לא ירדו לסוף דעתו. (עי' לעיל עמ' 314).

---

132. "העוני, בכל צרותיו, נברא בעולם לצורך הזיכוך הנפשי, לצורך תיקונו הרוחני של האדם – – – הנפש המדוכדכת פונה אל-על, מכירה את האפסיות של ההשתקעות בגאוה וגאון, וממילא מתראה הוד הקודש" (עולת ראי"ה ב, עמ' סג).

133. "כל דור המחזיק בברית-ד', וביותר דור הנושא בסבל עול גלות וצרה רבה, מוסיף לסגולה הכללית של האומה, ואור ישראל הולך ואור"(עולת ראי"ה א, עמ' תלד).

Jeshivath
MERKAS HARAB
A. I. KOOK
Chief Rabbi of Eretz-Israel
Jerusalem

ישיבת מרכז הרב
של רבנו הגדול
אברהם יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
פעיה"ק ירושלם תובב"א

Central Zionist Palestine Office
Warsaw, Marjanska 10.

משרד ארץ-ישראלי מרכזי
ורשה, מריאנסקה 10.

Medical certificate №

תעודת-בריאות

I have examined

אנו מאשרים בזה, על יסוד בקרת מדיצינית,

Mr Barszt Mojsej Dawid

שמר

and from medical point of view he is quite healthy.

הו בריא ואינו חולה בשום מחלה מתדבקת.

Valid for 5 days.

תעודה זו כחה יפה 5 ימים מזמן הנתנה

W'szech nauk leli:
Dr. S. BAUERMAN

אישור הקבלה לישיבת "מרכז הרב"

במחיצת מרן הרב זצ"ל נתגלו לו מעיינות חדשים, שהגבירו את צמאונו לדעת להבין ולהשכיל את סוד הבריאה. הוא התחיל לשאוב ממעיינו של הרב את יסודות חכמת הנסתר, בה עסק משנת תרפ"ט (כפי שמצאנו עתה בכתובים), אבל כנראה שגם לפני זה גילה התעניינות בתורת הנסתר, שכן ידוע שהמתיק סוד אצל הגאון המקובל בעל "לשם שבו ואחלמה" ז"ל, בשנת חייו האחרונה של אותו צדיק.

מצאתי באחת המגירות פנקס כיס שחור קטן, ובו שלושה עשר עמודים כתובים בכתב ידו על יסודות הקבלה, כאשר הכותרת האחת היא "במהות העולמות", והשנייה – "מהות האדם", ובסוף עוד שני עמודים בכתב ידו:

התחלת הלימוד

בערב חודש שבט [השנה לא צוינה] ביום ש"ק בבוקר לפני התפילה, נזדמן לידי ספר "שערי קדושה" לרח"ו [לרבי חיים ויטאל] ז"ל. והיה רצון הית"ש ולונ"ן [ויתעלה לנצח נצחים] שאתחיל לימוד הקבלה ועברתי על ה"שערי קדושה".

במוצאי ש"ק פ' עקב, אור ליום י"ט מנחם-אב, אחרי הטבח הנורא של קדושי חברון וירושלים [תרפ"ט], התחלתי ללמוד ה"עץ חיים".

א' דחודש אייר שנת תר"ץ נתגלו לי הבנת הדברים.

התחלתי ללמוד את ביאור הגר"א זצ"ל על סד"צ [ספרא צניעותא] ביום א' פ' בהעלותך י"ב סיון תר"ץ.

החלום ע"ד רוח הקודש בקיבוץ עם **הרב** ... בליל יום ד' י"ג תמוז תר"ץ.

אור ליום כ' י"א אייר - שנת ברצ"ת - ראיתי בחלום את **האר"י** ז"ל ואמרתי לו שלום והשיב לי שלום.

בשנת תשי"ד חלה בדלקת ריאות קשה, ומאז התפתחה אצלו מחלה אסמטית כרונית, אשר היתה מפילתו למשכב עם דלקת ריאות, ולפעמים פעמיים שלוש בחורף אחד. סבל מאוד מקוצר נשימה, ועם כל זאת קיבל ייסורים באהבה, והרופאים השתוממו תמיד על כושר סבילותו, שגם במצב זה היה יושב על התורה ועל העבודה בנגלה ובנסתר. כתב וחידש על נושאים שונים בהלכה ושם לילות כימים. קודם לעשר שנותיו האחרונות, השכים קום והקפיד להתפלל "ותיקין" בימי חול שבת ומועד.

בתקופות שהיה מאושפז בבתי חולים שונים (והן היו לא-מעטות), לא רצה להטריח, לא את הרופאים ולא את צוות האחיות, והשתדל שלא ישרתוהו, ועל כל עזרה שהוגשה, ע"י הרופאים והאחיות, היה מודה להם מאוד, ובזה קידש שם שמים ברבים. בכל בית-חולים קרא לו הצוות בשם "סבא'לה מתוק".

כחמש שנים קודם פטירתו עבר ניתוח, ומצאתי עכשיו במגירה שלו העתק מכתב תודה לרופא המנתח ולצוות בית החולים על שהיו שליחי השי"ת והשתדלו לרפאותו. אולם אחר כך אמר שמצטער הוא על כך שמן השמים לקחו ממנו את הייסורים ונתנו לו חיי שעה... והנכד ר' יונה דב מוסיף: "מעולם לא הסכים כי 'יתעסקו' אתו או שיעזרו לו. עד כמה שהדבר ניתן לו, לא הרשה גם לבני ביתו שיעזרו לו. מה שהיה מסוגל לעשות בכוחות עצמו, ואפילו במאמצים מרובים, לא הסכים שיעשה ע"י אחרים. כשהיה בא לביתנו בפתח-תקוה, מבקש היה סליחה מאת אמא תחי' שהיא כלתו, על שטורחת למענו, ואף שלא היה מסכים שיטרחו עבורו במיוחד, אולם למכריו סיפר בשבחה של אמא על טרחתה למענו".

מחלת מעיים קירבה את קיצו, וביום א׳ דסליחות תשמ״ב הובא לבית החולים. כשהודעתי לו בחדר המיון שיש צורך לנתחו, לפי דעת הרופאים, אמר לי: ״הרופאים פועלים בשליחותו של הקב״ה, ובידו לתת להם הצלחה״. הוא נותח והתאושש, אולם לאחר ר״ה נפתחו התפרים, ונותח שוב, ובערב סוכות נפח את נשמתו הטהורה.

כבחייו, כן בפטירתו – הלך לעולמו בצניעות. כמעט שלא היה סיפק להודיע על פטירתו ברבים, ועם זאת ליווהו ת״ח חשובים מבני פ״ת והובא למנוחות בהר הזיתים באחוזת-קבר שקנה בחייו (בקירבת חברו וידידו הרב חיים ברנשטיין ז״ל), בערב שבת לאחר חצות היום. כשם שחי כל ימיו בצניעות ובריחה מהפרסום, והשתדל לא להיות לטורח על הזולת, כך הלך לעולמו ללא כל פרסום, ואף גם מבלי להטריח לישב ״שבעה״ שחג הסוכות קטעם.

לאחר פטירתו מצאתי על הכוננית מתחת למפית שלושה דפים: על אחד מהם היה כתוב ״חטאתי, עויתי, פשעתי״, על השני – נוסח הוידוי הקצר, ועל השלישי – וידוי ארוך מספר של החיד״א זיע״א – וכולם בכתב ידו.

האמת ניתנת להאמר שתקצר היריעה מלכתוב על הנהגתו, שקידתו ויראתו, צניעותו ודרכו בקודש. וכל זאת את אשר ראינו, אולם יותר ממה שראינו היה ״בלתי נראה״, וספק רב אם אנו בני ביתו אכן הכרנוהו כפי שהיה באמת.

והנכד, הרי״ד שליט״א, משלים וכותב:

הסבא זצ״ל היה אחד מיחידי סגולה ונקיי הדעת שבירושלים, ביראת חטא הקודמת לחכמה, במידת החסד ובמידת הענוה וכו׳. הוא עמל על עצמו כל ימי חייו, ועל גדלותו המקיפה את כל השטחים, ספק אם מעטים ידעו, כי הוא הסתיר את כל ישותו מעין כל רואה, ואפי׳ מבני ביתו הקרובים ביותר.

יסוד אישיותו הדגולה היתה אמונתו הצרופה, באשר חש את השי״ת כביכול בכל חושיו, ובכל דבר ראה את מסבב הסיבות והשגחתו הפרטית. אמונה זו היתה הרקע ליראתו, יראה חושית שניכרה אצלו על כל צעד ושעל.

מעולם לא זקף ראשו אלא השפיל קומתו, והקפיד על כך שיקבל ״עלייה״ הנחשבת ״פשוטה״, לא ״שלישי״ ו״שישי״, ובימים הנוראים הסכים לקבל ״עלייה״ רק לאחר שאמרו לו כי מכבדים את זקנותו. ברם יחד עם ענותנותו היה יציב בהשקפת עולמו ותקיף בדעתו אשר נשקלה במאזני ההלכה.

הסבא זצ״ל הניח אחריו בכתובים חיבור מקיף על מס׳ **כלאים** וחיבור מקיף על מס׳ **טהרות**, קונטרס עב כרס על **עגונות** ועשרות קונטרסים מסודרים בכל מיני נושאים. בחייו לא הרשה מעולם לעיין בהם וגם לא הסכים להדפיס שום דבר, וכל מה שמצאנו – לאחר פטירתו מצאנו. ומתוך שהיה מסודר בכל הליכותיו, גם כתביו

מסודרים וערוכים בכתב ידו הברור והמצטיין ביפיו, בסגנון בהיר גם בנושאים "כבדים" כגון דיני נגעים, קרבנות ורשויות שבת, דאג גם לנקדם בכדי שזה יהא שווה לכל נפש.

לא רבים ידעו שהוא בקי בעל-פה בשיתא סדרי משנה. בשנות נדודיו ברוסיה, בזמנים שלא היתה אפשרות ללמוד בעיון, בין רכבת לרכבת ובימי הליכה ברגל, בשעות בטלה מאונס, כשאין ספר ואין חברותא, שאחרים משתעממים אז מחוסר מעשה, התחיל הוא לשנן משניות בעל-פה, וקובץ על יד ירבה, וכך הרבה מקנתו מיום ליום, והשלים אחר כך בימי הרווחה את אשר החל לעשות בימי המצוקה. והיא שעמדה לו לשנים הבאות, בתקופות מחלותיו הממושכות, שגם אז לא פסק פומיה מגירסא.

לאחרונה הוא אמנם הרבה להתלונן, אבל לא על מצב בריאותו או על חולשתו, אלא על כך שכושר ריכוזו נפגע, ואין הוא מסוגל להקיף ענין אחד ברציפות. עם כל זאת לא ויתר, ובמשך שנים רבות ניתן לראותו "מדבר" לעצמו, בשבתו בפינה בבית-הכנסת או בלכתו ברחוב: משנן היה ששה סדרי משנה עם פירוש הרע"ב בע"פ. במשך שנים רבות הסתיר זאת מעיני הרבים, ואף פעם לא "הודה" בכך שהוא יודע ששה סדרי משניות ע"פ, גם לאחר שהיו שהקשיבו מבלי שירגיש בכך בהיותו שקוע בשינון המשנה, גם בשכבו על ערש דווי מיום א' דסליחות, לאחר שעבר בזה אחר זה שני ניתוחים מסובכים והיה מדוכא ביסורים קשים, מלמלו שפתיו מתוך עירפול חושים וחוסר הכרה, ואפשר היה לשמוע בבהירות פרקי משנה וקטעי גמרא, מונחי קבלה ופסוקי תפילה. כשהיה מתכווץ מכאבים שתכפוהו היה מפסיק לכמה דקות, אולם לאחר מכן המשיך ממקום שפסק.

*

שורות נלבבות פרסם הרב משה-דוד ז"ל, בספר יובל-השבעים של הנדיב ר' ישראל אהרן פישל ז"ל (ירושלים תרצ"ה) וראויים הדברים למי שאמרם.

אמר להם צאו וראו איזו דרך טובה שידבק בה האדם... ר"א אומר לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם (אבות פ"ב מ"ט).

"בכלל דבריו דבריכם" – כלומר עין טובה, חבר טוב, כולם כלולים בלב טוב. מי שהגיע למידה של לב טוב, הגיע מאיליו לאלה האחרים, מפני שדיעותיו של אדם נובעות מן הלב, לכן כשהלב מתוקן הכל מתוקן. ולא רק דברים התלויים בדעות, אלא אפילו דברים התלויים בשכל ובישוב הדעת, כמו המידה של רואה את הנולד, גם היא נכללת בכלל לב טוב. מפני שהשכל אינו שליט על האדם אלא גם הוא עצמו מושלט, אינו מנהיג אלא מונהג, וכפי נטיית הלב לטובה או להיפך, השכל מונהג אחריו. תפקידו של השכל, הוא כדוגמת אור השמש המאיר דרך שמשיות

הזכוכית, שאם הזכוכית מעובה, או שיש גוון אחד מן הגוונים בה, בהכרח מתגלה האור בצביון אחר לגמרי ממה שהוא באמת. וכן השכל – מתגלה הוא לאדם לפי שיקופיות הלב וטהרתו, ומי שמגיע לדרגה זו של לב טוב, מכשיר את עצמו לקבל אור השכל בצורת אורו האמיתי, ומגיע גם למידה זו של רואה את הנולד.

*

"תלי בעולם – כמלך על כסאו; גלגל בשנה – כמלך במדינה; לב בנפש – כמלך במלחמה" (ספר יצירה, פ"ו מ"ג).

כוונת בעל המשנה היא: 'לב בנפש כמלך במלחמה' – כלומר הלב ממלא גם הוא תפקיד של מושל ומנהיג, אבל לא כמו התלי והגלגל. החק הטבעי של התלי והגלגל קבוע וקיים, ואין בהנהגתם לשנות את העולם והשנה מטבעם, שהכוכבים ישנו את מסלולם, והשנה תשנה את עיתותיה, לא כל ה"לב בנפש" – הוא כמנהיג המלחמה, שבידו הגורל לנצח או להיות מנוצח, לנצח ולקבל את אור השכל האמיתי או לא.

*

בחוברת "נתן תורה", ירושלים תשל"ד (ליקוטים מתורתו של חתנא-דבי-נשיאה הרב ר' נתן רענן ז"ל), נדפס (בעמ' לז-מ) סיום לשיתא-סדרי-משנה "מדברי מרן [הרב] זצוקלה"ה, [אשר] נרשם על ידי הרב משה דוד בקשט שליט"א, ונמצא אצל ר' דוב-בער מילשטיין הי"ו".

דברים שבע"פ אלו של הרב הגיעו גם אלי, אלא שאני קיבלתי אותם ישירות מידי הרושם, הרב ר' משה-דוד ז"ל. במכתבו – ב' דחנוכה תשל"ח – הוא הוסיף וסיפר:

"גרתי אז בשערי-חסד, והייתי בא להתפלל ב'מנין' של הרב זצ"ל, והרב [כידוע] היה מלמד משניות [לבעלי-הבתים של ה'מניין'] אחרי התפילה. כשסיים הרב זצ"ל סדר טהרות, שמעתי את דבריו בסיום ורשמתי אותם. באתי אחר כך לישיבה, והראיתי את הדברים לחברים. היה שם זקן ששמו מילשטיין, שהיה אחד ממעריציו הגדולים של הרב זצ"ל,[xx] וכשראה את ה'סיום' הרשום, הפציר בי מאוד שאתן לו את הדברים – ונתתי לו". כך נתגלגלה זכות ע"י זכאי, והגיעו לדפוס פניני-אמריו אלה של הרב זצ"ל.

כיוצא בזה נשמר ע"י הרמ"ד, סיפור מאלף ששמע מפי הרב זצ"ל על הצדיק המופלא ר' משה'לה מאיביע ז"ל, והוא מסר אותו לפרסום בספר הזכרון של קהילת איביע.

בסתר אוהל

הרב בנימין-צבי-יהודה רבינוביץ-תאומים, ז״ל

מן הנסתרים היה. שמו אמנם מופיע בשערי הכרכים ההדורים של האנציקלופדיה התלמודית כאחד העורכים, אולם הוא עצמו נחבא היה אל הכלים. הצטנע בסתר אהלו, בארבע אמות של הלכה, ולא נדחק ולא נדחף לרשות-הרבים. כולו נתון היה לעבודת הקודש של לימוד, עיון וכתיבה. רוב תורתו – תורה שבכתב היא. מתוך צניעות ואימתא דציבורא נמנע מתורה שבעל פה. אכן, חכמי ירושלים הכירוהו והוקירוהו.

רב היבול הרוחני-התורני שלו. הוא מופיע בעילום-שם בהרבה ערכים שבתוך האנציקלופדיה, ומופיע בשמו בקבצים תורניים (״נועם״, ״התורה והמדינה״, ״סיני״ וכו׳), ורבים הכתבים שהשאיר אחריו בהרבה מקצועות שבתורה.

גם דברי מחשבה כתב, אם כי מיעט לפרסם דבריו בשטח זה. ברם, גם המעט מצטרף לכמות ניכרת, ורבה האיכות ומקיפה. רוב מסותיו העיוניות נתפרסמו ב״סיני״: חזון השלום, שבת, תורת-חיים, מלכות שמים וכו׳.

בעודו באיבו, כבר היה רב חילו לאורייתא, ומוחו שקוע בלימוד עד כדי היסח-הדעת מאכילה. ובתשובת דודו מרן הגראי״ה קוק זצ״ל לגיסו, אביו הרב ר׳ יעקב רבינוביץ ז״ל, רבה של ראגולה בליטא, נאמר: ״התענגתי מאד מהערת הבן היקר שיחי׳ – – – חכם ושמח לבי מאוד על תבונתך הטובה והערתך הנכונה, חזק ואמץ בתורה וכל מידה נכונה, וחזק את גופך באכילה ושתייה בזמנה – – – ותקיים בזה מצות כיבוד אב וכיבוד רב שיחי׳״ (משפט כהן, סי׳ קכו).

צעיר מאוד היה כשהגיע לישיבת סלבודקה, ונתפרסם מיד כעילוי, השם ״אלטר ראגולער״ היה לשם-דבר בעולם הישיבות. זמן-מה אחרי עלותו ארצה, נכנס כחבר במכון הרי פישל בירושלים, המכון הגבוה לדרישת התלמוד, ובתרצ״ז הופיעה עבודתו החשובה שנעשתה יחד עם חברו הגאון ר׳ שמעון סטרליץ ז״ל: **בית הבחירה** של המאירי על מסכת מועד-קטן (כתב יד), בליווי הערות מאירות עיני הלומדים. מרשים בהיקפו היה גם הקונטרס שלו על סוגיית **הכנה**, שנדפס בסוף מסכת ביצה שהופיעה ע״י המכון עם הלכה ברורה ובירור הלכה (ירושלים ת״ש – תש״א). כעבור כמה שנים, כשיזם הרב מאיר ברלין ז״ל את המפעל המונומנטלי של האנציקלופדיה התלמודית, הזמין אותו להיות אחד-מיוחד מחברי המערכת, ורבה היתה התמסרותו להרמת המשא הכבד הזה והעמדתו על רמתו הגבוהה.

בתש״י הועמד על ידי הגריא״ה הרצוג ז״ל בראש בית המדרש למשפט התורה, וראשית פרי עבודתו שם הוא הספר ״**חוקת משפט**״ על הלכות מכירה, נסיון ראשון של סידור

וניסוח מחודש של חלק מהלכות חושן-המשפט, אשר מגמתו היא "ליקוט ואיסוף, בירור וליבון, ריכוז ומיצוי, ניסוח והבהרה". ואכן, שלושים פרקי הספר הם אוצר בלום של הלכות גדולות ומסועפות, תמצית מרוכזת ומסודרת של עבודת-נמלים מרובה. מקורות שלוקטו מראשוני ראשונים ועד אחרוני אחרונים, ניתנים לפי סדרי ענייניהם, כל אחד במקומו, כאילו עמדו זה על יד זה והשלימו זה את זה מקדמת-דנא. שורות מסכמות שהגיעו אליהן בעמל רב, מנוסחות בבהירות כאילו היו מילתא-דפשיטא.

*

לפני שנים, כשכן קרוב בתוככי ירושלים, נתגלה לי שאיש התורה המובהק הנתון רובו ככולו בעמלה של תורה, כותב גם שירים. כותב – וגונז. הפצרתי בו רבות שיפרסם משהו, ונענה לי. וב"זרעים" (חורף תרצ"ו) נתפרסמו שיריו "עלו, הגלו פזורי ישראל" ו"שמעתי שירתכם כובשי כנען בשלישית" שעשו רושם רב. את שמו העלים, והשם הספרותי המופיע שם הוא **אביעד**. בשם ספרותי זה פרסם אחר כך בקובץ "אמנה" (ירושלים, תרצ"ט), את הפואימה "**ליל טירת צבי**" שנכתבה בהשראת העמידה המופלאה של חברי קבוצה זו מול התקפת פורעים ערבים שעמדו להכחידה מתחת שמי-ד'. הפואימה הופיעה אח"כ בהדפסה מיוחדת על ידי ההנהלה הארצית של בני-עקיבא, ושם נוספה בראשה שורת הקדשה: "מירושלים לב הקודש – לטירת צבי בבת העין!" שורת הקדשה זו מבטאת את עומק ההרגשה של תלמיד חכם איש-ירושלים למפעל הישובי-הדתי של חלוצי תורה ועבודה, ולרטט שבלב שהרטיט רבים-רבים באותם הימים, ימי העליות של "חומה ומגדל". והרי בזה השורות הראשונות של הפואימה[צב]:

צהלי ורוני, הטירה,
יושבת על שפת הירדן,
בודדה בבקעת בית-שאן
שומרת על מעברות הירדן,
כי נלחמת גם שברת זרוע אויב בשער,
ונקדש בעוזך שם-ד' וכבודו עליך נגלה.

*

נדם קול תורתו ושירת-חייו נפסקה. אכן, זכה להעמיד דור-ישרים מבורך, דור היודע לשמור על המורשה הרוחנית של האב המופלא. ומן הראוי לכנס את פזורי כתביו בהלכה ובמחשבה, ולהנחיל לדור יבוא את משנתו המקיפה והסדורה אשר רבה בה הברכה. כל שנותיו הצניע-לכת וישב בסתר. עתה הגיעה שעת ההתגלות, ואור-תורה צנוע שהאיר למעטים, יאיר נא לרבים.

והרי בזה מכתב שכתב אלי, אחרי שהוסר המצור מעל ירושלים, בסוף סערת מלחמת הקוממיות:

ב״ה, עש״ק לסדר ״ונכבשה הארץ לפניכם״, תש״ח (א׳ למדינת ישראל)

עיה״ק ירושלים ת״ו

לכבוד ידידי יקירי הרב רמ״צ נרי״ה שליט״א ולנ״ב

וילדיו היקרים יחיו, שלום טובה וברכה עד העולם.

לפני שבועיים בערך קבלתי מכתבך יקירי, – – – ואני ממהר להשיב תודה וברכה בעד הדאגה שדאגתם לנו בימים הקשים ההם. – – –

נקוה שמעתה כבר יבא הכל בעזרת השם בשלום ובעצה טובה ולא נצטרך לסבול עוד, ומדינתנו הקטנה לעת עתה, תקום על תלה עד יבא גואל צדק, ונגאל גאולה שלמה בקרוב כתקות כולנו.

לא האמנו למראה עינינו וכחולמי חלום היינו, בראותנו כי קמה אלומתנו וגם נצבה, וכל מה שעובר יום ומחזיקה מעמד לתפארת מתחזקת בנו אמונתנו, כי אמנם הושיע ד׳ את עמו למען שמו הגדול, ואם התחיל סופו לגמור במהרה בימינו בקרוב, ויקוים בנו ׳שמחנו כימות עניתנו׳, כי זה עיקר זכות דורנו זה, שסבל יותר מכל הדורות שלפנינו, סבל למעלה מן הטבע, על כן הולכת ובאה גם ישועתנו למעלה מן הטבע, ממש רבים ביד מעטים וחזקים ביד חלשים.

דבר אחד רק מצערני, שאנו בני היהדות הכנה והישרה, לא התכוננו לקבל את האור הגדול בכלים הראויים לכך. בימי התנאים אמרו על הלל ור׳ עקיבא שהיו ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבנו, אלא שלא היה הדור ראוי לכך, והיום הזה הדור ראוי וראוי לכך אלא שאין מי שתשרה עליו שכינה, לדאבוננו הגדול.

אבל הבה ונקוה שגם זה יבא במהרה, והמעשים הגדולים הנעשים יקימו את הגדול אשר יצא ואשר יבא לפניהם, איש אשר רוח בו, אשר ידע לכלכל את מעשינו ולהכריע בדברים העומדים על הפרק כראוי וכיאות לעם סגולה, מחכי פדות וצמאי גאולה.

לו היה הרב ז״ל אתנו! היום חסרונו מורגש על כל צעד ושעל, ואנו לא זכינו, והננו כיום כצאן בלי רועה בעל שיעור קומה, וכל איש לעברו פונה ואין מאחד ואין מורה דרך.

את **ירושלים** עיר הקודש הזניחו, ואין חולה ומרגיש כמה זה יפעל על כל מהלך גאולתנו, כי לא את ירושלים העיר הזניחו, אלא את הקודש הזניחו ואת המקדש וד״ל. הם פונים לשפלה ולנגב, כאשר פנו לעמק, ואינם יודעים כי כל אלה הם גוף בלי ראש ובלי לב. דור הלול והרפת, אשר עינו ולבו לבטן – ד׳ ישיב את לבבם להחיש גאולה וישועה לעמו ישראל בהר קדשו במהרה שלא נאחר את המועד.

לפני שנים רבות צעקתי למה לא הרבינו ישוב סביבות ירושלים, חגורה של ישובים מבני היהדות הכנה, וגם בירושלים עצמה למה התרחקנו הלוך והתרחק

ממקום המקדש, גדלנו מכל עבר ורק לא מצד מזרח, וגם הכפר היחידי, כפר השלוח, עזבנו, וכיום הזה הכל מתנקם בנו. הכל היה מחושב מראש מצד המלכות הרשעה, העוכרת אותנו מיום בואה הנה, ואנו לא השגחנו בדבר.

גם כאשר אנו בוטחים במשענת קנה רצוץ של האומות המאוחדות, שאינה אלא משחק בובות ע״י עריצי האומות, ואין שם חבר של אומות אלא חבר של מדינות כמו שהיה חבר הלאומים ששבק חיים – טעות היא בידנו, ועלינו לדעת שאין לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים ולא על שום אומה ולשון ולא על כולם יחד. דרכנו היא הדרך המצפה לפריקת עול שעבוד מלכיות – שעבוד **מלכות** לא נאמר אלא שעבוד **מלכיות** – שכל המלכיות כולם, בכל העולם כולו, יתפרק עולם מעל כל יושבי תבל, והיתה לד׳ המלוכה, תקותנו אמונה, כי יד ד׳ אשר היתה עלינו לטובה, תנחנו ותראנו את הדרך הנכונה, ובלבד שלא נפשע להזניח גם עתה ע״י חלום של בין לאומיות – – – וגם הנתפסים לכך והחושבים שכך ראוי להיות, ״כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים״, שוכחים כי הדבר הזה הוא מיסודו של שלמה, שהיה המלך בירושלים, וגם הבטחה ניתנה לנו שעל כסאו לא ישב זר, ואף לא זרים במשמע, והדברים ארוכים וערוכים.

שלום וברכה וישועה וגאולה שלמה במהרה,

כתקות המצפה

בנימין צב״י רבינוביץ-תאומים

הרב צבי קפלן

הרב-המשורר לבית רבינוביץ-תאומים

קודם שהכרתיו ידעתי את שיריו. בגליונות השנה הראשונה של "זרעים", ירחון "בני עקיבא" דאז, היו מופיעים מפעם לפעם דברי-שירה מיוחדים באופיים, בחתימת **אביעד**. מיהו "אביעד" זה – לא ידענו. אך השירים הרשימו, בייחוד אחד מהם, הפותח במלים –

שמעתי שירתכם, כובשי כנען בשלישית,
כובשי כנען באת –
צליל קדומים שמעו אזני,
שירת שחרית רועדת בקסם חזון,
בעדנת טוהר ותום,
כטוהר שחקים בטרם שמש,
בהשתפך ארגמן-הבוקר על ראש ההרים,
וכתום פרח כי יציץ מגביעו,
בהפתח לבבו מול שמש ושחקים...

ועוד כהנה וכהנה, דברים על "היורדים לעמק... הדורכים קוממיות על חוף פלשת", אשר מקרבם "אלקים משווע לפדות" והם לא ידעו; אשר המשורר אוהבם גם **בכאב**, "בחללם שבתות בחוצות ירושלים" – אך הוא בא גם בתביעה אליהם:

עד מתי, חלוצים אחי,
רק כטל תהיו?...

דהיינו כטל משכים הולך, המנצנץ אך נמוג, ללא מתן פרי ברכה, או

ככוכבים הנופלים, מתחללים וכבים.

– ומדוע הדבר כך?

והמשורר משיב:

אין זאת
כי כה היה דבר ה':
כי הרה הרתה ציון לאלקי נכר –
על כן לא תלד.

– ועד מתי?

עד יעלו כשחר על הרי יהודה
בוני ירושלים, הברוכים לה',
הגאולים לאלקי ישראל...

כזאת וכדומה לזאת דיברו השירים הללו. אגב: לכשאני מדפדף כיום באותם גליונות ישנים של "זרעים" דאז ומעיין שוב בשירים הללו, הריני נוכח לדעת כי הם באמת שירים טובים – ולא היתה זו רק התפעלות הנעורים, שהפליאה אותם בעינינו בימים ההם. אך מי המשורר – לא ידענו אז. והיודעים שמרו על ידיעתם כעל סוד. אף לי היתה זהותו של המשורר – סוד. ואימתי ידעתיו לראשונה? אף זה על רקע של "בני-עקיבא" היה, במחנה-הבציר של "בני-עקיבא" בזכרון יעקב, בקיץ תרצ"ז (שנה ומשהו לאחר הופעתם של השירים הנ"ל). לאחת השבתות הגיע אורח, אדם שהיה על-כל-פנים למעלה מגיל הנוער. הופעתו החיצונית לא "משוררית" היתה כלל, אלא כזו של אדם מעולם המעשה, יותר מאשר מעולם הרוח. היו שהכירוהו, אך לציבור בכללו היתה זהותו בלתי ידועה. הוא לא התבלט הרבה. יותר משהיה נראה, היה רואה, צופה ומביט, ומתבונן מן הצד – ופיו חתום. רק עם בודדים מאנשי המחנה, מאותם שנזדמן להם להימצא בד' אמותיו, היה משוחח קצת שיחה של ידיד מתבונן, מוקיר אך גם מבקר. דרך אגב ודרך עראי נודע גם לי, איך שהוא, כי איש זה – הוא-הוא המשורר אביעד וכי הוא לא רק משורר, אלא ראשית-כל גדול בתורה, ולא רק באגדה ובמחשבה בלבד, אלא אף בהלכה ממש. כל זה הפתיע, כי לא נתגלה כלפי חוץ. ההופעה החיצונית, כשם שלא היתה "משוררית", כן גם לא היתה "רבנית".

בהמשך הזמנים הכרתיו יותר מקרוב ונתגלו לי יותר ויותר פרטים על האיש: ייחוס משפחתו, שמותיו וכינוייו (שמו ה"רשמי" המלא: "בנימין-צבי-יהודה רבינוביץ-תאומים", אך היה לו גם שם פרטי "בלתי רשמי", שדווקא בו נקרא על-פי-רוב בדברים שבע"פ: "אלתר". ומלבד כינוייו הספרותיים היה לו גם כינוי שבעל-פה: "רוגולר", על-שם עיירת מוצאו רוגולה. ומתוך כך היה נקרא ברגיל בחוגי הישיבות: "ר' אלתר רוגולר"). ונודע לי גם משהו מהביוגרפיה המגוונת שלו, נדודיו בארצות שונות – ליטא, ארץ ישראל, גרמניה ושוב ארץ ישראל – ולימודיו במקומות שונים של תורה ושל חכמה, עד שנהיה לאיש האשכולות: בתורה, בחכמה, במחשבה, בשירה – והכל מואר באור התורה ומחודר ברוח התורה.

באותן השנים – סוף שנות הצד"י וראשית שנות השי"ן – החלו גם להתפרסם בדפוס, פה ושם, דברים משלו, שעשו רושם. נוסף על השירים, שהופיעו תחילה ב"זרעים" ואח"כ גם ב"סיני", בחתימת "אביעד", באו ב"סיני" גם מאמרים גדולים ועמוקים בתחומי מחשבת היהדות ("שבת", "חזון-השלום", "תורת חיים" – ראשי פרקים להשקפת עולם ישראלית ועוד) בחתימת "בנימין רבינוביץ-תאומים". והופיע הקובץ "אמנה" – בטאון "חבר סופרים צעירים ע"י מוסד הרב קוק" – שהוא היה אחד משני עורכיו והשתתף בו בעצמו במידה רבה, אם בדברים שעל גבול המחשבה והפובליציסטיקה ("דרך הגאולים"), אם בשירה ("ליל טירת צבי"), ואם בדברי הלכה בענייני המצוות התלויות בארץ (בחתימות שונות, ביניהן: "צב"י אביתר") – דברים גדולים, בירורי שיטות מיסודן, להיקפן, פרי עמל רב וכשרון גדול כאחד.

כוחו בהלכה נתגלה בכמה פרסומי "מכון הרי פישל", שהיה מראשוניו, ובייחוד במסכת ביצה עם "הלכה ברורה" של דודו הגאון מרן הראי"ה קוק זצ"ל, שהופיעה ע"י המכון בצירוף "בירור-הלכה" של חברי המכון. חלק גדול ב"בירור-הלכה" זה, הוא פרי רוחו ועמלו של הגרבצ"י רבינוביץ-תאומים, וכדרכו, בכל הרוחב וההיקף והיסודיות. ונוסף על כך – "תוספת בירור", שהיא כולה שלו, יתר-בירור ויתר-עומק בסוגיה, ולא בכדי מציין הגר"ש ליברמן ז"ל (שהיה אז ראש "מכון הרי פישל") ב"תוספתא כפשוטה" שלו, לעניין סוגיית ההכנה שבריש ביצה, ש"כבר נתבארו הדברים **בביאור מפולש** ע"י הגרבצ"י רבינוביץ-תאומים".

*

ואמנם כן: במפולש. זו היתה דרכו בהלכה, ומתוך כך עמל ויגע הרבה, עד שהוציא את פירותיו. משנה לשנה התרכז יותר ויותר בהלכה ופרש מתחומים אחרים, שגם בהם היה כוחו רב. באותו פרק זמן נפטר אביו, מגדולי רבני ליטא דאז, הרב הגאון ר' יעקב רבינוביץ-תאומים זצ"ל, רבה של רוגולה, ע"י קובנה, שישב בשנותיו האחרונות בירושלים. פטירת האב השפיעה על הבן בכיוון של פרישה נוספת מכל הסובב והתרכזות מירבית בלימוד התורה ובעיקר בתחומי ההלכה.

ואז הוחל המפעל הגדול של האנציקלופדיה התלמודית – ו"בדרך הטבע" נקרא הוא להיות בין עורכיו העיקריים של המפעל הזה. הרבה דעת-תורה והרבה שנות עמל ויגע השקיע במפעל זה, עד לשנותיו האחרונות, ונתן חילו גם לשאר עבודות שבתחומי ההלכה. נוסף על מאמרי חידושי תורה ותשובות בהלכה, שפירסם מזמן לזמן בקבצים תורניים (רק לעיתים רחוקות מאוד נתפרסמו ממנו מאז דברים שלא בתחומי ההלכה), ונוסף על קובץ מיוחד לבירור הלכות מצות "הקהל" שנערך על ידו (כממשיך מסורתו של דודו-זקנו הגאון האדר"ת זצ"ל, שעורר לעשות זכר למצות "הקהל" בזמן הזה[33]) – התמסר הרבה בראשית ימי המדינה לריכוזה של עבודה גדולה, שהשתתפו בה מטובי תלמידי חכמים שבירושלים, לבירורם ולניסוחם של חוקים בעניינים אזרחיים ופליליים הנוגעים למעשה במדינה בת ימינו – על-פי עומק דעת-תורה ובירור-הלכה. הוא השקיע אז את רוב כוחותיו בעבודה זו, שציפה ממנה לגדולות, אך לא אסתייעא מילתא – וזכה רק למשהו ממה שציפה, אם כי "משהו" זה הוא ספר רב-ערך – "חוקת-משפט", בענייני הלכות מכירה, שנערך על-ידו בהשתתפות חכמי אותה חבורה.

אכן, כל אותן עבודות שעבד, כל אותן יצירות שיצר – לא סיפקוהו. הרגשתו היתה, כנראה, כי כל אלה רק בבחינת פרפראות הן, לעומת מה שהוא מסוגל לו ומיועד לו. וככל שרבו השנים, עמקה כנראה הרגשתו כי לייעודו לא הגיע. ונראה שמתוך כך נצטנע לו בפינתו יותר ויותר, פרש מן החברה יותר ויותר – ופיו נעשה חתום יותר ויותר. אמנם, בפינתו המוצנעת עמל ויגע הרבה בעבודותיו התורניות – עד שהכריעתו מחלתו הקשה, שסבל ממנה שנים רבות. והוא נאלץ למעט בעמלו.

באחת מפגישותינו הראיות, בסמוך לתקופתו האחרונה בהאי עלמא – (שילהי תשל״ד), אמר לי שכבר אינו יכול לעסוק בשום עבודה תורנית מסויימת, המכוונת למטרה כלשהי, אלא הוא יושב ולומד סתם-ככה... תורה לשמה. וקולו נחנק מדמעות.

*

גדולתו של אדם השם דרכיו בכל עת ומעביר על מדותיו, שאין הוא נעשה עבד להן, אין הוא מצטמצם במדה אחת או בנטיה אחת הטבועה בו, אלא עומד למעלה מהן, והוא מתעלה ונהיה אדון לעצמו

מדבריו

שכנות טובה של כמה שנים עם ״הרב מטשעבין״, הגאון בעל ״דובב מישרים״, יצרה יחסי ידידות גדולה והערכה מרובה מצד הגדול-הפוסק הפולני ללמדן המעמיק הליטאי. ולאו מילתא זוטרתא היא שאותו גאון מופלא מעניק הסכמה נלבבת לשכנו ״ידידו הגאון״, מחבר הספר ״חוקת משפט״, וחוזר בה עוד פעמים על התואר הגאון. והרי לפנינו ההסכמה בשלמותה:

דוב בעריש ווידענפעלד

אב״ד דק״ק טשעבין ור״מ דישיבת כוכב מיעקב
כעת בעיה״ק ירושלים תובב״א
רחוב אבן שפרוט 19 (רחבי׳)

כבוד ידידי הגאון הנודע בקי עצום ומעמיק נפלא יקר ערך מוהר״ר בנימין רבינוביץ תאומים שליט״א, הראה לי את הספר ״חוקת משפט״, והוא סידור ובירור הלכות במקצוע הגדול שבתורה בעניני מקח וממכר, הנערך ע״י הגאון הנ״ל בהשתתפות חבר גדולי תורה בירושלים עיה״ק, חברי **בית המדרש למשפט התורה**.

וכאשר עיינתי ראיתי כי רב טוב צפון בו, ויהי׳ למאור להעוסקים בהלכות אלו, להאיר עיניהם בכל פרטי הלכות, בגילוי מקורם ובירור עניינם דבר דבר על אופניו.

ואמנם כבר איתמחי כבוד הגאון הנ״ל בחד״ת שפירסם מעת לעת, וביותר ממה שראיתי אתו בכתובים ואשר שמעתי ממנו בע״פ, ועכשיו הראה לנו כוחו גם בקיבוץ וסידור הלכות קבועות, יישר חילו לאורייתא ויהי׳ רעווא שיפוצו מעיינותיו חוצה ויתענגו בהם אוהבי תורה ושוחרי תושי׳.

הכ״ד הכותב למען כבוד התורה וגדולי׳

דוב בעריש ווידענפעלד

(מקום החותם)

*

בראש הכרך השני של "חוקת משפט" (הלכות ירושה ועזבון), שהופיע בירושלים, תשל"ו, כותב בנו הרב יעקב רבינוביץ-תאומים שליט"א את פרקי-חייו של אביו הגדול, שנולד בראש השנה תרס"א לאביו, רבה של קהילת ראגולה, הרב הגאון ר' יעקב זצ"ל (בנו של אחיו תאומו של הגאון האדר"ת ז"ל, הג"ר צבי-יהודה זצ"ל), ונפטר בירושלים בז' באלול, תשל"ד[134]:

> בשנות מלחמת העולם הראשונה נדד עם ישיבת סלובדקה לקרֶמֶנצ'וק, ועמה חזר לסלובודקה. שם הסתופף בצלו של מרן ר' נתן-צבי פינקל, הסבא מסלובודקה זצוק"ל, שקירבו מאד, וינק מתורתם של מרנן הגאונים, רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, ורבי ברוך דוב לייבוביץ זצ"ל. התבלט במיוחד בכשרונותיו העלויים ובהתמדתו העצומה, וזכורני שסיפר פעם דרך אגב, שלמד בשנה אחת ארבע פעמים סדרי נשים ונזיקין. תמיד חייב את עצמו לכתוב "שיעור" כל שבוע, כאילו לומד בפני תלמידים, בעמקות וברחבות, וכך עשה שנים רבות. נתמזגו בו כוחות רבים בצורה נדירה: בקיאות גדולה עם כוח חידוש מקורי ומזהיר, התמדה עצומה עם כוח בירור וסידור נפלא. וכל זה נבע מאהבתו העזה לתורה, שמסר נפשו עליה, עד שהחליף פתו בנר, והדיר שינה מעיניו כל חייו.
>
> בשנת תר"ץ, אחרי עלות אביו ארצה, קבע מושבו בירושלים ולמד בבתי מדרשות בעיר, ועם דודו מרן הגראי"ה קוק זצ"ל (חתנו של זקננו, מוהר"ר צבי יהודה [רבינוביץ-תאומים] זצ"ל). בשנת תרצ"ב נשא לאשה את אמנו הדגולה מרת רחל מרים, תבדל לחיים טובים וארוכים, קרובתו מצד אמו, בתו של הרה"ג רבי אליהו פוסוויאנסקי זצ"ל, אשת חיל אשר עמדה לימינו, ועזרה לתלמודו במשך יותר מארבעים שנה, וחלקה רב בלימודו ובהצלחתו. בשנת תרצ"ב נכנס ל"מכון הרי פישל", וכתב את **בירור הלכה** על מסכת ביצה עם חבר גדולי תורה, וקנה לו את פרסומו הגדול בארץ בחיבור הגאוני "**קונטרס הכנה**", בו הראה את כוחו בעמקות ורחבות, וסידור מופלא של כל שיטות הראשונים, בענין עמוק ומסובך זה. בשנת תרצ"ו כתב את הפירוש על המאירי מועד-קטן, עם ידידו הגאון מוהר"ר שמעון סטרליץ זצ"ל (בשנת האבל על דודו מרן הרב קוק זצ"ל).
>
> בשנת תש"ג נתבקש ע"י הרב מאיר ברלין ז"ל לעזור לו בבניית שיטה, ועריכת מפתח לאנציקלופדיה התלמודית. בהיקף ידיעותיו, בעמקות הבנתו ובבהירות לשונו, קבע את רשימת הערכים. ומאז ועד שנת תש"ל עסק בעריכת האנציקלופדיה התלמודית, וכתב בה למעלה משלוש מאות ערכים, מהקשים והמסובכים שבהם, והקיפם חדו"ת רבים שלא נדפסו עדיין. היה מגדולי עורכיה, ומחשובי מחבריה, וכמו שכתב עליו הרב ברלין ז"ל בהקדמתו לחלק ראשון: "התמסר אל עבודת

---

134. מנוחתו כבוד בהר הזיתים, למראשותיו של דודו מרן הרב זצ"ל, וכפי שסיפר המנוח זמן קצר לפני פטירתו, שראה בחלומו את הרב, והרב אמר לו: "אתה תשב למראשותי!"

עיבוד ועריכה של ערכים גדולים וחשובים, מראשית קיומו של המפעל. ובגדולתו בתורה ובחכמה כאחת, הביא ברכה רבה, והשפעתו ניכרת בכל הערכים בהם טיפל, ובמידה ידועה, גם בשביבת נתיבותיה של האנציקלופדיה כולה״.

שאיפתו הגדולה היתה לבנות מערכת חוקים המושתתת על חוקי התורה, למצות וללבן כל הלכה, עד הפוסקים האחרונים, ללשון קלה ובהירה, למען יוכלו ביתר קלות להבין את ההלכה. נתחמץ לבו בקרבו, על כי דווקא כאן בארץ ישראל, נזקקים יהודים לחוקי הגויים ולערכאותיהם, בעוד שבארצות הגוים פונים גדולי המשפט אל מקורות החוק היהודיים, לחפש בהם צדק יושר. תורתנו היא מקור מים חיים, ואנו נזקקים לבורות נשברים אשר לא יכילו המים.

על שאיפתו זו שמעו הרב הראשי לישראל הגריא״ה הרצוג זצ״ל והרב יהודה לייב מימון ז״ל, שהיה אז שר הדתות, ובחרו בו ומילאו את ידיו להיות ראש ומנהל ״בית המדרש למשפט התורה״, על פי תכנית מיוחדת שהציע לפניהם אאמו״ר זצ״ל. בעזרת חבר גדולי תורה שעזרו על ידו, ערך וסידר את החלק הראשון של ספרי ״חוקת המשפט״ על ״הלכות מכירה״, שיצא לאור בירושלים שנת תשי״ז. ואח״כ כתב וערך כמעט לבדו את הלכות ״ירושה ועזבון״, והתחיל להדפיסו בשנת תשכ״ד, אך לא איסתייעא מילתא, להמשיך בסידורו ובהדפסתו.

כמשך כל השנים, גם בשנות עבודתו וגם אחרי פרישתו מהאנציקלופדיה התלמודית, עסק בכתיבת חדו״ת ותשובות רבות בכל מקצועות התורה. גם ביום האחרון לחייו, כשעה לפני שבת, סיים כתיבת מאמר בענין כיבוש הארץ לתרו״מ, שנדפס בירחון ״מוריה״, תשרי תשל״ה. היה מבאי ביתם הקבועים של גדולי הדור, מרן הגרי״ז מבריסק זצ״ל, מרן הגרד״ב מטשעבין זצ״ל, ומרן הגרצ״פ פרנק זצ״ל, וכולם התענגו מדבריו העמוקים, ונהנו לפלפל עמו בחידושי תורה תמיד.

כשמרן הגאון מפוניבז׳ זצ״ל עמד להקים את ישיבת פוניבז׳, הפציר באאמו״ר זצ״ל רבות שיעמוד בראש הישיבה, אך מסיבות שונות, נבצר ממנו לעזוב את ירושלים. גדולי תלמידי החכמים נועצו בו לפני קבעם פסקי הלכה קשים, והרבה שאלות נתבררו ונתלבנו על ידו לפני שניתנה להם התשובה הקובעת.

וכגדולתו כן היתה ענוותנותו, שייף עייל ושייף נפיק, מכבד תלמידי חכמים צעירים וזקנים בכל נפשו ומאודו, ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות, בענווה ובפשטות מפליאה. מעולם לא שאף להתבלט, אהב את הבריות, ואהוב היה על כולם. מענייני ממון היה מופקע ממש, והיו זרים בעיניו. שמח היה בחלקו תמיד, ושמחה עמוקה מילאה את רוחו. בלהט אמונתו וברוחו הכביר היה מורם מהבלי העולם, והקיף תבל ומלואה. בשיריו ומאמריו הרבים ניפץ אלילים, ועד התהום חדר, והציגם ככלי ריק בלשון זכה וחודרת, בלשון שיש בה רוח חיים מופלאה, היונקת משרשי האמונה הטהורה.

אאמו"ר זצ"ל חי בעולמה של תורה כל ימיו. היא שעשועיו, והיא מקור שמחתו, אמונתו ואומנותו. כשהיה עוסק בסוגיה ומתעמק בה, שכח שגרות יומיומיות כאוכל ושינה. כשהיה מחדש, או שומע חידוש אמיתי, היו עיניו זולגות דמעות, מהתרגשות ושמחה. שנים רבות היה יוצא מביתו מוקדם בבוקר, עם אוכל קל, וחוזר בלילה אחר שיגע בתורה ללא הרף, ולעיתים עם פתו בידו. שקוע בתלמודו, היה מסתובב מסוגר בחדרו, בצעד מדוד ונחפז, הלוך וחזור הלוך וחזור, עד שהיה עומד על אמיתה של תורה, ובאותו רגע, לא היה מאושר ממנו בעולם כולו. – – –

יושב היה לילות שלמים וכותב, ובימי המלחמה שלא היה הנייר מצוי, כתב קונטרס גדול – בעניין נדרי הקדש – על גבי נייר-עטיפה. "זאת חוקת התורה אדם כי ימות באוהל", ואמרו חז"ל "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה" (ברכות סג, ב), ואמנם אאמו"ר זצ"ל לן היה באהלה של תורה כל חייו, ואף המית עצמו עליה. ברכה רבה השאיר בכתביו הרבים בכל מקצועות התורה, וכן שירים ומאמרי מחשבה – ד' יאזרינו חיל להוציאם לאור עולם.

*

האהבה המצווה עלינו בתורה – נקודת-המוצא שלה היא: אהבת האדם את עצמו. דרישת התורה "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, כ), דווקא מתוך אהבת האדם את עצמו – מתוך הרגשת האני – נובעת אהבתו לרעהו. "כמוך" – תרגיש שגם "רעך" הוא חלק מעצמך – – – ואם האהבה אל הרֵע מגיעה אל אותה הדרגא, הרי זו האהבה הטהורה והנכונה ביותר.

כך היא דרכה של האהבה הנכונה – היא מתפתחת והולכת, מתרחבת מבפנים, מאהבת האדם את עצמו, ומתפשטת על פני המשפחה, על פני העם, מגיעה לכל האדם ועד כל היצורים כולם. – – –

כל אהבה הדולגת על אחת ממדרגות התפתחותה הטבעית, אם בהתנכרות האדם לעצמו, לרוחו או לבשרו, ואם בהתנכרות האדם למשפחתו או לעמו – הרי זו אהבה מזוייפת. – – –

אזהרתה של תורת חיים היא: "וחי אחיך עמך – חייך קודמים לחיי חברך" (בבא-מציעא מב, א). וכן אנו למדים בהלכות צדקה: "עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת" (מכילתא פ' משפטים), מפני שכך היא המידה של האהבה הנכונה, שהיא מתרחבת והולכת מן הקרוב אל הרחוק.

לכך אנו מוצאים אצל הנביאים, שהאהבה שלהם לאומה לא היתה מתנגדת כלל לאהבת האנושיות כולה, הבוקעת ועולה מכל דבריהם. כי כל עוד שהאהבה היא טבעית ובריאה, אין אהבת האדם את עצמו סותרת כלל את אהבתו לרעהו. – – – האהבה שאנו מוצאים אצל הנביאים, איננה אותה האהבה המופשטת, אהבת מתקני העולם בדורותינו, הכואבים את כאב כלל האנושיות כביכול, שהיא על פי רוב

אהבה שדופה, שאינה אומרת כלום לאדם ולעם בתור יחידים. אהבתם של הנביאים – לעומת זו – היתה אהבה של ממש, אהבת המציאות האנושית כולה, אהבה לכל הנברא בצלם, לכל אדם ואדם ולכל עם ועם – – – אנו מוצאים אצל נביאי ישראל ביטויים נפשיים עזים של צער פנימי עצום על צרות עמים זרים ועל מכאוביהם.

הרב ב. רבינוביץ-תאומים,
"חזון השלום", סיני שנה א' תרצ"ז-תרח"צ, עמ' תקפד-תקפו

לקראת חידוש חיינו בארץ אנו הולכים, ואת גאולתנו השלמה אנו דורשים – – – אבל ביחוד הננו תובעים – ראשית כל מעצמנו אנו – את הפדות הפנימית מכל השפעה זרה, בין שהיא באונס ובין שהיא ברצון. – – –

נפשנו דורשת התגלות כל המהות הפנימית המיוחדת לפי סגולתה של האומה, יחד עם גילוי העצמיות של כל יחיד, המוסיפה עוז ותעצומות לעם.

הרב ב. רבינוביץ-תאומים
סיני שנה ב' תרח"צ-תרצ"ט, עמ' שפא

האציל שבחבורה

הרב שמעון סטרליץ ז״ל[צד]

ה׳תרס״ו – ה׳תשט״ו

בז׳ טבת חל יום הזכרון של אותו גאון צעיר, תלמידו המובהק של הרב זצ״ל, שהלך לעולמו בדמי-ימיו בשנת תשט״ו – הרב ר׳ שמעון סטרליץ ז״ל. מופלא בהלכה, איש מחשבה מעמיק, ובעל נשמה מעולם האצילות.

מראשוני ישיבתו של הרב היה, ומקובעי דמותה. התבלט אחר כך בין הדגולים שבמכון הרי-פישל, ונתגלה במלוא יכולתו בעריכת האנציקלופדיה התלמודית.

לא זז מלחבבו

״סייעתא דשמיא״ היתה להרב בייסוד ישיבתו, יסוד הישיבה המרכזית, הידועה בשם ״מרכז הרב״.

כבר בימיה הראשונים נתלקטו-נתלכדו בתוכה בחורים מעולים מטובי הישיבות שבחו״ל, בעלי מוח ובעלי לב, אנשי מחשבה חדורי רגש. איש-איש כברכתו, כברכת-ד׳ אשר עליו, בכשרונות מצוינים, ביראת-שמיים ובמידות תרומיות.

אעפ״י שגדלו בבתי-מדרשות שבגולה, והמשיכו להתייחס בהערצה לרבותיהם, משנכנסו ל״חנותו של בשם״, בצילא דמהימנותא, תחת כנפי מרן הרב זצ״ל, ראו מיד את האור כי-טוב הוא, ודבקו בו ובתורתו, תורת ארץ-ישראל במרחביה ובמעמקיה.

ואף הרב האציל עליהם מרוחו הגדולה, קירבם ועודדם, הדריך אותם בנתיבותיה של תורה ואורחותיה של הנהגה, לקיים מה שנאמר לאברהם-אבינו ״והיה ברכה״, ולהיות מתלמידיו של אהרן – להאציל ברכה על עם-ד׳ מתוך אהבה.

אחד התלמידים המובהקים הללו היה הרב ר׳ שמעון סטרליץ ז״ל, עילוי מיוחד במינו, שמאז עלותו לירושלים, בשנת תרפ״ו, להסתופף בצלו של מרן הגראי״ה קוק זצ״ל, לא זז מרן הרב מלחבבו עד לאחת. ״כמים הפנים לפנים״, אף התלמיד לא זזה ידו מתוך ידו של הרב״ (הגרש״י זוין ז״ל, בראש הספר ״שם משמעון״, ירושלים תשכ״ב).

בין ראשוני תלמידי ישיבת מרכז הרב, שהיוותה חידוש בירושלים, בלט בייחודו. הוא היה האציל שבחבורה, האחד-המיוחד שנשא במהותו את האופי-הסגנון של ישיבת מרכז-הרב, שהיה התגלמות ממשית בהלך מחשבתו רחבת האפקים, בנוסח דיבורו השקט-הרגוע, ובאורח חייו העניו-הצנוע. היה בו מכל הטוב והיפה ששאף מרן הרב זצ״ל

לראות בדמות המחודשת של תלמיד חכם ארץ-ישראלי, האמון עלי זהב הארץ הטוב – תורת ארץ-ישראל.

> רבי שמעון היה גאון המושל בכל מכמני התורה – – – בכל מקום חודר לשיתין, למעמקי העניינים במצולות ההלכות, חושף בכל מקום את נקודת היסוד, את האור הגנוז, ובגדלותו בתורה כך גדלותו במידות, בצניעות של נקי-הדעת התהלך את כל אדם, ויהי למופת בשלמות אישיותו, ביראתו וחכמתו, בטוהר דרכו, אצילות מידותיו וענוות רוחו. אף הוא היה הוגה דעות ומתעמק בהשקפות עולם, במחשבת היהדות. כתלמידו המובהק של אותו גאון מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, המשיך בדרכיו וסלל בנתיבותיו בעל-פה ובכתב.
>
> הגרש"י זוין ז"ל, בראש "האנציקלופדיה התלמודית", כרך ז, ירושלים תשט"ז

"הרב – מוחו ונשמתו מסיחים בבת-אחת"

מר שבתי דניאל ז"ל, שלמד בישיבה באותו זמן, מוסר לנו הגדרות מעניינות מפיו של רבי שמעון: "למדתי בקלצק אצל רבי איסר-זלמן. גם הכרתי ראשי ישיבות מובהקים אחרים. הרב שונה מהם בכל. רבותי הקודמים – חכמתם האירה פניהם. הרב – מוקף ענני-כבוד. בשעת דיבורו – מוחו ונשמתו מסיחים בבת-אחת. רבותי הקודמים קנו תורתם בעיון רב. הרב רואה את התורה כבשעת נתינתה. אישיותו המורכבת צריכה לימוד".

באותה שנה, תרפ"ו, הגיע כבר הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל לירושלים, ועמד בראש הישיבה הירושלמית הותיקה "עץ-חיים". במוצאי-שבת היה מגיד שיעור הלכה בביתו בפני תלמידי ישיבות אחרות.

לאחר שיעור כזה אמר ר' שמעון: "ר' איסר-זלמן הוא ענק. לעומתו – כולנו ננסים". ובהמשך הדברים הוסיף: "בתפיסתו המהירה, בשכלו הטוב ובנועם שפתיו, הוא מיישר **מוחות** מעוקמים. ובנפשו התמימה הוא מפשט עקמומיות **שבלבבות**". הרהר קצת והמשיך: "זכורני, בשעת התנצחות בדברי תורה בישיבת קלצק, כשמישהו מבני הישיבות הבליט גיאות למעלה משמינית-שבשמינית, היה מעיר ר' איסר-זלמן: 'רק בעלי מידות טובות, המתרחקים מגאווה, מסוגלים להתעלות במעלות התורה'. מעולם אינו כופה דעתו על הזולת, אלא תמיד בענווה – 'לפי עניות דעתי נראה כך, דבריך נראים ישרים ואני שמח שאתה צודק'". ולאחר הפסקה הוסיף: "ר' איסר-זלמן הוא איש היושר **בלב** והישרות **במוח**. ואילו הרב הוא סופה וסערה, הרים ותהומות בנשמתו. דורנו, דור של משברים רוחניים קשים, זקוק ביותר לגדול-התורה והוגה-הדעות, המעורר בך תהיות וצולל לנבוכות, ממריץ אותך לשאול שאלות נוקבות ולבקש תשובות בלתי שיגרתיות לשאלותיך. מפעם לפעם טוב לעגון בחוף-המבטחים של ר' איסר-זלמן, אך בדרך-כלל מעדיף אני לשחות בין נחשוליו ההגותיים והפיוטיים העזים של הרב. לא הרי זה כהרי זה. הצד שווה שבהם – אהבת תורה ואהבת בני-תורה".

כולו קודש לה'

הרב שמעון סטרליץ

בין הכתבים של רבי שמעון שזכו להדפס – והם מעט מהרבה – נמצא גם מאמר שכתב רבי שמעון על הרב, בו הוא קובע: "רבינו היה כולו קודש לד'!" והוא מסביר בהרחבה את רוממות-אישיותו: "מעולם לא ירדה שכינת אישיותו הנשגבה למטה מעשרה טפחים"...

מסוד שיחו

דברים מלבבים נמסרו לנו על ידי חכם-בן-חכם, סופר-בן-סופר, הרב צבי קפלן (שליט"א) [ז"ל]. בחושו הרגיש ובטעמו הטוב, הבחין ר' צבי בן הגאון ר' אברהם-אליהו ז"ל, בייחודו של רבי שמעון, התקרב אליו והיה מבאי-ביתו, וידע להאזין לסוד-שיחו, וביחוד כשהדברים נגעו באישיותו של הרב. ומן הדברים אשר קלט, ומן האורות אשר לקט, זיכה אותנו ר' צבי בנועם אמרים בעטו המחונן:

"בישיבתו של הרב, נתמלאה רוחו של ר' שמעון בהשקפת העולם היהדותית, הרחבה והעמוקה, אשר בה חי הרב, ואותה ביטא בדבריו, בכתביו ובמעשיו. כאן נהייתה ציונותו לציונות של קודש. ציונות ברוחו של הרב, הרואה בבניין הארץ – אתחלתא דגאולה, תופעה קוסמית-אלקית.

כאן שקד הרבה על התורה. למד ממש בחברותא עם רבו הגדול, אף הרבה שיח עמו, ושהה במחיצתו ימים ולילות.

שיחתו של ר' שמעון היתה מוארת באורה של מחשבת היהדות, כפי שנתגלתה בבית מדרשו של רבו הגדול, ותוך כדי שיחה היה ר' שמעון מעלה זכרונות רבי-עניין על רבו – – – תיאר כיצד היה מטייל עמו בין הגבעות והסלעים, בזמן נופש-הקיץ בשכונת קריית-משה, וכיצד היה הרב מתרומם ומתנשא תוך בדידות זו בחיק הטבע, ונושא מדברותיו הנשגבים על גוי ואדם. ואף דברים כואבים השמיע אז הרב באוזני תלמידו, על תופשי-התורה שברור שאינם ממלאים תפקידם לקרב לבבות, לגלות לדור את המאור שבתורה.

יש שסיפר על גאונותו של הרב בהלכה, כיצד הרכינו ראש לפניו, גאונים ידועי-שם. באחד מימי חול-המועד היה ר' שמעון נוכח בעת שישבו לפני הרב שני גדולים כאלה.

הם הציעו לפניו ענין מוקשה בהלכה שנתחבטו בו הרבה, ולא מצאו פתרון. והנה הרב מיישב הכל בקלות וכאילו כלאחר-יד – והדברים מאירים. ואותו גאון פונה אל חבירו ואומר: התזכור, התזכור? כמה התייגענו בדבר הזה – ובא הרב ומושיט לנו בקנה...

אף סיפר על הופעות שונות של הרב במקומות פומביים, בהם נשא מדברותיו. התלמיד המסור ר׳ שמעון, יש שהיה נלווה אל הרב אף למקומות אלו. שם לא הסתפק בהקשבתו הוא לדברי רבו, אלא היה מתבונן בפניהם של המאזינים השונים, לראות מה הרושם שעושים דברי הרב עליהם. והיה נהנה בראותו כי יש רושם, כי פני המאזין נלהבות ומתפעלות.

בין השאר, זכור היה לו לר׳ שמעון, כיצד חזר הרב לביתו בהרגשה מרוממת לאחר עדותו באוזני ״ועדת-הכותל״,[צה] בה עמד איתן וגאה על זכויות ישראל על כותלו. שם מחה, בין השאר, גם על חילול ספרי תהילים ע״י חיילים בריטיים ליד הכותל, וכה אמר: ״כשאבות-אבותיכם עוד טיפסו על העצים ביערות – כבר היה אצלנו דוד בן-ישי שחיבר את ספר התהלים הנשגב, אותו חיללתם״.

אף הרב עצמו ביקש לידע אם דבריו עושים רושם, שהרי רצה כי דבריו ישפיעו, הן לשם כך דיבר וכתב. וביום מסוים, כגון בערב יום טוב, כשהיה מופיע בעיתון מאמר מחשבה עסיסי ועמוק מפרי-עטו של הרב, ור׳ שמעון היה כמובן חוטפו וקוראו בלהט – היה הרב מתבונן בתלמידו הקורא, ושואל בחיוך: ״נו, זה טוב?״...

ופעם סיפר ר׳ שמעון על גילויי בקיאותו של הרב ב...חכמת הרפואה. ומעשה שהיה כך היה: ערב אחד נכנס אצל הרב, לחדרו הקטן, אחד מרופאי המוסד ״ביקור-חולים״ הירושלמי, שעמד תחת חסותו, לדון בעניני המוסד. יושב הרופא אצל הרב, שניהם סגורים ומסוגרים בחדר הקטן, שעות על שעות. השעה כבר מאוחרת ביותר. בני-הבית, ור׳ שמעון בתוכם, יושבים בחדר החיצון ומצפים בדאגה ליציאתו של הרב עם הרופא. אך ישיבתם שם נמשכת ונמשכת, ואיש אינו מעיז להפריע. סוף סוף נפתחת דלת החדר הקטן – ויוצא הרב ויוצא הרופא. פונה הרופא לבני-הבית התמהים ואומר: למדתי רפואה מפי הרב... נתברר שאותן שעות ממושכות, לימד הרב את הרופא לקח בחכמת הרפואה.

בכל התעניין הרב. לא היה דבר שלא עניין אותו, מלבד – הוא עצמו... כלל-ישראל על כל פרטיו – זאת היתה עצמיותו של הרב. ומתוך כך הזדהה עם כל כאב באומה. וכך, למשל, בתקופה שלאחר פרעות אב תרפ״ט – חי לב הרב תדיר את כאב טבח-חברון. מדי פעם, כך סיפר ר׳ שמעון, היה הרב ממלמל לעצמו דברים-של-כאב על הקדושים שנפלו שם, דברים הנאמרים מאליהם, היוצאים ממעמקי הלב.

הרב חי את הכאבים ואת השמחות, את כל המתחולל בישראל ובאדם, ובעיקר בישראל. וממילא לא היה אדיש לשום דבר שבעולם, פרט לדבר אחד – והוא מה שקורין ״כסף״... כבר נודע מה שאמר לו חותנו הגאון האדר״ת זצ״ל, בעת שהיה הרב צעיר עדיין: ״עליך אין לומר שאתה ׳שונא בצע׳ – כי אין לך שום שייכות לענין זה ששמו ׳בצע׳״.[צז]

ומשהו על השקידה של הרב בתורה, פשוטה כמשמעה, גמרא ופוסקים, ראשונים ואחרונים, ריבוי הגוונים שבאישיותו של הרב, על מרחבי היקפיה, יש והם מסיחים את הדעת מעיקרו ומשורשו, מן התורה כפשוטה: בבלי וירושלמי, רי"ף ורא"ש, רמב"ם טורים ושלחן-ערוך עם ביאורי הגר"א, נודע ביהודה, רבי עקיבא איגר וחתם-סופר – תורה אליבא דוולוז'ין, שהרב היה מבחירי תלמידיה.

ר' שמעון היה מדגיש, כי גדולי תורה מובהקים היו מעריכים את הרב בתור... **רב**, ואמרו כי לא היה בדורותיו מי שהצטיין כמוהו בכהונת רב כפשוטו, מורה הוראה, פוסק שאלות, דן דיני תורה, ומכל שכן – בשקידה על לימוד התורה ובדקדוקי מצוה. ואף בתחום זה של תורה כפשוטה, הלך ר' שמעון בעקבות רבו הגדול. בעיקרו היה שקוע בתורה כפשוטה, בגופי הלכות, ועם זה נטה גופו למרחבים שונים – והכל אליבא דאורייתא.

רבות התבונן ר' שמעון ברבו – והרבה ראה בו, למן "פכים קטנים" ועד לגבהי-גבהים, ועל כל אלה סיפר, ופעמים הפתיע הרב דווקא ב"פכים הקטנים". בניגוד לסברת רבים, הרי לפי ר' שמעון היה הרב תוך ד' אמותיו דווקא בעל סדר, בדברים קטנים שבקטנים. רק בעניינים הכלליים, בהם נזקק למנגנון מסודר – שלא היה לו – יש והיה נפגע הסדר. הרב הקפיד שלא יהא רבב על בגדו, ושיהא לבושו נאה. והיה כל זה מסגרת נאה לאורו הפנימי, שבקע ועלה מפניו ומכל הוויתו, זר תפארה לאותו "מראה כהן", שהיה ר' שמעון מספר עליו בהתפעלות.

וכמובן שראה את הגדולות, את כח המנהיגות הגדול שהיה בו בהרב, ואת פעולת הנהגתו. והיה נראה לו לר' שמעון – כך סיפר – כי כאן, בבית הרב, כאן הוא המרכז הפועל והמפעיל את כל תנועת התחייה. מכאן ההשפעה יוצאת. הכל מתרכז סביב הרב. הוא המבוע, והוא המשפיע שפע-קודש, ורוממות והתעלות, וחיים ושירה. ואשרי מי שנמצא ליד **המבוע** הזה.

אכן, כל מה שדן עליו ר' שמעון, היה אליבא דהרב, ומכל שכן ארץ-ישראל ובניינה, ותקומת מדינת-ישראל בתוכה. ר' שמעון חי את כל התהליכים הגדולים הללו בתוך-תוכם, סבל סבלותיהם, ציפה ציפיותיהם – וראה אותם באור ההיסטוריוסופיה-דמהימנותא, שנציגה המובהק בדורותינו היה הרב" (מהמקור, עמ' קיט-קכו).

עד כאן דבריו המלבבים של הרב צבי קפלן [ז"ל].

ראייה תלת-ממדית

ר' שמעון אמר שיש בדעתו להסביר את יסודות מחשבת-הקודש של הרב. לפרש דעותיו של הרב על כלל-ישראל וארץ-ישראל. במאמרו "התשובה לאור הסתכלותו של רבנו" (שנדפס בסוף המהדורות המנוקדות של "אורות התשובה"), הוא מפרש את דרכו המקורית של הרב בהסברת ערכי-התשובה ומשמעותם בדורנו.

– ״הרב הוא היחידי מבין גדולי התורה, הרואה בעומק, ברוחב ובמרחק״ – אמר בהתפעמות – ״כעבור דורות הרבה ילמדו את משנתו כדברי-חזון של גלוי-עין״ (שם, עמ׳ קיג).

דמות עילאה

הוא היה מן הדמויות המפוארות שייפו את עולמנו. צלם-אלקים שעליו נאה היה לברך: ברוך שככה לו בעולמו. טהור שבטהורים, אציל שבאצילים. כולו קורן בזיו-עליון, מזיהרא דאדם קדמאה.

פנים בהירות ועיניים בהירות, טהורות, חולמות, מסתכלות מעבר לדברים, נעוצות במקור ההוויה. אילן שעיקרו אחוז אחיזה כלשהי בעולמנו, ונופו נוטה לעולמות מופלגים. ודומה שיותר משהוא ניזון מעיקרו, משורשיו, הריהו יונק מנופו, מצמרתו, מן השפע העליון שבהוויה, שכל חושיו פתוחים לקראתו.

אי-שם כתב: ״דרך החיים האמיתיים נסולה לפניו, כי רקמת פרוכת-הקודש נרקמת אצלו מבפנים... נאות דשא-מדברי כי יפגוש פעם בדרכו, אינן מסנוורות את עיניו הבהירות, מזוקקות הנצח. המרוכזות רק לפינה אחת, יחידה וקדושה, חבויה בגנזי לבבו, מקום בו כבוד-אלקים מסתתר... ׳אור הלבבות זך ונעלה הוא מאור הראות׳ (כוזרי, מאמר ב, סי׳ נד)״.

כמה ראויים הדברים למי שאמרם. כמה מבטאים הם את רקמת חייו, מבט עיניו ואור לבבו.

הציבור הרחב לא הכירו כלל. אור גנוז היה. כלי צנוע. גם כשיצא לרשות הרבים, נשאר בעולמו, ברשות היחיד. רק היודעים את סודו, שהתקרבו מתוך יחס, מתוך זהירות, מתוך הבנה, נהנו מפירותיו ורוו ממימיו.

כולו אומר כבוד. בעל-נפש שנפגש אתו, ולו רק פעם אחת – ספק אם היה יכול לשכוח אותו. גדול היה הרושם שעשתה אישיותו באצילותה, בעומקה. מבחינה זאת דומה שלא הניח כמותו. ״ודע״ – אומר רבי יהודה הלוי – ״כי כל אשר יפגע נביא, בעת פגעו בו ושמעו דבריו האלקיים – מתחדשת לו רוחניות״ (כוזרי, מאמר ראשון, קג). אכן, כיוצא בזה ראינו אצל ר׳ שמעון. פגישה אתו והמתקת-שיח היתה מחדשת רוחניות, המגע עם עולמו המיוחד – עולם האצילות – היה גורם לעליית נשמה.

*

כך למדני רבי יעקב [רבינזון] מרדושקוביץ ז״ל[32]: הנסתר במהותו – גם אם יתגלה ויוסיף ויתגלה, תמיד ישאר נסתר... ורבי שמעון – נסתר היה, נסתר במהותו. לא רק נשמתו מעולם האצילות, אלא מידה יתירה היתה בה, שחוצבה מ״עלמין דאתכסיא״ שבתוך עולם האצילות. ולכן נשארה בטמירותה גם כשהגיעה לעולם העשייה, וגם

כשעשייתה הוציאה לה מוניטין. אפילו בשנים האחרונות, כששמו הופיע על שערי האנציקלופדיה התלמודית – והוא הרי היה עמוד התוך של כתיבת ערכים ועריכתם – נשאר נסתר.[135]

איזו בקיאות יסודית בש"ס וראשונים. בתפיסתו המהירה וחדירתו העמוקה, ירד לעמקי הסוגיות. במוחו הבהיר בירר וליבן ומיצה, ובזכרונו הנפלא נשתמרו כל אלה הידיעות המבוררות כנתינתם, כביום לימודם.

אחד מעילויי ירושלים שדרכו לבטל, נהג בר' שמעון כבוד רב. וכשנשאל על כך, השיב: בסעודת חתונתי הרציתי דברי הלכה בענין קשה ומסובך בסדר טהרות, והיחידי שהתנצח אתי בבהירות ובעמקות, כאילו רק עכשיו עסק גם הוא באותה סוגיה, היה ר' שמעון סטרליץ. כי הוא גם הלך לסלול דרכים במקומות שאין הרגל מצויה. הוא היה מן ה"מקדרין בהרים".

וזכורני, לפני שנים סח לי בהנאה רב ישיש מגדולי ירושלים, הרב מחסלביץ ז"ל, שלאחר שכתב קונטרס תורה בענייני אהלות, שלחו לר' שמעון לעיון ולחוות דעת, ור' שמעון הסכים לדבריו.[136]

הערותיו ל"מאירי" על מסכת מכות, מאירות עינים בבהירותן, בתמציתן וביסודיותן. והוא הדין הערותיו ל"מאירי" על מסכת מועד-קטן (אותן חיבר יחד עם חברו איש-בריתו הרב רבינוביץ-תאומים ז"ל) וכמה יפים הם חידושיו באותם הדפים המבוארים על ידו ב"ברור הלכה" למסכת ביצה (הוצאת מכון הרי פישל).

מאוצרות מחשבתו הרחבה וכשרונו הספרותי המבורך באו בדפוס דברים בודדים ממש. הדבר היחידי בעל-ההיקף – זוהי המסה על "אורות התשובה" למרן הרב זצ"ל, ברם יש בזו לבדה בכדי להעמיד אותנו על מעלת הכותב, עומקו ומקוריותו. הפרשן מבריק כאן

---

135. ומפי מרן הגראי"ה קוק זצ"ל שמעתי: יש תלמיד-חכם שהוא בבחינת יום-טוב, ויש תלמיד-חכם שהוא בבחינת שבת. מה בין יו"ט לשבת? אותו יום שחל בו יו"ט אין בו קדושה עצמית, אלא שישראל ממשיכים לו קדושה – "ישראל דקדשינהו לזמנים", לא כן שבת – קדושתה עצמית היא, "שבת מקדשא וקיימא" (ביצה יז, א).
יש תלמיד-חכם שהוא בבחינת יו"ט, שריבוי עיסוקו בתורה המשיך לו קדושה, אכן למעלה הימנו ת"ח שהוא בבחינת שבת, שנשמתו גבוהה ואצולה, וקדושתו קדושה עצמית (ועי' זוה"ק פ' צו, דף כט, א: "ונפש דת"ח אתקריאת שבת מלכתא").
ועל פי האמור נראה להוסיף: כשם שאמר רבי שמעון בר יוחאי ששבת ניתנה לישראל בצינעא (ביצה טז, א), הוא הדין כל אותם תלמידי-חכמים שנשמתם היא בבחינת רזא-דשבת, אף הם ניתנו בצינעא, וחתומים הם בחותם הרז והנסתר. ומשום כך, רשב"י עצמו, אשר "רבי יהודה קארי ליה שבת" (זוה"ק, נשא דף קמד, ועיי"ש קמה, א), הוא שזכה לגלות רזי-תורה לצנועין, שגם אחרי גילויים עדיין נסתרים הם.

136. הדבר רמוז בהקדמתו לספרו "**מבית מאיר**" חלק ד, ירושלים תש"ז, "מסרתי דברי **לכוחות-עלומים** שיבחנו וירדו לעומק העניינים".

בשלל גווני מחשבתו העצמית, הפילוסופית-האלקית. והרי גם שירים נהדרים יצאו מתחת עטו. לא אחת ניסיתי לשדלו לפרסם משהו, אולם לא נעתר לי.

*

בימים הראשונים לבואי לישיבה נמשכתי אחריו בחבלי-אדם, ונקשרתי אליו בעבותות יקר. זכות גדולה היתה לי שליבבני וקרבני, והוא היה לי למורה דרך.[xx] באורו האיר לי נתיבות למחשבת מרן הרב זצ״ל, וביחסו-הערצתו לרבנו, לימדני שלא להעפיל בהעזת ילדות, אלא לגשת אל הקודש במורא, להאזין ולהקשיב, ללמוד ולהבין.

שיחותיו ותגובותיו והארותיו, שהיה בהן ממאור הבינה העליונה, כיוונו לא-אחת את המחשבה לאפיקים הנכונים, והיה הוא איש-ההגה בסערות הנעורים.

יש אשר יותר משאחרים השפיעו בדיבורם, השפיע הוא בשתיקתו, בדממתו. (אם כי לא התכוון כלל להשפיע, ואולי דווקא משום כך). הוא חי את חייו הרוחניים בפנימיותו ועצם הוייתו זאת הרשימה עמוקות.

עם פטירתו ללא-עת, כבה מאור גדול לממשלת-התורה. גאון בהלכה ואב במחשבה, מופלא בהליכותיו ומסולת במידותיו. ירושלים התורנית איבדה כלי-חמדה. מנוף עיר הקודש נעקרה פינת-יקרת, אבן-שיש טהורה.

– ואין לנו מנחם כי אין תמורה לו.

– כזוהר הרקיע תזהיר לנו נשמתו.

הצופה, ט׳ בשבת ה׳תשט״ו.

*

שמו מתנוסס לתפארת בראש כל כרך של ״האנציקלופדיה התלמודית״, אבל לא רבים הכירו מקרוב את האנציקלופדיה המהלכת, שהירבתה בשתיקה ומיעטה בדיבור. לא רבים עמדו על טיבה של האישיות העדינה-האצילה, אשר אורח-חייה היה מאוד צנוע, וכאילו מהלך היה על קצות האצבעות, ורק מעטים גילו כי לפניהם אדם-המעלה, יחיד-סגולה, שהרבה יש להתבונן בו והרבה ניתן ללמוד ממנו.

״מד׳ מצעדי גבר כוננו״ – ואכן מופלאים היו צעדיו. חניך גימנסיה ברוסיה הלבנה, בימים הסוערים של המהפכה, מצא דרכו לישיבת קלצק. באוהל-תורה תוסס זה, שבראשו עמד הגר״א קוטלר ז״ל הנמרץ, עלה ונתעלה במהירות רבה.

כשזכה והקדים לעלות לארץ, הופתע ראש ישיבת ״מרכז הרב״, מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ממרחב ידיעותיו של בחור צעיר זה, ואף שהישיבה היתה נתונה במצב חומרי קשה, הורה מיד לקבלו. וכאן, בישיבה הארץ-ישראלית, שהיתה נתונה כולה להשראתו הרוחנית של מרן הגראי״ה קוק זצ״ל, מצא רבי שמעון סטרליץ את תיקון נשמתו במלוא היקפה.

הוא – הלמדן השקדן הצנוע, בעל הידע התלמודי הרחב, בעל המחשבה הפילוסופית המעמיקה, בעל הנפש הפיוטית-הרגישה – מצא במרן הרב זצ״ל את כל שאהבה נפשו.

ועל כן נהיה לו לתלמיד מאזין-מקשיב, מאזין לדברי תורתו על כל חלקיה, ומקשיב לרחשי ליבו ודקויות ריגושיה.

הוא נהיה לבן-בית בבית הרב, יקר בעיני הרב ואהוב וחביב על כל בני הבית, ובייחוד על בנו-יחידו של הרב, ר' צבי-יהודה ז"ל. באותן שנים, שהיו שנות צמיחה וגידול לישיבה, ישב הוא ולמד בדרכו המיוחדת. ללא רעש גמע מסכת אחרי מסכת, וכל מה שלמד – זכר, ועד מהרה נהיה לאחד הבקיאים ביותר בכמה סדרי גמרא ותוספות וכו'. גם ספרי העיון, שמצא לו זמן לעבור עליהם, נקלטו-נספגו במוחו הבהיר, ותענוג היה לקבל ממנו הסברה ברורה באיזה שהוא נושא עיוני. הוא גם סיגל לעצמו סיגנון כתיבה עשיר, והתוכן המקורי של מחשבתו המעמיקה הוצק בכלי ביטוי נאים וקולעים.

כשהוקם "מכון הרי פישל", היה זה טבעי שמקומו של ר' שמעון יהיה בין "עשרה הראשונים". ואכן, גם שם תפס מיד את מקומו הראוי לו, וחלקו גדול בעבודות שנעשו על ידי המכון. ועם זאת טרם נוצל אז הכוח המופלא הזה כראוי לו, ורק עם צירופו לעבודת האנציקלופדיה הגדולה והמקיפה, כאן נתגלו כוחותיו התורניים במלוא יכולתם, כאן קבע העורך הראשי, הגרש"י זווין ז"ל, כי ר' שמעון הוא "מעמודי-התווך של האנציקלופדיה", ולא רק משום ש"במרץ והתמדה השקיע את עצמו בראשו ורובו בעבודה זו", אלא – וזה העיקר – משום ש"גדולתו בתורה, בקיאותו המפליאה וידיעותיו המקיפות, צלילות דעתו והבנתו הישרה – כל אלה חוברו יחדיו ויהיו לכלי תשמישו של גאון מופלא זה בעבודתו" (מתוך דברי-ההערכה שהופיעו בראש הכרך השביעי של האנציקלופדיה).

שנים עברו מאז פטירתו, אולם נתקיים בו "כל העוסק בתורה מבפנים, תורתו מכרזת עליו מבחוץ", וכל באי שערי הכרכים של האנציקלופדיה המלאים ברכת ד', ממשיכים להתבשם מידיעותיו השקועות בערכיה ומהבנתו המשוקעת בניסוחיה.

אולם ראוי שכל הנהנים ממאור תורתו ידעו גם מה שהוסיף וכתב עליו הגרש"י זווין ז"ל, כי נוסף על מה שר' שמעון היה "מושל בכל מכמני התורה", היה גם נקי הדעת במידות, בענווה ובצניעות התהלך את כל אדם – טוהר דרכו ואצילות רוחו היו למופת.

*

ואלה דברי הסופר-העורך ר' שבתאי. דניאל ז"ל, אשר כתב ב"הצופה", אחרי שהרב שמעון הלך לעולמו:

> למדן והוגה דעות. למדנותו קודמת להגותו, בקי בכל סדרי הש"ס ובקיאותו בתוך-תוכן של הסוגיות. פרשן מבאר ומחדש. כשרונותיו המצוויינים, רוחב דעתו והיקף ידיעותיו, מידותיו וחינו, הרכיבו דמות סגולית של תלמיד-חכם מובהק. נאה בבואו ובצאתו. שאל כעניין והשיב כהלכה, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. התחמם כנגד אורם של חכמי הדור ולא נכווה בגחלתם. הם חיבבו את הלמדן הצעיר, שבשאלותיו ובתשובותיו הוציא מתחת ידו דבר מתוקן בתוכן ובצורה. אחד מגדולי

התורה בירושלים, מן הקיצוניים בדעותיו [הגאון ר׳ יצחק זאב סולובייצ׳יק ז״ל, הרב מבריסק] היה אומר: ר׳ שמעון הוא ציוני, דעותיו אינן נראות לי, אך בלמדנותו ובמידותיו יקר הוא לי ביותר. מעולם אינו מזדרז לדבר כדי להבליט את עצמו ומעולם אינו נכנס לתוך דברי חברו. שואלים אותו הלכה בכל מקום בש״ס ואומר בבקיאות ובהבנה, ועל מה שלא שמע ולא למד אומר איני יודע. חותמו אמת.

*

– – – כמה אנשים בארץ שמעו שמו של גאון צעיר זה? מספרם אינו רב ביותר. מפני שהיה צנוע מעצם טבעו, סלד מאבק של פירסום. ברם, בעודו מסתופף בצילו של גדול הדור מרן הרב קוק זצ״ל ולומד בישיבתו, הכירו שלגדולות נועד: כשרון שכלי מהיר ובהיר, שקידה מרוכזת ותכליתית, אופק רחב בדעות, ונשמה עדינה שבעדינה. מן המועטים שמיזג בקירבו בינה ונפש, הגיון נוקב ומחשבה פיוטית-דתית, אהבת תורה ואהבת ישראל עד כלות הנפש. הרב מצא בו ההגשמה של תלמיד חכם ארצישראלי מובהק, כפי שחזה אותו בחזונו, ואליו שאף בייסדו את ישיבתו-מרכזו.

מהמקור, עמ׳ קיג-קיד

*

אדם הנמצא בתוך ספירה עליונה של אמונה, הממלאת את כל ישותו ללא שיור; אדם החי חיים של הרגשת אלקים אינטנסיבית, הזורמת בנשמתו בזרם שוטף ללא-הפוגות; אדם החי חיים טהורים מתמידים, צמודים ללא חציצה למקור החיים; אדם החי חיים של הימצאות תמידית בתוך הספירה של הרצון העליון, מקשיב לסוד-שיחו ומגשים אותו במעשים טהורים, בשקידת תורה וקיום מצוות על כל פרטיהן ודקדוקיהן – רק אדם כזה זוכה לדרגת קדושה, ואדם עליון כזה היה רבנו.

גדולת רבנו לא היתה רק בחריפותו העצומה ובקיאותו המפליאה בכל חדרי תורה, בקליטת-רוחו הגדולה של כל קנייני היהדות הצרופה, שנתחדשו במשך הדורות והתקופות, בהגותו המקורית, – – – בשטף שירת נשמתו הפיוטית.

עיקר-העיקרים של גדולת רבנו הוא בזה, שנשמתו היתה טבועה בחותם-הנצח. מעולם לא ירדה שכינת אישיותו הנשגבה ״למטה מעשרה טפחים״. אמונה באלקים חיים, זכה וצרופה, היתה תוססת בנשמתו פנימה, עוברת על גדותיה ומשקה ומחיה נשמות צמאות.

הרב שמעון סטרליץ, מהמקור, עמ׳ מז-מח

רבות התבונן רבי שמעון ברבו – והרבה ראה בו, למן ׳פכים קטנים׳ ועד לגבהי-גבהים – – – הוא ראה את כח המנהיגות הגדול שהיה בו **בהרב** ואת פעולת הנהגתו. – – – הכל מתרכז סביב הרב והוא המבוע, והוא המשפיע שפע קודש ורוממות והתעלות וחיים ושירה.

הרב צבי קפלן, מהמקור, עמ׳ קכה-קכו

בסתר המדרגה

הרב יעקב ז׳ולטק ז״ל[137]

ה׳תרע״ג – ה׳תשמ״ו

הלך לעולמו בחיפה תלמיד-חכם גדול, מאוד צנוע, שלא שימש במישרה של תורה, הרב יעקב ז׳ולטק ז״ל. כל ימיו נהנה מיגיע כפיו, ורחוק היה מצלצלי-שמע. רק מביני דבר, המשתתפים הקבועים בשיעורי הגמרא שלימד מדי שבת בשבתו, ידעו כי לפניהם למדן מובהק, שמשנתו סדורה וברורה ורבות ספג וקלט מבתי המדרש המפוארים של הישיבות הגדולות, אשר בצל רבותיהם הסתופף. כל שיעור שלו היה ניתוח מעמיק בסוגיה שבה עסקו, בירור יסודי של שיטות הראשונים מתוך הסתמכות על ידיעות מקיפות, והכל הובע בהסברה מאירת-עיניים.

הרב יעקב ז׳ולטק ז״ל, יליד ורשה היה. תחילת לימודו העיוני בישיבת ״תורת חיים״ אצל הרב צבי גליקסון ז״ל. שם טעם לראשונה טעם יינה של תורה מבית-מדרשו של הגאון ר׳ חיים מבריסק ז״ל. כשהתבגר קצת, משכו מוחו החריף אל קסם שיעוריו המבריקים של הגאון ר׳ אהרן קוטלר ז״ל בישיבת קלצק. אחר כך עבר לישיבת קמניץ, וקנה הרבה חכמה מדקויות עיוניו של הגאון ר׳ ברוך-בר ז״ל, ואמרו עליו שהיה מן היחידים שהבינו את השיעורים לעומקם. נמרץ היה ושקדן ואת כל מרצו השקיע בלימוד. ארבע שנים למד בחברותא עם ״העילוי מגרודנא״,[צז] הרב יהודה גרשוני (שליט״א) [ז״ל] (שהתפעל מאוד מתפיסתו המהירה והישרה), והגיע לדרגה גבוהה במעמדו בישיבה. השם ״יענקל ווארשעווער״ נהיה לשם דבר בעולם הישיבות.

תוך מעבר מישיבה לישיבה, מצא לו זמן ללמוד ״יורה דעה״ וכו׳ ובגיל שמונה-עשרה הוסמך לרבנות על ידי רבה האחרון של וארשא, הרב שלמה-דוד כהנא ז״ל.

כשנתן דעתו לעלות לארץ-ישראל, היה כבר הדבר מן הקשים מאוד. ממשלת המנדט סגרה את שערי הארץ, ומספר הסרטיפיקטים שקיבלה הסוכנות היה מוגבל ביותר. אכן, מרן הגרא״ה קוק זצ״ל פעל בכוח השפעתו האישית והצליח להשיג מספר רשיונות עלייה למספר מסויים של בני ישיבה. וכאן נכנס לתמונה הרב חיים הוטנר ז״ל (גיסו של הרב צבי יהודה הכהן קוק ז״ל), בן-ורשה, חבר-נעורים של הרב ז׳ולטק ז״ל, אשר המשיך ללמוד איתו גם בקלצק. הוא המליץ עליו המלצה חמה ביותר, באמרו שעלייתו תהיה תגבורת חשובה לישיבה, והרצ״י ז״ל שלח לו סרטיפיקט של הישיבה, ובחנוכה תרצ״א הגיע ירושלימה.

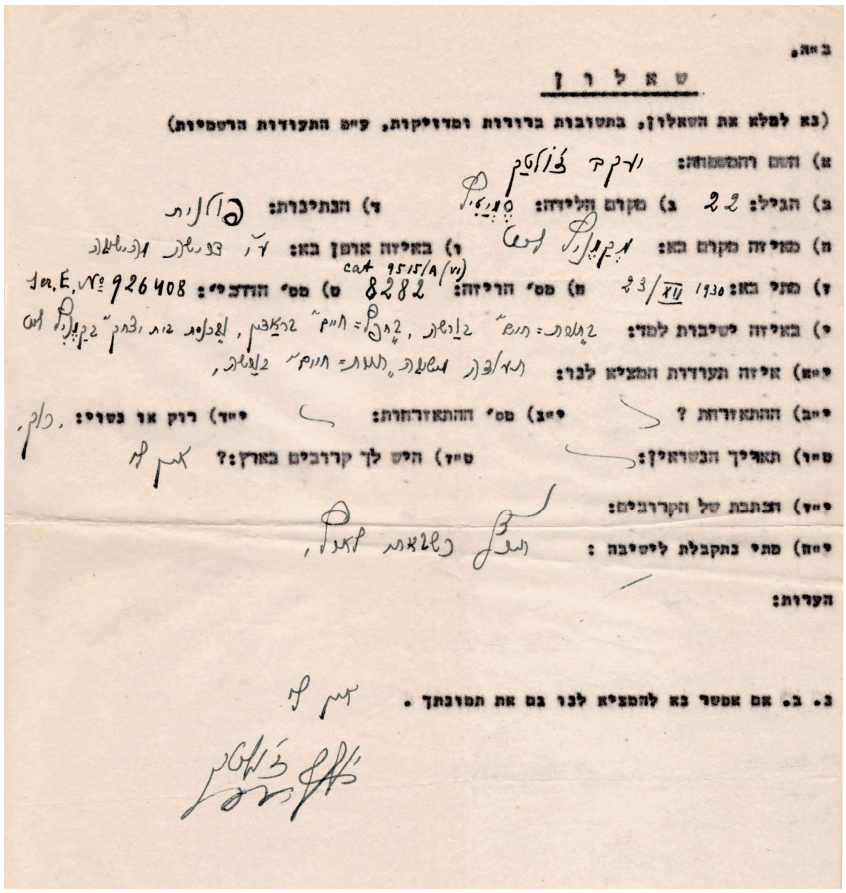
---

137. עי׳ עוד בשחר אורו לפי המפתח. ליקוטי הרא״ה ב עמ׳ 174, 257, 290.

*

אכן, עלייתו עשתה רושם. לימודו השקוד ועירנותו המרובה הכניסו אווירה מדרבנת בלימודי הישיבה. במשא-ומתן איתו בהלכה נעו אמות-הסיפים, וסברותיו המצויינות וראיותיו הברורות כבשו את הלבבות. הוא נתחבב מיד על רבותיו וחבריו וניבאו לו גדולות. מרן הגראי״ה קוק זצ״ל קירב אותו מאוד, וחיבה יתירה נודעת לו מראש-הישיבה הגרי״מ חרל״פ זצ״ל (אחרי שר׳ יעקב נהיה מבאי-ביתו ונשא ונתן עמו רבות בגופי הלכות, ניסה הגרי״מ להכניסו גם לעולם הנסתר, ובמשך כמה שבתות למד אתו ספרי יסוד של קבלה).

נוסף על לימודיו בישיבה, הצטרף כעבור זמן-מה אל חבורת הבחורים המעולה, שהיתה באה מדי שבת בשבתו לבית הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל, לשמוע מפיו שיעור עיון

ב״ה.

ש א ל ו ן

(נא למלא את השאלון, בתשובות ברורות ומדויקות, ע״פ התעודות הרשמיות)

א) השם הפרטי והמשפחה: יצחק פרנקל

ב) הגיל: 22 ג) מקום הלידה: פרנקפורט ד) הנתינות: פולנית

ה) כתובת מקום הא: [illegible] ו) באיזה ארגון הא: [illegible]

ז) מתי הא: XII/1930 ח) מס׳ הויזה: 8282 cat 9515/A(VI) ט) מס׳ הדרכון: 926408 Ser.E,

י) באיזה ישיבות למד: [illegible]

י״א) איזה תעודות המציא לבר: [illegible]

י״ב) ההתאזרחות ? י״ג) מס׳ ההתאזרחות: י״ד) ריק או נשוי: רווק.

ט״ו) תאריך הנשואין: ט״ז) היש לך קרובים בארץ?: אין לי

י״ז) וכתובת של הקרובים:

י״ח) מתי בתקבלת לישיבה : [illegible]

הערות:

ב. ב. אם אפשר נא להמציא לנו גם את תמונתך . אין לי

שאלון רישום לישיבת ״מרכז הרב״

בסוגיות הקשות שעסקו בהן.

כרוב תלמידי ישיבת מרכז-הרב וישיבת חברון בירושלים, הצטרף גם הוא ל"הגנה" (רושם מאורעות אב-תרפ"ט עדיין היה טרי, וכולם ראו הכרח חיוני לעבור אימוני נשק ולהיות מוכנים ליום-פקודה). והנה לא עבר זמן רב וגם שם עמדו על ייחודו, והוא נשלח לקורס מפקדים בקיבוץ גבת (מִפְקדת ה"הגנה" היתה מאוד מעוניינת בהכשרתו, ואף על פי שהיה הבחור הדתי היחיד בקורס, דאגו להשיג בסביבה אשה דתית, שבישלה במיוחד בשבילו). הוא גמר את הקורס בהצטיינות ונתמנה כמפקד-מחלקה.

כשחזר מן הקורס המשיך בלימודיו כרגיל (וזכורני שלמד בעיון את ספר "עץ הדר" של מרן הרב זצ"ל, בענין פסול האתרוגים המורכבים, וכתב הערות בשולי הספר), אולם הרב ר' צבי-יהודה ז"ל, שעקב אחרי שלבי עלייתו בתורה, הבין שמעמדו הרם ב"הגנה" וצרכיה החיוניים יכולים לכבוש אותו, והא חיפש דרך לשתול אותו בעולמה של תורה.

הוא שיתף את מרן הרב זצ"ל בבעיה, ונתגבשה הצעה מעשית (שכרגיל אין מציעים אותה לבחור רווק כה צעיר), והיא: להטיל עליו תפקיד רבנות. הרב הזמין אותו לשיחה ושידל אותו שלא יסרב מלקבל עליו עול-רבנות. בין היתר אמר לו: "תלמידינו אוהבי ארץ-ישראל הם, וודאי יהיו מקובלים על הציבור, וחבל שאינם מנסים לקבל עליהם תפקידי רבנות".[9] ההצעה למעשה היתה – רבנות בקרית חיים שעל יד חיפה.

הוחלט לשלוח שליח מיוחד מבני הישיבה לקרית-חיים, ושליחות זו הוטלה עלי. הרב צייד אותי במכתב-המלצה חם מאוד, שבו הפליג בשבחו של הרב הצעיר המועמד לרבנות:

> שמחתי מאוד להיוודע ממהלך גידולו של מושבכם היקר בע"ה. כה יתן וכה יוסיף את ברכתו לטובה ולתפארת לבנין ארצנו הק' ותחית עמנו.
>
> ומה ינעם וייקר בכפליים בהיות מהלך גדול ובניין זה נמשך ומתפתח עם הישרת דרך היהדות המקורית האיתנה בחיי מסורת קדושת ישראל, ולפיכך בוודאי ראוי והגון הוא לקבוע בתור רב ונושא דגל התורה את האישיות המתאימה והגונה לכך, למלא את תפקידי הרבנות בצרכי הדת והיהדות במושב, ולהשפיע השפעה רוחנית יהדותית שלמה מיסודה של תורה ומקורה הנאמן.
>
> לשם זה הריני בזה מציע לפני מושבכם את יקירי הרב הגאון הרך בשנים ואב בחכמה, המצוין ונעלה בתורה ודעת, גדל כשרון, יקר רוח ואמיץ פעלים, מו"ה יעקב בהר"ר אשר זליג זולטק שליט"א, מגדולי בחירי בני ישיבתנו המרכזית, הראוי והגון לכך שיתקבל למשרת הרבנות במושבכם, ויהא לתפארת ולברכה רבה למצבו הרוחני של מושבכם היקר ולכל שכלולו והתפתחותו, ותפיסת מקומו הנכבד במערכת ישובנו החדש ותקומת עם קודשנו בה.
>
> ובבוא בזה אל מושבכם יקירנו הצעיר הנלבב והמצוין הרה"ג מר משה צבי מנקין (נריה) הי"ו, כדי לבוא בדברים ולהכין הכנות מתאימות לשם סידור עניין קדוש זה, יואיל נא

כב׳ לקבלו בראוי ליקרת ערכו בעצמו ולחשיבות שליחותו הקדושה, ויסייע נא בידו לסדור כל הדרוש בענין חשוב זה בע״ה.

בבטחוני ביקרת רוח כב׳, בעזרתו לקבלת הצעתי החשובה, לאשרכם, לתפארת מושבכם, ולששון לב כל אחינו הנאמנים ישרי הלב, דורשי שלום ציון ומייחלי ישועת ד׳ השלמה על עמו ונחלתו, הנני כופל ומרבה את ברכותי לכב׳, לכל המסייעים בידו ולתושבי מושבכם הנכבד, מהר הקדש מירושלים.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

ראש-הישיבה, מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, שסמך ידיו עליו בסמיכת-חכמים, גם הוא כתב: ״ידוע הוא בכשרונותיו המופלאים – – – והרבה מקנתו לרכוש לו חריפות ובקיאות מחוורה בתלמוד ובפוסקים. כבר נסמך בסמיכת-חכמים מאת גדולי ארץ, וגם ידי תיכון אתם״.

כשנודע הדבר למפקדת ״ההגנה״, החליטו גם הם שיהיה זה חשוב שמפקד-מחלקה מוכשר זה יפעל באזור הצפון, וכשבאתי לקריית חיים ונפגשתי עם הקובעים במקום, הופתעתי לשמוע שגם מ״ההגנה״ פנו אל אחד מהם וביקשוהו שיסייע למינוי. ברם, לא איסתייעא מילתא של מינויו כרב, שכן עלה מפולין הרב מהלובוקי, הרב מנחם קופרשטוק ז״ל, רב ותיק ודרשן מפואר, ובעלי הבתים העדיפו לקבל את הרב הקשיש ובעל-הנסיון. אולם מפקדת ה״הגנה״ כבר לא ויתרה על תכניתה, ואם לא הסתדר עניין הרבנות, חיפשו ומצאו מינוי אחר באיזור חיפה, ובלבד שיגיע למקום. וכך קרה דבר נדיר מאוד: צעיר דתי שאינו חבר ב״הסתדרות״ – נכנס לעבוד במשרה נכבדה בחברת-בת של סולל-בונה – ב״אבן-סיד״.

אימוני נשק במסגרת ״ההגנה״

אכן, מפקד ה"הגנה" בצפון, יעקב דורי ז"ל (שהיה אחר כך הרמטכ"ל הראשון), הרוויח מפקד נמרץ, ו"אבן סיד" זכתה בעובד בכיר מעולה, ברם עולם-התורה הפסיד "ראש ישיבה" רב-פעלים. אחריותו המרובה בעבודתו, והתמסרותו המלאה ב"הגנה", גזלו את כל זמנו. הוא הגיע לחיפה בקיץ תרצ"ה (כשנשא את בתו של הרב קופרשטוק ז"ל), ואחרי פסח תרצ"ו שוב פרצו מאורעות-דמים, שחייבו עמידה על המשמר בכלל, ובחיפה המעורבת בפרט, ולילות וימים הוקדשו לבעיות ביטחון מקרוב ומרחוק, ומובן שלא היה מקום לשום דבר נוסף.

בתקופה יותר מאוחרת, כשהגיעו שנות שקט יחסי, נתקיים בו מקרא שכתוב "פשטתי את כותנתי – איככה אלבשנה". צניעותו הטבעית אף היא תרמה להשארותו "נחבא אל הכלים", וחבל שלא נמצאו באיזור אנשי-מעשה בעלי יזמה, שיוציאו אותו מרשות-היחיד שלו ויעמידוהו ברשות-גבוה. דומה שאילו היה מרן הרב זצ"ל בחיים, לא היה מניח לו להישאר בצל, והיה כבר מוצא דרך להפעיל כוח תורני חשוב כמותו.

ואנא עובדא ידענא: סח לי הרב שאול ליברמן ז"ל, כי השנים הראשונות לעלותו ירושלימה, שבהן הגיע להיכרות קרובה עם הרב במשא ומתן של הלכה, היו שנים של רזון כלכלי ופרנסתו דחוקה היתה. והנה נזדמן שאישיות חשובה שהיה לה סכסוך עם בנק המזרחי, בחרה בו כבורר מצידה, והוא הצליח מאוד בתפקידו וזכה לשכר-טירחה מכובד, סכום שהספיק לו לכמה חדשים. איך שהוא, נודע הדבר להרב, והוא שלח לקרוא לו ואמר לו ששמע על הצלחתו כבורר, ולכן הוא מייעץ לו למשוך ידו מעסקי בוררות, שכן עתידים פיתויי-הצלחה אלה להוציא אותו לגמרי מעולם הלימוד. שמעתי בקולו – סיים הרב ליברמן – וסבורני שעצה טובה זו היתה לי לברכה ולהדרכה.

אמנם, כאמור, היה מרצה שיעור בגמרא בשבתות, אף היה נושא דברים מדי פעם כפעם, ודברי ההתעוררות שלו בראש השנה לפני תקיעות היה להם הד חזק, אבל ברור שזו היתה מתנה מועטת, לעומת מה שמסוגל היה לתת בתנופה גדולה וביד רחבה ולהעמיד תלמידים הרבה.

בשנים האחרונות עודד וסייע הרבה לכולל האברכים של בוגרי "מרכז הרב" בחיפה – "צרור המור" – והרגיש קירבה נפשית ורוחנית אליהם. אולם היו אלה כבר שנות חולשה גופנית, ושוב לא היה זה ר' יעקב התוסס-הפעלתני, כפי שידענוהו והכרנוהו.

ביקרתיו בביתו, וניסיתי לשדל אותו לסדר את חידושי התורה שלו לקראת הדפסה. ברם, מתגובתו הבנתי שלא הרגיש יכולת לגשת למלאכה נכבדה זו. כבדה עליו המשימה, ומצוה זו תצטרך כבר להעשות בידי אחרים, והיתה לו ליד ולשם בין כותלי בתי המדרש, ותהיינה שפתותיו דובבות במקום מנוחתו.

– חבל על דמיטמרין ולא מיתגליין.

– חבל על דאבדין ולא משתכחין.

והרי בזה מכתב שקיבלתי מהמנוח ז״ל, שנכתב בכ״ד תמוז תשל״ז:

אני מאשר בזה את קבלת מכתבך מיום ט׳ בסיון ש.ז. והגלויה מי״ד תמוז, ומתנצל על האיחור בתשובתי מסיבות שהזמן גרמן.

אשתדל להשיב לך על כל שאלותיך:

1. אינני זוכר אם כתבתי הערות ל״עץ הדר״ או לספר אחר. לא הראיתי לו [למרן הרב זצ״ל] הערותי. הראיתי את ההערות לרבי י.מ. חרל״פ זצ״ל, ואחר כמה ימים כשבאתי אליו לקבל את חוות-דעתו, סיפר לי כי רצה להעלות בכתב את השגותיו להערותי, והנה קרתה לו תקלה, הדיותה התהפכה והדיו ליכלך את הדפים שמסרתי לו, ומזה הסיק כי מן השמים מעכבים את כתיבת ההערות, ויעץ לי לא להמשיך.
2. קיבלתי ממנו [מהרב] כמה שיחות (ביזמתו) בעניני הנהגה (ברבנות) ובצורת העברת דרשות ושיעורי תורה לבעלי בתים (זה לא ניתן לפרט במכתב הזה).
3. כמו כן עודדני לבקר כמה אישים בארץ-ישראל וללמוד מהם דרכי-הנהגה:
   א. בכפר יחזקאל שם גר שוחט, איננו זוכר את שמו (כמדומני רוטברג), ואמר לי כי ממנו אלמד סבלנות ואהבת-ישראל.[138]

---

138. השו״ב המובהק ר׳ בנימין-זאב רוטברג ז״ל ממוהילוב-פודולסק, חסיד טשורטקוב, אמון עלי אהבת ישראל, אוה למושב לו את כפר-יחזקאל, ובדרכי-נועם השתדל לקרב לבבות לתורה ולמצוה.
רבני חיפה מעידים עליו: ״הנ״ל ידוע לנו כאחד השו״בים המעולים שבאה״ק, המצטיין בפעולותיו הרוחניות לטובת בנין אה״ק״.
אישיותו הנלבבת משתקפת מתוך ספרו הקטן ״זכר בנימין״, אשר נדפס בשנת תרצ״ד בירושלים, ובראשו איגרת ידידות והסכמה של מרן הרב זצ״ל:
הובא לפני ספר כתב איש יקר הרב המופלג בתוי״ר [בתורה ויראה], זוכה ומזכה את הרבים מו״ה **בנימין זאב רוטברג** נ״י, שקבע לו מקום משכנו, בכפר יחזקאל, אחת המושבות באה״ק ת״ו.
וכבר יצאו לו מוניטין ושם טוב בנועם דרכיו, וארחות ישרו, כמותו ירבו בישראל. והנה העלה על ספרו מילי דדרשא על התורה על דרך הרמז, בדברי מוסר ויראת ד׳ אוצרו, ורצונו להוציאם לאור עולם לזכות את הרבים, הנני בזה לחזק את ידיו, ולבקש ממכירי ויודעי שמי, לקחת את הספר הזה כשיופיע, לאור ברכה אתם בביתם, לכבוד התורה והיראה.
והי׳ זה שלו׳ כנפשם היקרה ונפש הבעה״ח ז׳ מר חשון תרצ״ג פעיה״ק ירושת״ו.
הק׳ **אברהם יצחק הכהן קוק**

ונביא כאן פנינה ממילי-דדרשא של הרב״ז רוטברג ז״ל בספרו ״זכר בנימין״: ״פעמון זהב ורמון (שמות כח, לד) – עפ״י הגמ׳ בכריתות (ו, ב), ״כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית״.
״פעמון זהב״ – אלו הצדיקים שחשובים כזהב, ופיהם מלא רינה ותפילה כפעמון המצלצל תמיד: ״רימון״ – זהו כינוי לפושעי-ישראל שעליהם אמרו חז״ל, כפלח הרמון רקתך ׳שאפילו

ב. ביבנאל נמצא אחד העסקנים [ר׳ אלחנן] אליוביץ וגם שם אוכל ללמוד אהבת ישראל ודרכי השפעה.[139]

ג. בראש-פינה נמצא שוחט וממנו אוכל ללמוד אהבת ארץ-ישראל. בראש פינה ביקרתי יחד עם חברי וידידי הרב דוד סלומון (ראש ישיבות תורה ומלאכה), ושנינו נסענו שמה בעידודו [של הרב].

ד. יודע אני כי הרב ידע שאני מפקד בהגנה, אני משער כי הדבר נמסר לו על ידי יעקב פת מפקד מחוז ירושלים (הדבר נרמז בספר ״תולדות ההגנה״), אבל הרב לא דיבר אתי אף פעם בנושא.

פעם דיבר אתי הרב י.מ. חרל״פ זצ״ל, ורצה להשפיע עלי שאפסיק את פעילותי בהגנה (אינני יודע אם הוא דיבר אתי רק ביוזמתו הוא). שאלתי אותו, האם אסור לבחור ישיבה להשתתף בהגנה? והוא ענה לי ״מותר ומצוה להשתתף בהגנה, אבל לא אתה״.

4. כבן-בית אצל הרב הייתי נוכח בכל מיני שיחות שהרב ניהל, עם עסקנים[קף] בזמן רצח ארלוזורוב, עם תיירים מארצות הברית, ואחרים.

בכל אופן, השתתפותי בהגנה לא השפיעה לא על הרב זצ״ל, ולא על ר׳ י.מ. חרל״פ זצ״ל, ושניהם סמכו אותי לרבנות, למרות שידעו שאני מפקד בהגנה.

5. אני שולח לך בזה שלשה צילומים:

א. צילום הסמיכה לרבנות שקיבלתי מהרב זצ״ל.

ב. צילום מכתב שנתן לי ולדוד סלומון בעת ביקורנו בראש-פינה.

ג. צילום מכתב שניתן לך בעת שטיפלת שאתקבל לרבנות בקרית חיים. לעת עתה זה הכל.

בברכת כל טוב

יעקב

הואיל ולא הסתפקתי במכתב קצר זה, עלה בדעתי שראוי לראיין את ר״י ולרשום דברים מפיו. הטלתי משימה זו על בני הרב אברהם-יצחק ז״ל, ואכן נתמלאה בקשתי בט״ו טבת תשמ״ג.

המראיין, שנשא את שמו של הרב, ניצל ראיון זה גם לשמוע קצת פרטים על הרב, ובעיקר על שקידתו של הרב, ורבי יעקב השיב לו:

ריקנין שבך מלאין מצוות כרימון׳ – – – ומרמז כאן שצריכים לצרף לצדיק-הפעמון גם את הרשע-הרימון, ואז, ונשמע קולו בבואו אל הקודש״ (עמ׳ פ).

139. על יקרת דמות אישיותו האצילה של ה״סבא״ איליוביץ, כפי שקראו בחיבה ובהערצה את רבי אלחנן ז״ל במושבות הגליל, ראה קובץ-היובל ״ההתישבות בגליל התחתון״ (בעריכת עבר הדני) עמ׳ 270-269.

הרב דיבר תמיד דברי תורה ולא דברים אחרים, ישב בחדר הקטן וכל הזמן למד ללא-הפסקה. כשאנשים הפסיקוהו – הפסיק, הקשיב, השיב, וחזר ללמוד. עם הרב לא היה שייך לדבר סתם, כל הזמן עסק בתורה. בתוך דברי התורה שרבב לעתים סיפורים על גדולי ישראל.

כשבאו לבקש מהרב מאמר לשבועון דתי, על פי רוב לפני החגים, התיישב וכתב במהירות – ללא מחיקות וללא תיקונים – מסר את המאמר למבקש וחזר ללימודו.

כל נושא שדיברתי עמו – כאילו רק הרגע סיים ללומדו. ציטט ספרים כלשונם בלי להסתכל בפנים – גמרא, ראשונים, פוסקים. בכל שטח שלט – גם בספרי חסידות, בלי להסתכל בספר ציטט דברים כלשונם.

בתחילת חודש ניסן תרצ"ד, דיבר הרב צבי-יהודה ז"ל עם הרב דוד סלומון ז"ל ואתי. הוא אמר לנו שהרב מייעד אותנו להיות רבנים בישובים החדשים, ולשם כך עלינו להקדיש חלק מחופש הפסח לביקורים בעמק ובגליל. אחרי שיחת הכנה זו הכניס אותנו לחדרו של הרב.

הרב הרחיב את הדיבור על הצורך להכיר את הישוב מקרוב, ושצריך לדעת איך לטפל בציבור, ולשם זה כדאי לנצל חלק מן היומי דפגרא. תצאו אפוא לשבוע ימים ותלמדו איך מטפלים אנשים מסוימים בבוני הישוב החדש.

והרי לפנינו מכתב-ההמלצה החם והנלבב אשר העניק הרב לשני תלמידיו המעולים.

ב"ה ג' לחודש ניסן, תרצ"ד

לכבוד אחינו היקרים במושבות וקבוצות אה"ק ת"ו

שלו' וברכת החג הקדוש, זמן חירותנו הבע"ל

אחי החביבים! הרב יעקב זולטק והרב דוד סולומון, שנים מעולים ומצויינים מבני ישיבתנו, צעירים גאוניים בכשרונותיהם המבריקים, וברגשי לבבם הטהור ואהבת האומה תחייתה ובניינה, יוצאים הם כעת לבקר ולסייר את המקומות של ישובנו המתחדש.

נעים לי להביע על ידי חביבי לבבי ואמוני רוחי אלה, השתולים בחצרות ד' לתורה ולתעודה בישראל, את רגשי חיבתי וברכתי לכם אחי הבונים את שממות ארץ חמדתנו, ובטוח אני ברגשותיכם העדינים שתקבלו את האורחים החביבים והנעלים הללו, ברגשי אחווה כבוד וידידות נאמנה.

אחיכם נאמן עבודתכם,

אברהם יצחק הכהן קוק

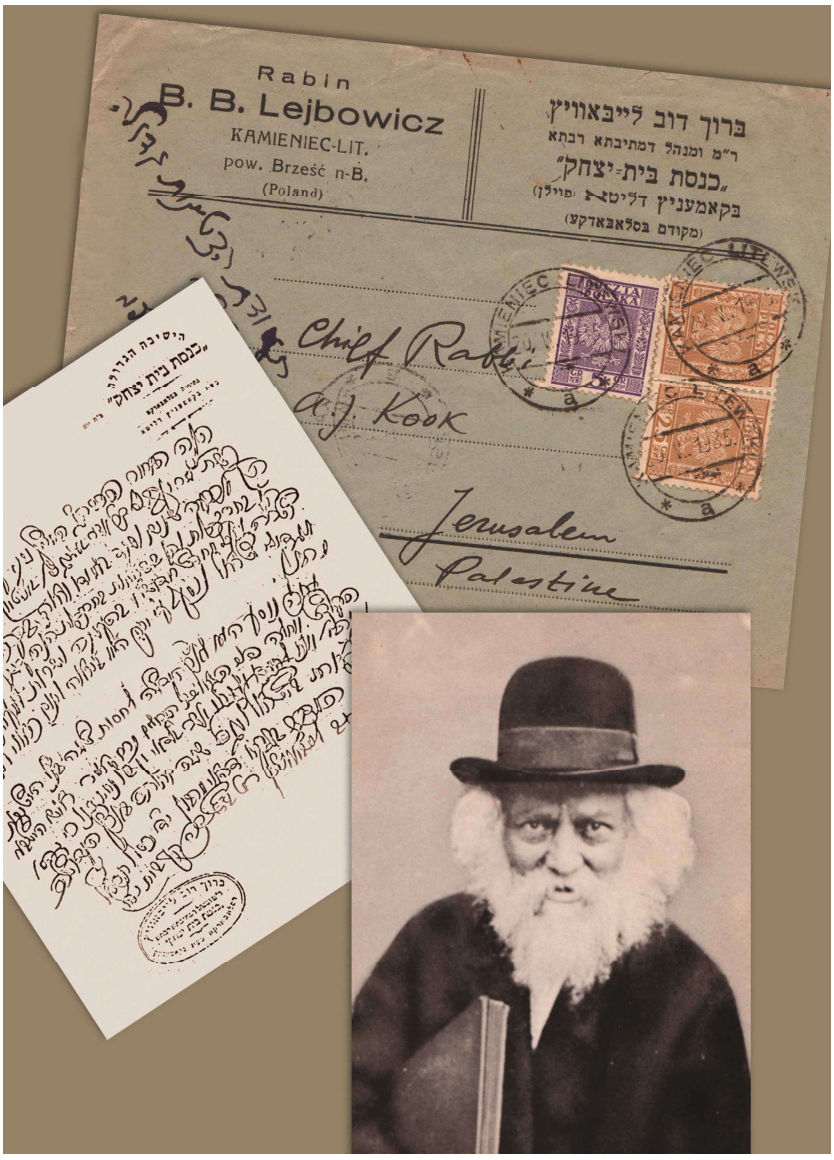
המלצת הרב ברוך דוב לייבוביץ על הרב יעקב ז׳ולטק (בצילום):

הנה הבחור הרב הג׳ החריף ובקי, עדיו לגדול בישראל, כש״ת מר יעקב ב״ר אשר זעליג נ״י מוואַרשה, למד בישיבתנו הק׳ ארבע שנים ושקל בלימודו וראה ברכה רבה בתורה, הן בחריפות והן בבקיאות. בחריפות הנהו עמקן ובעל סברא ישרה... מחדש חידושים בהעמקה וישרות, ומעותד להיות מגדולי ישראל, נוסף על זה... הוא ביראה ותום כראוי לצורבא מרבנן.

עתה נוסע הוא לארץ הקדושה לחסות שמה בצל הישיבות הק׳. אחלה פני הגאונים הגדולים נרם יאיר ראשי הישיבות ומנהליהן, אנא לתומכו ולקבלו, אשר בודאי יקבלו נחת ממנו כי יהא לתפארת בישראל, ויגדל שמו בתורה בארץ הקדושה.

דברי המדבר בשבחו דהאי מרבנן, י״ד כסלו תרצ״א

ברוך דוב לייבאוויץ ר״מ דהישיבה הק׳ **בית יצחק**

הרב ברוך דוב לייבוביץ

רב ספרא

ר׳ שבתי דון-יחייא – ש. דניאל ז״ל

ה׳תרס״ט – ה׳תשמ״ב

מתוך דברי הערכה ליצירתו ופועלו של מר שבתי דון–יחיא – ש. דניאל – בטקס חלוקת פרס שפירא, תשכ״ח.

הפרס ניתן לסופר–העורך בחיי השר משה שפירא ז״ל, ומסיבת ההוקרה נערכה בנוכחותו. מקבל הפרס, עורך ״הצופה״, סירב לפרסם את הדברים בעיתון – ברוב צניעותו – והם נשארו גנוזים עד אחרי שהלך לעולמו.

את חתן-הפרס, מכיר אני זה עשרות בשנים. חברים היינו לספסל הישיבה. אם אמרתי חברים, לא דייקתי פורתא. צעיר אני ממנו, והסתכלתי עליו מלמטה למעלה, כעל אחד הבחורים הוותיקים בישיבה. וכיון שכבר היתה לי אז גם קצת חולשה לכתיבה, התרשמתי כבר אז מהחוברת שלו שפרסם בשם ״הרב י.ש. רבינזון״ על מרן הרב קוק זצ״ל, ולפני זה מהחוברת היפה על הסבא שלו, על הגאון רבי אליעזר דון-יחיא ז״ל, רבה של לוצין, מגילת חייו עם תמונתו, שהופיעה בשנת תרצ״ב. באתי מרוסיה הסובייטית, מלה עברית היתה בבל-ייראה ובל-ימצא, והנה מצאתי בתוך תחומי הישיבה, לא רק דיבור עברי, אלא גם ניצני כתיבה בסגנון חדיש, ארצישראלי. היתה זו הרגשה של ״כמים קרים על נפש עייפה״, והיה זה מאוד נעים להמצא בקרבתו של כוח צעיר, רענן, המושך בעט סופרים.

כשבאה תנועת ההשכלה לעולם, כוחה היה בפה, כוחה היה בעט, והיא תקפה את היהדות הדתית במלוא הכוח הספרותי שלה, כשזו לא יכלה להתגונן, כי טרם למדה את התורה הזאת. וכשקם סופר דתי והתחיל להשיב מלחמה שערה, בסגנון ובכושר ביטוי, זקף משורר-ההשכלה – יל״ג – זוג עיניים וכתב: ״הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם״, כמו שהגיבו הפלשתים על יהונתן ועל נערו אשר פתאום הסתערו עליהם (שמואל א, יד, יא). אמנם אין לומר שגם בזמננו היינו במצב של ״עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם״, אבל מותר לומר, שבמידה מסויימת היינו גם אנחנו בתקופת אלם, ועד שבא ש. דניאל, לא היה אצלנו פובליציסט חריף, קולע, נמרץ וזריז כמוהו.

דניאל גולל את חרפת האלם מעל היהדות הדתית, ומעל תנועתנו בפרט. גם אלה שקדמו לו כתבו יפה, אבל עד שיצא המאמר מתחת ידם כתוב כהלכה, מסוגנן כהלכה, לקח הדבר זמן, והאיחור היה בעוכרינו. ואילו ר׳ שבתי דניאל – הוא הראשון בין הראשונים המגיב בזריזות, בזהירות, בכשרון, בחריפות, דיבורים דבורים על אופניהם.

*

מכירים אנחנו את תנאי עבודתו של מר ש. דניאל. וכאשר אנו מדפדפים בספרו "אנשי תורה ומלכות", הננו מוציאים בו חידוש גדול מאוד. ידענו גם ידענו שדניאל יכול להסתגר לשעתיים ולהוציא מתחת ידו מאמר גדול ומקיף, אבל זמן לציטטות מפה ומשם, מהיכן הוא לוקח – זה פלא. לעבודה הטכנית של כתיבת הספר, לריכוז החומר, לסידורו, למיונו, לכך נחוץ הרבה זמן. ואיפה הוא לקח זמן לכך?

נראה הדבר כאיזה נס, כשאחרי ספרו "המרד הקדוש" על רש"ח לנדוי ז"ל (עי' להלן עמ' 456) והספר "אדמו"ר חלוץ" על הרב ישעיה שפירא ז"ל (עי' ליקוטי הראי"ה ב פרק ל), הופיע גם הספר הזה. והרי אתם רואים שהספר על מרן הרב קוק זצ"ל לא הופיע עד היום. והרי הוא נמצא כמעט כולו כתוב, שמור בבית גנזיו, אלא מתוך אחריות ומתוך חרדה, ומתוך רצון להוציא דבר מתוקן, הוא עדיין לא גמור, לא שלם, כי אין לו זמן לגמור אותו. אולי זאת היא חובת התנועה לדאוג לכך, שהרי עדיין אין לנו ספר מקיף על הרב. יש לנו חוברות, יש לנו ספרים חלקיים, אבל ספר שלם עם חומר מדוייק, עם ציטטות מדוייקות, עם מובאות מדברי אחרים, בטוב טעם ודעת, בהיקף, בידע, ביחס נפשי, בחישוף אור האישיות הפנימית – זה עדיין אין לנו. והרי על הרב כותב כבר דניאל למעלה משלושים שנה, כתיבה קצרה וכתיבה ארוכה. והוא הלא היה מן הראשונים שכתב עליו עוד בחייו, ויותר ממה שכתב עדיין נמצא בקולמוסו.

*

מצינו במסכת ברכות (כז, ב), בפרשת רבן גמליאל שהורידו אותו מנשיאותו, שדנו אז מי ומי ימלא את מקומו, וסברו אולי נמנה את רבי עקיבא, שהיה אז גדול חכמי ישראל, אבל חזרו ואמרו: "רבי עקיבא לית ליה זכות אבות", והירושלמי מוסיף שם שרבי עקיבא הגיב אז ואמר: "אשרי מי שזכו לו אבותיו! אשרי מי שיש לו יתד להתלות עליו!"

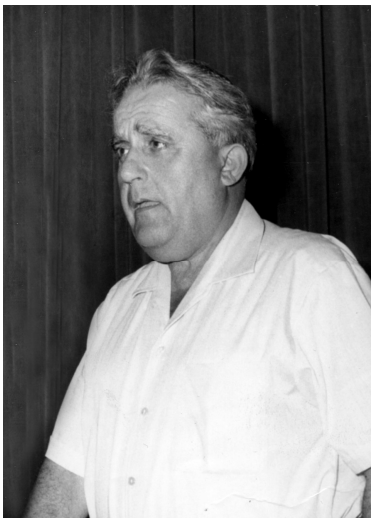
בעולם הליטאי נהגו לזלזל בדבר, אבל בעולם החסידי הבינו את הדבר כהלכה – זכות-אבות אינה רק מגילת יוחסין הכתובה שם באיזה דף ותלויה על הקיר. אפשר גם לנקד אחרת – זְכוּת אבות. איזה זוך פנימי יש כאן, איזו זכות שבנפש הנובעת ממעמקי הדורות. זו שייכת למה שרבי יהודה הלוי קורא בספר הכוזרי "סגולה ולב". הסגולה מתגלית בגילויים שונים, היא גנוזה במעמקי הלב, והיא עוברת מדור לדור. גם זרמי חיים והשקפות, סחף דעות ומחשבות, אין בהם ככדי לטשטש את הפנימיות, את ה"עלמין דאתכסיא", את האור הגנוז הנובע מזְכוּת אבות, מיקרת דורות קודמים.

לנו ברור שאותם גילויים שאנחנו מגלים במחשבותיו, בהגותו, בכתיבתו של ש. דניאל, נובעים מפנימיותו של חתן הפרס, נובעים ונאים ממעמקי דורות של גדולים וטובים, אשר לנו בעומקה של תורה, בעומקה של הלכה, אשר חדרו למעמקי רוח היהדות, ודלו משם את כל הטוב וכל היפה, והעלו משם את כל הנהדר, את כל החן של קדושת

ישראל. וכשטובלים את העט בדיו הזה, במעמקים האלה, מוכרחה הכתיבה להיות מושפעת, מכוונת ומודרכת. המעמקים מתגברים על דעות על הרגשות ועל תגובות, ומפילה זיו-פלא על האמור ועל הכתוב

שנה בשנה, תשמ"ה

*

ר' שבתאי דניאל (דון יחיא)

כחוטר מגזע המשפחה הרבנית רמת-היחס, כחניך ישיבות ומעריצם של ראשי ישיבות, היתה לו זיקה עמוקה לעולם התורה, וזיקה זו הניבה פרי ברכה: הוא כתב מאמרי הערכה מרהיבים על היצירה התורנית שבכתב ועל ראשי הישיבות, מרביצי התורה בעל-פה.

סופר ועורך

ר' שבתי דניאל היה מוסמך לרבנות. אני יודע שהיתה לו סמיכה של אחד גדול, שלא בקלות נתן סמיכה: "הרב מלובלין", רבי אליהו קלצ'קין ז"ל , אחד מהגאונים המופלאים שבדור הקודם, שעלה בסוף ימיו לירושלים, והוא סמך ידיו עליו אחרי שטייל אתו ארוכות וקצרות בסוגיות הלכה.

אכן יותר מדי דרך-ארץ היה בלבו של ר' שבתי כלפי התואר "רב", שלא רצה להתעטר בו, להתפאר בו, והוא פשוט העלים את הדבר. רק תוך שיחה חברית נתגלגלו הדברים אגב אורחא.

*

התחנה הראשונה של גלות למקום תורה היתה אצלו הישיבה בריגה, החדורה ברוח של נובהרודוק. אחד מתלמידיו של ה"סבא" מנובהרודוק, ר' יוסף-יוזל הורביץ ז"ל, היה שם המשפיע הרוחני. שמו היה רבי יואל ברנצ'יק ז"ל, והוא החדיר בבני הישיבה הרבה להט, הרבה אהבת תורה.

באותם הימים, אחרי מלחמת העולם הראשונה, נאחזו האנשים בלימוד תורה תוך מסירות נפש ממש. אם זה היה רב הקהילה או ראש הישיבה והמשגית, הללו גייסו הרבה מסירות נפש כדי לעבור את תקופת המהפכה, את מוראות מלחמת העולם. בהרבה הקרבה החזיקו מעמד והמשיכו לבנות את עולמה של תורה. בעולם הישיבות הצטיינו במיוחד תלמידי ישיבות נובהרודוק, שהקימו סניפים לישיבתם במקומות רבים, בערים

ובעיירות. מסירות הנפש של רבם הנמרץ, רבי יוזל מנובהרודוק, הוטבעה גם ברוחה של הישיבה בריגה, והטביעה חותמה בתלמידיה.

התחנה השנייה היתה כשעלה דניאל לארץ, כשהגיע למרכז הרב, כשנכנס למחיצתו של מרן הרב קוק זצ״ל, אשר קיבל אותו בחיבה יתירה. היו אז ימים קשים בישיבה, מצב כלכלי קשה, ומנהל הישיבה מסרב לקבל תלמידים חדשים, בשעה שאיננו יודע כיצד ימשיך להחזיק את הבחורים הקודמים. אבל כשנודע להרב שהגיע לכאן בנו של הרב מלוצין, בנו של רבי בן-ציון דון-יחייא, קרא למנהל ואמר: ״הלא אני אכלתי עם **אבא** שלו ׳מצלחת אחת׳, הרי הייתי בן-בית אצל **סבא** שלו, ואיך אפשר לדחותו. מוכרחים לקבל אותו לישיבה, ומה שיהיה עם כולם יהיה אתו״.[קב]

וכמובן, נתקבל התלמיד החדש לישיבה, והרב העתיר עליו הרבה חיבה, הרבה אהבה. הרי אותה חיבה ואהבה מגיעה אלינו דרך מכתב נלבב של הרב, מכתב הברכה וההערכה המופיע בראש החוברת של דניאל על הסבא הגאון רבי אליעזר דון-יחייא זצ״ל, שנדפסה בשנת תרצ״ב[קג]:

> בגילת לב פנימית, נפתעתי משמועה טובה, כי נצר נחמד, ממשפחת דון יחייא הגדולה בישראל, המאצרת בקרבה את הסגולות האציליות של בתי ישראל הגדולים, האשכנזי והספרדי, הוא בן ישיבתנו הקדושה המרכזית פעה״ק ת״ו, החתן הנעלה, הרה״ג החכם השלם, מר שבתי בן ידיד–נעורי הרב הגאון המפורסם מו״ה בן ציון דון-יחייא שליט״א האבד״ק לוצין יצ״ו, עסוק כעת להוציא לאור מחברת בדבר תוכנה של המשפחה המפוארה הזאת, הנטועה שורות–שורות ככרם בישראל, שדרות של אנשים גדולים, גאונים ודברים, חכמים וצדיקים נישאים.
>
> שמחתי היא כפולה, כאשר בימי עלומי ונעורי, זכיתי להתבסם מבשמו הטוב, של כבוד הגאון הגדול המנוח רבי אליעזר דון–יחייא זצ״ל, שלנצח לא אוכל לשכוח את מאור הפנים, גדולת הנשמה, אוצר הטוב והנעימות, ישרות השכל, הרחבת–הדעת, אשר בנשמה רעננה וגדולה זו היו מאירים באור אבוקת–פלאות. והיו כל אלו שוכנים בגוויה מחוטבה, חסונה ובריאה להפליא, שהזכירה לנו את גבורתם של ראשוני ראשונים, גיבורי ישראל, גיבורי דוד ושלמה, וגבורתם של יחידי התנאים והאמוראים אבות התורה, אשר הנחילה לנו המסורת הקדושה רשמי גבורתם הגופנית, שהיתה מעטרת את נשמתם הגדולה, הקדושה ועשירת הפאר העליון.
>
> והגאון הפלאי הזה זכרונו לברכה, אשר בימין עוזו וענוות צדקו עודדני, חיבבני ואימצני, בשחר ימי אביבי, כמה נעים לי לראות שמו וזכרו משובץ בחותם אמת והוד, על ידי הנכד רב–הכשרון, בנו של רעי מנוער הרב הגאון האבד״ק לוצין הנ״ל שליט״א, שהיתה לי עיר–משוש לתורה ולתעודה בימי הבחרות, שהנם נזכרים ליפעה וגעגועי–הוד בלתי נשכחים.
>
> ואני חושב נאמנה, שרבים גם אשר לא ידעו בפרטיות את גדולת המשפחה האצילה

הזאת, ולא הכירו את אישיה המזהירים, יכירו מתוך המחברת הזאת, לדעת אחד מאוצרות החן והתפארת, אשר הנם מעשירים את כנסת–ישראל במציאותם ויקרת–ערכם, ויודו להסופר היקר המחבר על עבודתו החרוצה והנאמנה.

והנני בזה חותם בברכה לבבית עמוקה: חזק ואמץ יקירי המחבר, ויקויים בך גם רישא וגם סיפא דקרא עטרת זקנים בני–בנים ותפארת בנים אבותם, כנפשך היקרה ונפש אוהבך הנאמן, מצפה תהלתך ואשרך לעד.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

הסכמות הראי"ה סי' עט

בישיבת "מרכז הרב" צמחו לו כנפיים. הוא ספג שם את רעיונותיו של מרן הרב קוק זצ"ל וביסס את השקפת-עולמו, ושיעוריו-שיחותיו של ראש הישיבה, איש ירושלים-של-מעלה, הרב ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל, הוסיפו לו דעת תורה ועומק יהדות. להמשך התפתחותו של ר' שבתי עמדה לו הליברליות של "מרכז הרב", זו שאיפשרה ללמוד "כוזרי", לעיין ב"מורה נבוכים", ושכתיבה בעט-סופר זכתה שם לעידוד רב.

שנים לפני זה ציטט מרן הרב קוק זצ"ל בשינוי קל את הפסוק "ללמד בני יהודה קשת" – אל תקרי קשת אלא קסת. קסת-הסופר במתני בני-תורה, זה היה דבר שהרב התגעגע אליו. הוא טען שיש לנו פחות מדי סופרים, פחות מדי מושכי בעט סופר, וכל כשרון ספרותי שנתגלה – שמח עליו הרב כעל כל הון. ועל כן הרגיש את עצמו רבי שבתי טוב מאוד ב"מרכז הרב", בשעה שהתחיל לפרסם את דבריו באכסניה הראשונה, בירחון "ההד" (למען הדיוק הביבליוגרפי: נדמה לי שהאכסניה הראשונה שלו ממש היתה "הנאמן", שהופיע בטלז שבליטא, שם פורסם משהו בחתימת ש. וילוקר, אבל האכסניה שבה התחיל לפרסם בקביעות היתה "ההד"). העורך הראשון שלו היה הסופר רבי בנימין ז"ל. כעבור שלוש שנים הופיעה

החוברת השנייה שלו. בעילום שמו – הרב ש.י. רבינסון. היתה זו חוברת ביוגראפית על מרן הרב קוק זצ"ל, שנדפסה בתחילת שנת תרצ"ה, שנת פטירתו של הרב. סבורני שהוא מן הראשונים שפירסמו מאמרים מקיפים על הרב. אמנם כתבו על הרב גם לפניו – הראשון היה הסופר אלכסנדר-זיסקינד רבינוביץ ז"ל, שפירסם בלוח א"י של לונץ מאמר נאה בשם "כתר תורה" (עי' חיי הראי"ה עמ' 230) – אבל מאמרים מקיפים שמציגים את אישיותו, שמנתחים את סגנונו, את כתיבתו, את הגותו של הרב, כתב הוא.

רבי בנימין ז"ל, שגילה אותו ב"ההד", התרשם משפע כתיבתו, וכתב עליו דברי נבואה – "ימים ידברו". הוא ציפה להתגלותו המלאה של הכשרון הזה. אחר כך משך אותו רבי ישראל חבס ז"ל, עורך "היסוד" בתל-אביב, ורבים הדברים אשר כתב שם. וכמובן, כשהתקרב ל"הפועל המזרחי", הזדרז רבי ישעיה ברנשטין, שהיה עורך "נתיבה", והזמין אותו להשתתף בקביעות במאמריו ב"נתיבה", ובתקופה מאוחרת יותר היה גם עורך ה"נתיבה". אכן, לשיא הגיע כשנתמנה להיות עורך "הצופה". אז נתגלתה היכולת המיוחדת של המיצוי, הכשרון המיוחד של הזריזות, וההיקף הגדול. הפליאה ביותר הזריזות העתונאית, היכולת להגיב על מאורעות במהירות ובצורה הקולעת ביותר. עומק התפיסה וכושר הניתוח, ריכוז הדברים והשליטה המלאה בלשון, הביאו לידי כך שהתגובה היתה מגובשת בזריזות, הביטוי היה בהיר והסגנון היה עשיר ומגוון בצרופים ובביטויים. כי כשהמחשבה מלאה תוכן, גובה, עומק ורוחב, כשיש עושר רעיוני, עושר של ידע, עושר של דימויים, עושר של צרופים, הרי בשעה שצריך לבטא משהו אין בכך כל קושי. העושר הרוחני הגדול, הנובע והשופע, הוא המאפשר כתיבה זריזה, כל-כך מגוונת, כל-כך עשירה וכל-כך משכנעת. לא פעם הרגשת שדבריו כוחם יפה לא רק לשעה אלא גם לדורות. כי דברים הנחצבים ממעמקי-דורות אינם בני-שעתם, אינם בני-חלוף.

מתוך "מבית אבא עד בית הצופה", "הצופה" כ"ד כסלו תשמ"ג
חוברת "צופה נתתיך", ת"א תשמ"ה, עמ' 13-15

ממלא מקומו, מר משה אישון מוסר בשמו:

"בהיותי צעיר, כבן ח"י שנים", נהג לספר, "נזדמן לידי כרוז[ף] שהוצא על-ידי הרב קוק זצ"ל, בו הסביר תוכניתו – 'דגל ירושלים'. בכרוז היתה משולבת מובאה מדברי הנביא ירמיהו: 'הלכו ואל תעמודו... וירושלים תעלה על לבבכם'. דברים אלה עוררו אותי לעלות לארץ-ישראל".

עלייתו לארץ-ישראל לא היתה רק תחנה בחייו הצעירים, אלא גם ציון דרך של התעלות והתגלות כשרונותיו שהיו גנוזים בו. הוא עלה לארץ-ישראל, לפי קריאת הרב זצ"ל, גם העמיק תורה ודעת במחיצתו של הרב בישיבתו הגדולה בירושלים. "הלכו ועל תעמודו" – דברי ירמיהו היו לנגד עיניו בלימוד, בכתיבה ובמעשיו היומיומיים.

*

באחת השיחות אמר: "מרן הרב קוק זצ"ל לימד אותנו חכמת הראייה, איך בונים ציבור. הוא הראה את החיוב שבשלילה. הוא ראה דברים מבעד לגילויים חיצוניים. מכאן הקשר עם כל המחנה – לעלייה ולבניין הארץ. בכוח זה בנינו את הארץ. ייחודו של הציבור הדתי-לאומי: יחד עם הכלל, תוך חיפוש הייחוד של הכלל – כלל ישראל לדורותיו". החיפושים הבלתי פוסקים אחרי הייחוד של כלל ישראל לדורותיו, מוצאים את ביטויים הרועם בכתביו-מאמריו. דבריו היו רצופים ביטחון בבורא ואמונת אומן בגאולתם של ישראל.

ומוסיף וכותב הרב צבי קפלן [ז"ל]:

נוסף על מורשת בית אבותיו, שהיתה טבועה בדמו, נחל הרבה מרבותיו באוהלי תורה, בעודו בלטביה, ובמיוחד לאחר עלותו לארץ. משך שנים הסתופף בצלו של מרן הגאון הראי"ה קוק זצ"ל, בלומדו בישיבתו, ישיבת "מרכז הרב" שבירושלים. הירבה להתבונן באישיותו של הרב, שרישומיה העמיקו לחדור לנפשו ונשארו בה ברעננותם עד זקנה ושיבה.

הוא העלה דמויות של גדולי תורה, של רבנים, ראשי ישיבות, אדמו"רים, מכל הגוונים והזרמים, בהרחבה, בכושר ביטוי ותיאור. במיוחד העלה את דמותו של מרן הראי"ה קוק. בעודו צעיר ביותר כבר פירסם חוברת עליו, ולאחר מכן הירבה לכתוב עליו במאמרים רבים וברשימות רבות.

זכורה לי אחת מהן, שנתפרסמה בסמוך לאחר פטירת הרב, באחד מגליונות "נתיבה" – רפורטאז'ה (סיקור עובדתי) על יום בחיי הרב. תיאור בלטריסטי ממש, של אירועי יום רגיל בחיי הרב, מבוקר עד ערב. דמות הרב מתגלה מתוך תיאור זה בצורה נפלאה ביותר. וכהנה רשימות רבות. אם יכונס בספר אחד כל מה שכתב שבתי דון-יחייא על הרב, יהא זה ספר נפלא.

והסופר מר יעקב אבן-חן מעלה זכרונות:

לפני עשרות בשנים הופיעו פניני ספרות שלו על חיי הרב קוק זצ"ל בבטאון "זרעים". הקוראים שתו בצמא את הרשימות הללו. כל שורה היתה חרוזה וחצובה ממחצבים תהומיים של הלשון העברית. הרב קוק צוייר על ידו כדמות שבתית המהלכת בלבוש השבת כל ימות השבוע, דמות של משורר אגדתי, ולא רק של רב, דמות של הוגה דעות, מסתורי כמעט. השורות היו מהלכות על פני העמודים בשירה אדירה של מלים וצבעים. היו אלה המלים של ש. דניאל בראשית הופעתו הספרותית, בטרם נכנס לעולם המעשה העיתונאי, כאשר היה עדיין בתחומה של ספרות, שרוי בהערצה לדמותו של הרב זצ"ל ומהלך בעקבותיהם של מלכי התורה בארץ-ישראל.

*

ראוי להביא כאן את השורות המעטות, החזקות, אשר כתב ש. דניאל ז״ל בגליון הראשון של ״זרעים״ (תשרי תרצ״ו) למלאת ה״שלושים״ לפטירתו של מרן הרב זצ״ל:

ירח ימים עבר מהיום המר ההוא, והמחשבה אינה יכולה להתרגל למציאות האיומה כי אמנם איננו, כי האחד והמיוחד בישראל נגנז לעולמים, כי ה״אורים ותומים״ של עשרות דורות בישראל נלקחו ואינם.

הדעת אינה תופסת עדיין את המאורע המזעזע: הסנה שבער-זרח בלי הפסק, ששפע אור, אור ואור בגילויי צבע שונים, הסנה הפלאי הזה אֵכַל לעינינו.

זכות גדולה נתגלגלה לדור, לראות את המראה הגדול הזה, לשמוע בדבר שכינת ישראל מתוך נקודה ראשונית-שורשית, מתוך נשמה חצובה ממעמקי מחצב האצילות של נשמת ישראל. בשדרת הדורות איתן מקומו. בדור נואלים זה הוא העמיד כתפיים אמיצות כמשענת המוסרית הגדולה לדור.

בשעה טרופה זו, כשהשנאה הפכה לנוסחת חיים קבועה, בתקופה נמוכת קומה זו, היה הנוחם היחידי לנעוץ מבט לעבר הענק הנודד על הר הקודש, שנשא את האהבה הלוהטת, הנטועה בשורשי ישותו העמוקה, לכנסת ישראל ולכל בניה.

את הסתלקותו חשנו כרעידת אדמה איומה. התמוטטה מעצמה אדירה, המעצמה הרוחנית הנפשית של כנסת ישראל. מתוך נימי הנפש פורצת זעקה: אבינו-מורנו רכב ישראל ופרשיו, אַיֵּהּ? על מי נטשת שה פזורה ישראל?

נחדיר נא ללבבנו-נפשנו את האור השופע מכתביו הלוהטים, נדע נא להעריך ולהבין את המשמרת הרוחנית שהשאיר אחריו, משמרת המוכשרה לפרנס הרבה דורות בישראל, והיה זה אולי הנוחם לאבלנו הכבד, ליתמותנו המדכאת.

*

את אשר החל דניאל לעשות ב״נתיבה״ ו״זרעים״, המשיך ביתר-שאת ב״הצופה״. מדי שנה בשנה, בג׳ באלול – או לפניו או לאחריו – פרסם דברים, אם כמאמר מערכת ואם במדורו ״אגב״, או במאמר מיוחד.

והרי לנו כמה קטעים:

חסידים ותלמידים עולים היום למרומי הר-הזיתים ומשתטחים על קברו – קבר הרב זצ״ל. בית ישראל מעלה היום את הדמות הקורנת, שככל מה שמתרחקים ממנה בזמן, נמוג החומר בערפלי העבר ולעין מופיעה שלהבת טהורה-מני-טהור. לא רק שר-התורה ואדיר-היראה, אוהב ישראל ומסתכל לתוך נשמת הבריאה – אלא למעלה מזה, עמוק מזה. תרכובת מופלאה של דמות, שכמותה אנו פוגשים בין אותם צמאי אלקות וגלויי העין בדורות מקדם. הוא היה שרוי כל ימיו באותה גבהות, שאליה הגיעו מעטים מגדולי הדורות. גבהות זו עטפתהו בגלימת הקודש. לאמר: כל מה שהגה, הרגיש, דיבר ועשה,

היה שונה משל אחרים. ופירוש השוני דורש ביטוי דק ביותר, אי אפשר לפרשו ועדיין הוא מחכה לפרשנו המובהק, שיש אף בו מאותה ההקרנה של הרב. (ג׳ אלול, תש״ז)

*

היום, ג׳ אלול תש״י, מלאו חמש עשרה שנה להסתלקותו של מרן הרב ר׳ **אברהם יצחק הכהן קוק** זצ״ל. בפרק הזמן הסוער ורב התמורות הזה עמדה לפנינו דמותו המבהיקה, דמות **הרואה** לבית ישראל, כצופה עתידו וכמחוקק בהלכות מלכות וגאולה. הדור שלחם בגבורת-קודש את מלחמת-המצוה לפרוק עול שעבוד שלטון זר, הדור אשר חש בגופו ובנפשו את חבלי-משיח, ואשר זכה להקים בעזרת השם את מדינת ישראל, מעלה באהבה וביראת הרוממות את זכרו של מבשר הגאולה השלמה, ששמע את פעמיו של הגואל וקרא את עם הסגולה לשוב לארץ הסגולה. זכרו של האיש הדגול, צמא האלוקות וגלוי-העין, אשר כאנשי הרזים היחידים בימות קדם, ביטא בעל פה ובכתב, באורחותיו ובמעשיו, את האחדות הפנימית בין קודשא-בריך-הוא, אורייתא, ישראל וארץ-ישראל. – – –

גאון הלכה, צדיק-יסוד-עולם, משורר והוגה אלוקי, ששביליה ושבילי שביליה של היהדות נהירים לו, חזה רזי-תורה ורזי-ישראל: ראה בשבעים הפנים של תורה את מקור החיים האחד; ראה קודש בכל בשר-ודם שרגלי אבותיו עמדו בתחתית הר סיני; ראה קודש בחולות וסלעים של ארץ זו; ראה מתוך גבהות שכלית ונפשית את המציאות הבלתי נראית לעין רגילה, ופסק הלכות ברורות בסוגיות של אחדות ישראל, של יחסים בין כל חלקי האומה בבניין הארץ ובאורחות החיים בציבור. הוא היה ה״משיב״ הגדול בשאלות הלכה לכל סוגיהן וענייניהן. באספקלרייתו המאירה, זו של גדול-האמונה, לא ראה חול בישראל – ״והיה קודש״, הכל יעלה לקודש, הוא החזיר עטרה ליושנה: כנסת-ישראל וארץ-ישראל הוחזרו למקום המרכזי בתורת-השם. – – –

משנתו של הרב זכה ורעננה כמעיין חי. אין לזמן שליטה עליה. ככל תורת-אמת היא ניתנה בכל יום ויום. אורותיו, ״אורות התשובה״ ו״אורות ישראל״, זוהרים כבשעת נתינתם מפיו. יש להפיץ את כתביו בין המוני העם, לפרשם ולהסבירם, כמקור למחשבה ישראלית ולראייה עצמית. יש למסור לנוער את אמונתו, אהבתו, זהרו ולהטו. הבא במגע עם דבריו, החודר לתוכם, נכנס לאקלים אחר, כולו דלוק באמונה בריבון העולמים, באהבה לאלוקי ישראל.

*

כבכל שנה אף היום אנו מתייחדים עם זכרו של גדול-הדור, מרן הגראי״ה קוק זצ״ל. ההתרחקות מיום הסתלקותו, מאפשרת לראות את הדמות ומשנתו ביתר בהירות. אישיותו הדתית המופלאה, כשל אחד הקדמונים, אורה ואור-אורה זורחים עד היום בכל פינות הארץ ופעליה. בבניין בפועל ממש, בחלוציות, בגילוי היהדות במדינה, בהשתתפותו של הציבור הדתי במוסדות-הממשל, בישיבות ובפעלים תורניים גדולים – בכל תחום מחיינו

נתיבה

שבועון של הפועל המזרחי ותנועת תורה ועבודה העולמית

ת"א, תל־אביב, רח' אלנבי תרצ"ה — שנה שניה, גליון ל"ט — TEL-AVIV, 6 SEPTEMBER 1935.

ראובן: — **חסכון לבנין?** הרי זה עסק רק למשקיעים. הלא החוסך חוסך לעתיד מאחר או תניח.

שמעון: — **ב.צל קורתי!** הסרה זו נותנת הלואות לא רק לחבר בעל הון, אלא גם לחוסך חסכון.

ראובן: — כיצד?

שמעון: — אשים נאה!

הסכם עצל קורתי בשלקה בחלק לשני הלוים: מחציתו להרוים לחסכון, והמחציה להחסכים, כאשר נראלה.

ראובן: — הבה ישאל אבי מהי אני עכשו לומר!

שמעון: — **תיכף** אחרי שנרשמה בחבר

למשך ה־7 לאוקטובר

הלואות בלי רבית

וכל החברים אשלי אלה שיירשמו בימים האחרונים, מתחשבים בה. **צל קורתי** חברת ראשונה באיי לחסכון וכנון

תל־אביב, רח. נחלת יצחק 4.

חיפה, רח. הרצל 44. • • • ירושלים, בנין הימיה.

נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון אלקים!

פאר הדור, רבן של ישראל רבנו מרן

אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

נתבקש לישיבה של מעלה. נתיתמנו!

ההנהלה הראשית של תנועת „תורה ועבודה" הועד הפועל של הפועל־המזרחי בארץ ישראל.

באבלנו...

יומך באבלנו בשברי יום, החדש אשר אברנו בגזלה ונשפחה כי לפלאות עכשים שבר לרבבי תבונת הגדולה, היה לבי לבבי להשפיר בשבר גאונו בחלבנו. אין את היה לנו: — — — — — — — — — — — —

והרוח עיבבני השנה ושפשתי ידלי פתם, כי קול גדו נשמע עצום אך שתיקה! — — — —

בשתקי נאנו האדמה, שמיה יתגדל, הרוממה הנאמנו ראשי שתקי, גדיל התורה ומאדיר תאמונה, הפגיע ראשי מיד האחיר ומשמשי בשע הגדולה הישראלית האמתית, נחתם שתקיי, יגדיעה תגדולה, בדמעה ישראל ובקיעה ארץישראל — מרא דכנא ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל!

נתיתם הדור, נתיתמנו בשם ישראל! — — — —

אין אנו באים להעריך כזה את האריעות הנדולה של הסבר הישל. עוד נשבה לנו לאחריכך ואין אנו חושבים באפשר לשבות את כל שיחם תבש הגדולה הזאת, בשתי זו. כשם בשתי שהיה הי, ככה ואת יש ישנו גם עוהר לישראלם שהשפים אחריכם. לחלות, כזה שיעלה בחלות, ושפעבנו להשבנו לעתן תורת ישראל ותקיה זו בהבנו העתן בחוכנה ותחזה את נשמתיהנו מאוצרנו הדור והעתידי.

והרושם של שיחיות משפחתם הקרובים, ובאלה שיהיו לאבות, ולחזר ולשבח.

יחיד היה בדורו ובחדורות רבים, שמיעך זמן רב לא נראתה על פני האדמה ישראלית השתוקקיות כשהוא עשיות רוחנית־תורנית בשבחה, אשר בלום על כחות החשבים, ואתנים, בחיות־בראשית, שבעבו בשמחה־עילון ישפשו בשלי השפע — בשתן הגבוש.

והוא היה האדם־הגדול הגדול, אשר שמו בתולדות ובאגדות־הדורות יהיה בחזקת השלשה, את ה־הדור־ההדורים.

והוא בשם הישמשי־עלם, עתידות ומחנות, כלול בהיות של החזיון בהדות, יחיה, בשנאים וכשנים, פרגנה וגדרא, שברא, סגרי ומדשנא, שברות הגאונים והשפרים, הרשבים בה שהיה הלוי, השרייי הקדוש, הבכשיני, הערוכ, והרב מלשרי וכך רבי — והוא שבחו לשפיך אחת שהדות כולה בשפת אחת וחב שחיי. ותוכה זשה את השבורה, ורשה חבנה, בביתות בשהדיים ישראלים פשבה הוי... וכל בהמלה בשפתו יגדולה ותשבה אחת, בשהדיות עלילות, בשהיות לתנועה ומקור ראשון — כולם מרחשי אחד ניתבר.

אדבבו את ותורה, את ישראל ואת ארץישראל ויחיה מלחי מובנתם, מפיע לאחן עשור בהיותי־חיים שבשעך כך בחיהיה, בחינה לשבחיהבת יפיר פדיה, אחרבה זי שפפשך עליה מדך לדור על נבולי הזמנים ובגולי הפיזיה, שבחיהבת לבשפרות ובשמירת בשהר הבת ובפיני הבדי של בשה ריקא מלינבא — ואם אין בחיי נא בשהדבשם... שבחיהבת־לבשם זי שבהבבאה בשהר הגאונה הפסיהית בפי בעת רבבי ניחי. ובחי בשה ואלה בחיבא בו ולא ינגן בשהר של אחר בחיבי

אחי. ואנכנו אחב רבבו ובגל לא רק את בגלי ישראל הקדוש, אלא את בל יחיד בחיבראל. הוא אחב גם בל רבנ של אדמת ארץישראל. בבל שרב רואה חלק בעבודתו בעולה בחחלה הקדושה השלימה. הקדושה עליונה זו הוא ה־ם בעם בבל. בבל אחר ואחרי. ולזה אחר רשבות בחלה.

על בשה רבבו נאמר: בי עבר באנו בראש לר' ואנו אבו לא נבוים אם נזיחם תגאר בזה ירבבו ישיר בי עבר באנו הזה לחבלה ישראלית, לישראל ולאדמת ישראל.

עבר לעם עדיש על אדמה הגדולה. בך היה חזונם וכחת הוא בית השבחיהר.

בעולם נשבר העחידות היחסה ו הבשמה האחדותית

והוא

א היה בחד מהבשי — ואין הבורינו — — — —

ה רבר החזה שבחתו בחוגר התנועה העולמית בחדון, בראשות הגדולים בארץישראל. כאן בהגשים בפתח נתוף הזרחה, בסיי בפוקי לחזק השק של תקדים החזה. (בחבחה, „תורה ועבודה" ואחיעזר והשפעתו חחזון אליה שאפה נשמה חכא בבל פרי שלי בבל יבל בבבל החבחבת. לאב ולשבחת היה הן שלמה השבחיה אפנם הרביעה ידעה מה הוא לה. בחבחה בפרבחי החיזבים, ואני חדיהי ואחרי את החיים.

גב ישבחתן היה להעתחנו שבשיה שבבחלק מן העולה גדולה מחפחנה מלבבו: „ירושלים (ראיה אבו: מהשבחה?

שבתי דרך־ייחיא

אללי, כי אבד פארנו!

(ירמי' מסד)

ירושם לחיחה:

הם ארץ־ישראל אללי אלה שנה תרצית היה יום קשה לישראל כיום בא השמים בעתרים.

במוסגע איחס־נורא זה בשפחליזנים יהודים נחתים בשרי־הדרישות בלב־השלום השמא ונוקמת האושה יותר מהמנים אחרים לאחבה־מהפחד־מחיפה. — בשעה איומה זו פרץ הרעש ולקח מאתנו את הגזע המהדרי־הקדוש בהמלית של האומה העברית.

מנחה־ישראל על כל נפיך — בנדי־אחרי, מנחי הדי־הדיור ולבני נפש לבנוי שם, התפחיר בשער ואחי מרבי בילאי־מעמקים אישה:

— אך לחוך ישמבר בפחנו ואני לשמוע שאפחד בפחיש!

הה, אלמלא אפשרי היה לעלות בחדרי־הנבחות שכך פולם להחקק בחלב את תעקה הנחה אשר הנצנ מפי אל — היה בחת בפחיש בלאנ. כי אפן שכחה לא חחי בשיעך היחיה, מפנם שבבשיך הנחשנה האריכה הזו לא התבלה חדה עבע משערי ראשנו של עבי אחשה; ראשנו — כי בפחלת הנה אשר שבע פאנרע, פאנרע בבחר עם ישעשתי בעולם, החצי פרבחת עם ישעשתי בעולם, ואחה פרבחת לשעתך העברי חחי של והיבה בחיחת בישראל, בעל בבל החזחה בבחי האישה. בבבל ראציו, בחה שחיע, עבה, פיישנה, בעישנו ישראל אחה פבחה עבה, מחשבה ישרה מן העולם, בבבו שחרוחיה לו.

נחם הלב החיבה־הענחן באחיהם אשר להחנו נחחר בחיי עלי־האבנים הנפחיים־הקדושים, ובשלי־הבל השבחה של עבר הגדול, האבלה! ואיה הם, עומדים אבי על הבשער הקר של האיש הפלאי אשר חלש את לבו בגורלנו ובחיפיה בבל חשר־שברי־רוחו לעמך ישראל:

— הן עמי אה הלב ובצרי־ציוך הנחפם בפבבוי האומה הקוקם בעריהי ובין בחרי בשרו. מי בפבלך, אמי, הוא בעבר בחבלך?

אללי, לנו!

בעמך־ישראל עמוד שחרחר־בשחה לעני בפר־הפדש בירושלים. קולנ ישפערע בחפחה בפחה לעני הפרחר־ בדרך־הגא והשחירה חחבוא לעני בי בעבר־ימיך הגדול והנורא והנפלא ראינו בעינינו. — ואיה הוא? איה בחבלולי ראשי עטיפ, בעפרי שעיי־הראשים, והחשבה אחיד ובהשה הדדיות, והחדה החשה אחנו בחין שרבבו הזקנים והחצלו עם יהודי הפנים. — לא הדשה בבבי. האומן בפי יבחיה. הוא יאחנה בפראות אויבינו.

אי השיק אשר נפר־נפשה השבי לעבוי והשחה בחן־שעשנים ויבכו בעבשה לאשכנזי הגדול אשר שלל אותנו בפערת־עבה פרשית; או האיש אשר בחץ בי אנשי־הגזן הגדול, השערת הגדול בעשנות. — שהוא ישקוד שליך הבבר החזקים עשר מי בשכל „עפר־לבי" ושעשו חזיקים בבשה של אויבו או אישיהחנן שכל שאר.

יש מהשפעתו הישירה והעקיפה. יש לתמוה שיום זכרונו של אב-אבות תנועת הגאולה בישראל, לא הוכרז על ידי הממשלה ליום עיסוק באישיותו ובמשנתו. אישיות זו בנתה את הגשר בין כל חלקי האומה, לשם שיתוף פעולה בתקומת הארץ והעם; אישיות זו הורתה ליהדות הנאמנה את דרכי הגאולה והפעילה אותה לעלייה, לחלוציות, להגנה ולמלחמת מצווה. אישיות זו הניחה יסודות לתורת ארץ-ישראל הלכה למעשה, שמחייבת פיתוח והסבה לשם כינון ארחות-חיים בימי המדינה.

הצופה, ג' אלול, תשי"ב

*

בחמש עשרה השנים האחרונות לחייו, בשבתו על כסא נשיא הרבנות הראשית, ניסה לגבר את הפעלים הראויים לשאת את תחית הקודש, תכלית חייו של גוי קדוש בארצו: **הרבנות הראשית**, כסמכות תורה עליונה לעם בארץ ובתפוצה, שייעודה הוא "ואשיבה שופטיך כבראשונה" בחיים ממלכתיים-עצמאיים; **הישיבה** המרכזית העולמית, כבית שמגדלין בו תלמידי חכמים מובהקים ובעלי השגות רוחניות גבוהות באמונות ודעות: "**הלכה ברורה**" ו"**בירור הלכה**", חיבור הסוגיא התלמודית עם דברי הפוסקים באותו דף גמרא, כאמצעי לקרב מחדש את המשא ומתן ההלכתי עם פסק ההלכה, ויחד עם זה ריכוז דברי הראשונים וגדולי האחרונים כפרשנות המיישרת את דרך הלימוד; ליכודו של הישוב, מצד אחד, וטיפוח ציבוריות דתית בעלת-אופי מאידך, כגרעין המדינה היהודית בעתיד, כיסוד לאחדות העם על כל חוגיו, זרמיו ושבטיו; עידוד מתמיד לציבוריות הדתית-הלאומית, חיזוק מיוחד לעושיה בהתישבות ובחינוך, לבנים הבונים המצרפים יחד תלמוד תורה ומעשי גאולה.

"שנה בשנה" – תשכ"ה

*

אישיותו של הרב הקורנת בטחון בגואל-ישראל, הגותו בגאולה ובמהלכיה – חיוניות הן לדור שיש להביאו לפני-ולפנים של הברית בין העם וארצו.

ציונותו החווייתית של הרב – זו של אדירי אמונה בדורות ישראל – שכולה שמיעה ישירה מפי הגבורה ברית-בין-הבתרים "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", היא שחידשה תמיד את הזיקה לארץ, היא שהניעה יהודים לעלות ולקיים בה את מצוותיה. – – –

רבה היתה אמונתו שיקום דור אשר יאמר "אלכה ואשובה אל אישי הראשון!" עמוקה היתה תודעתו כי "עמך כולם צדיקים, לעולם יירשו ארץ". – – – דמותו המצרפת גאונות בהלכה והגות מרקיעה שחקים; צדקות המדקדקת בקלה כבחמורה עם כיסופי אלוקות; הנהגה בתבנית גדולה ורבנות בנוסח דור ודור – כל אלה התחברו למופת אישי וציבורי בהיקף כלל-יהודי. שליחותו של הרב היתה לדורו ולדורות.

הצופה, א' אלול, תשל"ה

הרב צבי קפלן (שליט״א) [ז״ל] מספר:

״בשחר טל-ילדותי הייתי נכנס לפרקים לישיבת ׳מרכז הרב׳. גוון מיוחד היה לבני ישיבה זו, שונה מגוונם של שאר בני הישיבות שבירושלים. רוח רבם – הרב זצ״ל – היתה שרויה עליהם״ (מהמקור, עמ׳ קיז).

״גוון מיוחד״ זה כלל בתוכו פשטות וצניעות, והרוח אשר ״היתה שרויה עליהם״ היתה רוח יראת-שמיים. דברים אלו היו ידועים בתוככי ירושלים, וגם חוגי היישוב הישן התייחסו אל בני ישיבת ״מרכז הרב״ באהדה, אעפ״י שלא קל היה להם ״לעכל״ את המציאות החדשה – בן-ישיבה נטול-זקן ולבוש בתלבושת אירופית, הלומד בשקידה ומתפלל בכוונה.

לא יפלא אפוא הדבר, שבני הישיבה שנתנו דעתם להסמך בסמיכת-חכמים, נתקבלו ברצון אצל זקני הרבנים שבעיר, ואחרי שנשאו ונתנו אתם בהלכה וגם עמדו על מהותם הרוחנית, העניקו להם סמיכתם בעין יפה.

בנו-יחידו של ר׳ ש. דניאל ז״ל, עו״ד בן-ציון דון-יחייא הי״ו, המציא לי בטובו את סמיכות-החכמים שקיבל אביו בשנות תרפ״ח-תרפ״ט (עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 155).

בראש וראשונה סמך ידיו עליו, הדיין המובהק ר׳ יחיאל מיכל הורביץ ז״ל,[140] שבאותן השנים היה הוא המסמיך הראשי בירושלים. בסמיכותו שנכתבה בכ״ד ניסן תרפ״ח הוא כותב כי ״הבחור הרה״ג החו״ב שבתי בהרב הגאון המפורסם מוה״ר בן ציון דון-יחייא אב״ד לוצין, למד ושנה הרבה ש״ס ופוסקים והצליח בלימודו להורות ולדון כאחד הרבנים היושבים על מדין, לכן כל מן דין סמוכו לנא להורות ולדון, יורה יורה ידין ידין״ וכו׳. ולסמיכותו נוספו כמה שורות-אישור של הגרי״ח זוננפלד ז״ל:

״הנני ג״כ לברך את כבוד הרה״ג הנ״ל שיזכה לישב בכבוד על התורה והעבודה ולזכות את הרבים״.

כעבור קרוב לשנה, קיבל הרש״ד סמיכה מעולה מאת אחד הגדולים אשר עלה בסוף ימיו לירושלים, והוא הגאון ר׳ אליהו קלאצקין ז״ל, רבה של לובלין (עי׳ לעיל עמ׳ 440). ובסמיכותו שנכתבה בי״ג סיוון תרפ״ט, הוא כותב על הנסמך כי ״לבד גדלו בלימודו הנה גם יראתו קודמת לחכמתו. וגם מידותיו המה נעלות ונחמדות, והנני מברך את כבוד הרב לנהל עדה בישראל על מבועי התורה והיראה״.

סמיכה נוספת קיבל רש״ד, בכ״ג בתמוז תפר״ח, מזקן רבני ירושלים, רבה הישיש של

---

140. הרב ר׳ יחיאל מיכל הורוויץ ז״ל – וכמו שקראוהו בירושלים ר׳ מיכל דיין – היה ״רב ומורה-צדק בשכונת כנסת ישראל וסביבותיה״.
בהסכמת הרב זצ״ל לספרו ״גידולי ציון״, ירושלים תרצ״ג (הסכמות הראי״ה, סי׳ פג), הוא מתאר אותו כ״אחד מגדולי הרבנים המו״צ המפורסם לתפארה בעיר קדשנו ותפארתנו – אשר עוד מימי שחרותו נודע טיבו לרבים בתור אחד מגדולי התורה וההוראה״.

זכרון-משה ואחווה, הרב יצחק צבי ריבלין ז״ל, המפליג בשבחו של הנסמך: ״תהיתי על קנקנו ומצאתיו קנקן חדש מלא טעם זקנים, מלא וגדוש עם בקיאות בהלכות ובהוראות, מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהילכתא וסברתו סברא ישרה, קולע אל השערה ולא יחטיא המטרה – – – יורה יורה ידין ידין כאחד המורים המובהקים״ וכו׳.

על כללי ההוראה

הסבא הגדול של ש. דניאל, הגאון ר׳ אליעזר דון-יחייא ז״ל, שנתפרסם בשעתו בספרו המצויין שו״ת ״אבן שתיה״ (ווילנא תרנ״ג) הניח אחריו ברכה מרובה, ספר ״טעם מגדים״ על ה״פרי מגדים״ של שולחן-ערוך אורח-חיים. שני כרכים מספר זה נדפסו בתוספת ברכה ״לקוטי-מגדים״ מאת בנו הרב ר׳ בן-ציון דון-יחייא ז״ל, הי״ד.[קה] בראש הכרך השני מופיעה הסכמה של מרן הרב זצ״ל, בה הוא מפליג בשבח הספר ומחבריו הדגולים. אולם מלבד דברי השבח החמים, הוא מוסיף גם דיון חשוב בשורש מסוים של מהר׳י קולון ז״ל,[141] והואיל ורק טפסים בודדים מספר יקר זה הגיעו לא״י, דומה כי מצוה לפרסם את ההסכמה החשובה הזאת, למען ישוטטו בה רבים ותרבה הדעת.

ב״ה, יום כ״ט תשרי תרצ״ה, עיה״ק ירושלים תובב״א.

שלום וברכת טוב מריבון טוב לכבוד ידידי מנעורים הרב הגאון המובהק, אוצר תורה ויראה מגזע ישישים, מו״ה **בן ציון דון–יחייא** שליט״א האבד״ק לויצין יצ״ו אחדשה״ט באה״ר ונאמנה,

ידידי היקר כתר״ה שליט״א, זה שבועות מספר שהופיע נגד עיני הספר היקר שו״ע או״ח עם דברי קדשו של כבוד מרן אביו הגאון האמיתי זצ״ל בשם **״טעם מגדים״** עם ההוספות הנכבדות אשר העלה ואשר הביא כת״ר בשם **״ליקוטי מגדים״**, עם יתר ההוספות אשר חיבר וסידר באופן נעלה ומפואר מאוד. בביאורו על דברי הגאון **״פרי מגדים״** בקונטרסו ״סדר הנשאל עם השואל״, וגם ציוניו היקרים אשר בשם ״בדי השולחן״ יקראו, וכל אלה מעטרים את השולחן אשר לפני ד׳, את השו״ע או״ח, בעטרת–פאר–וכבוד, ומשימים לפני כל הוגה בו הרוצה לדעת הלכתא רברבתא. הלכה למעשה, אשר יעשה אותם האיש הישראלי וחי בהם חיים של תורה ויראת שמים בהליכות יום יום, את השולחן הערוך מוכן ומסודר וקרוב לפיו וללבבו, כרצון השי״ת וכרצון כל יראיו.

והנה שמחתי בתשורה יקרה זו אשר הואיל כת״ר ידידי לשלחה אלי, ומשנה–שמחה שמחתי לראות מעשי ידיו של אותו צדיק כבוד מרן אביו ז״ל, אשר אנהרינהו לעיני בשחר טל ילדותי ברוב אהבה, וחיבה יתירה נודעת, במשך שנות המספר אשר הייתי מחובשי ביהמ״ד

---

141. בדברי המהרי״ק שם, דן כבר הרב לפני עשרות בשנים. במאמרו ״ריהטא דחקלאי״ שנתפרסם ב״שדי חמד״ (סוף חלק ג, מערכת ב), ונדפס שוב בסוף המהדורה החדשה של הקובץ ״עטור סופרים״, ירושלים תשל״ד. בתוספת מבוא והערות בקובץ מארבני המקום יג, עמ׳ 18-43. מרן הרב דן בדברי מהרי״ק אלו באגרות הראי״ה ד, אגרת א׳שכז.

במחנה קודשו קהילת לוצין יצ״ו, אשר יקרת ערכה היא כחותם על לבבי לנצח, ורחב לבבי לראות עמלו הגדול של הגאון רב–הפעלים הזה זצ״ל, אשר לבבני בזיו פני קדשו המאירים – להעמיד גירסא בהלכה ברורה ומחוורת על פי הפוסק האחרון הגדול הגאון בעל ״פרי מגדים״ ז״ל, שדבריו נעשו לדברי האורים בישראל, לקחת מהם תורה הלכה למעשה, והרבה פעמים צריך פירוש לפירושו, ורבו היגיעים בו מתופשי התורה ומבקשי דבר ד׳ זו הלכה ברורה, איך שבנפת קודש הניף את דבריו הגאון מר אביו ז״ל וסידר אותם דבר דבור על אפניו בשפה ברורה ומפורשת, אשר הכל יאמרו על זה אפריון נמטי ליה **לרבי אליעזר** מרא–דהלכתא זכרו לברכה. ושמחה נוספת קרנה ללבבי בהשקיפי את פעולת כת״ר הידיד הנאמן מני נוער (בספרו ״**ליקוטי מגדים**״), אשר הנני רואה ממנה איך שגדל וייף ואיך ששם עמלו בתורה להבין ולכונן בישראל דבר חוק ומשפט בצירוף ומכלול בסידור נעים אף יפה, בחיבור לטהרת דברי כבוד מר אביו הגאון העצום ז״ל, אשרי חלקו דמר שזכה להיות ממזכי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ויהא רעווא שחפץ ד׳ בידו יצליח לגמור את מלאכת הקודש הזאת עד תומה, על כל השו״ע אורח חיים, שתהיה מלאכה שלמה ומשוכללת, כיד כשרונו המצויין לסדר ולהעמיד דברי אמת וצדק פזורים מעברים שונים, ולכוננם איש על מחנהו ועל דגלו, להיות עומדים במערכת קדש ערוכים ושמורים לכל הוגי תורה ודורשי דבר ד׳ זו הלכה למעשה, יברך ד׳ חילו וירצה פועל ידיו.

והנה להעיר על דבריו ודברי כבוד גאון מר אביו ז״ל אין לדבר קץ, כי כל עניין מעורר את הלב ומלבב מאוד, אבל לחיבת הקודש אמרתי לרשום בזה במה שמביא כת״ר בכללים סק״מ מדברי המהרי״ק בשורש קס״ג (ובדברי מחברים אחרים נרשם שורש קפ״ו או קס״ו או קס״ה ללא נכון), דכללי ההוראה שנאמרו מחז״ל, בסוגיא דעירובין מ״ו, ע״ב, ועוד באיזה מקומות, לא נאמרו אלא בשביל העניינים הנוהגים בזה״ז ולא בשביל דברים שהם הלכתא למשיחא. והמהרי״ק ז״ל נתן טעם לדבריו משום דלא מסתבר ליה לומר שחז״ל בחנו את כל המחלוקות שבין התנאים והאמוראים בפרטיות ומתוך החקירה הפרטית עלה הדבר בידם שהלכה היא תמיד כר׳ יהודה נגד ר״מ וכרבא נגד אביי, שזהו דבר רחוק לומר שהמקרה יתמיד באופן כזה, אלא שההכרעה היתה מפני כח של עניין כללי, שמצאו יפוי כח באחד יותר מהשני או בגמרא או בסברא או בריבוי התלמידים, או בנסיון של הלכה למעשה, וכיוצא בזה. זהו התוכן העולה מדברי המהרי״ק ז״ל.

אמנם הגאון בעל אגודת אזוב בחידושיו דף כ״ו בהג״ה תמה על הסברתו של המהרי״ק, וטען שהרי הסברא מורה ממש להיפוך מהתוצאה שהוציא המהרי״ק מהקדמתו, דבשלמא אם היינו מניחים שההכרעה באה לחז״ל באלו הכללים ע״י חקירה מפורטת על כל עניין בפני עצמו, ומתוך החיקור נמצא שבכל פעם היינו צריכים להכריע למשל כר״י נגד ר״מ, וכן בכל הכללים כיוצא בזה, אז היינו יכולים לומר שהכללים אינם נהוגים כ״א במצוות הנהוגות בזה״ז, שהם עניינים דרושים למעשה ודקדקו בהם כדי להכריע הלכה, משא״כ בעניינים שאינם נהוגים למעשה לא היה להם עניין או שלא היה הזמן מספיק לקבוע הכרעת הלכה, וכהא דאמר רבה ב״א לאליהו בב״מ דף קי״ד ע״ב, בארבעה לא מצינא, בשיתא מצינא.

אבל מאחר שהמהרי"ק מקדים שההכרעה היתה מסיבה כוללת – למה לא נשתמש בההכרעה הזאת ג"כ בכל ההלכות, גם באלה שאינן נהוגות בזה"ז.

והנה בפשטן של דברים אין הקושיה כל כך חמורה, שהרי אפשר לומר שהמהרי"ק ז"ל ס"ל דאחת מהסיבות העקריות לקביעות הכללים הללו היתה מה שידעו חז"ל שזה התנא או האמורא שהכריעו כדבריו עסק יותר בעניינים של בירור הלכה מהשני, ובשביל כך הכריעו כמותו. והרי זהו דבר פשוט שידיעה זו יכולה להיות שהיתה דווקא בעניינים הנהוגים ולא בהלכתא למשיחא, אלא שהלשון של המהרי"ק שאמר: "כגון שראו שתנא אחד היה חריף יותר או מקובל מרבותיו יותר מחבירו, וכן באמוראים, ועל זה סמכו לפסוק הלכה כמותו" עכ"ל. והנה מהטעם שאחד היה מקובל יותר מרבותיו, שזה תלוי בלימוד הפרטי של כל הלכה, ע"ז י"ל באמת דמסתבר לחשוב שידיעה זו היתה כוללת את הדינים הנהוגים ולא את הדינים שאינם נהוגים בזה"ז. שאולי עליהם לא הספיק הזמן כל כך שתהיה הקבלה ברורה יותר בפרטיהם. אבל הרי המהרי"ק אומר ג"כ בלשונו שהיה חריף יותר, והחריפות זהו עניין של סברא ושיקול הדעת שהשכל הוא הולך בדרכו בכל העניינים שהאדם עסוק בהם, ולכאורה זה הטעם היה ראוי להיות אדרבה מכריע שהכללים הללו יהיו כוללים כל ההלכות כולן בין הנהוגים בזה"ז בין אלה שאינן נהוגין בזה"ז.

אמנם כאשר נדון בדברי מהרי"ק בתמצית דבריו ז"ל, נמצא שכוונתו היתה לגמרי אחרת, הוא ז"ל דן על עיקר הכלל של קביעת הוראות לדורות, ואמר שחכמי התלמוד היו יכולים, ע"פ הכח שלהם בקביעות הלכה לישראל, לקבוע הלכות כפי מה שנראה בעיניהם, מתוך שהם היו עמודי ההוראה והוכרחו להקים בישראל דבר חוק ומשפט, וע"כ אע"פ שההכרעה הכוללת איננה כ"כ מכריעה שבכל מקום יקלע אל האמת זה שהוא יותר חריף או זה שהוא יותר מקובל מרבותיו, אבל עפ"י רוב כן הוא, והכרעה זו לקבוע הלכה לא ע"י הכרעה פרטית בכל נדון אלא ע"פ רוב, אין כח להשתמש בה כ"א לב"ד גדול כמו חכמי התלמוד ולא כל ב"ד וב"ד של ישראל לדורות, אע"פ שכתרה של תורה הפקר הוא לכל מי שזוכה בה בעמלו ויגיעתו בתורה, מ"מ אין רשות לפסוק הלכה למעשה כי אם בהכרעה מפורטת על זה העניין בייחוד. אבל מפני ההכרח שהיה לחכמי התלמוד לקבוע הלכות לדורות, הם היו רשאים להשתמש ג"כ בהכרעה כזאת שהיא כללית והיא מכרעת בדרך רוב, א"כ היה זה רק מפני צורך הדורות למעט במחלוקת בכל האפשרות כפי מה שראתה חכמתם הגדולה, ומפני שהכרעה זו אינה הכרעה ודאית, על כן אין לדון על פיה כ"א בהלכות הנהוגות, שדוקא בשבילם קבעו לנו את הכללים, אבל בהלכות שאינן נהוגות, אם נרצה לדעת הלכה איך היא נוטה למעשה בשביל דרוש וקבל שכר או למסבר קראי וכה"ג, אין לנו לדון ע"פ הכללים, כ"א רשות נתונה לכל חכם הראוי לכך להכריע את ההלכה כפי אשר תוריהו רוח מבינתו.

ולפ"ז מובן הדבר שבכל מקום שאין לנו הכרעה פרטית הפכית מהכללים, אין לנו לסור מהם גם בהלכות שאינן נהוגות בזה"ז, כי סוף כל סוף גם הנימוק הכללי יש בו משום מידת הכרעה, אלא שאם אחד מחכמי ישראל מוצא ראיות נכונות לדעתו על אחת מההלכות שאינן

נהוגות, נגד הכללים, רשות בידו לנטות כן ולהודיע את הכרעת דעתו בזה, מפני שעדיין לא קבעו לנו חכמי התלמוד מסורת קבועה, מה שאין אנו רשאים לנטות מדבריהם אפי' נקודה אחת במה שנוגע להכללים בדינים הנהוגים בזה"ז, שעליהם ביחוד קבעו את הכללים הללו.

וע"פ דברינו אלה אין לנו ראיה כלל מדברי הרמב"ם שאיננו מסכים לדברי מהרי"ק, ואדרבא מקומות בודדים ישנם בדברי הרמב"ם שהם נגד הכללים שיתיישבו דוקא עפ"ד המהרי"ק, אלא שברוב המקומות לא מצא הרמב"ם הוכחות נגד הכללים ועל כן סמך גם בהם – אף שהיו דברים שאינם נוהגין בזה"ז – על הכללים שכללו לנו חז"ל, שמ"מ גם בהם אנחנו מוצאים הכרעה במידה ידועה. וראוי להאריך בכלל גדול זה הרבה לבארו לעומקו ולפרטיו אבל אין הזמן גרמא לי כעת להאריך בזה.

והנני יוצא דרך בית כניסתי בברכה נאמנה לכתר"ה וכא"ל ולכל העדה הקדושה עדת ד' אשר בקהילת קודש לוצין וסביבותיה, אשר זכו ליהנות מהאור הגדול הזה של רבם הגאון הגדול שהופיע עליהם יותר מיובל בשנים, יהי נועם ד' עליהם ועל כת"ר וביתו ואוהל צדיקים יפריח בכל טוב סלה, ויזכה להוציא אל הפועל את כל אשר גנזו אבותיו הקדושים בכתבי יד קודש ולהופיע על פני תבל גם בתורה דיליה אשר זיכהו השי"ת בעמלו ויגיעו בתורת אמת, ונזכה כולנו יחד לראות בהופיע אור חדש על ציון ועל מקראיה ופדויי ד' ישובו ויבאו לציון ברינה ושמחת עולם בבא לציון גואל ומציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים במהרה בימינו אמן.

כנה"י ונפש ידי"ע קשור באהנ"פ באהבה רבה ואהבת עולם, החותם בברכה נאמנה מהר הקודש מירושלים.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

הסכמות הראי"ה סי' צד

בתי המדרש "בית אברהם" בפולין

מיסוד דבקי מרן הרב זצ"ל, נאמני תורה וציון

א

בחוגי "החלוץ המזרחי" בפולין, היו לא מעטים אשר גם אם "נתפסו" לציונות ולחלוציות, נשארו נאמנים ברוחם ובנפשם ל"שטיבל" החסידי שלהם ולתוכנו הרוחני, אם כי רוב החסידים הסתייגו מהם וראו אותם כסוטים מן הדרך הישרה.

חלוצים-מזרחיים אלו, היו אחר כך הקובעים את דמותו הציבורית-הדתית של "הפועל המזרחי" בארץ-ישראל. הם היו הכוח המעמיד של חיי תורה ועבודה, והם-הם שנאבקו קשות על התיישבות דתית, על חינוך דתי לילדיהם ועל כל דבר שבקדושת ישראל.

אכן, ההסתייגות האמורה מצד זקני החסידים בפולין כלפי הצעירים, שכאמור "נתפסו לציונות", קיבלה צורות שונות – אם בהתאם למידת סובלנותם של ראשי המדברים של ה"שטיבל", או לפי ההוראות וההנחיות של האדמו"ר אשר חסו בצילו. ובה בשעה שאצל אנשי ברסלב ההולכים בתום – "בתמימות ובפשיטות" – ואשר גם זיקה מיוחדת להם לארץ-ישראל, היתה אווירה די נוחה, הנה לעומת זה לא היה המצב נוח כלל בחלק ניכר של ה"שטיבלאך", ובעיקר במקומות ש"השטיבל" שימש גם כמרכז החברתי העיקרי של מתפלליו-חסידיו.

היתה קיימת גם בעיה נפשית עמוקה יותר שהעיקה: על פי רוב היתה סטייה רעיונית-ציונית זו כרוכה בניתוקו – ובמקרה הטוב בהתרופפותו – של הקשר עם ה"רבי" שאבא היה קשור אליו (והסבא היה עוד קשור לאביו של ה"רבי" ולסבא שלו). חוסר קשר זה לאישיות רוחנית נעלה ולמקושרים אליה, אישיות שתפסה ושתופסת מקום כה חשוב בחיי המשפחה והקהילה, יצר חלל ריק בלבבות הרגישים, ואותו חלל מיוחד לא ניתן היה למלאותו באיזו שהיא פעילות חברתית-תרבותית רגילה.

גם "מניין" רגיל של חברי "המזרחי", לא היה בו בכדי למלא את החלל הזה. "הנפש לא תמלא" – היא השתוקקה להווי של קדושה, הנשמה שנתערטלה מזיקתה לאדמו"ר ולסביבתו, חיפשה לה "אהל שֵׁם באדם", אוהל תורה ותפילה הקשור באדם-המעלה, אשר בו ודרכו יינק את יניקתו הרוחנית, תוך כדי דיבוק-חברים והווי חברתי-חסידי.

ואם בוורשה הגדולה ברוכת-האישים ועשירת הגוונים, על מאות בתי הכנסת והשטיבלאך ועשרות צאצאי האדמור"ים שהיו במקום, לא צר היה המקום גם לחברי "המזרחי" ו"החלוץ המזרחי", הרי בערי השדה היה המצב שונה לגמרי. במקומות

האחרים, כנראה החריפו הבעיות של היחסים, החיצוניים והפנימיים, ואברכים רציניים התלבטו וחיפשו פתרון למצב המיוחד שגרם להם קשיים נפשיים-רוחניים.

והנה הגיעו הידיעות מארץ-ישראל על אישיותו המופלאה של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, שמלבד גאונותו בתורה, ומידות אהבת-ישראל ואהבת ארץ-ישראל המייחדות אותו, הריהו נוהג גם בהנהגות חסידיות, וה"סעודה השלישית" שלו מרכזת בעלי מוח ובעלי לב של חסידים ואנשי-מעשה שעלו לארץ, ותעבור הרינה במחנה: לא רק רב יש לנו, אלא שגם "רבי" יש לנו.

(אפשר גם שהכרזתו של האדמו"ר מגור ז"ל – אחרי ביקורו הראשון בבית הרב[ק] – שאמר "הלכתי להפגש עם רב ומצאתי 'רבי'!" גם היא זכתה להדים רחבים, שהרי רבבות האזינו למוצא-פיו של האדמו"ר רב-הסמכות הזה, שהיה גדול בתורה ובחסידות גם יחד).

ואכן, בשביל אלה שהיו בקירבתו של הרב בתוככי ירושלים, לא היה בזה משום חידוש. במחיצתו הרגישו לא רק גדלות, גאונות, אלא גם חוויה של רוממות, של קדושה. אנשים הכירו שהם עומדים בפני אדם עליון, שעיקרו ב"עלמא דאתכסיא", ורק גופו נוטה לעולמנו, ל"עלמא דאיתגליא".

גם במרחבי ארץ-ישראל ידעו והכירו ביחודו של הרב, גדול ומהולל היה שמו, ואישיותו היתה נערצת על ההמונים. חלוצים דתיים שהיו מפוזרים בפינות שונות, עמלים קשות בעבודות מפרכות וסובלים לא-מעט בהאחזם בסלעי הארץ, הלכו לאורו של הרב והתעודדו מדבריו שבע"פ ושבכתב. והרי לפנינו קטע מתוך מכתב שנכתב בימים ההם – ח' שבט תרפ"ד – במרומי הר-כנען, בשם חברי "קבוצת הנצי"ב". והכותב הוא ר' ישעיה ברנשטיין (הי"ו) [ז"ל], שהיה אחר כך מראשי "הפועל המזרחי" ובמשך שנים העורך הראשי של "הצופה":

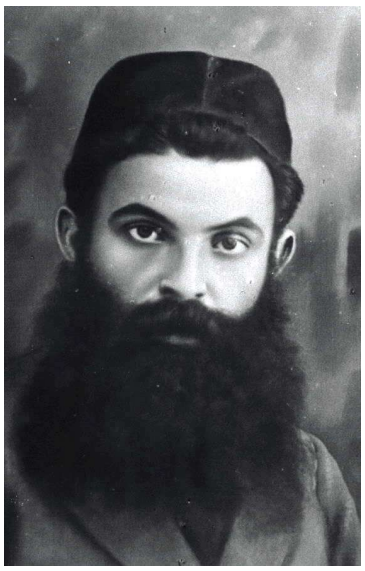
> הננו מבקשים בזה מכתר"ה, שיואיל להמציא לנו עזרה רוחנית כיד ד' הטובה עליו. לבותינו הצעירים צמאים ומשתוקקים לדבר ד' אמיתי, לדברים חוצבי להבות-אש, שיציתו את שלהבת-הקודש בלבבנו. בתוך החשכה הרוחנית הגדולה וזרם הכפירה והגסות ההפקרית של זמננו זה, נתגלה לנו כתר"ה ככוכב מזהיר, המאיר את חשכת הערפל, ומכניס ניצוצי אורה לתוך הלבבות התועים והמבקשים לחזות בנועם ד' ולמצוא את דרך האמת. ולכן מבקשים אנו מכתר"ה, שיואיל בטובו לשלוח לנו את ספריו ומאמריו, שעל ידי זה יתן סיפוק ומזון רוחני לנשמתנו.

וחבר "קבוצת הנצי"ב" ר' חיים ברוידא ז"ל, כותב בזכרונותיו: "שיכורים מן הרעיון הלוהט של קבוצה על פי תורה ועבודה, הופנתה דאגתנו לבעיה החברתית של חיי הקבוצה, ליצירת סגנון חדש של הווי דתי. הדבר הושפע במישרין מאישיותו הקורנת של הגאון הרא"י קוק זצ"ל. הרב קוק עצמו היה נלהב לצורת החיים של קבוצה דתית. הוא

השפיע עלינו בדברים ושלח לנו את כל ספריו ומאמריו שנתפרסמו" ("נתיבי חיים" – ת"א תשל"ז – עמ' 60).

ב

החידוש הוא שגם למרחקים הגיעו קרני ההוד, ולמרות הנסיונות של יריבים למעט את דמותו ולהפוך אותה למשהו רדוד, לטשטש את מהותו ואף לסלף אותה, גברה קרינת עצמתו הרוחנית על כל המְעַמְּמִים והמטשטשים, ורבים-רבים הבחינו באור-היקרות הזוהר ונמשכו אליו בחבלי-קסם, בחבלי-נשמה. כי זה כוחה של קדושה, שהיא גומעת מרחקים וגוברת על חציצות ומסכים.

רבי שמואל חיים לנדוי

כשעלה לארץ ר' שמואל-חיים לנדוי ז"ל,[קח] שהיה חסיד קוצק, ומיד תפס את מקומו כמנהיג התנועה בשנותיה הקשות ביותר, הביאוהו בעיות מסובכות לדיונו ועיונו של הרב, והוא התרשם עמוקות מרוחב-תפיסתו, עומק-ראייתו והייחוד שבגישתו. פעם אחרי התייעצות ממושכת, יצא נפעם ונרגש והכריז בהאשמה עצמית: "מיר האבן אַ גרויסן רֶבי'ן און מיר וֵייסן ניט צו זיין זינע חסידים!" (יש לנו רבי גדול, ואין אנו יודעים להיות לו ל"חסידים"!) (מפי ותיק-הוותיקים, ר' אליהו רוטשטיין (הי"ו) [ז"ל], איש כפר-פינס). הנה לעומת זה נמצאו חברים בפולין הרחוקה, ודווקא הם ידעו כיצד להיות ל"חסידים" של ה"רבי" הגדול הזה: הם הקימו "שטיבל" לעצמם – "שטיבל" לתפילה ולתורה – וקראו שמו "בית אברהם", ויצרו מיד קשר מכתבים עם ה"רבי".

אמנם ה"רבי" נמצא במרחקים, אולם לא רק היותו בארץ-ישראל, בירושלים, יוצר חום בלבבות, אלא יש כבר גם תורה שבכתב שלו, ספריו אשר נדפסו, מאמריו, ואפשר ל"התקשר" אתו במחשבות-הקודש שלו, באותיות הכתב שלו, בהדרכותיו, בהנהגותיו, ואולי גם לזכות במכתב ישיר ממנו, מכתב עידוד וחיזוק והדרכה. וכך קמו שטיבלאך "**בית אברהם**" בפאבייאניץ, בלודז', בוולוצלווק וכו'.

בספרו "אור מופלא" מביא הרב זאב אריה רבינר ז"ל את סיפורו של איש-פאביאניץ, ר' יוסף צימבר ז"ל, שהיה אח"כ יו"ר המועצה הדתית בגבעתיים:

נתקיים ברבנו "ושמעו הולך בכל המדינות". בתקופה שלאחר הצהרת-בלפור, עם ההתעוררות הגדולה שקמה ונהייתה בתוך יהדות פולין רבתי באוכלוסין, נפעמו הלבבות בין המוני החסידים לשמע שמו של הרב קוק ותורתו באהבת ישראל ובניין ארץ-ישראל. רבים וכן שלמים מבין האברכים החסידים, וביניהם למדנים חריפים נמשכו אחר תורת הרב, והם נתקשרו אליו כמו חסידים לאדמו"ר.

כך היה בפאביאניץ: אברכים חובשי בית המדרש, חסידים תלמידי-חכמים, שהיוו את הגרעין של "צעירי המזרחי" בפולין, הושפעו מהרב קוק, כי לא רק בישראל גדול שמו, אלא "הוא בירושלים ומצודתו פרושה על הגולה כולה", והם גמרו אומר לייסד להם מניין משלהם לתפילה ולתורה. קשישים שבהם הגידו שעורים בהלכה ואגדה, ואף למדו על בוריה את תורת הציונות באספקלריה דתית-לאומית.

לאחר זמן הפכו את המניין שלהם לבית התפילה (מעין "שטיבל" של חסידים) וקראו את שמו "**בית אברהם**" על שם מרן הרב קוק זצ"ל. באו בדברים אתו, התקשרו אליו ודבקה נפשם בו, כמו חסידים לאדמו"ר, ושתו בצמא דבריו. ובכל דבר ודבר פנו אליו בשאלה ועשו על פי הוראתו והדרכתו.

בית התפילה "**בית אברהם**" בפאביאניץ הפך למרכז, שממנו הפיצו את תורת הרב. ומדי חודש בחודשו התקיימו מסיבות ראש חודש, בהן חזרו ושננו את תורת הרב והוקסמו ממשנתו השלמה של הכהן הגדול בתקופתנו – "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ד' צבאות הוא".

אף הוא השיב להם אהבה במכתב-קדשו אליהם, עודד וחיזק אותם במסירותם לתורה ולציון. והדברים הגיעו עד כדי כך, שמתפללי "בית אברהם" התחילו בכתיבת ספר-תורה ושלחו את היריעה הראשונה אל הרב, לכבדו בכתיבת האות הראשונה בהתחלת התורה "בראשית ברא".

גם פנו בבקשה להרב שיואיל בטובו להמציא להם את שיחותיו ואמרותיו, שהיה מגיד בכל שבת בסעודה שלישית. ולאושרם ושמחתם לא היה גבול להגות ברעיונותיו ולהשתעשע בהם.

אולם הם לא הסתפקו רק בהשפעה ובחילופי מכתבים מרחוק, אלא אחדים מהמובחרים שבחבורה החליטו לבוא במגע אישי, פנים אל פנים עם הרב, ובשנים תרפ"ד-תרפ"ה באו לארץ בתור עולי-רגל לחג הפסח. הצעד הראשון לבואם ארצה היה כמובן אל בית הרב, לשהות במחיצתו ולהתבשם מאמרות פי קדשו.

הרב קיבל אותם בסבר פנים יפות, מתוך חיבה ורעות כדרכו בקודש, אף הודיע להם על התכנית הגדולה של ייסוד "ישיבה מרכזית עולמית", והעלה לפניהם את המטרה הקדושה שהוא מייעד לה, ואף ביקש מהם לשלוח את בניהם ארצה ללמוד בישיבתו הרמה.

אנשי "בית אברהם" בפביאניץ עמדו בקשר תמידי עם הרב ואף גייסו כספים ל"ישיבת מרכז הרב". ויש לציין, כי בהמשך הזמן, חלק מהם עלה לארץ.

ג

בגנזי בית הרב נמצאו באחרונה כמה מכתבים שהגיעו אליו מאנשי "בית אברהם" בפביאניץ, והרי הם מובאים בזה במילואם:

בית תפילה "**בית אברהם**"
לאות הערצה לכבוד מרן אדמו"ר
הרה"ג אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א
פביאניץ (פולין)

ב"ה, כ"ד ניסן תר"ץ

לכבוד מרן של כל בני ארץ-ישראל והגולה, נזר ישראל ותפארתו, מדברנא דאומתא, דבר הדור, כקש"ת ראש הרבנים אדמו"ר הרב הגאון אברהם יצחק הכהן שליט"א, אב"ד ירושלים עיה"ק תותבב"א

ברגשי עונג הננו מתכבדים להודיע לכקש"ת, שזה כששה חדשים מתקיים במחננו בית-תפלה בשם "**בית אברהם**" בתור אות-הערצה, כבוד ויקר לכקש"ת.

המתפללים הנם אברכים ובחורים חרדים לדבר ה' מטובי "צעירי המזרחי" שבעירנו, מקבלים מרות כקש"ת, מסתופפים בצל קדשו ונכספים לזכות להיות נהנים ומושפעים מזיו רוחו הטהורה והנעלה ושיטתו המתוקנה והמשוכללה.

לפני קבלת שבת לומדים שיעור ב"חובת-הלבבות", ביום ש"ק לפני תפילת שחרית שיעור במסכת "שבת", ואחרי תפילת מנחה עורכים בצוותא חדא "סעודה שלישית", ומלבד הזמירות המסורתיות משוחחים ומרצים דברי תורה וארץ-ישראל, בעליות לתורה מברכים ב"מי שברך" את כקש"ת.

ובזה הרינו מרהיבים עוז כנפשנו, לבקש מאת כקש"ת להואיל בטובו הגדול להודיענו התנהגותו ודרכו בקודש, בדבר "קדיש וברכו" בקבלת-שבת לפני "עלינו לשבח", והזמירות ב"סעודה השלישית".

גם בקשתנו הגדולה שטוחה, להמציא לנו בחסדו על כתובת גבאי בית התפילה מספריו הקדושים, המתאימים להורות לנו מתורותיו הנאמנות בשעת "הסעודה השלישית", ומכפילים אנו את בקשתנו ומשאלת לבנו לזכותנו במכתב תשובה אשר אליו אנו מחכים, ומקווים שבו יורה לנו מעט מן הדרך אשר בה נלך.

רצוף לזה הננו ממציאים לכקש"ת מניה אחת ל"קופת מלווה" של "הפועל המזרחי", שנרכשה ע"י בית התפילה שלנו, לאות הכרה והערצה לכקש"ת,

ותקוותנו חזקה כי מתנתנו הזעירה תרצה לכקש״ת ויחשב לפנינו לזכייה גדולה ועונג רב.

בשם כל המסתופפים בצל קדשו בעירנו ומתאבקים בעפר רגליו מרחוק בגולה.

הגבאי: ברוך מישור היו״ר: יוסף צבי דומבָק

*

כפי שנאמר במכתב דלקמן, כיבד **הרב** את דבקיו במכתב רצוף-אהבה, כדרכו בקודש, וכן דאג שישלחו להם את ספריו, שהרי גם הוא שמח להפיץ מעיינותיו חוצה, כדרך שכתב לפני כחצי-יובל שנים, לבני ציון יקרים בתוככי ירושלים: ״מה מאוד אשמח אם תשימו עין על דברי המעטים הנדפסים״, ואם כי הרב מוסיף בענוותו ״אף שאין בהם חידושים מרובים לאנשי-מעלה״, הריהו מציין בכל זאת כי ״מכל מקום טובים הם לעורר את הלב״ (אגרות הראי״ה א, אגרת צו, עמ׳ קיד).

Share Certificate No. 6453 תעודת בנית מס׳

KUPAT-MILVE קופת־מלוה

SHEL HAPOEL HAMIZRACHI BEERETZ ISRAEL Ltd. של הפועל המזרחי בארץ ישראל בע״מ.

Incorporated by the Government of Palestine under the Companies Ordinance 1921. In July 6. 1928.

JERUSALEM ירושלם

CAPITAL: £P 2000 ההון היסודי: לא״י

Divided into:

6000 Shares 200 mils each
2000 Shares 400 mils each

This is to certify that

התעודה הזאת היא לראיה בידי

is the Registered Holder of..... fully paid up Shares of 400 mils each Numbered..... to.....inclusive, in the Kupat-Milve shel Hapoel Hamizrachi Beeretz Jsrael Ltd. subject to the Memorandum and Articles of Association thereof.

כי לו ... מניות בנית 400 מיל כל אחת ממספר ... עד מספר ... ועד בכלל, מקופת מלוה של «הפועל המזרחי» בא״י בע״מ, ושלם את תמורתן בהתאם לתזכיר החברה ותקנותיה.

Given and signed with the Company's Seal this 5 FEB. 1930 day of ... 19...

נתן ונחתם בחותם החברה: יום ... לחדש ... תרצ״ ...

Directors המנהלים

Secretary המזכיר

N. B. Transferable only on the books of the Company on the back of the Certificate in accordance with the Articles.

בית תפילה "**בית אברהם**"

בתור אות הערצה ויקר לכבוד מרן אדמו"ר

הרה"ג ראי"ה קוק שליט"א

פביאניץ יצ"ו

ב"ה, יום ד' לס' "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" תר"ץ.

לכבוד מרן לכל בני ארץ ישראל והגולה, נזר ישראל ופארו, מדרבנא דאומתיה, מופת הדור ודברו, הדרת כקש"ת אדמו"ר הרב הגאון האמתי שר התורה והיראה הכהן הגדול שליט"א. ראש הרבנים בעיה"ק ירושלים תותבב"א.

את הספרים הקדושים המסולאים מפז ומכתב-קדשו רצוף אהבה קיבלנו לנכון, על מה שאנו מודים מעומקא דלבא. והאמת ניתנה להאמר שאין בפינו ובעטנו די להביע רגשי תודתנו הרבה ורחשי חדוות-לבנו, אשרנו ומשוש-גילנו בקבלתם. והיה לנו יומא טבא במלוא מובן המילה. כי לא יאומן כי יסופר שאלינו, צעירים עולי-ימים, גדיי-הגדיים ומעוטי הערך בכל המובנים, ואף על פי שאיננו כדאיים והגונים לכך ובפינה נדחה שבגולה – נענה לבקשתנו ומילא משאלות-לבנו לטובה הדרת כקש"ת ראש ישראל ולבו שעיני כל ישראל נשואות אליו – בענוותנותו היתרה ומקרבנו לתורתו תורת אמת, והואיל בטובו וברחמיו הגדולים להיות גם לנו מורה לצדקה בדרך הקדש והישר בדרך התחי' הישראלית האמתית והשלמה. כבוד גדול כיבדנו רבנו ומורנו הגדול גאון ישראל ותפארתו שליט"א, והגדיל חסדו בסמכו ידיו הקדושות עלינו. ואשרנו ואשרי חלקנו שזכינו להמנות בין מעריציו הרבים וחושבי שמו מאוד נעלה, והדבר הזה מחייב אותנו הרבה להתחזק לשאוף אל על בע"ה.

התחלנו ללמוד ולעיין בספריו הקדושים הנשגבים וראינו אור חדש עליון, ומתפללים אנו שבס"ד נבין דברי קדשו כהוויתם ולאשורם, ומכתב-קדשו שתינו בצמא כמה פעמים בשמחה פנימית ובחרדת והדרת קודש בבחינת "וגילו ברעדה", ויהא רעווא שתתקיים תקוות הדרת כקש"ת שליט"א בנו אפילו לשיעורין.

בנוגע לקביעת שיעורין תמידין כסדרן לגפ"ת בעיון ופלפולא דאורייתא, הגם שרוב חברינו בילו ימי נעוריהם בכתלי בית המדרש, אך לדאבון לבנו הגדול, מחמת דאגת הפרנסה המרובה בצוק העתים האלו – ירחם ד' – אי אפשר לנו לסדרם, בייחוד כעת בימי החום.

בהזדמנות זו הננו ששים ושמחים להודיע להדרת בקש"ת שאחד מחברינו, יצחק יוסף נ"י פלאם, מלמד בכל ערבי ימות החול שלעמלק"פ [שלא על מנת לקבל פרס] בבית המדרש העירוני "עין יעקב" לבעלי הבתים, ומספר השומעים הולך ורב בע"ה.

ובזה הננו מרהיבים עוז בנפשנו לבקש מאוד מאוד את הדרת כקש"ת להואיל בטובו וחסדו, שמשמשו בקודש ועושה דברו ורצונו, ישלח לנו ע"י בית הדואר בעוד מועד אתרוג כשר ויפה, לולב והדסים. מצורף לזה שני דולרים (2) באחריות ואם המחיר יעלה יותר לא נאחר, בל"נ, לשלוח המותר, כי חפצנו אדיר שבית תפילתנו יקנה פרי עץ הדר מא"י בלתי-מורכב וכשר בתכלית הכשרות בלי שום חשש, ומשום כוונתנו זו הרצויה באנו לידי בקשתנו להטריחו טרחה זו.

ואנו תפילה ותקווה שכשם שהדרת כקש"ת הושיט לנו שרביטו הקדוש בענות רוחו הטהור והתחיל להדריכנו באור קדושתו בדרכי-נועם, כך יוסיף להשפיע עלינו שפע ברכת קודש והשפעת רוח טהרה וחסידות אמתית, והשי"ת יזכנו להיות נטועים בנחלת ד' משאת נפשנו, והיו עינינו רואות את מורנו ורבנו הגדול והנעלה שליט"א, ולהיות בין שומעי לקחו הזך הצרוף והקדוש ומקשיבי דברי קדשו המשמחים הלב והנשמה בלב נכון.

הדורשים שלום כקש"ת מקרב לב עמוק ברחשי כבוד והערצה.

בשם כל המסתופפים בצל קדשו בעירנו ומתאבקים בעפר רגלי' מרחוק בנכר בגולה.

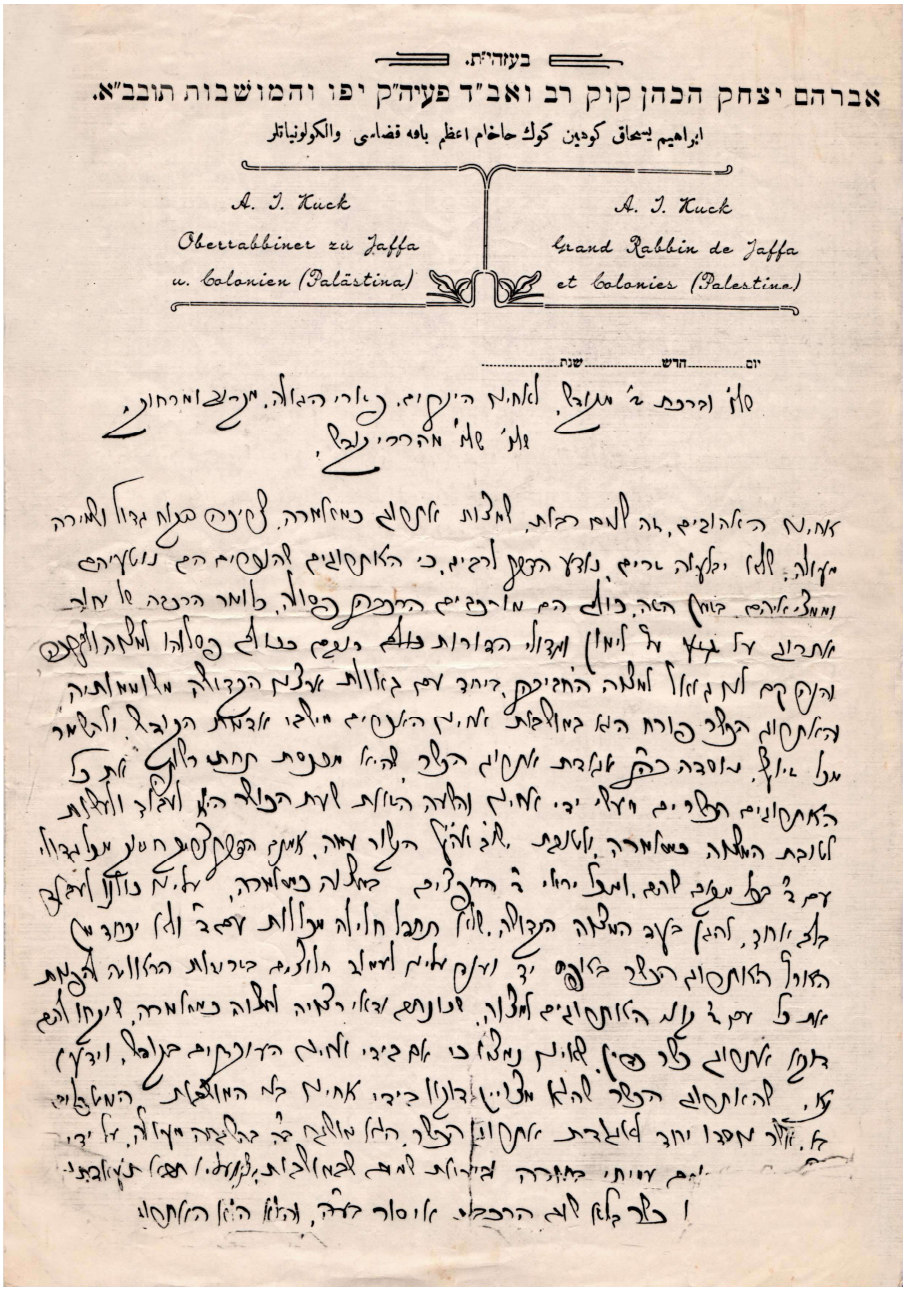
הגזבר: ברוך מישור **המזכיר: יוסף צבי דאמבק**

משאלת אנשי "בית אברהם" לקבל אתרוג בלתי-מורכב, ודאי הרנינה מאוד את לבו של הרב, שכן מאז עלותו ארצה נאבק אותו צדיק נגד האתרוגים המורכבים, כתב ספר ושמו "**עץ הדר**" (ירושלים תרס"ז) שבו בירר בהרחבה את טעמי פסולם של המורכבים, וליבן ביסודיות את "היתרון אשר לאתרוגים הכשרים, המשומרים" מכל הרכבה.

פרשת מאבק זה – בהלכה ובמעשה – יפה תוארה ברוב דיוק על ידי הרב יהודה זולדן שליט"א, אשר ההדיר את "עץ הדר" (ירושלים תשמ"ו) והקדיש לו מבוא מקיף ומפורט שהוא גם פרק מעניין בתולדות יישוב ארץ-ישראל. "**עץ הדר**" – זהו הספר הראשון בהלכה שחובר על ידי הרב ביפו, והוא עשה רושם גדול באהלי התורה (ראה המבוא הנ"ל עמ' 29-27, הובא בליקוטי הראי"ה ג עמ' 57-40).

הרב צבי קפלן (שליט"א) [ז"ל] מוסר: "באחד השיחים שהיו לי עם הרב ר' צבי יהודה קוק זצ"ל, שמעתי מפיו הערה על אופיו של הספר "**עץ הדר**", שיש בו גילוי מיוחד של חריפות, כמעיין המתגבר, מעניין לעניין, שלא כדרכו הרגילה של הרב בהלכה. כל אותה חריפות בלתי-רגילה – הסביר הרצ"י ז"ל – לשם שמים היתה. להרבות התעניינות הלמדנים בנושא זה של פסול המורכבים, ולחזק בדרך זו את יתרון האתרוגים הבלתי-מורכבים" (בשיפולי גלימתו, ירושלים שדמ"ת, עמ' 40).

*

בעזהי"ת.

אברהם יצחק הכהן קוק רב ואב"ד פעיה"ק יפו והמושבות תובב"א.

ابراهيم يصحاق كوهين كوك حاخام اعظم يافه قضاسى والكولونياتلر

A. I. Kuck
Grand Rabbin de Jaffa
et Colonies (Palestina)

A. I. Kuck
Oberrabbiner zu Jaffa
u. Colonien (Palästina)

יום ..... חדש ..... שנת .....

"מצות אתרוג כמאמרה צריכה פקוח גדול"

בית-תפלה "בית אברהם"

בתור אות הערצה ויקר למרן הגאון ראי"ה קוק שליט"א

פביאניץ יצ"ו

ב"ה, יום ד' לסדר מה טבו אהליך יעקב, תר"ץ לפ"ק

לכבוד הרב המופלג בתורה וביראה, בן אדמו"ר הרה"צ שליט"א

מוה"ר **צבי יהודה הכהן קוק** נ"י

שלום וכל טוב.

אחדשה"ט באהבה רבה. השבוע קיבלנו דברי קודש של כק"א [כבוד קדושת אביו] אדמו"ר שליט"א, דברי תורה על פ' בהר-בחוקותי השתא, שנאמרו בקדושה ובטהרה בשעת הסעודה השלישית בש"ק, ורשימת ספרי קודש שהואלתם בטובכם לשלוח לנו, ואנו מאשרים בזה קבלתם כולם לפי הרשימה הנז' ברוב תודה ויישר-כוח גדול. ולאמתו של דבר שאין לנו במה להשיב רוב תודות, ובמה נכף להדרת כקש"ת אדמו"ר שליט"א וגם לכתה"ר בשביל מילוי משאלות לבנו והתעניינות בנו? זהו אות ומופת חותך של אהבת ישראל שלכם הגדולה, והמקיפה אפילו הפחותים כמונו! ומה גם ענוונותכם הגדולה והיתירה לגבי דידנו. ומשום הכי נקווה שגם להבא לא ימנע כתה"ר דברי תורה משעת "הסעודה השלישית" כפעם בפעם, אשר להם אנו משתוקקים ושואפים.

ובהזדמנות זו נרהיב עוז בנפשנו לבקש מאוד מאוד את כת"ר לראות לשלוח לנו ספרים וחוברות ממחברים שונים אודות הדרת כק"א אדמו"ר הרה"צ שליט"א ושיטתו המשוכללה, כגון "משורר היהדות" של י.צ. רמון,[קט] "ארץ חפץ" של הרב ישעיהו שפירא,[קי] ועוד שאיננו יודעים לפורטם. נא למלא בקשתנו זו ומחירם נשלח בל"נ ע"י בית הדאר בהקדם הכי אפשרי.

הדורשים שלום כ"ת ברגשי כבוד ומצפים לבשר ולהתבשר בשורות טובות מארץ חמדתנו ותקותנו.

נ.ב. נא למסור הרצוף לזה למר אליעזר-קלמן פרנקל

הגבאי: ברוך מישור **המזכיר: יוסף צבי דומבק**

רשימת חברינו המתפללים בקביעות עד ח' תמוז תר"ץ

חברי ההנהלה

ברוך מישור	מיכאל זידנמן	משה אהרן שפירא
יצחק יוסף פלם	זליג דזילונסיק	נח הוטנר
י.צ. דומבק	מרדכי קלינא	אברהם אלעזר קופמן

מיכאל זודזקי	חיים טובנבלט	מנחם דוב הכהן
דוב דומבק	אהרן סטשובסקי	יהודה מושקוביץ
ישראל צבי מישור	שאול פרימן	הבחור משה שיניצקי
מרדכי מרגליות	משה דוד וונר	הכחור יחיאל בר
בנימין יצחק גולדברג	זלמן קורמן	הבחור זאב פרסטר
דוד זנדברג	אלעזר אברמוביץ	הבחור יצחק סלמונציק
יחיאל לבנהוף	אברהם לנדסמן	הבחור פנחס יוסקוביץ
זלמן שירדזקי	ירחמיאל גלסטר	הבחור אלחנן יצחק גולדברג

*

ב"**נתיבה**" (חוברת צה-צו, כ"ה בטבת תרצ"ב), כותב י"א פיליק [פלאי] ז"ל מלודז':

"נולד רעיון שישמש אולי יסוד להתחדשות 'המזרחי' ומרכז רוחני לחברים הוותיקים, והוא ליצור בתי מדרש לתורה ולתפילה בשם '**בית אברהם**' על שם מרן הרא"י קוק שליט"א, ולהתקשר ולהתעמק בתורתו ובספריו היקרים. בפביאניץ מתקיים זה מכבר בית-מדרש שכזה ופועלים הרבה הן במובן הרוחני והן בפעולות לאומיות.

בזמנים האחרונים הרגשתי מאוד את החסרון ליהודי הדתי. אם אין לו התקשרות לאיזה צדיק הדור. אך כמובן שלאנשים כמוני, שקשה להם להשתחרר מהרוח הביקורתי, אינם יכולים להדבק ולהתקשר אם לא בצדיק עליון באמת, התופס את ההוויה הישראלית תפיסה כוללת ומקיפה כמו מרן הרב קוק שליט"א".

ושוב אנו חוזרים לספרו של הרז"א רבינר ז"ל "אור מופלא", והרי לפנינו מכתבו של רי"א פלאי ז"ל, איש-לודז':

"אחרי שהוקם בית המדרש הראשון '**בית אברהם**' בפאביאניץ הסמוכה ללודז', נתייסד גם שם ביהמ"ד 'בית אברהם' ע"י האברכים ר' דוב קורנגדז ור' אלחנן פלאי, בראש חודש ניסן תר"ץ, ונצטרפו אליהם מטובי החברים של צעירי המזרחי בלודז. הם התקשרו עם מרן הרב זצ"ל, ולפי בקשתם קיבלו ממנו את ספריו, בצירוף מכתב ברכה ועידוד, שהתנוסס במסגרת יפה על אחד מכתלי ביהמ"ד. נקבעו בשבתות שיעורים בגפ"ת, והתעסקו בעיון והתעמקות במשנתו של הרב. ביהמ"ד זה יצא שמו לתהילה ולתפארת כמקום שמגדלין בו תפילה ותורה, מתוך אווירה ארצי-ישראלית והשראת חזונו של מרן הרב קוק. נתוספו חברים, בעלי שאר-רוח, משפיעים רוחניים, ביניהם התבלט רבי שמחה טרייסטמאן הקדוש הי"ד (בנו של הרב טרייסטמאן, רבה של לודז' ז"ל), שעזר הרבה להתפתחות ביהמ"ד הנ"ל, בשיעורים המצויינים בספרי הגות ומחשבת ישראל".

לבית-מדרש מיוחד זה יצא שם טוב ובמשך הזמן נתרבו המתפללים בו, עד שבשנת תרצ"ב כבר הגיעו לעשרה מניינים.

בגנזי בית הרב נמצאו שלושה מכתבים של ראשי "**בית אברהם**" בלודז', והרי הם לפנינו:

ב"ה לודז, יום ג' י"ט למב"י תרצ"ב

אל כבוד קדושת רבנו הגדול נזר ישראל ותפארתו

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א
מרא דארעא קדישא בירושלים תובב"א

אחדש"ת כמשפט

זה מכבר שבלב קבוצת אברכים גמלה המחשבה להדבק ולהתקשר בקשר מעשי בצל כ"ק רבנו שליט"א, ע"י יסוד בית לתורה ולתפילה על שמו, אבל מפני סיבות שונות נתעכב הדבר. אולם עכשו אנו יכולים להודיע לכ"ק רבנו שליט"א, שבע"ה יצא הדבר לפועל ושכרנו מקום מיוחד לבית תפילה בשם "**בית אברהם**" שיהיה גם מקום להרבצת תורה, והחל מליל התקדש חג הפסח העבר אנו מתפללים ולומדים ביחד בדיבוק חברים, ות"ל אנו מוסיפים חיל בכמות ובאיכות, והשי"ת יעזרנו מציון ברוחניות וגשמיות ונזכה לאהבת תורה וקיום מצוותיה בהידורן על אדמת מולדתנו.

ועכשיו בקשתנו שטוחה לפני כ"ק מרן שליט"א, שיסכים על ידינו ויברך את פועל כפינו בברכה מקודש, ולסעדנו ולחזקנו בהאצלת מעיני תורתו וחכמתו ולהודיענו ממנהג וסדר התפילה אצל רבנו שליט"א וגם סדר הזמירות בסעודה שלישית בשבת, ובכלל הוראות להנהגת הקיבוץ בכלל ולהחברים בפרט בתורה ועבודה, בכדי שנוכל להפיץ מעיינותיו חוצה ולקרב עי"ז את לבות הרבה לאהבת ארץ-ישראל ולפעולה בעד בניינה במהרה.

בצפיתנו לתשובה מכ"ק מרן שליט"א אנו חותמים ב"ב ירושלים ובתקווה לזכות לעלות לציון ברינה ולהשתתף בבניינה.

בשם הועד

יעקב אלחנן פיליק יעקב קוזלבסקי

*

כל נשמה אצילית, הנושאת דעה למרחוק בצדק ובמשפט, מתמלאת תמיד טללי חיים ולשדי אורות, להחיות עם רב בחיי נועם – – – אור זרוע לצדיק, הולך ומצמית, עושה פרי לברכה, ולישרי לב שמחה.

אורות הקודש ג, עמ' שמג, דרך הקודש, חסידות פרק כח

"בית אברהם" בלודז

ב"ה לודז, יום ג' כ"ז אלול ה' תרצ"ב

לכבוד מורנו ורבנו אור אורן של ישראל, מרא דארעא קדישא

מרן הרב **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט"א

ירושלים עיה"ק

מורנו ורבנו!

הן ידוע כבר למרן שליט"א ממכתבנו הקודם מח' אייר דהשתא, על דבר ייסוד בית תפילה בעירנו על שמו, בשם "בית אברהם", שישמש בית ועד לתורה ולתפילה ולפעולה ארצישראלית. ולשם זה חפצנו להתקשר קשר רוחני עם מרן שליט"א, ובמכתבנו הנ"ל ביקשנו ממרן שליט"א שירצה את פועל כפינו, ויתן את הסכמתו למפעלנו, וישלח לנו את ברכתו מקודש.

והנה אפשר הדבר שמכתבנו לא נתקבל, ומפני זה לא קיבלנו עד עכשיו תשובה, לכן בקשתנו שטוחה מלפני הדר"ג שיואיל בטובו לכבדנו בתשובתו ולהורנו מדרכיו כגון מנהגי תפילה וזמירות בשבתות וביו"ט, ובכלל לציין לנו את הדרכים לתורה ועבודה. ובפרט אנו משתוקקים ללמוד בספרי מרן שליט"א שאינם נמצאים אצלנו, ואי"ה כשנקבלם נשלח את מחירם. כמו"כ נשתדל שבימים הנוראים הבעל"ט ינדרו מתפללינו בעת עלייתם לתורה, על ישיבת **מרכז הרב**.

ובעמדנו עכשו על סף השנה החדשה, אנו שולחים לרבנו הגדול את ברכותינו החמות לשנה החדשה, ומברכים אותו בכתיבה וחתימה טובה, תהי' השנה הזאת שנת גאולה ופדות לעמנו הנדכה והנענה, והשוכן בציון יקבל תפילותינו לרצון ויאמר לצרותינו די ויביאנו לציון ברינה אכי"ר.

בצפייתנו להכתב ולהחתם בספרן של צדיקים לשנה החדשה אנו חותמים בשם מתפללי בית התפילה שלנו.

יעקב אלחנן פיליק יעקב קזלבסקי

*

ב"ה לודז ל"ג בעומר ה' תרצ"ג

אל כבוד רבנו הגדול מרא דארעא קדישא ואור אורן של ישראל

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

ירושלים עיה"ק תובב"א.

רבנו הגדול!

אחרי השתוקקות ממושכה וצפיית קודש זכינו סו"ס ע"י ההתקשרות האישית של חברנו החביב ישראל יצחק הכהן נ"י לקבל את ארבעת הספרים הקדושים של כ"ק

מרן שליט״א בצרוף ברכתו מקודש, ואנו חשים להשיב למרן שליט״א בחיבת קודש את תודתנו הלבבית על השמחה הגדולה ששמחנו בהגלות לנו אור-יקרות רעיונותיו הקדושים להדריכנו על במתי הדרכים הישראליים המקוריים הנובעים מהמעיין הקדוש של נצח ישראל.

אנו מלאי תקווה שזהו רק ראשית ההתקשרות ושנזכה כפעם בפעם להפקד מכ״ק מרן שליט״א בנועם טללי אורותיו להגיה על מחשכי מחשבותינו, בתוקף המצב האיום של בית ישראל בארצות פזוריו, ולהאיר לנו את הדרך בהוראות מסבירות לתורה ולתפילה כמנהגי ביהמ״ד של כ״ק מרן שליט״א בשבתות ובחגים, להמשכת חוגים יותר רחבים בהפצת תורת אמת וחבת אה״ק מרוצפת באהבת ישראל לתחיית כל היקר והקדוש לנו.

והננו חותמים בצפיית ישועה בכלל ובפרט ושנזכה לעלות לציון ברינה, בשם כל מתפללי ביהמד״ר המסורים לכת״ר באהבה,

יעקב אלחנן פיליק דובעריש קורנענצקי בן מרים

ה

על ״**בית אברהם**״ בוולוֹצְלַוֶוק, מוסר לנו הרז״א רבינר ז״ל, מדברים שקיבל מפי בן העיר, הרב כתריאל-פישל טכורש[142] ז״ל:

בית התפילה של סניף המזרחי בוולוֹצְלַוֶוק, התרכז בבית הספר של המזרחי ברחוב לנגסקה 54, שם התפללו רק בשבתות. בשנת תרצ״א הועבר בית התפילה לרחוב המרכזי **שלושה למאי**, ושם נתקיימו שיעורים בגמרא ובעין יעקב.

בשנה ההיא הוחלט לקרא את בית התפילה ״**בית אברהם**״ על שם מרן הגרא״י קוק זצ״ל – ולהודיעו על כך. וכן פנו אליו בבקשה להשגת ספריו, כדי לעיין ולהגות בהם, ולקיים שיעורים והרצאות על תורתו ושיטתו ביהדות. חלק מספריו אמנם נתקבלו.

עם עלייתו של הרב כ.פ. טכורש, יושב ראש ״המזרחי״ בוולוצלבק (בחודש טבת תרצ״ג), נמסרה לידו מטעם חברי בית-המדרש הנ״ל מגילת קלף, בה היתה כתובה איגרת ברכה לבבית והערצה גדולה למרן הרב.

יומיים אחרי שזכה לדרוך בכף רגלו על אדמת הקודש, בא הרב טכורש לבית הרב להקביל את פניו ולמסור לו את המגילה. הרב קיבל את הרב טכורש באהבה ובשמחה,

---

142. הרב כתריאל-פישל טכורש ז״ל נולד בראש השנה תרנ״ז, לאביו הרב ר׳ אלכסנדר-סענדר ז״ל (שהיה ממקושריו של אדמו״ר ה״שפת אמת״ ז״ל). הרכ״פ היה תלמידו של הגרי״ל קובלסקי ז״ל, רבה של וולוצלווק. עלה לאה״ק בשנת תרצ״ג והי׳ חבר הרבנות הראשית בתל-אביב. כעבור שנים עמד בראש חבר-הרבנים של ״הפועל המזרחי״. על היקף פעולותיו לתורה ולתעודה עי׳ בקובץ ״שבילין״, אייר שדמ״ת ״כתר שם טוב״, שהוקדש לשמו ולזכרו. נפטר בכ״ח אלול תשל״ט.

הודה מאד על האגרת, הביע משאלה לעמוד בקשר אמיץ עם הנהלת בית התפלה "**בית אברהם**", ונתן הוראה למסור לידי הרב טכורש את ספריו על מנת לשלוח אותם לוולוצלבק.

כשמסר להרב את המגילה ועבר עליה, אמר להרב טכורש: "אתם הכתרתם אותי בתור אדמו"ר – לא אדמו"ר אנכי... אולם אני שמח ששמי קשור עם בית מקדש מעט, שמרביצים בו תורה ויראה ויהא חלקי עמכם". אחז את הרב טכורש בידו, הזמינו לחדר הספרייה למטה בביתו, והראה לו כרכי "הלכה ברורה" על הש"ס, שהוא חיבר כמעט על כל המסכתות, באמרו לו בזו הלשון: "כל מה שכבודו רואה כאן – הספרים וכתבי-היד שלי – זהו הגן עדן התחתון שלי..."

והנה נשתמרה גם מגילת הקלף בגנזי בית הרב, והרי לפנינו צילומה (בעמוד הבא).

על רושם ביקורו אצל הרב, מספר הרב טכורש ז"ל במאמרו "שיחה עם הרב הראשי הגרא"י קוק שליט"א", שפורסם בעתון "די יידישע שטימע", ווארשא, כ"ט באייר תרצ"ג:

> מיד עם בואי לארץ-ישראל ראיתי חובה לעצמי לבקר אצל הרב קוק שליט"א, האישיות הרוחנית הגדולה, ולבקש ממנו ראיון בנושאים אקטואליים שונים עבור עיתוננו.
>
> משנכנסת לחדר ההמתנה, אתה חש מיד בכובד המשקל ובפעילות הענפה של הגאון הדגול הזה בכל שטחי החיים היהודיים. אתה פוגש שם טיפוסים שונים של אנשים המצפים לפגישה עמו: רבנים, חכמים, סופרים, פרופסורים, אנשי ציבור, ראשי ישיבות, עיתונאים – וכולם משתוקקים להכנס אל הרב. האחד וסוגיה קשה בידו, האחר ושאלה מסובכת בפיו, שלישי המחפש עצה לבעיות אקטואליות שונות, וכן הלאה.
>
> הגאון מרשים מאוד בהופעתו: פניו העדינות, מבטו החודר, עומק מחשבתו הרצינית – מבליטים שלפנינו אישיות מיוחדת, אישיות המופיעה לעיתים נדירות, בתקופות מיוחדות.
>
> נועם דיבורו ויחסו הלבבי אל כל אחד, מקרינים את ענוותנותו וחמימותו. הוא בעל-מידות שאין למעלה הימנו ואוהב ישראל בלב, בנפש ובנשמה. מקרב כל אדם באהבה נאמנה, ועל כולם בולטת אהבתו ללא גבול לארץ-ישראל, אהבה שאין ביכולת אנוש להעריכה.
>
> במוסרי לו פרישת שלום נערצת מתנועת המזרחי ומצעירי המזרחי בוולוצלאוועק, בדבר ייסוד בית תפילה על שמו, השיב בהערה: "הלא אין אני **רָבִּי**. רק **רב**", ולכן אין לבו שלם עם הקמת "שטיבלעך" בפולין על שמו. הבהרתי לו כי עיקר כוונתנו בפעולה זו לשאוב ממנו תורה ויראה, ובעקבות הסבר זה הסכים – למרות ענוותו – שבית התפילה ייקרא על שמו.

בעזה"ש ולוצ"ל בירח טבת תרצ"ג

למרן הרב הגאון מרא דאר"א דישר"אל

רב ודב"ר האומה כש"ת מהור"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

אבד"ק ירושלים המעטירה וראש רבני ארץ ישראל יצ"ו

אור תורתו המזהיר בארצנו הקדושה האיר גם אדת

תשכת גלותנו וקרני אורו הנפוצות בעולם הגיעו גם עדינו

ולמע"ן הביע את רגשי הערצתנו לכת קראנו לבית

תפלתנו בשם "בידת אברהם".

העולים לתורה מזכירים בו את שם כת כברכה

אנו מלאי תקוה שגם כת יעניק לנו משפע אורו למע"ן אמץ את

הקשר שבין ארצנו הקדושה עם הגולה. ולהנות מתעורתו ומזיו

בכבוד ובהערצה לכבוד תורתו אנו חותמים בגמרת תורה ועלין

בשם ההסתדרות המזרחי וצעירי מזרחי

כשם המתפללים
הבאים

יושב ראש:

סגן:

מזכיר:

המפקח

ז

ביטוי כאוב להרגשתם של האברכים-החסידים, נאמני ציון, ניתן לנו במכתב נוסף זה שנשלח אל הרב מהעיר זיראדאוו, שגם בה הוקם "בית אברהם":

לכבוד הרב הגאון איש אשכולות, אוצר בלום בעל מדות, נאה דורש ונאה מקיים, וכו' מוה"ר **ר' אברהם יצחק הכהן קוק** נ"י ראש הרבנים בירושלים תובב"א.

בקחתי עטי בידי לכתוב מכתב זה לכ"ת, הגם שלא זכיתי להכיר כ"ת, אבל שמו נודע לתהילה בכל קצות הארץ – – – שיטתו במוסר היהדות והאנושות תפיץ העננים השחורים המכסים שמי התכלת ואורו יחדור ללבות האנשים ששואפים להכרה באמת, שגם כן אני בתוכם.

לדאבון לבי המצב הכלכלי בפולין במשבר גדול. העיקר, המשבר הכלכלי פגע ביהודים, וגם כן המצב המוסרי מאוד ירד אחורנית. חסידות הבעש"ט נתקררה ונתאבנה, ונשארה רק מכנית. אין להחסידות הכוח להעלות האור הדועך, ולחמם הניצוצים הדועכים, הנמצאים בלב כל יהודי. והחסידות בפולין שישנה שמה על שם ה"אגודה", יש לה אופי פוליטי. הבחירות לקהילה וג"כ הבחירות לרב ולמו"צ שכהיום כמו מונופול, שאי אפשר לאיש תורני להבחר לרב אם אינו מגזעי האדמורי"ם, ויש כהיום תלמידי-חכמים שיש להם הכשרון להשפיע על הדור, אבל יש להם "חסרון" שארץ ישראל מצאה הד חזק בלבותם. וכמו כהיום כמה עיירות יש שקרוב הזמן לבחירות והתלקחה המחלוקת בין היהודים, והאופי המוסרי ירד אחורנית, שכל האמצעים בלתי-כשרים כשר ל"האגודה", שכמעט שצלם אלקים נלקח מהרבה אנשים במלחמתם נגד המזרחי וציונים. וזה נגד מוסר היהדות שכבר נודע הפירוש על "צדק צדק תרדף" שרדיפה אחר צדק יהיה בצדק. ובודאי ידוע לכ"ת מהעיתונים מעשים כאלה...

מאוד הנני משתוקק להכיר את כ"ת ועכ"פ בחליפת מכתבים, – – – ומקווה בע"ה בקרוב לשלוח לכ"ת מפרי עטי.

בעברי על ספרו "ארץ חפץ" וג"כ שקראתי ב"ההד" מאמריו, לבי לקחה שיטתו ההגיונית, שהנני מוצא בה הסינטזה של אהבת ישראל, אהבת תורה ואהבת השם, כי עזה כמוות אהבה הבוערת בלב כ"ת לעם ישראל ולארצנו הקדושה. שיטתו באהבת ישראל שלא היתה רק בהרב לוי-יצחק מברדיטשוב ז"ל נמצאה כהיום בכ"ת, ואשרי לדור שזכה למנהיג בארצנו הקדושה כמו כ"ת, שבכחו לחמם ולהלהיב לבות בני ישראל לשמים.

והנה ניגשתי ליסד קיבוץ אברכים על שם "בית אברהם". וג"כ המו"צ בעירנו הרב יחיאל מאיר קרימסקי, המצוין באהבתו לארצנו הקדושה, עומד בראש, אבל הנני משתוקק למוצא שפתו ומייחל לשמוע ד"ת ולהעמיק בשיטתו המוסרית ההגיונית. וע"כ מטרתי, שזה מטרת חברת "בית אברהם", שכפעם בפעם נקבל

מכ״ת מכתבים לעודד ולחזק אותנו בשיטתו המוסרית, ולרומם אותנו לחיים הכי טהורים ולהשריש בלבנו מידות טובות. וג״כ אבקש מכ״ת שלא יהיה למעמסה אם פעם בפעם יקבל מכתב בשאלות הכי עומדות על הפרק. ובוודאי מאוד הנני משתוקק לעלות לארץ ישראל ולהסתופף בצל קדשו ולחסות תחת כנפיו ולשמוע ד״ת הישרים והגיונים, וג״כ לשמוע לקחו במוסד שנוסד בירושלים לחקירת התלמוד. אבל האמצעים חסרים – אני במערב אבל לבי במזרח. ובזה אמצא מרגוע לנפשי שכפעם בפעם ישלח לי מכתב, וג״כ כמו שניגשים ליסד קיבוץ על שם ״בית אברהם״, על כן נא כ״ת לשלוח לנו איזה ספרים כמו ספרו היקר ״אורות התשובה״ ו״אגרות ראי״ה״ ועוד, וכשנקבל ספריו אז נשלח הסכום בעד הספרים כפי שיושת עלינו, והנני פונה בבקשה נמרצה שלא להשיב פני ריקם שהמכתב הזה ימצא הד חזק בלבו.

ומאוד הנני משתוקק לקנות לי רב ללמוד ממנו לא תורה מיכנית, רק לימוד לחמם ולהלהיב אותי, שזה מוצא אני רק בכ״ת. ועל כן אם דברי ימצאו מקום בכ״ת בטוח אני שכ״ת יתעניין בזה לבוא אתנו בחליפת מכתבים ולשלוח לנו ספריו, ויכבד אותנו מפריו ומתורתו שאין תורה כתורת ארץ ישראל, וליהנות מזיו השכינה כמאמר חכמינו ז״ל, מבקש אתה לראות את השכינה – למד תורה בארץ ישראל. – – – והנני חותם בלב מלא תקווה ועוז שמכתבי ימצא הד חזק בלבו ובתשומת לב יקרא מכתבי, ולתשובתו התכופה הרמה הנני מחכה בכליון עינים, והנני מקדם פניו בתודה רבה ועמוקה ובזה הנני נשאר תלמידו.

שמואל [יהודה] טיקאצינסקי

זיראדאוו, טארגאווע 15

תם החומר שבידינו, תם ולא נשלם, שהרי מצפים אנו למצוא את העתקי המכתבים אשר שלח הרב לדבקיו-נאמניו, וכידוע כל מכתב של הרב תורה הוא, בייחוד כשהפונים אליו מבקשים בפירוש שיזכה אותם במילי מעלייתא.[קיא]

אפשר גם שפירסום הדברים שבידינו יעורר את שרידי הדור מאנשי ״בית אברהם״ שזכו לעלות לארץ, להעלות מנבכי זכרונותיהם תיאורים חיים מהנעשה אז בבית-מדרש ייחודי זה, ויספרו לנו באיזו מידה תרם ה״בית״ לחיזוקם הרוחני, לעידוד עלייתם לארץ הקודש, כיסוד לבניין חייהם הדתיים-החלוציים ולמאבקם על דמות העם היושב בציון.

אכן, בניגוד גמור למה ששוללי הציונות הדתית מנסים לתאר, בניגוד גמור לנאמר ולנכתב על ידם, שכל הצעירים שנטו ללכת בדרך העולה ציונה סטו מ״אורחא דמהימנותא״, סטו מן הדרך העולה בית-אל, ומי שנמשך ל״המזרחי״ בגלוי, יראת השמים שלו פגומה בסתר – מופיעה כאן לפנינו מערכת מכתבים שנכתבה על ידי קבוצות אברכים, לא לשם פרסום ולא לשם תעמולה, מכתבים המבטאים את אדיר-חפצם לשמור על התוכן התורני-החסידי שלהם, תוך התחדשות רוחם, תוך היותם נתונים

לרעיון התחייה הלאומית, שבשבילם הרי זו תחיית עם-ה׳ בנחלת-ה׳. מכתבים אלו של חסידי הרב מעידים על התום והיושר של ״לב מבקשי ה׳״. לא רק שציונותם לא פגעה ולא פגמה ביהדותם, והם המשיכו באורחות חיים של תורה ומצווה, אלא שהם גם לא ויתרו על זיקתם ל״רבי״ ולהנהגתו, והם החליטו לבקש תורה מפיהו וללכת לאורו ביחיד ובציבור. ממרחקים דבקו בלב ונפש במרן הרב זצ״ל והוא היה להם לעמוד-אור לנחותם הדרך.

כאמור לעיל, הגדילו לעשות אנשי ״בית אברהם״ בפאביאניץ – רחש לבם דבר טוב לכתוב ספר תורה ולשלוח את היריעות הראשונות אל הרב זצ״ל, על מנת לכבד אותו בכתיבת האות הראשונה, ואת כל המסתופפים בצלו – צילא דמהימנותא – בכתיבת האותיות. המאורע נחוג בבית הרב בראש חודש טבת, ז׳ חנוכה תרצ״ב, והרב כיבד את המסיבה החגיגית בשיחת-קודש ארוכה, המשלבת את ׳תורה אור׳ עם ׳נר מצוה׳ – מצוות כתיבת ספר-תורה עם נרות המצווה של ימי החנוכה. ועלינו להחזיק טובה להרב קלמן-אליעזר פרנקל ז״ל, שרשם את הדברים שנאמרו באותו מעמד מרומם, והדפיסם בספר ״שמועות ראי״ה״ (ירושלים תרצ״ט, עמ׳ קה-קי, ע״י מועדי הראי״ה פרק יב, עמ׳ 166).

ראוי לציין שרק״א פרנקל ז״ל, גם הוא הגיע אל בית הרב מעולם החסידות, כאיש חסיד האמון על חצרות אדמורי״ם ושותה בצמא את דבריהם. אביו היה חסיד בית-סוכצ׳וב והוא נמשך אל צאצאי בית ווארקא. היתה בו מזיגה של מוח ולב, ומזיגה זו היא שכבשה את לבו כשהגיע אל שולחנו הטהור של הרב בירושלים.

בהקדמתו לספר ״שמועות ראי״ה״ הוא כותב: ״היתה לי תשוקה מיוחדת להכיר מקרוב את רבן של ישראל, אשר הכרתיו מתוך הכתב, מאמרים ומכתבי-קריאה במאספים ובעיתונות, ושהיה חותם ׳עבד לעם קדוש על אדמת הקודש׳. כאשר זכיתי לעלות לארץ ישראל מצאתי את שאהבה נפשי. בהגיע לאזני דבר השיחות בקודש, אשר רבנו משמיע בשבת-קודש בעת ה׳סעודה השלישית׳, הלכתי ובאתי להקשיב להן, ואמנם שיחות אלו באווירה של קדושה השאירו עלי רושם בל-ימחה״.

״ראיתי לפני גאון-ישראל, איש-אלקים, המחבר רעיון לרעיון, גמרא וזוהר, מדרש ומורה-נבוכים, ים של בקיאות בנגלה ובנסתר, לא רק בשני התלמודים בבלי וירושלמי, אלא גם בראשונים ואחרונים, בספרות החסידות והמחשבה. ברעיון פילוסופי במורה ובכוזרי יישב מאמר קשה בגמרא והלכה שברמב״ם״.

על יחס מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לתנועת "בני עקיבא"

א

לפני שקמה תנועת הנוער "בני-עקיבא", שלטו בארץ שתי תנועות נוער – "הנוער העובד" ובית"ר. "הנוער העובד" השמאלי, שהתאמץ לארגן כל נוער שיצא לעבודה (ואז יצאו לעבוד על פי רוב אחרי בית-הספר היסודי), והרעיונות הסוציאליסיטיים בפיו, ו"ברית תרומפלדור" (בית"ר) הימנית, שהלהיבה את הנוער בסיסמאות הציוניות המדיניות שלה (שתי גדות לירדן וכו'). הצד השווה שבהן – שתיהן תנועות נוער לא דתיות, ואילו תנועת נוער דתית – לא תיזכר ולא תיפקד. (עי' שחר אורות עמ' 179).

טבעי הדבר שגם בני נוער תוסס ממשפחות דתיות נמשכו לכאן או לכאן, ואם בני הישיבות חניכי הת"תים עוד התבצרו בעולמם והחזיקו מעמד, הרי לעומת זה, מקרב חניכי בתי הספר של "המזרחי" – היתה הנשירה חמורה ביותר. המצב הנ"ל עשה שמות בבוגריהם. הם פנו ימינה או שמאלה, והמחנכים עמדו חסרי-אונים בפני הזרם הסוחף, ההורס את כל מה שהם בונים.

באיגרות הרב מאיר ברלין ז"ל אנו קוראים, כי מרן הרב זצ"ל כינס פעם את ראשי חינוך "המזרחי", והזעיק אותם לדון במצב החמור, אולם דיונים אלה העלו חרס בידם, כי הם הציעו כרגיל חיזוק המערכות הקיימות, ודחו מראש כל נסיון מחודש. רעיון הקמת תנועת נוער נתקל מיד בגישה שלילית. בהתאם לתפיסתם השמרנית, קבעו אנשי החינוך הוותיקים, שאין מקום בכלל לתנועת נוער דתית. ברם, גם אילו היתה גישתם חיובית לרעיון זה, לא יכלו לעשות הרבה, שכן לפי מהותה, אין תנועת נוער יכולה לקום על ידי החלטה מלמעלה.

אכן קרה נס והיזמה פרצה ובאה מלמטה. בין הצעירים חלוצי "הפועל המזרחי", התעוררה הדאגה החמורה למצב הקיים, ואחד חלוץ נמרץ – תניך ישיבות – יחיאל אהרן אלייש (הי"ו) [ז"ל], אשר גם למד זמן מה ב"מרכז הרב", העיז ועשה מעשה – ואז קם הדבר ויהי. בשנת תרפ"ט, ללא אמצעים וללא עזרה, ליקט-אירגן סביבו חבורת בנים ובנות – לפי הצעת הח' אברהם קסטנבוים ז"ל קרא להם "**בני עקיבא**" – והתחיל לרקום איתם חזון קבוצה דתית. ההתארגנות והרעיון כבשו את הלבבות הצעירים, ואל ראשוני החבורה נוספו לאט לאט עוד בנים ועוד בנות, והתחילה צמיחה רצינית (וכל פרשת הצעדים הראשונים, הלא היא כתובה ומודפסת בספר זכרונותיו של הח' אלייש – מעשה הבא בחזון, תל-אביב, תשמ"ג).

אכן, בצורתו ובתכנו היה ענין "בני עקיבא" רחוק מלמלא "רצון יראיו". גוף זה עדיין לא היתה לו דמות-הגוף, וטרם נקבע לו אופי כלשהו. אחד-אחד נלקטו, נער עובד ונער לומד, בת למשפחה דתית ממש וחברתה ממשפחה מסורתית, ומהם שרק כפשע בינם לבין חבריהם שיצאו מן התחום. ממש קשה להגדיר מה החזיק את הצעירים הללו במסגרת הרופפת הזאת ומדוע – למרות הזרם הסוחף – מצאו את מקומם ב"בני עקיבא".

היתה זו, אפוא, חברה מעורבת של בנים ובנות, שחינוכם הדתי היה די רדוד, והתוספת החינוכית של תנועת-הנוער עדיין לא הספיקה לשנות הרבה.

ב

לא ידוע לנו מתי ואיך הגיע דבר "בני עקיבא" לאוזני הרב, והאם הוצג לפניו הנושא בצורתו הנכונה, אולם יש להניח שקיבל את הידיעה על המתרחש ברגשות מעורבים.

הרב אשר כידוע הילוכו היה בקדושה, וטהור-עינים היה מימי נעוריו,[143] רחוק היה מלהשלים עם תערובת בנים ובנות. והלא זו היתה אחת הפרצות, שנגדה יצא חוצץ בבקורתו החריפה על הגמנסיה ביפו, וב"אגרות הראי"ה" הוא חוזר על כך כמה פעמים, ולהלן מובא מכתב נמרץ אשר בו מחה נגד אלה שתלו בו בוקי-סריקי, שכאילו ממנו יצאה הוראת-היתר בענין זה.

אבל הואיל והוא הכיר יפה את המצב, וודאי סבור היה כי אם מתגלה עוגן הצלה כלשהו, שיש בו בכדי להחזיק, לעצור, לשמור, אין אנו רשאים לוותר עליו, גם אם אין הוא פועל "כרצון חכמים",[קיב] וגישתו זו של הרב הלא גם היא כתובה ומפורשת באגרותיו.

כי הנה מצאנו ב"אגרות הראי"ה" שלש אגרות שערך הרב אל אחד היקרים – ר' דב מילשטין ז"ל (עי' לעיל עמ' 40) – אשר בניו התרחקו מ"אורחא דמהימנותא". במכתב הראשון, שבט תרס"ז, מדריך הרב את האב וכותב לו: "לפעמים הורים צריכים לדבר עם הבנים במדרגה נמוכה מאוד, בשביל לזכות לאזנים קשובות", אבל אם ירצו "להרימם בחוזק יד", למעלה ממדרגתם של הבנים, לפי "הרגשת הקדושה שהאבות מרגישים בלבם – לא יועילו כלל אלא יזיקו" (אג', ח"א, אגרת נ, עמ' נט).

וכעבור שנה, אדר תרס"ח, מוסיף הרב וכותב בתשובה לאב המדוכא: "גם עכשיו שהרחיקו ללכת – אין להתייאש מהם כלל. – – – אנחנו צריכים להרכין את הרגשותינו

---

143. וכך מספר איש-ירושלים, הרה"צ ר' יוסף-לייב זוסמן (שליט"א) [ז"ל]: "זוכר אני, איך שפעם אחת במוצאי שבת, בא אליו זוג מודרני. האשה היתה לבושה בצניעות ועמדה מרחוק. והאיש התחיל משוחח עם הרב, אך באמצע השיחה התקרבה גם האשה וגם היא פנתה בדיבורים אל הרב, אולם הרב הפנה מיד את ראשו, התרחק קצת כשעיניו מושפלות למטה, וכמעט סגורות היו, כדי שלא יראה את האשה אפילו בראיה-בעלמא. וכמו ששמעתי מפורש מפי-קדשו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, שהוא יכול להעיד על הרב שמעולם לא הסתכל בצורת אשה עוד מטל ילדותו".

הקדושות הרבה, כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נזקקים. – – – בכל האופנים, לא ירחיק את בניו ויקרבם כפי היכולת, וסופם בוודאי לתשובה" (שם, אגרת קיג, עמ' קמג-קמד).

ובמכתב שלישי, אייר תרס"ח, מוסיף שוב הרב וכותב בתקיפות ובהחלטיות: "אם יחשוב כת"ר כרוב המון הלומדים, שראוי בזמן הזה לעזוב להפקר את אותם הבנים אשר סרו מדרכי התורה והאמונה על ידי זרם הזמן הסוער – הנני אומר בפה מלא: שלא זו הדרך אשר ד' חפץ בה!" (שם, אגרת קלח, עמ' קע), והוא מסיים דבריו בתקוה ובאמונה, כי "אם לא נדחה אבן אחר הנופלים האלה, כי אם נקרבם לפי היכולת, אז כאשר זרם הזמן יתהפך – – – יהיו מוכנים לתשובה ולהטבה" (שם, עמ' קעא).

ברור לנו, איפוא, כי מה שכתב הרב ליחיד, כוחו היה יפה גם לרבים, ומה שלדעתו יפה היה כלפי בנים "**שהרחיקו** לכת" ודאי שיפה היה כלפי בנים "**שלא הרחיקו** לכת".

וכדרך שיעץ לאב שבניו מתרחקים, שלא ידחה אותם, אלא ישתדל להתייחס אליהם בסבלנות ולקרבם, מתוך תקווה שהקירבה עצמה תשפיע לטובה, כך נהג הוא עצמו בנידון זה של צמיחת תנועת נוער דתית מהסוג האמור, הואיל ויש בה עצירה כלשהי מול הזרמים הסוחפים ומוציאים לגמרי מחוץ למחנה היהדות הנאמנה. שהרי כך קבעו לנו חז"ל: "הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין" (שבת קמח, ב; ביצה ל, א).[144]

---

144. וכבר הורה זקן, בנו ותלמידו של מרן החתם סופר ז"ל, הגראש"ב סופר ז"ל בתשובותיו "ופשיטא שאין בדברים כאלו לדיין ומורה ומארא דאתרא, אלא מה שעיניו רואות לפי המקום ולפי הזמן – – – כי צריך לשקול במאזני שכלו אם יוכיח, או יפה השתיקה, דמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. ונראה לי שעל זה הזהירה התורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקרא יט, יז). שתהיה זהיר שלא תשא ולא תרבה עליו [את] חטא השוגג להיותו מזיד על ידי התוכחה. וגם אם מזיד הוא ולא יקבל את התוכחה, יגדל עונו ויתרבה עונשו, מאשר אילו לא הוכיחו ולא התרה בו" (שו"ת כתב סופר, או"ח, סי' נז). והואיל והנושא הנידון היה מן הדברים, שבדורותינו כל רב נתקל בהם לא-פעם, יש להניח שהוראתו הברורה של הבן – ה"כתב-סופר", מסורת היתה בידו מפי האב, אביהם של ישראל מרן ה"חתם סופר" ז"ל.

וראה חידושי חתם-סופר ביצה ל, א, וציין לעיין בשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' מז. ועי' תוס' שבת נה, א, ד"ה ואף על גב וכו'. וראה רש"י דברים א, ג: "ראובן בני, אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו, שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי" (ומקורו בספרי שם).

ואף במזידין ממש שמצינו בזה דברים חריפים בפי רבנו דוד בן זמרה ז"ל (הרדב"ז), בדבר "אלו הפריצים העוברים עבירות ביד-רמה ובשאט-נפש, וכשבאים לייסר אותם, אומרים שימירו", שביחס אליהם הוא שולל כל גישה פשרנית וכותב: "לכאורה היה נראה לומר להניח אותם לעבור על קצת מצוות, כדי שלא יעברו על כל גופי תורה – – – הא ודאי ליתא שהרי כולנו ערבים זה לזה, וקרא כתיב ואם העלם יעלימו וגו', ותו שאם באנו לחוש לזה, אין מעבירין על העבירות, אעפ"י שזו קלה וזו חמורה, – – – דודאי מוטל עלינו לקיים תורתנו ויהי מה שיהיה אחר כך", הנה בהמשך דבריו בסיום התשובה, הוא מוצא לנחוץ להוסיף דברי הדרכה מתונים: "ואף על גב שכתבתי כל זה להלכה, מכל מקום יש למנהיג

ג

אם החליט הרב שצריך לנהוג בסבלנות כלפי מחללי שבת ואוכלי טרפות (שהם לדעתו בבחינת "תינוק שנשבה" בשבי דעות וזרמים), על אחת כמה וכמה שראוי לנהוג באותה מידה כלפי אלה שהם שומרי שבת ואוכלי כשר, אלא שגם הם "שבויים" בצורה חלקית, ונוהגים קולות באיסורים אחרים. ואל יאמר האומר: הואיל ואלה רואים את עצמם כדתיים, צריך לנצל את העובדה ולהוכיחם! על זה נאמר "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע!" (יבמות סה, ב) – היינו שצריך לשקול מראש, אם מדרגתם הדתית מגיעה למידה זאת שיקבלו תוכחה ויסורו מדרכם.

אכן, טענה נוספת בפי הטוענים: על ידי שמתעלמים יכול הדבר להתפרש כהסכמה, ויש בזה משום מתן לגיטמציה, הענקת הכרה באיזו יהדות חדשה, וה"בדיעבד" הופך ל"לכתחילה". הנה בעיה זאת קיימת לגבי עיקרה של הוראת חז"ל "הנח להם לישראל", שהרי בכל מצב כזה ניתן הדבר להתפרש כאילו "התירו פרושים את הדבר", אלא על כרחך "קים להו לרבנן", שהנזק שייגרם על ידי "שיהיו מזידין", הפסדו יותר גדול מזה שיכול להיגרם על ידי פרשנות מוטעית, שכן נזק הזדונות ותוצאות המרדים (מצד אלה שאינם מוכנים לשמוע בקול מוכיחים), הוא חמור ביותר, וברוב המקרים אינו ניתן לתיקון, ואילו נזק הפרשנות ניתן לתיקון ע"י צורות שונות של הסברה והעמדת דברים על אמיתם. שערי-הסברה לא ננעלו, אם לגבי אלה שעליהם נאמר "הנח להם", שישנן שעות-רצון שבהן אפשר להשמיע גם באוזניהם דברים בעלי אופי של הסתייגות, ואם לגבי אחרים שלהם אפשר לומר בפירוש ולהגיד דברים כדרבנות, שמעשים אלו ואלו "אין רוח חכמים נוחה מהם", ורק בגלל חומרי-השעה נמנעים מתוכחות ומחאות וכל שיש בו בכדי לדחות ובכדי להרחיק.

והרי אמרו חז"ל שאפילו בדברי זירוז בערב שבת, ביחס לכמה דברים "צריך למימרינהו בניחותא" (שבת לד, א). ואכן, אמירות בניחותא בהזדמנויות שונות, לא בקולי קולות אלא בדברי נועם, וכן חתירה אטית-מתמדת לגדירת הפרצות, לתקנת המצב, הן לא רק שומרות מהידרדרות, אלא גם מתקנות ומשפרות. ועוד: ככל שהגוף הארגוני מתחזק והחברה מתגבשת, ההכרה העצמית גם היא מתחזקת, והיא מנסה יותר ויותר לחזור אל עצמה, לחזור לאיתנה, להבריא, לחזק את היסודות שנתערערו ולערוך בדק-בית בכל שנשחק בתקופות הזעזועים והסחף.

עוד בהיות הרב בחו"ל, כתב באחד ממאמריו ב"הפלס" (עי' לעיל עמ' 31):

"ודאי צריכה ההנהגה ביחס להטבת המצב הדתי המעשי, להיות הולכת בהשכל ודעת, הכל לפי ערך המקום ולפי מצב המקבלים. לא חלילה לשנות דבר מן התורה, אבל

הדור להיות מתון בדברים כאלה, לפי שאין כל האנשים שוים, ולא כל העבירות שוות – – – והכל לפי ראות עיני הדיין – המנהיג, ובלבד שיהיו כל מעשיו לשם שמים" (שאלות ותשובות הרדב"ז, ח"א, סי' קפ"ז).

במשקל תהיה ההטבה, במיתון ואהבה, שלא לומר דבר שאינו נשמע, כמו שאנו מוזהרים מחז"ל, ולצפות תמיד לסיבות המזדמנות להוסיף מעלה על מעלה, שלימות על שלימות, להשיב את כל הכושלים לאיתן-התורה, תחילה בדברים היותר עיקריים, ואחר-כך להוסיף כוח אהבה וקשר של רגשי קודש ועמהם קיום מעשי גם לענפים ולפרטים"

(אפיקים בנגב, אוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"ב עמ' 126).

*

ואמנם מצא הרב הזדמנות להביע את דעתו הברורה נגד ריקודים משותפים של בנים ובנות, והדברים נכתבו לאחד מראשי "בני-עקיבא" בחו"ל:

> על דבר הריקודים – הס מלהזכיר פריצת גדרי תורתנו הקדושה, ודרכי הצניעות והטהרה שהם מוחזקים בין שלומי–אמוני–ישראל מעולם.
>
> חלילה לחקות את פורקי עול תורה ויראת שמים, ולהכשל אפילו בשמצא דשמצא דאביזרא [דעריות] האסורה והמגונה.
>
> הרגש החברתי מתחזק וכבוד הבנות בישראל מתפאר, דוקא עם יסוד חיי קודש. ואפילו בנות עמים אחרים, היודעות פרק בתרבות, יכולות להעיד על היתרון של כבוד האשה ויחס ערכה החברתי, שהוא מרומם על פי תרבותנו והליכות חיינו – על פי היהדות בטהרתה – לעומת אחרים המתפארים בכאלה ותוכם ניחר.
>
> והייתם קדושים, ותזכו לעלות על אדמת הקודש, לבנותה ולהבנות בה על פי התורה והמצוה.
>
> שו"ת עזרת כהן, סי' ל

אלא שעם היות דעתו של הרב ברורה ונחרצת, ש"בני עקיבא" חייבים גם הם לשמור על "דרכי הצניעות של שלומי אמוני ישראל", הרי כאמור לעיל כיון שידע יפה מה רב כוחו של עוגן-הצלה זה להציל נוער מהידרדרות גמורה, לא רק שלא יצא ב"קול רעש גדול" נגד הנעשה, אלא גם חיזק בצינעה לב אבות מודאגים ועודד את רוחם.

ד

לאחד מצאצאי האדמו"ר מראדומסק, בעל ה"תפארת שלמה" ז"ל, היו שתי בנות. הגדולה יצאה לעבודה, וכעבור זמן קצר נתחברה ל"נוער העובד", ולאט לאט התרחקה מאורח חיי בית הוריה. כרגיל ניסו ההורים לעצור בעדה, אבל לא הצליחו.

השניה – בת מאוד רצינית, מצאה את דרכה ל"בני עקיבא", המשיכה באורח-חיים דתי, אלא שליבה נמשך לרעיונות החברתיים-חלוציים, שקסמו אז לכל בני הנוער באידיאליזם שלהם הקשור בבניין הארץ. כשנודע הדבר להורים, שוב ניסו להתנגד, אולם היא היתה איתנה בדעתה והמשיכה בדרך שהלכה בה, אף כי בדרך כלל הקפידה על כיבוד ההורים, וחוץ מעניין זה היתה הנהגתה הדתית כרצונם.

והנה עלה רעיון טוב אצל אביה. הואיל ו"בני עקיבא" שייכים לתנועת תורה ועבודה, ל"הפועל המזרחי", והם כידוע רואים את הרב כפטרון הרוחני שלהם, ודעתו מקובלת עליהם, ילך אפוא אל הרב ויבקש ממנו שיצווה על בתו לקיים מצות כיבוד אב ואם כהלכה ולעזוב את "בני עקיבא".

חשב ועשה – בא אל הרב ותינה לפניו את בעייתו, וכמובן טען שאמנם "בני עקיבא" רואים את עצמם דתיים, אבל הלא זוהי תערובת של בנים ובנות ואין הוא צריך להסביר לרב את חומר העניין, וביחוד לגבי נכדת ה"תפארת שלמה". כשגמר האב להציג את עניינו ובקשתו, שאל אותו הרב: האם זו בת יחידה לך? לא, השיב האב, יש לי שתי בנות וזו הצעירה.

ומה עם הבכירה? – המשיך הרב ושאל.

אה, נאנח האב, על הבכירה לצערי אני לאחר יאוש. כאן גם הרב לא יכול לעזור לי.

למה? מדוע? – תמה הרב.

כן, השיב האב, היא הלכה ל"נוער העובד".

אם כן, גמר הרב, מה אתה רוצה? תשמח שבתך השניה הולכת ל"בני עקיבא".[145]

והוסיף הרב להסביר לאב החרד, כי בעתות הללו אשר כה רב "צער גידול הבנים" ואין לנו כוחות מספיקים לעמוד בפרצות, צריכים לשמוח על כל בן ובת שלא יצאו "מחוץ לתחום", וחייבים לגלות סבלנות מרובה כלפיהם. הרב גם הביע תקוותו שאם הבן או הבת מחוברים אל ציבור דתי, הרי גם אם אין דעתנו נוחה מדברים שונים הנעשים שם,

---

145. וכך מצאנו בכתבי-קדשו של הרב: "יש לעיין בדרכי בני אדם כשרוצים להוכיח איזה איש להסירו מדרכו, אולי זו הדרך לפי ענינו טובה היא אע"פ שיש בה חסרונות, אבל **חסרונותיה מגינות עליו בעד חסרונות יותר עצומות**, והשי"ת ידריכנו במעגלי צדק, שלפעמים פיתוי היצר הוא להשתקע בתוכחות לכל אחד, ואין זה כי אם רוע לב, והמרחם רחום יכפר" ("מוסר אביך", מדות הראי"ה, עמ' ק"ג).
הדרכה מפורשת זאת, שמעתי גם מפי אדמו"ר מליובאוויטש (שליט"א) [ז"ל], שבביקורי הראשון אצלו (אייר, תשי"ז), אמרתי לו בקשר לפעולתי ב"בני עקיבא", כי לא פעם ישנה אצלי נקיפת-לב, שהרי יודע אני שתנועת נוער מעורבת וכמה נוהגים השגורים בה אינם כהלכה, אינם כדרכה-של-תורה, ושאלתי מה דעתו על כך?
ותשובתו-תגובתו הברורה היתה: "כל זמן שיהיה זה טבוע וקבוע בהכרתך אַז דאס איז אַנ'אומגליק נאר ראם קומט ראטעווען פון אַ גרעסערן אומגליק [שזה אסון, אלא שזה בא להציל מאסון יותר גדול], תוכל להמשיך בדרכך ובעשייתך".
ובאגרת שפורסמה בקובץ "**יגדיל תורה**" – כפר חב"ד תשמ"א, עמ' 233 – הוסיף וכתב שקיים "חיוב הצלה מחינוך-כפירה – אפילו לחינוך שאינו בשלמות, על כל פנים לחינוך של שמירת עיקר הדת והחמורות שבתורה – – – והטענה שעל ידי זה נותנים [כאילו] הכשר וכו' – הנה יש כמה אופנים להבטיח זה".

יש בטחון כי בעתיד הקרוב או הרחוק, ישובו אל צור מחצבתם, "יחזרו לאיתן התורה" (כביטויו של הרמב"ם בהלכות ממרים פ"ג, הל' ג).

בנוסח שונה השיב הרב כעבור שנתיים, לאחד-מיוחד מיקירי-ירושלים, רבי זאב שחור ז"ל, כשבא להתאונן לפני הרב ולהסיח את צערו על שנכדו המוכשר, בנימין שחור, נמשך ל"בני עקיבא", והתחיל מתמסר להדרכה בסניף ירושלים. כאן הסביר הרב שהואיל והוא מתרשם מדברי הסבא עצמו, שפעולת הנכד נובעת מתוך מניעים חיוביים, מתוך דאגה לנוער, ומתוך רצון כן לכוון את הנוער לתורה ולמצוה, הרי גם אם יש להצטער על שהדבר נעשה על חשבון הלימודים שלו, אין לעמוד בדרכו ואין למנוע אותו מעשייתו שהיא ודאי חשובה מאוד, שכן בן משפחה כזאת, המביא אתו רכוש רוחני עשיר, חזקה עליו שהשפעתו תהיה טובה ביותר על חניכיו הצעירים.

ועל דברי ההרגעה שנאמרו בשעתם באוזני האב ובאוזני הסבא, ניתן לומר "ונצדק קודש", כי אכן נתקיימו ונתאמתו הדברים אשר יצאו מפה-קדוש:

נכדת ה"תפארת שלמה" תחי' – זכתה להקים בית נאמן בישראל, והעמידה דור-ישרים מבורך, ממשיך מורשת אבות לתפארת. ונכדו של ר' זאב שחור ז"ל, חברנו בנימין שחור ז"ל, גדל ועלה, והיה אחר כך לאחד מראשי "הפועל המזרחי". הוא נתגלה כבעל מידות נעלות, כרב-פעלים וכרב-תושייה, ובעבודתו הציבורית כמזכיר כללי של המפד"ל וכחבר הכנסת, עשה רבות בכל מערכות היהדות הדתית במדינה, ובמיוחד היה מ"תמכין דאורייתא" ועזר למוסדות התורה בכל כוחו, ואף הוא זכה להעמיד משפחה מפוארת של בני-תורה.

ה

כשטלטלני מרד הנעורים והתחלתי לטפל באתחלתא של "בני עקיבא" (בקיץ תרצ"א), מתוך חרדה לעתידו של הנוער, ידעתי שאין דעתו של הרב נוחה מזה. הוא חשב, בצדק, שאני צריך להיות שקוע עדיין בלימוד, ושזה מוקדם מדי בשבילי, אולם הוא לא אמר לי דבר. אבל כעבור שנה, בקיץ תרצ"ב, כשחזרתי לישיבה אחרי חופש הקיץ, ומצאתי שעת-כושר וסיפרתי לו שהייתי בשרון, וארגנתי סניפים של "בני עקיבא" בפתח-תקוה, בבני-ברק ובכפר-סבא – ותנועת נוער דתית היתה שם דבר לגמרי חדש – הגיב הרב זצ"ל בזו הלשון: "אין לך דבר קדוש מזה!"[קג] ומדיבור זה שאבתי הרבה עידוד.[146]

הרב ידע יפה מה מתרחש במושבות, ומה טיבו של הנוער שאנחנו מטפלים בו, שנוער זה עומד על הגבול, ושזו ממש הצלה מתנועות הנוער הלא-דתיות. עם זאת מצא לנחוץ

---

146. כיוצא בזה חזר ונשנה הדבר כעבור שנים, בביקורי אצל אדמו"ר מליובאוויטש (שליט"א) [ז"ל], בהמשך הדברים לאותה שיחת-יחידות שהוזכרה לעיל. הוא חזר וחיזק אותי באמרו שזו השליחות שהוטלה עלי ממרום, וגם אם נתקלים בקשיים ובדרכי-ביצוע לא-נוחים, חייבים להתמיד ולהשתדל למלא את השליחות באמונה.

להוסיף ולהעיר לי בלשון הפסוק במשלי, ואמר: "'תומת ישרים תנחם' – צריכים להזהר שלא לפגוע בתומת הישרים", וכוונתו היתה שתוך כדי הפעולה הברוכה בנוער אשר תומת-יהדותו ויושר-דרכו כבר נפגעו, לא ימשכו לתנועה את אותו הנוער הנמצא באהלי התורה, בישיבות וכו', הנאמן לתום וליושר של דרכי האבות.

בחול המועד פסח תרצ"ד, התקיים כינוס מדריכים של "בני עקיבא" בירושלים. לקראת הכינוס הקדמנו ונכנסנו אל הרב – חברנו ר' אליעזר אלינר ז"ל[22] ואני – ובקשנו מכתב ברכה, הרב נענה לנו ברצון, ותוך עשר דקות כתב את המכתב הנלבב דלקמן:

אברהם יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל

האב"ד בעיה"ק ירושלם תובב"א

ב"ה, יום י"א לחדש ניסן תרצ"ד

יקירי לבבי "בני עקיבא"

– עז לכם ויפעת נשמה ממקור ישראל.

חביבי, ממעמקי הלב הנני שולח לכם את הבעת הוקרתי לכינוסכם היקר. חזקה מאד היא תקותי שאתם תדעו איך לשאוב ממעיני הישועה, שבכלל הם הולכים ונפתחים לישראל וארצו, לרוחו ורגש חירותו, למרות כל הסבוכים, המעצורים והצרות ברוח וחמר, שהננו בתור חלק מכלל ישראל סובלים כל כך מהם, בפרק המעבר של הזמן הקשה הזה. ממעינות האלה, תהיו אתם אחי היקרים, יודעים לקלוט את הזוך ואת הטוהר, שבהם תכירו להפלות יפה בין זרם לזרם, בין משקע זר שסערת הרוח מעלה בזעפו, ובין תהליך של מי מנוחות המשיב נפש, אשר בהם יהיה חלקכם ובהם תהיו נוחלים אומץ, עד כדי השפעה גם כן על חוגים שונים, להרחיב את יסוד ברכת החיים אשר צור ישראל וגואלו חי מופיע בה בעתים הללו על עם סגולתו.

מרבי עקיבא אורן של ישראל, אשר בשמו אתם נקראים בבחינת איגודכם, היו נא מכוונים לשלשת הסימנים המצינים לנו לדורות את קדושתו העליונה, שהם: ראשית – אהבת התורה עד לכדי מסירות נפש של סבל בלתי גבולי, הדעה היסודית שסם החיים של האומה ומכון גאולתה אין לו תוכן אחר כי אם זאת התורה שהיא "חיינו ואורך ימינו"; השנית – ההכללה "כולהו סתימתאה אליבא דרבי עקיבא". פלגים רבים הולכים וזורמים, מתניתין, תוספתא, ספרי, ספרא וכו', אבל הכל בא מתוך אותו הים הגדול, תורתו הכוללת של רבי עקיבא (עיין סנהדרין פ"ו), התורה תורת חיינו, כל פלגיה המתגלים ברוח וכל הפלגים המתגלים בחיי האומה, ממנה הם זורמים, ולאחדם

אברהם יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
ראב"ד
בעיה"ק ירושלם תובב"א

A. I. KOOK
CHIEF RABBI
OF THE HOLY LAND
JERUSALEM

בתשובה נא להזכיר את המספר

ב"ה. יום ... לחדש ניסן תרצ"ג

עם מקורם הברוך לנצח אנו נדרשים. נברך בתורה תחילה ונמצא את הארץ אשר אבדה לנו על אשר לא ברכו בתורה תחלה (עיין בבא מציעא פ"ה); והשלישית – היא מדת רבי עקיבא המיוחדה, שהיא מתעוררת עכשיו בזמן צמיחת הישועה, להיות לנו לאור עולם, התלהבות ומסירות לחזק כל חזון של גאולה ותחיה לישראל וארצו. ודווקא מפני שהחזון בשעתו נכשל, ובר–כוכבא נפל ועמו נפל ישראל בבחינת חירותו הלאומית, בטוחים אנו כי תורת אמת אשר בפה קדוש יבוא תור לה, והתור הזה הולך ובא, ולא תקום פעמים צרה, ולא לחנם לחם ישראל מלחמת קיומו ונצחו עד דור אחרון ועד בכלל.

לכו אחים ובנים חביבים בכח זה, בכח ד' גואל ישראל, אל ירך לבבכם, אל תערצו מכל קולות של צווחות וקל–גסים, ד' עמנו, ובשמו ותורתו נדגול ונעשה חיל, לקרבת גאולתנו ופדות, נפשנו בישע צור ישראל אשר הננו לעדי עד עמו וצאן מרעיתו.

בברכה, חיים, שלום, חדות רוח וקושט סלה

נאמן אהבתכם

אברהם יצחק הכהן קוק

כינוס מדריכים זה היה מוצלח ביותר. עסקו בו בבעיות חינוכיות וארגוניות, וסבור הייתי שיהיה זה עידוד רב לצעירי-הצאן, אם יזכו להתקבל אצל הרב ולשמוע ממנו דברים בקודש. נכנסתי אל הרב ומסרתי לו על באי הכינוס, ושטחתי בקשתי לקבלם. נעניתי בחיוב. הענין עורר התרגשות רבה אצל הנוער, והכינוס כולו צעד בשמחה אל בית הרב. הורינו לבאים שבכניסה לאולם (שבו קיבל הרב יחידים וקבוצות שזרמו והגיעו אליו בחגים), לא יכנסו בערבוביא, אלא הבנים יפנו לצד ימין והבנות לצד שמאל, ושגם אלה ואלה לא יתקרבו לשולחן שבראשו יושב הרב, אלא יצטופפו ליד קירות האולם.

והנה פתח הרב בדברי ברכה והמשיך בדברי הדרכה. אולם רק בתחילת דבריו היו עיניו פקוחות, כשמבטו פונה לצד הבנים. בהמשך עצם הרב את עיניו, ודיבר אל כולם בלבביות. כאבא חביב המרבה לספר ביציאת מצרים, לקיים מצות והגדת לבנך, כך היו דברי-קדשו החמים באוזני המדריכים והמדריכות של "בני עקיבא", וכולם יצאו מחוזקים ממפגש רם ונישא זה.

מפגש זה, וכן פגישות נוספות עם בני-תורה, חיזקו את ידי המדריכים הצעירים, שביניהם היו גם חניכי ישיבות, בחתירתם לתיקון המצב הדתי ב"בני עקיבא". ואמנם באותה שנה התרכז חבר מדריכים רציני בסניף ירושלים, ואחרי דיונים ממושכים הצליח לבטל את הריקודים המשותפים.[קטו] לא כן בשאר סניפי ב"ע, שם טרם "איכשר דרא", ועדיין נמשכה המכשלה כשהיתה. והיו לצערנו גם כאלה אשר "תלו עצמם באילן גדול" ופירשו שלא כהלכה את העידוד שהעניק הרב לב"ע, שכאילו הוא מסכים לדרך הפשרנית הזאת. ואם בארץ ניתן היה לסתור את הדבר בקלות. שהרי הכירו את הרב

מקרוב וידעו את דעותיו והנהגותיו, הרי בחוץ-לארץ קיבלו הדברים צורה מסולפת ומוגזמת, ומחפשי מומין שנלחמו בציונות והתנגדו ל"המזרחי", נאחזו בסילופים אלה בכדי לנגוח ולפגוע באישיותו הנעלה של הרב שהוא "מתיר איסורים" וכו'.

ו

מכתבו של הרב, שנכתב בשנת חייו האחרונה, מבטא את דעתו הברורה ואת הסתייגותו המוחלטת מכל "הנסיגות מדרך הקודש – – – שלימדונו אבותינו ורבותינו הקדושים", גם כשהן נעשות על ידי "שומרי המסורת היהדותית", והוא מביע את צערו על שיש שמפרשים את חיבתו לכל העוסקים בבנין הארץ, כהסכמה ל"נסיגות" שלהם:

ב"ה, י"ט כסלו תרצ"ה

לכ' המרומם והנעלה מו"ה משה גוטליב הי"ו

יו"ר קבוצת מזרחי, מוקצ'בו (מונקץ')

שלום וברכה באה"ר,

את מכתבו היקר מז' כסלו דנא קבלתי. וברב צער, נודע לי ממנו, שתולין בי בוקי–סריקי, דברים אשר לא יוכלו גם לעלות על לבי ח"ו.

בכל חיבתי לבנין אה"ק ולתחיית האומה עליה, שאנו רואים בעינינו מפלאות תמים דעים גואל ישראל ב"ה בזה בימינו, הנני מכריז ומודיע תמיד בכל מקום אשר יוכל להגיע, שעיקר העיקרים שביסוד ארחות הגאולה, בצמיחת ישועתה, הוא קשר הקדושה, הדבקות בהשי"ת, בתוה"ק ובכל קדושת ישראל, מראש ועד סוף.

אין לנו להבהל מהחוצפה שנתגברה דוקא בעקבתא–דמשיחא, ואנחנו חייבים להתעסק בבנין אה"ק, בישובה והתפתחותה במידה גדולה, ושכל מעשינו יהיו ע"פ התורה והמצוה, מבלי לסור ימין ושמאל, אפילו במצוה קלה של דברי סופרים, ואפילו בדבר קל של מנהג ישראל קדושים, ודוקא בזה נצליח ונהיה לתפארת ולמופת לכל הבונים בבנין א"י.

אבל לצערי רבו הטועים והמטעים, הרוצים לדון מתוך הדברים של החיבה לבנין הארץ שנשמעים ממני בע"פ ושנקראים בכתב, כאילו ח"ו יש כאן איזו פשרה ואיזו הסכמה כל דהו, על הנסיגות אשר כמה שדרות מהעוסקים בבנין הארץ נסוגים מדרך הקודש, אם הרבה ואם מעט – ד' יודע שלבי כואב על זה באין הפוגות.

והנני בזה קורא ואומר: אחי היקרים! התחזקו והתאמצו בקדושת ישראל, בדרך הקודש שלמדונו אבותינו ורבותינו הקדושים, רק שתוסיפו על זה את ההתקשרות לאה"ק ולבניינה, שהוא דבר שנתחדש עפ"י דרכי השי"ת הנפלאים בזמננו, מה שלא היה לזה שום אפשרות בימים קדומים זה כמה, לפני שהגיעה העת לחננה, והזמן אשר עליו נאמר, "כי רצו עבדיך את אבניה".

וכל מנהגי הקלות, נגד הדין ונגד מנהגים קדושים, שהתחילו להתנהג בהם גם מבני תורה, ומאלה המקושרים ביראת שמים, ושומרי המסורת היהדותית, בין מצד בני הישיבות, בין מצד צעירים אחרים, בין שהם מזרחיים בין שהם שייכים לקבוצות אחרות, הכל הוא נגד רוחי ונגד שאיפתי, ואני מוחה נגדם, ומכחיש מפורש כל מי שאומר איזה דבר לסייע למכשילים הללו בשמי ח"ו.

והשי"ת יתן בלב כל בנינו לשוב אל ד' ואל תורתנו הקדושה, בכל לבבם ובכל נפשם, להאזר בגבורה של קדושה ובתפארתה של תורה, ולהתאמץ במפעל הקודש של שיבת שבות ישראל אל אדמת קדשו, ונזכה במהרה לגאולה שלמה.

כנפש כל יראי ד' החרדים אל דברו ומצפים ישועתו מקודש, ונפש החותם

בברכה נאמנה מהר הקודש מירושלים

אברהם יצחק הכהן קוק

ז

תקוותיו של הרב שבנינו "יאזרו בגבורה של קדושה ובתפארתה של תורה" התחילו מתאמתות בצורה יותר בולטת, חמש שנים אחרי פטירתו, ביסוד "ישיבת בני עקיבא" הראשונה – בראשית שנת ת"ש – בכפר הרואה הנושא את שמו.

ויפה ביטא זאת נאמן-רוחו, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, באיגרת-עידוד שכתב אחרי ביקורו בכפר הרואה:

"מה נורא המקום הזה, 'גדולים מעשי צדיקים' שלא רק במעשיהם אלא גם בשמותיהם פועלים הם גדולות ונצורות. עד נאמן על זה הוא כפר הרואה, הוא הכפר הנקרא על שם כבוד קדושת מרן, גאון ישראל וקדושו, מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל. רובו ככולו יראי ד' וחושבי שמו, אשר זה כל אדיר חפצם לשכלל ולבסס את הכפר הזה, שיהיה ראוי לשם שנשאו עליו – – – ונתכוננה שם ישיבת בני עקיבא – – – אשר תלמידי ישיבתנו הגדולה "מרכז הרב", שזכו עוד ליהנות מאורו של רבינו זצוק"ל, משפיעים ומגידים שיעורים בפני הצעירים, סוללים להם את המסילה הישרה במלחמתה של תורה, להמשיך את שרשרת הזהב, כמו שקיבלו מפומיה דמרן רבינו זצוק"ל".

*

"גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן" (חולין ז, ב) – "ישיבות בני עקיבא" שקמו מכחו ומכח-כחו של מרן הרב זצ"ל, השפיעו רבות ותרמו תרומה גדולה לחיזוק המצב הדתי בתנועת הנוער, אף גם קירבו רבים-רבים לאוהלה של תורה, ובוגרי הישיבות הטביעו חותמם על החברה הישראלית כולה.

אורו הגנוז של הרב ממשיך להאיר, "מוסיף והולך", וישיבות בני עקיבא והאולפנות לבנות, הפזורות על פני מרחבי ארץ-ישראל, משגשגות ועולות בעז"ה בכמות ובאיכות.

בהשפעת בני התורה הללו ובנות התורה, תוקנו כמה פרצות ובכל סניפי ב"ע שוב אין ריקודים מעורבים וכו'.

*

באחד הביקורים שלי בארה"ב, במסיבה למען ישיבותינו, הכריז הרב יצחק צבי וואהלברג ז"ל, רבה של קהילת "שומרי אמונה" בבורו-פארק: "ישיבות בני עקיבא בארץ-ישראל – זהו הספר הטוב ביותר שנכתב על הרב קוק!"

דומה אמנם שישנם עוד כמה וכמה "ספרים" טובים שחוברו על הרב, אישיותו ומפעליו, גם בדפוס וגם במציאות. ואם בישיבות עסקינן, הרי ישיבתו המפוארה, ישיבת "מרכז הרב", הספוגה כולה בקדושת ארץ-ישראל, היא ודאי ה"ספר" המעולה ביותר.

אולם, כולי עלמא לא פליגי שישיבות בני עקיבא והאולפנות, הן מן ה"ספרים" הטובים שחוברו מכחו ומרוחו של הרב, וברוך השם שב"ספרים" אלו מתווספים והולכים דפים יפים ופרקים נאים מדי שנה בשנה – כה לחי!

ואנו תפלה כי רוחו תמשיך לחפוף עלינו וזכותו המרובה תגן עלינו, ויהי נועם ד' על מעשינו סלה.

"ואורח צדיקים כאור נוגה, הולך ואור עד נכון היום" (משלי ד, ח"י).

*

"על שדות 'הפועל המזרחי' עלתה כפורחת תנועת-הנוער '**בני עקיבא**' – תנועת נעורים ערה ותוססת, תנועה צמאת-מעשים, בוערת בחזון יצירה ושוקקת להעפלה ולכיבושים. שעל אחר שעל וביסודיות סללו להם 'בני עקיבא' את דרכם, לאט-לאט ובכנות, נאמנים לאמת חזונם ולשלמות שאיפתם. ותהי פרי היסודיות – דרך רעיונית ללא סטיות וללא התלבטיות סרק. ופרי האמת – חיי תורה עמוקים יותר, עקביים יותר, יונקים מן המקורות ונאמנים לשרשים.

כך נתגלתה אותה תופעה מפתיעה – **ישיבה** שהוקמה על ידי תנועת נוער, ישיבה עתיקה בתוכנה, חדשה במשטרה וחדישה בכיוונה. כך נתגלו חלוצי "בני עקיבא" כטובי הכובשים בהר ובנגב, בחומר וברוח, כטובי בניה-בוניה של ארץ-ישראל המתרעננת והמתרוננת בשפעת הכוחות הניעורים בה ועליה.

אכן, יד-ד' עשתה כל אלה, דבר-ד' הנאמן 'כי לא תישכח מפי זרעו', הוא אשר נחה את מיטב הבנים בדרך לא סלולה, עדי נתגלתה כדרך-גאולים.

יהי, אפוא, ד' עמנו, כאשר היה עד **כה**, לנחותנו הדרך, להגביר כוחותינו וחילינו לאורייתא, לישראל ולארצו, עד תקום ארץ-ישראל בקדשה בקיבוץ בניה לתוכה – 'ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור'".

מתוך חוברת "כֹּה בָּנִינוּ",
כ"ה שנות "הפועל המזרחי" וח"י שנה ל"בני עקיבא"

דבר השמיטה

הואיל והדפסת הספר חלה בשנת תשמ״ז, ראוי לסיימו בנושא זה, ששמו של מרן הרב זצ״ל קשור במצוה רבה זו משני צדדים – בביצוע היתר הפקעתה מצד אחד, ובזירוז ובהשתדלות לקיומה מצד שני.

כידוע נתחדש היתר המכירה בשמיטה של שנת תרמ״ט, על פי רשכבה״ג הגאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, וחזר ונתחדש בשנות השמיטה תרנ״ו ותרס״ג. וכמו בהלכות אחרות נחלקו גדולים חקרי-לב. הללו מתירין והללו אוסרין.

מרן הרב זצ״ל עלה לארץ בשנת תרס״ד, ובשמיטה של שנת תר״ע נשא הוא בעול סידור ההיתר, כרבן של המושבות, אלא שהוא נתן תנופה חזקה גם לקיום המצוה בחיבור ספרו ״שבת הארץ״ אשר בו העמיק-הרחיב בפרטי הלכות השנה השביעית, בסיכום שיטות הראשונים בכל הלכה והלכה. וכן הורה הוראות מעשיות לדרכי שמירת השביעית, ותשובותיו לשואלים נתפרסמו אח״כ בספרו ״משפט כהן״.

בסוף הקדמתו ל״שבת הארץ״ כותב הרב:

״למרות הפקעת המצוה אשר בהוראת-שעה זו [על ידי היתר-המכירה], ישנם כמה גופי הלכות הנדרשים לשמור ולעשות בפועל, גם נמצאים יראי-ד׳ – – – אשר אינם חסים על הפסד וטורח, והם נכונים לקיימה בכל כח, כדין וכמשפט – ברוכים יהיו לד׳ ולעמו. – – – לכן מצאתי לי לחובה להוציא את החוברת הזאת אשר סדרתיה להלכות **שביעית** בעז״ה״.[147]

דברי הרב בשבחם של שומרי-שביעית, לא היו רק דברים שבכתב – הוא גם פעל והשתדל לאמץ ידי גבורי-הכוח עושי דבר השמיטה (וראה מה שכתב הגרי״מ טוקצינסקי ז״ל ב״ספר השמיטה״ – מהדורת ירושלים תשל״ג – עמ׳ סב).

---

147. ספר נכבד זה נתקבל בחיבה יתירה בשערים המצוינים בהלכה, רבו הדנים בחידושיו ומסתמכים על הוראותיו. בראש המהדורה השניה של הספר, ירושלים תרצ״ז, כותב מוהרצ״י ז״ל: ״ומחזיקנא טיבותא לכבוד הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר שליט״א, אשר מלבד יקרת זירוזו בכלל להדפסת כתבי יד קדשו של מרן אאמו״ר הרב זצ״ל, גדלה ונכבדה לי ביחוד הערתו-דרישתו, שאשלים לברר ולפרט את ציוני המקורות של ההלכות, אשר בגוף הספר [״שבת הארץ״] בהוצאתו הראשונה – מתוך טרדות אותה השעה על שנת השמיטה ה׳ תר״ע – באו קצרים וסתומים יותר מדי״. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 86-78.

אברהם יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
עה"ק ירושלים תובב"א

ב"ה [ה' תשרי, תרפ"ג]

קול קורא

ליסוד קופה של שומרי שביעית בארץ ישראל

גבורי כח עושי דברו – אמר ר' יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר!
(ויקרא–רבה פ' א)

אחים יקרים פזורי הגולה בכל הארצות והמדינות, אשר נתן ד' להם מרגוע ופליטה במקומות מגוריהם, ראשי עם ד' הרבנים הגאונים הצדיקים הקדושים, פרנסי העדות וגבאי בתי כנסיות ובתי מדרשות, עסקני הצבור וכל פועלי צדקות בקרב גוי קדוש, וכל עם ד' הגוי כולו, הקשור באהבת עולם ובקדושת אמונים לארצנו הקדושה, לקדושתה ולבנינה, לקוממות הריסותיה ולנטיעת עם קדוש עליה, בכל לב ונפש,

שלום עולמים וברכת חיים לכם מההר הטוב, מהר הקודש מירושלים!

אחים קדושים ויקרים! רבותינו הדגולים ואלופינו הנכבדים!

הנני מתכוין בזה לקראת כבוד תורתכם קדושתכם ומעלתכם, בקריאה של חבה בדבר שהזמן גרמא כעת. הלא תדעו רבותי, שהשנה הזאת שאנו עומדים בה היא שנת **ערב שביעית**, לפי חשבוננו המקובל לנו בארצנו הקדושה מדורות רבים, ע"פ הגאונים והרמב"ם ז"ל והמנהג הקדוש הקבוע בארץ ישראל.

ודעו לכם, רבותי, שבכל שנה של שמיטה, מעת אשר התחיל הישוב המעשי החקלאי של אחינו בני ישראל להתרחב בארצנו הקדושה, מתעוררת השאלה הגדולה: מה נעשה עם אחינו האכרים, אלה החפצים בכל לבם ובכל נפשם לשמור את קדושת הארץ כהלכתה, אלה שאינם חפצים להכנס בשום הערמה ושום הפקעה ומכירה ביחש לקדושת השמיטה החביבה, הקשורה בברית הארץ וקדושתה. ומאלה רבים הם, אשר עם כל חפצם הטהור אין ידם מגעת להוציא את רצונם הקדוש מן הכח אל הפועל, פשוט מפני שאלת החיים של שנת השמיטה עצמה, ובעוה"ר עדיין לא זכינו להתגלות הקדושה העליונה המובטחת לנו בתוה"ק בברכת הארץ במלואה, שאנו מצפים בכל יום שמהרה תבוא הישועה הזאת בכל תפארתה, עם כל ישועת ד' בכל הפרטים והכללים הגדולים שלה, על עמו ועל ארצו. אבל לעת כזאת אנו חייבים לתמוך בידי אחינו אלה, שרצונם חזק ואמיץ לשמור את קדושת הארץ ושבתה, להכין לזה עזרה מיוחדת: **קופה של שומרי שביעית**.

אמנם כמה גדולי ארץ מתחילים להשתדל ולדפוק על הלבבות בעת אשר כבר קדושת השביעית באה, בעת אשר כבר הזמן קצר להכין, לסעד ולסדר, את כל אלה הרוצים בשביתה קדושה כדין תוה"ק במלואו, בקיום מצוה כמאמרה, בלא צד קולא והוראת

היתר של דחק. ועל כן על פי רוב היו הפעולות לא רחבות, ושומרי השביעית מאלה יקרי הרוח, בעלי הנפש, יראי ד׳ ואוהבי מצותיו בלב תמים ובנפש חפצה, גם מהם היו רבים אשר לא יכלו להוציא אל הפועל את מחשבתם הטובה.

על כן הנני בזה מקדים וקורא אליכם: אחים יקרים! הקדימו להשתדל אצל כל גדולי עמנו, אצל כל נדיבי לב, אצל כל שלומי אמוני ישראל החפצים בקיום קדושת הארץ יחד עם בנינה הקדוש, בכל הכח הקדוש של קיום התורה ומצותיה כדת וכהלכה, בכל מלואם וטובם, שיהיו כולם חברים ליסד קופה גדולה **לשומרי שביעית**. ויקדימו לשלח את תרומת ידם, וכל המקדים הרי זה משובח, מראשית הזמן של השנה הזאת **לקופת שומרי שביעית** שיסדנו בעז״ה, והיתה למחיה ליראי ד׳ וחושבי שמו, מהאכרים והפועלים החפצים בשמירת קדושת השביעית כהלכתה, בלא שום הוראת היתר של קולא והפקעה.

תקותי חזקה בע״ה, שעל ידי ההתעוררות המעשית של כל יראי ד׳, אחינו יושבי הגולה וגדולי ישראל, הצמאים לדבר ד׳ וחפצים לחזות בנועם זיו קדושת שבת הארץ כמאמרה, יתעוררו חסדי ד׳ מרובים ודרכים רבים יתגלו לפנינו באה״ק, להרחיב את גבול קדושת השמיטה, וקדושת שבת הארץ תעלה מעלה מעלה. ובעת רצון הזאת, אשר יד ד׳ לטובה נטויה היא על ארצנו הקדושה, לתת לנו בה יתד וגדר ולרומם בה קרן ישראל בהרמת נס ודגל עם ד׳ בתוכה, גם בעיני גוים רבים וממלכות עצומות – מצפים ומיחלים אנו, שכל אשר יעלה בידינו להרחיב את קדושת שמירת שביעית ושבת הארץ, כהלכתה וכמאמרה, יגלה פעלה והדרה על כל הארץ, ופזורי ישראל ינהרו לנוה רבצם מארבע כנפות הארץ בתשוקת קודש, וימין ד׳ רוממה תשגבם בגבורה ותאזרם בתפארה ותמלאם רוח ד׳ בקדושה ובטהרה, להקים ביעקב עדות ד׳ ותורתיו מצותיו וחקותיו על עם ד׳ וארץ קדשו, לשמור ולעשות ולקים את תורת ד׳ ופקודיה באהבה רבה בכל לב ובכל נפש. וברכת ד׳ תגלה ותראה מהרה על ארץ חמדה בכל מלואה וכבודה, וירום קרן לעמו, תהלה לכל חסידיו, ולנוצרי פקודיו ועדותיו גבורי כח עושי דברו.

בטחוני גדול, בעה״י, שדברי המעטים היוצאים ממעמקי לבבי יכנסו ללבבכם הטהור, ותמהרו להרבות פעלים, בכל עיר ומדינה שיד ישראל משגת שם, לעזור ולהושיע לשומרי קדושת השמיטה בארצנו הקדושה.

והיה לכם לשם עולם, בחצרות ד׳ ובמשכנות קדשו, לרומם קרן ישועה ואור גאולה שלמה, כנפשכם היקרה ונפש אחיכם ועבדכם הנאמן, המצפה לתשועת ד׳ על עם קרובו וחבל נחלתו במהרה בימינו אמן.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

*

וראה מאמרו של הרב קלמן כהנא (שליט״א) [ז״ל] בידיעון ״הליכות שדה״ (שבט תשמ״ו, עמ׳ 20-15), וכן ניתוחו של הרב צבי-אלימלך נויגרשל שליט״א – ״תפקיד ההיתר ההלכתי״ – שהוא דן בהרחבה בנושא היתר-המכירה ומביא את ההיבטים השונים שלו,

כפי שהם באים לידי ביטוי בהיר באגרותיו של הרב לגדולים וטובים באותה שנת שמיטה (חוברת "צא ולמד", ירושלים תשמ"ו, עמ' סב-סט).

"זכית להיות שומר שביעית בעבר ותמשיך לשמור שביעית בעתיד"

רבי זאב שחור ז"ל, מיקירי ירושלים וידיד נאמן של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, מהדר גדול היה במצוות, ואף שומר-שביעית היה. פרדס היה לו בסביבות פתח-תקוה, ובכל שנת שמיטה היה מפקיר פירותיו כהלכה, ואף טרח והעלה רוב הפירות לירושלים, ומסרם לחלקם לבני-תורה שיזהרו באכילתם בקדושת שביעית.

והנה נקלע רבי זאב לתקופת משבר כלכלי, שפגע בו קשות. גמ"חים שנתן – לא חזרו אליו, והערבויות שנתן – עליו היה לשלמם. ורבה היתה מצוקה, עד כדי סכנת התמוטטות.

השנה ההיא – ערב שנת השמיטה היתה, וחברו על ר' זאב קרובים וידידים, שהפעם לא יפקיר פירות פרדסו, אלא ישתמש בהיתר-המכירה, והתמורה הנכבדה אשר יקבל עבור יבול הפרדס, תעזור לו הרבה לחלצו ממצבו הכספי הקשה. אכן, הדבר היה מאד קשה לר' זאב. מצוה שהחזיק בה זה כמה שמיטות – עכשיו יוותר עליה? ורבתה מצוקתו הנפשית. אמרו לו קרוביו-ידידיו שיעשה שאלת-חכם, יפנה בשאלה זו אל מרן הרב זצ"ל, וכאשר יורה לו כך יעשה.[148]

ברם, גם הצעה ישרה זו, עוררה חששות בלבו של ר' זאב. ראשית, זכר ר' זאב את הסערה שעוררו שוללי היתר-המכירה, ומאבקו הנמרץ של הרב להוכחת יסודות-ההלכה של ההיתר, והכרחו החיוני לפי המצב, ואם כן כמעט ברור מראש מה תהיה הוראתו של הרב ביחס לאפשרות השימוש בהיתר הכללי. שנית, חשש רבי זאב שימצאו בין קרוביו וידידיו שיקדימו אותו, וילכו אל הרב ויתארו לפניו את המצב הכספי שלו בצבעים שחורים, הרבה יותר ממה שזה באמת, ותיאור מוגזם זה יכריע לצד היתר.

אולם לא היתה שום ברירה אחרת בפני ר' זאב, והוא הלך אל הרב, ומסר לו על מצבו כמו שהוא, והשתדל כמובן להציג את הענין בפרטות, בכדי שלא לתת מקום לראיה לא מדוייקת. והנה מספר ר' זאב: הרב הקשיב לדברי בקשב רב, שאל כמה שאלות הבהרה, ואחר כך שקע במחשבה. לאחר כמה דקות של דומיה, קם הרב ממקומו, אחז בידי ואמר בהתרגשות: ר' זאב, עליך אמר הכתוב "ברכו ד' מלאכיו, גבורי-כח עושי דברו לשמוע בקול-דברו" (תהלים קג, כ) בדרשת חז"ל בראש ויקרא-רבה: "בשומרי שביעית הכתוב מדבר"! לא בשבילך נתקן היתר-מכירה. זכית, ברוך השם, להיות שומר-שביעית בעבר,

---

148. בתחילה פנה הר"ז ז"ל בשאלתו אל מחותנו, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (שבתו של הר"ז מרת חיה-גיטל ע"ה, היתה נשואה לבנו הרב ר' יחיאל-מיכל ז"ל), אולם הגרי"מ סירב להורות לו בזה (אם כי בנושא אחר בהלכות שביעית, מצינו תשובה של הגרי"מ אל הר"ז – ראה "בית זבול", ח"ג. סי' מב).

ותמשיך לשמור שביעית גם בעתיד, והקב״ה יקיים בך ״וציויתי את ברכתי״ (ויקרא כה, כא) וימלא חסרונך בדרכים אחרות.

תשובת הרב וברכתו – המשיך ר׳ זאב – חיזקו אותי וממש הכניסו בי רוח חדשה. ואמנם, לא עברו ימים מועטים והסתדרתי עם כמה בעלי חובות קשים, המצב התחיל משתפר והולך בהדרגה, נתמלא והלך חסרוני, ונתקימה בי ברכתו של אותו צדיק (מפי נכדו, ידיד נעורי הר״ר אלכסנדר-זיסקינד ברלין ז״ל).

*

״כבר אמרתי זה כמה, שעל עצם ההיתר, אין לדעתי מה לפקפק כלל, אבל בכל זאת אין זה מונע ופוטר אותנו, מלבקש כל העצות אשר יזמין ד׳ לנו, שיוכלו אחינו בני ישראל היושבים בארצנו הקדושה, לקיים את המצוה כהלכתה, בלי שום הפקעה ודרישת היתר, וכל חלק קטן שבקטנים מארצנו הקדושה שביד ישראל, שתקויים בו מצות שביעית כדינה, אנו צריכים לשמוח עליו כמוצא שלל רב״ (״משפט כהן״, סי׳ סג, עמ׳ קכד).

״חלילה חלילה לשלוח יד, לבטל את אותם השובתים (בשביעית), המזכים אותנו במצות קדושת הארץ כמצותה – ולא ינקה כל הנוגע בהם!״ (שם סי׳ עד, עמ׳ קמט).

״בעיקר מה שליבנו דואב הוא שעל כל פנים מצוות שביעית מופקעת היא ואין מקיימים אותה... ועל זה ליבי דווי, על שאנו מוכרחים ללמד את העם להפקיע מצוות שביעית, במקום שאנו חייבים תמיד להקים עדות ביעקב וללמד את ישראל להתחייב גם במצוות שאפשר להיפטר מהן״ (איגרות הראיה א, אגרת קפט, עמ׳ רמו).

והשי״ת ירחם על עמו וארצו מהרה, ויחבוש לשבורי לבב המחוצים במחץ כאב נורא על המצב המדאיב של אה״ק ויושביה, המעיק להיכנס בפרצות דחוקות כאלה, ויתן מהרה מציון ישועה לישראל תפארתו, ונישא ברמה את דגל תורתנו הקדושה וקיום כל מצוותיה, ובכללן המצוות התלויות בארץ בכלל וקדושת שבת הארץ בפרט, על אדמה הקודש, לשמחת לב כל אוהבי שם ה׳ המצפים לישועת אמת (שם אגרת רעב, עמ׳ שח).

אנוכי שניתי ושילשתי שכל המתחזק בעוז ד׳ ועושה מצווה כמאמרה הרי זה משובח. והייתי תמיד מוכן לעזור בכל כוחי לשובתים, כאשר יעידו על זה אלה ששבתו בסביבותינו, כמה קירבתים וכמה טרחתי בעבורם, וכמה חיזקתי את ידם ורוחם כאשר באו להתיישב עמי אם ישבתו, כיון שראיתי שאין מצבם כל כך מסוכן, ובדוחק יוכלו להתפרנס. **ואלה היחידים הם אצלי התכלית של כל היישוב** (שם, אגרת תקנה, עמ׳ קצב).

אנוכי, שאני מיקל, אין לי כל ייפוי כח להשמיע על אחרים שיעשו כהוראתי, מפני שגם אני מודה שלולא ההכרח יותר טוב לשמור את השמיטה כהלכתה. ואני משתוקק לזה בכל לבבי ובכל נפשי. מה שאין כן המחמירים – לפי דעתם הם מחוייבים למחות בנוהגים להקל, בכל כוחם (שם עמ׳ קצא).

כפי ריבוי שיבתם של גאולים תתרבה הברכה העליונה להחיש גאולה, ואז נקיים הכל בבירור באופן שיהיה לנו שילומים על כל צערנו, ממה שאנו מוכרחים להשתמש בהיתרים דחוקים, ויעננו ה' במרחב" (משפט כהן, סי' סג, עמ' קכט).

*

"אף על פי שאני מקיל לאחרים, מפני הדחק וחיי-נפש ממש, לסמוך על ההפקעה, מכל מקום כשאני לעצמי אין לי עסק בפירות שביעית ח"ו, ואיך אתעסק להוציאם לחו"ל, ובפרט לגבֵיה דמר, שחזיתֵיה לדעתֵיה לנטות לחומרא בעיקר הענין, שאלמלא גודל ההכרח והדחק ויסוד קיום ישוב ארצנו הקדושה התלוי בזה, הייתי גם אני אומר כן. - - - והשם יתברך יזכנו לימים ושנים הבעל"ט, לקיים כל המצוות כולן כתיקונן, באין מחסור דבר, וישמח לב מבקשי ד'" (משפט כהן, סי' פו, עמ' קס).

הערות הרחבה

א. ע׳ להלן עמ׳ 108. ראה עוד ״טל הראי״ה״ רק א. שיחות הראי״ה פרקים ג, יא, כג. מועדי הראי״ה פרקים א, לד.

ב. עי׳ טל הראי״ה פרק ו. מועדי הראי״ה פרק כד, עמ׳ 295-296, פרק לב עמ׳ 382.

ג. עי׳ שיחות הראי״ה פרק א עמ׳ 41. טל הראי״ה פרק ד, עמ׳ מו-מג.

ד. ע׳ שיחות הראי״ה פרק ו.

ה. מתברר שהראי״ה הכירו כבר בשנת ה׳תרל״ט עוד לפני ימי לוצין. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ רכח, במאמרו של הרב חיים קרלינסקי.

ו. עי׳ שיחות הראי״ה פרק כ.

ז. טל הראי״ה פרק ו. שיחות הראי״ה פרק יב.

ח. עי׳ שיחות הראי״ה פרק כב.

ט. עי׳ שיחות הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 161-162. חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 29, 146, 157, 205. טל הראי״ה פרק ו עמ׳ עו-פג. פרק ח עמ׳ קמב-קנ. לנתיבות ישראל בסוף מאמר יט. לשלושה באלול א, כה. דודי לצבי אגרות יח, לג-לד. משנת הנזיר עמ׳ יד.

י. עוד על השתדלות הרב לקידום מתן הצהרת בלפור, עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 367. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 117 ואילך, פרק ״הדוגל בירושלים״. חיי הראי״ה פרק י סע׳ ח, עמ׳ 192-193.
בזכרונות מזכיר הרב, ר׳ שמעון גליצנשטיין, בפרק ״הרב וההצהרה״ עמ׳ לה-מג. חזון הגאולה עמ׳ קעא-קעד, שמ. מאמרי הראי״ה עמ׳ 70. לשלושה באלול א, סד.

יא. עי׳ השלמת הדברים בלנתיבות ישראל ב׳ מאמר פ סע׳ ה.

יב. עדויות כאלו מנינו במועדי הראי״ה סוף פרק א, הע׳ 19. ולהלן עמ׳ 93.

יג. עי׳ עמ׳ 130. חיי הראי״ה עמ׳ 135. ליקוטי הראי״ה א פרק ״פודה ומציל״, עמ׳ 381-396 (ועוד – ראה מפתח שם). ליקוטי הראי״ה ב פרק ב׳ עמד 66-62. פרק כח עמ׳ 405. ליקוטי הראי״ה ג מהדו״ב עמ׳ 309-308. מועדי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 86, 368-369. שחר אורו פרק ״אור יקרות״ ועוד (ראה מפתח).

יד. עי׳ שיחות הראי״ה, פרק יא, עמ׳ 122-123. חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 15.

טו. ע׳ להלן עמ׳ 335. טל הראי״ה פרק ח, אמ׳ קפג. הקדמת הרב נריה למשנת הרב, בית אל ה׳תשנ״ב סע׳ ב. הקדמת הגרי״מ חרל״פ לשמועות הראי״ה. ספר הזיכרון לד״ר אדם נח בראון עמ׳ שנח-שס. משנת הנזיר עמ׳ צב.

טז. עי׳ מועדי הראי״ה מהדו״ב, עמ׳ 444, 514-515.

יז. הרב צבי קפלן ז״ל נפטר בעת הכנת מהדורה זו. נולד בגרמניה, כ״ג באדר ה׳תרפ״ב, נפטר בירושלים, י״ט בכסלו ה׳תשע״ג. התייתם בילדותו מאביו, הרב הסופר והמשורר, הרב אברהם אליהו קפלן ז״ל, מח״ס בעקבות היראה וראש בית המדרש לרבנים בברלין. הרב צבי קפלן עלה ארצה עם אמו בתרפ״ז. מח״ס ״בשיפולי גלימתו״ על דמותו של מרן הראי״ה קוק. על הרב נריה כתב בהקדמתו: ״אלופי מנוער, שהיה גם מראשוני מכווני התעניינות אל תורת הרב״. מבולטי בוגרי ישיבת חברון וממקורבי הגר״י הוטנר ז״ל. היה מן העומדים לימין הרב נריה בהקמתה וביסוסה החינוכי של אם ישיבות בני עקיבא בכפר הרא״ה. עי׳ בעמ׳ 364, 410, 420-422. ״מיודעי החביב הרב הסופר״, ״חכם בן חכם, ספר בן סופר, בחושו הרגיש ובטעמו הטוב״. היה חביב מאוד על הרב נריה כחבר נעורים ושותף לדרך. ע׳ סיפורים בדבר היכרותם בספר ״שחר אורו״.

יח. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 359, וליקוטי הראי״ה א עמ׳ 451. ראה שיחות הראי״ה עמ׳ 24, וכאן עמ׳ 246.

יט. ר׳ אברהם שוער, לוצין ה׳תרכ״ט – ניו-יורק ה׳ת״ש. ע׳ טל הראי״ה פרק ב, ושם עמ׳ קצד-רט.

כ. שמונה קבצים א סע׳ קסה. אורות האמונה עמ׳ 66. נתפרסם במאמר ״כתר תורה לצורתו הרוחנית של הרב קוק״ מאת הסופר אז״ר, בתוך ״המחשבה הישראלית״ לר׳ אלחנן קלמנסון, יפו תרע״ג, דף כג.

כא. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 123-124, 132, 227. ליקוטי הראי״ה פרק ״בנין התורה לדורות״, עמ׳ 348. מובא ע״י הראי״ה גם בספר ״הקבצים מכתי״ק״, פנקס רשימות מלונדון, בשירים שבסוף הספר. מסכת הנזיר למחבר זצ״ל, עמ׳ ס-סא. משנה הנזיר, עמ׳ צז-צח. אוצורת הראי״ה מהדו״ב ח״ב עמ׳ 376. וע׳ ״שחר אורו״ בסף הפרק ״כי בא מועד״. ״מאורות נריה״ לחנוכה ופורים, עמ׳ 245-244.

כב. האגרת נכתבה אל מזכירו של הרב ברבנות לונדון, הרב שמעון גליצנשטיין, נפסה במלואה ב״מאבני המקום״ יא, עמ׳ 53-51. עי׳ גם כאן בעמ׳ 284-281.

כג. עי׳ מועדי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 434-433. ליקוטי הראי״ה פרק ״בעול רבנות ירושלים״, עמ׳ 137.

כד. עמ׳ ליקוטי הראי״ה ב פרק ״על חומותייך בני ברק״, וכאן עמ׳ 206. מועדי הראי״ה עמ׳ 25, 315, 380-379, 399, חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 194.

כה. ראדום ה׳תר״ל – ירושלים ה׳תשי״ז. מבכירי חסידי קרלין וממייסדי ״הועד הכללי כנסת ישראל״. ע׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 242. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 218, 430. לשלושה באלול א, ע, עו.

כו. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ יז-יט, לד-לה. שיחות הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 54-53, 232-227.

כז. עי׳ טל הראי״ה פרק א. חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 182, 154, 172. שיחות הראי״ה פרק כג. מועדי הראי״ה פרקים א, לד.

כח. עי׳ שיחות הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 317. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 413.

כט. עי׳ עוד עליו להלן עמ׳ 479, ובערכו באנצ׳ של הציונות הדתית כרך ה.

ל. עי׳ טל הראי״ה פרק ח, עמ׳ קנט-קסה, קסח.

לא. עי׳ חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 18-17, 44. טל הראי״ה, עמ׳ קעג-קעו.

לב. עי׳ מועדי הראי״ה פרק ז וכאן בעמ׳ 258.

לג. עי׳ חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 142-140. ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 120-116. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 152.

לד. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 374-365. מועדי הראי״ה פרקים לב, לה (עמ׳ 441), לט. ״ביום חולין״ עמ׳ 110-39. מאבני המקום ה, עמ׳ 3-1.

לה. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 109, 260-258, 338.

לו. עי׳ חיי הראי״ה סוף פרק ה. מועדי הראי״ה עמ׳ 498.

לז. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 234. ליקוטיה הראי״ה א פרק ״בעול רבנות ירושלים״, עמ׳ 160-158.

לח. בעניין שמן השומשמין, עי׳ עוד תשובה לקדמון בענין שמן שומשמין לפסח, בקובץ המועדים פסח ב, ירושלים ה׳תשס״ו, עמ׳ תריג-תרכג.
ועי׳ עוד חגי בן ארצי, ״אידיאולוגיה ופסיקת הלכה״ בתוך: מסע אל ההלכה, ה׳תשס״ג.

לט. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 316-315. מבוא לאורות הקודש סע׳ ט. מועדי הראי״ה ריש פרק א.

מ. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 130, 227, וצניף מלוכה עמ׳ 56-74, ומאמר ״תורת הערבות״.
מא. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 227-228. טל הראי״ה עמ׳ קפה.
מב. עי׳ לנתיבות ישראל ב מאמר טו. הערות הרצי״ה לס׳ מצות ראיה, עמ׳ ריא.
מג. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ קמח. אפיקים בנגב פרק יז. אורות, זרעונים פרק ז, עמ׳ קלד. מאמרי הראי״ה עמ׳ 197. ליקוטיה הראי״ה א עמ׳ 105.
מד. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 342. ליקוטי הראי״ה ג, מהדו״ב עמ׳ 109-110.
מה. ליקוטי הראי״ה ג, שם.
מו. עי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 324-325
מז. עי׳ דעת כהן סי׳ רכג. חיי הראי״ה עמ׳ 324. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 332-333. נראה שכל האגרות הללו הן חלקיה של אגרת אחת (הערת הרב שמואל ישמח נ״י).
מח. ועי׳ ניצני ארץ גליון ז, עמ׳ 227, עדות מפי הרב מ״מ אושפיזאי ז״ל.
מט. עי׳ שיחות הראי״ה פרק ח, עמ׳ 92. טל הראי״ה, סוף פרק ח. טל הראי״ה, תוספות, עמ׳ רע-הער. מועדי הראי״ה פרק ד עמ׳ 53. ליקוטיה הראי״ה ב, פרק ט, עמ׳ 166.
נ. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 243-244.
נא. עי׳ מכותבי ראי״ה עמ׳ מד הע׳ 20.
נב. עי׳ ליקוטי הראי״ה חלק א, עמ׳ 191-192, חלק ב׳ פרק י. מועדי הראי״ה עמ׳ 339.
נג. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 195-196.
נד. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 160.
נה. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 143.
נו. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 235.
נז. עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 333-334. קובץ ופדויי ד׳ ישובון, ירושלים ה׳תשס״ו, עמ׳ 26.
נח. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 99, 498. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 51, ועוד הרבה בספרי הרב נריה.
נט. אגרות הראי״ה א, אגרת א. ועי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 194.
ס. עי׳ כאן עמ׳ 89. ועי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 539.
סא. עי׳ כאן עמ׳ 99. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 65, 70, 313-318, 448. ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 261-265, 289, 305, 424-425. חיי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 150-151, 210. ליקוטי הראי״ה ג׳ מהדו״ב עמ׳ 127. מועדי הראי״ה עמ׳ 238.
סב. עוד בהרחבה על הגרימ״ח, בספרים: שיחות הראי״ה פרק לג. ליקוטי הראי״ה א פרק ״נהי הרי״מ״, עמ׳ 481-486. ליקוטי הראי״ה ב פרק טז, ״ראשו מגיע השמימה״. ליקוטי הראי״ה ג ״על מרן הגרימ״ח זצ״ל״, עמ׳ 113-119.
סג. ראה כאן עמ׳ 262-285. ועי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 301, 304. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 113-129.
סד. אמרות טהורות מהדו״ב, עמ׳ קפח. ועי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 336, 467. אגרות הראי״ה ג, אגרת תתקכג. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 120. ועי׳ כאן עמ׳ 295-296.
סה. עי׳ ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 134-135. וראה אגרות לראי״ה מהדו״ב סי׳ ק וסביבותיו.
סו. נדפס באמרות טהורות, מהדו״ב עמ׳ קסד-קסט. ועי׳ לעיל עמ׳ 175.
סז. מהדו״ב ירושלים ה׳תשע״א. וכן ״יומן מסע״ בכתי״ק של הראי״ה, ב״גנזי הראי״ה״ ז עמ׳ 9-15.
סח. עי׳ כאן עמ׳ 190, 194.
סט. החזיון המלא נדפס לימים בקובץ עיטורי כהנים גליון 77, מנחם אב ה׳תשנ״א, עמ׳ 12-14, ושם גם צילומו גכתי״ק של הגרימ״ח.

ע. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 138.
עא. הד הרים אגרת לב. מהדו״ב עמ׳ עח-פא.
עב. עי׳ כאן עמ׳ 282. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 137-138. טל הראי״ה עמ׳ יח-יט. שיחות הראי״ה פרק ופרק יג סע׳ ז. ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 132, 413-417.
עג. ועי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 148. קובץ מאבני המקום יג, עמ׳ 72-54.
עד. עי׳ לנתיבות ישראל ב מאמר פסע׳ ה. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 134, 136, 140, וכאן עמ׳ 312.
עה. עי׳ שיחות הראי״ה ריש פר יח.
עו. עי׳ לעיל עמ׳ 259-255, וחיי הראי״ה פרק יב.
עז. עי׳ שיחות הראי״ה פרק יד. טל הראי״ה ״תוספות״, ״איחוד הנסתר והנגלה״, עמ׳ רסט-רעד. מועדי הראי״ה פרק ז עמ׳ 108. חיי הראי״ה פרק ט סע׳ק ב-ג בהערות. ליקוטי הראי״ה א פרק ״עוזר ותומך״ עמנ׳ 324-322, פרק ״מתרומות מידותיו והנהגותיו״ עמ׳ 458-457. ליקוטי הראי״ה ב פרק יז, עמ׳ 305-304.
עח. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 425. חיי הראי״ה עמ׳ 145. ליקוטי הראי״ה א פרק ״מדות דרבי נתן״ סע׳ ג, עמ׳ 502-501.
עט. אודות ברל סמניצר עיין באנציקלופדיה של הציונות הדתית ה, בערך הראי״ה קוק, עמ׳ 278, 293.
פ. עיין עוד במועדי הראי״ה עמ׳ 265-264. ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 40, 48, 64-62. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 216. שיחות הראי״ה עמ׳ 160.
פא. עי׳ צניף מלוכה עמ׳ 257. נועם אלימלך סוף פ׳ לך לך, ד״ה ואת הצפיר.
פב. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 93-90. שבחי הראי״ה עמ׳ 260. מועדי הראי״ה עמ׳ 334. ליקוטי הראי״ה ב פרק יג, עמ׳ 232. ליקוטי הראי״ה ג, ״שני מכתבים״, עמ׳ 109.
פג. עי׳ כאן עמ׳ 344-343. ועי׳ מועדי הראי״ה פרק כא, עמ׳ 264. ליקוטי הראי״ה א פרק ״מתרומות מידותיו והנהגותיו״, עמ׳ 437-435.
פד. נדפס במאמרי הראי״ה א, עמ׳ 49. ובצורה עוד יותר מפורשת, בסוף ההקדמה לעין איה, וב״הרצאת הרב״ שבסוף אורות התורה, עמ׳ ג.
פה. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 154. שבחי הראי״ה מהדו״ק עמ׳ קצח.
פו. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 339-338.
פז. עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 192-191. ח״ב פרק י׳. מועדי הראי״ה עמ׳ 339. חיי הראי״ה עמ׳ 322.
פח. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 145, 195-194
פט. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 74. מועדי הראי״ה פרק א הע׳ 4. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 531.
צ. עי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 150. ליקוטי הראי״ה ב׳ עמ׳ 204. שחר אורו עמ׳ 170.
צא. עי׳ לנתיבות ישראל ב, מהדורת ״מאבני המקום״, מאמר עה. ועי׳ כאן עמ׳ 474.
צב. עי׳ שחר אורו עמ׳ 365-362.
צג. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 242.
צד. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 184-183. ח״ג עמ׳ 311-308, 224.
צה. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 442-4412
צו. עי׳ כאן עמ׳ 41, 93. מועדי הראי״ה סוף פרק א. נפש הראי״ה עמ׳ כ. שיחות הראי״ה עמ׳ 211. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 32, 440. חיי הראי״ה סוף פרק ד. ימי הפורים (הוצ׳ אור האורות) עמ׳ 48-47, 51.
צז. עי׳ שחר אורו עמ׳ 30.
צח. עי׳ שחר אורו לפי המפתח.

צט. עי׳ עליו בספר לנתיבות ישראל ב מאמר כב.
ק. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 187-186.
קא. עי׳ ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 103.
קב. עי׳ לעיל עמ׳ 26-25. שיחות הראי״ה פרק ה. מועדי הראי״ה עמ׳ 539-538.
קג. טל הראי״ה פרק א-ב.
קד. אגרות הראי״ה ג, אגרת תתסז, עמ׳ קנא. מאמרי הראי״ה עמ׳ 335, 340.
קה. ראה ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית, תיאור האכזריות בה נרצח בשואה.
קו. עי׳ מועדי הראי״ה פרק ז, עמ׳ 105, 166. ליקוטי הראי״ה ב׳ עמ׳ 214-211, ובכל הפתיחה לספר מכותבי הראי״ה.
קז. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב פרק ח. מאבני המקום יג, עמ׳ 57-56.
קח. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 451-432. ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 200-198, 341-340. שיחות הראי״ה עמ׳ 315.
קט. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 172. חיי הראי״ה עמד 163-161, 223.
קי. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב פרק ל.
קיא. לימים נמצאה אגרת תשובה של הרב מכ״ז באייר ה׳תר״ץ ל״בית אברהם״ בפאבינץ, וזו פורסמה בספר מכותבי ראי״ה עמ׳ יב-יג.
קיב. עי׳ שחר אורו עמ׳ 236-234.
קיג. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 467-466. שחר אורו עמ׳ 205.
קיד. עי׳ עליו פרק מיוחד בליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 355-338. שחר אורו ע״פ המפתח.
קטו. עי׳ שחר אורו עמ׳ 234, 240.

מפתח אישים

מסודר לפי א״ב של שמות המשפחה. במקום שאין שם משפחה - נרשם ע״פ שם פרטי.
כוכבית — כאשר השם מופיע בהערה.

אבידורי, יוסף 312
אבינר, הרב שלמה (ירושלים – בית אל) 251
אביעד, (שם ספרותי) 212, 17-406
אבן חן, ר׳ יעקב (ירושלים) 444
אבן עזרא, רבי אברהם 101*
הרב אברהם, (רבה של סעבעז׳) 23
הרב אברהם, (בעל ׳מעלות התורה׳) 387
אדלר, הרב נתן (פרנקפורט) 219
הרב אהרון הכהן, (׳עבודת הקרבנות׳) 191, 196
אהרונסון, הרב שלמה (תל אביב) 237
אוירבך, הרב יצחק (ירושלים) 299
אוירבך, הרב שלמה זלמן (ירושלים) 114
אונא, הרב ד״ר יצחק (מנהיים-ירושלים) 130
אונטרמן, הרב איסר יהודה (הרב הראשי לא״י) 229
אוסטרובסקי (המאירי), הרב משה (ירושלים) 129
אורלנסקי, הרב אהרון הכהן (פתח תקוה) 223
אושפיזאי, הרב מנחם יהודה (רמת גן)
207, 212, 254, 344, 381
אזולאי, הרב חיים יוסף דוד (החיד״א) 403
אזכרי, הרב אליעזר (ספר חרדים) 101*
אחימאיר, אבא 131
איגר, רבי עקיבא (פוזנא) 142*, 388, 422
אייבשיץ, הרב יונתן (פראג) 235
אייגש, הרב חנוך הניך (ווילנא – ׳מרחשת׳) 156
אייזנבך, הרב שלום לייב (ירושלים) 135, 202
אייזנשטיין, הרב יעקב (ירושלים) 299
אילן, הרב מרדכי (׳תורת הקודש׳) 321
אישון, ר׳ משה (עורך ׳הצופה׳) 443
אליאש, ר׳ יחיאל אהרון (מייסד ׳בני עקיבא׳) 473
אליאשברג, הרב מרדכי (בויסק) 30
רבנו אליהו מווילנא (הגר״א) 44, 83, 88, 106,
109*, 110, 149, 168*, 175-6, 271, 294,
364-5, 387, 402, 422,
אליוביץ, ר׳ אלחנן (יבנאל) 434
אלינר, ר׳ אליעזר (ירושלים) 364*
אליעזרי, הרב שמואל (׳מלאכת שמואל׳) 400
אלישיב, הרב שלמה (׳לשם שבו ואחלמה׳) 29, 88, 401
אלפנדרי, הרב שלמה אליעזר (צפת – ירושלים)
196, 384
אלשייך, הרב שלום (תימן – ירושלים) 384
אלתר, הרב אברהם מרדכי (אדמו״ר מגור)
156, 235, 288, 455
אלתר, הרב יהודה לייב (אדמו״ר מגור – ׳שפת אמת׳)
174*, 179, 267, 397, 467*
אלתר, הרב יצחק מאיר (אדמו״ר הראשון מגור) 262
אמיתי, מרת כרמלה 136*
אמסטרדם, הרב נפתלי (קובנא – ירושלים) 218
אפרתי , הרב בנימין (שדה יעקב – ירושלים)
184*, 5-204
אפשטיין, הרב זרח (ירושלים, ׳תורת חיים׳) 370*
אפשטיין, הרב יצחק (ירושלים) 109
אפשטיין, הרב משה מרדכי (סלבודקה)
39, 229, 244, 413
אריאלי , הרב גרשון (ירושלים) 310, 312, 317
אריאלי, הרב יצחק (׳עיניים למשפט׳)
192, 235, 243*, 298-322,
בארי, הרב ישראל (׳משנת ראשונים׳ – נס ציונה) 297
בועז, הרב יהושע (׳עין משפט׳) 308
בורובסקי, הרב יוסף 400
בורוכוב, הרב אבא יעקב (׳חבל יעקב׳) 384
בורנשטיין, הרב אברהם
(׳אבני נזר׳ – אדמו״ר מסוכצ׳וב) 162, 174
בורנשטיין, הרב חנוך (אדמו״ר מסוכצ׳וב) 220
בורנשטיין, הרב שמואל
(׳שם משמואל׳ – אדמו״ר מסוכצ׳וב) 162
בורשטיין, הרב אברהם אהרון (׳הרב מטבריג׳)
231, 239, 253, 380, 386, 389
בטיטו, הרב נחמן (ירושלים) 151
ביאלר, ר׳ יהודה לייב (וואַרשא – ירושלים) 338
בלאזר, הרב שלמה (ירושלים) 204
בלוך, הרב יוסף לייב (טעלז) 389
בלזר, הרב יצחק (פטרבורג – ירושלים) 217
בלפור, ארתור (הלורד בלפור)
5-34, 6-83, 261, 296, 394, 457
בן יעקב, אהרון (כפר הרואה) 179*
בנגיס, הרב זליג ראובן (קאלואריא – ירושלים)
31, 122
ר׳ בנימין, (הסופר ר׳ יהושע רדלר-פלדמן) 188, 3-442
בקשט, הרב חיים (ירושלים) 399
בקשט, הרב משה דוד (ירושלים) 398-405
בר שאול, הרב אלימלך (רחובות) 108
ברוט, הרב שמואל (טומשוב) 156
ברוידא, ר׳ חיים 455
ברוידא, ר׳ יעקב (וואַרשא) 190

ברוידא, הרב ניסן (קרעווא) 26
ברומברג, הרב אברהם יצחק
(׳מגדולי התורה והחסידות׳) 220
ברייש, הרב מרדכי יעקב (צירידְ) 156*
בריקנר, ר׳ דב נתן (לוח ירושלים) 304*
ברלין, הרב אלכסנדר זיסקינד (ירושלים) 491
ברלין, נפתלי צבי יהודה הרב (הנצי״ב) 23, 8-27,
88, 109, 169*, 177, 192, 211, 218, 274, 342,
344, 353, 379, 384-5, 455
ברלין , הרב חיים (וולוז׳ין-ירושלים)
150*, 159, 298, 313, 315, 342
ברלין, הרב מאיר (נשיא ׳המזרחי׳
)40, 374, 390, 406, 414, 473
ברנצי״ק, הרב יואל (ריגה) 440
ברנר, הסופר יוסף חיים 254
ברנשטיין, הרב חיים (ירושלים) 403
ברנשטיין, ר׳ ישעיה (עורך ׳הצופה׳) 443, 455
ברסלב, ר׳ בן ציון (יפו) 123, 7-134, 151
ברסלב, ר׳ שלמה צבי הלוי (מיר) 136
גוטליב, ר׳ משה (מונקץ׳) 483
גוטמכר, הרב אליהו (גריידיץ) 84*
גוטסדינר עובדיה, ד״ר עובדיה (לבוב – ירושלים) 161
גולד, הרב זאב (בורו-פארק – ירושלים) 243
גולדשלג, ר׳ יצחק (ירושלים) 335
גורדון, הרב אליעזר (טעלז) 122
ג׳יקטילייא, הרב יוסף (׳שערי אורה׳) 326
גירונדי, רבנו יונה (׳שערי תשובה׳) 98, 163, 159
גליצנשטיין, רבי שמעון 103
גליקסון, הרב צבי (ווארשא) 428
געלבשטיין, הרב משה משיל
(׳משכנות לאביר יעקב׳) 270
גפני, ד״ר ראובן
(זכותנו ההיסטורית-המשפטית על א״י) 86
גרודזנסקי, הרב חיים עוזר (וילנא)
193, 4-202, 233 243, 400
גרויברט, הרב יהודה לייב (׳חבלים בנעימים׳) 156
גרויברט, הרב ישכר (בנדין) 155
גרוס, הרב משה דוד (וינה) 194
גרוסברג, הרב חנוך זונדל 126
גרוסברג, הרב ירוחם פישל 298
גרין, הרב צמח (סומי – ירושלים – ושינגטון) 380
גרינבלט, הרב מתתיהו (ספרינג-וועלי) 365
גרינברג, אורי צבי 336
גרינברג, הרב מרדכי (׳כרם ביבנה׳) 179*
גרינשפן , הרב נחמן שלמה (׳מלאכת מחשבת׳) 224
גרשוני, הרב יהודה (העילוי מגרודנה)
189*, 334, 428
גרשטנקורן, ר׳ יצחק (בני ברק) 109, 206
דובדבני, ר׳ ברוך (ירושלים) 113
הרב דוד הכהן, (הנזיר) 56, 90, 103-99, 168*,
248, 339-323,
דוויק, הרב שאול חיים (ירושלים) 384
דומבק, ר׳ יוסף צבי (פאביאניץ) 459
דון יחייא, הרב אליעזר (׳אבן שתיה׳) 25, 441, 449
דון יחייא, הרב בן ציון (׳טעם מגדים׳) 441, 449
דון יחייא, עו״ד בן ציון 449
דון יחייא, ר׳ שבתי (ש. דניאל)
311, 383, 419, 426, 438-453
דורי , יעקב (הרמטכ״ל הראשון) 432
דזימיטרובסקי, הרב יעקב יוסף הלוי
(גדרה – ירושלים) 222
דיזינגוף, מר מאיר (ראש עיריית ת״א הראשון) 43
דייטש, הרב מנחם מנדל (׳חמדה גנוזה׳) 208
דיסקין, הרב יהושע זליג (פרדס חנה) 244
דיסקין, הרב יהושע לייב (בריסק)
147, 207, 263, 270, 303*
דיסקין, הרב יצחק ירוחם (ירושלים)
150*, 282, 289, 298
דסלר, הרב אליהו אליעזר (׳מכתב מאליהו׳) 7-166
האניג, רחי״ל ובניו (לונדון) 164
הדאיה, הרב עובדיה (ירושלים) 226
הוטנר, הרב חיים (ווארשא - ירושלים) 428
הוטנר, הרב יהודה לייב (ווארשא) 191, 355
הוטנר , הרב יוסף זונדל (איישישוק) 355
הוטנר, הרב יצחק (׳פחד יצחק׳)
14-13, 7-166, 178, 69-355
הופמן, הרב דוד צבי (׳מלמד להועיל׳) 156
הורביץ, (השופט מליעדז) 224
הורביץ, הרב יונתן בנימין (ירושלים) 272, 3-370
הורביץ, הרב יוסף גרשון (ירושלים) 384
הורביץ, הרב יוסף יוזל (הסבא מנובהרדוק) 440
הורביץ, הרב יחיאל מיכל (ירושלים) 449
הורביץ, הרב ישראל זאב (טבריא – ירושלים) 307
הורביץ, ה רב צבי הירש (ליעדז) 224
הורביץ, הרב שמואל הלוי (צפת-מירון) 99
הורוביץ, הרב ישעיה (של״ה) 99, 119
הירש, הרב שמשון רפאל (פרנקפורט) 94, 156
הלוי, הרב ראובן (׳ראש לראובני׳ דווינסק)
25, 27, 88, 169*, 395
הלוי, הרב יחיאל (׳עמודי אור) 231
הלר, הרב אריה לייב (׳קצות החושן׳) 161
המאירי, אביגדור (סופר) 129
המאירי, רבנו מנחם 124, 134, 406, 414
המבורגר, הרב אורי סג״ל (ירושלים) 304*
הריס, ר׳ שרגא (ירושלים) 232
הרץ, הרב ד״ר יוסף צבי (אנגליה) 224

הרצברג, הרב ישראל יהושע (׳ברית כרותה׳) 7-236
הרצוג, הרב יעקב דוד (ירושלים) 398
הרצוג, הרב יעקב דוד (ירושלים) 398
הרצוג, הרב יצחק אייזיק (הרב הראשי לא״י)
219, 220, 228, 391, 406, 415
הרצל, ד״ר מתתי׳ זאב (מייסד התנועה הציונית) 83
וואהלברג, הרב יצחק צבי (ניו-יורק) 485
וואלפינזאהן, הרב לייב (ירושלים) 299
וויזנפלד, הרב דוב בעריש
(׳דובב מישרים׳, הרב מטשבין) 413, 415
ווייל, הרב טיאה (קרלסרוה) 209*
ווינברג, הרב אברהם (׳ראשית ביכורים׳) 163
ווינברג, הרב יחיאל יעקב (׳שרידי אש׳) 156
ווינגרטן, הרב יהושע (ירושלים) 299
ווינגרטן, ר׳ שמואל הכהן (ירושלים) 194, 218
וועבר, הרב לייביש (ירושלים) 219*
ויטאל , רבי חיים (׳שערי קדושה׳) 145, 331, 402
וילובסקי, הרב יעקב דוד (רידב״ז – צפת))
72, 122, 124, 159, 224, 264, 8-277
ולדנברג, הרב אליעזר יהודה (׳ציץ אליעזר׳) 195
ולדנברג, הרב יעקב גדליה (ירושלים) 195
ורהפטיג, הרב ירוחם אשר (וואַרשא – ירושלים) 235
ורנר, הרב שמואל ברוך (׳משפטי שמואל׳)
208*, 290,
זווין, הרב שלמה יוסף (ירושלים)
88, 126, 130, 132, 156, 250, 309, 311, 418, 426
זולדן, הרב יהודה 461
זיולטק, הרב יעקב (וואַרשא – ירושלים – חיפה)
377, 36-428
זומבראוור, הרב אביגדור 303*, 315
זוננפלד, הרב יוסף חיים (ירושלים)
197, 272, 384, 449
זוסמן, הרב יוסף לייב (ירושלים) 474*
זיידל, ד״ר משה (ירושלים) 82
זילברמן, הרב יצחק (ירושלים) 299
זלוטניק, ר׳ מרדכי (ירושלים) 196
זלוטניק, הרב שלום (ירושלים) 6-195
זלזניק, הרב שלמה זלמן (ירושלים) 4-113
זלזניק, הרב שמעון (ירושלים) 114*
הרב זלמן בר׳ יעקב לעווי, (ירושלים) 306
הרב זלמן ר׳ נחומ׳ס, (בהר״ן) 261, 269
זלמנוב, הרב שמואל (׳ספר הניגונים׳) 162*
זסלנסקי, הרב אהרון יצחק (ירושלים) 218
זעמבא, הרב מנחם (וארשא) 236, 311
זק״ש, הרב מרדכי לייב (ירושלים) 390
חבס, ר׳ ישראל (עורך ׳היסוד׳, תל אביב) 443
חיות, הרב צבי הירש (מהר״ץ, קאליש) 304
חמיאל, ד״ר חיים (ירושלים) 368
חסקין, הרב משה (׳כלכלת שביעית׳) 245
חעשין, הרב ישעיה (ירושלים) 264, 346
חעשין, הרב נחמיה (ירושלים) 299
חרל״פ, הרב אפרים אליעזר צבי (מעזריטש)
257, 272
חרל״פ, הרב זבולון (ראשון לציון) 261, 263, 265, 270
חרל״פ, הרב יחיאל מיכל (ירושלים-ברונקס)
490*
חרל״פ, הרב יעקב משה 44, 55, 61, 104, 107*,
117, 126, 168, 171*, 175, 224, 246, 257-280,
281, 282, 284, 1-290, 7-292, 303, 309, 326,
9-328, 370*, 379, 382*, 389, 390, 392,
396, 425, 429, 431, 4-433, 442, 474*, 484,
490*
חרל״פ, מרת מרים 261
טביומי, הרב טוביה יהודה (׳ארץ טובה׳) 228
טברוסקי, הרב אברהם יצחק (מגדיאל) 240, 387
הרב טודרוס הכהן, (ראש פינה) 158*
טודרוסוביץ, ר׳ משה בצלאל (יפו) 220
טוקצינסקי, הרב יחיאל מיכל (ירושלים) 304, 487
טוקר , הרב אברהם יצחק (׳ביכורי ארץ׳) 195
טייטלבוים, ר׳ אפרים (וולוז׳ין-ירושלים) 97
טיקוצינסקי, ר׳ שמואל יהודה (זירדאוו) 471
טיקטינסקי, הרב חיים לייב (מיר) 135
טכורש, הרב אלכסנדר סנדר 467*
טכורש, הרב כתריאל פישל (׳כתר אפרים׳, תל אביב)
467
טרונק, הרב ישראל יהושע
(קוטנא, בעל ׳ישועות מלכו׳) 155
טרופ, הרב נפתלי (ראדין) 396
טרייסטמאן, הרב שמחה (׳בית אברהם׳, לודז׳) 464
יאדלר, הרב בן ציון (ירושלים) 195, 272
רבי יהודה החסיד, 101*
רבי יהודה הלוי, (ספר הכוזרי) 62, 94, 101*,
102, 113, 169, 334*, 345*, 423, 439
הרב יהודה ליווא , (מהר״ל מפראג) 17, 68, 80,
86-161, 201, 268, 275, 5-324, 327, 360, 364
הרב יהודה לייב, (רבה של זעמברובה) 303*
יודלביץ, הרב מרדכי (ירושלים) 133, 238, 346
יודלביץ, הרב שמואל אהרון (׳מעיל שמואל׳
133, 215, 231, 237)
יונג, הרב ד״ר אליהו (לונדון – ניו יורק) 224
רבי יוסף חיים , (׳בן איש חי׳) 186
ינובר, הרב יחזקאל (קאפוסט-גריבה) 25, 108, 115
יעבץ, ר׳ זאב 136*
רבנו יעקב, (בעל הטורים) 98
יעקובסון, רש״פ 136
יפה, הרב יעקב 25

יפה, הרב מרדכי גימפל (רוז״ינאי) 25, 30, 214, 243
הרב יצחק יוסף הדיין, (שקלוב) 396*
ירושלימסקי, הרב משה נחום 396*
ירושלמי, הרב נחמיה (ליובן) 212
הרב ירמיה, (סנדומיר) 330
רבי ישראל, (בעל שם טוב) 57, 79, 83, 94, 121, 163, 275, 470
הרב ישראל מאיר הכהן, (ה׳חפץ חיים׳) 28, 60, 62, 88, 91, 99-188, 206, 214, 251, 330, 400
ישראלי, הרב שאול (כפר הרואה – ירושלים) 14, 311
כ״ץ , הרב דב (׳תנועת המוסר׳) 244
כ״ץ, הרב נפתלי (׳סמיכת חכמים׳) 353
כ״ץ, הרב ראובן (פתח תקווה) 88, 133, 214
כגן, הרב צבי (בני ברק) 212
כהן, הרמן 330
כהן, הרב יוסף (ירושלים) 391
כהן, הרב שלמה (בני ברק) 210
כהנא, הרב קלמן (חפץ חיים – ירושלים) 489
כיטוב, הרב אליהו (ירושלים) 269
כשר, הרב מנחם (׳תורה שלמה׳) 161
כשר, הרב משה שלמה (ירושלים) 161, 163
לאפין, ר׳ בצלאל (יפו) 220
להרמן, הרב ד״ר י״מ (לונדון-ירושלים) 113
לוונטהל, הרב דוב אריה (פילדלפיא) 217*, 64*
לוי , הרב יצחק (נוה יעקב) 299
הרב לוי יצחק מברדיטשוב, 470
לוין, הרב אריה (ירושלים) 117, 231, 9-237, 324, 54-341
לוין, הרב חיים יעקב (׳חיל המקדש׳ – פרדס חנה) 324, 349
לוצאטו, הרב משה חיים (רמח״ל) 163, 165, 173*, 179, 268, 330
לוק, גו׳ן (המזכיר הראשי, מ״מ הנציב העליון) 41
ליבוביץ, הרב ברוך בער (קמניץ) 349, 399, 414, 428, 436
ליבוביץ, הרב ירוחם הלוי (מיר) 163
ליברמן, הרב שאול (׳תוספת ראשונים׳) 235, 412, 432
לייט, הרב יוסף (אמדור) 261, 278
ליכטנשטיין, הרב הילל (קולומייא) 222
לנדא, הרב יהודה לייב (יוהנסבורג) 236
לנדא, הרב יחזקאל (׳נודע ביהודה׳, פראג) 247, 422
לנדוי, ר׳ שמואל חיים (מנהיג ׳הפועל המזרחי׳) 439, 456
לסלוי, ר׳ יעקב 123
לעווין, הרב חנוך צבי (׳כהן פארי - בענדין) 288
לרנר פפרמן, הרב שמואל (ירושלים) 191
מאיר, הרב יעקב (ה׳ראשון לציון׳ – ירושלים) 384
הרב מאיר שמחה הכהן, (׳אור שמח׳ – דווינסק) 84
מגיד, הרב יצחק (ווידז) 23
מדליא, הרב הלל (ליעדז – אנטוורפן) 224
מהרי״ל, הרב אהרון שלמה (ירושלים) 337
מוהליבר, הרב שמואל (ביאליסטוק) 83, 117
מונטגיו, (לורד – לונדון) 35
מונטיפיורי, ר׳ משה (ראמסגייט) 83
מורגנשטרן, ד״ר אריה (ירושלים) 127
מוריאל, ד״ר יהודה (תל אביב) 115
מידוסר, הרב שמואל יעקב (בני ברק) 207
מיימון, הרב יהודה לייב (ירושלים) 117, 127, 374, 415
מילשטיין, ר׳ דוב (וואַרשא – ירושלים) 474
מילשטיין, הרב דוב בער (וואַרשא – ירושלים) 405
מישור, ר׳ ברוך (פאביאניץ) 459
מלצר, הרב איסר זלמן 44, 90, 109, 119, 130, 202, 3-231, 239, 308, 310, 315, 349, 384, 419, 429, 487*,
מנדלבוים, הרב יעקב (ירושלים) 220
אדמו״ר רבי מנדלי מקוצק, 162
רבי מנחם מנדל, (פרמישלאן) 109
מנקין, הרב פתחיה (׳כרם פתחיה׳) 162*, 3-241
מרגליות, הרב ראובן 117, 6-245, 345
ר׳ מרדכי בן הלל הכהן, (יפו) 126
הרב מרדכי רוזנבלט, (אושמינא) 88
רבנו משה בן מיימון, (רמב״ם) 38, 44, 94, 113, 121, 126, 140, 154, 159, 184, 233, 262, 268, 274, 275, 290, 15-302, 323, 357, 384, 386, 422, 453, 472, 479, 488
רבנו משה בן נחמן, (רמב״ן) 161, 212, 327
הרב משה מאיביע, 405
נויגרשל, הרב צבי אלימלך 489
הרב נח חיים , (קוברין) 161
אדמו״ר ר׳ נחמן מברסלב, 99, 101, 178, 186, 246, 273,
נטנזון, הרב יוסף שאול (׳שואל ומשיב׳) 165*
נריה, הרב אברהם יצחק 15, 334, 345, 352
ר׳ נתן מנעמירוב, 22, 99, 265
סדן, פרופ׳ דוב (ירושלים) 123
סולובייציק, הרב חיים (בריסק) 190, 310, 385, 389, 428
סולובייציק, הרב יוסף דב (׳בית הלוי׳) 218, 395
סולובייציק, הרב יוסף דב (בוסטון) 338
סולובייציק, הרב יצחק זאב (בריסק – ירושלים) 202, 251, 415, 427
סופר, הרב אברהם שמואל בנימין (׳כתב סופר׳) 475*

סופר, הרב משה ('חתם סופר') 149, 161, 177, 219, 422, 475*
סטבסקי, אברהם 130
סטודניצקי, הרב יוסף חיים יצחק 396*
סטלביץ, הרב מאיר (חסלביץ – ירושלים) 89, 245, 424
סטרליץ, הרב שמעון 133, 184, 254*, 326, 391, 398, 406, 414, 418-27
סילבר, הרב אליעזר (סינסינטי) 88
סלומון , הרב דוד (פתח תקוה) 434-5
סלונים, הרב עזריאל זליג (חב"ד – ירושלים) 236
סלנט, הרב שמואל (ירושלים) 138, 147, 150*, 154, 159, 223
סלנטר, הרב ישראל 29, 94, 164, 218, 360, 389
סמניצר, ר' ברל (ירושלים) 344
סמניצר, ר' משה (ירושלים) 344
ספקטור, הרב יצחק אלחנן (קובנא) 146, 148, 154-5, 211, 220, 229, 395, 487
עוזיאל , הרב בן ציון ('משפטי עוזיאל', ה'ראשון לציון') 227
עמיטל, הרב יהודה (ירושלים – 'הר עציון') 184*
פוזן, הרב רפאל בנימין (ירושלים) 116
פולונסקי, הרב שמשון אהרון (הרב מטעפליק) 384
פוליאצ'יק, הרב שלמה (העילוי ממייצ'ט) 235
פוסוויאנסקי, הרב אליהו 414
פורת, הרב ישראל (ירושלים - קליבלנד) 370*
פיינשטיין, הרב מרדכי (רבה האחרון של שקלוב) 233*, 396*
פיינשטיין, הרב משה ('אגרות משה') 233*
פילבר , הרב יעקב (ירושלים) 179*
פיליק (פלאי), ר' יעקב אלחנן ('בית אברהם', לודז') 464
פינס, ר' מיכל 25, 136*
פינקל, הרב נתן צבי ('הסבא מסלבודקה') 164, 214, 360, 364*, 365, 414
פישל (האריי), ר' ישראל אהרון (ניו-יורק) 44, 233, 390, 398, 404, 406, 412, 414, 418, 424, 426
פלוצקי, הרב מאיר דן ('כלי חמדה') 155
פלמן, ר' יהודה לייב ('ריגא') 25
פלס, ר' חיים (ירושלים) 129
הרב פנחס הורביץ, (בעל 'ההפלאה') 219
הרב פנחס מקוריץ, (אדמו"ר) 60
פראג, הרב אברהם אהרון (ירושלים) 370*
פרבר, הרב מנדל (ברוקלין – ירושלים) 365
פרדס, הרב חיים (תל אביב) 170*
פרדקין, הרב שניאור זלמן (הגאון מלובלין, בעל 'תורת חסד') 147, 219*
פרומר, הרב צבי אריה ('ארץ צבי', קוזיגלוב) 163
פרוש, הרב מנחם מנדל (ירושלים) 289, 370*, 393
פרידמן, הרב דוד מקרלין (('שאילת דוד') 29, 169*, 212, 218
פריינד, הרב אלכסנדר סנדר (אונגריא) 135
פריסמן, הרב אליהו יצחק (ירושלים) 387-391
פריסמן, ר' אליעזר זאב ('ריטובה') 389
פריסמן, ר' חנוך 389
פרלין, ר' יעקב דוד ('ירושלים) 350
פרנק, הרב זאב וולף (ירושלים) 299
פרנק, הרב צבי פסח (ירושלים) 156, 210, 220-2, 229, 298, 304, 310, 315, 319, 391, 415
פרנקל, הרב משה 389
פרנקל , הרב קלמן אליעזר ('שמועות ראי"ה') 472
אדמו"ר הרב צדוק הכהן מלובלין, ('פרי צדיק') 158*, 181*
צימבליסט, הרב יהושע (הורודנר – מינסק) 324
צימבר, ר' יוסף (פאביאניץ – גבעתיים) 456
צ'צ'יק, ר' אברהם חיים ('ירושלים) 394
קואינקה, הרב בן ציון (עורך ה'מאסף') 227, 384
קובלסקי, הרב יהודה לייב (ולווצלווק) 467*
קוזלבסקי, ר' יעקב ('בית אברהם', לודז') 464
קוטלר, הרב אהרון (קלצק – לייקווד) 425, 428
קול, הרב שמואל 219
קופרשטוק, הרב מנחם (חיפה) 431
קוק, הרב דב הכהן (עפולה – ירושלים) 398
קוק , הרבנית חוה לאה (הוטנר') 355, 363
קוק, ד"ר נחום (ירושלים) 352
קוק, מרת פרל זלאטה 23,
קוק, הרב צבי יהודה 33, 43, 47, 92, 122, 127, 135, 152*, 169, 189*, 1-190, 228, 235, 246, 255-248, 287, 331, 336, 351, 355, 358, 361, 363, 368, 426, 428, 430, 435, 461, 463, 478*,
קוק, הרב רפאל הכהן (טבריה) 220, 361
קוק, ר' שאול חנה (תל אביב) 204, 284, 373
קוק, הרב שלמה זלמן (גריבה-ירושלים) 23, 25, 188, 209, 362
קוק , הרב שמואל (ירושלים) 157*, 284, 373
קוק, הרב שמחה הכהן (רחובות) 178
קורדוביר, הרב משה ('פרדס רימונים' – צפת) 29
קורננדז, ר' דוב ('בית אברהם', לודז') 464
קיבלביץ, ר' מיכל (בת ים) 257*
קלוגר, הרב שלמה (ברודי) 61
קלישר, הרב צבי הירש (טהורן) 84*
קלכהיים, הרב עוזי ('אדרת אמונה') 170*, 177
קלמנוביץ, הרב אברהם (רקוב – ניו-יורק) 400
קלצ'קין, הרב אליהו (לובלין) 384, 440, 449
קמינקא, ד"ר אהרון (וינה) 89
קסובסקי, הרב חיים יהושע (בעל הקונקורדנציות) 307
קסטנבוים, ר' אברהם (ממנהיגי 'הפועל המזרחי') 473

קפלן, הרב אברהם אליהו (׳בעקבות היראה׳) 164, 328, 364*
קפלן, הרב צבי (ירושלים) 88, 133, 232, 363, 364*, 410, 2-420, 427, 444, 449, 461
קצנלנבוגן, הרב אברהם משה (ירושלים) 194
קצנלנבוגן, הרב רפאל (ירושלים) 194
קרול, הרב מרדכי שמואל (כפר חסידים) 96
קריב, ר׳ אברהם (׳עטרה ליושנה׳) 269
קריינעש, הרב משה (וילנא) 211
קריינעש, הרב משה (וילנא) 211
קרימסקי, הרב יחיאל מאיר (זירדאוו) 470
קרינסקי, הרב טוביה (ירושלים) 299
קרליץ, הרב אברהם ישעיה (׳חזון אי״ש׳) 132, 13-201, 219, 245, 352
ראטה , הרב משולם (קול מבשר) 229
ראם, הרב אליהו (ירושלים) 220
ראם, הרב יונה (בירז - ירושלים) 370*
רבין, הרב משה יצחק (פונוביז׳) 28
רבינוביץ, אלכסנדר-זיסקינד (הסופר אז״ר) 255*, 443
רבינוביץ, הרב יעקב (לוצין) 25
רבינוביץ תאומים, הרב יעקב 406, 412, 414
רבינוביץ׳-תאומים, הרב אליהו דוד (האדר״ת) 19-21, 27, 88, 90, 6-135, 153, 169*, 176, 189, 214, 21-218, 223, 255, 317, 412, 414, 421
רבינוביץ׳-תאומים, הרב בנימין צבי יהודה (אביעד – שם ספרותי) 212, 17-406
רבינזון, הרב יעקב (רדושקביץ) 159, 423
רבינר, הרב זאב אריה (׳אור מופלא׳) 464
רוזנטל, הרב יצחק (ירושלים) 114
רוטברג, ר׳ בנימין זאב (כפר יחזקאל) 433
רוטשטיין, ר׳ אליהו (כפר פינס) 456
רוטשילד, ר׳ בנימין (הברון) 83, 122
רז (רקובר), ר׳ שמחה 348
ריבלין, הרב יצחק צבי (ירושלים) 450
ריינס, הרב יצחק יעקב (מייסד ׳המזרחי׳, לידא) 299*
רימון, ר׳ יוסף צבי (יפו) 99, 113, 182, 463
ריניק, הרב אברהם (כפר סבא) 244
ריף, הרב יצחק (ירושלים – זאגר, פולין) 86-379
רענן, הרב נתן (ירושלים) 243, 350, 380, 392, 405
רבי רפאל, (גריבה, אב אמו של הרב) 115
רקובסקי, הרב אברהם אבא (ירושלים) 299
רקובר, הרב ברוך (ירושלים) 88, 232
שאנן, הרב שמעיה (רמת גן) 198, 208*, 233*
שבדרון, הרב שלום מרדכי (ברעזאן) 155, 220
שוהבקס, הרב ליפמן דוד (ירושלים) 140, 159
שוטלנד, ר׳ מאיר דוד (ירושלים) 110
שולזינגר, הרב יצחק (ירושלים - חיפה) 397-392
שוער, ר׳ אברהם (לוצין) 97
שז״ר, ר׳ זלמן (נשיא מדינת ישראל) 330
שזורי (ובר), הרב שמואל אהרון (ירושלים) 82, 344
שחור, ר׳ בנימין (ממייסדי ׳בני עקיבא׳) 118, 479
שחור, הרב זאב (ירושלים) 479, 490
שחור, הרב זאב (ירושלים) 479, 490
שטיינברג, הרב ישעיה (ירושלים) 60-359
שטיינברג, הרב שרגא פייבל (בני ברק) 212
שטרן, הרב יוסף זכריה (שאוויל) 153
שטרן, הרב שמעון (ירושלים) 135
שיינזון, ר׳ אלחנן (תל אביב) 232
שירקין, הרב משה (ישיבת הנגב-נתיבות) 359
הרב שמחה זיסל, (קעלם) 164, 360
הרב שניאור זלמן מלאדי, (בעל התניא) 82, 106, 108, 5-114, 119, 141, 155, 162*, 183*, 184, 327*, 387
שניאורסון, רבי יהודה לייב (אדמו״ר מקאפוסט) 115
שניאורסון, הרב יוסף יצחק (אדמו״ר מליובאוויטש) 231, 236, 180
שניאורסון, הרב מנחם מנדל (ה׳צמח צדק׳, מליובאוויטש) 19, 115, 149*, 162*, 219*
שניאורסון, הרב מנחם מנדל (אדמו״ר מליובאוויטש) 162*
שניאורסון, הרב שלום דובער (אדמו״ר מליובאוויטש) 80, 108
שניאורסון, הרב שמואל (אדמו״ר מליובאוויטש) 79
שפירא, הרב אברהם (הרב הראשי, ירושלים) 311
שפירא, הרב אברהם דוב (׳דבר אברהם׳ - קובנה) 39, 65, 229
שפירא, הרב אריה לייב (קובנה) 229
שפירא, הרב בן ציון אברהם (ירושלים) 262
שפירא, הרב חיים אברהם (סמרגון) 26,
שפירא, הרב חיים יעקב (ירושלים) 222
שפירא, עו״ד יעקב שמשון (ירושלים) 128
שפירא, עו״ד יעקב שמשון (ירושלים) 128
שפירא, הרב ישעיהו (האדמו״ר החלוץ – ירושלים) 463
שפירא, השר ר׳ משה (מנהיג ׳הפועל המזרחי׳) 438
שפירא, הרב משה לייב (ירושלים) 299
שפירא, הרב צבי מיכל (׳ציץ הקודש׳ ירושלים) 258, 5-262, 270, 274
שפירא, הרב רפאל (ולוז׳ין) 379
שפרבר, הרב שמואל 177
שפרן, הרב בצלאל זאב (באקוי) 155
שרייבמן, הרב גרשון (ירושלים) 240
׳תפארת שלמה׳, (אדמו״ר ר״ש הכהן מראדומסק) 477
תפילינסקי, הרב נתנאל (רבי נתנאל הסופר) 346